مکتوبات صدی

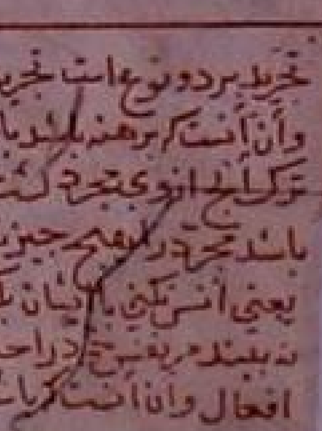
نسخۂ عہدِ مصنف

عکسی ایڈیشن

از

مخدوم شرف الدین احمد یحییٰ منیری

(٦٦١ھ — ٧٨٢ھ)

تجرید بر دو نوع است تجرید ظاهر و آن است کہ برهنہ باشد ظاهر را از املاک و تجرید باطن
[illegible]
انفعال و آن آنست کہ باشد [illegible]

خدا بخش اورینٹل پبلک لائبریری پٹنہ

نامِ نیک رفتگاں ضائع مکن

مکتوبات صدی

نسخۂ عہدِ مصنف
عکسی ایڈیشن

از
مخدوم شرف الدین احمد یحییٰ منیری
(۶۶۱ھ - ۷۸۲ھ)

خدا بخش اورینٹل پبلک لائبریری، پٹنہ

تعارف: پروفیسر سید حسن عسکری (م ۱۹۹۰ء)

تقدیم: سید شاہ محمد اسمٰعیل روحی

تقسیم کار:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، جامعہ نگر، نئی دہلی۔ ۱۱۰۰۲۵

صدر دفتر:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، جامعہ نگر، نئی دہلی۔ ۱۱۰۰۲۵

شاخیں:
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، اردو بازار، دہلی۔ ۱۱۰۰۰۶
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، پرنس بلڈنگ، بمبئی۔ ۴۰۰۰۰۳
○ مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، یونیورسٹی مارکیٹ، علیگڑھ۔ ۲۰۲۰۰۲

اشاعت: ۱۹۹۴ء

قیمت: تین سو روپے (۳۰۰)

جے۔ ڈی۔ ایس پرنٹرس لنگر ٹولی پٹنہ ۴ میں طبع ہوئی

فہرست

حرفے چند

تصوف پیار کا راستہ ہے اور اس لیے اس روز بروز بڑھتی ہوئی نفرت انگیزیوں کے حصار میں بہشتی دنیا کے سامنے اس قصۂ پارینہ کی اگر گاہے گاہے بازخوانی کرلی جائے تو فائدے سے خالی نہ ہوگا۔

مخدوم صاحب ۶۶۱ھ میں پیدا ہوئے[1] اور انتقال ۷۸۲ھ میں ہوا۔ صوفیا میں سے بہت کم نے ایسا مستند مکتوبی اور ملفوظی سرمایہ اپنے پیچھے چھوڑا ہے جیسا مخدوم منیری نے ان میں • مکتوبات صدی • فوائد رکنی • خوان پرنعمت • ارشاد الطالبین • ارشاد السالکین • معدن المعانی • مخ المعانی • عقائد شرفی • شرح آداب المریدین • راحت القلوب • سہ صدی مکتوبات • مکتوبات جوابی حضرت شیخ یحیٰی منیری کے اصل فارسی متن چھپ چکے ہیں۔ مکتوبات صدی ارشاد الطالبین، ارشاد السالکین، فوائد رکنی، خوان پرنعمت، شرح آداب المریدین، معدن المعانی، مونس المریدین، اوراد شرفی، عقیدہ شرفی، سبیل رشاد (دو جلدوں میں ۱۰۱ مکتوبات کا ترجمہ از مکتوبات دو صدی) اردو ترجمہ میں آچکی ہیں۔ مترجمین میں سے ہمارے دوست فادر جیکس نے مکتوبات صدی اور خوان پرنعمت کا انگریزی میں ترجمہ کردیا ہے۔ مندرجہ ذیل تصانیف ابھی شائع نہیں ہوئی ہیں۔

• مکتوبات دو صدی • مکتوبات بست وہشت • اجوبہ واسئلہ • رسالہ مکیہ • اشارات شرفی • رسالہ ذکر مخدوم الملک • رسالہ مرآۃ المتحققین • رسالہ وجودیہ • رسالہ وصول الی اللہ • گنج لایفنٰی • ملفوظ الصفر • ملفوظات شرف الدین یحیٰی منیری • انیس العشاق • اسباب النجاۃ • رسالہ در بدایت حال • تحفۂ غیبی • لطائف معانی • ملفوظات زاد راہ۔

---

[1] مخدوم صاحب کے محقق فادر جیکس کے خیال میں صحیح تاریخ ۶۹۰ھ کے آس پاس ہے۔

مخدوم صاحب کا شاہکار بہرحال مکتوبات صدی ہے جسے اپنے دور سے آج تک وہ اہمیت اور مقبولیت حاصل رہی ہے جس نے اسے ایک بڑے کلاسیک کا درجہ دیدیا ہے۔ عہد مغلیہ کے بڑے دانشور ابوالفضل نے بھی اسکا خصوصی طور سے ذکر کیا ہے۔ مکتوبات صدی کئی بار چھپ چکا ہے۔ اصلاً بھی تراجم بھی لیکن خدا بخش لائبریری اور خاصکر اسکی صدی کو یہ شرف حاصل ہونا تھا کہ مکتوبات صدی کا سب سے قیمتی نسخہ اسکے مکمل عکسی اڈیشن کی شکل میں آپ تک پہنچانے کا شرف حاصل کرے۔

• متن کے حواشی کی وجہ سے **مکتوبات صدی** کا یہ نسخہ خصوصی اہمیت اختیار کر گیا ہے۔ یہ حواشی ایک خیال کے مطابق حضرت مظفر شمس بلخی، اور ایک اور خیال کے مطابق جس کے شواہد قوی تر ہیں، حسین معز بلخی (حسین نوشہ توحید) کے قلم سے ہیں۔ مظفر شمس بلخی ۸ ویں صدی ھ کے آغاز میں پیدا ہوئے۔ بہت دنوں تک مخدوم شرف الدین احمد یحییٰ منیری کے ساتھ رہے اور یہ ساتھ انکی وفات ۷۸۲ھ تک نبھایا۔ ۸۰۲ھ = ۲/۱۴۰۱ء یا بروایت دیگر ۷۸۸ھ میں ان کا انتقال ہوا۔ اپنے پیچھے مکتوبات/ملفوظات اور کلام کا بیش بہا ذخیرہ چھوڑا ہے۔ حسین معز بلخی مظفر شمس بلخی کے بھتیجے تھے۔ ۸۴۴ھ میں انتقال ہوا، یہ بھی شاعر تھے۔ کلام اور ملفوظات انکی یادگار ہیں۔

اس مخطوطہ کی، جس کا عکس آپکے ملاحظہ کے لیے پیش ہے، **اصل** بلخی خاندان کے موجودہ چشم و چراغ حضرت علیم الدین بلخی کی توجہ سے خدا بخش لائبریری میں محفوظ ہے۔ **اصل** کی اہمیت یہ ہے کہ حواشی میں اصل (مکتوبات صدی) کے مصنف، کو جابجا "سلمہ اللہ تعالیٰ" لکھا ہے یعنی مخدوم صاحب اس وقت زندہ تھے۔ یہ اس متن کی قدامت کی ایک دلیل ہے اور یہ قدامت صرف مخدوم لٹریچر کے لیے ہی اہم نہیں بلکہ ہندستان میں دستیاب فارسی/عربی (= اسلامی) مخطوطات میں بھی اس کی غیر معمولی اہمیت ہے کہ اتنا قدیم مخطوطہ ہمارے یہاں بہت کم/نہ ہونے کے برابر ہے۔ حواشی اس کا پورا ثبوت فراہم کر دیتے ہیں۔

لیکن حواشی کی تو اپنی جگہ خود ہی بڑی اہمیت ہے کہ ایک بڑے صوفی کی تصنیف پر ایک بڑے صوفی کی یادداشتیں مل جاتی ہیں ——— اور پھر یہ کہ دونوں ایک ہی صوفی خانوادے سے تعلق رکھتے ہیں۔ چنانچہ

• حواشی کی ایک رواں نقل آج کی کتابت میں دی جا رہی ہے اگر کوئی حاشیہ جدید خط میں نہ ملے تو آپ خود ان نقول کی روشنی میں پڑھنے کی زحمت گوارا فرمالیں کہ نقل کرنے میں بہت سے حواشی چھوٹ بھی گئے ہیں۔

• ان حواشی میں منقول اشعار کو بھی الگ سے یکجا کرنے کی ایک سعی کی گئی مگر اسکی بھی تکمیل نہیں ہو پائی۔ تاہم جتنا ہے اس سے لطف اٹھائیے اور باقی کے لیے حواشی کی اصل تو ہے ہی۔

• اختلاف نسخ اور مسامحاتِ کتابت میں متعدد جگہ پر جہاں ناگزیر تھا، بعض نکات ہر دو جگہ لکھ دیے گئے ہیں تاکہ قاری کو آسانی ہو۔

• یہ نسخہ آخر سے ۲۰ اوراق کم تھے، اسکی تکمیل کی خاطر کہ عام قاری کو مکمل متن بھی دستیاب رہے، مطبوعہ نسخہ سے نقل کر کے یہ کمی پوری کر دی گئی ہے۔

پہلی بار یہ مخطوطہ پوری تفصیل سے مشہور مورخ مرحوم پروفیسر سید حسن عسکری صاحب کے زیرِ مطالعہ آیا اور انھوں نے اس سے اہم نتائج نکالے، وہ نتائج جن کو سامنے رکھ کے اس نادر متن کی اشاعت کی طرف توجہ ہوئی۔

عسکری صاحب اور مخطوطہ دونوں جب ہمارے سامنے یکجا ہوئے، اس وقت تک عسکری صاحب کافی کمزور ہو چکے تھے پہلی سی محنت نہیں کر سکتے تھے، اس لیے ہم نے شاہ محمد اسمٰعیل صاحب سے گذارش کی کہ عسکری صاحب نے تو اس مخطوطے کی عظمت کو دریافت کر لیا اب اس کے حواشی (جن سے اس مخطوطے کی بڑائی ہے) بھی یکجا کر دیے جائیں، اس مخطوطے اور مطبوعہ نسخے میں جو اختلاف ہیں وہ بھی دے دیے جائیں، ساتھ ہی ہمارے نسخے کے کاتب نے لکھنے میں جو واضح غلطیاں کی ہیں وہ بھی درج کر دی جائیں تاکہ پڑھنے والا ان مقامات سے ہوشیاری کے ساتھ گذرے۔

ہندستان کے دستیاب قدیم ترین فارسی/عربی مخطوطات میں کئی وجوہ سے پیش نظر مخطوطہ غیر معمولی اہمیت رکھتا ہے۔ ہمیں خوشی ہے کہ اپنی اس بخشش کو آپ سب تک پہنچانے کی سعادت خدا نے خدا بخش لائبریری کی قسمت میں رکھی تھی۔ لیکن شاہ اسمٰعیل صاحب ہمارے ساتھ نہ ہوتے تو یہ قیمتی ورثہ مدتوں لائبریری کی عمارت کی زینت بنا رہتا۔ اللہ کے اس احسان کے لیے ہم اس کے شکر گزار ہیں اور شاہ اسمٰعیل صاحب کے لیے بھی دل سے دعا نکلتی ہے۔

یہ دریافت عسکری صاحب کی ہے کہ یہ نسخہ ایسا نادر ہے جو ندکور رہا۔ تو، کہ حق بہ حقدار رسد، اسلیے عسکری صاحب کا اس نسخے پر انگریزی مقالہ اس پیشکش کا تعارف نامہ بنایا جا رہا ہے، ساتھ ہی شاہ اسمٰعیل صاحب کے مطالعہ کے نتائج بھی تفصیل سے پیش کیے جا رہے ہیں۔

—— ع ر ب

تقدیم

از

سید شاہ محمد اسمٰعیل روحی

پیش لفظ

مکتوبات صدی مخدوم حضرت شیخ شرف الدین احمد یحییٰ منیری کا ایک گرانقدر مجموعۂ مکاتیب ہے۔ یہ مخدوم کے زمانے سے آج تک ارباب سلوک کے علمی حلقوں میں بے حد مقبول رہا ہے۔ اس کی طباعت بار بار ہو چکی ہے۔ نیز اس کے قلمی نسخے نہ صرف ہند و پاک میں بلکہ دنیا کے بیشتر کتابخانوں میں پائے جاتے ہیں۔ خدابخش لائبریری میں بھی اس کے متعدد نسخے ہیں۔ لیکن ان میں زیر نظر نسخہ خصوصی اہمیت کا حامل ہے۔

حضرت مخدوم کے مسترشد خاص اور خلیفہ و جانشین حضرت مولٰنا مظفر شمس بلخی تھے۔ مولٰنا کے حقیقی بھتیجے شیخ حسین معز نوشۂ توحید بلخی، حضرت مخدوم کے مسترشد اور تربیت یافتہ بھی تھے اور وہی مولٰنا کے خلیفہ و جانشیں ہوئے۔ شیخ حسین معز بلخی کی اولاد میں اباً عن جدٍ سلسلۂ خلافت و جانشینی جاری رہا۔ جو آج خانقاہ بلخیہ فردوسیہ فتوحہ کی صورت میں موجود ہے۔ مکتوبات کا یہ نسخہ وراثۃً اسی خانقاہ کی ملکیت رہا۔ اب اسے خدابخش لائبریری نے حاصل کر لیا ہے اور وہ لائبریری میں محفوظ ہے۔ اس کے بیشتر اوراق پر حواشی و تعلیقات ہیں۔ اس نسخے کی اہمیت ان حواشی سے بڑھ جاتی ہے۔ اس لیے کہ بعض حواشی میں حضرت مخدوم کے اقوال

عل کرتے ہوئے یہ انداز اختیار کیا گیا ہے : "مخدوم جہاں سلمہٗ اللہ" (ق ۱۰۳ الف ق ۳۱۸ ب ۲۵ ب، ۶۳ ب) "متع اللہ المسلمین بطول بقائہٗ" (ق ۱۱۱ الف) از حضرت مخدوم حضنہ اللہ پر سیدند (ق ۵۷ اب) مخدوم سلمہٗ اللہ تعالیٰ الیٰ یوم المیعاد (۱۶۳ ب، ۸۷ الف) یہ وہ دعائیہ کلمات ہیں جو کسی زندہ ہستی کے لیے استعمال ہوتے ہیں۔ اس بنا پر یہ قیاس کیا جا سکتا ہے کہ یہ حواشی حضرت مخدوم کی حیات ہی میں لکھے گئے ہیں۔ ساتھ ہی ق ۵۶ ب پر "خدمت شیخ قدس اللہ سرہٗ العزیز" مرقوم ہے۔ جو کسی متوفی شخصیت کے لیے ہی استعمال ہوتا ہے۔ اس سے یہ بات ظاہر ہوتی ہے کہ بعض حواشی حضرت مخدوم کی وفات کے بعد لکھے گئے ہیں۔

مذکورہ بالا تشریحات سے واضح ہے کہ مکتوبات کا اصل متن حضرت مخدوم کی حیات میں لکھا گیا ہے اور حواشی دو قسم کے ہیں پہلی قسم وہ ہے جو حضرت مخدوم کی حیات میں لکھے گئے ہیں دوسری قسم وہ ہے جو حضرت مخدوم کی حیات کے بعد لکھے گئے ہیں۔

اس نسخہ کی کتابت جس خط میں ہوئی ہے وہ نسخ سے ملتا جلتا ہے اور آٹھویں نویں صدی ہجری کے بعض مخطوطے اسی طرز کتابت میں لکھے ہوئے ملتے ہیں اور بعض کا املا بھی اس کی قدامت پر دلالت کرتا ہے۔ مثلاً:

۱۔ جیم فارسی (چ) کے لیے ایک نقطہ کا استعمال، بائے فارسی (پ) کے لیے ایک نقطہ کا استعمال۔

۲۔ شین معجمہ کے لیے تین نقطوں کے بجائے عربی خط عادی یا شکستہ کے انداز میں نقطوں کی علامت لگائی گئی ہے۔ (۶)

۳- انچہ کی جگہ انچ۔ چنانچہ کی جگہ چناچ۔ چنانکہ کی جگہ چناک۔ بلکہ کی جگہ بلک۔
تاکہ کی جگہ تاک۔ زیراکہ کی جگہ زیراک۔

جہانتک اس نسخہ کی قدامت کا سوال ہے یہ شبہ بھی ظاہر کیا جا سکتا ہے کہ کسی قدیم نسخہ سے یہ نسخہ منقول ہو اس سلسلے میں ایک بات ایسی نظر آتی ہے کہ جس کی بنا پر شبہ کمزور پڑ جاتا ہے۔ اس لیے کہ حواشی کی کتابت میں کوئی تنظیم و ترتیب نہیں رکھی گئی ہے بلکہ کاتب نے جہاں سے حاشیہ لکھنا شروع کیا آگے چل کر جگہ نہ رہنے کی صورت میں نشان کھینچ کر الٹے سمت کو حاشیہ پر ہی حاشیہ لکھ کر اسے مکمل کر دیا۔ اس طرح ٹیڑھے میڑھے طور پر حواشی کی کتابت کی ہے۔ اگر یہ نسخہ کسی دوسری اصل سے منقول ہوتا تو کاتب کتابت مرتب و منظم طور پر مکمل کرتا۔ اگر بالفرض کاتب نے حاشیہ کیا من و عن نقل کی ہے تو پھر بھی یہ مخطوطہ بہت اہمیت کا حامل ہے کہ یہ اس نسخہ سے نقل کیا گیا ہے جو حضرت مخدوم کی حیات میں لکھا گیا تھا۔

یہ مخطوطہ ایک عرصہ تک پروفیسر سید حسن عسکری کے مطالعہ میں رہا ہے اور ان کے دو مضامین A Unique Manuscript of Maktubt-i-Sadi. شائع ہو چکے ہیں جو لائبریری سے شائع کردہ Collected Works of Prof. S.H. Askari. میں شامل ہوئے ہیں۔

عسکری صاحب نے مختلف وجوہ کی بنا پر یہ خیال ظاہر کیا ہے کہ اس کے متن اور حواشی کی کتابت، جلی اور خفی کے فرق کے ساتھ، مولانا مظفر شمس بلخی

(م ۷۸۸ھ) کے بھتیجے شیخ حسین معز بلخی (م ۸۴۴ھ) کی طرف منسوب کی گئی ہے اور حواشی کی عبارتوں کے متعلق خیال ظاہر کیا ہے کہ مولانا نے بطور املا شیخ حسین سے لکھوایا ہے اور اس کا ثبوت یہ پیش کیا ہے کہ حواشی کی عبارتوں میں بہتری ایسی ہیں کہ ان کے آخر میں ح م لکھا ہے۔ بعض جگہ کی م لکھے گئے ہیں۔

'م' والی دلیل پر صاحب کتابت اور صاحب حواشی کی تعیین دشوار ہے، اس لیے کہ بہتیرے مخطوطات ایسے ملتے ہیں، جن کے اختتام پر انتہا کی م یا تمام کی م لکھی ہوئی ہے اور غالباً اُس عہد میں مخففات کے استعمال کے باوجود اعلام کیلیے محض ایک حرف کا استعمال کرنے کا طریقہ رائج نہیں ہوا تھا۔

بہرحال یہ بات تو کہی جا سکتی ہے کہ یہ مخطوطہ عہد مخدوم .ن میں لکھا گیا ہے اور حواشی کا کچھ حصہ آپ کی وفات کے بعد تحریر کیا گیا ہے مگر متعین طور پر کسی نام کا قطعی فیصلہ کرنا دشوار ہے۔

پروفیسر سید حسن عسکری نے اپنے خیال کی تصدیق کے سلسلے میں یہ بھی تحریر فرمایا ہے کہ ق ۲۷۳ ب۔ کے حاشیہ پر ایک رباعی ہے، جس میں تخلص حسین ہے اور وہ یقیناً شیخ حسین معز بلخی ہیں۔ اور یہ انھیں کی تحریر ہوگی، لیکن اس رباعی کا حال یہ ہے کہ مطبوعہ نسخوں (ہینڈلسٹ 4997) ص ۲۲۸ میں یہ رباعی مکتوب کے متن میں شامل ہے اور وہاں حسین کی جگہ چنین کا لفظ ہے اور شیخ حسین معز کے مجموعۂ اشعار میں یہ رباعی نہیں ملتی ہے۔

رباعی یہ ہے:

قلندری دخراباتی از پے تو شدم ٭ حدیث عشق تو دیدم کہ از بیانی نیست

حسین از در ہمت گدائے کوئے تو شد ٭ کہ ہیچ سلطنے خوشتر از گدائی نیست

اس خیال کی تصدیق کے سلسلے میں پروفیسر عسکری نے ایک اور دلیل پیش کی ہے کہ یہ نسخہ حضرت حسین معز بلخی کے اخلاف کی ملکیت میں رہا ہے جو اُن کے ظاہری اور معنوی دونوں حیثیت سے اخلاف ہیں۔

حسین معز بلخی کی کتابت ہونے میں ایک شبہ سامنے آتا ہے کہ کتابت میں عربی الفاظ کی غلطیاں غیر معمولی ہیں، اور بعض ایسی غلطیاں ہیں کہ حسین معز بلخی جیسی صلاحیت رکھنے والے شخص سے نہیں ہو سکتیں، جو "حضرات خمس" اور دوسری بلند پایہ کتابوں کا مصنف ہو۔

عسکری صاحب نے ان حواشی کے متعلق خیال ظاہر کیا ہے کہ مولانا مظفر شمس بلخی نے بطور املا اسے لکھوایا ہوگا، اور کتابت حسین معز بلخی نے کی ہوگی، شاید کتابت کے مسامحات کے پیش نظر عسکری صاحب نے یہ فیصلہ کیا ہو کہ یہ تحریر حسین معز بلخی کے ابتدائے عمر کی ہو۔ واللہ اعلم۔

مختصر یہ کہ عسکری صاحب کی رائے کی صحت کی صورت میں تو یہ نسخہ بہت زیادہ اہم اور نادر ہے مگر دوسری صورت میں بھی قدیم اور اہم تو ضرور ہے۔

مخطوطہ کی تفصیلات | منظوطہ ۳۳۲ اوراق پر مشتمل ہے۔ ابتدا میں

فہرست مکاتیب ہے جس کے ابتدائی دو ورق نہیں ہیں، اور آخر میں مخطوطہ کے تینتیس ۳۳ اوراق کم ہیں نیز آخر کے موجود ۳۲ اوراق میں ہر ورق کا نصف یا ربع حصہ درمیان سے مجروح ہے ہر ورق میں ۱۷ سطریں ہیں۔ طول و عرض 16½×8½cm ہے۔ انداز کتابت چار قسم کا ملتا ہے۔ ایک متن، دوسرے وہ حواشی جن کا انداز کتابت تقریباً متن ہی جیسا ہے۔ تیسرے وہ مختصر حواشی / اشعر جو مائل بہ نسخ خط میں لکھے گئے ہیں وہ نسبتاً بعد کی تحریر معلوم ہوتی ہے اسی خط میں ق ۱۲۵ الف پر یہ عبارت درج ہے۔ الایمان عریان اتی اہل الایمان عریان حوالے کے طور پر یہ الفاظ مرقوم ہیں، 'مکتوبات حسین معز بلخی' چوتھے وہ حواشی جو خط شکستہ میں لکھے گئے ہیں اور عربی آیات و عبارات کے ترجمہ پر مشتمل ہیں۔ متن اور عمومی حواشی جلی اور خفی کے فرق کے ساتھ ایک ہی کاتب کے لکھے ہوئے بھی ہو سکتے ہیں اور یہ بھی امکان ہے کہ دو کاتبوں کی کتابت ہو۔ تیسری اور چوتھی قسم کے حواشی دو مختلف خط میں لکھے ہوئے ہیں جن کی تعداد مختصر اور دو ایک لفظ پر مبنی ہے

غائب حصوں کی تفصیل ق ۳۰۰ الف سے ق ۳۳۲ ب تک کے مندرجہ ذیل اوراق کی بعض سطریں یا سطروں کا کچھ حصہ مجروح ہے۔ ق ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۳ الف، ۳۰۴ ب، ۳۰۵ الف، ۳۰۶ الف، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۲۱، ۳۲۲ ب، ۳۲۴ تا ۳۲۸ اور ۳۲۹ تا ۳۳۲۔ کچھ اوراق ایسے ہیں جن کی درمیانی عبارتوں کو بعد میں لکھا گیا ہے جو خط سے عیاں ہے۔

حواشی حواشی کی بنا پر اس نسخہ کی اہمیت بڑھ جاتی ہے تاہم ایسا معلوم ہوتا ہے کہ اس مخطوطہ کے استعمال میں احتیاط نہیں برتی گئی ہے۔ جس کی وجہ سے حواشی کے بعض حصے مندرس ہو گئے ہیں۔ ان حواشی کو نقل کر کے ضمیمے میں شامل کر دیا گیا ہے اور جہاں تک ممکن ہو سکا ہے خلا کو پُر کرنے کی کوشش کی گئی ہے۔

حواشی چند نوعیت کے ہیں • بغیر کسی کتاب کے حوالے کے "مخدوم فرمودند" یا اس جیسے الفاظ استعمال کیے گئے ہیں جو بقرینۂ غالب محشی نے براہِ راست حضرت مخدوم سے سن کر تحریر کیا ہے۔ • وہ حواشی جو حضرت مخدوم کے کسی ملفوظ یا کسی تصنیف کے حوالے کے ساتھ مرقوم ہیں۔ مثلاً معدن المعانی ق، بحر المعانی ق رسالۃ المطلوب ق • وہ[1] حواشی جو کسی شخصیت یا کسی کتاب کے حوالے کے ساتھ لکھے گئے ہیں، مندرجہ ذیل ہیں،

(ان میں سے جن تصانیف یا مصنفین کے بارے میں عہد معلوم ہے ان میں سب سے آخری سنہ ۷۹۱ھ ہے جو صاحب شرح العقائد النسفی کا سال وفات ہے)

مدارک : حافظ الدین ابو البرکات عبداللہ بن احمد بن محمود النسفی م ۷۰۱ھ کی مشہور تفسیر جس کا پورا نام "مدارک التنزیل وحقائق التاویل" ہے

حوالے : ق ۹، ۶۰ اب، ۱۳۱، ۱۴۷، ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۶۴ب۔

تعرف : ابو بکر محمد بن ابراہیم البخاری الکلاباذی م ۳۰۸ھ کی مشہور کتاب۔

---

[1] دو جگہوں پر کسی کتاب کا نام نہیں ہے "ملفوظ حضرت شیخ" "تقریر خدمت شیخ" مرقوم ہے۔

"التعرف فی مذہب التصوف"، حوالے (۳) : ق ۲۱، ۲۱ب، ۲۸ب، ۴۲، ۱۳۶ب

شرح تعرف : کشف الظنون میں التعرف کے ذیل میں اس کی تین شروح کا تذکرہ کیا ہے، جن میں سے دو پانچویں صدی کی تصنیف ہیں اور ایک آٹھویں صدی کے اوائل کی تصنیف ہے۔ شارحین کی تفصیل یہ ہے :-

۱- اسمٰعیل بن محمد بن عبداللہ المستملی، م ۴۳۴ھ

۲- شیخ الاسلام عبداللہ بن محمد الانصاری م ۴۸۱ھ

۳- قاضی علاء الدین علی بن اسمٰعیل التبریزی القونوی م ۷۲۹ھ

قرینۂ غالب یہ ہے کہ شیخ عبداللہ انصاری کی شرح کا حوالہ ہوگا، اس لیے کہ انکے حوالے بکثرت آئے ہیں۔ حوالے : ۹ب، ۱۰ب، ۴۰، ۵۰، ۱۰۶، ۱۱۰، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۹۷، ۲۰۴۔

عین القضاۃ : کہیں تمہیدات یا مکتوبات کا حوالہ ہے اور کہیں صرف نام لکھا ہے مشہور صاحب تصانیف صوفی ہیں، پورا نام ابو المعالی عبداللہ بن محمد بن علی ہے، شہرت "عین القضاۃ الھمدانی المیانجی" کے نام سے ہے وفات ۵۲۵ھ۔ مندرجہ ذیل تصانیف مشہور ہیں :

زبدۃ الحقائق، تمہیدات، الرسالۃ الیمینیہ، مدار العیوب، شکوی الغریب۔ حوالے : ۱۰ب، ۹۹، ۱۰۰ب، ۱۰۷ب، ۱۰۸ب، ۱۴۴، ۱۴۷، ۲۰۸ب، ۲۳۵۔

لوائح: یہ قاضی حمید الدین ناگوری کی تصنیف ہے، پورا نام محمد بن عطا البخاری،

تصانیف میں اللوائح اور طوالع الشموس کے نام نزھۃ الخواطر

میں لکھے ہیں، وفات ۶۴۳ھ (نزھۃ ج ۱، ص ۱۶۷)

حوالے: ۱۴۱ب، ۱۹۹، نیز ق ۲۱ب پر لوائح کے ذکر کے بغیر حمید الدین ناگوری کا حوالہ ہے۔

تذکرہ:۔ تذکرۃ الاولیاء خواجہ فرید الدین عطار م ۶۲۷ھ

حوالے: ۳۸ الف، ۴۰ الف، ۱۲۶ الف

مصابیح: حسین بن مسعود الفراء البغوی م ۵۱۶ھ کا مجموعہ حدیث، جو المصابیح

کے نام سے معروف ہے۔ حوالہ: ۴۶ ب۔

طوالع: مشہور مفسر القاضی عبد اللہ بن عمر البیضاوی م ۶۸۵ھ کی تصنیف علم کلام

میں بنام "طوالع الانوار"

حوالے: ۴۹ ب، ۱۱۶، ۱۴۸، ۱۵۱، ۱۵۴، ۱۹۲، ۱۹۷، ۲۰۹ ب

الزاھدی: تفسیر زاہدی، جس کا حوالہ مخدوم کے یہاں کثرت سے آتا ہے،

اس کے مصنف کا پورا نام یہ ہے، ابو نصر احمد بن حسن الرازوجکی م ۶۵۸ھ

حوالے: ۶۹ الف، ۱۳۱ الف، ۱۵۴ الف، ۲۳۹ الف، ۲۴۱ ب، ۲۶۲ ب،

عوارف: شیخ شہاب الدین ابو حفص عمر بن محمد السہروردی م ۶۳۲ھ کی مشہور تصنیف

"عوارف المعارف" حوالہ: ق ۹۴ الف

انصاری: شیخ عبد اللہ بن محمد بن اسمٰعیل انصاری م ۴۸۱ھ، کہیں انصاری

اور بیشتر شیخ عبداللہ انصاری، ایک جگہ انکی تصنیف منازل السائرین کا بھی حوالہ دیا ہے۔

حوالے: ۱۰ب، ۵۰ب، ۸۰ب، ۹۰، ۱۱۱، ۱۲۸، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۵۲ (منازل السائرین)، ۱۶۶ب، ۱۷۵ب، ۱۸۰، ۱۹۵، ۱۹۸ب، ۱۹۹، ۲۰۰

منہاج العابدین: امام ابوحامد محمد بن محمد الغزالی، م ۵۰۵ھ کی تصنیف منہاج العابدین کے فارسی ترجمہ کے حوالے: ۱۱۵ب، ۱۳۱ب، ۲۰۱ب، ۲۳۵، ۲۴۴، ۲۵۳۔

آداب: شیخ ابوالنجیب عبدالقاہر بن عبداللہ السہروردی، م ۵۶۳ھ کی مشہور تصنیف "آداب المریدین" کا حوالہ: ۱۹۰ الف

شیخ احمد غزالی: شیخ احمد بن محمد الغزالی م ۵۲۰ھ، بیشتر نام کا حوالہ دیا ہے اور کہیں فصول غزالی یا صرف فصول لکھا ہے۔

حوالے: ۵۸ الف، ۱۶۳ الف، ۲۱۳ الف، ۲۳۹ الف، ۲۵۷، ۲۶۵ الف، ۲۶۶ب، ۲۷۰ب، ۲۷۶ الف، ۲۷۷ الف

ترجمہ مشارق الانوار: حوالہ: ق ۲۷ الف، مشارق الانوار رضی الدین حسن بن محمد الصغانی م ۶۵۰ھ کی تالیف ہے، یہ مجموعۂ احادیث مخدوم کے دور میں متداول تھا۔

قوت القلوب: محمد بن علی بن عطیہ معروف بہ ابوطالب المکی، م ۳۸۶ھ کی

مشہور تصنیف، جس کا پورا نام "قوت القلوب فی معاملۃ المحبوب ووصف طریق المرید الی مقام التوحید" ہے۔ حوالہ ۶۔ ۲۳۹ الف

مرصاد العباد: شیخ نجم الدین ابوبکر بن عبداللہ الرازی معروف بہ دایہ م ۶۵۴ھ کی تصنیف ہے، جو فارسی میں ہے۔ حوالے: ۴۵ ب، ۳۰۳ الف

رسالہ مکی / مکیہ: الرسالۃ المکیہ مولفہ عبداللہ بن محمد بن ایمن الاصفہیدی م ۵۹۱ھ۔ حوالے: ۸۳ الف، ۹۴ الف، ۱۰۵ ب، ۲۷۶ الف

ذخیرہ: بقرینۂ غالب برہان الدین محمود بن مازہ البخاری م ۶۱۶ھ کی تصنیف ذخیرۃ الفتاوی البرہانیہ، ق ۶۹ ب۔

کلمات شیخ ابوالقاسم عبدالکریم: بقرینۂ غالب شیخ ابوالقاسم عبدالکریم نقشبندی م ۴۶۵ھ کی تصنیف "الرسالۃ القشیریہ" مراد ہے ق ۲۱۱ الف

شرح النسفی: غالباً علامہ سعد الدین التفتازانی م ۷۹۱ھ کی تصنیف شرح العقائد النسفیہ کا حوالہ ہے۔ ق ۱۴۸ الف۔

مندرجہ بالا حوالجات جن کتابوں کے ہیں ان کے مصنفوں کا عہد معلوم ہے اور ان میں آٹھویں صدی ہجری کے بعد کا کوئی مصنف نظر نہیں آتا۔

چند کتابوں کے حوالے ایسے ہیں جن کی تعیین اور ان کے مصنف کی تعیین نہیں ہو سکی ہے وہ حوالے بایں طور ہیں۔

طوارق: ق ۲۳ الف — **لباب الاخبار**: ق ۱۰۲ الف

اصول الصغار : ق ۱۳۱ الف، ۱۱۹ الف   حاشیہ ہدایہ : ق ۲۳۹ الف

مفاتیح المسائل : ق ۶۹ ب   ثمار : ق ۳۲۳ ب - ۳۲۴ ب

النصیحۃ النافعۃ : ق ۱۴۹ الف   خلاصۃ الملوک : ق ۱۵۲ ب

کفایۃ الشعبی : ق

حاشیہ پہ اشعار بھی مرقوم ہیں لیکن بعض اشعار آبزدگی کی وجہ سے پڑھے نہیں جاتے پھر بھی جو مالقرا ہیں انھیں بطور ضمیمہ کے شامل کیا جارہا ہے۔ فارسی شعرا اور ان کے کلام سے گہری واقفیت رکھنے والے اصحاب اس پر نظر ڈال سکتے ہیں کہ یہ اشعار کس عہد تک کے شعرا کے ہوسکتے ہیں۔

مکتوبات صدی

متن

مکتوب شصت دوم

و در روز ترویه و روز عرفه و روز عید اضحی و یازدهم ماه شعبان و آخر جمعه ماه رمضان

مکتوب نود و ششم.

بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب اول در توحید — برادر شمس الدین اکرمه
الله فی الدارین بداند که اهل طریقت توحید را بر چهار درجه نهاده
اند درجه اول آنست که بزبان لا اله الا الله بگوید و بدل اعتقاد ندارد
این توحید منافقانست فردا هیچ سود ندارد درجه دوم آنکه بزبان
لا اله الا الله بگوید و بدل اعتقاد بدین دارد بتقلید چون عامی یا بنوعی
از دلیل چون متکلم واین قالب وصورت توحیدست علی التحقیق
بیت تو دیده بدست آر که هر ذره ز خاک جامی است جهان نمای گر درنگری
نه در نظر اهل طریقت و نجات یافتن از شرک جلی بدو منوطست و رستن
از خلود در دوزخ و رسیدن ببهشت ثمره اوست و آن توحید بسلامت
و ثبات نزدیکترست اما قناعت بادنی درجه علیکم بدین
العجائز این را گویند درجه سیوم آنکه نوری بود که در دل بیننده

بدیده ایمان ازان نور بیند که همه کارها از یک اصل میرود و فاعل یکی
بیش نیست و هیچ کس دیگر را فعل نیست و این چون اعتقاد عامی
و متکلم بود که اعتقاد بندی بود که بر دل افکنند و این مشاهده نور
است که همه بندها را بر گیرد و فرق باشد میان کسی که خویشتن را
بدان دارد و اعتقاد کند که فلان خواجه در سرای است بسبب آنکه کسی
همچنین میگوید و آن تقلید عامی است که از مادر و پدر یا از کسی دیگر
شنیده باشد و میان آنکه استدلال کند که فلان خواجه در سرای است بدلیل
آنکه اسب و غلام خواجه بر در سرای بیند و این نظر و اعتقاد
متکلم است از مقلد آن مقدار درجه زیادت است اما در علم مشاهده
هر دو برابر اند و میان آنکه خواجه را در سرای مشاهده کند و این
توحید عارفست که درجه سیوم گفتیم لیکن در وی خلق را بیند
و خالق را و می داند که خلق همه از خالق است پس این مقدار تفرقه
باشد و جمع نبود بکمال توحید در نظر اهل طریقت درجه چهارم
آنست که چندان از نور ظهور حق بر رونده آشکارا شود که همه
ذرات وجود پیش دیده وی در اشراق آن نور متواری شوند بر مثل
متواری شدن ذره ها هوا در اشراق نور آفتاب و ذره در نور آفتاب
نتوان دیدن نه از آنکه ذره نیست شد بل از آنکه ظهور نور آفتاب قهره

راجح نمودایی

را جز متواری شدن روی نیست همچنین نه آنکه بنده خدا
گردد تعالی الله علوا کبیرا و نه آنکه بنده بحقیقت نیست شود

تا بودن دیگر شد و نابودن دیگر   نظم

بیش توحید او نه کهنه و نو است ٭ همه هیچند هیچ اوست که اوست
کی بود ما زما جدا مانده ٭ تو و من رفته و خدا مانده

تو چون آینه نگری آینه نه بینی زیرا که مستغرق جمال خودی
نتوانی گفت که آینه نیست شد و یا آینه جمال شد یا جمال آینه
شد دیدن قدرت در مقدورات همچنین بود بی تفاوت و این

را صوفیان الفناء فی التوحید گویند   مثنوی

گوید آنکس درین مقام فضول ٭ که تجلی نداند او ز حلول
بسیار کسی را اینجا قدم بلغزیده است جز بمدد فیض عنایت ازلی
و بدرقه پیر رسیده و صاحب دیده فراز و نشیب این راه
گذشته و شربت قهر جلال لطف جمال چشیده این بادیه را کسی
قطع نتواند کرد و اینست معنی آن حکایت که خواجه منصور
حلاج گفت خواجه ابراهیم خواص را دیدم در بادیه میگشت
گفتم چه میکنی گفت قدم خویش بر توکل درست میکنم خواجه
منصور گفت ضیعت عمرک فی عمران باطنک فاین

اَلْفَنَاءُ فِي التَّوْحِيْدِ در آبادان کردن باطن عمر ضایع کردی پس
بتوحید کی رسی و گفته اند روندگان درین مقام متفاوت باشند
کسی باشد که در هفته یکساعت بدین حضرت بار یابد و کسی باشد
که هر روز یک ساعت و کسی باشد که دو ساعت و کسی باشد بیشتر
اوقات مستغرق بود و دیگر بعد ازین چهار درجه اَلْفَنَاءُ
عَنِ الْفَنَاءِ گفته اند و آن آنست که از کمال استغراق احساس
رونده را بفناء خود و آگاهی او از فناء خود و دانستن او که این
دریافتن سلطان ظهور جمال و جلال است بیکصدمت یکبارگی
علم برد و همه از و بیفتد زیرا که دانستن رونده این هم در
نظر طریقت اشارت بتفرقه میکند عین الجمع و جمع الجمع
ازینجاست که خود را و کل کاینات را در نور ظهور حق گم کند
و آگاهی خود ازین گم کردن هم گم کند مثنوی
تو در و گم شو که توحید این بود ؛؛ گم شدن گم کن که تفرید این بود
ازینجاست که خود را و کل کاینات را در نور حضور حق گم کند
و آگاهی خود ازین گم کردن هم گم کند نه اسم است اینجا نه رسم
نه وجود نه علم نه عبارتست اینجا نه اشارت نه عرش است
درین عالم نه فرش نه اثرست درین دیار نه خبر کُلُّ مَنْ عَلَيْهَا

فان

فانی همه جز درین مقام جلوه نکند وَكُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

و اینجا بیش روی ننماید اَنَا الْحَقّ وَ سُبْحَانِي اینجا بیش نشان نکند

و توحید بی شرک مطلق که شنیده جز درین دار الملک صورت نبندد

بیت خیال کم مبر اینجا و بشناس هر آنکو در خدا کم شد خدا نیست

و مثال آن چهار درجه توحید در عالم محسوس گفته اند جوز است

درجه اول توحید چون پوست اول جوز است درجه دوم توحید چون

پوست دوم جوز است درجه سیوم توحید چون مغز جوز است

درجه چهارم توحید چون مغزِ مغزِ جوز است و آن روغن است

نام جوز بدین مجموع افتد مطلقاً ولیکن تفاوت درجات معلوم

همه است همچنین نام توحید بدین مجموع فتد اما در درجات و ثمرات

و فوائد و عوائد تفاوت هزار در هزار است این مکتوب را تأمل

شافی کند بتحقیق دریابد که اصل همه مقامات و احوال و

معاملات و مکاشفات است و کلمات مشایخ و اشارات ایشان

و مطالع کتب ایشان رضوان الله علیهم اینجا معلوم و مفهوم

کرد چنانک حق آنست و در غلط نیفتد و ابیات که هر کسی را

در توحید و درجات وی افتاده است بر اصل قانون روشن تواند

کرد و تفاوتی نبود ای برادر اگر چه موری سلیمان وار درای

ح از اینجا گفته اند چون سالک را استغراق کمال رسد همچو منصور زبان او رود حقیقت [illegible] انا الحق سبحانی و انا الحق بود و نعت فنا آثار در مقام فنا اسم و رسم او از خلق و از وجود فنا [illegible]

منکر کہ عاصی و ملوثی اگرچہ بشبہ شیر وار ہر آفت مبین
کہ آلودہ، و خستہ آن نگر کہ مفصل ہزار سال مطیعان و ابدال
بودند از آب و خاک آدم صفی اللہ وازبیتیم ابوطالب محمد رسول
اللہ واز آزر بت تراش ابراہیم خلیل اللہ می سازد و آن بین
کہ از مشرکان چہ موحدان و از کافران مومنان و از عاصیان مطیعان
و از مفسدان مصلحان میکنند نہ قدرت طاعت کسی می نگرد
نہ لطف معصیت کسی می بیند آوردہ اند کہ زنارداری روزی
زنار خود را می آراست سری از غیب در زنار بروی آشکارا شد
از خانہ بیرون دوید و نعرہ می زد و میگفت این اللہ
در تابش آن سر شہر بشہر می دوید تا رسید بجبل لکا
کہ جایگاہ اوتاد و ابدالست شخصی کسی را دید ایستادہ و جنازہ
در پیش نہادہ اورا گفتند پیش رو بدین جنازہ، و نماز کن
انکاہ قصہ بپرس او پیش رفت و نماز بگزارد و دفن کردند
پس باوی گفتند ما ازان مفت کسانیم کہ عالم از بہر ما بپایست
و این مردہ کہ تو بروی نماز گزاردی سر ما بود قطب عالم چون
نقل میکرد ما را گفت چون مرا بشوید و در جنازہ کنید و بنہید
و منتظر باشید کسی از گوشہ در خواہد آمد اورا بگوئید تا بر من

نماز

نماز کند و بدل من قطب عالم بود و السلام ❁ بسم الله الرحمن
الرحیم ❁ مکتوب در توبه — دوم

برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بداند که نخست این راه
توبه نصوح است چنانکه حق تعالی فرموده است تُوبُوا إِلَى
اللّٰهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ❁ این آیه
در حق صحابه رضی الله عنهم نازل شده است و ایشان خود همه تایب
بوده اند و از کفر اعراض کرده و بایمان اقبال نموده و پشت بگناه
(روگردانیدن) (بخشش اورا)
کرده و روی بطاعت آورده پس بدین امر که (توبه) توبو همه را میفرماید
(ای توبو)
معنی چه بود از بزرگی این مسئله پرسیده بودند گفت توبه بر
همه فریضه است در هر ساعتی و در هر نفسی اما بر کافران فریضه
است که از کفر توبه کنند و بایمان آیند و بر عاصیان فریضه است
که از معصیت توبه کنند و بطاعت آیند و بر محسنان فریضه
است که از حسن باحسن آیند و بر واقفان فریضه است که نه ایستند
و بروش آیند و بر مقیمان آب و خاک فریضه است که از حضیض
سفلی باوج علوی برآیند هر آن روندهٔ که در مقامی مقام کند آن مقام
او را گناه بود از آن توبه باید کرد تُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا أَيُّهَا
(توبه کنید سوی الله همه ای)
الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ سر این معنی است و مقصود
(مومنان کاشکه فلاح کنید رستگاران)

قال اهل التصوف التوبة للعوام من الذنوب وللخاص من الغفلة وللاخص من الالتفات الى غير الله و المقام لمن والا جلال

مخدوم فرموده اند کسانی
بعد از معصیت کردند خود
همه سیئات بحسنات بد-
بعد چون بحیاه تایب
و بجای سیئات عملی
ببینند و بگویند ما آن در
گناه میکردیم بعده بر
می کردیم فایده ما را

العبد لا یخلو عن السهو
والتقصیر فی اداء امره ونهیه
وان اجتهد فکذا اوصی
المؤمنین جمیعاً التوبة
و بتامیل الافلاح اذا
مدارک

آنک در هر مرتبه که هستی که ازان مرتبه برتر دیگر هست

ازان مرتبه بر آمدن و درین مرتبه در آمدن فریضه بود و اگر نه از
شد که بازمانی از آنجا امر است در شرع که سِیرُوا سَبَقَ
المُفرِّدونَ آنک موسی علیه السلام گفت تُبتُ اِلَیکَ توبه
از خود بود بحق از آنکه رویت باختیار خود خواست و ادب
دوستی اختیار آفت است پس این بازگشتن بود از حس با حق
وآنک حضرت رسالت علیه السلام گفتی اِنّی لَاَستَغفِرُ فی کُلِّ
یَومٍ سَبعینَ مَرَّةً آن استغفارست از صواب باصوب
بهر نفسی از مرتبه بمرتبه نقل فرمودی مر خود را در مرتبهٔ
اول قصور دیدی بجنب مرتبهٔ دوم استغفار کردی این
معنی آنک گفت حَسَناتُ الاَبرارِ سَیِّئاتُ المُقَرَّبینَ تو
بحقیقت رجوع آمد ولیکن صفت رجوع مختلف بمقدار اختلاف
احوال فی مقامات عام را از جفا بعذر باز گشتن بیم عقوبت
را و خاص را از افعال خویش باز گشتن بدیدن منت تعظیم
مخدوم را و خواص خواص را از کل کونین باز گشتن و عجز و
فنا و غلام ایشان دیدن اجلال مکون کون را جود این معلوم
شد باید دانست که تابید در توبه شرط نیست بعد آنک عزیمت

کرد که بدان کناه باز نکردد و اکر تایب را فتوری بیش آید که باز
بمعصیت افتد اندران ایام کذشته حکم و ثواب توبه یافته باشد
از تایبان این طایفه برده اند که توبه کرده اند و باز بمعصیت
افتاده انکاه باز بدرکاه آمده اند تا یکی از مشایخ کفته است
رحمه الله که من هفتاد بار توبه کردم باز بمعصیت افتادم تا
هفتاد یکم بار استقامت یافتم که بیش نیفتادم و نیز کفته اند
یکی از معصیت توبه کرده بود باز در معصیت افتاد انکاه
پشیمان شد روزی با خود کفت اکر بدرکاه باز آیم ندانم حالم
چه بود هاتفی اواز داد که اَطَعتَنا فَشَکَرنا کَ ثُمَّ تَرَکتَنا
فَاَمهَلنا کَ فَاِن عُدتَ اِلَینا قَبِلنا کَ مارا طاعت داشتی ترا
دادیم بی وفایی کردی و مارا بکذاشتی ماترا مهلت دادیم اکنون
اکر باز آیی باشتی قبول کنیم اما قول مشایخ رضوان الله علیهم
اجمعین در توبه آنست خواجه ذوالنون مصری رحمه الله
کوید تَوبَةُ العَوَامِ مِنَ الذُّنُوبِ وَتَوبَةُ الخَوَاصِ مِنَ الغَفلَةِ
وَتَوبَةُ الاَنبِیَاءِ مِنَ الرُّؤیَةِ عَجزِهِم عَمَّا نَالَهُ غَیرُهُم توبه عوام
از کناه باز کشتن است و توبه خواص از غفلت باز کشتن است و توبه انبیا
آنست که عجز خویشتن بیند از رسیدن بجایی که غیر ایشان رسیده باشد

خواجه سهل تستری باجماعی برآنند که التوبة ان لا تنسی
ذنبک توبه آن بود که هرگز گناه کرده فراموش نکنی و پیوسته
در ندامت باشی تا اگرچه بسیار عمل داری معجب نگردی و باز
خواجه جنید رضوان الله علیهم باجماعی برآنند که التوبة
ان تنسی ذنبک توبه آن بود که گناه کرده فراموش کنی زانچ
تایب محب باشد و محب را ذکر جفا جفا باشد و این ضد قول اول
است بظاهر اما در معنی ضد نیست که معنی فراموش کردن آنست
که حلاوت آن گناه از دل تو بیرون رود تا چنان گردی که گویی
هرگز آن گناه نکردی و خواجه جنید رحمه الله گفت بسیار خواندم
و در هیچ چیز مرا چندان فایده نبود که اندرین یک بیت به
اِذَا قُلْتُ مَا اَذْنَبْتُ قَالَتْ مُجِیبَةً وُجُودُکَ ذَنْبٌ لَا یُقَاسُ بِهَا لکم
جواب دعوه
چون وجود دوست در حضرت دوستی جنایت بود وصفش راچه
قیمت ماند ای برادر اجل در کمین است و فرصت عزیز که ناصیه
گرفته ملک الموت ناگاه طالع شود پیری بنزدیک بزرگی بیامد
و گفت ایها الشیخ گناه بسیار دارم و میخواهم که توبه کنم شیخ گفت
که دیر آمدی پیر گفت نه زود آمدم شیخ گفت چگونه پیر گفت
هر که پیش از مرگ بیاید اگرچه دیر آمده باشد زود آمده بود ای

برادر

برادر هرچند آلوده و ملوثی چنگ بتوبه بزن و امیدوار باش

که از سحرهٔ فرعونه آلوده تر نیی و از سگ اصحاب کهف ملوث تر

سحرگشته بودن کرشش بر ایشان سلام سحر کرده بودند

نیی و از سنگ طور سینا جماد تر نیی و از چوب حنانه بی قیمت تر نیی

غلام را اگرچه از حبشی آرند چه زیان دارد چون خواجه اش کافور

نام نهد چون ملائکه گفتند که ما را با فساد ایشان طاقت نیست

ندا آمد اری اگر بودی شما قرینیم رد کنید و اگر بدست شما بفروشیم مخرید

می ترسید که معصیت ایشان از رحمت ما زیادت آید یا می ترسید که آلودگی

ایشان بر کمال قدوسی ما لوحی آرد این مستی خاکیان اند که در

حضرت ما قبول اند چون قبول ما آمد معصیت و لعنت ایشان

چند بیت سراسر با همه عیبیم بدیدی و خریدی تو زهی کالا بو عیب و زهی لطف

بسم الله الرحمن الرحیم باب سیوم در خشنود کردن خصمان

برادر اعز شمس الدین را حق سبحانه تعالی سعادت ابدی رساناد

بمنه و کرمه سلام و دعا از کاتب حروف مطالعه کند و بداند که

بعد توبه کار مرید خشنود کردن خصمانست و این عقبهٔ بزرگ است

راه دشوار

بدانکه گناهان همه بر سه نوع است یکی ترک کردن آنچه بر تو واجبست

از نماز و روزه و غیر آن قضا کن از ین جمله بقدر امکان آنچه توانی

و دوم گناهی است که میان بنده و خداوند است چنانکه شراب خوردن

و ربا خوردن و آواز مزامیر شنیدن و مانند این بیرون آمدن
از مثل آن گناهان بدان باشد که پشیمان شوی و عزم محکم کنی
که بدینها باز کرد و سیوم گناهی است که میان تو و میان بندگانست
و این دشوارتر و صعب‌تر است و بر انواع است در مال باشد و در
نفس باشد و در تن باشد و در زن باشد و در کنیزک باشد و در
دین باشد آنچه در مال است واجب است که باز بخصم رد کنی اگر ممکن
باشد و اگر عاجز باشی از خصم بحلی خواهی اگر غایب باشد بروح
او صدقه کن و اگر نتوانی نیکی بسیار کن و او را آمرزش خواه و
بخداوند باز گرد بتضرع و زاری تا او را بکرم خود خشنود کرداند
روز قیامت و آنچه در نفس است بر اولیاش بگو تا قصاص کند یا نه
کنند و اگر عاجز باشی بخدای تعالی باز گرد بتضرع و زاری تا خصم
را خشنود کرداند روز قیامت و آنچه در تن است یعنی گفتن غیبت
و بهتان و شتم و مانند این واجب است که خود را پیش آنکس که او
تهمت
دشنام دادن
را غیبت کرده، دروغ زن کنی و ازو بحلی خواهی اگر ممکن باشد و آن
جایی است که از زیادت شدن غضب او ایمن باشد و اگر آزها
باشد که چون بگویی خشمش زیادت شود بخدای باز گرد و برای او
آمرزش بسیار خواه و اگر فوت شده باشد بروح او خیری بکن

وآنچه در

واانچه در زن و کنیزک آید که بحلی خواهی و ظاهر کنی بلکه طریق
آنست که بخدای باز گردی تا روز قیامت اورا از تو خشنود گرداند
واگر ایمن باشی از زیادت شدن خشم او و این نادرست بحلی بخواه
وانچه در دین است چنانکه کسی را تکفیر کرده باشی یا گمراه کرده باشی
این نیز دشوارست باید که پیش انکس خود را دروغ زن کنی وازو
بحلی خواهی اگر ممکن بود واگر نه بخدای تعالی باز گردی و پشیمانی
بسیار بخوری تا خدای تعالی اورا از تو خشنود گرداند حاصل کار
درین باب آنست که آنچه ممکن گردد خصمان را خشنود کنی وانچه
نتوانی بخدای تعالی بتضرع و زاری و بصدق دل باز گردی
روز قیامت ایشانرا از تو خشنود گرداند وامید بفضل خدای
عز وجل آنست که چون صدق بنده بداند خصمان اورا از
خزینه رحمت خویش خشنود گرداند پس اگر بدانچه گفته شد
عمل کردی و بر ترک گناهان بکلی دل نهادی ولیکن گذشته را
قضا نکرده و خصمان را خشنود نکرده عتاب باقی و گناهان آمرزیده
پس باید دانست که این عقبه عقبه دشوارست و مهم است و خطر
او بزرگ است روایت کرده اند از خواجه ابو اسحاق اسفراینی
رحمة الله علیه که از علماء بزرگ بوده است گفت سی سالست

[illegible]

که از خدای تعالی توبه نصوح میخواستیم مستجاب نمی شد
وقتی بو سهیل نجتب گفتیم سبحان الله یک حاجت سی سالت
که روا نمیشود در خواب دیدم که گوینده میگوید تعجب میکنی و نه
می دانی که چه میخواهی این میخواهی که خدای تعالی ترا دوست
نبود واین حاجت نه حاجت خرد ست ای برادر گناه بنده
را سخت بلاییست اول گناه سختی دلست وآخر او کفرست
وبدبختی نعوذ بالله منها فراموش مکن حکایت ابلیس وبلعم
باعور که اول کار هر دو گناه بود وآخر کار هر دو کفر یکی از
صلحا گفته است که سیاهی دل از گناهان است وعلامت سیاهی
دل آنست که از گناه کردن نترسی واز طاعت کردن لذتی نیابی
واگر نصیحتی شنوی در دل اثر نکند پس غافل مباش در
توبه تعجیل کن که اجل پنهانست واگر توبه کردی پس شکستی
وباز گناه کردی باز در حال توبه کن وبا نفس خود بگوی شاید که
بیشتر از آنکه باز گناه کنم بمیرم همچنین دوم بار سوم بار چهارم
بار هر بار که گناه میکنی توبه کن و در توبه کردن باز نایست واگر
گویی مرا از توبه این باز میدارد که میدانم باز گناه خواهم
کرد وبر توبه ثابت نخواهم ماند پس بی فایده در توبه کردن

چه فایده

ص
مرده خواهی ماند شاید پیش از آنکه باز گناه کنی

جه فایده بدانکه این جمله عزم درست شرط است از بهر آنکه دانستی
تا آن زمانکه باز گناه کنی بمیری اما اینکه میترسی از باز افتادن
در گناه بر تو اینست که بصدق توبه کنی و تمام کردانی آن توبه
بر خدای عز و جل اگر تمام کردانی فهو المطلوب و اگر تمام نکردانی
گناه گذشته آمرزیده شد و از آن بکلی پاک شدی نماند بر تو
مگر همین گناهی که بتجدید کرده و این سودیست بزرگ و فایدهٔ
بسیار بود ترا بحکم اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ
(توبه کننده از گناه مثل کسی است که گناه نکرده است)
مگر از بیم باز افتادن در گناه از توبه کردن باز نه ایستی که ترا قطعا
بتوبه کردن از دو فایده یکی حاصل است شنیده که رسول علیه
السلام فرموده است بهترین شما کسی است که چون گناه کند توبه
بسیار کند حاصل کار در باب توبه آنست که چون عزم درست
کردی بر ترک گناهان جنانچه خداوند از دل تو دانست که بیش گناهی
نخواهی کرد و خصمان را بقدر امکان خشنود کردی فریضه که از تو
فوت شده بود بقدر امکان قضا کردی و در باقی بتضرع و زاری
بخدای عز و جل باز گشتی غسلی پاک بکن و جامهٔ پاک بپوش
و چهار رکعت نماز چنانچه باید بحضور دل بگذار پس روی بر زمین
نه در جایگاهی خالی که جز خدای تعالی کس ترا نه بیند پس خاک

بو سر کن و سر و روی خویش در خاک بمال بجنبی گریان و دلی بریان
بر زند و به و آواز بلند بکان بکان گناه خود که در مدت عمر کرده
بگوی و نفس خود را ملامت کن ای نفس وقت آمد که توبه کنی و بخدای
تعالی باز گردی و یا خود طاقت آن داری که بر عذاب خدای
صبر خواهی کرد یا چیزی داری که ترا از عذاب مانع خواهد شد
مثل این کلمات بسیار بگوی پس هر دو دست بردار و مناجات کن
الهی بنده گریز پای باز بدر تو آمده است بنده گناهکار آشتی
میکند بنده گناهکار بعذر پیشت آمده است از من عفو کن و بفضل
خویش مرا قبول کن و بنظر رحمت سوی من نگر یا رب مرا بیامرز
و جمله گناهان مرا که گذشته مرا در کنار و آنچ از عمر باقی است تا مرده
از گناهان نگاه دار که خیر بدست تست و تو بخشنده و بخشاینده
بیت قطره چند از گنه گر شد پدید در چنان دریا کجا آید پدید
پس این دعا بخوان یَا مُجَلِّيَ عَظَائِمَ الْأُمُورِ یَا مُنْتَهَىٰ
هِمَّةِ الْمُؤْمِنِينَ یَا مَنْ إِذَا أَرَادَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ أَحَاطَتْ بِنَا ذُنُوبُنَا وَأَنْتَ الْمَذْخُورُ لَهَا يَا مَذْخُورًا
لِكُلِّ شِدَّةٍ كُنْتُ أَذْخَرُكَ لِهَذِهِ السَّاعَةِ فَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ
أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ پس بسیار بگوی و زاری کنی یَا مَنْ لَا

[illegible]

يشغله

يشغله سمع عن سمع الاشتبه عليه الاصوات يا من لا
يغلطه السايل يا من لا يبرمه الحاح الملحين اذقنا برد
عفوك وحلاوة رحمتك انك على كل شيء قدير بس زود
بفوت وبراي جمله مسلمانان امرزش خواه بلقما دست مشغول بعبادت
شو كه توبه نصوح كردي واز كناهان پاك بيرون امدي وپاك شدي
جنانك كويي امروز از مادر زادي وخداي ترا دوست كرفت ورا
اجر وثواب بسيار بدست امد وبركت ورحمت بر تو چندان نازل شد
كه هيچكس وصف آن نتواند كردن واز عذاب وبلاء دنيا واخرت
خلاص يافتي اي برادر اكر با عيب قبول نخواستي كرد با عيب
نيافريدي اعتقاد آن دار كه علت آدم عم آن كندم خوردن از
بهشت بيرون نياورد بلك خود بيرون اوردن خواست الحمد لله
هزار هزار صاحب كبيره را بهشت خواهند برد آدم را بيك زلت
از بهشت بيرون آرند لا والله اكر كويي كه آدم در بهشت بي
فرماني كرد تا از انجاش بيرون اورد رسول ما صلى الله عليه وسلم
بقاب قوسين چه كرد كه اينجاش باز اورد وليكن بقاب قوسين
بود تا فرشتگان از صلوات او حرمت بياموختند اينجاش باز
اورد تا زمينيان از عبادت او سيرت بياموزند انجا ميكفت

لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ اينجا گفت أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ هرگونه كر
توانى سجده مسكنى و نيازى و سوالى بيش دار آورده اند چون
بنده گويد إِيَّاكَ نَعْبُدُ حق عز و جل گويد هر چه آورده است قبول
كنيد و چون گويد إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ خداى عز و جل گويد هر چه
ميخواهد بدهيد و خزانهٔ پادشاهان رونق بسايلان گيرد و هيچ
سايلى با نياز تر از خاك نيست آسمان و زمين عرش و كرسى
همه بوى دادند از نياز وى ذرهٔ كم نشد و هيچ خزانه همچو
خزانهٔ خداوند نيست كه هر چه همه خلق را بايست صد هزار
چندان براداد و خواهند داد ذرهٔ كم نخواهد شد والسلام

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مكتوب چهارم در تجديد توبه

برادر اعز شمس الدين اكرمه الله بكرامة التائبين بداند كه
كرات متقاضى مى بود كه چيزى نبشته آيد و به چيزى ارشادى
تنبيهى كرده شود و اندكى دل ماندگى هم ميكرد بنا بر آن چند
مكتوب متواتر نبشته شده است بتامل تمام مطالعه كند و پيش قاضى
صدر الدين نيكو تحقيق كند و نيت داعى همين است كه چون قاضى
صدر الدين آنجا است چيزى مشكل نخواهد ماند و بقدر وسع
كار بندد كه اصل كار است و در هر ساعتى از تجديد توبه غافل نبود

صحت

وهمت بدان بند که حق تعالی بحقیقت توبه رساناد که اصل همه
در کار توبه است زیرا که سرمایه کار ایمانست و این راه که رود
ایمان رود و این بار که کشد ایمان کشد و این بادیه خونخوار
که قطع کند ایمان کند و این بحر محیط که سیاحت کند ایمان
کند و این شربت که چشد ایمان چشد و این درد که را باشد ایمان
را باشد و این طلب که نماید ایمان نماید و چون توبه بدید آمد حقیقت
ایمان بدید آمد که آفتاب ایمان در هر سینه بر قدر توبه او تابد
همان مقدار که درگاه توبه بروی گشاده میشود آفتاب ایمان بر
قدر آن در تابش می آید پس درست کردن مقام توبه اهم مهمات
وحقیقت توبه گردش است از نهاد خویش بگرد و پیر که مرید
را جمله فرماید برای این گردش فرماید تا او از نهاد خویش بگردد
و چون مرید از نهاد خویش بگشت دیگر بود دیگر گشت آنک
تو دیده بودی نیست مردی دیگر پدید آمد که چون صفت بگشت
او نیز نماند اگرچه ذات برجاست که آنرا اعتبار نیست پس او را
هر آینه ایمانی دیگر پدید آمد که آنرا حقیقت ایمان خوانند اما پیش
از گردش جز تقلیدی و حرکت لسانی بیش نبود چنانکه پیشتر خلق

بر آنند و اینست که گفت • مثنویات

تا کی بزبان خدا پرستی ∴ این نیست مگر هوا پرستی

تا نکردی تو مسلمان از درون ∴ کی توانی شد مسلمان از برون

و این خر لنگ ایمان تقلیدی و حرکت لسانی که من و تو داریم
این راه نتواند رفت و این بار نتواند کشید و این بادیهٔ خونخوار نتواند
برید و این شربت مردان نتواند چشید مثل است که بار پیل بر خر نمی
نکشد اینست که گفت مثنوی محرم دولت نبود هر سری
بار مسیحا نکشد هر خری ∴ گر رستم را هم رخش رستم کشد و از دوری
این مقام و از هول آن کار نباید که در خاطر آن برادر فتوری
و نفوری روی نماید و راه گریز پیش گیرد اَلْفِرَارُ مِمَّا لَا یُطَاقُ
مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِیْنَ بر خواند در بستن و گفتن این خوف
زینهار نومید مشو به هیچ حال هیچکس را جای نیست اینجا کار بی
علت است بهانهٔ نمی باید بسا کس بود که از پیش بت بردارند
شه بطرفة العین چنان بر گیرند که هنوز سجده گاه در پیش بتکده
گرم بود که او را از همه ملک و فلک در گذرانیده باشد و در صفی
رسانیده که اگر انس و جن و ملک و پری او را طلبند نشان نباشد
سرگردان شوند و گویند این چه بود و چه شد جواب دهند
فَعَّالٌ لِمَا یُرِیْدُ ∴ هر چه خواست کرد چون و چرا را در این

کفت

حضرت بارنیست وعلت امداخل نه که اینجا کاربی علت است
یکی را بایزید ویکی را ابوجهل ویکی را باعلی علیین برآریم
ویکی را باسفل السافلین فرو بریم بازکردید وچون وچرا در
عالم انسانیت خرج کنید که از ینجا برآمده است حق تعالی آن
برادر را بینای خویش کرد انکه او را از بینی وی بوداردبعثه
ولکون بالنبي واله هرچند تو بیني همت بلند دار ای برادر
همت مردان بهیچ چیزی فرود نیاید آسمان وزمین عرش
وکرسی وبهشت ودوزخ باد بهمت ایشان نکشد اینست که گفت
مثنوي نبي در غم دوزخ وبهشتند این طایفه را چنین سرشتند
جنگ در حضرت خدای زده هرچه آن نیست پشت پای زده
همت این مردان فضاء پاک وصحرای بی خس وخاشاک خواهد تا
دروی پرواز کند وهیچ فضایی پاک تر از فضاء ربوبیت نیست
همت مردان گرد کعبه وبیت المقدس نگردد وبآسمان وزمین طواف
نکنند سبحان الله عجب کاری مردی در جای خود نشسته
وپای در دامن کشیده وسر بزانو نهاده وسر او از کون ومکان
درگذشته زهی همت که انواجز در آب وخاک نیابی از ینجا گفته
اند تصوف چیزی است که دروی قرار نیست زیرا که چون آب قرار گرفت گنده

شود الماء اذا طال مکثه ظهر خبثه روا باشد که مرد بصورت
در گوشه ای خود قرار گرفته بود و سیر او در ملکوت و جبروت جولان
میکند این دانی چیست رفتن چو تیز کردد دیدار بعکس باز کردد
نه بینی که آن آسیای خراس که میکردد از غایت رفتن هر که نظر کند
گوید که ایستاده است خواجه جنید رحمه الله گفتندی بیچرا
بسماع بر نخیزی او این آیه برخواند وتری الجبال تحسبها
جامدة وهی تمر مر السحاب شما رفتن ما نبینید چو
رفتن تیز شود در دیدار نیاید بیم سحر چنان گردد که کسی
راخبر نباشد والسلام بسم الله الرحمن الرحیم
مکتوب پنجم در طلب پیر برادر شمس الدین شرفه الله
فی الدارین بداند که مبتدی را بعد صحت توبه باجماع مشایخ
طریقت رضوان الله علیهم فریضه است که پیری پخته و فراز
و نشیب طریقت گذشته مستقیم الحال گشته و قهر جلال و لطف
جمال دیده العلماء ورثة الانبیاء در حق وی حقیقت
شده و بر جمله علت امراض مرید واقف و به علاج آن طبیب
حاذق گشته طلب کند قال الله تعالی کونوا مع الصادقین
امر است در بودن با صادقان و این پیغامبران اند صلوات

الله علیهم وبعد ایشان خلفاء پیغامبران اند وآن مشایخ اند
العلماء ورثة الانبیاء منشور خلافت ایشانست علماء امتي
كانبیاء بني اسرائیل طغراء ایشانست قال النبي صلی الله علیه
وسلم الشیخ في قومه كالنبي في امته شیخ درمیان قوم
خویش راه نمای در دین حق چنانست كه پیغامبر درمیان
امت خویش وامت را در راه دین حق از پیغامبر چاره
نیست همچنین قوم را بی شیخ كه خلیفه پیغامبرانست ازینجا
است در كلمات مشایخ لا دین لمن لا شیخ له دیگر حضرت
رسالت فرموده است اقتدوا بالذین من بعدي ابي بكر وعمر
وگفت اصحابي كالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم اگرچه
در بدایت هدایت نه پیغامبر حاجت بود ونه شیخ آن تخمي
است كه در زمین دل جز بدست كاري نظر عنایت الله نیفتد
ولكن الله یهدي من یشاء ولیكن هرجا كه آن تخم پدید آمد
در پرورش آن بنیابت وخلافت حق به پیغامبري یا شیخي
كه نایب پیغامبرست حاجت بود كه وانك لتهدي الی
صراط مستقیم ودلایل عقلي در كتب مشایخ رضوان الله علیهم
بسیارست یكي ازان اینست كه راه كعبه ظاهر وصورتي است بي

دلیلی و راه شناسی نمی توان رفت بآنکه رونده راهم دیده راه
بین است وهم قدمی قوی وهم راه محسوس و راه طریقت که صد
و بیست هزار واند نقطهٔ نبوت دران راه قدم زده اند و اثر ظاهر
و محسوس نه بی دلیلی و راه شناسی محال بود که کسی رود و دیگر
چنانکه در راه صورت سراق و قطاع طریق بسیار اند بی بدرقه
نتوان رفت در راه طریقت دنیا و نفس و شیاطین انس و جن جمله
راه زنانند بی بدرقهٔ صاحب دلی و ولایتی نتوان رفت و دیگر
آنکه درین راه مزلات قدم و آفات بسیارست و بی شمار تا فلاسفه
و دهری و ملاحده و معطله و اباحتی و مثل ایشان از اهل بدعت
و هوا جمله بی شیخی کامل و مقتدایی واصل درین راه بسرمایهٔ
عقل خویش بر آمدند هر یکی در بادیه افتادند و هلاک شدند و
دین بباد دادند بیت تو چون موری و این راهی است همچون
موی بت رویان ؛ مرو زنهار بر تخمین و بر تقلید و بر عمیات
لیکن صاحب سعادتان در پناه دولت صاحب ولایتان ازان عقبات
بسلامت عبور کرده اند و ازان مزلات و مهالک خلاص یافته و در سلوک
خویش دیده اند که هر کسی بکجا افتاده است و چگونه هلاک شده است
و دیگری رونده کانرا از ابتلا و امتحان گوناگون فتور بسیار افتد اگر

مزلات
جای لغزیدن قدم

عقبات

شیخی صاحب تصوف نبود که مرید را از وقفه و فتور باز رساند
وبعبارت واشارت لطیف ویرا در روش آرد واگرنه در توقف وفتور
افتد وهمه رنج ضایع شود قطعه در سایه پیر شو که نابینا
آن اولیتر که با عصا گردد کاهی شود کوه عجب بر همزنی تا بین
تراجی کهربا گردد کو اینکه گفت عطار هر رنج که میکنی هبا کرده
دیگر آنکه رونده را درین راه ببعضی مقامات روحانی گذر شود روح
از کسوت آب وگل مجرد شود پرتو نور حق بر وی تجلی کند و روح
درین حال در خلافت حق ید بیضا نماید ذوق انا الحق وسبحانی
در حلق وقت خویش یابد وپندار یافت ووصول بمقصود در وی
پدید آید عقل وعلم وفهم او البته ادراک نتواند کردن اگر درین
حال لطف شیخ صاحب ولایت دستگیر او نشود خوف زوال
ایمان بود وبیم افتادن در بادیه حلول واتحاد باشد ودیگر
آنکه رونده را در اثناء سلوک راه از غیب شبها پدید آید
ووقایع بروگشاده شود واحوال شیطانی ونفسانی ورحمانی
بدو ظاهر گردد ومبتدی را بدینها هیچ وقوف نه زیرا که این همه
زبان غیب است وزبان غیب هم اهل غیب دانند که زبان مرغان را هم
مرغان دانند چنانکه کسی گفته است مثنوی

ترجمه داني زبان مرغان آنچون نديدي که پيش سليمان راند
اگر اينجا شيخي مويد بتاييد الهي و معلّي بعلم تاويلات زبان
داني از مغيبات نباشد مريد هرگز از اينجا ترقي نتواند کرد و ديگر
آنکه حضرت پادشاهان صورت اگر کسي خواهد که درجه مرتبتي
يابد يا ولايتي و محلّي و قربي حاصل کند اگرچه استحقاق آن ندارد
تا خدمتي لايق پادشاه از دست وي بر خيزد اما چون بجانب
مقربي از مقربان پادشاه شود و خود را بدو بندد و آن مقرب
مقبول القول منظور نظر پادشاه بود آن التماس او در حضرت
پادشاه عرض دارد پادشاه در عدم استحقاق و کم خدمتي
آن شخص نه بيند در حقوق سابق و مکانت و قربت آن
مقرب نگرد و قول او رد نکند و التماس او باجابت مقرون
گرداند و او را بدان مرتبه و بدان محل که مقصود او بود برساند
اگر آن شخص بخودي خود طلب کردي سالها در آن هرگز نيافتي
و بدان مطلوب نرسيدي و همچنين مشايخ رضوان الله عليهم
اجمعين در حضرت پادشاه پادشاهان مقرب اند و مقبول
القول اند هر که بديشان بپيوندد و خود را براي ايشان بر بندد
بمقصود و مطلوب برسد مشايخ را رضوان الله عليهم

بحکم

بحکم صفاء نظر و پاکی اسرار بر اسرار و اشارات قرآن قدیم
و احادیث رسول کریم صلی الله علیه و سلم نظر افتاده بود بر
طریق دل راه جان سپردند و کار مریدان از مقدمات
نتایج استخراج کردند بدان نتایج احکام نهادند حکم اول
آنکه چون حق تعالی دیده یکی بر افعال بگشاید تا نیکی را نیک داند
و بد را بد و ارادت ازالت آن در وی پدید آید اما طریق
دور کردن
ازالت آن نداند چه کند بهمتی ازین مقبلان درگاه و مقبولان
الله خود را بر بندد و قصد تبدیل احوال کند تا آن مقبول
الله این افتاده را بر گیرد و این گم شده را در پذیرد و او را
از نفس اماره باز ستاند دوم آنکه اگر فتوری پیش آید و
قصوری او را روی نماید از راه لطف ... بخت ترغیب
کند و در یابد سیوم آنکه او را از قرینان و هم نشینان بد باز
دارد و شنیدن کلام ایشان منع کند که هرچه مرید بسالی از خود
برکند ایشان بساعتی در دل وی بنشانند و همچنین احکام دیگر
و گفته اند که ممکن است که مرید بیک پیر بمنزل رسد روا باشد
که بدو یا بسه و یا بچهار و یا بیشتر ازین صحبت کند تا آنکه بمنزل
رسد که هر بوی و صحبتی وی را سبب کشف مقامی گردند اما

نیکوتر آن بود که پیرانرا بمقام خود آلوده نکرده اند و نهایت
ایشانرا اندر آن مقام نشان نکنند گوید نصیب من از صحبت
ایشان این بود ایشان فوق این بوده اند این یادب نزدیکتر
بود بدانچ بالغان راه خداوند را با مقام و احوال کار نبود
لیکن چون با پیری صحبت کرد بی اجازت وی از آنجای نرود
و از صحبت وی جدا نگردد این نگاه دارد و بر جمله از غیرت
پیران احتراز باید کرد اگر بی اجازت ایشان یا بر طریق بطلان
پیر اول بنزدیک پیری دیگر شود روا نباشد هر که چنین کند
مرتد طریقت باشد و اندر عادات مشایخ رضوان الله علیهم
چنان رفته است چون مریدی بدیشان تعلق کند وی را سه
سال اندر سه شی ادب کنند اگر بحکم آن قیام کند پوشیدن
خرقه مر او را بتحقیق نه بتقلید مسلم دارند و الا گویند که
طریقت مر این را قبول نمی کند و آن سه چیز اینست که یکسال بخدمت
خلق و یکسال بخدمت حق و یکسال بمراعات دل خود دست
بدعا و زبان بسوال گشاده دارد إِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُلِحِّیْنَ
فِی الدُّعَآءِ میگویند در دعا و سوال برده شرم از وی
بردار و آنچ خواهی گستاخ وار خواه و هرچه خواهی حقیر مخواه

اگرنعز

اگر نه هند از درگاه بر مخنین تا نستانی بقطع بدانه هر کرا چیزی داد رایکان داد و هر کرا ایمان داد رایکان داد و هر کرا آمرزید رایکان آمرزید همه عالم ستانند او بخشد هل من سائل هل من داع هل من مستغفر بر انگیخت که بخواهید ما که کرم فراوانست بفرمایم تا بخواهید چون بخواهید تقاضا کنم چون کاهلی کنید نا خواسته دهیم رباعی آنک نا خواسته عطا بخشد؛ کر تو خواهش کنی جهان بخشد؛ بادشاهی است او اگر خواهد؛ هر دو عالم بیک گدا بخشد؛ ای برادر این دهر کرمست اینجا استحقاق نمی باید که کریم آن بود که بنا استحقاق دهد هر که باستحقاق دهد کریم نبود زیرا که استحقاق سببی موجب است هر جا که موجب آمد دین آمد و دادن دین کرم نبود نقلست که کافری در میان حرب امیر المومنین علی را گفت رضی الله عنه یا علی تیغ مرا ده علی تیغ بدو داد کافر گفت یا علی سخت دلیری یا سخت نادانی که شمشیر بخصم دادی علی گفت هرگز که تو دشمن و خصم بودی لیکن زبان سائلان داشتی والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم ۞ مکتوب در اهلیت شیخی

برادر شمس الدین اعزه الله فی الدارین بداند که بناء اهلیت

شیخی و استحقاق مرتبهٔ مقتدایی را بر سبیل الجمال پنج رکن
نهاده اند و آن هر پنج رکن از این آیه استخراج کرده اند که خداوند
عز و جل گفت فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَیْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ
عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا حق سبحانه و تعالی چون موسی
را علم بمریدی و متعلمی بخواجه خضر علیه السلام فرستاد
او را بمقام شیخی و مقتدایی و معلمی به پنج مرتبه یاد کرد اول
اختصاص عبدیت که من عبادنا دوم استعداد قبول حقایق
از ابتداء حضرت بی واسطه که آتیناه رحمة سیوم خصوصیت
یافت رحمة خاص را از مقام عندیت که رحمةً مِنْ عِنْدِنَا چهارم
شرف تعلم علوم از حضرت خداوندی بی واسطه وَعَلَّمْنَاهُ
پنجم دولت یافت علوم من لدنی که مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا و این پنج
مرتبه جامع است مر جمله معانی کمالات را و شاملست مر همه
درجات و مقامات را و شرح بتفصیل آن در مکتوب نگنجد پس شیخ
و مقتدا آید که بدین خاصیتها مخصوص گردد و بدین صفتها
موصوف بود و بدین مرتبها گذر کند در جمله هر مقامی نیکو خصلت
پسندیده که در قرآن یاد کرده است و در اخبار آمده است در او
موجود بود تا شیخی و مقتدایی را شاید او را مقام عبدیت و تا

ازو

از رقّ ما سوی الله آزاد نگردد عند الله نتواند بود و بدین عبداً
من عبادنا تا نتواند رسید دویم استعداد قبول حقایق از ابناء
حضرت بی واسطه و تا از صفات بشریت بکلی بیرون نیاید
مستعد قبول حقایق از حضرت عزت بی واسطه نگردد و بسعادت
آتیناه رحمة نرسد سیوم یافت رحمت خاص از عندیت
و تا تخلقوا باخلاق الله نبود و در سر او تجلی صفات الوهیت
نتابد بمقام عندیت نرسد و بصدر رحمة من عندنا ننشیند
چهارم تعلّم علومست از حضرت عزت بی واسطه و تا لوح
دل از نقوش علوم عقلی و سمعی و حسی پاک نگردد تعلم علوم از
حضرت عزت بی واسطه نتواند بود و بکرامت وعلّمناه مکرم نتواند
شد پنجم مخصوص بودن بعلم من لدنی بمعرفت ذات و صفات
و افعال خداوند تعالی تعلق دارد چنانکه حضرت رسالت فرمود
عرفت ربی بربی و تا بولادت دویم نرسد که عیسی پیغامبر
علیه السلام ازان نشان داده است لن یلج ملکوت السموات
والارض من لم یولد مرتین این درجه نبود و بشرف علم من
لدنی مشرف نگردد یعنی هرکه از مادر بزاید این جهان را بیند
و هرکه از خود بزاید یعنی از اوصاف بشریت بیرون آید آن

جهان را ببيند پس دنيا و عقبي هر دو حاضر بيند مَن لَم يُولَد
مَرَّتَينِ اين باشند و با اين همه گفته اند که شرايط مقام شيخي
و مرتبه مقتداي در حصر و عد نيايد شيخي و مقتدائي نه بدان
شخص و شهرتش هست که خلق به بينند شيخي و مقتدائي بحقيقت
اين معني است که در مقام عِنْدِيَّتِ در فِي مَقعَدِ صِدْقٍ در زير
قبه عنايت و غيرت حق است اَولِيَائي تَحتَ قِبَابِي لَا يَعرِفُهُم
غَيرِي رباعي مردان رهش زنده بجاني دگرند مرغان
هواش زآشياني دگرند منگر تو بدين چشم بديشان کايشان بيرون
ز دو کون از جهاني دگرند اينجا سوالي است که کنند و آن اينست
که مبتدي مثل اين شيخ و مقتدا کجا يابد و مبتدي را چگونه تمنا
منتهي تواند بود و شناخت وي اين را چگونه ميسر شود و مبتدي
را درست نه که بميزان عقل رکيک خويش مردان حق را بسنجد و نظر
مختص خويش واصلان و مقربان حضرت عزت را نشان کند و اين
هم هست نيست که کسي را تقليد کند بمجرد دعوي بس بچه داند
که فلان شيخ مثلا مدعي است و نه محقق يا او کامل است و منتهي
و بدان جا رسيده است که بدو اقتدا کند يا نه جواب اينچنين گفته
اند هر يکي را از طالبان بران مقدار که او را نصيب شده است و نهاده

اند ابيات

اند اسباب آن و آلات آن بجزی کمارند کما سئتنی کرم کز ازان
بیرون نتوانند سند و بر قدر حظ و نصیب هر کسی طلب بروی
مسلط کرد انند جنانکه در راه او کاهی هم نیفتد جنانکه طالب
علم را بر مقدار نصیب او در اذل طلبی و سببی موجود بود و هیچ
مانع و صارفی دران نه همچنین درین طلب دان بی تفاوت سوالی
دیکر کنند که علامتی هست که بدان تمیز کنند مدعی را از محقق
و اهل را از نا اهل جواب کفته اند این علامتها بسیارست و عبارت
کردن ازان دشوار و همه را محیط شدن نتوان با این بهم اینجنین
علامتی که طردی و عکسی بود که اکر آن نشان بود بدانند که هست
و اکر نبود ندانند کسی نکفته است حاصل امر در حق کسی که عنایت
سابق است که اَلْعِنَايَةُ قَبْلَ الْمَاءِ وَالطِّيْنِ در ابتداء بر قضیه
وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا قدم در راه طلب نهد یکمند جذبات
عنایت ربانی روی دل از مالوفات طبع و مستلذات نفس بکرداند
و متوجه حضرت صمدیت کرد عنایت سابق و تقاضای ازلی بر سنت
لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا جمال شیخی واصل و مقتدایی کامل در آیینه
دل او بر وی عرض کنند و آن شیخ سالک بود نه مجذوب که مجذوبان
شیخی را نشایند اکرچه سالک هم مجذوب بود اما مجذوب سالک

دیگر است و مجذوب مطلق دیگر که چون مرید صادق جمال شیخ
در آینه دل خود مشاهده کند در حال بر جمال ولایت او عاشق
گردد و قرار و آرام از وی برخیزد و در طلب آید و منشأ جمله
سعادت این نظر است و این عاشقی است که تا مرید بر جمال
ولایت شیخ عاشق نگردد در تحت تصرف ارادت شیخ بکلی در
نیاید و مرید باید که مرید مراد شیخ بود نه مرید مراد خود از اینجا
اراده کننده
گفته اند الارادة ترک الارادة سر این معنی است که گفته رباعی
ارادت ترک کردن خواهش است
ای دل اگرت رضاء دلبر باید ، آن باید کرد و گفت کو فرماید
گر گوید خون گری مگو از چه سبب ، ور گوید جان بده مگو چون شاید
و مشایخ طبقات را اختلاف است که مرید کرا گویند و مراد و شیخ
کرا گویند بعضی بر آنند چون یکی در صحبت بزرگی صاحب ولایتی در
آید و حرکات و سکنات او را متابعت نماید این را مرید گویند و
او را مراد خوانند و شیخ خوانند و بعضی بر آنند که مرید کسی را
گویند که او بر صاحب ولایتی یا عارفی یا عالمی مقراض بر دست خود
بر سر وی رانده او قبول کند این را مرید گویند و راننده مقراض را
مراد خوانند و شیخ خوانند و علی التحقیق خداوند را بندگانند که
در متابعت رسول وی عم از کل کاینات عبور کرده اند در

بخلاف

تجلیات صفات جمال و جلال الهی همکی هستی ایشان کم شده بود در مقام
فاذا احببته کنت له سمعا و بصرا و یدا و لسانا مقام
ساخته اگر نظری از شفقت و همت بر بیگانه کنند یگانه کردد اگر
بر عاصی کنند مطیع کردد و اگر در مطیع کنند در تخت ولایه نشیند
گفته اند هیچ بقعه و مقامی نبود که یک صاحب دولتی نباشند
و همه بی دولتان در پناه سایه دولت او باشند خلیفه و سلطان
در هر عصری یکی بود اما تره فروش چندان که خواهی در هر
شهری باشد در خبر است که پیوسته در میان امتان سیصد و اند
کس باشند که قیام عالم بدیشان بود و راحت و رحمت از آسمان
بر مومنان از برکت ایشان رسد پرسیدند صفت ایشان چه باشد
فرمود الزاهدون فی الدنیا والراغبون فی الآخرة والراضون
بقضاء الله وقدره ای برادر یقین بدانکه این کاری است
بیش از من و تو بوده هر کسی را بمنزل رسانیده و مقام وی بدید
کرده هیچکس کاری نو آغاز نکرده است همانست که زیر قلم بوده
است در کاری تمام شده هر کسی قدم می زند تو پنداری آنهمه
هزار و بیست و چهار و اند نقطه نبوت که در عالم آمدند کاری
نو در عالم آوردند حاشا و کلا بلکه گنج در سینه تو بود جنبانیدند

و آنچه درحق تو رانده بودند سوی آن خواهند ویس عتب بو رسل
وسایط است با حکم و تقدیر راست بیرون می رود ابو الحسن
خرقانی رحمة الله علیه گفت که دل همه صدیقان را پاره پاره
کرد به تیغ قهر و حکم ایشانرا بانتظار قطرهٔ آب کرد اینده وخود
نه بکشیدا د بموسی علیه السلام را در دل آمد که همین منم که
خداوند جل و علا با من سخن میگوید ندا آمد که عصا بر سنگ زن
عصا بر سنگ زد صحرا ایبی دید صد هزار موسی عصا بر دست
گرفته و کلاه بر سر نهاده میگویند ارنی والسلام مکتوب

هفتم در ارادت بسم الله الرحمن الرحیم

برادر شمس الدین بداند ارادت خواست دلایست که در محل
اندیشه بچیزی متعلق گردد و ازان اندیشه جنبشی در دل
بدید آید که بدان جنبش نیت طلب آن چیز خیزد و هر چند
مراد شریفتر ارادت بهتر و نیکوتر و حقیقت ارادت خواست
محض است و تجرد از شوایب و اغراض و پاک از تخیر بدیرفتن
و ممتنع گشتن باسباب و منقطع شدن از اغراض تا جز در
حضرت الهیت باز نه ایستد مثنویات

تا بهشت و دوزخ در ره بود، جان تو زین راز کی آگه بود،

چون برون آیی ازین هر دو تمام صبح این دولت برون آید ز شام

اما ارادت آدمی را علایق و موانع است گاهی از ضعف ارادت

و گاهی از عجز مرید و گاهی از امتناع مراد و با این همه ارادت

آدمی منسوبست بغرض برای نیکونامی و مدح و مانند آن مرید

صادق آنست که ارادتش از حظوظ و نصیب خویش پاک گشته باشد

و ارادت در طریقت چون نیت در شریعت است چنانکه در شریعت

هر عبادت که از نیت خالی بود قدر ندارد و در طریقت هر

حرکت که از ارادت خالی بود هیچ مرتبه ندارد و ارادت بر سه

گونه است یکی ارادت دنیاست که آدمی در طلب دنیا مستغرق

گردد و این ارادت آفت تمام و مرض مهلک است چون بر دل

مبتدی مستولی شود او را از جملهٔ خیرات منع کند و فترتها

در راه او بدید آید و هر که عمر در ارادت دنیا صرف کند در

قیامت از راحت و سعادت جاودانه محروم گردد و حِیلَ

بَیْنَهُمْ وَبَیْنَ مَا یَشْتَهُونَ اشارت بدین است بزرگان

گفته اند هر مریدی را که در ابتدا بدنیا تعلق باشد از وی

هیچ صلاح نیاید و هر چه زیادت از مهم قوت و وقت است

جمله سبب ندامت و حسرت قیامتست ارادت دوم احوال

آخرتست که دل آدمی از این منزل ترقی نماید و درجات
آخرت و سعادت ابدی دردل آن محجوب کردد و بدان ارادت
مجاهدها و ریاضتها پیش کیرد و عمر در طلب و تعب آن
بدل کنند تا بقیاس مراد خود یابد و این ارادت زهاد و
عبادست و این را رغبت و رهبت کویند قرآن مجید از این
هر دو ارادت خبر داده است مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ و ارادت آخرت شریفتر از ارادت
دنیا است که آخرت حکم بقا دارد و دنیا حکم فنا پس طامعان
مریدان دنیا اند و متقیان مریدان عقبی سیوم ارادت حق است
که آدمی را دیدهٔ بصیرت کشاده کردد و بهمت از جمله مکونات
درکذرد و بیند که هرچه زیر ذل کن درآمده است رقم ذلیلی
و مخلوقی دارد و جنک زدن بذلیل و مخلوق جز خواری
نیفزاید پس بنام ارادت عزت مکون کون بر آید تا عزیز
هر دو سرای کردد چنانکه قرآن قدیم خبر داد مَنْ كَانَ
يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا چون این مرید از دنیا
درکذرد بدرجات آخرت هم قناعت نکند و هرچه در راه وی
پیش آید جز مرادهٔ مقصود همه را زنار و بت راه خود شمرد

بجنانک

چنانکه بزرگی را پرسیدند ما الطاغوت قال ما یشغلک عن
الحق فهو طاغوتک یعنی هر چه ترا از حق مشغول کند طاغوت تست
در طلب حق که جهد بر میان جان بندد و مردوار در راه دین
در آید و اقتدا به پیری مشفق کند تا آن پیر او را مدد نماید
در سلوک راه طریقت و از آفات منازل او را خبر دهد تا راه مرید
بجایی منقطع نشود و در قصور و فتور نیفتد و او را هیچ
چیز مهم تر از پیر مشفق نیست که گفته اند هر درخت که خود
روی بود ثمره ندهد و اگر دهد مزه نبود هر مریدی که پیر
ندارد اعمال و احوال و جمله کار وی طبع و عادت باشد
هیچ بلاغت و نصیحت نپذیرد و ترقی نیابد که مرید در آغاز
ارادت آنچ صلاح و فساد او بود فرق نتوان کرد بیمار چون
بمعالجت خود استغنا نماید در هلاکت افتد باید که بطبیب
رجوع کند تا طبیب از سر صحت خویش مرض او را علاج کند
چنانکه امت را پیغامبر باید و طفل را دایه و بیمار را طبیب
و تشنه را آب و گرسنه را نان مرید را نیز پیر مشفق و واصل
و بر غوامض سلوک منازل راه واقف باید تا آنچ مصلحت و مفسدت
سلوک راه هست بوی نماید و بر مقادیر امراض ابدان علل او اشربه

قال ابو علي الرودباري رحمه
كان استاذي في التصوف الجنيد
وكان استاذي في الفقه ابو العباس
بن سريج وكان استاذي في الادب
ثعلب وكان استاذي في
حديث رسول صلى الله عليه
ابراهيم الحربي لا بد من
استكمال الذي ...

النضح والنضج كلاهما
بالتسكين پخته شدن
چکیدن و تراویدن علاج

ومغرور سازد و چون مرید بخود کفایت کند همچنان باشد
که کسی راهی نداند آنگاه راهبری کند زود هلاک شود و گفته
اند چون مرید خواهد که این احوال از کتاب معلوم کند
همچنان باشد که کسی با مردگان صحبت کند و هر که با مرده نشیند
لامحاله مرده دل شود و بناء عالم برین نهاده اند که متعلمان
بعلما اقتدا کنند و امتان بانبیاء متابعت نمایند مریدان به پیران
صادق تمسک کنند تا نجات یابند گفته ایشانست هر که در طریقت
برای خود کفایت کند و بصحبت خود قانع شود بت پرستی حرفه
باشد و بر سر گنجی و نجاحی نرسد یک نکته اینجا نگاه دار که پیر
هرگز مرید مرید را مرید طالب نتواند کرد چنانک پیغامبر علیه
السلام مهجوران ازلی را مومن مخلص نتواند کرد اما چون
حق تعالی دولت اسلام او را نهاده باشد آن نهاده در متابعت
دعوت پیغامبر ظاهر شود اینجا نیز فایده تصوف و سر طریقت
اگر او را نهاده باشد در صحبت خدمت پیر ظاهر شود سنت
الهی جاری برین است اکنون که دانستی ارادت چیست بدانک ارادت
صادقان و نیت مخلصان از من و تو نیاید و این کار من و تو نیست
از من و تو زنار داری و بت پرستی راست نیاید و مرا و ترا در کلیسا

وبتخانه

وبتخانه جای نبود هیچ بتی و بتکده برادر تو انبار بود بلا دعوی
بریدی نکنیم و لاف مسلمانی نزنیم چکنیم اگر ما با نصادقان
و مخلصان نشمارند بود که در زمرهٔ کاذبان و مدعیان در آرند
بیت کردستی کل نباید از ما همه هیچیم هیچ یک را بنماییم
گفتنه ایشانست حقا ثم حقا بودن بدین درگاه بدروغ بهتر که بودن
بر در دیگران براستی اگر هیچت نبود ننگت هم نبود بسا کسا
که در راهی میرود و ناگاه موکلی از حضرت در آید و تمندی
از طلب درکردن او افکند نا اندیشیده و نا طلبیده اگر می نخواهند
امید مدار و اگر خواستند هیچ مترس بنگر تا در صکّ غیب چه نبشته اند

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب هشتم در ولی

برادر اعز قاضی صدر الدین رزقه الله محبته و اولیائه بداند
که ولی بر وزن فعیل است مبالغت است از فاعل و آن کسی است که
طاعت وی پیوسته بود بغیر آنکه در وی معصیت اندر آید و روا
بود که فعیل بمعنی مفعول بود پس ولی کسی باشد که پیاپی بود
بر وی احسان خداوند جل و علا و افضال وی و آن محفوظ
بودن اوست در عامهٔ احوال خویش از جمله محنتها و سخت
ترین محنت ارتکاب معصیت است پس نگاه دارد حق تعالی

الا ارتکاب کنا و واجب دانیم ما انرا کرم

اورا سر دوام اوقاتش از ذلات معصیت جناح بیغامبر
نباشد که معصوم بس همچنین ولی نباشد مگر محفوظ و فرق
میان معصوم و محفوظ آنست که معصوم را ارتکاب گناه نبود
البته اما محفوظ را ارتکاب گناه بود بر سبیل ندرت ولیکن
اورا بدان گناه اصرار نبود ثُمَّ اُولٰئِكَ الَّذِيْنَ يَتُوْبُوْنَ
مِنْ قَرِيْبٍ و هر خصلتی پسندیده که عبادت کردن از ان ممکن
است گفته اند آن صفت اولیا بود فَيُقَالُ الْوَلِيُّ مَنْ فِيْهِ
هٰذِهِ الْخَصْلَةُ پس گفته شود ولی کسی است که او را تقصیر
نبود در حق حق و تاخیر نبود بقیام نمودن بحق خلق
و مطیع بود نه بخوف عقاب و نه بامید حسن مآب و نه بیند
و نداند مر نفس خویش را و مر اعمال خویش را قدری و قیمتی
سر اینست که گفت رباعی آنانکه ره عالم توحید بدیدند
بیهوش سوی عالم توحید دویدند در نفی وجود دیدند همه معنی اثبات
اثبات بمانند همه نفی گزیدند اما اشارت مشایخ رضوان
الله علیهم که درین باب یکی آنست که خواجه ابو عثمان مغربی
میگوید رحمة الله علیه اَلْوَلِيُّ قَدْ يَكُوْنُ مَشْهُوْرًا وَلَا
يَكُوْنُ مَفْتُوْنًا ولی مشهور باشد در میان خلق اما مفتون

الاصرار برجیزی بایستادن

بو بزرگیت خویش مغرور نباشد

بناشد

اردیانه

بباشد وبرزکی دیکر میکوید اَلْوَلِيُّ قَدْ یَکُوْنُ مَسْتُوْرًا وَلَا
یَکُوْنُ مَشْهُوْرًا کفت ولی مستور باشد ومشهور نباشد واین
کویند که احتراز کرد از شهرتی وآن شهرتی باشد که درو فتنه
بود یعنی شهرة باشد اما شهرتی وی بی فتنه بود بن الله عثمان
مغربی رحمة الله علیه کفت روا بود که وی شهره باشد اما
شهرتی وی بی فتنه باشد زیرا که فتنه اندر کذاب بود چون ولی
اندر ولایت خود صادق بود روزکار وی از فتنه دور بود الاثر
نقلست خواجه ابراهیم ادهم رحمة الله مردی را کفت خواهی
تا ولی باشی از اولیاء خدای کفت خواهم کفت لَا تَرْغَبْ فِيْ شَیْئٍ
مِنَ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةِ وَفَرِّغْ نَفْسَکَ لِلّٰهِ وَاَقْبِلْ بِوَجْهِکَ عَلَیْهِ
بدنیا وعقبی رغبت مکن وفارغ کن خود را از برای دوستی خدای
وروی دل بحق آر چون این اوصاف در تو موجود شد تو ولی
باشی اشارت بدین است که کفت قطعه

بکذار تو خویش را وآنکاه ؛	در عالم ما بما سفر کن ؛
بربند تو چشم را ز دیدن ؛	در حضرت ما بما نظر کن ؛
بس جان عزیز خویشتن را ؛	ای خواجه بده زما ... کن ؛
وز عالم خویش هرچه بودت ؛	زین بیش بزود از بدر کن ؛

مراد این همه آنست که بدانی خداوند تعالی را اولیاست که ایشانرا
بدوستی و ولایت مخصوص کرده است و والیان ملک او یند
که برگزیده است ایشانرا و نشانهٔ اظهار فعل خود کرده است
و بانواع کرامات مخصوص کرده و آفات طبیعی از ایشان پاک کرده
و از متابعت نفس شان برهانیده تا همت شان جز وی نیست
و انس شان جز با وی نه پیش ازما بوده اند و اکنون هستند و
الی یوم القیمة خواهند بود و اینجا مارا با دو گروه خلافست
یکی معتزله و دیگر عامهٔ حشویان معتزله تخصیص یکی را از
مومنان بر دیگری انکار کند و عامهٔ حشویان تخصیص روا دارند
اما گویند که بوده اند و امروز نمانده اند و انکار ماضی و مستقبل
یکی بود زیرا که طرفی از انکار اولیتر نباشد از طرفی دیگر اکنون
بدان که خداوند تعالی برهان نبوی را امروز باقی کرده است
و اولیا را سبب اظهار آن کرده و مر ایشانرا والیان عالم کردانید
تا از آسمان باران ببرکات اقدام ایشان آید و از زمین نبات
بصفاء احوال ایشان روید و بر کافران مسلمانان نصرت بهمت
ایشان یابند سر این معنی است که گفت مثنویات
قدم درنه درین ره همچو مردان :: که خدمتکار دست آن چرخ گردان ::

خوشانند

خموشانند در ره سر نهاده ‖ زبان بربسته در ره فتاده

تو خوش خفته و ایشان در ره او ‖ همی بوسند خاک درگه او

از آن کانی که جانها گوهر اوست ‖ فلک از دیر که خاک در اوست

و از ایشان چهار هزار اند که مستور اند و مر یکدیگر را نشناسند
و جمال حال خود را ندانند و اندر کل احوال از خود و از خلق
مستور باشند و اخبار برین وارد است و سخن اولیا برین ناطق
است و اما آنچ اهل حل و عقدند و سرهنگان درگاه حق اند سیصد
اند که مر ایشان را اخیار خوانند و چهل دیگر اند که مر ایشان را ابدال
خوانند و چهار دیگر اند که مر ایشان را اوتاد خوانند و سه دیگر اند
که مر ایشان را نقبا خوانند یکی دیگر که مر او را قطب خوانند و غوث
خوانند این جمله مر یکدیگر را بشناسند و اندر کارها بیکدیگر محتاج
باشند بدین اخبار مرویست و ناطق و اهل سنت و جماعت بر صحت
این مجتمع اینجا قول مخالف وارد میشود و آن آنست که گویند
چون گفتی که ایشان مر یکدیگر را بشناسند و بدانند که هر یک از ایشان
ولی اند پس باید که بعاقبت خویش ایمن باشند و امن از عاقبت
جایز نه جواب آنست که دانستن ولایت امن مقتضا نکند
چنانک روا باشد که مومن بایمان خود عالم بود و با این همه

ایمن نبود بس همچنین روا باشد که ولی ولایت خود بداند و
ایمن نباشد اما روا باشد که بر وجه کرامت حق تعالی مر او
را بامن عاقبت شناسا کرداند اندر صحت حال بر وی و حفظ
وی از مخالفت چنانکه عشرهٔ مبشره را بود و هیچ زیان
نداشت یعنی آن ده تن را پیغامبر علیه السلام گواهی داد که ایشان
از اهل بهشت اند و بدین گواهی ایشان از خوف خاتمت ایمن
کنند و باهمین از جمله اولیا بودند و امن ایشان از خوف
خاتمت دین ایشانرا زیان نداشت و اگر گوییی ایشان که دانستند
از اخبار صاحب شرع دانستند و آن بوحی بود و آن منقطع
گشته پس این چگونه داند ولی جواب آنست که اولیا بدان
شناسند ولایت خویش را خدای عز و جل اندر ایشان لطایفی
بدید آرد که آن خاص جز اولیا را نباشد و هرگز اندر اعدا
روا بود که ایمن کرد اند حق تعالی مر ایشانرا که آنچ
اندر سر خویش همی یابند بدانند که کرامت و عطاست از خداوند
عز و جل و آنچ هست حقیقت است و خداع و مکر و استدراج
نیست دنیا ... مکور و مخدوع کسی باشد که چون بظاهر چیزی
از کرامات ببیند یا کرامات آرام گیرد و خویشتن را اهل آن کرامت

امروز

دانند پس کسی که مر او را محل ولایت باشد با کرامت او را هم نگیرد و خود
را اهل کرامت نشناسد از بهر آنکه ضدّ اند و درد و چیزی که ضدّین
باشند روا نباشد که حکم این یکی حکم آن دیگری گیرد تحقیق و دیت
را بزرگان بکرامات بدین چشم نگرند که یکی از ادیان کفر است که بت
اندر عالم بسیار است یکی از بتان کرامات است تا کافران بدین بت تعلق
کنند اعدا باشند چون از بت تبرّا کنند اولیا گردند بت عارفان
کرامات است اگر با کرامات بیارامند محجوب گردند و معذور گردند
اگر از کرامات تبرّا کنند مقرّب گردند و موصول گردند عزیزی گفته
است قطعه زاهدا تا جنّت فردوس باید نزل گاه ؛
عاشقان را لذّت اندر قعر زندان است و بس ؛ لطف او را عام و خاص و نیک و بد
زیرا که درین هیچ مرادی نفس است
یافته اند ؛ مهر او را بیش نیست کار حرّ دانست و بس ؛ از اینجا است
گفته اند الله تعالی با اهل عالم فضل کند مگر با طالب خود با او عدل کند رحمان و رحیم دیگران اما بر عاشق خود [illegible] و کار [illegible] از برای آن تا داد عشق داده باشد
چون خدای عزّ و جلّ مر ایشان را چیزی کرامات پدید آرد اندر دل
ایشان خضوع و خشوع زیادت گردد و ذلّ و تواضع بیشتر از آن
باشد که بود و ترس و خوف زیادت از آن گردد که بود سلطان العارفین
ابو یزید بسطامی قدّس الله روحه در سفر خویش بر لب آبی رسید
کشتی نداشت در خاطرش گذشت که بی کشتی چگونه گذرم در حال
راهی میان آب پدید آمد فریاد برآورد که المکر المکر و بازگشت

وازینجا سری است لطیف وان آنست صحت ولایت متعلق
است باعراض از غیر دوست وترک ما دون الحبیب وترک
واخذ ضد اند واقبال واعراض متخالف یکدیگر نه چون بکرامات
اقبال کرد بکرامات دید وبران اعتماد کرد از مکرم اعراض نمود
وبغیر دوست اقبال کرد ولا ولایة مع الاعراض ولا ولایت
بااعراض هرگز نبود ای برادر جای نومیدی نیست که میفرماید
قُلْ یَا عِبَادِیَ الَّذِینَ أَسْرَفُوا عَلَی أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ
رَحْمَةِ اللّٰهِ ای انک نظر عزت بر قدس نبوت وبر طهارت رسالت
میدارد یکی درین الودگان الوان معاصی بنگر واسرار محبت
مادر ایشان برسان والوان عصیان ایشانرا باب استغفار بشو
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ تا ادنی شرمساری گناه از دل بیرون نهند
بل بقوت دل در حبل امیدواری اویزند تا بدانی که امواج بحار
رحمت الوان معاصی واقذار مناهی عاصیانرا از وجود
ایشان پاک کرد اند وبطهارت مغفرت مریافت نعمت روایت
اقابل کرد اند که ان الله یغفر الذنوب جمیعا سوخته
بدین معنی اشارت کرده است وگفت   رباعی
گر تو بکمند عشق دربند شوی .. وز درد بکاری زحرص خرسند شوی

بالکره

باکیزه شود وجود تو از لوث گناه ٭ تا قابل اسرار خدا و ... شوی

و آنچه در زبور مهتر داود علیه السلام آمده است یا داود

اَنْذِرِ الصِّدِّیقِیْنَ فَاِنِّیْ غَیُوْرٌ وَبَشِّرِ الْمُذْنِبِیْنَ فَاِنِّیْ غَفُوْرٌ

بترسان صدیقان را بی درستیکه من غیورم و بشارت ده گناه کاران را بدرستیکه من غفورم

آتش در نهاد نومید می زند و قفل یاس و قنوط از ساحت

رحمت ناامیدی ناامیدوار شدن صحن

ناامیدی بر می کند تا شد لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ بیدا آید والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب در ولایت نهم

برادر اعز قاضی صدر الدین شرفه الله بولایته بداند که

دوستی

ولایت عام ایمانست هر که ایمان آورد از جملهٔ اولیاء خدای

گشت ولیکن احتمال دارد که با این ولایت ترک امر کند و ارتکاب

نهی کند باز دیگری باشد که امرها بجا آرد و از نهیها دور

باشد و این هم از جملهٔ اولیاء باشد اما اند رجنب این فریق

اول خاص باشد و فریق اول اندر جنب این فریق عام

باشد باز فریق سیوم باشند که خاص خاص باشند امرها

بجا آرند و از نهیها دور باشند و نیز مرادهای خویش همه در

زیر قدم آرند نگرند که ما را چه باید بلکه ببینند که دوست را همی چه

باید مراد دوست بر مراد خویش مقدم دارند و مراد خویش

قدم نهادن شرک دانند از بهر آنکه اصل همه کفرها متابعت

واین در طاعات و محرمات نباید زیرا که انجا ارادت حق معلوم شده است
که اتیان بطاعات واجتناب از محرمات مراد حق است این در مباحات
اید بحسب که در و ترک هر دو برابر است انجا ارادت خود ترک دهد و با
ارادت حق قایم ماند مثلا چنانکه صحت و مرض و فقر و غنا مرتبه
دکان دوکان است از جنس مباحات آنجا ... از ان ... او ...
... و ازالت آن از خود ... اول ...
... بجمه ...

هو است چنانکه قرآن مجید برین اشارت کرد أَفَرَأَيْتَ مَنِ
آیا پس دیدی تو کسی را
اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ واینجا شرک دانستن ضرورست تا در غلط
که گرفته است خدای خود هوای خود را
نیفتند بدانکه شرک نزدیک این طایفه بر دو نوع است یکی را
شرک جلی گویند وآن آنست که کسی جز خدای معبودی دیگر گیرد
واین شرک منافی اصل ایمانست نعوذ بالله منها دویم شرک را
شرک خفی گویند وآن آنست که کسی عند الحاجة غیری را در
بر آمدن حاجت بدل خویش مقصود گیرد وبعضی گفته اند
شرک عارفان دیدن وجود غیر است وبعضی گویند از شرک
خفی است حواله کردن بر هیچ بودی در جمله احوال ومیل
کردن باختیار خویش وجنگ زدن بحیله وتدبیر چون ترا
کاری پیش آید واین شرک را شرک خفی گویند منافی کمال توحید
است نه منافی اصل توحید

رباعی.

در خلوت وحدت تو چون افتادم ؛؛ از هیچکسی همی نیاید یادم
از آدمی وفرشته در خلوت تو ؛؛ من بنده نظر چو میکنم آزادم

اکنون ؛؛ آنکه متعارف است میان خلق که مهتری را دوستان
باشند ولیکن گروهی خاص وگروهی عام وگروهی محرم ونهی
را نمایند بیش ازین نشاید وگروهی خاص تر باشند که منادمت

را نمایند

راشایند وگروهی خاص تر ازان باشند که سر را شایند وگروهی
خاصتر ازان باشند که میان ایشان اتحاد باشد اندر ملک و
اندر ملک هرچه یکی دوست کند آن دیگر کرده باشد وتصرف هریکی
ازایشان اندر ملک آن دیگر همچنان باشد چون اندر ملک خویش
واین آنگاه درست کرد که تهمت دویی ازمیان برخیزد واین را
شریعت منالست نه بینی که پدر را وفور شفقت است وصحت
رایست عقد وی بر فرزند جایز است چون فرزند بحال البلوغ
رسد نتواند عقد او را فسخ کردن وازین معنی گفته اند
بزرگان که مر عامرا امر بود ومر خاص را اذن چون مصطفی
صلی الله علیه وسلم که ماذون بود باستحلال ملک وبنیز مران
اذن داده شده بود از جانب خویش ملکه
اعرابی را که اندر ماه رمضان افطار کرده بود گفت کله
واطعم عیالک باز گفت یجزیک ولا یجزی احدا بعدک
واین دفع شریعت بود بظاهر ولیکن مر عامرا دیده نفی
نکاه داشت تصحیح شریعت را بطاهر یکان یکان دستوری
داد بخلاف کردن حق شریعت اظهار خصوصیت دوستی خویش
را تا خلق را بنماید که من ازان خواصم که هرچه خدای ملک وملک
دوست بکنم روا دارد خواجه سنایی علیه الرحمه درمثنویات بدین

خوردی از او وطعی داده عیال خودرا
مرکه وره نهی درخورد خود یو
که ادب و

معنی اشارت کرده است — مثنویات

در بیغا جوهرت در سنک مرده :: بزنکار طبیعت زنک خورده ::
ازان بر ملک خویشت نیست فرمان :: که دیوت هست در جای سلیمان ::
اگر حاصل کنی انکشتری باز :: بفرمان آیدت دیو و پری باز ::
توشاهی هم در آخر هم در اول :: ولی در پرده بندای احول
دو می بینی یکی را و دو را صد :: چه یک چه دو چه صد جمله توئی خود

وشکی نیست که همه انبیا اندر نبوت برابرند ولیکن بعضی را بر بعضی فضل است همچنین همه مومنان اند حکم ایمان برابرند ولیکن بعضی را بر بعضی فضل است کروهی را مقام عموم است وکروهی را مقام خصوص وهرکه این را منکر بود مشاهد در منکر شده باشد واین چنانست که هر ملوک دنیا را سپاه بسیار باشد وهمه بحکم چاکری چاکر باشد وهم مواجب خوار ملک باشد ولیکن یکی را مقام توربانی باشد ویکی را مقام فراشی ویکی را مقام دربانی ویکی را مقام حاجبی ویکی را مقام خزینه داری ویکی را اسراه جلادی ویکی را سرهنکی ویکی را وزارت ویکی را منصب باشد که یکی بخصوصیت بمجلی رسد که ملک خاتم ملک بوی سپارد تا امر وی امر ملک بود ونهی وی نهی ملک باشد وتولیت وی تولیت

ملک باشد

ملک باشد و این ظاهرست و بر هیچ عاقلی پوشیده نگردد و مؤمنان
هم اندر محل ایمان همبرین ترتیب اند و چون برین مراتیب باشند
که گفتیم پس هر یکی از ایشان اندر جنس آنکه فرود تر از ویست
خاص باشد و اندر جنب آنکه برتر از ویست عام باشد و این محل
و این مرتبت مر اولیا را آنگاه پدید کرد که مختص و مصطفای حق (برگزیده)
گردند و بدین مقام آنگاه رسند که ظاهر و باطن مر حق را یکی کردند
خلاف نکنند و نه اندیشند و با نفس صحبت نکنند و اندر نظاره
مخدوم خدمت خویش گم کنند و اگر هر دو کون بر ایشان دهند
بر دوست بدل نیارند و بنظاره دوست چنان مشغول باشند که بغیر
دوست نپردازند و بر جاه دوست چنان مشغول باشند که بغیر
دوست امید ندارند و بخوف دوست چنان مشغول باشند که از غیر
دوست نترسند و بانس دوست چنان مشغول باشند که از غیر
دوست مستوحش گردند و بذکر دوست چنان مستغرق باشند که ذکر
غیر دوست ایشان را یاد نیاید و بجمله ظاهر و باطن ایشان از کل
وجوه و بجمیع معانی چنان مستغرق دوست گشته باشند که اندر
ایشان فضل نمانده باشد غیر دوست را سوخته برین اشارت
کرده است

رباعی

در عشق اگر ز وصف مسلوب شوی :: اندر نگذری ز خویش و محبوب شوی
وصف عوضت در زمان نیست شود :: زنهار بدین گمان که محجوب شوی

انگاه چون چنین گردد از مراد خویش و از اختیار خویش و از جمیع معانی و صفات خویش فانی گردد و بصفات و مراد دوست قایم گردد هرچه حق اهل بیابد نه از بهر انک اندر وی ارادت غیر دوست باشد ولیکن ارادت وی ارادت دوست باشد بلک دوست اندر وی ارادت خویش پدید آرد هرچند این ارادت دوست باشد نه ارادت وی بود خلق پندارند که آن بود که وی خواست و بنزدیک وی آن بود که دوست خواست باین معنی مختص و مصطفا حق گردند منکر این را نتوانند شنید و گویند طامات

مثنویات

کسی کو علم توحید و لات داند :: بلاشک این سخن طامات داند
ز چشم تو دیر بینی نیاید :: که از خفاش حربانی نیاید

الغرض چون بدین مقام رسند که گفته شد بشناسند که ما اولیا خدا ایم بقول مشهور از بهر انک اگر شرط ولایت بی مرادیست خود را بی مراد بینند و اگر بی اختیاریست خود را بی اختیار بینند همه مرادها از دوست بیابند و هیچ مراد نکنند چنانک

فتوی سلطان انبیاست صلی الله علیه وسلم لو اقسم علی الله
لابرّه لو دلیل آنست کہ قسم نکنند ولابرّه دلیل آنست کہ اگر
کنند بیابند مصطفی صلی الله علیه وسلم باز نمود که اولیا چه
خواهند بیابند ولیکن نخواهند عارفی بدین معنی اشارت
کرده است رباعی عاشق چو بدو رسید بی باک شود
کونین بنزد همتش خاک شود وآنگاه بدو ز عالم محبوبش
بی واسطه خطاب لولاک شود وخداوند نگاه داشته باشد اورا
عن النظر الی نفسه فلایدخله عجب مر محفوظ ابد باشد
از نگریستن بخویشتن تا عجب بوی در نیاید یعنی مر جذبه این
مقام رسند نیارند که بخویشتن بنگرند زیرا که وی آن مقام خویش
نادیدن یافته است وچون بنگرند سبب نماند یافته که گشته
کار افتاده گفته است مثنوی
تا تو با تو بود در ذات ٭ کعبه با طاعت ...
چون ز ذات تو بود تو دور است ٭ بتکده از تو بیت معمور است
ویکون مستورا من الخلق ومر اورا از خلق پوشیده باشد
بمعنی نگریستن بایشان تا در شهوت نیفتد فلا یفتتن بهم بسبب
اورا اندر فتنه نیفکند یعنی نظاره خلق نباشد تا بر یا

نیفتد که حظ بنده از خلق دو چیزست یا نکوهش یا ستایش
و هر دو دین را تباه کند و این را سریست و آن آنست که هر که
مر کسی را عابد است علامت صحت اندر عبادت غیر معبود
نادیدنست پس هر که عجب آورد اندر عبادت نفس دیدنه حق
خدای پرست نبود نفس پرست بود و هر که ریا آورد اندر عبادت
خلق دید نه حق خلق پرست آمد نه حق پرست چون نفس پسند
بخلق پسند و طمع جزا از حق کند محال باشد ولکن التحفظ
عن آفات البشریة وان کان طبع البشریة فانما معه باقیا
فیه و نگاه داشتن باشد از آفات بشریت هر چند طبع بشریت اندر
وی قایم بود یعنی باز بودن وی از ناشایستها نه از آن باشد
که اندر وی خواست آن چیز نباشد که اگر چنین بود پس باز
بودن از ناشایست محمود و مشکور نگردد از بهر آنک اگر چنین
باشد که اندر وی خواست ناشایست نباشد اصلا یا عاجز بود
یا بی آلت بود آنگاه ممتنع نباشد ممنوع بود و ممنوع
محمود و مشکور نبود و در فعل وی جزایی نباشد و ازین جای
است که آدمیان را بر طاعت ثواب است و بر معصیت عقاب
که هر دو آلت دارند بخلاف فرشتگان که آلت معصیت ندارند

بترک معصیت ونه بکردن طاعت مثاب وماجور نباشد اما
هرچه مرعامهٔ خلق را بطبع خوش آید از حظوظ نفس او را نیز
خوش آید ولیکن خوشی عام بغایتی نباشد این که مراد خود را بر فرمان
حق مقدم دارند وایشان مراد حق را بر مراد خویش مقدم دارند
فرق اینست ای برادر باید که از درد وحسرت فوت این حدیث
خالی نباشی ونومید نشوی که عدل وفضل صفت اوست عادل
است نظر بر حکم خود دارد ومفضل است نظر بر عجز ما دارد چون
نظر عدل بر حکم خود دارد کار خلق اولین وآخرین بسازد وچون
نظر فضل بر عجز ما کمارد همه کارهای ما ساخته است وهمه سیات ما حسنات
شده وهمه عیب ما رنگ معنی گرفته چه جای نومیدیست بیچاره
گفته است بیت نومید مشو دلا تو امروز از آنک
فردا نظرش بحکم خود خواهد بود ای سالک همدم خواجه ابراهیم
ادهم رحمة الله علیه روزی گرد کعبه معظم طواف میکرد بر
زبانش رفت اَللّٰهُمَّ اَعْصِمْنِیْ مِنَ الذُّنُوْبِ خداوندا مرا
از معصیت وگناه نگاه دار ندا شنید آنچ تو می خواهی همه میخواهند
اگر همه را دستار عصمت بر سر نهم در خزانهٔ مغفرت وجوهر
احسان رحمت بر که باشیم اگر آلوده عصیان نبود صوب

وفرو بارانند

عنایت ما کوا شوید الکرکنا ۔ کہ بنود لطف یا اسرار قبول توبہ

با کر کوید افتادہ و امید واری کفته است رباعی

عاصی که گنہ کند کرچه بی باک بود ۔ آنکه چه در ره تو غمناک بود

شو بنده چو فضل تست الوان وراثا لود ۔ بتحقیق به از باک بود

ای برادر آنکه همه روز الوان معاصی و اقذار مناهی از نو و از

من باب سحاب فضل و احسان خویش شسته کرد اند فرد الحشر

انبیا و اولیا و خلق اولین و آخرین کی فضیحت و رسوا

کند سوخته ء میکوید رباعی

عاشق بکنه کرچه کرفتار بود ۔ یا شیفته بر باده ء خمار بود

از هفوة بیار جرا دار د باک ۔ معشوق جو بر ده پوش ستار بود

بسم الله الرحمن الرحیم ۔ مکتوب در کرامت دهم

برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بداند که فقها امت را از

اهل سنت و جماعت و اهل معرفت اجماعست که کرامات

اولیا جایز است هرچند اندر حد معجزات رسد و نزدیک

معتزله جایز نیست مکر در چیزی که عموم باشد میان عاصی

و مطیع چنانکه اجابت دعا یا در بیابانی تشنه کردد چشمه

آب یابد یا کسی او را آب دهد یا کرسنه کردد میزبانی

نان دهد

نان دهد گویند بنده چون ایمان آورد از محل عداوت
بمحل ولایت آمد اگر ولایت کرامت تقاضا کردی چنانک
شما میگویید بایستی که همه را یکسان بودی از بهر آنک اندر معنی
ولایت همه برابر اند پس باید که در حکم برابر نیز باشند جواب
چنین گفته اند که ولایت ایمان محل عمومست اندر روی عاصی
و مطیع و نبی و غیر نبی در وی یکسانست امّا ولایت خاص
دیگرست چون ولایت خاص بود کرامت نیز خاص بود چنانک
سلطانرا سپاه باشد همه در چاکری و سپاهی برابر اند و زیر
را و حاجب را هزار کرامت باشد که دربان و فراش را نباشد
و اگر گویند چون حق تعالی خواهد که پیغامبری را پیغامبری
ظاهر کند بمعجزه کند چون مثل آن بر غیر پیغامبر روا باشد
شبهه افتد پس این پیغامبری بچه ظاهر کند پس ازینجا لازم
آید که پیغامبر از نا پیغامبر شناخته نشود جواب چنین گفته
اند که ولی صادق همان میگوید که نبی میگوید و همان چیز
میخواند که نبی میخواند و با این بهم مقرّ است که من این کر
یافتم بتصدیق وی یافتم و پیغامبر نه ام پس بدید آمدن
کرامت بر ولی تایید باشد مر نبی را و بدید آمدن راستی

دعوی وی وبدین هیچ شبهه نیفتد واصل این آنست که دو
مدعی که اندر دعوی متضاد باشند دلیل یکی دیگری را دلیل
نگردد اما اگر دو مدعی یک معنی را دعوی کنند ویکدیگر را مصدق
باشند ودلیل یکی را قایم میشود آن دیگری را دلیل باشد
چون اقامت بینه مر یکی را از ورثه حجت باشد مر همه وارثان
را از بهر اتفاق ایشان اندر عصبیت واستحقاق واگر گوید
چون ولی را کرامت بود ناقض عادت که در حد معجزه
رسد پس وی دعوی نبوت کند این محال است زیرا که شرط
ولایت صدق قولست ودعوی بخلاف معنی کذب باشد وکاذب
ولی نبود واگر گوید که چون گفتی که معجزه ناقض عادت
ودلالت صدق پیغامبر است پس چون جنس آن بر غیر
پیغامبر روا داری این معنا کرد حجت نماند گوییم این
برخلاف آنست که تو تصور کردست ازانک معجزه
عادات خلق را ناقض است چون کرامت ولی عین
معجزه بود همان برهان نماید که معجزه نبی نمود زانچه
کرامت امت معجزه پیغامبر بود که شریعت وی باقی است
باید که حجت وی نیز باقی باشد پس اولیا گواه اند بر صدق

رسالت رسول تا قیامت و اگر کوید فرق چیست میان معجزه
وکرامت بدانکه در معجزه اظهار شرطاست ودر کرامت کتمان
شرطاست و دیگر آنکه انبیا بر آیند کرآن معجزات و بیش
از آمدن خبر دهند از معجزات اما اولیا از رفتن کرامات
بی‌خبر ند و بیش از آمدن کرامات خبر نتوانند و این بدان
اصلاست که ولی را محل ولایت ثابت نکردد تا خویشتن را
چنین داند اورا دعوی کرامت کی بود وچون دعوی نباشد
بآمدن ورفتن کرامت خبر چه دارد وکفته اند هر کرا از حق
جز حق چیزی باید اورا مقام ولایت نیست چون دعوی کرامت
کند از دوست غیر دوست خواست بس این نفی ولایت باشد نه
ثبوت ولایت چون این مقدار بدانستی اکنون بدانکه اگر
کذابی دعوی پیغامبری کند روا نباشد که خداوند اورا معجزه
دهد چنانکه صادق را زیراکه نبی صادق است ومحق وایمان
آوردن بوی واجب ومتنبی کاذبست ومبطل وایمان آوردن
بوی روا نه بس چاره نیست که محق باید که از مبطل جدا بود
وآن بمعجزه باشد بس اگر آن معجزه هر دو را باشد
فرق نماند میان محق ومیان مبطل وبدلیل نیابد هر خلق را

که مارا بکه ایمان باید آوردن و مشابهتی افتد میان صادق
و کاذب که هرگز بر نخیزد اما اتفاق کرده اند مشایخ این طایفه
و جمله اهل سنت و جماعت بر آنک روا باشد که فعلی ناقض
عادت مانند معجزه انبیا و کرامت اولیا بدید آید بر دست
کافری و کسی را اندر کذب وی شک نیفتد و این چنان بود
که فرعون چهارصد سال عمر یافت که ویرا اندران میان هیچ
بیماری نبود و آب از پس وی ببالا بر شد و چون او بایستاد
آب بایستاد و چون او برفت آب برفت و هیچ عاقل را اینجا
شبهه نیفتد در آنک او دعوی خدایی کرد زیرا که همه عقلا
مقر اند که خداوند جسم و جوهر و خورنده و جنبنده و رونده
و آینده و گوشت و پوست نیست و اگر چنین افعال ناقض بر
وی بسیار بدید آمدی هیچ عاقل را بر کذب دعوی وی
شک نبودی و شبهه نیفتادی زیرا که اگر یک چیز از خلاف
عادت که بر وی بدید آمد کسی را شبهت خواهد افکند هزار
چیز ظاهر که بر وی بدید است شاهد است بر کذابی وی
مر آن شبهه را دفع کند و مانند این مارا حضرت رسالت صلی
الله علیه و آله وسلم که سر همه صادقانست خبر داده است که اندر

آخر زمان دجّال خواهد آمد و دعوی خدائی خواهد کرد
و دو کوه با وی باشد یکی بر راست و یکی بر چپ وی میرود این کوه
که بر راست بود جایگاه نعیم بود و آنک بر چپ وی بود جایگاه
عذاب بود گوید این بهشت است و این دوزخ هر که بمن ایمان
آرد او را اندرین بهشت اندازم و هر که بمن ایمان نیارد او را
اندرین دوزخ اندازم و حق تعالی بدست وی یکی را بمیراند
و یکی را بزیاند آن همه که یاد کردیم مانند معجزه و کرامات
خدای تعالی همه مر دشمن را بدهد از بهر آنک اینجا شبهه نیفتد
که هر که هست داند که هر که بر خر نشیند خدای نبود و خورنده
و چیننده خدای نبود پس این استدراج باشد و مکر معنی
استدراج آن بود که ایشان هرچند بی حرمتی کنند ایشان را
بآسانی و بمراد گذارد تا در بی حرمتی و تمادی خویش هلاک
شوند چنانک با فرعون کرد اگر چه او را آب روان نکرد بی از دعوی
خدائی باز گشتی و معنی مکر آن باشد که نجات نماید و هلاک
آرد و عز نماید و ذل آرد و هدی نماید و ضلال آرد با اعدا
صفت این باشد یعنی هر کرامت که دشمن را چیزی ازین معنی
بدهند همه استدراج و مکر باشد پس این سه گونه آمد انبیا را

معجزات باشد و اولیا را کرامت باشد و اعدا را مکر و استدراج
باشد و در بعضی نسخه آورده است که نقض عادت از عالم غیب
که بر دست انبیا رود آنرا معجزه گویند و آنچ بر دست اولیا رود
آنرا کرامات گویند و آنچ بر دست مجانین و صبیان و عام خلق
رود آنرا عون گویند و آنچ بر دست کافر برود آنرا استدراج و مکر
گویند و مستدرج و ممکور بدانچ یابد بنازد و بروی اعتماد
کند و خود را مستحق آن داند و بر دیگران تطاول نماید باز
محرم از کرامت بگریزد و بترسد و بعو یاد آید و تن خویش را
خوار گیرد تا بزرگان گفته اند بیشتر قطیعت درین راه اندر
برویکه ازراه
کرامات پدید آید از بهر آنک هر بنده را بهمان مقدار که با غیر حق
سکون افتد از حق قطیعت و بعد پدید آید مثال این آنست
که مادر چون خواهد که فرزند را از کنار خود دور کند یا از در بیرون
فرستد باره حلوا بدست وی نهد چون کودک زیرک باشد حلوا
بیند از دیدن مادر آویزد و اگر نادان بود حلوا بگیرد و شادی
بکند و بدر رود یا با آب اندر افتد یا زیر پای ستور آید حلوا بیند
فراق مادر نه بیند پس چون حلوا گیرد مادر بر هاند و چون مادر
دامن مادر گیرد حلوا حلوا خود او را بود و گروهی از بزرگان

چنین گوید

چنین گفته اند که کرامات زنگست وآرایش است و پرورش است هر
اشتری را که بپرورند و بیارایند و گرد شهر بگردانند خلق از نظاره
عزّ او ببینند و ذبح بزیر کارد پنهان بود تا خلق او را نخواهند
بریدن با وی این فعل نکنند تا یکی از مشایخ چنین گفته است رحمة
الله که بت اندر عالم بسیار است یکی از بتان کرامات تا کافران را
با بت تعلق بود اعدا باشند چون از بت روی گردانند و تبرا کنند
اولیا گردند همچنین بت عارف کرامات است اگر با کرامت سکون
آید محجوب گردد و اگر از کرامت اعراض نماید و تبرا کند مقرب و مکشوف
بود رباعی هرگز نبود ای بت بگزیده من ؛ مهرت ز دل و خیالت از
دیده من ؛ گر از پس مرگ من بجوئی یابی ؛ آن ذوق در استخوان پوسیده من
واین سر آنست که در مکتوبی نحریر افتاده است که صحت ولایت
متعلق باعراض از غیر دوست است و ترک ما دون الحبیب و ترک
واخذ هر دو ضد اند چون بکرامت اقبال کرد و کرامت [illegible] بر
کرامت اعتماد کرد از دوست اعراض کرد و بغیر دوست اقبال نمود
وَلَا بَقَآءَ لِلْوِلَايَةِ مَعَ الْاِعْرَاضِ عَنِ الْحَبِيْبِ وَالْاِقْبَالِ اِلَى غَيْرِ
الْحَبِيْبِ نقلست وقتی سلطان العارفین خواجه بایزید
بسطامی را رحمة الله علیه در سفری آن پیش آمد که بکشتی بایست

یعنی در [illegible] عادت اینست که شتری را می پرورند و دانه بسیاری خورانند و فربه میکنند بعده وقت بسمل کردن تمامی شهر میگردانند برای تفاخر را بعده بسمل میکنند همچنین حق سبحانه و تعالی کافران را استدراج میکند اول انعام او را حسن میدهد بعده او را بعذاب میگیرد

کذشت و کسی حاضر نبود در خاطرش امد که بکوشه کوزه در حال
بباید که میان آب را ببیند امد فریاد بر اورد و کفت المکر المکر
و باز کشت و کفت بیت من بکر دارم قیامت خواهم بر یاد دوست
جوی بیو انرا نها که تشنه کوتر بود، و دیکری بدین معنی اشارت کرده
رباعی حاشا که دلم از تو جدا خواهد شد یا با کس دیکر آشنا خواهد شد
از مهر تو بکسلد کرا دارد دوست، و از کوی تو بکذرد کجا خواهد شد
ای برادر، آخر شنیده که ان الحب اوله حیوة و آخره ممات
و اوله تجمل و آخره قتل اول محبت حیاتست و آخرش
ممات و اول محبت مکرمت و آخرش قتل و اوله کرامة و آخره
غرامة اولش کرامت و آخرش غرامت ازینجاست که کفته
اند که بلا در محبت در چی باید چنانک نمک در دیک ترا نیست
که کفت بیت آسایش است رنج کشیدن ببوی آنک
روزی بلای عیب بود در بیمار بکذرد، این داغی چیست هر آن صاحب
جمالی که بر عاشق خود ناز نکند داد جمال خود نداده باشد یعنی
حق که داد جمال حضرت پاک اوست که الکبر ردائی خطاب آید که
در ما نکر تو کو بیچ دریغ باشد چنان جمال را از نظر چو منی کسی
کفته است بیت نجما حدیث وصلش نهار تا نکوی

کان در زبان نیاید و اندر دهان نگنجد :: ای برادر آن روز که بساط
محبت گسترانیدند همه مرادها را آتش در زدند اینک آن سالک
اول آدم صفی صلوات الله علیه سیصد سال خون جگر بور ختار
بار دیده و اینک نوح برگزیده بر تیر اِنَّهُ لَیسَ مِن اَهلِکَ تیر جگر
او زدند و اینک خلیل را حلهٔ خلت پوشانیده پس آنگاه نمرود
طاغی را بروی گماشته و در منجنیق بلا نهاده و اینک یعقوب را
هشتاد سال در بیت الاحزان سوخته و اینک مهتر یوسف را
بر سر چهار سوی بازار مصر در صف بندگان من یزید بنده کرده و
بچند درم ناسره فروخته و اینک ذکریا را باره دو باره کرده تو
این بیت که سوخته گفته است

قطعه

این همه میکند ولیک از بیم :: حرج را زهره نی که آه کند ::
زانکه در پیش جان آئینه است :: آه آئینه را تباه کند ::

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب یازدهم در احوال صدیقان

و نماز برای قضاء حاجات و کفایت مهمی برادر اعز شمس الدین
بداند که احوال الصدیقان بحر طهارت اند اما گفته اند حدث تحدث
جواب سوال وان آنست که چون صدیقان بحر طهارت اند نام ایشان نتوان شد
عَنِ البَحرِ وَلَا حَرَجَ مر کانیکه ارواح ایشان مورد زخایر
الطافست و دلهاء ایشان معادن اسرار صمدیه است ایشانرا

قیامت نقد است و وعد و وعید در حق ایشان ظاهر شد اگر چه
وعید دیگران است ایشانرا امن است دنیا و آخرت در فرمان
ایشان کشند اما ایشانرا نه بدنیا کار دارند و نه بآخرت شیخ خواجه
جنید رحمة الله برخاست تا بمسجد شونیزیه رود و مشغول
شود که در بغداد آن جای اولیاست چون بیش در مسجد
رسید شخصی با هول و منکر دید ایستاده گفت کیستی که در
دل من ترا انکار است گفت من ابلیسم که ترا آرزوی دیدن من
است گفت آری از تو سوالی دارم گفت بگوی گفت ترا با دوستان
حق دست بود گفت نه گفت چرا گفت اگر خواهم که بدنیا گیرم
در آخرت گریزند و اگر خواهم که بآخرت گیرم در حضرت خداوند
خویش گریزند و مرا آنجا راه نه عزیزی اشارت کرده است رباعی
هر کرا این عشق بازی در ازل آموختند \ تا ابد در جان او شمع ز عشق افروختند
و آن دلی را کز برای وصل او بر داختند \ هیچ بازش از دو عالم دیگران بر دوختند
پس گفت ای ملعون ترا بر سر ایشان اطلاعی باشد گفت نه مگر یک وقت
و آن آنست که چون در سماع ایشانرا وجدی بود من دانم که ایشانرا
جذبه پدید آمد این گفت و غایب شد خواجه جنید رحمة الله متفکر
و ملتفت در مسجد در آمد از گوشه مسجد آواز بر آمد که ای فرزند

نگرنا بقول

نکرتا بقول این دشمن فریفته نشوی که اولیاء خداوند عزیز
تر ازانند که جبریل و میکاییل نیز نماید بدین دشمن کی بنماید
خواجه جنید بدید آن پیرش بود خواجه سری سقطی رحمة الله
علیه وقتش خوش گشت و خواجه اویس قرنی رحمة الله علیه
عالم بسیرت ستوربانان بپوشیدند تا جز مصطفی کس اورا نه
شناخت و روز قیامت او را حشر کنند هفت هزار ملک را بصورت
او در ظهور آرند تا کس را بود او نبود هرکجا که دران اقطار
و جوانب مملکت دینی بود درد مدد آن درد از سینه پاک
مصطفی صلی الله علیه و سلم و چون درد دل اویس قرنی در قرن
بمدد محتاج گشتی مصطفی علیه السلام بدین عبارت مددی فرستاد
که انی لاجد نفس الرحمن من جانب الیمن و سر این لفظ
برقی است از عین توحید و این سر نه کسی بزبان عبارت کشف
تواند کرد و نه بسمع غفلت کسی تواند شنید اینجا علم من علم
و جهل من جهل گویند و بگذرند فردا یک منت از منتهاء خداوند
بر صدیقان خویش که نزاع القبایل الله این خواهد بود که الخمال
اخمل ذکر کم نه من شما را بی نام گردانیده بودم و از
کوی شما شما را در ربوده بودم تا عیسی نام و ننگ شما را

الخمال

دامن نگرفت چنانک شنودیده، بدین معنی اشارت کرده
است رباعی در تنگه بین کر بت پرستان چه کنند:. با تنگ دهانت
تنگ دستان چه کنند، من مست توام مرا نگو باید داشت:
ور نی دانی بتا که مستان چکنند:. شیخ ابراهیم شیبی رحمة
الله علیه در عهد خویش مقتدا بود صدیقانرا همه دعا او این
بود که اَللّٰهُمَّ کَمَا اَنْسَیْتَنِیْ عَلَی النَّاسِ فَانْسِهِمْ عَلَیَّ
خداوندا چنانک مرا بر دل خلق فراموش کردانیده ایشانرا نیز
بر دل من فراموش کردان تا کسی نه مارا شناسد و نه ما کسی را از
اینجا ارباب بصیرت گویند اگر خلق انصاف بدهند شناخت
مریکدیگر را وبال است مگر که میان هر دو تنی که یکدیگر را ی
شناسند و با یکدیگر دوستی برای خدای دارند چنانک قران قدیم
خبر کرده است اَلْاَخِلَّاءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
اِلَّا الْمُتَّقِیْنَ:. ابو الحسن نوری را رحمة الله هو الصوفیة
گفتندی هر وقتی که سخن گفتی نوری از دهان وی بیرون امدی
و بر آسمان تافتی برای آن اورا نوری گفتندی وقتی یکسال
از مجاهدت برون نیامد و با کسی سخن نکرد بعد از یکسال
مناجات کرد و گفت اَللّٰهُمَّ شَرِّبْنِیْ فِیْ عِبَادِکَ وَبِلَادِکَ

ای خداوند

ای خداوند مرا در میان خلق و شهرها خویش پوشیده دار

که طاقت آن ندارم که انگشت نمای خلق گردم یا کسی بره من

راه یابد یکی از اهل آن درد گفته است رباعی

عشق آمد جان من فراچنگ نداد معشوق ز جان خویش ما را جان داد

زین گونه بیانها که او پنهان داد یک ذره بصد هزار جان نتوان داد

این خطاب بدل آمد که اَلْحَقُّ لَا یَسْتُرُهُ شَیْءٌ یا نوری

تو بر خلق خریده فلک حقیقت کشته پوشش نپذیری گفته
(حق / او نپوشد و پنهان نشود از هیچ شی)

صدیقانست اَلْخُمُوْلُ رَاحَةٌ وَّاحِدٌ وَلَا یَرْضَیهَا وَالشُّهْرَةُ

آفَةٌ وَکُلٌّ یَتَمَنّٰیهَا کم نامی راحت دل است و هیچ یکی بدان

خوش نه و شهرت آفتست و همه خلق در آرزوی آن ای عزیز

نامی که بهوس بر خواهد خاست آن نه نام است وصیت اهل سعادت

است هر قبولی که کسی را امروز بدید آید در میان خلق مقربان

هفت آسمان منشور سعادت او نخوانند و بروی خطبهٔ

محبت نکنند جاهی که در این خیز دجاه آن جاه است که فردا

قیامت ظاهر شود چنانکه مصطفی صلی الله علیه وسلم از خواجه

اویس قرنی خبر داد در میان صدیقان صحابه که روز قیامت

خطاب اهل سعادت آن باشد که شما بدار السلام روید و

و اویس قرنی را بگویند که آفتاب قیامت امروز رخ تنکین
می تابد بسایهٔ عرش آی و زبان صدق را بشفاعت مجرمان
امت برگشای که حکم ما اینست که بعدد موی گوسپندان قبیله
ربیع و مضر امروز از مجرمان امت محمد درهم کوب تو بفردوس
رسانیم اویس تا درین عالم بود خویشتن را از خلق چنان نگاه
داشت که هیچ کس دران قبیله که وی بود خوارتر از وی نبود
و هرکجا در قبیله سنگی زیادت آمده بود در وی انداختندی و همه
بازی و استخفاف بکردندی و مصطفی علیه السلام در صدر نبوت
خویش لوح دولت او چنین میخواند اِنّی لَاَجِدُ نَفَسَ الرَّحْمٰنِ
مِنْ جَانِبِ الْیَمَنِ سر اینست که سوخته گفته است رباعی

ای عاشق اگر بگوئی ما کام زنی ، دردم باید که ننگ با نام زنی
سرچشمهٔ روشنی بدست تو دهند ، گر بر آتش چون شمع بر کام زنی

چون هرم بن حیان رضی الله عنه خواجه اویس را بدید گفت
یا اویس حَدِّثْنِی عَنْ رسول صلی الله علیه السلام روایت کن
تا از تو یاد گیرم گفت من برگ آن ندارم که مردمان بر من گرد آیند
و مرا محدثی یا قاضی و مفتی سازند مهم تر ازین شغلی دارم مرا
معذور دار اینچنین قصه که سر از سینهٔ ما بر کرده است زود محدثی

بکار دارم

کجا دارم مهوی لفظ لا اله الا الله دامن ما گرفته است ما را چیزی
دیگر نمی گذارد و حیرت نایافت در نخوت خواجگی ما آتش قهر در زده
است صفوت توحید ما را از هر دو جهان بیگانه کرده است و اسرار
صمدیت اندوه ابد بودن ما وقف کرده است و صحبت افلاس ما را
آمین بر ما زده است و مصیبت نایافت روی امید ما را سیاه کرده
است و تعریف مصطفی ما را بنعت ذی طمرین مقید کرده
است و سر این لفظ که انی لاجد نفس الرحمن من جانب
الیمن ما را در ماتم ابد نشانده است سوخته گوید رباعی
سوز دل خسته از وصالت ننشست ** وین تشنگی از آب زلالت ننشست
نم نیز نگ وجود ما ز هستی برخاست ** وز جان هوس عشق جمالت ننشست
گفته عارفانست که حقا ثم حقا هیچ آوازی نزدیک خداوند تعالی
محبوب تر از آواز نوحه کردن بر خویشتن نیست بس امروز شاید که
صدیقان این راه خداوندان دین نوحه گری از خواجه اویس
قرنی بیاموزند ای برادر هر که او را در هر لحظتی بر خویشتن
ماتم و نوحه گری نیست بطالیست بر از غفلت بقیامت حرداریست
بر از حسرت این چه طمع ها فاسدست اینکه امروز هر کسی را
افتاده است جاه و حشمت می باید و نفاذ امر و نهی می باید و عز

ونان دنیا می باید و عزت و تماشای علی المقام می باید و با این همه
آشنایی با حضرت خداوندی باید هذا المحال رباعی

جان باز که وصل او به بوستان ندهند ؛ شیر از قدح شرع بمستان ندهند
آنجا که بهم می همه مردان نوشند ؛ یک جرعه از آن بخود پرستان ندهند

ای برادر تا توانی عمر در خدمت کفتی صرف کنی و در سایهٔ دولت
خداوند دینی پناه ساز و یاری در دین بدست آر که یار دین
سخت عزیز است و بقطع بدان که راه دین بی یار نتوان رفت
و اگر گویی چکنم مرا یار در دین میسر نمی شود باری قباء عشق
این نفس کافر از پشت باز کن و با وی در بی دینی یار مشو عمرت
بباد دادی و دینت غارت کردی و با قیامت بیگانه کردی و با دنیا آشنا
کردی و دمار از قاعده دولت بر آوردی و سرای دینیت خراب کردی
و بو هر روز بروی عاشق تری و هر ساعتی او را محب تری
بحقیقت بدانک نفس عدو دین خداست ای ابلهی کی تا باز
رهی و وجاء دین خویش بینی و با خلق جلوه کنی نه قدسیان از
غیرت بوند سوخته کفته است رباعی

از عشق مهی چو بلب آمد جانم ؛ کفتم نکنی بوصل خود مهمانم
کفتا اگرت وصال ما می باید ؛ در خویشی ممان تو تا همه من مانم

انتهی

در قضاء حاجات وکفایت مهمات این چهار رکعت نماز بگزارد
هر وقت که حق را هد اما در شب ادینه بهتر در رکعت اول فاتحه
یکبار وصد بار آیت لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَکَ اِنِّیْ کُنْتُ
مِنَ الظَّالِمِیْنَ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَنَجَّیْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَکَذٰلِکَ
نُنْجِی الْمُؤْمِنِیْنَ ه ودر رکعت دویم فاتحه یکبار وصد بار اَنِّیْ
مَسَّنِیَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْنَ ودر رکعت سیوم فاتحه
یکبار وصد بار آیت وَاُفَوِّضُ اَمْرِیْ اِلَی اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِیْرٌ
بِالْعِبَادِ ه ودر رکعت چهارم فاتحه یکبار وصد بار نِعْمَ الْمَوْلٰی
وَنِعْمَ النَّصِیْرُ ه چون سلام دهد صد بار گوید رَبِّ اِنِّیْ
مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ ه این نماز را عزیز دارد در جمله مهمات
وحاجات خویش بکار بندد ودرین نماز فتوح بسیار است

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مکتوب دوازدهم در انوار

برادر شمس الدین نور الله قلبه بنور معرفته بداند که چون آئینه
دل صاف شود در زنگار طبیعت وظلمت صفات بشریت ازو محو
گردد قابل انوار غیبی شود در بدایت حال آن انوار بیشتر بر مثال
برق لوامع ولوایح پدید آید چندانکه صفا زیادت میشود آن
انوار بقوت تر وزیادت تر میگردد بعضی از آن برق بر مثال چراغ

وشمع وشعله ومشعلها وآتش افروخته شود آنگاه نورهاء
علوي بديد آيد ابتدا بصورت ستارگان خورد بزرگ آنگاه
بر مثال ماه ديده شود بعد از ان بر مثال خرشيد بيدا گردد بس
بدانك هر نوري كه بر صفت وصورت برق ولوامع ولوايح ديده
شود بيشتر از بركت وضو ونماز باشد وقتي مريدي از ان شيخ
ابو سعيد ابو الخير قدس الله روحه وضو ساخته بود در الخير
خلوت خانه رفت نوري ديد نعره زد كه خدا ايرا ديدم شيخ
از ان حال واقف گشت گفت اي كارنا ديده آن نور وضوست تو
ازكجا وآن حضرت ازكجا اينك اگر سايه دولت آن بير نبودي
بيچاره هلاك شدي اما آنچ در صورت چراغ ومشعلها وشمع مانند
آن ديده شود آن نوري باشد از ولايت شيخ يا از حضرت نبي
صلي الله عليه وسلم وآن چراغ وشمع دل بود كه بدان مقدار
منور شده است واگر بصورت قنديل ونشيمنگاهات بيند هم ازين
معني باشد كه گفته شد واما آنچ در صورت علويات بيند
چون ستاره وماهتاب وآفتاب آن انوار روحانيه بود كه بر آسمان
دل بقدر صفا ظاهر مي گردد چون آيينه دل بقدر ستاره صافي
شود نور روح بقدر ستاره بديد آيد وچون ماه بيند اگر ماه

تمام

تمام بود بلانک دل تمام صافی شده است واکر نقصان دارد
بقدر نقصان کدورت باقی است وجون آیینهٔ دل در صفا
بکمال رسد و قابل نور روح کردد بر مثال خرشید بیند جنانچ صفا
زیادت شود خرشید درفشان تر تا وقت بود که در روشنی هزار بار از
خرشید تابان تر بود و اکر ماه و خرشید صد و بیکبار بیند ماه دل
بود که از عکس نور روح منور شده است و خرشید روح
باشد که دیده شود اما هنوز از پس حجاب طالع میشود تا
خیال او در این صورت خرشید می بیند و الا نور روح بی شکل
و بی صورت است و کاه بود که پرتو انوار صفات خداوند عز
وجل بر مقتضیه مَنْ تَقَرَّبَ اِلَیَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ اِلَیْهِ ذِرَاعًا
ابتدا ء الکند و از پس حجاب روحانی و دی عکس بر آیینهٔ دل
اندازد و بقدر صفاء آن بنماید اکر کسی کوید جکونه توانند
دانستن که پرتو نور صفات خداوندست جواب جنین کفته اند
بانچ از انوار صفات حق مشاهده دل شود همان نور معرفت
او کردد و تعریف خود هم خود کند ذوقی بجان بدید آید
که بدان ذوق بداند که آنج می بینم از حضرت خداوند تعالی
نه از اغیار و این معنی ذوقی است در عبارت دشوار آید

وگفته اند انوار صفات جمال مشرق است نه محرق وانوار
صفات جلال محرق است نه مشرق وعقل وفهم اینجا نگذارد
وکار نتواند کشش وکار بود صفا، دل بکمال رسد از سنریهم
آیاتنا في الآفاق وفي انفسهم بدید اید اکر در خود نکرد
همه حق بیند واکر در موجودات نکرد همه حق بیند چنانکه
ان بزرک کفت ما نظرت في شيء الا ورأیت الله
فیه، نظر نکردم در چیزی مکر دیدم انکه خداوند در وی چون
نور حق تعالی عکس بر نور روح اندازد مشاهد با ذوق
شهود امیخته بود وچون نور حق تعالی بی حجاب تجلی
ودی در شهود اید بی رنکی وبی کیفیتی وبی حدی
وبی مثلی وبی ضدی اشکارا کند تمکن تمکن از ارام
او شود اینجا نه طلوع ماند نه غروب نه یمین نه یسار نه
فوق نه تحت نه مکان نه زمان نه قرب نه بعد نه شب
نه روز اینجا نه عرش است نه فرش نه دنیا نه اخرت قلم را
اینجا سر بشکست زبان را حرکت نماند عقل در جا، علم فرود
رفت وفهم وعلم در بادیه حیرت کم شدند واکنون تو درین
حیرت می کداز که در مقام بعد باشی در حیرت نایافت بهتر از انکه

از معلوم

در مقام قرب باشی در عجب یافت که آن عجب مقدمهٔ زوالست
و این حرمت و سیلت عطا و نوال حاصل الامر اینست که راه از
خود پاک می باید کرد و جامهٔ بشریت چاک می باید کرد و خاک در
دیدهٔ خاک می باید کرد که درین راه خویشتن نمایان در حکم مخنثانند
در عهد آدم علیه السلام یک کس بود که خود را نمود هرچند که معلم
فرشتگان بود و مقدم ایشان چون خود را پیدا کرد ویرا مخنث
و مونث کرده اند و خانه آرایی دنیا بدو سپردند تا در دیدهٔ دون
همتان شسته می آراید مقری راند بر ابلیس و تمام راند و لطفی کرد
با این یک مشت خاک و تمام کرد یکی را تا جدار کرد و یکی را تاجدار
کرد چنان ابلیس را ردی کرد که هرگز قبول نکند آدم را قبول
کرد که هرگز رد نکند دانی چیست هرجا که صاحب جمالی بود
در مقابله وی سیاه رویی بود هر آن کوشکی که در مقابلهٔ وی مزبله
نبود ناقص باشد همچنین هر کجا دلی بنور طهارت بنا کاشتند در مقابله
وی مزبلهٔ نفس خبیث بداشت چون لباس طهارت در دل پوشند
آن نقطهٔ ظلومیت و جهولیت بروی عرض کنند تا خویشتن را
فراموش نکرده اند دانند که کیست طاوس چون آن پر بها خوبش
بکستراند بهر پری شادی دیگر پیدا آید راست چون بپای خود نگرد

از دست بیفتد والسلام ۝ بسم الله الرحمن الرحیم ۝

مکتوب: در کشف میردهم برادر شمس الدین اعزه ۝

الله بمکاشفات اسراره بدانکه حقیقت کشف از نقاب بیرون آمدن است صاحب کشف ادراک چیزی کند که بیش از آن ادراک نکرده باشد چنانکه فرمود فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ یعنی از نظر تو پرده برداشتیم تا مکشوف نظر تو گشت آنچه پیش از این نمی‌دیدی وحجاب عبارت از موانع است که دیده بنده از جمال حضرت عزت بدان محجوب و ممنوع است و آن جملگی عالمها مختلفست چون دنیا و آخرت که بروایتی هژده هزار عالم گویند و بروایتی هشتاد هزار عالم گویند و این هشتاد هزار عالم در نهاد آدمی موجودست و بحسب هر عالمی آدمی را دیده ایست که آن عالمها بدان دیده مشاهده تواند کرد در حال کشف و آن هشتاد هزار در دو عالم مندرجست و از آن عبارت نور و ظلمت کرد یعنی ملک و ملکوت و نیز غیب و شهادت گویند و جسمانی و روحانی نیز گویند و دنیا و آخرت گویند جمله یکی است اما عبارت مختلفست پس چون سالک صادق بجذبه ارادت از اسفل السافلین طبیعت روی باعلی علیین شریعت نهد و بقدم صدق جاده طریقت بر قانون شرع در پناه بدرقه پیر

سپردن گیرد و از هر حجاب که گذر کند از آن هشتاد هزار حجاب او را
دیده بمناسبت آن مقام گشاده شود و احوال آن مقام منظور نظر
او گردد و اول دیدهٔ عقل او گشاده گردد بقدر رفع حجاب معانی معقول
نمودن گیرد و باسرار معقولات مکاشف شود و این را کشف
[اسرار]
نظری گویند بدین اعتمادی زیادت نباشد تا آنچه در نظر می آید در
تمام نباید اعتماد را نشاید مصراع نی هرچه تو بینی بتو بخشند قدم
ای دل بیشتر حکماء فلاسفه درین مقام بماندند و این را وصول
مقصد حقیقی شناختند و چون رونده صادق از کشف معقولات
گذر کرد کشف دلی پدید آید و آنرا کشف شهودی گویند انوار
مختلف کشف افتد بعد از آن مکاشفات سرّی پدید آید آنرا کشف
دماغی گویند اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیزی ظاهر شود

اینست معنی آنکه گفت — رباعی

ای کرد غمت غارت هوش دل ما ؛ درد تو زده خانه فروش دل ما
سرّی که مقدسان از آن بی خبرند ؛ عشق تو فرو گفته بگوش دل ما

بعد از آن مکاشفات روحی پدید آید که آنرا کشف روحانی گویند
درین مقام بهشت و دوزخ و دیدن ملایکه و گفتن سخن با ایشان
و شنیدن پدید آید و چون روح بکلی صفا گیرد و از کدورت جسمانی

بکلی پاک شود کشف عالم نامتناهی پدید آید دایرهٔ ازل و ابد
نصب دیدهٔ وی کرد اینجا حجاب زمان و مکان برخیزد تا آنچ در
زمان ماضی رفته است در حال ادراک کنند یا کسی باشد که ابتدا
آفرینش موجودات و مراتب آن در نظر او آید و همچنین آنچ در
زمان مستقبل خواهد بود آنرا ادراک کند چنانک حارثه رضی الله عنه
گفت اِنّي اَنظُرُ اِلی اَهلِ الجَنَّةِ یَتَزاوَرُونَ وَ اِلی اَهلِ النّارِ
یَتَعاوَرُونَ پس چون حجاب مکان و زمان دنیاوی برخیزد زمان
و مکان آخرتی کشف شود هم درین مقام باشد که حجاب جهات برخیزد
از پس همچنان بیند که از پیش بیند که پیغامبر صلی الله علیه و سلم
گفته است من چنانک از پیش می بینم همچنان از پس می بینم و آنچ
خلق کشف و کرامات گویند درین مقام باشد از اشراف بر خاطر
و اطلاع بر کارها از دور و رفتن بر آب و آتش و هوا و طی زمین
وغیر آن اما ازین جنس کرامات را اعتباری نیست زیرا که اینچنین
چیزها اهل دین وغیر اهل دین را چون بمجاهده روح خود را
صافی کرده اند پدید آید پیغامبر علیه السلام از ابن صیاد پرسید
ما تَری قالَ اَری العَرشَ عَلَی الماءِ فَقالَ النَّبيُّ عَلَیهِ السَّلام
ذاکَ عَرشُ اِبلیس چه می بینی گفت عرش را می بینم بر آب پس

التعاوی

پیغامبر

بیغامبر علیه السلام گفت آن عرش ابلیس است و این جز دجال
را نیز خواهد بود تا در حدیث آمده است مرده را بکشد و باز زنده کند
اما آنچ از اجله بیغت کرامست نوان گفت آنست که آن جز اهل دین
را نبوده است کر بعد از کشف روحی در مکاشفات خفی بدید آید زیرا که
روح کافر و مسلمان راهست اما خفی جز خاصان حضرت را نیست که
آن روح حضرتی است چنانک فرمود کَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ
وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ و در حق بیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود
كَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
یعنی روح نورانی حضرتی بعضی بندگان دهیم بجز از بندگان
دیگر تا واسطه آن راه یابند بعالم صفات خداوندی جل جلاله
اشارت برین است که گفت مثل رستم را هم رخش رستم کشد پس
گفته اند که خفی واسطه دو عالم است یکی صفات خداوندی دوم
عالم روحانیت تا دل قابل مکاشفات حضرت خداوند تعالی کردد
و عکس آن اخلاق بعالم روحانیت رساند تا بشرف تَخَلَّقُوا
بِأَخْلَاقِ اللهِ مشرف کردد و این را کشف صفاتی گویند درین حال اگر
رونده بصفت عالمی مکشوف شود بسماع کلام علوم من لدنی در رسید

گویند

الا

یعنی بدانچ گویند صفات شده است

بباید آید واگر بصفت سمیعی مکشوف شود سماع کلام وخطاب
بباید آید واگر بصفت بصیری مکشوف شود رویت ومشاهده
بباید آید واگر بصفت جمال مکشوف شود ذوق جمال شهود حقیقی
بباید آید واگر بصفت جلال بدل شود حقیقی بباید آید واگر
بصفت قیومی مکشوف شود بقاء حقیقی بباید آید واگر بصفت
وحدانیت مکشوف شود وحدت بباید آید باقی صفات همبرین
قیاس فهم باید کرد کسی برین مقام اشارت کرده است وگفت رباعی
تا بر سر کوی عشق تو منزل ماست ؛؛ سرد و جهان بجمله کشف دل ماست
وانجا که قدم که دل مقبل ماست ؛؛ مطلوب همه جهانیان حاصل ماست
ای برادر کاری علت است نومیدی روی نیست وباد لطف در وزیدن
است بساعتی کار افتاده بسازد در شب قدری به متوجه شد فرمان
رسید که امشب در عالم سفلی نظری کن تا چه بینی بحکم فرمان در
نگریست اهل عالم را یافت همه در خواب مانده مگر پیری بت
پرست در پیش بت مست سر بسجاه نهاده وبزاری از وی حاجت
خویش درخواسته مهتر جبرییل علیه السلام خواست اگر فرمان بود
این را بقهر هلاک کنم وروی زمین پاک کنم ندا آمد یا جبرییل
اگر او ما را بخداوندی نمی شناسد ما او را به بندگی می شناسیم در شب

مکشوف شود فنا

قدري

قدري ديگر بهشت جبرئيل خطاب آمد كه بطلب امشب ودرياب

به بيداري وهشياري رالچون مهتر جبرئيل نظر كرد در صحراي بيري

راديد بيك قدم ايستاده وبا خداوند خويش بصد نماز در راز گشاده

فرمان رسيد يا جبرئيل اين آن بنده است كه از كمال بي خودي در بيش

بت افتاده بود آن شب در بيگانگي نشانه بود وامشب در آشنايي

يگانه ماست والسلام بسم الله الرحمن الرحيم

مكتوب چهاردهم در تجلي برادر شمس الدين اكرمه

الله بتجلي صفاته بداند كه تجلي از ظهور ذات وصفات الوهيت

است جل جلاله وروح را نيز تجلي باشد وبسيار روند كان درين

مقام مغرور شده الله وبنداشته كه تجلي حق يافته اكر شيخ

صاحب بصيرت بتحقيق نباشد ازين ورطه خلاص دشوار بود پس هر كه

را طلب صادق باشد بايد كه دست در دامن صاحب دولتي زند

تا از بركت فتراك دولت او بمقصد مقصود رسد چنانكه قرآن

قديم خبر ميكند وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وبدين اشارت

كرده است كه گفته است رباعي

بي واسطه واسطه كردار روي :. از راه بيغيتي بسوي جاه روي :.

وربي روش كني زمين قدمي :. دريك دو زمان بعالمي شاه روي :.

اکنون بدانکه فرق میان تجلی ربانی وتجلی روحانی چون آینهٔ
دل از کدورات ماسوی الله صقالت پذیرد وصفا داد بکمال وبسد
مشرقهٔ آفتاب جمال حضرت کرد وجام جهان نما ذات خداوند تعالی
وصفات بود ولیکن نه هرکرا دوات صفا لنه دست دهد آن
سعادت مشاهده نماید وذلک فضل الله یؤتیه من یشاء ط
نه هرکه دو ید کور کرفت اما کور رهمو کرفت که دو یدار میان روند کان
صاحب دولتی باشد که چون آینهٔ دل از صفات بشریت وزنکار
طبیعت صافی کند بعضی صفات روحانی بر دل وی تجلی کند
وآن از غلبات انوار روحانیت بود که روح بجملکی صفات خویش
درو تجلی آید واین از محو آثار کل صفات بشریت بود وکاه بود
که ذات روح که خلیفهٔ حق است درو تجلی آید بعضا درو نتیجهٔ
دعوی انا الحق کردن کیرد وکاه بود که جملهٔ موجودات
را پیش تخت خلافت روح در سجود بیند در غلط افتد ازانکه
کمان حضرت حق است قیاس بدین حدیث که اذا تجلی الله
لشیءٍ خضع له وازین جنس غلطها بسیار افتد جز بتأیید
خداوند حمایت پیر نتوان کذشت اکنون بیان فرق میان مردو
تجلی ربانی و روحانی اول آنست که تجلی روحانی وسمت

حدوث دارد و انواع صورت افنا باشد اگر چه در وقت ظهور از آلة
صفات بشری کند اما فنا نتواند کرد چون تجلی در حجاب شود در حال
صفات بشری پدید آید اما در تجلی حق سبحانه و تعالی ازین آفات
نباشد زیرا که از لوازم تجلی حق سبحانه هو صفت باطل او که
جاء الحق و زهق الباطل إن الباطل کان زهوقا و دیگر آنکه
با حصول تجلی روحانی طمانینت در دل پدید نیاید و از شوایب شک
و ریب خلاص نیابد و ذوق معرفت تمام ندهد و تجلی حق جل جلاله
بر خلاف ضد این باشد و دیگر آنکه از تجلی روحانی غرور و پندار
پدید آید و عجب و هستی بیفزاید و درد طلب نقصان پذیرد و خوف
و نیاز کم شود و از تجلی حق سبحانه و تعالی این جمله برخیزد
هستی بنیستی بدل شود و درد طلب بیفزاید و تشنگی زیادت گردد
و بحقیقت بدانکه انسان آینه ذات و صفات باری تعالی است چون
آینه صافی گشت بهر صفت که حضرت خداوند تعالی خواهد تجلی کند
اگر بصفات حیات متجلی شود چنان بود که خضر و الیاس علیهما السلام
با حیات باقی بود و اگر بصفت کلام متجلی شود چنان بود که موسی را
عهد بود و کلم الله موسی تکلیما و اگر بصفت رزاقی تجلی
بود چنان باشد که مریم را بود و هزی الیک بجذع النخلة و چون

بصفت خالقی تجلی کند چنان باشد که عیسی علیه السلام را بود
وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِيْ فَتَنْفُخُ فِيْهَا
فَتَكُوْنُ طَيْرًا بِاِذْنِيْ واگر بصفت امانت تجلی کند چنان بود که حضرت خواجه
ابو تراب نخشبی رحمة الله را بوده حالی که نظر خواجه بایزید قدس
الله روحه بروی افتاد نعره بزد وجان بداد چنین کس همت بر هر که
بگمارد هلاک کند و دیگر صفات همچنین می دان و فرق بغایت
دقیق است میان مشاهده و مکاشفه و تجلی ببصیرت و تامل ثانی
دریابند انشاء الله تعالی در بیتش بتطویل انجامد اما معنی تجلی
اینجا را باید دانست بدانک تجلی و استتار دو لفظ است میان این طایفه
متعارف و تجلی بحق لغت گشاده گشتن باشد و استتار پوشیده
گشتن باشد و مراد این طایفه از تجلی گشاده گشتن حجاب است و مراد
از استتار پوشیده گشتن حق است و اینجا ذات حق نخواهد که تکون
و تغیر بر ذات او روا نیست و این چنانست که کسی مسئله روشن
کرده گویند مسئله گشاده گشت مسئله گشاده نکرد ولیکن خاطر وی
گشاده کرد تا مسئله الا دریابد علم و جهل او را پوشیده شدن مسئله
خواند چون سر او بخویشتن مشغول کرد از دیدار غیب پوشیده کرد
این را استتار خواند باز چون همه از حق و از ان حق بیند نه از خویشتن

واز ان

واران خویشتن بترتیب از پیش برداشت و غیب دید این را تجلی
خوانند ای برادر آن روز که آدمیان از وجود آورد گفت در طلب
آیید و دل از یافت بردارید مرد طلب و معنی درست و عزت خویش
نه طلب بر آمده نه مطلوب بدر آمده این دانی چیست هر کجا جمالی
است آنجا دلالی و هر کجا حسنی است آنجا گرفتاری و ذلیلیست چنانک
گفته اند رباعی ماییم طرب شمرده غمهای ترا؛ یاد اد بذیرفته ستمهای ترا؛
با این همه چون هست اگر خاک شویم؛ شایسته نباشیم قدمهای ترا؛ هر که قدمگاه
دوست گردد او را ناخواسته میدهند و هر که قدمگاه دوست ندارد اگر چه
میخواهند نداهند بزرگی را گفتند خواهی که خداوند را بینی گفت
نه گفتند چرا گفت موسی علیه السلام خواست و ندید محمد رسول
الله نخواست و بدید خلعت خاک و آب فعل نه خلعت سر ربیت
کار آدم و آدمیان نه حدیث مجازی است مصنوعات و موجودات
بسیار بودند لیکن با هیچ موجودی و مصنوعی این کار نبود که با تو بود
اگر بحل بودی اشخاص و جوهر نورانی ملایکه راست و لباس عصمت
و طاعت و قدس و طهارت ایشانراست لیکن نه هر که خدمت را شاید
محبت را شاید و نه هر که حاشیه بساط را شاید مقام انبساط را
شاید والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب پانزدهم در وصول برادر شمس الدین اکرمه الله
بکرامة الواصلین بداند که وصول بحضرت خداوند نه از قبیل
وصول جسمست بجسم یا عرضست بعرض یا جوهرست بجوهر یا علمست
بمعلوم یا عقلست بمعقول یا شیئی است بشیئی تعالی الله عن ذلک
تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا و این لفظ وصول در شرع و عرف
اهله است و میان این طایفه معروفست پس معنی پیوستن بخداوند
عز و جل چیست بدانکه معنی پیوستن بخداوند تعالی آنست که بریده گردد
از دون خدای تعالی یعنی تعظیم بر اتصال مشغول گشتن سر باشد
بحق تعالی و این بمقدار فراغت باشد از غیر حق بدان مقدار که از حق
تعالی فارغ باشد منفصل گردد و بدان مقدار که بحق مشغول بود متصل
گردد دلیل برین قول حارثه است که رضی الله عنه گفت کانی انظر
الی عرش ربی بارزا بدان مقدار که حارثه را از دنیا انفصال افتاد
بعقبی اتصال افتاد بر مصطفی صلی الله علیه و سلم از دو کون
انفصال افتاد تا بحق اتصال افتاد و اگر سر او در وی چیزی مانده
بودی کفتی اعوذ بک منک را چون گفت اعوذ بک منک
درست گشت که اندر سر وی غیر حق چیزی نمانده بود پس انفصال
از دنیا اتصال بعقبی افگند و انفصال از هر دو کون اتصال بحق

تعالی

تعالی باز آورد و دیگر همچنین قول عبد الله بن عمر رضی الله عنهما

که بوقت طواف گفت کُنَّا نَرَایَ اللّٰهَ فِی ذٰلِکَ الْمَکَانِ همی

با خداوند خانه دیدار کردیم و این از ان معنی بود که شخص او مشغول

شریعت بود و سرش مشغول حقیقت بود اندر شغل حقیقت شغل

شریعت فراموش کرد نه از خانه خبر داشت و نه از سلام کننده شغل

حق تعالی او را چنان غلبه کرده بود که سلام اغیار نشنیده و تعظیم

خداوند خانه او را چنان کرده بود که از خانه همی یاد نیامد ازین معنی

گفت کُنَّا نَتَرَایَ اللّٰهَ فِی ذٰلِکَ الْمَکَانَ ولیکن چون آنکس که بروی

سلام کرد ازین مقام خبر نداشت بشکایت و عتاب مشغول گشت

باز چون عمر رضی الله عنه این مقام داشت هیچ تکلف دلیل

گشت حبیبی دعوی عبد الله را چنانک فقها گویند تَرْکُ الْبَیَانِ

فِی مَوْضِعِ الْحَاجَةِ اِلَی الْبَیَانِ بَیَانٌ همه حاصل الا صاحب دولت

را که نهایت مرجع و منتهی حضرت خداوند تعالی خواهد بود وَاَنَّ

اِلَی رَبِّکَ الْمُنْتَهٰی در مبداء اول عهد اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ بر طینت

روحانیت و ذره انسانیت او خمیر مایه رشاش نهاده اند که اِنَّ

اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِی ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَیْهِمْ مِنْ نُوْرِهٖ و در بیداء عدم

جام الست ذوقی بکام وی رسانیده اند که اثر آن هرگز از کام جان وی

بیرون نشود وزملکی او بلان ذوق است رقصد آن نور همیشه
بمرکز و معدن خویش است و با این همه عالم العنت نگین و یکدم ترک
آن شرابت نتواند چنانکه بزرگی گفت

رباعی

عشاق تو از الست مست آمده اند :. سرمست وباده الست آمده اند
می می نوشند و پندمی ننیوشند :. کایشان ز الست می پرست آمده اند

پروانه صفتان جان باز عشق که کمند جذبه الوهیت در گردن
ایشان در عهد الست افتاده است امروز چندان پر و بال در طلب
گرد سرادقات جمال شمع جلال پرواز کنند که بر فریضه مَنْ تَقَرَّبَ
اِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ اِلَيْهِ ذِرَاعًا استقبال کند و بدست جَذْبَةٌ مِنْ
جَذَبَاتِ ا...ق تُوَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ او را در کنار وصال کشد و گوید
تا چند برین پر و بال ضعیف گرد سرادقات جمال ما گردی تو بدین
پر و بال در هوای هویت ما طیران نتوانی کرد و این پر و بال در
وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا در باز تا بر سنت لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا پر
و بالی از شعاع انوار خویش تر اکرامت کنیم يَهْدِيَ اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ
مَنْ يَّشَاءُ و ازین جاست که گفت

رباعی

این راه دلا بقیل و قال ندهند :. جز بر در نیستی وصالت ندهند
و آنگاه دران هوا که مرغان ویند :. تا با پر و بالی پر و بالت ندهند

اگر ملایکهٔ اعلی علیین وجن وانس جمع شوند یک بنده را برخوردار
تجلی صفت حضرت خداوند نتوانند کرد الا جذبهٔ حق تعالی که بنده
را بر بساط قرب او ادنی بنشاند لاجرم یک جذبهٔ حق تعالی
بهتر آمد از معاملهٔ جملهٔ خلایق و آن بندگانی که از بند خودی
خلاص یافته اند و بتصرف جذبات در عالم الوهیت روش دارند
یکنفس ایشان با معاملهٔ اهل هردو عالم برابر آید و بر ان بچربد

اشارت برین است که گفت — مثنوی

صوفیان در دمی دو عید کنند — عنکبوتان مگس قدید کنند

هردم صوفی فانی را وجودی نو می زاید و بتصرف جذبهٔ یمحو
از ان محو نو می دیگر سیر می افتد در عالم الوهیت بتصرف جذبهٔ
که یمحو الله ما یشاء و یثبت پس هردمی محوی و اثباتی حاصل
میشود که صوفی در ان دو عید میکند یک عید از محو و دوم عید
از اثبات درین مقام اگر او را روح الله و کلمة الله خوانند
بروی زیبد و این قبا بر قد و قامت وی چست آید ای برادر این
کار بر دستار خواجگی کسی راکمتر راست آید اورده اند که آن عزیز
چون نهمت اهل در نگریست گفت این قلم رونده که مار است در
بند ریکه نتواند بود و این سر پر خمار عشق که ما راست باد تاج نتواند

کشید مارا قدر الفی داده الله با الفی بموافقت باید ایستاد که هیچ
چیز ندارد علائق و اسباب را آتش در باید زد هر دانه لبیک
عاشقانه برزد و هشت بهشت را وداع کرد چون ببهشت
می رفت با تاج و خلعت بصف مقربان بود و چون در راه
طلب حق اهل عورت بوش نمی یافت

مثنوی

غزل

دانی چه بود شرط خرابات نخست ؛ تاج و کمر و کلاه در بازی جست
هر ذره از ذرات آدم این نعره ؛ عشق برآورد مثنوی
دل در غم عشق مبتلا خواهم کرد ؛ امروز بجز دل قضا خواهم کرد

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب شانزدهم در سالک
و مجذوب برادر شمس الدین اکرمه الله بکرامة السالکین بدانند
که روندگان این راه بر دو قسم اند یکی سالک دوم مجذوب
کسانی اند که ایشانرا یکمند جذبه بربایند و بدین مرتبه برسانند و
از همه مقامات بگذرانند در غلبات شوق اما اطلاعی زیادت
ایشانرا اندهند بر احوال راه و شناخت مقامات و کشف آفات و آنچ
در راه باشد از خیر و شر و نفع و ضرر خبر ندارند ابنیه شیخی را
نشایند که شیخی را کسی شاید که اگرچه اورا بکمند جذبه [illegible] ند
اما بسکون و آهستگی برند تا در هر مقام داد و انصاف آن مقام

ازوی

از وی می‌ستانند و احوال خیر و شر و صلاح و فساد را به جمله بر وی
عرض می‌کنند گاه به راه و گاه بی‌راهی تا از راه و بی‌راهی و خودی یابد
تا راه بری جماعت دیگر تواند که اما نشان راه روندگان چنین گفته‌اند
اگر سالک را با صفات خاکی گذر افتد در واقعه چنان بیند که از
(یعنی از عناصر اربعه)
نشیبها کوهها و چاهها و جایگاههای تاریک بیرون می‌آید و بر خرابها
و شکستها و آبها و کوهها می‌گذرد و گرانی و تیرگی بر می‌خیزد و سبکی
و لطافت روی بدید آید مرتبهٔ دوم که بر صفت آبی گذر افتد
سبزها و مرغزارها و درختان و کشت‌زارها و آبهای روان و چشمه
و دریا و مانند اینها می‌بیند مرتبهٔ سیوم که بر صفات هوا گذر کند بر
هوا رفتن و پریدن و بر بلندیها رفتن و بر وادیها بر پریدن و مانند
این بیند مرتبهٔ چهارم چون بر صفات آتش گذر افتد چراغها
و مشعلها و آتشها بیند مرتبهٔ پنجم چون از صفات افلاک و اجرام
آسمانی گذر افتد خود را بر آسمانها رفتن و بر پریدن و بر آمدن از
آسمانی به آسمانی و گردانیدن چرخ و فرشتگان بیند مرتبهٔ ششم چون
بر ملکوت کواکب گذر افتد ستاره و ماه و خورشید و انوار و آنچه ازین جنس
است بیند مرتبهٔ هفتم چون بر صفات حیوانی گذر کند هر صفتی که
از وی گمان نخواهد کرد از بعضی و بعضی بدان نوع حیوان بیند از حیوانات

واقعه
میان خواب و بیداری

مختلق اگر خود را بدان حیوان قادر بیند کردش تن او ست از آن
صفت و اگر خود را اسیر آن حیوان بیند یا لرزان ترسان باشد
نشان استیلا و غلبه آن صفت است بروی باقی چندین هزار
عالم دیگر است که سالک را از آن باید گذشت و در هر عالم شناسائی
مشاهدات و دقایق او را بدید کرده ای بر او درجانی است و مقصودی
مرد مرد باید تا گوید یا جان بدهم یا بمقصود رسم این کوه شب
چراغست و عزت او بر بینست که دربان او موج دریا خونخوار
است آن کوه صد هزار طالب دارد که برای او جان فدائی کنند
و نگوسار در قعر دریا فرو دمی روند چون قدمی بغلطت کسی
خواهد که درین درگاه نهد آن لعین که دربان این درگاه است
گوید مرا نمی شناسی من آنم که اهل آسمان اول اداب تسبیح از
من آموختند و اهل آسمان دوم اداب تهلیل از من دانستند
و اهل آسمان دیگر همچنین مسند تدریس ما بر فرق گنبد اخضر
نهاده بودند و این همه دولتها در باختیم تا طراز لعنت بر پیشانی
ما کشیدند و بر سر کوی شرع محمدی بعوانی بنشاندند اکنون
یا تاج اخلاص بیابد و در دو جهان با فتراک دامی ساز. تو مرد
دینی و این لعین از برای هر دو نی از اجزاء خویش جز رنگ بوی

مار سه دربان در گرد ست آن شیرین پسر،
عاشقان در شور شر چون بگذرند این باب را.

معشوق چرا گفت نشین بر در من،
مگذر ز در من سر ندارد سر من.

عظیم دارد تا صدیقی در مملکت بدید نیاید و عیاری با پای
درین راه قدم ننهد و از جای نجنبد والسلام ٥

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب هفدهم در ...

سالک برادر اعز شمس الدین بداند که گروهی از صوفیان که ریاضتها
قوی کرده باشند و شهوتها از پیش برگرفته و مدتی مدید در خلوت
نشسته و دل بکلمهٔ لا اله الا الله آورده و در مراقبت دل آن قدر
کوشیده که جز ذکر خدای عز و جل در همه احوال بر دل ایشان چیزی نه
گذرد و ایشان را احوال نیکو کشف شده باشد و اسرار ملکوت
گشاده و بدرجهٔ اصحاب کرامت رسیده و از غیب خبر همی دهند
و برلمت آید و همت اگر در بیماری بندند نیکو شود و اگر همت
بر هلاک دشمن بندند هلاک شود ابلیس اینجا حسد برد همه اسرار
شریعت بر ایشان نماید مگر یک سر و آن آنست که از وهم پوشیده بود
تا بدان سبب آدم را صلوات الله علیه سجده نکرد اما آن سر که بر
ایشان آشکارا کند توبیف مقصود از ترک معصیت آنست تا شهوت
شکسته شود و صفات بشریت زیردست آید تا مرد را از خدای تعالی
باز ندارد و مقصود دیگر آنست که ذکر حق بر دل غالب شود و دل
از ظلمات بشریت بذکر خدای تعالی صافی کرده تا حقیقت معرفت

خداوند او را حاصل آید بس بوزیدن شریعت هم راهیست بکعبهٔ
وصال و کسی که بکعبهٔ وصال رسید او را براه و توشه و دستور چه
حاجت باشد بس این قوم را چنان نماید که اگر نماز بکنند
اینا نوا جاب شود و از آنجه بدان رسیده اند گویند ما خود همیشه
در مشاهده ایم و مقصود از نماز و رکوع و سجود آنست تا دل
غافل را بحضور آورده شود ما خود یکساعت غافل نیستیم و عالم
ملکوت را آشکارا می بینیم و جواهر مقدس انبیا در صورت
نیکو بما می نمایند ما را بدین چه حاجت و این عین صورت
واقعهٔ ابلیس است که در کمال عجب خود نیکر دست گفت مرا
بسجدهٔ آدم چه حاجت آدم کم از منست مرا از سجدهٔ او
چه فایده قصهٔ او در قرآن نه برای افسانه است بلکه برای مثل
این قومست تا بدانند که هیچ مقرب بر فرمان برداری زیان
نکند و این معنی که بزرگان دین گفته اند که در شریعت ورزیدن
همه رفتن راه است بحق تعالی راست و حق گفته اند آن دیگر
دقیقه که از ایشان بوشیده داشت آنست که برایشان بنمود که مقصود
شریعت اینست و بس این غلط است که مقصود دیگر هم هست
مثلا پنج نماز چون پنج مسمار است بر دریچهٔ کمال که اگر اینها دور کنی

مسمار

مسمّاة پیوسته باوی نبود از کمال باز افتد چنانک ابلیس افتاد
اکر کسی کوید این پنج نماز چه وجه دارد که مسمّاة این کمال الهیه
مناسبت او چیست جواب چنین کفته اند که شناخت وجه او
در قوّت بشریّت نیست و این بطریق خاصیّت است که عقل را بدین
هیچ دست نیست چنانک سنک مقناطیس آهن را جذب کند و هیچکس
نداند که سبب آن چیست و کفته اند مثل این قوم مثل مردی است
که بر سر کوه کوشکی ساخت و اندرو بسیار نعمت مهیّا کرده اند
چون وقت نقل آمد پسر را وصیّت کرد که هر تصرّفی که خواهی بکن
امّا چند دسته کیاه خوشبوی اکر چه خشک از اینجا بیرون مکن
چون بهار آمد کوه و هامون سبز شد و کیاه بسیار و تر و تازه
مبالغی درین کوشک در آورد بوی این کیاه بسبب تازکی غالب شد
پسر کفت پدر من این کیاها برای آن درین کوشک آورده بود تا این
جایکاه را خوش بوی دارد اکنون این کیاه خشک چه کار آید
بفرمود تا بیرون انداختند چون کوشک از آن کیاه خالی شد
ماری سیاه سر از سوراخ بر آورد و پسر را زخمی زد و هلاک کرد
سبب آن بود که این کیاه را دو فایده بود یکی بوی خوش که
همه کس می دانستند و دیکر خاصیّتی داشت که هر کجا که او بودی

صح و خوشبوئی پدید آمد
از آن کیاه تر و تازه

ماربیرا مون از جایگاه نگشتی پس او بند افسون ماربود
واز خاصیت کس نه دانست چون این پسر بکمال عقل غره شد
سبب هلاک او گشت بدانست هرچه در خانه معرفت
او نباشد در خزانه قدرت خداوند نیست وبمعنی این آیة
که وَمَا اُوتِيتُم مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلاً مطلع نشد این صاحب
کرامت وکشف را همین غلط افتاد که سری از اسرار شریعت
بروظاهر شد بدانست که در و هیچ سر دیگر نیست وابلیس
همین بدانست واین از خطاهاء بزرگ است سالکان ورونده‌گان
را افتد وغلط کاهی است که بسیار روندکان راه دین اینجا هلاک
شده اند از ینجاست که گفت رباعی

افکند لم رخت بمنزل کاهی ∴ کانجا نبرد بصد دلیل آن راهی
چون من دوهزار عاشق اندر ماهی ∴ می کشته شود که بر نیاید آهی

هرچه ازین معنی شوی از کسانی که ایشان از درجه ومرتبه
بوده باشد درمیان این طایفه بدانک غلط او از ینجا بوده است
پس این قوم یکی مقصود دانستند از راه شریعت وشناختند
که در وی سر دیگرست واین قدر هم ندانستند که اگر در آن
سر دیگر نبودی پیغامبر را صلی الله علیه وسلم بیدان نماز

بجه جاجه

جه حاجت بودی که پای مبارک او ورم کردی نتوانستی گفت
که این بر امت واجب است نه بر پیغامبر چنانکه او نه حرم داشت
و دیگری را چهار زن بیش روا نیامد و گفت من چون شما نه ام
و او روزهٔ وصال گرفت و دیگران را منع کرد پس هر که از علمای مشایخ
و صوفیان بدرجهٔ کمال رسید دانست که هر بندی از بند شریعت
سر است که سعادت آخرت در آن بسته است تا بجائی است که
این بزرگان در وقت مرگ دست از یک ادب از آداب شریعت
نگذاشته اند بحدی که خواجه جنید را رحمة الله علیه وقت
مرگ یکی وضو داد خلال محاسن فراموش کرد دست او بگرفت
و آن سنت بجا آورد گفتند ای بزرگ دین در چنین وقتی
این قدر رخصت نیست گفت آری بحق از آن رسیدم اهل
کمال چنین بوده اند و اهل غرور فریفته شوند هر چه ایشان
نه بینند و ندانستند پنداشتند که آن نیست بلکه اهل حقیقت ندانستند
سر نهاد نماز و ترتیب آنکه نماز بامداد دو رکعت است
و نماز پیشین چهار رکعت است و نماز دیگر چهار رکعت است
و نماز شام سه رکعت است رکوع یکی و سجده دو در هر یکی
سری و خاصیتی است در حاصل کردن کمال و نگاه داشتن تا

بوقت حرکت اثر آنرا ظاهر کرداند که اکر آن نبود هیچ کمال
سود ندارد و چون بمیرد خود را هلاک شده بیند کوید
آن کمال کجا باشد کویند مسمار ندانست از بیخ کنده شد
بوقت حرکت چنانک ابلیس را آن همه کمالیت بایک نخوتی
سود نداشت این از غلط کاهها روند کاه که بکمال
خویش غره شوند و این یک دقیقه پوشیده ماند از ینجاست
که غزنوی کفته است

مثنویات

مرو بی دانشی در راه کمراه ؛ که راهی دور تاریکست بی چاه ::
چراغ علم و دانش پیش خود دار ؛ و اکرنه در چه افتی سرنکوسار ::
فغان زین صوفی در حلم بانک ؛ و چو در حلم خود بی علم ماند ::

ای برادر این مردانرا دو دیده داده اند که بیک دیده صفات
آفات نفسانی بینند و بیک دیده صفات کرامات یزدانی بینند
چون صفات کرامات یزدانی بینند در ناز آیند و چون عجز
و آفات خاک بینند در کداز آیند کاه کاه بودی که آن شوریده
عراق و سوخته آتش فراق کفتی یا لیتنی کنت ترابا و
کم اعرف هذا الحدیث کاشکی من خاک بودمی و مرا با
این حدیث کاری نبودی و کاه کاه کفتی کجااند ملایکه ملکوت

وسکون

وساکنان ملاء اعلی تا پیش تخت لاولیت من صوف بکنند
سرّ انیست که گفت بیت کهیم جا نشیبست وگاه گاه بلند
کهیم داغ فراقست وگاه باغ وصال ع آنجه دکه آتش عشق در بضاعت
طاعت ملکوت زد وهمت بهمت اقطاع یافت کاری دیگر بی
نهادند وگفتند بکدّ الیمین وعرق الجبین ثوت
طلب کن عجب تر ازین کاری بود که بکام شادی راسید

سال غم وحسرت در پی کردی — **مثنوی**

گرچه کنی قهر بسی راز ما ،، روی شکایت نه کسی راز ما ،،

والسلام ، بسم الله الرحمن الرحیم ، مکتوب هردهم

در غلط کاه خردمان برادر شمس الدین بداند که بعضی دهان
از شبهتی وخیالی فاسد از راه افتاده اند کروهی کویند خدای
را عز وجل بعبادت ما چه حاجت او از اعمال خلق بی نیازست طاعت
ومعصیت نزد بی نیازی او یکسانست خویشتن را نرنجانیم جواب
آنست این شبهه جهل صرف است گمان برده است شریعت خلق را
کار از بهر خدای فرموده است واین محال وباطل است که کار همه خلق
برای خویش است وقرآن ازین خبر میدهد که وَمَنْ تَزَكَّى
فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ مثل آن مدبر

جاهل آنست که بیماری را طبیب پرهیز فرماید پرهیز نکند
گوید طبیب را از نا پرهیز کردن من چه زیان دارد هرچه زیان
کار بود بخود زد سخن او راست بود ولیکن هلاک شود طبیب
برای آن نکوشد تا رضا او نگاه دارد بلکه راه شفاء او بیدا کرد اگر
فرمان بجا آرد شفا یابد و اگرنه هلاک شود طبیب از آن بی
نیاز است دوم گروهی در فراخ رفتن از حد شرع و تجاوزی کردن کردند
اعتماد برین کنند که خدای کریم است و رحیم است بر ما رحمت
کند جواب آنست این سخن درست است ولیکن اینجا تلبیس
شیطانست که نادان را از راه ببرد اما عاقل جواب گوید چنانک
کَرِیمٌ و رَحِیمٌ است شَدِیدُ الْعِقَابِ هم است و ما می بینیم که درین
جهان بسیار خلق را در رنج و درویشی میدارد و خزانه بروی
تنگ نه و با آنکه کریم است یک دانه گندم نیافریند تا کشاورز رنج
بسیار نه بیند و هیچ آدمی تن درست نماند تا نان و آب نخورد و
بیماری را علاج نکند پس همچنانکه تن درستی و توانگری را اسباب
ساخته است که بی آن حاصل نباید کار آخرت نیز همچنین است کفر
و جهل را زهر روح ساخته است و کاهلی را و بیماری را اگر علاج
نباید هلاک بود و زهر کفر و جهالت را هیچ تریاقی نیست مگر علم

و همچنین

ومعرفت وبیماری وبکاهلی را هیچ علاجی نیست مگر نماز کردن
وهمه طاعتها بجای آوردن هر که زهر خورد و بر حمت اعتماد کند
هلاک شود و در بیماری گرم انگبین خورد هلاک شود و بیماری
دل از شهوت بود. وهر که دل را از شهوت باز ندارد بر خطر
هلاک افتد مگر آنگاه که اعتقاد دارد که این معصیت است واگر خود
آن اعتقاد دارد که این زیان کاری نیست در خطر هلاک نباشد بلک
هلاک شده باشد چه این کفر بود و کفر زهر ایمانست وسیوم گروه
بریاضت مدتی مشغول شده باشد و پنداشته که مقصود از ریاضت
آنست که از شهوت وخشم وصفاتی که در شرع مذمومست بیکبارگی
پاک شوند وگمان برده باشد که شرع چنین فرموده است چون
مدتی رنج برند وریاضت کنند وعاجز آیند از صفات خویش
اعتقاد کرده باشند که این محال است وشرع چیزی فرموده است
که آن ممکن نیست چه آدمی را بدان صفت آفریده اند و پاک شدن
از وصورت نه بندد چنانک گلیم سیاه را سپید کردن نتوان پس
کاری که محالست بدان مشغول نشویم جواب آنست که جهل و
حماقت اینکس است که چنان می پندارد که شریعت فرموده است
که از شهوت وصفات جز بیک باک می باید شد اصلا و این قدر

ثا
زیادن
فضول
حالت

نادانسته باشد که چگونه شریعت چنان فرماید که رسول صلی الله
علیه وسلم چنین میگوید من بشرم و در خشم شوم و اثر خشم بروی
بسیار دیدندی و حق تعالی فرماید که وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ
ثنا میگوید آنرا که خشم فرو خورد نه آنرا که خشم ندارد و چگونه
فرماید که شهوت نمی باید که حضرت رسالت نه زن داشت و اگر
کسی را شهوت ساقط شود علاج باید کرد تا باز آید که حمیت
بر اهل و فرزندان و جهد کی در غزاء کافران از خشم خیزد و نیز
توالد و تناسل و ابقاء نام نیک از شهوت خیزد و مطلوب پیغامبران
بوده است توالد و تناسل و لیکن فرموده است که این هر دو را
زیر دست باید داشت چنانکه در فرمان شرع باشد مانند اسب در فرمان
رایض و سگ در فرمان صیاد لیکن سگ باید که معلم بود و اگر نه در صیاد
آویزد و بی اسب نیز صید نتوان کرد اما باید که ریاضت یافته باشد
و اگر نه صیاد را بیندازد پس شهوت و خشم همچو سگ و اسپست
و سعادت آخرت صید نتوان کرد بی این هر دو اما بشرط آنکه زیر
دست باشد اگر غالب باشد سبب هلاک بود پس مقصود از
ریاضت آنست تا این هر دو صفت شکسته شوند و زیر دست باشند
و این ممکنست و جماعتی گروه باشند که بحماقت خود غره شوند

که کارها بتقدیر افتاده است در ازل و سعید و شقی در شکم مادر
پلید آمده اند و هر کز یکی از حال خود نکردد پس بعمل چه حاجت
وچه فایده جواب آنست چون حضرت رسالت ازین حال خبر داد
صحابه کفتند ما اعتماد بر ازل کنیم و دست از عمل باز داریم
فرمود اِعْمَلُوا وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ کفت دست ملدارید اکر
شما را سعادت نهاده اند عمل سعدا شما را میسر کردد معنی این
آنست که در بستن سعادت و شقاوت بطاعت و معصیت چون
در بستن تندرستی و حرکت بکرسنکی و نان خوردن برو بسته کرده اند
هر کرا حکم کرده باشند در ازل که از کرسنکی خواهد مرد راه نان خوردن
برو بسته کرده اند و هر کرا توانکری حکم کرده اند راه دهقانی و
بازرکانی برو کشاده کرده اند و آنرا که حکم کرده اند که بمغرب بمیرد
راه مشرق برو بسته کرده اند و آنرا که حکم کرده اند که بمشرق بمیرد
راه مغرب برو بسته کرده اند تا جز آن نبود حکایت وقتی ملک
الموت بر سلیمان پیغامبر علیه السلام نشسته بود در مردی تیز
نکریست چنانکه او بترسید چون ملک الموت برفت آن مرد از سلیمان
پیغامبر درخواست تا باد را فرمان دهد که او را بزمین مغرب برد
چون ملک الموت باز در مجلس پیغامبر آمد بپرسید دران مرد تیز

جرامي نكرسيتي كفت مرا فرمان بود تا يكساعت ديكر اورا مغرب
جان بركيرم واورا اينجا ديدم عجب داشتم كه اين جون نخواهد
بود بس جون حكم آن بود كه اورا بمغرب جان بركيرند اكرجه
يكساعت بيش نمانده بود بواسطهٔ خوف بقضا برو مسلّط
كردند وسليمانرا مطيع او كردانيدند تا حكم ازلي براندند
سبب آن بود نه آنك حكم بي سبب راندند بس كسي را كه سعادت
حكم كرده اند دل اورا روشن كردانند تا ايمان قبول كند واورا
توفيق رياضت دهند تا صفات مذمومه از خود دفع كند
جنانك ميفرمايد فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ
لِلْاِسْلَامِ بس يكي از آن اسباب كه خداي تعالي تقدير كرده است
كه كوهي را بلهو زخ برد آنست كه او را از عمل باز دارد و در
دل او اندازد كه بعمل حاجت نيست سعادت وشقاوت ازلي
است تغيير نخواهد بود اين سبب شقاوت است كه در ازل رانده
اند جنانكه در ازل كسي را حكم كرده باشند كه جاهل باشد بر دل او
غالب كردانند كه درجهٔ مقتدايي حكم ازلي است بتكرار و
علم آموختن حاصل نكردد كه اكر حكم كرده بودندي تعريف
مقتدايي بسر او افكندندي وهر كه علم طلب نكند و رنج نبرد

حاهل

جاهل بماند تا حکم ازلی بر وی براند بدین که در دل وی افکند
و آنکه در ازل اما حکم کرده باشند در دل او افکند که اگرچه
این حکم ازلی است اما ظاهر کرده اند آنچه در ازل است چنانک
نبات گندم حکمی است که در ازل کرده اند لیکن سبب او زمین
نرم کردن است و تخم افکندن است و آب دادن و هر کرا حکم
کرده اند که زمین او گندم نروید او را ازین افعال و اسباب باز دارند
پس ایمان و طاعت با سعادت و شقاوت همچنین است و باشد
که این احمق گوید ایمان و طاعت با سعادت و شقاوت چه مناسبت
دارد خواهد که بعقل ریزهٔ خود وجه آن بداند همچنان باشد که
بعقل خویش خواهد تا خواص کارها معلوم کند و آن اندازهٔ عقل
او نیست پس معلوم شد که افتادن این قوم محض حماقت است
نه مشکل شدن شبهه و حجت و از عیسی پیغامبر علیه السلام منقول است
که گفت از علاج کردن نابینا مادرزاد و پیسی بلکه از زنده کردن
مرده عاجز نیامدم و از علاج کردن احمق عاجز آمدم ای برادر
خطر کاهی داده اند آدمی را که در یک لحظه بدرجهٔ جبرئیل و
میکائیل رسد بلکه درگذرد و در یک لحظه بسگی و خنزیری رسد
آن همه بر موجب علم و مقتضای حکمت رود اینک ملکی از ما هلا

بشرا ان هذا الا ملك کریم ٥ بشنو واین مثنوی برخوان
مثنوی کو قدمت شد بدین استوار، گرد زد دریا نم از آتش برآر،
واگر همه بر پی شهوت رود و دل در آشیان شیاطین بندد اینک
سگی و خنزیری مثله کمثل الکلب ان تحمل علیه
یلهث داغ اوست واین مثنوی نصب او کم گفت مثنوی،
ای شده مشغول بیکبارگی، چون خر و گاوی بعلف خوارگی،
برادر پیغامبر علیه السلام وحی آمد یا داود کن کالطیر
الحذر ولا تأمن ولا تستأنس ابله مرغی بود که با قفس تنگ
بسازد و دل از روضهٔ خرم بردارد چنانک آن مرغ که او را در
قفصی کنند این جانها لطیف را در قفص جسم کرده اند و او
هر باره روزی چندین بار سر از دریچهٔ هر نفس بیرون کند که بیاید

که بپرم چنانک گفت   مثنوی

انکه درین پرده نوائیش هست، خوشتر ازین حجره سرائیش هست،
اوج بلند است روحی پرم، باید گین همت خود بگذرم،

بسم الله الرحمن الرحیم ٥ مکتوب نور دیدهٔ من در عرض ظاهر
و باطن برادر شمس الدین سلمه الله بحقیقت بشناسد و یقین
بداند که آدمی را از دو جوهر مختلف بدید آورده اند یکی علوی

و دیگر سفلی

61 [illegible]

مرض بصحت بدل گردد و از ورطه هلاک
نجات یابد علوی را نیز طبیبان
تا بواسطه معالجت ایشان

دیگر سفلی چنانچه سفلی قابل بیماریهاست علوی نیز قابل
بیماریست بچنانکه آن سفلی را طبیبانند تا بواسطهٔ معالجت
ایشان امراض و علل و علایق و عوایق محسوس و معقول از وی
دفع کرده و از محل هلاک بنجات آیند طبیب علل و امراض جوهر سفلی
حکما اند و طبیب علل و امراض جوهر علوی انبیا اند و بعد ایشان
مشایخ که خلفاء انبیا اند از بنجاست اَلشَّیْخُ فِی قَوْمِهِ کَالنَّبِیِّ فِی
اُمَّتِهِ و چنانکه مریض جوهر سفلی بی طبیب حاذق بهلاک
نزدیکست مریض جوهر علوی نیز بی پیغامبر و یا بی شیخ بجهت وراه
رفته و خلیفهٔ پیغامبر کنه اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِیَاءِ درخوری
حقیقت شده بهلاک نزدیکست و در وقت ما بی دوستان چنانکه طبیبان
جوهر سفلی کم و کم کنند طبیبان جوهر علوی نیز کم و کم کنند لاجرم
جز هلاک شدن ما بی دولتان را دیگر چه بود نماند چیزی که از انجا
امید صحت و حیات و فلاح و نجات بود مگر همین که لَا تَقْنَطُوا
مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اما امید کاری بی تقدیم شرایط و اسباب آن
کار اگرچه در قدرت هست و لیکن در حکمت نیست پس ما را خاک
بر سر باید کرد و مصیبت خود باید داشت و ازینجا باید شناخت
که در دست هیچ کس چیزی نیست مگر غروری و پنداشتی اِلَّا مَاشَاءَ

الله و چنانک طبیب نبض بیمار بگیرد تا بواسطهٔ آن بر علت بیمار
واقف گردد و ادویهٔ مختلف و اشربهٔ متنوع بر اندازهٔ قوت
بیمار از داروئی دو درمسنگ و از داروئی سه درمسنگ و از داروئی
چهار درمسنگ بگیرد و معجونی سازد یکی را مباح کند و دیگری
را محظور تا طبیعت باعتدال باز آید و صحت روی نماید و از
هلاک نجات یابد همچنین چون پیغامبر بر علت غفلت بیمار
باطن وقوف یافت هر آینه از احکام و شرایع بر اندازهٔ قبول
و استعداد بیمار باطن گاهی دو رکعت و وقتی سه رکعت و زمانی
چهار رکعت از جملهٔ مجموعی سازد یکی را حلال کند و دیگری را
حرام تا عقیدتهاء مشوش و هواهاء مختلف و امراض متنوع
باعتدال شریعت باز آید و صحت عاجل روی نماید و از خطر
هلاک نجات یابد و اینجا سری عزیز است ببصیرت دراک
کند پس اگر بیمار جوهر سفلی مخالفت طبیب آغاز کند بر
خلاف امر او خورش بکار برد هر آینه علت قوی گردد و بهلاک
کشد همچنین بیمار جوهر علوی اگر مخالفت شریعت آغاز کند
و بر خلاف امر او کارها بر دست گیرد هر آینه در وی علت
ضلالت هر روزی قوی تر گردد و بی شبهت بموت جهالت

هلاک

مل اگر کرد چون در آخرت زنده شود بیمار بود و درد بی درمان
شده باشد ابداً و سرمداً و در دوزخ همی بود اگر کار بر خلاف
این باشد و امور صاحب شرع نگاه داشته بود و از مناهی تجنب
نموده باشد همیشه تندرست زید و هرگز نمیرد اَلَا اِنَّ اَوْلِیَاءَ
اللّٰهِ لَا یَمُوْتُوْنَ چون ازین سرای به سرای آخرت نقل کند بل
یَنْتَقِلُوْنَ مِنْ دَارٍ اِلٰی دَارٍ کَامِلُ الْعَقْلِ صَحِیْحُ الْبَدَنِ قَوِیُّ
الْجَوَارِحِ باشد و حوق خود از غذاهاء روحانی بکمال استیفا کند
و در آخرت فَرَوْحٌ وَرَیْحَانٌ مخلداً و مؤبداً در جنت همی بود
ازینجا مقرر گشت چنانک طبیب تنها حکما اند طبیب دلها
انبیا اند و بعد ایشان خلفاء ایشان اکنون کر بی دولتی مادرزاد
فرو دبرد و اد بار اصلی غرق کرد دریافت پیغامبر ممکن نه که
آن در بسته شد و دراک خلیفه پیغامبر میسر نه که ایشان در عالم
کم شده اند و کم کشتند و ادبار ما اقبال ایشانرا کجا دریابد و این شقاوت
و بی دولتی ما بر سعادت و ستانهء دولت ایشان کجا رسد این
در نیز بسته شد در حق ما رحمت بر جان خسرو باد که گفت بیت
در ساغر وصال شد پاک ندمستان ٭ چون دور خسرو آید می در سبو نمانده
ازینجا نماند ما مشتی معلولان و مریضانرا و خاکساران و مدبرانرا

محلس

مگر آنکه کتب ایشان که عقاید و معاملات ایشان در وی مکتوب است و هم
روش و طریق ایشان در وی مسطور چنگ بدان زنیم و امام و مقتدای
خود سازیم تا اگر خورشید دولت از بام دولتیان فرو شد باری
چراغی بود وَهٰذَا كَثِيرٌ مِنَّا اینست که گفت بیت
از بخت بدم اگر فرو شد خورشید ٭ از نور رخت ما چراغی گیریم
و اگر نعوذ بالله منها این درهم بسته شود آنکه چه رو و توجه
فرعون و نمرود و چه بولهب و ابوجهل با این همه نا امیدی
روی نه چگینی خونی میخورد و جانی می کند و دست و پای
می زد فریادی و شوری بیش نه که باد لطف افتاد کسانرا
می طلبید تا بر گیرد هفصد هزار سال سالکان مملکت سجاده طاعت
در مقام کرامت فرو کرده بودند و در خانقاه عصمت بر فضلاء
حرمت تکیه زده که کار ما داریم ناگاه باد لطف بر زد آب و خاک
را که در زیر اقدام افتاده بودند بر انگیخت و گفت إِنِّي جَاعِلٌ
فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً تا هیچ مطیعی بطاعت نتازد و هیچ
مفلسی و افتاده نومید نگردد و در سحره فرعون نگر چون
عنایت سابق بود لطف بر زد ندید که جادوگرانند یا کار ایشان
سحر و باطل است در عین ساحری و جادویی درخت توحید

نتازند

نشانندند و تاج معروف بوسر نهاده و عجایب قدرت بجهانیان

نمود که چون افتاده را بر گیریم نشکریم که او کیست و چون سر

افراشته را در افکنیم نه بینیم که او کیست و کار او چیست والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیستم در فضل انبیا

بر اولیا، برادر اعز شمس الدین بدانکه اندر همه اوقات و احوال

باتفاق جمله مشایخ طریقت رضوان الله علیهم اولیا متابعان

پیغامبران اند و انبیا فاضلتر اند از اولیا از آنکه نهایت ولایت

بدایت نبوت است و جمله انبیا ولی باشند اما از اولیا کسی

نبی نباشد و هیچکس را از علما اهل سنت و جماعت و محققان

این طریقت اندرین مسله خلافی نیست مگر گروهی از ملحدان

که گویند اولیا فاضلتر از انبیا اند و تمسک بدین کنند که گویند

اولیا همه حالت با خداوند مشغول اند و انبیا بعضی وقت بدعوت

خلق مشغول اند پس کسی که همه وقت بحق مشغول باشد فاضلتر

بود از کسی که او در بعضی وقت مشغول بود و گروهی از جهال

که دعوی محبت این طایفه کردند و برایشان گمان نیکو بردند

و ایشانرا متابعت کردند گفتند مقام ولایت برتر از مقام

نبوت است و هر نبی را علم وحی باشد و هر ولی را علم سر

و ولي بر جیز نهاده اند که بیغامبر انرا ازان خبر نباشد و
در آنرا علم من لدنی نام کردند واین لقب را اشتقاق از قصه
موسی و خضر کرفتند صلوات الله علیهما وکفتند که خضر
ولی بود و موسی نبی موسی را وحی ظاهر بود تا او را
بوحی ظاهر خبر نکردندی ندانستی باز خضر را علم من لدنی
بود غیب بدانستی بی وحی تا موسی را ابشاکردی وی حاجة
آمد واوستاد فاضلتر از شاکرد بود اما آنک بیران این
مذهب اند و بر دین ایشان اعتماد است ازین بیزارند وروا
ندارند که هیچکس را مقام برتر از مقام انبیا باشد یا برابر مقام
انبیا باشد اما جواب این شبهه که ایشان کفتند آنست که
خضر را فضل مقید بود وآن علم من لدنی است وموسی
را فضل مطلق بود و فضل مقید مبطل فضل مطلق نیست
چنانک فضل مریم پارسا رضي الله عنها وآن فرزندی بی ماسی
بر است باطل نکند فضل عایشه و فاطمه را که ایشان را فضل
مطلق بودند بر جمله نساء عالم و در جمله ولانکه اکر احوال
وانفاس و دو زکار جمله اولیا را اندر جنب یک قدم نبی صوت
کنی آن جمله متلاشی نماید زانج این کروه می طلبند و می روند

وایشان

وایشان رسیده اند و یافته و بدعوت بحکم فرمان آمده وقومی
رامی برند پس یک نَفَس انبیا فاضلتر از همه روزکار اولیاست
زانک چون اولیا بنهایت رسند از مشاهدت خبر دهند و
از حجاب بشریت خلاص یابند هرچند عین بشر باشند و باز
رسول را اول قدم اندر مشاهدت باشد چون بدایت آن
نهایت وی بود این را با آن قیاس نتوان کرد و از خواجه
ابویزید رحمة الله پرسیدند که چه میکویی اندر حال انبیا کفت
هیهات ما را اندر ایشان هیچ تصرف نیست هرچه اندر ایشان
صورت کنیم آن همه ما باشیم پس چنانکه مرتبهٔ اولیا از ادراک
خلق نهانست که اولیا را مرتبهٔ انبیا از تصرف اولیا نهانست
که اولیا اندر جنب انبیا سیار اند و انبیا اندر جنب اولیا طیار اند
هرکز سیار بطیار اندر نیابد وهم از خواجه ابویزید رحمة
الله علیه نقلست که کفت سر مرا باسمانها بردند وبهیچ چیز
التفات نکرد بهشت و دوزخ رابنمودند بهیچ چیز نکاه نکرد
و از مکونات وحجاب برکذرانیدند فصرت طیرا پس مرغی
کشتم و اندر هواء هویت می پریدم تا بر میدان احدیت مشرف
شدم و درجهٔ ازلیت را اندر آن بدیدم چون نکاه کردم

آن همه من بود گفتم بار خدایا با منی من بتو راه نیست و از خودی
خود مرا گذر نه پس مرا چه باید کرد فرمان آمد یا بایزید خلاص تو از
تو یی تو اندر متابعت دوست من بسته است دیده را بخاک قدم
او سرمه کن و بر متابعت او ملازمت نمای و این را اهل طریقت معراج
معراج بایزید خوانند و معراج عبارتست از قرب پس معراج انبیا
از روی اظهار بود بشخص و تن و از آن اولیا از روی همت و اسرار
بود و این بدان اصلست که هر چیز که مر انبیا را باظهار روا بود مر
اولیا را باسرار روا بود و تن انبیا بصفا و پاکیزگی و قربت چون دل
اولیا باشد و سر ایشان پس فرق بسیار باشد میان کسی که شخص
وی را آنجا برند که سر دیگری را چون این سخن بدانستی اکنون بدانک
باتفاق اهل سنت و جماعت و جمهور مشایخ طریقت انبیا و اولیائی
که محفوظ اند فاضلتر اند از فرشتگان بخلاف معتزله که ایشان ملائکه
را فاضلتر دارند بر انبیا و گویند که ایشان برتبت رفیع تر اند بخلقت
لطیف تر و مر حق را مطیع تر اند پس باید که فاضلتر باشند جواب
گوییم تن مطیع و رتبت رفیع و خلقت لطیف مر فضل خداوند را
علت نیست فضل کسی را بود که حق تعالی مر او را فضل دهد که گر فضل
بطاعت بودی آنگاه امت بیشین را برین امت فضل بودی که ایشان

اگر تفاضل بسبب مرتبه و مقام بودی زحل از آفتاب بایستی که انوار تر بودی
و آنچنان نیست زیرا که زحل در فلک هفتم است و آفتاب در فلک چهارم و همچنین
مشتری و مریخ و زهره و عطارد از ماه روشن تر بودی و آنچنان نیست
ازین معلوم شد که تفاضل از عطاء حق است که در ذات اشیا در زمان
نحن قسمنا در حق هر یکی قسمت کرده است

طاعت

طاعت بسیار بود واگر فضل بر تربت وجوهر بودی پس ابلیس را
فضل بر آدم بودی آدم از خاک ظلمانی بود وابلیس از آتش نورانی
پس معلوم شد که فضل آنرا بود که خداوند او را فضل دهد واز خلق
برگزیند ودیگر بدانک ملایکه چون مضطری‌اند اندر حق معرفت
که مر ایشانرا اندر خلقت شهوت نیست واندر دل حرص وآفت نه واندر
طبع زرق وحیلت نه ودر رق ایشان بجبلة غذاء ایشان طاعت است
ومشرب ایشان فرمان برداری خداوند باز اندر طینت آدمی شهوت
مرکب است وارتکاب معاصی او وی حمله وزینت دنیا اندر دل
ایشان موثر وحرص وحیلت اندر طبع آدمی منتشر وشیطانرا
اندر شخص وی چندان قوت که اندر رگهای وی با خون همی گردد
اندر مجاری آن ونفسی بدو مقرون که داعی همه شرهاء اوست .
پس کسی که این جمله وصفها در وجود وی بود با امکان شهوت از
فسق وفجور پرهیز کند وباعین حرص از دنیا روی گردانند وبالقاء
وسواس شیطان اندر دل وی از معصیت رجوع کند واز آفات نفس
خود را نگاه دارد تا قیامت بر عبادت ومداومت بر طاعت ومجاهدت
با نفس ومحاربت با شیطان مشغول گردد بحقیقت این از آن فاضلتر
بود که اندر صفتش معرکهٔ شیطان وشهوت نبود واندر طبیعتش

ارادت غذا و لذت نه اندوه زن و فرزند مشغول خویش و بیهوده نه محتاج بسبب والت غذا و لذت نه مستغرق امید و آفت نه عجب جبرئیلی که چندین هزار سال بانتظار خلعتی عبادت کند خلعتش غاشیه داری محمد بود نایب معراج ستوروی را خدمت کند چگونه فاضلتر بود بدانک نفس را ریاضت کند و روز و شب مجاهده کند و حق باوی عنایت کند و دیدار خویش کرامت کند وازچندین خطر آتش باسلامت عبور کند حاصل اینست خداوند فضل بفضل آنرا که خواهد بدانک خواهد خواجه عطار بدین معنی اشارت کرده و گفته

مثنویات

به بین چندین هزاران سال ابلیس	نبودش کار جز تسبیح و تقدیس
همه طاعات او بر هم نهادند	زاستغنا خود بر باد دادند
دلش خونابه جای محنت آمد	تنش دستارخوان لعنت آمد
همه جانها سلایقان برازخونست	که میداند که سرکار او چونست
چکی خون میشود زین یاد ما را	زاستغنای حق فریاد ما را
تو میخواهی بتسبیح و نمازی	که تا خشنود گردد بی نیازی
نماز تو سزای راه در از نیست	ولی او از نماز بی نیاز است
خدا را کبریایی بی نیازیست	ترا جز نیستی دیگر چه بازیست

وجعتوع

نسخه بپرورش یعنی مجاهده ریاضت

وبحقیقت ولایت سریست از اسرار حق جز بپرورش یعنی بمجاهدت
وریاضت پیدا نکرده شود وهر جزوی نشناسد واگر اظهار آن حدیث
من جمله عقلا جایز بودی دوست از دشمن پدیدار نیامدی وواصل
از غافل ممیز نبودی پس خداوند تعالی چنان خواست تا جوهر
دوستی را اندر صدف خوار داشت خلق نهد وبدریای بلا اندر اندازد
تا طالب آن بحکم عزیزی جان در خطر کند وبدان دریای جان ستان
گذر کند وبقعر دریا فرو شود یا مرادش برآید ویا حال دنیا
بروی بسر آید چنانکه جان بازی برین اشارت کرده است مثنویات

بگذر از جان وعقل یکبار دی :. تا بفرمان حق رسی باری
شوق وآهنگ آنجهان کردن :. شرط نبود حدیث جان کردن
با دریا تنو دین برون ناید :. شب حرکت تو روز دین زاید
آن هوایی که بیش ازین باشد :. رسم وعادت بود نه دین باشد

ای برادر پیوسته اندرین اندوه باش واز در طلب خالی مباش واز
کثرت معصیت وخلاف خویش نومید مشو عقول ملکی وبشری
درین حضرت سرگردانند حری بمزدوری شعیب پیغامبر عم
راضی شده واز برای تزوج صالحه ده سال شبانی کرده واز رنج
وگرسنگی نانی خواسته واز درماندگی سرها وتارکی بادیه در طلب

آتش قدمی زده لطف قدیم ناگاه • با خلعت نبوت بیش آمده که
وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ما ترا از برای خود برگزیده ایم بلعم باعور
که از بشریت درگذشته بود و از ملکیت برگذشته در عالم ولایت
نام دار شده و بر لشکر هوا سپهدار گشته با دبی نیازی از عالم قهر ناگاه
بزید با سگان جزبله هم طویله کرداید و ندا در عالم درداد که
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ ای برادر بعزت
الله تعالی عز و جل که بهشت وانچ در اوست از موجبات نازش
دوزخ وانچ اندروست از اسباب گدازش برای اسعاد و پاک
کرد ایشان آفریده است نه از برای شقاوت و دور کرد ایشان ابا نه
يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ عذر این سخن
میخواهند نه بینی که زر را با تش برای کمال او برند نه از برای نقصان
او و بدین نسبت عاصی را بدوزخ برند تا پاک بجنت پاک شود
نه از برای آنک بدرد غم ناک شود بعد هلاک شود خوش گفته است
اِنْ يَرَ عَبْدٌ عِلْمُهُ بِمَعَاصِينَا فِي لَا زَالِ لَمْ يَمْنَعْهُ عَنْ إِيجَادِنَا
فَمَعَاصِينَا كَيْفَ يَمْنَعُهُ عَنْ تَطْهِيرِنَا بِالْعَفْوِ وَالْغُفْرَانِ
گفت در ازل بکنا • ما عالم بودکم کنا • گنیم آن علم چرا آفریدن
ما را مانع نشد پس معصیت محدث ما که امروز کرده ایم چگونه

مانع شود

مانع شود او را از عفو کردن و بیامرزیدن بدین نسبت نداء لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ بهر زمان بگوش جان می رسد و جان صد روح و فتوح از آن می یابد و آنچه در حدیث آمده است لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَجَاءَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ اگر شما گناه نمی کردید حق تعالی قومی دیگر آوردی تا ایشان گناه کردندی پس بیامرزیدی ایشان جمله عاصیان و گناه کاران عالم را این بشارت بسنده است مثنویات

مشنوای عاصی بیچاره نومید ،، که چون پیدا شود اشراق خرشید
اگر افتد بقصر پادشاهی ،، هم افتد نیز بر کنج گدایی
کسی کو بر دهنه است افتاده در راه ،، در و بر تابد آن خرشید در گاه
بر کاملان مخلصان امل خطرناک ،، گنه کاران بر ندا این کوی جالاک

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مکتوب بیست یکم در زلات انبیاء

علیه السلام و اداب زیارت قبور و نماز بنیت مردگان در باب اول برادر اعز شمس الدین اکرمه الله تعالی بداند که اندر زلات انبیا علیهم السلام اختلاف است عامه اهل سنت و جماعت بر ایشان زلت روا دارند بشرطی که صغیره باشد و کبیره نباشد و همه را اتفاق است که از انبیا کفر روا نباشد مگر طایفه از مبتدعان گفتند که روا باشد چون یکی از عامه مومنان و تعلق بدین کنند که خداوند خبر داد از ابراهیم

عليه السلام وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ اگر وا نبودی
این دعا از وی محال باشد که دعا بر جایزات افتد نه بر ممتنعات
جواب آنست که مراد ازین دعا اولاد بود نه وی ولیکن هرچند
او را ازین ایمنی بود خود را در میان اولاد افکند تا دعا اندر
اولاد ببرکت وی مستجاب شد چنانک در حق رسول ما صلی الله علیه
وسلم فرمان شد وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ الآیة اما اهل
حقیقت حرین اصنام را گویند که این شرک زنار بستن نیست و حرمت
را سجده کردن نیست ولیکن بغیر حق طمع داشتن است و از حق
نترسیدنست و با غیر حق آرامیدنست و این بر طریق مثل است نه بر
تحقیق از بهر آنک چون کافر به بت طمع داشت یا از وی بترسید نه
از وی منفعت نه مضرت و اعتقاد برین کرد اصل توحید خراب
کرد باز مومن موحد چون بخدای تعالی ایمان آورد و خداوند
او را خبر داد که اندر هفت آسمان و زمین نافع و ضار جز وی نیست
چون صحت اعتقاد واجب کرد جز با وی آرامیدن و جز بر وی
اعتقاد کردن جز وی ترسیدن روی نیست چون بدین معنی بغیر
بازگشت فعلی آورد مانند فعل کافران هرچند اعتقاد بر ایمان درست
بود مانند شرک بود و آن چیز که اندر وی منفعت و مضرت نبود

هجز

هرچند نه بت بود چون خوف و رجا بوی متعلق شد مانند بت
شد پس معنی قول خلیل الله آن بود که مرا نگاه دار تا جز با تو
نیارامم و نه جز ترا بینم و نه بجز تو امید دارم و نه از جز تو
بترسم مثنوی چون او دهر دو عالم نیست کس با که سازد انیست
سودا و هوس هَذَا مَعْنَى دُعَاءِ الْخَلِيلِ لَيْسَ التَّعَوُّذُ مِنَ الْكُفْرِ
الَّذِي هُوَ ضِدُّ الْإِيمَانِ اما آن قیاس که بر مومنان کردند باطل است
زیرا که کفر محل عداوت است و ایمان محل محبت و لیکن کافر هرچند
بکفر عدو خداوند است او را ابد ابد نیامده است که خداوند مراورا عدو داشت
حال طبیعی است یا بکفر ازین جهان بیرون رود بداند که خداوند مراورا
عدو بوده است یا کفر بروی زوال آید بداند که خداوند او را محب
بوده است و مومن هرچند خداوند را بحکم ایمان محب است
ابد ابد نیامده است محبت خداوند مراورا چون حال طبیعی است و حکم
او موقوف یا ازین جهان با ایمان بیرون رود محبت خداوند مراورا حقیقت
کرد یا ایمان بروی زوال آید نعوذ بالله منها بداند که خداوند او را
عدو بوده است و این توقف اندر محبت و عداوت اندر حال انبیا
روا نباشد از بهر آنک انبیا احبا باشند لامحاله زیرا که ایمان اخص
خود ضد هیچ مقامی نیست در خصوصیت را برتر از نبوت پس

ایشان خاص ترین همه دوستان اند پس محبت خداوند مر انبیا را
درست کشته است از کفر ایمن گشتند از بهر انکه تغییر و تبدیل بر
صفات مخلوقات روا باشد و بر صفات حق روا نباشد هر کرا
محب است عدو نگردد و هر کرا عدوست محب نگردد و لیکن هر
چند کسی که حق او را محب است بوصف اعداست چون سحرهٔ
فرعون سلطان محبت حق غالب کرد و مر ایشانرا بصفت
احبا آرد و هر که را حق تعالی او را عدو باشد هر چند بوصف
احبا باشد چون ابلیس سلطان عداوت حق او را از صفت

احبا بوصف اعدا آرد سر اینست که گفت مثنوی

کس چه داند تا درین بحر عمیق ٭ سنگ ریزه قدر دارد یا عقیق ٭
و اینجا رمزیست و آن اینست که محبت و عداوت حق بعلت
قایم نیست زیرا که محبت حق و عداوت ازلی است و خلاف و
موافقت بنده وقتی پس محبت و عداوت سابق باشند و خلاف
و موافقت لاحق و هرگز لاحق علت سابق نگردد ازینجا بدان
و بشناس که خلاف و موافقت همه هیچند و هیچ و این بگوی رباعی
در گوش دلم گفت فلک پنهانی ٭ هر حکم که حق کند تو از من دانی ٭
بر گردش خود اگر بدی دستم ٭ خود را برهاندمی ز سرگردانی ٭

وا اسحق

امّا سخن اندر کبایر انبیا کرو هی روا دارند و حجّت آرند قصّهٔ برادران
یوسف پیغامبر علیه السّلام که ایشان همه پیغامبر بوده اند و کبایر
بر ایشان رفت و اهل سنت و جماعت از انبیا کبیره روا ندارند زیرا که کفر
کبیره است از کبایر و از انبیا کفر روا نیست دیگر کبیره هم روا نباشد
از بهر آنک بو هر که یک کبیره روا باشد هم کبایر روا باشد دلیل برین
عامهٔ مومنان اند جواب خصم برین طریق گویند اَخ برادران
یوسف پیغامبر رفت بیش از نزول وحی بود بر ایشان و این بر سبیل
نُدرت و مقرون بتوبه و صلاح روا بود امّا آنک هر چند صغیره
بغیر قصد بر انبیا رود که آنرا زلّت گویند و زلّت آن بود
که پیش از افتادن قصد نبود و بعد از افتادن بران قرار نبود
چنانک کسی در راهی لخشانی می رود ناگاه بیفتد در حال برخیزد
نه پیش از افتادن قصد افتادن بود نه بعد از افتادن قرار بود زلّت
انبیا همچنین است و با این بهم معاتب باشند لِعُلُوِّ مَرْتَبَتِهِمْ
وَارْتِفَاعِ مَنْزِلَتِهِمْ از بهر بزرگی مرتبهٔ ایشان و بلندی منزلت
ایشان یعنی بزرگان را بخورد بگیرند و خردکان را به بزرگ نگیرند که
اَلْمُخْلِصُونَ عَلَى خَطَرٍ عَظِيمٍ سرّ این معنی است و ناگرفتن به
بزرگ دلیل خردیست و گرفتن بخورد دلیل بزرگیست وَكَانَ زَجْرًا

لغیر هم آن عتاب کردن با ایشان زجر بود مر دیگران را که از
ایشان با این بزرگی که محل ایشان آن مقدار نگذاشتیم از دیگران کی
گذاریم این تنبیه کردنست مر دیگران را تا غره نگردند و بروجهی
گفتند این عتاب از بهر زیادت محبت است تا محبت بر جای بود

عتاب میان دوستان جاری بود چنانکه گفت شعر

اذا ذهب العتاب فلیس ود . ویبقی الود ما بقی العتاب
بالاین بهم در قصهٔ مهتر داود علیه السلام شنیده که چون بروی
زلت رفت چهل شبانروز سر بسجده نهاده می گریست تا از آب چشم وی
اندران گیاه بر آمد که وی اندران میان ناپدید گشت و خبر قبول
توبه نیامد می از درد بزد که آن گیاه همه بسوخت و دو دست
پیش چشم بداشت و بگریست تا هر دو کف وی پر خون گشت پس
دستها سوی آسمان برداشت و گفت الهی ان لم ترحمنی
فارحم عبرتی که اگر بر من نبخشی برین آب چشم من ببخشای
فرمان آمد یا داود تذکر عبرتک وتنسی خطیئتک
آب چشم خود را یاد میکنی و خطاء خویش فراموش کرده تا بدانی
که خطر بزرگان بزرگتر و کار با ایشان صعب تر ازینجا گفت بیت
کشته شدگان لب خونخواره معشوق . تا روز قیامت همه رنگین کفنانند

بالیکم در

باید که در گورستانها رفتن و زیارت گورستان بزرگان و عامهٔ مؤمنان
عادت کند که فواید بسیارست چنانکه از حضرت رسالت مرویست
نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ أَلَا فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُرِقُّ الْقَلْبَ
وَتُدْمِعُ الْعَيْنَ وَتُذَكِّرُ الْآخِرَةَ الحدیث و دیگر مردی از سختی
دل خویش شکایت کرد در حق وی فرمود اِطَّلِعْ فِي الْقُبُورِ وَاعْتَبِرْ
بِالنُّشُورِ در گورستان نظر کن و بحشر و نشر اعتبار کن در هر هفته
زیارت مستحب است چنانکه فرموده است در حق یاری یَا بُنَيَّ
اذْهَبْ كُلَّ جُمُعَةٍ إِلَى الْمَقْبَرَةِ و بترک زیارت وعیدی آمده است
علمه عند
الله اعلم تا ازان چه معنی مراد بود و فاضلترین روزها در زیارت
سه روز است دوشنبه و پنجشنبه و روز جمعه بعد از نماز و در مواسم
متبرکه چون عشر ذی الحجه و عیدین و عاشورا و در شبهای متبرکه
چون شب برات و مانند وی پس چون خواهد که زیارت کند رود مستحب
است که در خانه دو رکعت نماز بگزارد و در هر رکعتی بعد از فاتحه
آیة الکرسی یکبار و سورهٔ اخلاص سه بار چون سلام دهد گوید
خداوندا ثواب این نماز بروح فلان برسان حق سبحانه و تعالی
نوری گرداند و بوی رساند و مر گزارندهٔ نماز را ثواب بسیار بخشش فرماید
و چون بگورستان رسد نعلین بکشد پس پشت جانب قبله کند و روی

بجانب میت وسلام کوید بدین عبارت که در حدیث السلام
علیکم من ربکم یا اهل الدیار من المؤمنین والمسلمین
یرحم الله المتقدمین منا والمتاخرین وانا ان شاء الله
بکم لاحقون انشاء الله لنا ولکم العافیة واکر شهید
باشد کوید سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار واکر
کورستان مسلمانان وکفار مختلط باشد کوید السلام علی
من اتبع الهدی پس بنشیند وبکوید بسم الله وعلی ملة
رسول الله که در خبرست که بردارد حق سبحانه وتعالی عذاب
ظلمت وتنکی کور از صاحب آن کور چهل سال پس بکوید لا اله الا الله
وحده لا شریک له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی
لا یموت ابدا ذو الجلال والاکرام بیده الخیر وهو علی کل شیء
قدیر که در خبرست روشن کرداند آن کور را وکوینده را پس از حد ونویسد
مر او را هزار هزار نیکی وبر دارد مر او را هزار هزار درجه پس فاتحه
وآیة الکرسی بخواند در خبرست هر که آیة الکرسی بخواند وثواب آن
اهل کورستان را بخشد بر دارد حق سبحانه وتعالی در کور هر مرده را
از مشرق تا بمغرب چهل کان طبق نور وفراخ کرداند بر ایشان کور
را وبر داد هر مرده را درجه وبنویسد خواننده را ثواب شست پیغامبر

وبيافريند بعدد هرحرفي فرشته كه تسبيح كند حراورا تا قيامت
بس ده بار قل هو الله احد بخواند اگر آن بنده آمرزيده نبود حق
تعالى اورا بيامرزد واگر آمرزيده بود وخوانده را بيامرزد وكناهي
بران خرده ببخشد واگر برين زيادت كند سوره يس بخواند وسوره
الملك نيز آمده است همچنين اذا زلزلت الارض والهيكم التكاثر
نيز منقولست ودر كتب مسطورست كه هيچ شبي دشوارتر بر مرده چون
شب اول نيست پس ببخشايد بر مرده بصدقات واگر قدرت نباشد پس
دو ركعت نماز بگزارد در هر ركعتي فاتحه يكبار وآية الكرسي يكبار
وقل هو الله احد ده بار والهيكم التكاثر ده بار پس بگويد خداوندا
ثواب اين نماز بفلان كس بخشيدم حق سبحانه وتعالى بفرستد در گور آن بنده
هزار فرشته با هر فرشته نوري وهديه وبدهد آن مرده را ثواب
هزار شهيد والسلام بسم الله الرحمن الرحيم مكتوب بيست دوم
در اصل تصوف برادر شمس الدين اعزه الله بداند كه قاعده تصوف
ديرينه است واعمال انبيا وصديقان بوده است بحكم غلبه عادات
زشت كه درين زمانه بديد آمده است صورت حال صوفيان در چشم
مردمان زشت مينمايد واهل اين حديث بر سه قسم اند يكي صوفي
دوم متصوف سيوم متشبه صوفي آن بود كه از خود فاني شده باشد

ازاق النحي والنيم

قيل التصوف ترك حظ النفس وقيل التصوف هو الاخلاق

بدانكه لفظ تصوف تفعل است و تفعل بجهت آيد براي تكلف را پس
در حق صوفي تكلف بجهت آيد فرمود
همچنانست اما چون صوفيان را
گرفتند صوفي از اهل تصوفات
اطلاق لفظ تصوف برهمه جايز
وهمچنين متشبه ومتصوف ونيت
همه اطلاق لفظ تصوف شود
مخدوم فرمودند درين زمانه صوفي
نمانده واگر مانده متصوف بلكه متشبه مانده اند

١٤٢

و بحق باقی گشته و از قبضهٔ طبایع رسته و بحقیقت حقایق پیوسته
الحقایق ما الله ومن الله
و متصوف آن بود که بمجاهدت و ریاضت این درجه را می طلبد
و اندر طلب خود را بر معاملت ایشان درست می کند و متشبه آن بود
که برای جاه و حظوظ خود را مانند ایشان کرده بود و ازین هر دو
معنی خالی و بی خبر با این همه امید ست که از ایشان بود و در سایهٔ
دولت ایشان در هر دو جهان بگذرد که اندر لشکر مبارز یکی باشد
و دیگران بطفیل و خلیفه خورد و سلطان در شهری یکی بود
و دیگران در سایهٔ دولت او روزگار گذرانند و در جملهٔ طوایف
محقق اندک باشند اما جمله را نسبت بر ایشان کنند هر کجا که یکی
چون ایشان با ایشان مانند بود و فتوی شرع که مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ
فَهُوَ مِنْهُم هر که بقومی خود را مانند کند برفتاری و باعتقادی
او از ایشان بود چنین گفته اند اول صوفی در عالم آدم پیغامبر علیه
السلام بوده است حق تعالی ویرا از خاک بیرون آورد و بمقام اجتبا
و اصطفا بنشاند و رقم خلافت بر و کشید اول [illegible] و وظایف جمله
بدانست که مرید را در آغاز ارادت جمله فرمایند خَمَّرْتُ طِينَةَ آدَمَ
بِيَدَيَّ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا آدم چون جملهٔ تجرید بدانست حق تعالی
تا بدو روح بوی داد و چراغ عقل در دل او بیفروخت و نور حکمت

از دل بر زبان آورد بر خود بجنبید گفت الحمد لله اشارت
نبوی همین است که مَنْ اَخْلَصَ لِلّٰهِ اَرْبَعِیْنَ صَبَاحًا اَظْهَرَ
اللّٰهُ یَنَابِیْعَ الْحِکْمَةِ مِنْ قَلْبِهٖ عَلٰی لِسَانِهٖ پس قصد ولایت
کرد و تحفهٔ سجود ملائکه در اول خلافت یافت و برخاست مسافروار
قصد گشتن بهشت کرد و جمله اقالیم بهشت سفر کرد و بر اسرار همه ممالک
گذر کرد گفتند حواس و اطراف جمله در قید کن و باختیار خود حرکت
مکن که مرید را اختیار نبود بحکم جرأت و انبساط دست گشادگی
نمود از کمین گاه غیب زخم عتاب رسید که وَعَصٰی اٰدَمُ رَبَّهٗ
شکسته شد و باستغفار مشغول گشت سنت استغفار صوفیان از
اینجاست گفت رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا هرچه اسباب خواجگی و خلافت
بود از وی بکشیدند برهنه بایستاد باستغفار گفتند آدما برین غرامت
بدنیا سفری کن که شرط مرید آنست که چون زلت بروی رود سفر
کند آدم مجرد و برهنه قصد سفر خاک کرد تنش برهنه بود گفتند
آدما دریوزه کن از هر درختی برگی درخواست کرد جمله سه برگ یافت
بر هم دوخت مرقع شد و خود را بپوشید و روی بمسافرت خاک
نهاد سیصد سال آب حسرت از دیدگان می ریخت تا آنگاه که مصفا شد
که اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰی اٰدَمَ تصفیه یافت صوفی شد آن جامه که

از درختان دریوزه کرده بود و مرقعه ساخته عزیز می داشت

تا باخر وقت در پیش پیغامبر علیه السلام در بوشید و خلافت بوی سپرد

و این طریق ممهد گشت و دولت تصوف در اصلاب انبیا روان شد
آراسته

صوفیان مسافر را مجمعی می بایست در دنیا که هر وقت آنجا

بمصاحبت جمع آیند و ماجرائی کنند صورت کعبه در دنیا باید

اول اول از خانقاهها آن بود در دنیا خانقاهی نبود بعهد آدم

کعبه بدید آمد نوح پیغامبر علیه السلام از دنیا بکلیمی اختصار

کرد و موسی پیغامبر خود همیشه کلیم داشت که روز اول از خدمت

شعیب پیغامبر علیه السلام یافته بود و این شرطی بزرگ است در

طریقت که پیر را باید تا خرقه در مرید بپوشاند و عیسی علیه السلام

همیشه جامه صوف پوشیدی همچنین چون عهد بموسی و عیسی

صلوات الله علیهما رسید بیت المقدس را جوالگاه خود

ساختند آنگاه در هر ولایت بهر طرف خود را مرجعی ساختند

و منزلی معین کردند تا با اوقات خلوات و ایام مناجات

رفقا دولت آنجا باز رفتندی و حدیث اسرار الهی را ماجری

کردندی چون عهد بسید انبیا و سلطان اولیا محمد مصطفی

صلی الله علیه و سلم رسید خود همان کلیم بستد و در بوشید و علیه اجمعین

ابراهیم

ابراهیم وقصد همبران خانقاه کعبه کرد ومهتر عالم علیه السلام
در مسجد خویش یکزاویه معین کرد واز صحابه یک طایفه را برگزید
که سالکان راه طریقت بودند بعضی پیران بودند چون ابو بکر
وعمر وعثمان وعلی وسلمان رضی الله عنهم اجمعین واز
میانه بودند چون معاذ وبلال وابو ذر وعمار رضی الله عنهم
ایشانرا باوقات خلوت در ان زاویه بنشاندی وبا ایشان سخنانی
راندی که صنادید عرب وعوام صحابه آنجا راه نیافتندی وآن جماعه
بزرگان قریب هفتاد نفر بودند مهتر عالم چون کسی را از صحابه
اعزاز عظیم واکرام بزرگ کردی ردا ویا پیراهن خود بوی
دادی آنکس که صوفی بودی در میان صحابه بس اول این طریقت
از آدم علیه السلام در آمد وتتمه آن بمحمد رسول الله شد در میان
امت وملت بماند قوی دل باشد در مفلسی خویش ننگرد که اینجا
کار بکرم وفضل میرود نه بعمل کسی ای برادر هزار هزار ساجد
وراکع بودند وهزار هزار تسبیح وتحمید گوی بودند وهزار
هزار متحیر در اسرار وی بودند وهزار هزار سوخته در کار
وی بودند قومی بی باک را از خاک بیافریدند وبرین همه مطیعان
وعابدان برگزیدند بی سابقه خدمتی بی مقدمه شفاعتی

گفتند ای مستی خاک الست بربکم نه من ان شمام در
ساعتی خراباتی را برگزینند و بر مسند اقبال در مشاهده ذو الجلال
بنشانند هر دم نواختی و قبولی هر لحظه تحفه و وصولی و رشته
ردّ و حجاب و صد عتاب در گردن مناجاتی افکنند هر دم جنوتی
و غصتی یکی را از بتخانه بیارند اعزاز و قبول بر کسوت او
کنند و دیگری را از مسجد بیرون کنند و رشته طرد و ردّ در
گردنش آویزند چنانک لطف در کارست قهر هم در کارست والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست سیوم در طلب
طریقت بمولانا شمس الدین الکرمی اللهم بکرامة الطالبین
بداند که هر که را طلب این راه بود باید که سرمایه از شریعت سازد
تا از شریعت در طریقت راه یابد چون در طریقت راه یافت از طریقت
بحقیقت قدم تواند نهاد هر که هنوز شریعت ندانسته ویرا با
طریقت کجا ملاقات و هر کرا هنوز با طریقت ملاقات نیست
آن بیچاره را با حقیقت چه کار زو چه کار از ینجاست که بهیچ گونه
رخصت نداده اند که کسی بنادانی بی معرفت و بی شریعت درین
راه قدم نهد که بیم هلاکت باشد و بهیچ جا نرسد و اگر مجاهده
و رنجی کورانه و جاهلانه بر خود نهد و از آن چیزی نموداری بود

جنان

چندان غرور و جهل و پندار و حمق روی بدید آید که ایمان را
نیز بباد دهد و در جوال شیطان گرفتار گردد بالقطع والیقین
بداند که خداوند تعالی را هیچ ولیی جاهل نبوده است و نباشد
مَا اتَّخَذَ اللهُ وَلِيًّا جَاهِلًا گفته مشایخ است و در قران برین اشارت
است وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ خداوند هیچ جاهلی را دوست
ندارد و دوست نگرفته است که جهل اصل همه ذلتهاست گفته اند مدار راه
سالکان حق بر دوازده علم است و علم توحید و علم معاملت
و علم معرفت و علم حالت و علم مکاشفت و علم مشاهدت و علم
خطاب و علم سماع و علم وجد و علم معرفت روح و علم معرفت
نفس و علم معرفت عقل و این علوم را علاحده اصلی است و فرعی
که از دانستن آن چاره نیست پس بداند که این طایفه همه صاحب علم
شریعت و طریقت و حقیقت بوده اند و هستند و خواهند بود
اما بی دولتان را که بتشنگی در بادیه هلاک شدند چه سود از دجله
بغداد و رود نیل مصر

بیت

در بادیه تشنگان بمردند — چه سود اگر جهان فراتست

رونده راه را باید که اندیشه چنان بود که اگر دنیا بوی دهند
و نعمت عقبی بوی دهند و جنتش و بلاء عالم بروی بارند

ومحنتش دنیا ونعمتش به بیگانگان گذارد عقبی وجنتش
بموءمنان سپارد بلا ومحنتش خود قبول کند وتوبه اش چنان بود
که همه خلق از حرام توبه کنند تا در دوزخ نیفتند او توبه از حلال
کند تا در بهشت نیفتد وارادتش چنان بود که همه جهانیان را
طلب مراد وراحت ونعمت بود او را طلب مولی ورویت
وی بود همه خلق در کارها زیادتی طلبند واو در همه کمی
طلبد اگر بیابد ایثار کند واگر نیابد شکر کند ونشان رونده
آنست که از نایافت مراد شاد شود تا از همه بندها آزاد و باقی
زیرا که هر مرادی بندی است
[illegible] اجنا[illegible] درکه اگر هفتاد سال نفس وی در یکی از روا
بنالد بلو ندهد وراه موافقت حق چنان سپارد که بلا وعافیت
عطا ومنع ورد وقبول بر وی یکسان گردد قدم بر توکل نهد نه از
خلق سوال کند نه از حق تعالی خواست که سوال خلق را شرک داند
واز حق شرم دارد ودر زهد چنان بود که اگر از همه دنیا مرقعی
دارد یا گلیمی او بدان چنان خوش باشد که دیگران بهمه دنیا در روز
بذکر مشغول باشد وطلب در شب بخدمت مشغول باشد وتعب واگر نفس
او را در آن طاعت نظری افتد عبادت هفتاد ساله خود را بنانی
نفروشد وبینش سگی نهد تا از آن عجب بیرون آید درویشی بیت

ومحنت

وجندنج کرده بود نفس وی را بران نظری افتاد روزی در بازار
مکه برآمد کفت آدمی خرد بیست وجند نج رابنا نی عارفی بر ین
واقف شد دست بر قفاء او فرو برد کفت ای فضول پدر ت هشت
هشت بکندی فروخت تو جند نج بنا نی منخواهی بس رونده
راه را هشیار باید بود نفس خود را در بوته مجاهدت بقنا رساند
که هرچه دون حق است هرکز یاد نیارد اکر براست نکرد حق را بیند
واکر چپ نکرد حق را بیند اکر برخیزد و یا بنشیند حق را بیند
آن سالک کویند حق بین کشت ۱۲ ولایت دنیا وملک آخرت بنظر
همت وی بذره برنیاید در شوق تنش می کدازد و دلش از حضرت
قدس می نازد از اندیشه زن و فرزند و دنیا و آخرت کرد دلش کذر
نیابد اکرچه بشخص در دنیا بود بدل در حضرت خداوند بود همین
جا التجاءیی شده و بمنزل کاه رسیده و بلا یه دل دوست را دیده این
مقام در سایه پیر بخته تواند یافت و در پناه ولایت صاحب دلی از
آفات راه بسلامت تواند کذشت که جمله مشائخ طبقات و بزرکان
دین و علماء سلف رحمة الله علیهم اتفاق کرده اند که بی پیر بخته
کسی بحق نرسید مکر بنادر چنانک کفت مثنویات
تا نیفتد بر تو مردی را نظر ٭ از وجود خویش کی یابی خبر

یعنی سالک آنکه کوید صفت پیر کشت ۱۲ [?]

بپیش

گرتو بنشینی بتنهایی بسی ٭ راه نتوانی ابر یدن بی کسی ٭
پیر باید راه را تنها مرو ٭ از سر عمیا درین دریا مرو ٭
وقتی مریدی از مریدان خواجه ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه
وضو ساخته بود و در خلوت خانهء خویش رفته نوری دید
نعره بزد که خدا را دیدم شیخ آن حال دریافت گفت ای کار
نادیده آن نور وضوست که دیده تو از کجا و آن حضرت از کجا
بسیار روندگان درین مقام مغرور شده اند و پنداشته که تجلی
حق یافته اند اگر شیخی کامل صاحب تصرف نبود ازین ورطه
مه ۲۲ خلاص نیابد بلکه آن جاهل بغرور شیطان و بمکر نفس مغرور
گردد جهانرا از دعوی پر کند و حرفی چند از کسی یاد گیرد کمال
کار رسیدن بمقصود تصور کند و خود را در مملکت خداوند
جایز التصرف داند و با باحت و زندقه افتد چنانکه کسی برین
اشارت کرده است رباعی
بو سید مرقعه اند این خامی چند ٭ بو گفته بطامات الفی و لامی چند
نارفته ره صدق و صفا گامی چند ٭ بدنام کننده نکو نامی چند
پس کسی که درین راه در آید و درد این کارش دامن گیرد باید که پیری
که میان پیران و مشایخ این طایفه مشار الیه باشد و بر مقتدایی

او اتفاق

او اتفاق کرده باشد و جایز التصرف و نافذ المشیت و صاحب
الاشراق در مملکت خداوند گشته بود اقتدا کند و خود را بدو
بر بندد تا هرچه بند راه او باشد از پیش او بر گیرد و عیوب
نفس او بدو نماید و از آفات راه او را خبر کند تا مرید بکلی از
خود بیرون آید چنانک گفت **مثنویات**

پیر ما لابد برای آمد ترا ؛ در همه کاری بنا آمد ترا
چون تو هرگز راه نشناسی زچاه ؛ بی عصا کش کی توانی برد راه
لو هماء آشین در ره بلیست ؛ اینچنین کاری نه کار هر کسیست

اما شرط مرید آنست که چون بارادت پیر کامل در آید بکلیت
خواست و مراد خویش یکسو نهد و معنی ارادت در لغت خواستن
است و مرید کسی را گویند که او را خواستن باشد و در میان این طایفه
مرید کسی را گویند که او را خواست و مراد نبود و مشایخ گفته اند
رضی الله عنهم مرید باید که در پیش پیر در تحت تصرف او همچو
مرده باشد در پیش غسال چنانک خواهد او را می گرداند و باید که
چنان مطیع پیر بود که اگر اشارت کند جان و مال دینی و دنیاوی
بذل کند و ترک کند و بهر چه فرماید اگرچه همه زهر خوردن باشد
فرمان برد و هیچ دفع نیارد و بی تاخیر بجای آرد و در آن

بخاطر و علم خود تصرف نکند آورده اند که شیخ ابو علی فارمذی
رحمة الله گفت وقتی بیش شیخ ابو القاسم کرکانی رحمة الله
که بیر او بود خوابی دیده بودم اورا حکایت کردم گفتم تو مرا
در خواب چنین گفتی و من گفتم چرا شیخ ابو القاسم کرکانی رحمة الله
از من روی گردانید و گفت اگر چرا را در باطن تو جای نبودی در خواب
بر زبانت نرفتی و با چون و چرا مریدی راست نیاید و اصل دین
باب آنست که خداوند عز و جل خبر داده است عَسَىٰ أَنْ
تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ
شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝ بس مریدی که
سعادت قرین اوست و این دولت نصیب او در راه او همه راست است
و برای او همه ساخته اند چشم حاسد از جمالش محجوب کرده آفات
از دامن دولتش دور و آن دیگری دولت که شقاوت قرین اوست
در راهش همه خار و عقبات در همه قدمگاهش صد اشکال
و آفات ای برادر هر کرا کمند عنایت در گردن افتاد آنجا افتاد
که السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ و هر کرا قسمت قهر
و حرمان مردود کرد و از در خویش دور کرد که الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ
فِي بَطْنِ أُمِّهِ چنانکه کسی برین معنی اشارت کرده است بیت

این دو اقسام

این واقعه جی نبود امروزینه، این زنک ظیم با بکیلان کردند،
اکنون جکینی امیدی بیش نه مصیبتی میدارکه کالا هرچند باعیب
است وشایسته درکاه نیست لیکن از واطلا رهرچه بابند بستانند
ای برادر قافله ادمیان آن روزکه آدم علیه السلام زلت
کرد زده اند ومتعارفست قافله ایمن کرد جون راه زنند
بینایی را دیدند درکوها کرم نشسته خرما ولوزینه می خورد
کفتند جیست درجنین کوها واین دوسه جیز کرم میخوری کفت
ما را قافله شکسته اند از آنچ می ترسیدیم برما رسیده است اکنون
ایمن کشته ایم ای برادر در طاعت ومعصیت از آفت وفایده
خالی نیست که بسا طاعت است که بنده را از حق دورکند و
بسا معصیت است که بنده را بحق نزدیک کرد اند جعفر صادق
را رضي الله عنه برسیده بودند که کدام معصیت است که بنده را بحق
نزدیک کرداند وکدام طاعت است که بنده را ازحق دورکرداند
کفت هران طاعتی که اولش امن بود وآخرش عجب آن طاعت
بنده را ازحق دورکرداند وهرآن معصیتی که اولش خوف بود
وآخرش عذر آن معصیت بنده را بحق نزدیک کرداند وبزرکان
کفته اند الاعتذار وان قل ثمن الذنب وان جل عذر الکریم

اند که بود بهاء گناه است اگر چه بزرگ بود ابلیس بطاعت خود
معجب گشت گفت طاعت کردم فرمان امد لعنت کردم چون آدم
زلت کرد گفت بارخدایا بد کردم ندا امد عفو کردم چنانیان
نمودند معصیت کردن با عذر بهتر از طاعت با عجب والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست چهارم در صفت

اهل ارکان طریقت برادر شمس الدین رفعه الله الی
سعادة القصوی بداند بناء ارکان طریقت بدین خبر است
که می فرماید لایزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی احبه
فاذا احببته کنت له سمعا و بصرا و یدا و لسانا
الحدیث چون خداوند بنده را دوست گیرد با او همان کند که
مادر مهربان با فرزند طفل خود کند از همه اکنش نگاه دارد و مصلحت
وی بی گفت وی بروی نگاه دارد و بحقیقت بباید دانست
چون حق تعالی بر بنده نظر لطف کند و او را قبله حاجات
خلق کرداند خاک قدم او را توتیاء دیدها کرداند غبار اقدام
مرکب او را عطریات سالکان راه کرداند در حکایت است که مردمان
بصره بطلب باران بیرون آمده بودند و دعا و زاری میکردند هیچ
باران فرو نمی آمد حرجی از راه در آمد جماعتی انبوه دید دستها

بردارند

برداشته وچشمها کشاده وزاری میکند او را شفقتی بپدید آمد
گفت الهی بحق آن سری که درین دیده منست که باران فرستی
درحال باران باریدن گرفت مردی ازان جماعت که آن لفظ از وی شنید
وآنرا اجابت درحال دید بر پی وی برفت تا بمنزل رسید گفت
ای شیخ از تو درخواستی دارم گفت بگو گفت این چه سر است
که در دیده تست بمجرد شفیع آوردن باران آمد گفت این دیده
من بایزید را دیده است تا بدانی که خاک قدم ایشان توتیاء دیدهاست
وزبان ایشان چون باران بهاری همه آب حیوة چنانک باران
بهاری زمین مرده را همه کسوت حیات بپوشاند و خیب
خارستان را گلستان کند همچنین سخنی که از زبان ایشان بیرون
آید همه دلهاء مرده را زنده کند ونشان گفت پاک ایشان این بود
چنانک سخن وی حیات دل بود همه افعال وصفات وی
باید کشای خلق بود رحمت وشفقت او بر همه تا بدل خود خورد
بخلق دهد خود نپوشد خلق را بپوشاند بر زخم مردمان ننگرد
وبجفاء ایشان نه بیند شفیع ظالم خود بود جفا را بوفا پیش
آید دشنام را بدعا وثنا مقابله کند این دانی چیست از بهر آنک
روی محفوظست از ساحت دل وی جز باد راحت بر خلق نبرد

او در شفقت جون آفتاب بود بر دشمن همچنان تابد که بر دوست
در تواضع جون زمین بود همه خلق پای بروی نهد او را باکسی
خصومت نه دست تصرف وی از خلق کوتاه بود همه خلق
عیال وی بود او عیال کس نبود و در سخاوت جون دریا بود
دشمن را همچنان بخشد که دوست را عین رحمت شده بر کافه
خلق شرق و غرب زیرا که آزاد بود هرچه بیند از یک جای
بیند دیده اش جمع بود و هر جزوی از اجزاء وی را همچنین
خلعتی پوشانند و هر که بدین صفت نبود او را در طریقت
هیچ نبوده نبود رنجی بود نان طلب و جاه طلب سخن از وی
بیگانه بود که حق تعالی هر کرا بردارد بکل بردارد جنین بود
که زبان دهد و دست دهد و چشم دهد و سمع دهد و دل پاک
دهد اما کویند کانی که من و توی بینیم هم زبان ایشان بر ایشان
کواهی میدهد و همه اجزاء ایشان بر ایشان کواهی میدهد لقمه
نتوانند از حلق خود باز کیرند و خرقه نتوانند از سر خود بر
کشند و خواهند که همه عالم بغلامی ایشان اقرار کنند و خطبه
ایشان خوانند بنان و جامه مردی رهمه عمر خود با
دستار خورد یا با پیراهنی مجرد یا کلاهی در بازار نتواند رفت

نابنا که

تا نباید که آبروی او در بیش درزی و کفش دوز ریخته شود

اینچنین کسی را اهل نظر خویشتن پرست گویند نه حق پرست مردی در

زاویه نشیند و خود را در صلاح و عزلت می آراید تا خلق او را

بصلاح بشناسد و روی در وی آرند این چون زن بدکاره بود که هر

روز خود را بیاراید تا خلق بوی نگرند مرد را باید که همه اجزاء

وی زبان شود و زبان وی در حمایت دل شود و بتیغ حیا زبان

او بریده کرده هر چند زبان خواهد که حدیث کند و حق بر وی برود

دل وی آینه روزگار دل است در بیش وی دارد بندی شود و بر زبان

یعنی همه پی فانیی م

او افکند گوید اینچنین زبان حدیث او نتواند گفت در حال

گفت فرو دایستد چنین گفته اند که هر که از خانه خود بیرون آید

یعنی دروغ گو و غیبت گو و غیر آن م

وراء خانه خود باز داند تا اگر ش حاجت افتد باز کرد آنکس را

سخن در طریقت مسلم نبود صوفی را دل در بیش زبان بود و

دانشمند را زبان در بیش دل بود صوفی بحکم دل رود اکنون

گویند ایشان در روند کان روزگار را بعصای روند چکنند نابینا اند

و نابینا آن بود که زبان را عصا سازد بر این و بر آن می زند و مینماید

که من بینا ام و این سخن با علما راست نیاید که ایشان آنچ میگویند

بحکم نقل می گویند و درست میگویند این با کسی است که بصورت این

طایفه است حاصل آنست که اعتبار حرف دل راست نه زبان را نه
بینی کفری که از دل آبادان برآید عین ایمان بود الا مَنْ
اُکْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِیمَانِ و ایمانی که از دل
ناآبادان برآید خراب برآید عین کفرست قوله عز و جل قالوا
نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ
وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ٥ آری زبان
لا خلای شریعت امر و نهی بدو آشکارا شود و دین بدو بیان شود
ولیکن چون بنده را کار حقی افتد زبان نامحرم گردد نه بینی آنکه
بلبل بوستان شریعت است چه فرمود انا افصح العرب والعجم
عجب در منتهاء کار چه گفت لا احصی ثناءً علیک ای برادر
آنرا که در مقام تحمید فصاحت نماند در مقام توحید دم چون
زند عزیزی برین معنی گفته است

قطعه

در نظر عشق کمال سلوک ،، همچو علیمی که ضلالی شده است
یعنی گمره شده است و منتظر عشق
لاجرم از گفتن مدح و ثنات ،، افصح کونین چو لالی شده است
مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ ذِكْرَهُ ثابت است اما در آغاز عشق
چون قلم در گفت و گوی بود باز چون بعالم رفت بر وی
رسید اَبْعَدُهُمْ عَنِ اللَّهِ أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ جمال شاهد

کلمات مشایخ

از درد

از درد دل همه این کوید رباعی

از عاقلیمی حدیث تو کم کنمی ،، راه سرکوی کفت محکم کنمی ،،
بس سوخته جند فراهم کنمی ،، برکفته بکریمی و ماتم کنمی ،،

ای برادر حرد که بکل مومن اید عزیز بود اما بیش خلق دست
در حلقه ایمان زده اند و می جنبانند نه هر که کرد در سلطان کردد
اهل سرای سلطان بود اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ طهارت دل
شرطست در دوزخ هزار هزار زبان خدا کو باشد و یک دل خدا
شناس نباشد هزار هزار زبان فصیح را در دست زبانیه بینی کنک
شده اما هیچ دل را در دست زبانیه نیابی الکنون ای برادر
تاج دولت بو سر نیست داغ نومیدی بر دل نعادن هم شرطیست
وفتوی قرآن جنین است لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
بار احکام بر هر کسی بقدر طاقت انکس نعند بس ازین هر دو بار
جون بو ما بد روزان بنهند که در کار در کار کرهست جه راز تاج خالی
وهم بر دل داغ نومیدی این هر دو بدبختی بر ما مدبران جمع شود
اکر قدمی نیست که دین را شاید باری بتکلف نعره ده حردمی
زنیم که هیچ کس لاف درد زد کانو اجنان خریداری نکند که رب
العزة کند هیچکس ترا بوان برخ نکیرد که او برکیرد بیت

سراسر همه عیبیم بدیدی و خریدی رضی کالا بتو عیب زهی لطف خریدار

مبعوث باید الکو به بپرانه سر بدرگاه بار آییم همه مملکت را بخدمت

تو بیار آییم و اکو در وقت جوانی حدیث ما کنی بر دا برد تو دردر

ملکوت روان کنیم چنانک حق اوامر و نواهی خود از تو طلب کنیم

انصاف تو از کرم خویش همه بدهیم و هرگز بد عهدی تو بر تو یاد

نکنیم و اکو رنجی بتو رسیده است عذر آن بجودی خود باز خواهیم

و سران ترا بکوییم این همه که شنیدی حق کرم خویش خواهد کزارد

و هرگز روا نبود که حق کرم او بنهایت رسد الکو همه منکران عالم

رسیدایم حمانزه با ذریت واتباع فی المنقلب بنعلیین رسانند تاج

سلطنت ابد بر سر نهد هنوز حق کرم او کزارده نشود والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست و پنجم در شریعت

و طریقت برادر شمس الدین ارشده الله الی سواء السبیل

بدانکه شریعت راهی است که انبیا علیه السلام میان امت نهند

بتائید خداوند عز و جل دعوت همه انبیا خلایق را اول

با توحید است و درین همه انبیا برابرند که بلک یک دین است و یکدعوت

و یک معبود و همه این گفته اند وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ و فرموده

اند که فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ جمله متفق بوده اند از آدم

معشر

تابعهد مصطفی صلوات الله علیهم در سخنان ایشان هیچ
خلاف نبود که دعوت بمحض وحی خداوند بوده است که حق تعالی
بواسطهٔ جبرئیل علیه السلام در عقول و سمع ایشان منقوش
و مسموع گردانیده است و خلاف در لغات و عبارات و استعارات
علیه ما از اول
و ارکان شرایع است اما در آنچ اصل دعوت و قاعدهٔ ملت و قانون
دعوت است هیچ خلاف نیست و دوم دعوت بعبودیت است بحکم
آنک ایشان اطبای خلایق اند بهر وقت برحسب مصلحت آن امت
وضع قاعدهٔ ملت کنند بوحی خداوند پس بدین وقت انبیا سخن خدای
را عز و جل وحی گویند و عبارت کردن ایشانرا از آن معنی دعوت
گویند و مستمعان و متابعان ایشانرا امت گویند و مجموع او
امر و نواهی و اصول و فروع دعوت را شریعت گویند و رفتن
این راه را طاعت گویند و کردن نهادن این جمله را اسلام گویند
و ثبات نمودن برین جمله دین گویند پس شریعت راهی است
و پیغامبر نموده و دارندهٔ این راه و جادهٔ فراخ را شارع
گویند و شریعت راه فراخ باشد که از وی راهها خیزد چنانک
حضرت رسالت علیه السلام اشارت کرده است و فرموده ستفترق
امتی علی ثلث و سبعین فرقة کلها في النار الا واحدة

اما الطریقة فهي السلوك لما هو الحري والاولى
غير الشريعة وبلا بد في الطريقة من الاخذ
بالاحسن الاحسن والاحتياط والاحكام
الاتم والاحتياط عن الرخص
والله اعلم

وهو السنة والجماعة

فانها ناجیة وطریقت راهی است از شریعت خیزد و شریعت
بیان توحید و طهارت و نماز و روزه و حج و جهاد و زکوة
و دیگر احکام شرع و معاملات است اما طریقت طلب کردن است
تحقیق این معاملات و تخصص کردن این مشروعات و آراستن
اعمال بصفهاء ضمایر تطهیر اخلاق است از کدورات طبیعی چون
ریا و هوا و جفا و شرک و مانند این در جمله هرچه بتهذیب
و تطهیر ظاهر تعلق دارد شریعت است و هرچه بتصفیه و تزکیه
باطن تعلق دارد طریقت است مثلا جامه نمازی کردن از لوث
نجاست شریعت است و دل پاک کردن از کدورات بشریت طریقت
است پیش از نماز وضو کردن شریعت است و همیشه بر وضو بودن
طریقت است در نماز روی بقبله آوردن شریعت است و روی
دل بحق آوردن طریقت است در جمله هرچه در مرتبه حواس
فرود آید رعایت آن کردن از شریعت است و هرچه درون پرده
قالبست رعایت کردن آن طریقت و هرچند انبیا علیهم السلام
امت خود را آن فرمایند که خود کنند اما بعضی از اخلاق و اعمال
در تکلیفات امت نیارند برای آسانی ایشانرا ولیکن اوراد
خاص خود سازند چون نماز شب و ناگرفتن صدقات و سیرنا

خوردن و اعراض از دنیا و قناعت بلابدّ قوت و لباس و مانند
این پس آنچه در تکلیف امّت آرند شریعت است و آنچه از برای تحقیق
امّت بر خود زاید کنند و لازم احوال خود سازند طریقت است تا
اگر کسی سلوک این طریقت پیش گیرد از درجهٔ عوام بر آید و در
زمرهٔ خواص در آید و آن خاص که انبیا راست دو قسمت است یک
قسم بر امّت ممنوع و محظور است چنانکه قرآن قدیم بدان قایل
است خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ط دوم قسم آنست
که در سنن سنی بنده آید اگر کسی بر آن خصلت موصوف شود
یا آن طریق پیش گیرد زیادت درجه یابد و ترقی بود او در اکمال است
خویش و در طریقت رخصت نیست زیرا که رخصت از برای ضعیفی
حالان نهاده اند و مباحات از برای تخفیف عاجزان ضعیفان
معین کرده اند ارباب طریقت را قوت همت و جدّ و مبالغت
باشد لاجرم خود را از راه رخصت و مباح ممنوع دانند و از
حلال نیز زیادت شره و حرص ننمایند که شریعت فتح باب راحت
و عطا ترفیه است و طریقت کسر راحت و حجاب راحت و منع
ترفیه است از نفس امّاره و هر کجا که مرید خود را در مباحات
رخصت دهد نفس دلیر کرده وی را در شبهات اندازد از آنجا

زیادت بر چهار زن هم بر او است
و دیگری را از امت نبود

بیشتر بیشتر تا در محرمات بود و هلاکش کند و هر که بی شریعت قصد طریقت کند همچنان باشد که کسی بربالایی خواهد شد نردبان آن بام خراب کند و خود را بروی دیوار میکشد هرچه بمدتی بر شود بلحظهٔ فرود افتد و گفته اند همچنان باشد که کسی بحیلهٔ بسیار سنگی بهوا بر می اندازد اگرچه حیلت کند و جهد تمام نماید و رنج بسیار کشد هرچه بمدتی بربالا اندازد بیکبار از ساعتی فرود افتد و بمنزل خود باز آید و همچنان باشد که کسی خواهد بحج رود پشت بر مغرب آرد و از کعبه اعراض کند و می رود اگرچه سالهاء بسیار هم بران قاعده رود هرگز بکعبه نرسد که هر مقصدی را راهی است و هر مقصدی را شرطی است و هر صحبتی را اهلیتی و نسبتی و شرط نسبت راه طریقت جمله احکام شریعت است چون مرید در راه شریعت راسخ گردد و از عهدهٔ حقوق شرعی بقدر امکان بیرون آید توفیق رفیق او شود تا از جمله عوام خلاص یابد و در سلوک طریقت خاص یارو ملکان راه همراه کرد دای برادر چون شریعت و طریقت بشناختی اکنون کوشان و لنکان در متابعت و موافقت آن پاکان قدمی می زن و خود را چون مفلس و بی نوا

الاحقر

ذره باشند بر شرک و کفر کافران ص

در حضرت مفلس نواز از دور عرضه میده و بدانک اگر ازان
کیمیاء لطف که در خزانهٔ فضل است بر شرک مشرکان و کفر کافران
عین توحید کرد دوا دان شربت جان بود که در قدح غیب است
قطرهٔ در حلق خلق چکانند در عالم شخالی بینی و نه جنکی
یابی او که بتو نکرد بحکم ازل نکرد نه بحکم خاک آلوده که اگر
بحکم خاک نکوییت سرمایه از تو باز ستدی اگر هر بار مویی
از تو عزازیلی کردد و هر عضوی از تو فرعونی شود و هر
ذرهٔ نمرودی کردد و هر طرفی از تو دوزخی شود چون
او ترا بخواند هیچکس را با تو کار نبود والسلام بسم الله
الرحمن الرحیم ۰ مکتوب بیست ششم در شریعت و حقیقت
برادر شمس الدین اعزه الله بداند که شریعت و حقیقت
این دو عبارت است برین قوم را چنانک حق و حقیقت از صحت
حال ظاهر شریعت عبارت کنند و از صحت حال باطن حقیقت عبارت
کنند و ظاهر با باطن پیوسته است اندر اصل جدا نیست که تصدیق بی
قول ایمان نباشد و قول بی تصدیق که کویی لا اله الا الله
حقیقت است محمد رسول الله شریعت است اگر حال صحت
ایمان کسی خواهد که جدا کند نتواند و خواستن باطل بود اما اندر

حقیقت آنست که بدانی که تمامت حرکات
و سکنات مخلوقات با خدای بی خلای نیست
کما حکی النبی علیه السلام عن الله تعالی
بی یاتخذن وبی ما یکون یعنی با من
بود هرچه بود و با من بود هرچه بود

حکم شریعت از حقیقت جدا است که فرق ظاهر ست میان قول و تصدیق
و علماء ظاهر گویند فرق نکنیم که شریعت خود حقیقت است و حقیقت
شریعت و این غلط است و مذهب ملحدان است که گویند یکی
بی دیگری روا باشد و گویند چون حال حقیقت کشف گشت شریعت
برخیزد لعنت برین اعتقاد باد و برین مذهب پس بدانک حقیقت
عبارت است از معنی که نسخ بدان روا نباشد و از عهد آدم علیه
السلام تا فنا عالم حکم او مساوی است چون معرفت حق
و شریعت عبارت است از معنی که نسخ و تبدیل بدان روا باشد
چون احکام و وقتی بود که شریعت نبود و وقتی باشد که شریعت
نباشد اما وقتی نبود که حقیقت نبود و وقتی نباشد که حقیقت
نباشد پس شریعت فعل بنده بود و حقیقت داشت خداوند و
حفظ و عصمت او قال الله تعالی وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ
سُبُلَنَا مجاهدت شریعت و هدایت حقیقت آن یکی حفظ بنده
احکام ظاهر را بر خود و آن دیگر حفظ حق مر احوال باطن را بر بنده
پس شریعت از مکاسب بود و حقیقت از مواهب شریعت بر مثال
ماده است و حقیقت بر مثال قلب و قوام ماده بقلب است
و منزل قلب ماده است پس شریعت بر مثال قالب امد و حقیقت

بر مثال

بر مثال جان چنانکه در حال حیات آدمی یکی بی دیگری محالست
در حال صحت ایمان شریعت بی حقیقت و حقیقت بی شریعت
محال بود و این طایفه اند که مخصوص اند بعلم شریعت و حقیقت
بمعاملات نه بمقالات و علم حقیقت را سه رکن است یکی علم
بذات خداوند عز و جل و وحدانیت وی و نفی تشبیه از وی و دوم
علم بصفات خداوند و احکام وی و سیوم علم بافعال و حکمت وی
و علم شریعت را نیز سه رکن است یکی کتاب (قرآن) دوم سنت و سیوم اجماع
امت اقامت علم حقیقت بی اقامت علم شریعت زندقه است و
اقامت علم شریعت بی اقامت حقیقت نفاق اولیاء خداوند بصدق
مجاهدت علم دراست حاصل کردند و علم دراست یعنی علم شریعت است
که بدرس کردن و بجهد کردن توان آموخت فمنحوا علم الوراثة
بدادند ایشانرا علم وراثت و علم وراثت علم حقیقت است و آن
عطاء محض است بی درس و تعلم بحکم این وعده که مَنْ عَمِلَ بِمَا
عَلِمَ اَوْرَثَهُ اللّٰهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ و ازینجاست که علماء ظاهر
ایشانرا در علم دراست طلب کنند که مقام ایشان است و نیابند ضرورت
منکر شوند و گویند این خلاف روایت است، یا اینچنین روایت بکجاست
ندانند که در خانه گدا هرچه نباشد واجب باشد نکند که در خانه محمد

[Margin notes:]
الشریعة وضع الهی ثابت بالوحی / انما یعقل بالکتاب والسنة و انما / تعدد بالاجماع والقیاس م
الجمع بلا تفرقه زندقه ، اشارت بدین معنی است
و خالص کردند معاملات خویش را بدان علم
زیرا اگر ایشان صاحب دو علم اند علم دراست و وراثت م م

شاه نباشد سنت حق تعالی با اولیاء خویش چنان رفته است که
نبسندد که سر ایشان جز آن نماید که باشد و سر ایشان آنچ کیرد از
سر
هیچ کبود و زبان ایشان آنچ عبارت کند از سر کند و زبان با سر
راست آمد و سر با حق تعالی راست باشد هرچه بدید آید همه راست
است همه صواب بدید آید جنانک کفت مثنویات

باعلم و عمل بنشان راست :: میزان صفتند بی کم و کاست ::
با حق جمع و ز خود بومند :: لایعرفهم شعار ایشان ::

اما کژ دیدن از کژی خود من وست هر آینه احول یکی را دو بیند
و دو را جهار داند که راست اینست که من می بینم بس نزدیک این
طایفه همه خلاص بینان احول روزکارند هرچند خود را راست
بین شمارند و ندانست که این طایفه ایشانرا برین معذور دارند
و هرکجا بینایی است نابینا را لابد معذور دارد وَأَعْرِضْ
عَنِ الْجَاهِلِينَ همین فرمان است اما ازینجا که اهل این علم بر رفتند
و کار کردن از میان برخاسته است بدین مذهب إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
که هرکه اهل حقیقت بود بنهان کشت و آنچ داشت بنهان کرد و
انکس که خود را برین مذهب معروف کرد حقیقت نداشت از دل
خلق یکبارکی این مذهب برخاست کفتند مکر این را حقیقتی

نیست زیراکه هرکه اهل حقیقت بود از میان برفت و علم با ایشان
بر دکس نماند مرین مذهب را که بیان کند فعل نیز از میانه برخاست
از بهر آنکه فعل به بیان توان کرد و بیان از علم توان یافت و علم
از اهل توان کرد چون اهل برخاست علم برخاست و چون
علم برخاست بیان برخاست چون بیان برخاست فعل برخاست
و این نه تنها در علم حقیقت افتاده است در علم شریعت نیز
همین افتاده است پس باید که بدانی این طایفه قومی اند که هرگز
ترک ادبی از آداب شریعت روا نداشته اند ترک فرض و واجب
کی روا دارند و حکایت مشایخ رضوان الله علیهم در رعایت
آداب شریعت در کتب مسطور است و در زبانها مشهور تا بزرگی
از بزرگان دین گفتی من از خداوند عمر ابدی می خواهم تا همه خلق
در ناز و نعمت بهشت مشغول باشند و من در بلاء دنیا باشم و
آداب شریعت را اقامت نمایم قدر شریعت ایشان نیکو دانند
و آداب شریعت را ایشان نیکو شناسند که ایشان هرچه یافته اند در
متابعت شریعت یافته اند ای برادر دل مشکن و در عزیمت
سستی منمای کار از آن طرف نه بعمل تو اهل معرفت چنین
گفته اند که ملایکه چنین دانسته بودند که علت نواخت خدمت

است وعلت کداخت مخالفت است ازینجا گفتند ما مطیعیم
وایشان عاصی کرامت ونواخت ما را باید حق تعالی باز نمود
که نواخت ما بفضل است نه بطاعات وعبادات فرشتگان هفت
آسمان وزمین که طاعت داشتند بفرمود تا آدم را علیه السلام
سجده کردند که هیچ طاعت نداشت اگر خواهد در لحظهٔ هزار
هزار آدم وعالم بیافریند وهزار هزار چون حبیب وخلیل
برگزیند در قدرت عرش رفیع با ذرهٔ حقیر برابر است

والسلام بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست هفتم در

متابعت رسول علیه السلام برادر شمس الدین سلمه الله
بداند که سعادت ابدی وعزت سرمدی بنده را در محبت خداوند است
جل وعلا واین دولت وخلعت بنده را در متابعت سید المرسلین
موعودست وبر موافقت سنت او موقوف فَاتَّبِعُونِي
يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ طوق انقیاد او بر گردن نه وحلقهٔ
فرمان برداری او در گوش کن وبامرش تقرب نمای از
نواهی او دور باش وقصر ایمان را با جمیع ارکان معمور
دار وبر هر رکنی از ارکان او کذا کن وحق هر یکی بواجبی
بگزار تا عهد مودت وعقد محبت با حضرت آفریدگار جل

بیاد
بودن گردن رام شدن
زود تسخیر نموده شود

وجه

ذو علا بدلالت سید مختار بسته و مستحکم بماند و با آن عهد و
وثیقت چون از اینجا روی بجهت محبوب آری در مقعد
فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ره هر آینه فرود
آیی هشت بهشت با حور و قصور و با انهار و اشجار و با شراب
طهور در منزل اول ترا نزل بود كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ
نُزُلًا چون در منزل دوم قدم نهادی آن نعمت که در صفت و
اوصاف نیاید و آن دولت که در وهم و اوهام نگنجد بتو روی
نماید أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَ
لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ عبارت از آنست
این را بهشت خواص گویند
در منزل سیوم مفاوضات و مواصلات از حضرت دوست ترا
این بود مِنَ الْمَلِكِ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ إِلَى الْمَلِكِ الْحَيِّ الَّذِي
لَا يَمُوتُ از بعد از منازل تو نهایت ندارد چنانکه آن محبت
تو که جاذبه حقیقت است نهایت ندارد و عبارت از آن يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ اما من و تو و امثال ما جز حدیث بهشت و نام دوزخ
ندانیم که بر قدر حوصله ما همین بیش نیست چنانکه عزیزی گفته
است خداوند را در آفریدن دوزخ رحمت زیادت از آنست که
در آفریدن بهشت جماعتی را که در عالم شهادت بلذات و شهوات

عالم شهادت عالم دنیا را گویند و عالم محسوسات نیز گویند

میل داشتند ببهشت امیدوار کردند چون ایشان از غفلت دست

از لذات و شهوات خالی نداشتند مر ایشانرا بدوزخ تخویف کردند

که اگر از بهر لذات باقی دست از لذات فانی باز ندانست بتهدید دست

ازوی باز دارند از دوزخ بترسد و دست ازوی باز دارد و روی

بآخرت آرد اما آنرا که عبادت تعظیماً لامر الله محبوب بود

و متقاضی آن محبت باشد ذکر بهشت و دوزخ بر ضمیر منیر وی

کی گذرد و غم فوت و یافت هر دو کی خورد آنجا که سلطان

محبت و شوق آمد حدیث بهشت و زحمت دوزخ کجا گنجد

سر این معنی است که گفت مثنوی

سر بت وصل را بهشت حسی است، درد عاشقی بهشت بس است،

وقت نقل خواجه ممشاد دینوری را رحمة الله علیه مریدی

دعا کرد و گفت بار خدایا بر ممشاد ببخشای و بهشتش کرامت

کن خواجه ممشاد چشم بگشاد و گفت و یحک سی سالست تا

بهشت بر ما عرض می کنند بگوشه چشم ننگریستیم این چه دعاست

اصل دین معنی آنست و اعتماد بر آن که همه را از عالم پاکی پاک

آورده اند و پاک بعالم پاکی خواهند برد که عبادت از آن اینست

فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر ره چه جای حدیث

هو

بهشت ودوزخست واین سری عزیزاست عَلِمَ مَنْ عَلِمَ
وَجَهِلَ مَنْ جَهِلَ بازاَعْشائیک اذوکرهنی بلاء پریده است درین
شکارگاه ازبرای آن آمده است تا ندرو معرفت وکبک محبت
صید کند وباواز طبل اِرْجِعِي اِلَی رَبِّکِ رَاضِیَةً مَرْضِیَّةً
بعالم اصل خود باز شود تابرشاخ شجره وصل نشیند والیه یعود
ای برادر معرفت تخم محبت است هرکه درعالم معرفت نافذ
تر باتش محبت سوخته تر ولذت وسرور روی از رویت محبوب
وارمشاهده مطلوب بیشتر محبوب جانها ومطلوب دلهاء
جانها محبانرا که از آتش اشتیاق حی کداختند وآنچ بر ایشان
مبذول بود ازجان ومال واهل وفرزند در راه دوست باختند
تسلی داد واز محبت خویش ایشانرا خبرکرد بصدق محبت
ایشان کواهی داد یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ اخبار حضرت او ازخلاف
وخلل منزه وشهادت او ازورطه شبهت مقدس وهم
ازین معنی است که خواجه کونین فرمود که اِنَّ اللّٰهَ یَتَجَلّٰی
لِلْخَلْقِ عَامَّةً وَلِاَبِي بَکْرٍ خَاصَّةً یعنی معرفت صدیق
که بوی جکر سوخته او مصابحه جمام سالکنان قدس بدی
کاملتر بود بس لذت او از دوست بیشتر بود این طایفه چکویند

دوست

کجاست در عالم ذرهٔ معرفت عزیزی گفته است که برقی از
غیب لمعانی کرد جانها عاشقان از حریق آن برق بسوخت
و برق بعالم غیب خود باز شد و این جانها سوخته در
عالم حیرانی و سرگردانی حیران بماندند نه روی آرام نه
جای قرار نه قوت ایستادن و نه طاقت فرار همه فریاد امانند
لَا مَعَکَ الْقَرَارُ وَلَا مِنْکَ الْفِرَارُ گفته بزرگانست یکی از
طالبان بصدیقی رسید و از وی درخواست که برای او از حضرت
عزت معرفت بخواهد آن صدیق مخلص از کمال تصدیق
و اخلاص از حضرت عزت ملتمس وی عرضداشت باجابت مقرون
گشت در حال بحال ل شد و در تیه بیابان تحیر و وله سرگردان
بماند آن صدیق چون حال او مشاهده کرد از کمال شفقت برای
او سرگردانی تحقیقی خواست فرمان آمد که در آن حال که تو از برای
او معرفت خواستی هزار کس آن کسان را بما از من معرفت خواستند
ما یک ذرهٔ معرفت جمله را کرامت کردیم همه در عالم حیرت بدین
حال اند که مشاهده میکنی ای برادر چون ساکنان عالم تقدیس
مَا عَبَدْنَاکَ حَقَّ عِبَادَتِکَ میگویند و متوطنان ولایت
تقدیس مَا عَرَفْنَاکَ حَقَّ مَعْرِفَتِکَ می سرایند که از حوصلهٔ

کہ درین ولایت قدم زند این میدان ولیکن صد فرده درافت
مصراع بارستم دستان بزند هر که در افتاد :، کار از جانب و یختص
برحمتہ من یشاء ط راست میشود نه از طرف تو ساحران فرعون
در عین کفر و جنایت بودند چنین گویند که سحر جایی برنیفتد
تا جنب بنود چون باد دولت از مهب لطف برجست
نه سحر کذا ئت و نه ساحری و نه کفر کذائت و نه کافری با مداد
در جنابت کفر و انکار شبانگاه در خلعت ایمان و استغفار خداوند
عزوجل راه سعادت بران برادر گشاده کرد انه عنه و فضله و کرمه
بحقیقت دان تا طاعت خویش را برنگ معصیت نه بینی و
معانی خویش را دعوی نشمری و سکان کوی را بر خود فضل نه
بینی و در سرای کبران بر پیش خود نروبی و هزار خشت
و سنگ نامی و نامرادی بتارک سر نخی چون حلقه بر دری دنی
خاک را خاک باید بود و از همه دعوی پاک باید بود و اگر هزار تاج
ملکانه بر سر نهی چهره کلاهی و زنگی نوابی که خاک را اصلی
است جکنی کردی که بر روی نشیند با آب برخیزد اما رنگ روی

باب برخیزد والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب بیست هشتم در ترتیب مشغولی با آغاز برادر شمس

الذین اعزه الله بدانکه بعد تحقیق ایمان وصحت توبه مرید
باید که دایم الوضو باشد اصلاً والبته یکزمان بی وضو نباشد
اگر جنب باشد وسرما بود وآب سرد بود وبعد از وضو دو
رکعت تحیت بگزارد اصلاً والبته فوت نکند وپنج نماز
بجماعت بگزارد وچون نمازی بگزارد منتظر نمازی دیگر باشد
المنتظر للصلوة کانه فی الصلوة وپس هر نمازی به
وردی که بر خود وظیفه کرده است یا پیرش فرموده مشغول شود
چون مرید پیش از صبح بیدار شود طهارت پاک بیارد دو رکعت
شکر وبگزارد وصد بار بگوید استغفر الله من الذنوب
کلها صغیرها وکبیرها وسرها وجهرها اللهم اغفرلی
برحمتک چون دم بجلدم بدمد دو رکعت سنت وقت بگزارد
در رکعت اول قل یا ایها الکافرون ودر رکعت دوم سورة
اخلاص بخواند که از حضرت رسالت همچنین حدیث بعد از آن
این دعا بخواند اللهم انی اسألک رحمة من عندک تهدی
بها قلبی تا آخر در قوت القلوب مکتوبست حضرت رسالت
در خواندن این دعا ملازمت نمودی وهفتاد بار بگوید استغفر
الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم اللهم انی اسألک التوبة

بعد از آن

بعد ازان نماز بامداد بحضور دل بجماعت بگزارد چون نماز
تمام کرد بعد ازان بادعیه که آمده است در قوت القلوب مشغول
شود بدان مقدار که ملازمت تواند کرد و ورد خود سازد و هردم
استغفار کند و توبه از سر گیرد عمر گذشته را آمرزش خواهد و سخن
زیادت نگوید مگر بامر معروف و نهی منکر و یا دعاء صلاح مسلمانان
ویا سخنی گوید که دران نفع برادر مسلمان باشد ویا سخنی گوید
از علم با کسی که محتاج علم بود که این نوع سخن در محل اذکار بود
و تا تواند در هر حال که هست مستقبل قبله بود اگر زیارت صاحب
دلی ویا صحبت پیری و مجالست عالمی ربانی میسر شود آن بهتر
و فاضلتر ازان که بر سر مصلی بود مشغول باوراد اگر مثال این میسر
نشود انتظار نشستن بر مصلی در مسجد جامع و یا در خانه معمول
بذکر خدای بهتر و فاضلتر از جز این چون آفتاب بر آید برخیزد
دو رکعت نماز بگزارد ادنی اشراق اینست و نشستن بر جای
نماز تا آفتاب بر آید و دو رکعت بعد طلوع آفتاب گزاردن فضل
بسیارست و چون آفتاب بلند بر آمد نماز چاشت بگزارد چنانک
بر خود سنت کرده است و پیوسته بتواند گزارد و بعد ازان گفته اند
بحاجت برادر مسلمان برخیزد چون عیادت بیماری و تشییع

جنازه، و یاری کردن بیر و تقوی، اگر از ینها هیچ نباشد آنگاه بتلاوت قرآن و نماز نوافل و ذکر مشغول شود و اگر از ینها نماند آنگاه، فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ الآية برخواند و کار خرقه و نعمه بکند، و اگر این هم نباشد آنگاه و فِي النَّوْمِ سلامةٌ حقیقت داند چون وقت نماز بیشین در آید از خواب بیدار شود و طهارت کند و چهار رکعت نماز سنت بگزارد بعد از آن فریضه بگزارد و دو رکعت سنت بگزارد و بر جای نماز منتظر نماز دیگر بنشیند اگر دل فارغ دارد ذکر میگوید تا نماز اگر فارغ ندارد در فراغ دل بکوشد و انواعی ذکر داند فرایض در مسجد بگزارد و نوافل در خانه که سلامت دین و جمعیت خاطر آنست و چون نماز دیگر در آید چهار رکعت سنت بگزارد بعد از آن فریضه بگزارد پس بذکری و فکری مشغول شود تا آفتاب فرود رود و این وقت زنده داشتن در فضل همچون زنده داشتن ورد اول است از بیدار شدن بعد از صبح تا بر آمدن آفتاب و با نفس محاسبه کند که یک روز عمر گذشت چه بدست آوردی روزی زیان شد چه سود کردی چون آفتاب فرود رفت استعداد نماز شام کند و چون نماز گزارد و از سنت فارغ شد

بعد از آن

بعد ازان بیست رکعت صلوة الاوابین میان نماز شام
و نماز خفتن آمده است اگر میسر شود همه بگزارد و اگر نه آنچ بر
خود وظیفه کند تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ در حق
کسانی درست آید که مغرب و عشا زنده دارند و چون نماز خفتن
در آید چهار رکعت سنت بگزارد بعد ازان فریضه بگزارد و دو رکعت سنت بگذارد بعد
چهار رکعت سنت دیگر نیز بگذارد و وتر برای آخر شب نگاه دارد و اگر عادت
بود و اعتماد هست که آخر شب فوت نشود و اگر نه هم اول
شب بگزارد چون این بکند او را از غافلان ننویسند و از حاضران
شمارند و بعد از نماز خفتن سورتها آمده است بخواند که در
قوت القلوب مسطور است و اگر سر آن ندارد و یا دش نیست
دو یست پنجاه بار سوره اخلاص بخواند که آن هزار آیت است بعد
ازان بخسپد و آخر شب با طهارت و ذکر تا خواب غلبه نکند نخسپد
و آخر شب پیش از صبح بیدار شود و تازه در کار شود و آن وقت
استغفار است و فاضلترین اوقات است از شب و اگر نه در آخر شب
بنماز و تهجد مشغول شود که در نماز معنی استغفار و معنی
تلاوت قران موجود است برین وجه مواظبت نماید اگر از
برکت این راه باطن که آنرا طریقت خوانند بروی کشاده شود

وبر وی واجب است که راه طریقت بموافقت شریعت برود و
هرکرا بینی در طریقت موافقت شریعت نبود اورا از
طریقت هیچ فایده نبود افتاده باشد و این مذهب ملحدان
است که قیام یکی بی دیگری روا دارند وگویند چون حقیقت
کشف شد شریعت برخیزد لعنت بر ان اعتقاد باد ظاهر
بی باطن نفاقست وباطن بی ظاهر زندقه ظاهر شریعت بی
باطن نقص است وباطن بی ظاهر هوس ظاهر با باطن پیوسته
است در اصل که هیچکس جدا نکرده است لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ حقیقت
است مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ شریعت اگر کسی خواهد در حال صحت
ایمان یکی را از دیگری جدا کند نتواند وخواستش باطل بود وروز
بروز باید که سلوک طریقت بصدق نیت و علو همت وصفاء
سیرت وحسن سریرت عادت کند واخلاق پسندیده از
صحبت نیکان وازخدمت بزرگان خود را حاصل کند وبداند
که مدار این کار برارادت وریاضت است وراه ارادت آنست که
باندک وبسیار اشارت پیر را مخالفت ننماید که امتثال فرمان پیر
سبب برکاتست وراه ریاضت آنست که مخالفت نفس پیش
گیرد که موافقت نفس اماره اصل همه آفات است واز جمله

فرایض بشرط اوامر بیرون اید و از عادت بعبادت باز
کردد و در ریاضت اصل قطع علایق و حفظ حواس و
قلت اکل و شرب و نوم سازد و در آغاز کار خویش حل
مشکلات مقامات و مراتب و وقایع از خود نطلبید بلکه
در همه احوال به پیر مشفق رجوع کند و فضول یکسو نهد
جون مرید در سلوک مواظبت نمود مستقیم کردد امید وصول
و تمکین پدید اید که درخت را تربیت جون بشرط باشد میوه
بار دهد و جون آفات از وی دور نکند و تربیت نیابد
لامحاله بفساد انجامد و تباه کردد در کار باید شد اکرجه
جوارح و اعضا بمعاصیت آلوده است باز نباید ایستاد که فسق
و فجور صفت جوارح است و ایمان صفت و نعوت دل و حکم
دل راست نه جوارح را که دل منظور است نه جوارح و حکم منظور
را بود نه مهجور را که إِنَّ اللّٰهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَلَا
إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَنِيَّاتِكُمْ ه
تو بنداری که طور سینا در عالم یکی است و موسی یکی قالب تو
طور سینا و دل تو موسی است و قوتش این که إِنِّي أَنَا اللّٰهُ
ای برادر اکر هزار هزار سال طاعت کنی و آب دیده و خون جکر

والتمكين ان يصل القاصد الى المقصد فيتمكن ويستقر في حال الانس لا حال البعد بتلك الدار وتلك الحال هي دار الفناء والبقاء يعني بالكلية بفناء الحقيقة ...

فسق

ای ... مطالب ... ان ... خطاب ... موسی ... قاضی حمید الدین ... کفته است ... بود ... جون ... سوخته ...

در دل بهم آمیزی و آنرا در آتش طلب خود و مجاهده
خود بسوزی بس حدیث تو در لن حضرت رود بر دیا
بقبول مکافات همه طاعات و مجاهدات تو باشد مصطفی
علیه السلام ابی بن کعب را گفت رضی الله عنه مرا خداوند
تعالی فرموده است که قران بخوان بر ابی بن کعب گفت یا رسول
الله او ذکرت ثم خود حدیث جو میی در ان

حضرت بروفت مثنوی

تا ظن نبری که عاشق رویتوام * من خاک کف پای سگ کوی توام
بیش خواجه شبلی رحمة الله این آیت بر خواندند که اِخْسَئُوا
فِیْهَا وَلَا تُکَلِّمُوْنِ ۞ ای مجیر ان حضرت ما وای جرد و دا
درگاه مادم در کشید او گفت خنک ایشانرا که یاری باوی جس
هفت هزار سال ما لیشان سخن گفت شبلی بران نه نگریست
که چه گفت بدان نگریست که بکه گفت بیت

یکی با ما سخن گوی و بس انگاه * بکشی گر کشت خواهی بادشاهی

بسم الله الرحمن الرحیم * مکتوب بیست نهم در طهارت
برادر شمس الدین در طلب رضاء خداوند مستقیم باد سلام
و دعا از کاتب حروف مطالع کند و مقر ضمیر آن برادر باد

آدمی که قدم گیرد بپاکی بگیرد در هر دو جهان بپاکی در درگاه
همه دولتها و سعادتها پاکی است و آلایش و آلودگی مهجور
راه پیغامبران و صدیقان است و فتوی شرع برین است که بنی
الاسلام علی النظافة بنا اسلام بر پاکی است هیچ آلایش و نیکو
وجهه اخویش بهیچ آلوده ننماید دوست که جمله آلودگان را
سیاست قهر این آیت که لَا یَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُوْنَ از درگاه
اسلام بیرون کرده است و خاک معصیت بر فرق ما ریخته است
اول باید که تن و جامه و لقمه پاک و حلال بود پس جمله حواس از
معصیت و خلاف پاک بود و آنکه دل از جمله اوصاف مذموم
چون بخل و حسد و حقد و غیر آن پاک بود چون پاکی اول حاصل
شد جریده یک قدم از راه دین برفت چون پاکی دوم حاصل شد
جریده دو قدم از راه دین برفت چون پاکی سیوم حاصل شد جریده
سه قدم از راه دین برفت حقیقت توبه اینجا بود و جریده حقیقت
اینجا تایب کرد و آین را کرد ش خانه یعنی از حال پلیدی و آلودگی
بحال پاکی بگشت کلیسیا بود مسجد گشت بتخانه بود صومعه
گشت دیو بود آدمی گشت خاک بود زر گشت شب تار بود روز
روشن گشت آنگاه بردل جریده آفتاب ایمان طالع شود و اسلام

هر کرا اوصاف ذمیمه و اخلاق نامرضیه بدل از وجود دفع کرده
و باوصاف و اخلاق پسندیده آراسته شد پس او طاهر باشد
باطن و دایم با طهارت باشد و دایما حضور کرده
حجره ای باشد از آن و دایما از خواهر حق تعالی
او نیات آنکه او دو در جهان دایما است ۱۲

جمال خود بدو نماید و بر سر کوی معرفت راه یابد اما بی این
طهارت هر معامله که هست گویا همه عادت و رسم است
بر تقلید مادر و پدر و آن نه اسلام است درین اصل که نبشته شد
نیکو تامل کند و کرات و مرات مطالع کند از ینجا در خاطر نیاید
که بگوید بس خلق مگر مسلمان نیستند زینهار همه مسلمان اند بحکم
ظاهر شرع اعتقاد اینست لیکن این حدیث راه است که تقریر افتاد
و بباید آمدن پاکی هر مرید را دو نوع باشد یکی آنست که از درون
سینه بیرون آید و آن فضل محض بود و آنرا کفایت خوانند و این
خواص را بود که انبیا و صدیقان برین مخصوص اند و دوم پاکی
آن بود که از بیرون در پیوندد و طریق او مجاهده است و این
عام را باشد و ابتدا این پاکی از جامه در آید یعنی چون خواهد
کسی برین پاکی رسد از جامه آغاز باید کرد و بمحض خواندن
و دانستن این معانیها فرود نباید خود را باید که برین راست
کند بقدر وسع و طاقت خویش و در سه وقت بتجدید وضو
مواظبت نماید یکی بعد از بر آمدن آفتاب و دوم بعد از نماز
دیگر و سیوم بعد از نماز خفتن بتجدید وضو کند و دوگانه بگزارد
بعد از آن نماز تسبیح بگزارد بعده متواتر تجدید وضو کند

بار بار نزد

بار بار بند

بار یابیست باز رساند اگر بیست بار رساند نیکو بود و اگر نه
چند انکه تواند بس هر وضوئی دو گانه بگزارد و دعائی که
خواندن آمده است بجا آید آخر شب نزدیک صبح غسل کند این
کار نیکو نگاه دارد حق تعالی بانواع باکی آراسته کرد اند و آلائش
ظاهر و باطن بردارد و در همه حال حق تعالی را رقیب خویش
داند و چون بنده بدانست که حق تعالی رقیب اوست باید که
کسوت حیا در پوشد و از محل اطلاع حق شرمنده بود یکی را
از عزیزان گفتند چیست نشان انکه تو او را حق شناسی گفت هیچ
وقتی نباشد که اندیشهٔ خلاف در سینهٔ من بگذرد و الا که گوینده
از درون دل من گوید از خداوند خود شرم نداری در بعضی
کتب منزلست که خداوند می گوید بندهٔ من با تو حلهٔ حیا در
پوشیده هر عیبی که داری بر خلق پوشانیده ایم و بقعها را که
در اینجا گناه کردهٔ بر ایشان فراموش کرد انیده ایم تا فردا
بر تو گواهی ندهند بمعصیت و از لوح محفوظ ذلات تو
محو کرد انیده ایم فردا با تو طریق مسامحت در حساب بیش آریم
نقلست که چون بنده صراط بس بشت کند حق تعالی نامهٔ
بهمی بروی فرستد در ان نامه بنشته که کردی آنچ کردی و ما از کرم

خود را و اندانستیم که بر تو پیدا کنیم رو که امر زیاده مت بیت

یکنظر از دوست صد هزار سعادت،، منتظرم تا کی وقت آن نظر آید

مثنوی بسی ام در طهارت بعبارت دیگر برادر اعز شمس

الدین شرفه الله فی الدارین بداند که طهارت بر دو گونه

است یکی طهارت ظاهر دوم طهارت باطن چنانکه بی طهارت

تن نماز درست نباشد بی طهارت دل معرفت خداوند درست

نیاید و چنانکه طهارت تن را آب پاک باید نه مستعمل طهارت

دل را توحید پاک باید نه ملوث ازینجا گفته اند مثنوی

توحید نه کار آب و خاکست،، کان در دل صاف و جان پاکست

این طایفه بیوستم چنانکه ظاهر خود را پاک دارند بطهارت

باطن خود را [نیز] پاک دارند بتوحید لاجرم إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ

التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ۞ دولت ایشانست و

اشارت برین طهارت است چنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم

در دعای خویش گفتی اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ باد

خدایا دلم را از نفاق پاک کن و حیدانی که بهیچ حال اندر دل

مبارک وی نفاق صورت نه بندد اما نظر بر کرامات و درجات

خود کرد او را در توحید اثبات غیری نمود و اثبات غیر نفاق

محمود

[illegible]

نمی شود در محل توحید و هرچند یک ذره از کرامات
مشایخ رضوان الله علیهم در ابتدای سرهٔ دیده مرید لغز
کرده اند آخر اندر محل کمال او را آن حجاب محل مکرم بوده است
از اینجاست که خواجه بایزید قدس الله سره العزیز فرموده
است که نِفَاقُ العَارِفِینَ اَفْضَلُ مِنْ اِخْلَاصِ المُرِیدِینَ
نفاق رسیدگان بهتر از اخلاص مریدان است یعنی آنچه مرید
را مقام باشد کامل را حجاب باشد مرید را همت آنک کرامت یابد
کامل را همت آنک مکرم یابد اینست که قرآن مجید خبر میدهد
مِنْ بَیْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا یعنی شیری که غذاء
تست بر فرث و دم بگذرانیدیم و از لوث روث و دم نگاه
داشتیم پس توحید که حق تمامت باید که بر دنیا و آخرت بگذرد
و از آن هر دو اثر نکند تا حضرت ما را شاید اینست که گفت مثنوی
نی در غم دوزخ و بهشتند این طایفه را چنین سرشتند
سر این آنست که یک خطرت یا یک نظر بغیر از قربیان برابر بود
با صد هزار سال اعراض از بعیدان مثال این در ملوک دنیا به
بین ستوربانان و دربانان صد هزار بیهوده گویند و با غیر صحبت
کنند هیچ ملامت نیاید اگر ندیمی که با او هم زانو است و قرینی

[illegible]

که با او هم صحبت است بطرفة العین بخیر نظر کند یا
صحبتی کند همه ملامت بر ویست و مقام طهارت مرید را
جز بمجاهدت بسیار حاصل نگردد و مهم ترین مجاهدت حفظ
آداب طهارت ظاهرست و ملازمت نمودن بران در همه احوال
که ظاهر با باطن پیوسته است از ابراهیم خواص رحمة الله
می آرند که گفت مرا از خدای عزّ وجلّ عمر ابدی می باید اندر
دنیا تا همه خلق اندر نعمت بهشت مشغول گردند من اندر
بلاء دنیا بحفظ آداب شریعت قیام کنم و هم ازین بزرگ
می آرند که اندر جامع بغداد مبطون گشت یک شبانروز
شصت غسل کرده بود آخر وفاتش میان آب بود و از سفیان
ثوری رحمة الله می آرند که یک شبانروز شصت بار طهارت
کرد اندر بیماری در حال بیرون رفتن از دنیا و از خواجه ابو یزید
قدس الله سره العزیز می آرند که گفت هرگاه که اندیشهٔ دنیا
بر دلم گذر کند طهارت کنم و چون اندیشهٔ عقبی گذر کند
غسل کنم از آنچه دنیا محدث است پس اندیشهٔ وی حدث
باشد طهارت واجب آید و عقبی محل شهوت است و آرام با
آن جنابت پس از حدث طهارت واجب آید و از جنابت غسل

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ومشایخ رحمة الله جریدانوا بو ملازمت طهارت ظاهر و باطن فرموده اند و مبالغت نموده و اصل همه کار دیدمرا داز طریقت آنست کرد لها بر مثال آئینه کرده مصفا و منور تا در وی عکس عالم خلق و عالم امر بان بیند و از زمرهء عوام بصفت خواص شند اما ما مدبرانوا و ملوثانز اکه بندکان دنیا و اسیر عادتیم و زنار داران راه غفلتیم جز عادت پرستی کاری نه و جز غفلت بوکی شماری نه راه مردان دین رفتن و دعوی توحید کردن از بی باکی و نابینایی است جهود و ترسا و کلیسیا و بتخانه را از ما ننک است هرچند نابینا ام توحید بو جملهء موحدان افتد اما از توحیدی تا بتوحیدی چندان تفاوت است که از فرش تا عرش و چنانکه در عالم کسی که داند در وضو و نماز چند فرض است این را علم توان کفت و علم امام غزالی را رحمة الله علیه هم علم کویند و لیکن شتان ما بینهما اکر کویی چرا چنین وَذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ کسی با خداوند تواند که کوید چرا یکی را این دولت دادی و یکی را ندادی چنانک پادشاهی در شاهدیکی را منصب وزارت دهد و دیکری را دربانی و ستوربانی همچنین اکر دولتی در دین بکسی دهد خواهد

از خرابات تن بیرون آرد خواهد از میان جولاهکان وکناسان وتره فروشان وظالمان وحرام خواران کرا زهره آنکه گوید اهؤلاء مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا چ فضیل عیاض را اگرچه راه زدست بیارید که خوانده ماست بلعم باعور را که چهارصد سال بوسه سجاده بود از درگاه ما براینید که رانده ماست عمر را که بت پرستی دارد میخواهم عزازیل را که هفصد هزار سال عبادت دارد نمیخواهیم که گوید چرا لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

بیت گر کراز رحمتی برد انگه چرا دراو برد.. کو باد پیمای همی جرد سبا نرا ؛

این می دان ومی بین وامید صد چندان کن که داری اگر نظر لطف افکند همه عیب ما هنر ست وهمه نقصان ما کمال وهمه زشتی ما جمال ای برادر مشتی خاک بود در عین مذلت در راهی افتاده وپا کوب اقدام شده نظر لطف در آمد وگفت إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ط امروز بلایی ودردی می کش غمی و اندوهی میخور در زیر این کارها صد ان لفنة الله اگر این درد ها وبلاها ونجیبا ومحنتها نبودی وبهشت بردندی کسی ذره لذت نیافتی دلیل بر آنکه آدم علیه السلام رفت هیچ لذت بیافت آن روز که بر تخت فردوسی بنشستی وپای کرچ زنی و

از یکا کر

ویکان یکان خار از پای بیرون کنی صد دریغ خوری و گویی
این خار که در پای من آمد جرا در جان من نیامد رونکان لذت
انکاه یابند که بمقصود رسند حریف بمراد رسیده آب در آبخانه باز در آب
شده و مرغ با شیانه باز رفته دویها بر خاسته اندیشه کار بین
باز آمده که العبد والرب والرب والعبد بسم الله
الرحمن الرحیم مکتوب سی یکم در نیت

برادر شمس الدین سلام و دعا از کاتب حروف مطالعه کند و
بداند که افعال و اعمال مرید که قدر گیرد بنیت گیرد و نیت
مر افعال اعمال را جون جانست مر قالب را و جون نور است مر
حدقه را و قالب بی جان و حدقه بی نور معلومست که جیست
همجنین اعمال افعال مریدی بی نیت عادت و رسم بود

مثنوی

تا راه برست علامت خوبی شیطان و منافقی نه درویش
و نزدیک ارباب بسا بر عادت و رسم کبر کی است نه اسلام و هلاکست
نه نجات و حقیقت نیت از اخلاص پدید آید جنانک شعاع
از افتاب ضو از آتش و جون نیت از شوایب دنیا پاک شود
این طایفه آنرا اخلاص زاهدان خوانند و جون از شوایب

آخرت پاک شود آنرا اخلاص عارفان خوانند و گویند نیت
هر کسی در خور علم و معرفت او بود و این بر انواع است یکی
آنست که در دل او خواسته و محبت دنیا غالب بود پس
هر اعمال و افعال که از و صادر شود دنیاوی بود هر چند نماز
و روزه است مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا داغ ایشانست جز
خسارت و حرمان نصیب او نیست و دیگر آنست که در دل او
خواست و محبت آخرت غالب بود پس هر اعمال و افعال
که از و در وجود آید عقباوی بود هر چند خوردن و خفتن
است بهشت قرارگاه اوست اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنّٰتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا
ظهور اوست باز قومی دیگر هستند که ایشان را سلطان
همت خواندبای بلند او سر با آخرت فرو دنیارند جز حضرت
مولی مقصودی و مطلوبی ندارند مثنوی
مارا بجز این جهان جهانی دگرست ٭ جز دوزخ و فردوس مکانی دگرست
پس هر اعمال و افعال که از ایشان در وجود آید خالصاً لوجه الله
باشد اِيَّاكَ نَعْبُدُ ازین قوم درست آید اِنَّ صَلٰوتِيْ
وَنُسُكِيْ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ حال این طایفه

مقلد را برای ازدیاد ایمان تقلیدی
محقق را برای ازدیاد ایمان استدلالی
و عارف را برای ازدیاد ایمان شهودی

دالقرب

راست قران مجید ایشانرا جلوه همچنین کند یریدون وجهه
ثواب ایشان جز لقاء الله نباشد و اجر ایشان جز انتم اولیائی
حقا نبود آنچ ایشانرا دهند بپیمانه عقول و اوهام بشری
و ملکی نتواند پیمود که طغرا ویرزق من یشاء بغیر حساب
در دست دارند هر کسی را میزان نیت وی سنجند و نیت از اخلاص
زاید از ینجاست سیاست این خبر که ان الله لاینظر الی صورکم
ولا الی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم جگرها دوستان
را کباب کرده است حرارت را وهیبت این حدیث که یحشر الناس
یوم القیمة علی نیاتهم خونها صدیقان را آب کرده است
مر او ترا خود خبر نه فردا چندان فریاد از عالمیان بر خواهد آمد
که در هیچ فهمی و وهمی نگنجد مصراع
فردات کند خمار کامشب مستی . جون پرده از پیش برادارند
بدانید آید هر کسی را چه داشت شرک یا توحید کا کفر یا اسلام جنانکه

کفر یا اسلام

گفته اند مثنوی سوف تری اذا انجلی الغبار
افرس تحتک ام حمار . هر بد را شب و روز در غم آن بایدبود
که از عادت چون برخیزد و از رسم چون برون آید تا نیت
درست کرد و اعمال و افعال او از عادت برخاستن آنگاه درست

بود که خدمت کفشی کند و هرچه کند بفرمان صاحب دلی کند
چون عمل او بفرمان صاحب دلی بود اگرچه آمیخته بود
بریا و نفاق و عادت عاقبت آن باخلاص کشد و این بمثالی
نیکو فهم شود و آن آنست که چون کودک خط نویسد لابد
اول بد نویسد اما چون در خط اورا استادی ارشاد کند از
بد نوشتن به نیکو نبشتن رساند و این معاینه است و اگر بد نویسد
و گوید قلم آن روز بر کاغذ نهم که بمقام ابن مقله رسم
این محالست و همچنین کار دین و بخدای عز و جل رسیدن و
سعادت آخرت بدست آوردن بلا فرق و همچنین کعنه الله اگر
کسی گوید که من عبادت نکنم تا صدق ابوبکر و نیت عمر نیابم
این همچنان باشد که احمقی گوید که من خط آن روز نویسم که
قوت و کمال ابن مقله در خط یابم اگر اعمال و افعال آمیخته
بعادت و ریا و نفاق نکند هرگز بکمال مردان نرسد چنانک وریا ونفاق
کودک هفت ساله را گویند نماز کن و روزه دار این نماز و روزه
جز از راه عادت و رسم بد نبود با این بهم روی کمال دارد
لیکن بیک شرط اگر پیری بود پخته که کودک را ازین عمل آمیخته
باخلاص رساند و اگر پیر نبود عادت در وی حرص بر حرص مؤمنی

کرد

کرد و از ان هیچ نیاید الا ما شاء الله نه بینی که اگر کسی خط
بد نویسد از خود بی استادی پخته اگرچه پنجاه سال نویسد
از ان بد نوشتن بنیک نبشتن هرگز نرسد و انکه گفتم خدمت
کفشی بکند نه آن بود که کفش راست بنهد اورا هنوز این اهلیت
نیست که دست بکفش مردان برد عزیزی صاحب دولتی گفته است
هفت سال بزرگی را میدیدم و هرگز زهره آن نداشتم که دست
بکفش او برم اگر صاحب دلی ترا برگیرد (قبول کند) آنکه بود که جانت
در عشق وی سوخته کرد چون خاکستری شدی او برگیرد
آری کار دین بازی نیست ازینجا گفته اند مصراع
رو بازی کن که عاشقی کار تو نیست ، پیران مریدی کرده اند مریدان
را نیکو شناسند کسی برین اشارت کرده است بیت
ما دیبا دانیم و بر دراز دانیم ، ما عشق حقیقی و مجازی دانیم
گفته اند مرید باید که زمین تا بی آسمان باشد ، ابر باران بروی
بارد و گاه بر وی آفتاب می تابد گاه ابرش در سایه خود می پرورد
گاه باد نفحات الطاف او بر وی می برد تا پخته کرد اگر بیچاره
مرید از دولتیانست این خود همه راست کرد و اگر از بی دولتیانست
خود کسی چیزی نتواند کرد وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً

باشد

نفخ
دمیدن بوی
خوشبوی

واین جمله که تقریر افتاد جز در صحبت راست نیاید اکنون که نیت
جکنی فَاِنْ لَمْ یُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ گفته اکر دولت
صحبت این طایفه دست نمیدهد باری کم ازان که هر روز جزوی
ازکلمات ایشان برخوانی اشارت برین کرده که گفت بیت
از بخت بدم اکر فروشد خرشید :: از نور رخت مها چراغی کیرم
مقصود انکه چون افعال و اعمال ضرید حکم نیت می کیرد و علم
نیت لطیف و دقیق است بمقدار وسع هشیار و بیدار باید بود
و در تصحیح نیت باید کوشید انشاء الله تعالی میسر کردد
از معصیت خویش خایف و از طاعت خویش شرمنده بود که از
ابو بکر وراق رحمة الله آمده است که گفتی وقت و قت که باشد
که دو رکعت نماز کنم چون سلام دهم باز کردم چنان شرمنده
و خجل باشم از طاعت خود که کویی دزدی کرده ام تا مرید برین
مقام نرسد انوار طاعت بمذاق ایمان او کذر نکند خواجه لذت
ابو سفیان ثوری رحمة الله علیه قصد کعبه کرده بود با رفیقی
وعادت سفیان آن بود که بیوسته میکریستی رفیق گفت از خوف
کناه میکریی سفیان دست دراز کرد وکاهی برداشت و گفت
کناه بسیار دارم لیکن بنزد من بمقدار کاه قدر ندارد اما ترسیدن

الوابل باران بزرگ قطره
الطل باران خرد قطره

کم اوردهام

عن النعمان رحمه الله علیه
مکتوب بخط احد اکابر هو خلاف الادب ایمانه
سنة بت وقعت ... صحیح
اخرجوا ... الایمان ...
... ان اکبر ... الایمان ...

که آورده ام توحید است یانه ایشان ربانی بوده الله که داشته
اند وچنان بنداشتند که ندارند وماندانیم وچنان می بنداریم که
داریم والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب سی دوم در نماز برادر شمس الدین را

بقا باد وسعادت ای برادر راه مرید در اوراد آنست که بلانج
تصفیه وتزکیه دل بیشتر آید ودر حضور دل اندیشه کند بدان
ملازمت نماید خواه نماز خواه تلاوت خواه ذکر وفکر
جایی که بی حاضر نبود واگرنه اختیار او را بود نمیرها را
اما در نماز سر هلو کارهاست که نه کار عبارت گفته اند
مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ در روح الارواح آورده است که
پنج نماز یادگار دست که مهتر عالم صلی الله علیه وسلم آورده است
از عالم طهارت قاب قوسین ای برادر قدر تو کوتاه است
بمعراج نرسیی وآن چشمت نداری که براق بر در خانه تو
آرند چکنی کسوتی از اشراف طهارت دربوشی وباسمان مسجد
مسجد خراجی بمیان مومنان ملک صفت در روی اول بصفت
بندگان در ایی ایستاده بر قدم نیاز آخر بصفت دوستان
بیرون آیی نشسته بر بساط ناز رب العزة جل وعلا بلطف

خود در نماز جمله ارکان شرایع جمع کرد در نماز معنی
روزه هست و زیادت که روزه امساک است با نیت و در نماز
امساک هست با نیت و زیادت که آنجا روا باشد که جنبی و
دبروی و عملهای دیگر کنی و در نماز روا نیست و در نماز معنی
زکوة هست پنج درم بدرویشی دهند تلبیا ساید اینجا با آخر نماز
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ بگوید همه بیاسایند و در نماز
معنی حج است که در حج احرام هست و احلال هست و در نماز
تحریم و تحلیل است و در نماز معنی جهاد است که چون وضو
ساخت آن برمثال زره پوشیدنست و امام برمثال مبارزاست
وقوم برمثال لشکر او در پیش صف در محراب که موضع حرب است
ایستاده و قوم از پس صف برکشیده در نصرت او قدم راسخ
کرداینده آنجا چون در جهاد مظفر و منصور کردد مال قسمت
کنند و اینجا چون امام سلام دهد فضل ذو الجلال قسمت کنند
پس چنانستی که مؤمنی که نماز کرد بحج رفت اگرچه استطاعت
ندارد و زکوة داد اگرچه مال ندارد و روزه داشت اگرچه قدرت
ندارد و جهاد کرد اگرچه قوت ندارد زینهار تا بی باکی و اربای
در حضرت نماز ننهی که صد و بیست و چهار هزار پیغمبر گوهر نبوت همه

در آرزوی این خلعت سر در نقاب خاک کشیده اند و چندین
هزار در گور با آرزوی یک دو گانه مانده — مثنوی

هفتصد کعبه که هست از دل و جان ملک هژده هزار عالم دان

گفته اند چون مرید را در نماز و نیاز جمع شود و از مقام
تفرقه بنود نماز جمع کرده — مصراع

تنش در مقابله کعبه بود و دلش برابر عرش و سرش در مشاهده
رب العزة در شرح تعرف حاضرانرا وصف کرده است
خَرَقَتِ الْحُجُبَ أَنْوَارُهُمْ وَجَالَتْ حَوْلَ الْعَرْشِ
أَسْرَارُهُمْ وَحَلَّتْ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ أَقْدَارُهُمْ چون
نور ایمان مرید در غلبات شوق بر گرد عرش در جولان آید هر اینه
قدرش بحضرت ذو الجلال ذو العرش رفیع گردد که معتکفان
امع قدس را با طهارت ملکی بدان سیدن میسر نشود کان
يُصَلِّي فِي جَوْفِهِ أَزِيزٌ كَأَزِيزِ الْمِرْجَلِ که عبودیت
بر میان وقت بستی و بتحریمه نماز بپیوستی تنش بحضرت زود دلش
بمقام روح و روحش بمنزلت سر رسیدی و سرش بجلال ذو الجلال
مکاشف شدی از روی حقیقت تنش در مقام دنی بودی و دلش
در مقام فتدلی بودی و روحش در مقام قاب قوسین بودی و سرش

در مقام او ادنی بودی آنچ دران مقام بر سرش کشف شدی در نماز سرش بلال رسیدی کلام بی واسطه شنیدی و بر مکونات غیب مطلع شدی از انست که هرگاه که آتش شوق در دلش شعله برآوردی و سرش طالب وصال شدی فریاد کردی یا بلال ارحنا بالصلوة ای بلال باطن سوخته ما را راحت رسان زیرا که قبلهٔ عاشقان در نماز جمال و کمال دوستست نه صخره و نه کعبه و نه عرش چنانکه خواجه ابو سعید رحمة الله بو سر کور بین خویش مکاشف شد وگفت مثنوی

ماییم شادیست این معدن جود و کرم
قبله ما روی دوست و قبلهٔ هر کس حرم

و مشتاقان بر آتش اشتیاق نماز بی رکوع و سجود بسی گزارند و جملهٔ عشاق را یکی بنداریند برکس رقم ضلال نکنند و کس را غیر مستحق نشناسند رباعی

در عشق نماز بی رکوع است و سجود
یکسانست در و مومن و ترسا و جهود
چون قبله بجز جمال معشوق نبود
عشق آمد و محو کرد هر قبله که بود

عزیزی گفته است بیتی از وجود صخره و کعبه قبلهٔ محبان ازل لم یزل بوده است و در حظایر قدس و مقام انس قبلهٔ مشتاقان همان بوده است که در ازل بوده است درین خرابات فنا و محل عنا اشارت بصخره و بکعبه برای تسلی دلهای طالبان و سالکانست

ای برادر

ای برادر اینانرا که در نماز آرد یارا مناجات بروی کشاده کند
نخست دلش را از حضرت عزت خود اعلام دهد وهیبت بی
نیازی بر سرش کمارد تا تنش در نماز آید ودلش در کداز آید وجانش
در راز آید وحالش از اوهام بشری بعید کردد وقدمش بساط
قرب قریب کردد درین حال اعدا بر واء التفات غیر نماند برین معنی
خواجهٔ عالم فرموده لَوْ عَلِمَ الْمُصَلِّيْ مَنْ يُنَاجِيْ مَا الْتَفَتَ
عجب نماز کزارنده در حال نماز کزاردن نماز فانی الصفة باشد
وفانی الصفة را التفات بغیر ممکن نبود چنانک امیر المومنین
علی رضی الله عنه در نماز بود پیکان از ران بکشیدند اورا
خبر نبود زیراکه در استغراق مشاهدهٔ محبوب از اوصاف
خویش فانی شده بود وفانی الصفة الم جراحت کی یابد اکر
دوزخ با همه عقوبت بر فرق وی ریزند وی را خبر نبود واکر
نعیم بهشت را لقمه سازند ودر دهن وی ... هیچ لذت
نیابد در کرم باز است ومایده کشیده ...ب وخود را دریاب ای
برادر از انجاکه بشریت است وطلب او چه تواند بود اما کرم فیاض
نه خواجه را می کذارد ونه غلام را ونه توانکر را نه درویش را چون آفتاب
از برج خویش طالع کردد اکر اهل عالم کمر طلب در میان بندند تا

ذرهٔ از نور او بدست آرند نتوانند ولیکن او خود بحکم کرم

جنح در کوشک سلطان و سرای خواجگان نیابد در کلبهٔ گدایان

و زاویهٔ اندوه درویشان نیز بتابد و خاک و آب را ببین این

دولت را ببین که یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهٗ و دیگر اَللّٰهُ وَلِیُّ

الَّذِیْنَ آمَنُوْا و دیگر سَقٰهُمْ رَبُّهُمْ ملک مقرب را

این تشریف و خلعت که تراست نیست فرشتگان مقرب معصوم

هستند و پاکان و مقدسان و مسبّحان و روحانیان هستند

ولیکن خوذ کار آب و گل دیگرست بزرگی گفته است که این مشتی

خاک را کمانی در دست نهاده است که جبرئیل و میکائیل صلوات
وانست کمان همت است

الله علیهما زه نتوانند کرد بیت

حقا که بزه نیاوردی کرد :: چرخ فلک ای پسر کمانم

هرکجا سایهٔ دولت آدمی برافتاد آنجا کس را زهرهٔ دعوی

تقدم نباشد اِنَّ الْمُلُوْکَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَۃً اَفْسَدُوْهَا
یعنی غیر علیه

الآیة والسلام ❊ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ❊

مکتوب سی سیوم در صوم برادر شمس الدین سلمه الله

بداند که ارباب تحقیق و اصحاب تصدیق گفته اند چنانکه قوت

جسمانی متعلق است باکل و شرب قوت روحانی متعلق است

بجوع

بجوع وعطش الجوع طعام الله في ارضه گفته اند
چون بدین صفات معبود جل ذکره یکی است وهو یطعم
ولا یطعم بنده بدین صفت موصوف گردد باتفاق
ارباب عقول ببساط قرب حق نزدیک گردد و از منازل و مراحل انسانیه
بعید گردد چون روزه دار بحکم انک تخلقوا باخلاق الله
بناء خوردن و خورانیدن بصفات محبوب قدم زند و از
صفات بشریت تبرا کند بدو تشریف مشرف میگردد و بدو دولت
مخصوص میشود چنانک خواجه دنیا و آخرت علیه السلام فرموده
داده است کی للصائم فرحتان فرحة عند الافطار و
فرحة عند لقاء الجبار روزه دار را دو فرحت بود یکی
وقت روزه گشادن و دوم در وقت جمال با کمال خداوندی
فرحت در وقت روزه گشادن چیست این قالب کی ترکیب وی
از طبایع مختلف است طالب لا ترکیب است در راه دوست چون بفرمان
صوموا لرؤیته اورا از اکل و شرب باز داشت و در دشت
مسافت وان الی ربک المنتهی تاختن چون یک منزل
ببرید و نماز شام رسید مرکب شکسته باز ماند چون بافطار اورا
علفی وآبی رسید راکب را بسبب قوت او شادی و طربی پدید آمد

کرد مقابلهٔ آن همه شادیها غم و تعب کرد و فرحت دوم
در تحت عبارت کسی در نیاید زیرا که ذوقی است که من لم یذق
لم یعرف چون معلوم عقلا شده است که ان لله سبعین
حجابا من نور لو کشف احدیهن لاحرقت سبحات
وجهه ما ادرکه بصره چون در مقام حجاب نور هرچه هست
سوخته میگردد بیان که کند اینست معنی انکه گوینده در عیان
بیان هدر است یکی از مشایخ طریقت در واقعات خود خواجه معروف
را دید در زیر عرش از کمال سکر نعره می زد خطاب حضرت
بملایکه رسید من هذا وهو یعلم فقالوا یا الهنا و سیدنا
هذا عبدک معروف فقال الله عز وجل عبدی معروف
قد سکر من شراب محبتی لا یفیق الا برؤیتی این کیست
و فریادوی از چیست و او خود بعلم قدیم میداند ملایکه گفتند
بارخدایا بندهٔ تست معروف خطاب حضرت عزت بملایکه رسید
باملایکه معروف مست حضرت ماست هشیاری وی بدیدن ما بود
و هم ازین معنی بود که اشارت کرد صاحب شریعت جوعوا بطونکم
واظمأوا اکبادکم واعروا اجسادکم لعلکم ترون
ربکم عیانا شکمها گرسنه دارید و جگرها تشنه و تنها برهنه

بارز

باید که خدا او نه خود را به بیند آشکارا و گفته اند هر که بدید
بو بعد از محل فنا در گذشت و از مقام بقا بر گذشت در سبحات
وجه محبوب سوخته گشت و قَدْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ
هر که درین مقام از وی عبارت کند گویند ضَالٌّ مِنَ الضَّلَالِ
و هر که درین حال بوی اشارت کند گویند اَعْمَی مِنَ الْعُمْیَانِ

عزیزی گفته است　　مثنوی

بس محبتی که راز مطلق گفت ، راست جنید کو انا الحق گفت
در کشتی محبت بسا کر روزه ، تن را بلا بود و دل را صفا بود جان را
ولا بود و سر را لقا بود چون دل صفا یافت و جان ولا یافت
و سر لقا یافت چه زبان الکن تن بلا یابد هم ازین معنی اشارت
حضرت رسالت است علیه السلام حَاکِیًا عَنِ اللّٰهِ تَعَالٰی کُلُّ
عَمَلِ ابْنِ آدَمَ یُضَاعَفُ اِلٰی سَبْعِیْنَ اِلَّا الصَّوْمَ فَاِنَّهُ لِیْ
وَ اَنَا اَجْزِیْ بِهٖ هر عملی که فرزند آدم کند را جو مضاعف
بود تا از یکی بهفتاد برسد مگر روزه که حرحق را ستجزا پس
او بود گفته اند اِلَّا الصَّوْمَ فَاِنَّهُ لِیْ وَ اَنَا اَجْزِیْ بِهٖ یعنی
اَلصَّائِمُ لِیْ که در عرب صفت ذکر کنند و موصوف خواهند اگر
او را گفتندی که سگ این دری دولت را جای بودی فکیف

یا دار راز مطلق آشکارا و از سبحات وجه محبوب سوخته گردد [illegible]

الحادث اذا قورن بالقدیم یلاشی

[illegible]

بادشاه عالم جل وعلا روزه دار را گوید تو حرا بیی میفرماید
وانا اجزی به یعنی جزا او لقا و رویت منست چنانک
مقتولان محبت را گفت من قتلته محبتی فدیته
رؤیتی ای برادر چون صفاء دل از کدورات سبحی و لقام
ستر از ظلمات بهیمی که سبب وصول کشف است بصوم میشود
بی صوم را دولتی بزرگ دان میان این طایفه معروفست
چون خواهند کلام خداوند بر شنوند چهل روز گرسنه باشند
چون سی روز بگذرد مسواک کنند و از بعد آن ده روز دیگر
گرسنه باشند لامحالة خداوند عز وجل بر ایشان سخن گوید این
بلان اصل است هرچه انبیا را باظهار روا بود اولیا را باسرار
روا بود دیگی از مشایخ گفته است من حکم المرید ان
یکون فیه ثلثة اشیاء نومه غلبة وکلامه ضرورة
واکله [illegible] شرط مرید آنست که او را سه چیز بود خواب
او جز غلبه نبود و سخنش جز بضرورت نبود و خوردنش
جز بفاقه نبود و فاقه نزدیک بعضی دو شبانروز است و نزدیک
بعضی سه شبانروز و نزدیک بعضی یک هفته و نزدیک بعضی
چهل شبانروز است ای برادر چون در کرم او گشاده است

ومایده

خوردنش آن همان می شود و آن اشارت برین بود که نعمتی از غیب در باطن او دهند

وفایده نعمت او کشیده این ناخوردن تو نه از برای آنست
تا نعمت او بماند و کم نگردد و در خزانه او شود فامّا فایده نا
خوردن آنست که در حال خوردن تو بتو چی گذارند چون ترا
بتو گذاشتند بخود حاضر شدی و هر که بخود حاضر گشت از
محبوب غایب گشت پس ناخوردن در بسیار حضور بهتر از خوردن
در محلّ غیبت و حجاب حاصل الامر مرد باید که تا تواند چنان
باشد که آن محقق گفته است اَلدُّنْیَا یَوْمٌ وَلَنَا فِیهِ صَوْمٌ
و دیگری گفته است صُمْ عَنِ الدُّنْیَاءِ اِجْعَلْ فِطْرَكَ الْمَوْتَ
بر خلاصه مخلوقات است و منبع اسرار کار او نه مختصر است
آسمان و زمین تو عرش و کرسی و بهشت و دوزخ طفیل وجود
اوبند و مقصود جمله نه عین آسمان و زمین و عرش و کرسی
و بهشت و دوزخ بود لیکن در حکم قدیم رفت که ترا برین منازل
گذری بود و بدین مواضع نظری افتد در هر منزلی نزلی از
لطف خود افکنند تا چون دوستان برند حظ و نصیب
بر گیرند میگویند دست بعنایت ازلی و لطف سابق ما زدند
که پیش از خاک و گل بوده است ای خاک و گل ای حقه اسرار
و شمع ای خاک کند ای هم دوست و هم بنده گمان مبرید که

کویند خداوند خواست که صنع خود
ظاهر کند عالم آفرید و خواست که خود را
ظاهر کند آدم بیافرید از بهر اینکه
گفته است
فرستاد آدم

دبر صحرا نهادیم

حدیث شما با ما امروزینه است یا حدیث ما و شما اکنونی است
عالم نبود و آدم نبود حدیث ما با شما بی شما بود توسّل
ما بود با احسان قدیم اوست روزی یکی بر خلیفه آمد و خلیفه
وی را نمی شناخت گفت تو کیستی آن مرد گفت من آنم که در فلان
سال تو با من احسان کرده‌ئ خلیفه گفت مرحبا بمن توسّل
الینا باحساننا مرحبا کسی که وسیلت بما باحسان ما و خود
تا خلعت و صلت دادند و بنواختند رباعی

گر آب دهی نهال خود کاشته‌ئ ور پست کنی بنا خود افراشته‌ئ
من بنده همان کنم که پنداشته‌ئ از دست میفکن که بخود برداشته‌ئ

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب سی چهارم در زهد

برادر شمس الدین بداند که عبادت بدنی است و عبادت
مالی است مالی را بر بدنی فضل می نهند که منفعت آن بغیر
هم می رسد و این طایفه جان و مال را باخته اند و با هیچکس
ماسوی الله نساخته گفته ایشانست الفقیر کالمه مباح
و دمه هدر یعنی درویش صادق آن بود که بجون و مال
او را دعوی نبود اگر خونش بریزند اگر از اوز حق داند و
آن ساعت خون ریختن را صبحها عمر خود شمرد و دیت از

[illegible]

خداوند بستاند که گفته انّه مَنْ قَتَلْتُهُ فَاَنَا دِيَتُهُ اکر
مالش بپیوند خوش کرد وکوید الحمد لله که حجابی از پیش من
برداشتند تا گفته الله زکواة نعمت دنیا بنزدیک این طایفه محمود
نباشد از آنک نعمت نابوده است وبخلی تمام باید تا دویست درم را
دربند کند ویکسال محبوس دارد آنگاه پنج درم از آن بدهد یکی از
فقها بر سبیل آزمایش شبلی را رحمة الله علیه پرسید که زکواة در چند درم
لازم آید گفت جواب بر مذهب فقیهان خواهی یا بر مذهب فقیران
گفت بر هر دو مذهب جواب فرمای شبلی گفت بر مذهب فقیهان
از دویست درم بعد از حولان حول پنج درم باید داد وبر مذهب
فقیران در حال هر دویست درم باید داد وجان بشکرانه بر سر
آن باید نهاد فقیه گفت ما این مذهب از ائمهٔ دین گرفتیم شبلی
گفت ما این مذهب از خازن رب العالمین گرفتیم یعنی ابی بکر
صدیق رضی الله عنه او هرچه داشت بپیش سید عالم نهاد وجگر
گوشه خویش بشکرانه داد در نوادر الوصول آورده است که خداوند
عز وجل خواص این امت را هزار جزء کرد ونهصد ونود ونه جزو را از دنیا برایشان عرض
کرد نهصد جزء بدنیا میل کردند وگفتند دنیا جزو عقبی آخرتست
کشتی بکنیم تا فردا بر آن برداریم عقبی را برآن صد جزء عرض

مخلوقم را عرض کرده شد ابوبکر صدیق رضی الله عنه چرا خازن رب العالمین گویند فرمودند سبب این
که جمله مال خود بپیش رسول آورد از برای الله را فرمودند که می گویند چهل هزار دینار زر بود بپیش رسول
علیه السلام آورد بعده رسول فرمود علیه السلام مَا خَلَفْتَ لِعِيَالِكَ یعنی چه مال خلق کرداشتی برای عیال
واطفال خود را ابوبکر صدیق رضی الله عنه جواب داد الله ورسوله بعده ذخیر محبوبه خود بپیش رسول علیه السلام آورد
بعده فرمودند این که ابوبکر صدیق مال خود بپیش آورد پیش از هجرت مکه سوی مدینه بود ودران روز مال عزیز
بود هر کسی را از برای آنکه درین وقت مال الفاخر توان بود زیرا که محاربه بخت امت است آن روز کفار می آمدند
تیغها میکردند الفاخین را دشوار بودی بسیار ... وطالب خدا ونیز را چنین همت باید ٥ ٥ ٥ .

آن روز که صدیق اکبر رضی الله عنه
تجرید کرد وچهل هزار دینار در راه
خدای صرف کرد حضرت رسالت
امید گلیمی پوشیده وخیجی در وی زده
همدران حال جبریل علیه السلام
نازل شد همدران لباس پرسید این
چه لباس است گفت یا رسول الله
امروز همه ملایکه را فرمانست تا
بموافقت ابوبکر گلیمی بپوشند
وخیجی بر وی زنند . نظم

لخنی در سخاوت شود همه چیز
کیست کو این سخن بیان نکند
تا توانی بده بکس چیزی
هیچ کس در سخا زیان نکند

کردند نود جزء ازان عقبی میل کردند گفتند خداوند عزّ وجلّ
این را ملک کبیر خوانده است و بنده حقیر را ملک کبیر بسنده باشد
آن ده جزء باقی را ببلیات و عاهات مبتلا کردند نه جزء ازان
گفتند مَسَّنِيَ الضُّرُّ و ببلا از مبلی محجوب گشتند آن یک جزء
بماند خطاب حضرت در رسید که مطلوب شما چیست و محبوب
شما کیست ایشان فریاد برآوردند که اَنْتَ مَعْبُودُنَا وَمَقْصُودُنَا
اَنْتَ مَطْلُوبُنَا وَمَحْبُوبُنَا ندا کردند اَنْتُمْ اَوْلِيَائِي وَاَنْتُمْ
اَصْدِقَائِي مرد چون ایمان آورد دل بذل کرد و چون نماز
گزارد تن بذل کرد و چون زکوة داد مال بذل کرد و این همه صفت
محبانست و صدق دعوی ایشانست در محبت یعنی هر چیز
که اضافت بر ایشان دارند بذل کنند تا تعلق ایشان از ما سوی الله
بکلّی منقطع گردد چون وارد نظر ربانی بر ایشان رسد ایشانرا
از غیر خود فارغ یابد بعز قبول ایشانرا مخصوص گرداند و بسر برید
تهمت نشاند و امر بدادن زکوة اشارت هم برین است که دلها
بعضی مردمان را بحب مال مستغرق دید و در فراهم آوردن
مشغول یافت بنور نبوت دانست که شحنهٔ غیرت هر دل
را که بغیر مشغول یابد آن دل را از راه و درگاه رضا براند و بیرا

اَحِبَّائِي

هم بران جیز مشغول کرد انند بس اکر از همه بی‌نوا اند خاست
باری از دویست درم پنج درم بدرویش دهند بر حسب ضعف خویش
این کرم شرع بین در باب ضعفا مَنْ کَانَ اَضْعَفُ کَانَ
الرَّبُّ بِهِ اَلْطَفُ هر که ضعیف تر حق تعالی بروی مهربان تر
امّا زکوة را با این طایفه کجا ملاقات تجرید و تفرید راه ایشانست
یکی از اهل صفه در عهد رسول علیه السلام نقل کرد یک دینار
در جامه وی یافتند فرمود لَهُ کَیَّةٌ مراو را یک داغ کنند و دیکر
هم از اهل صُفَّه نقل کرد از وی دو دینار ماند در حق وی فرمود
لَهُ کَیَّتَانِ مراو را دو داغ کنند جون ایشان دعوی تجرید
و تفرید بود این معنا را از ایشان جنایت آمد ای برادر آنک اوّل
قدم جان باخته است مال را نزدیک وی خطر نباشد این کار من و تو
نیست این دولت کرداد ما مُدبران مادر زاد را از من و تو انشاء
الله تعالی که بر ایشان تشبهی آید مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ
فردا ما را دست کیرد فوزی و فلاحی را امید بود و اکرنه دمار
از نهاد ما مدبران بر آمد همیشه از معصیت مستغفر و از طاعت
شرمنده بود جنانک معصیت را استغفار حاجت است طاعت
را نیز حاجت است اکر آفت طاعت ترا بیش تو آرند از طاعت

کیم از علایق و خلایق بود و تفرید آنک از ...
(۲) را بغایت ... نیز ...

و بعض جنبی نهاد داند و زنجیر کردن حاجت نیست
و لکن حال این طایفه اختیار فقر است و بدین
اعتقاد از غیر حق بی باغنیا ...
حاجت آید نه بیعت ...
نیز نفی

صحابه بخدمت رسول علیه السلام عرض
داشتند که بعضی یاران اخذ مال ...
الموال خود کرا این دو کس را دعوی ...
کم می کفتند که ما هو فی ایام و صوفی ...
بود بس ایشان را دعوی ترک بود جون
با دعوی ترک محبت دینار بود کاذب
آمدند

بیني ازان ترسي كه از معصيت مصطفي عليه السلام ميگويد
اِنِّي لَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ دامن
نبوت ازان پاك بود كه غبار معصيت بروي نشستي وليكن
آن استغفار از طاعت بود رابعه عدويه بسيار گفتي اَسْتَغْفِرُ
اللّٰهَ مِنْ قِلَّةِ صِدْقِي فِي قَوْلِي اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ عايشه
رضي الله عنها روايت كند كه از مصطفي صلي الله عليه وسلم پرسيدم
از معني اين آيت وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَا آتَوْا اي يعطون ما
اَعْطَوْا مِنَ الزَّكٰوةِ وَالصَّدَقَاتِ وَقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ خَائِفَةٌ
اَنْ لَا تُقْبَلَ مِنْهُمْ لِتَقْصِيْرِهِمْ وَقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ يا رسول الله
اين آيت درحق كيست آنكه خمر خورد و زنا كند گفت نه گفت اين آيت
درحق كسي است كه نماز كند و روزه دارد و صدقه دهد و ترسان
و لرزان باشد كه از وي بپذيرند يا نه گفته ايشانند كه جز جلي نا
ترسيدن است ستر كرم اوست كه ما بر يكديگر سلام مي كنيم و با يكديگر
روزگار مي گذاريم والعياذ بالله اگر او اين ستر بردارد بگريزد از

يؤتون ما آتوا اي يعطون ما اعطوا من الزكوة والصدقات وقلوبهم وجلة خائفة ان لا تقبل منهم لتقصيرهم ، مدارك

پدر جز بپرد و مادر از فرزند — قصيده

در شهر مردي نيست زمن نابكارتر ، مانده بجز نزاد زمن خاكسارتر
هستم درون حلقه دعوي ميان خلق ، شاء ذكر ز حلقه در بد گناه تر

رحمن

مع یا مغان بطوع ز من راست کوید ، تمسک با سکان زمین بوفا ساز کار نیست

این است جای شکر که در موقف جلال ، نومید ترکسی بود امیدوار تر

بسم الله الرحمن الرحیم ، مکتوب سی پنجم در حج

برادر شمس الدین سلمه الله تعالی بداند که حج عبادت بلیغ
و مالیست و این طایفه را در حج سرها است و کارها است و بحقیقت زیارت
کننده کعبهٔ معظم چون زیارت کننده خداوند است جل و علا و کرامت
زیارت کننده از لوازم کرم است و مقصود و مراد طالبان از حج
خانه خداوند خانه است نه خانه اما خانه درمیان بهانه است سلطان
العارفین قدس الله روحه گفت چون بحرم رفتم و جمال کعبه دیدم
با خود گفتم من از جنس این خانه بسیار دیده ام مرا خداوند خانه
باید باز گشتم سال دوم چون بحرم رسیدم چشم ضمیر بگشادم خداوند
خانه را دیدم و خانه گفتم در عالم الوهیت مشارکت در نگنجد و در
عالم وحدانیت زحمت دوئی نه محبوب و خانه و من نه باشد
آنکه دو بیند ملحد بود منکه سه بینم چگونه ملحد نباشم در حال باز
گشتم در سال سیوم چون بحرم رسیدم لطف محبوب مرا در برگرفت
و پرده عزت از بصر بصیرت من برگرفت شمع معرفت در دلم
برافروخت هستی مرا بانوار تجلی بسوخت و این خطاب بسرم

رباعیه
در بتکده گر جمال معشوق ماست
رفتن بطواف کعبه از غایت خطاست
گر کعبه ازو بوی ندارد کنشت است
با بوی وصال او کنشت کعبهٔ ماست

ما نیلاند انت زائری حقا فحق علی المزور ان
یکرم زائره چنانکه گفت مثنوی

تا چشم برکشادم نور رخ تو دیدم * تا گوش برکشادم آواز تو شنیدم

چون محبان صادق را جمال آن خانه از محبوب بی نشان نشان
جکنند بران خود را تسلی دهند چنانکه گفته اند مَن مُنِعَ
عَنِ النَّظَرِ تَسَلّی بِالأَثَرِ هر که از دیدن جمال دوست ممنوع
بود بنشانی محبوب خود را تسلی دهد مجنون گرد خانهٔ لیلی
هر صبح وشام گشتی وخاک در و دیوار بوسیدی وگفتی شعر

اطوف الی جدار دیار لیلی * اُقَبِّلُ ذَا الدیار وذا الجدارا
فما حبّ الدیار شغفن قلبی * ولیکن حبّ من سکن الدیارا

جبین نیاز بر خاک آن آستانه می مالند و بدرد دل می نالند و امید
میدارند تا از دیدن خانه بدیدن جمال خداوند خانه رسند و از
نشان بعیان حرف شوند گفته اند چون محب بداند که مقصود
وی از آن در بر خواهد آمد و مطلوب وی را از آن در بر خواهد
آمد الکرامت مقامی که وی را در دار فنا خواهد بود لمحه از آن
در بر خیزد ندا کند بر در هر که خواهی رو بسوی هر که خواهی
رو اکنون پای کلیم کبریا دست نگیرد و اکنون سر بر قدم وی نهی نه

بازبود

بنیرد وهرکرا جان می باید در ! وکیرد وهرکرا جهان می باید

بردهد او بزد برای این معنی در سخن در بار سید مختار رفته

است حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا حج بسنده

بهتر از دنیا وانچ در دنیاست چون بنده دل از همه اهل و فرزند

بردارد روی براه درکاه آرد چون بدید جمال جمیل ومشقت

سلبد جمال کعبه ببیند همی اینه لذت یافت جمال کعبه وی را

چنان بود که همه لذات یافت جمال کعبه وی را چنان بود که در

موازنهٔ آن زحمت نماید واکر درین حال نسیم عنایت در بردن

آید وحجاب وجودش از بیش برآید بعرش که کعبهٔ دلهاست

مکاشف شود وچون محرمان قدسی کرد عرش مجید طواف کردن

کیرد درین مقام این لذت یابد که لذات بهشت را تناید که در

مقابلهٔ آن لذت خوانی اکر خواهد نظر سرش از مکونات درکذرد

واز محسوسات ومعقولات برکذرد وبیافت دیدار محبوب

سعید کردد حالتی از ادراک عقول واوهام بعید کردد بس

بدین معنی حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا باشد

وَخَيْرٌ مِنَ الْعُقْبَى ایضا وانچ حضرت رسالت فرموده است

حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ مَا لَهَا جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ حج مبرور را اجر

جز بهشت نیست یعنی چون محب در عشق دیدار محبوب
از اهل و فرزند برخاست و جان و دل در میان نهاده مطلوبش
هر آینه بخلعت رضا و بتشریف لقا مشرف کرد الله که کفته ایشانست اگر
نه آن بودی که محبت انرا در بهشت وعدهٔ دیدارست هرگز ذکر بهشت
بر ضمیر منیر طالبان نگذشتی و هیچکس از ایشان برغبت قلم در جنت
فردوس ننهادی ای برادر بهشت صدقی است که در رضاء محبوب
درآنست غواص بلند همت که در دریاء محیط فرود رود جز لولو
شاهوار بر نیارد محققی گفته است رباعی
شربت وصل را بهشت خیی است؛ در ره عاشقان بهشت بسی است؛
در خورشان بهشت و دوزخ نیست تا بر مرغ دام و دانه یکی است؛
آن مرغان که در هواء هویت بر امید قرب حضرت صمدیت می برند
و تا مرغ در هوا باشد وی را پروای دانه و دام از کجا باشد حاصل
لا مر آنجا که ذکر محبت و شوق رود حدیث بهشت و خشم دوزخ
چکند محمد بن فضیل رحمة الله علیه کوید عجب از آن دادم که اندر دنیا
خانهٔ وی طلبند چرا نه اندر دل مشاهدت وی طلبند که خانه باشد
که یابد و باشد که نیابد امّا مشاهدت لا محاله باشد اگر زیارت سنگی
کسانی بدو نظری باشد فریضه بود بس زیارت دلی که روزی بدو

بیصد

سیصد و شصت بار نظر باشد اولیتر که فریضه بود اکنون ما بی دولتان
مادرزاد را نه زیارت خانه است و نه زیارت دل خاک مصیبت بر فرق باید
ریخت و بر شقاوت وادبار خود باید گریست و این حیلت و تدبیر دست
باید شست خوش گفته اند

بیت

من درپی صبح طرب دل عاشق شبهای غم، بدروز مادرزاد را از حیله کی مقبل کنم

از خود و از طاعت خود منکر باش ایمان خود را بنظر زنار بین عبادت
خود را بت پرستی شمر و خود نمرودی و فرعونی تصور کن و از دعوی
دور باش که بساط عزت ربوبیت بساطی است که هر که بحاشیه آن بساط
رسید همه دعویهاش برسید و همه سر بهاش فرو دریخت و همه حسنات
رنگ زلات گرفت و همه طاعتش با معاصی برابر آمد اگر فصیح جهانست
گنگ گردد و اگر عالم عالمست جاهل گردد چون در عظمت و عزت
بی نیازی او نظر کنی همه موجودات عدم بینی و چون بسلطان عزت
و قدرت او نگری همه معدومات را موجود یابی اگر خواهد در هر لحظی
صد هزار چون محمد بیافریند و هر نفسی از انفاس قاب قوسین
دهد در جلال او ذره زیادت نگردد و اگر خواهد در هر نفسی صد هزار
چون فرعون بیافریند تا دعوی انا ربکم الاعلی کنند در جمال و کمال
او ذره کم نگردد و اگر خواهد هرچه در روی زمین کافری و مشرکی

خوآمد

است در دریای رحمت غرق کند از صفت قهر اعذره کم نکردد
واکر هرچه در عالم نبیء و ولی است همه را در یک سلسله قهر کند
و خالدا کو مخالدا در عذاب الیم بدارد از صفت رحمت وی ذره
کم نکردد ای برادر آنجا که قدرت و عظمت علم زند مکنونات و مقدورات
و مخلوقات را چه خطر حدی کودک خود را بدبیرستان فرستاده بود چون
شبانگاه بخانه باز آمد اورا بپرسید که امروز استادت چه آموخت
گفت این که الف هیچ ندارد ه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ه
ملفوظ سی ششم در دعاء برادر اعز شمس الدین اجاب
اللّٰه دعاوه بداند که مردمانرا اختلافست که دعا کردن اولیتر
یا خاموش بودن در تحت جریان حکم اولیتر بعضی میگویند که
دعا در نفس خویش عبادت است چنانکه فرمود الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ
بس کردن چیزی که عبادتست اولیتر باشد از ترک آن اگر مستجاب
نشود و بنده بحظ خود نرسد باری بعبادتی قیام نموده باشد
که دعا اظهار نیاز حاجتمندی خویش است بحق و از خواجه
حاتم اعوجه رحمة اللّٰه علیه می آرند که گفت محروم گشتن از
دعا بر من سخت تر از حرمان اجابت است و طایفه بدانند که خاموش
بودن در تحت جریان حکم و رضا دادن بلاء سابق است اولیتر

والهذا الملام

ولهذا امام واسطی رحمه الله میکوید اختیار کردن اجح بهتر است

در ازل بهتر از معارضه وقت است وپیغامبر فرموده است

علیه السلام حاکیاً عن الله تعالی مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي

عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ

هرکرا مشغول کند ذکر من از سوال کردن از من بدهم اورا زیادت

تر ازانک خواهند کانرا بدانک ارباب علم میان این دو قول توفیق کرده اند

وکفته اند اولیتر آنست که کوییم اوقات مختلفست در بعضی احوال

دعا فاضلتر از خاموشی است وآن ادبست ودر بعضی احوال

خاموش بودن فاضلتر از دعا است وهو الادب واین که بشناسد

در وقت شناسد زیراک علم وقت جز در وقت حاصل نشود پس اکر

در دل خود اشارتی بدعا یابد دعا فاضلتر واکر اشارتی بسکوت

یابد خاموش بودن اولیتر وکفته اند واجبست که رعایت حال خود

کند اکر در دعا زیادت بسطی یابد در وقت پس دعا اولیتر

واکر در دل خویش بوقت دعا مانند زجری وقبضی یابد پس ترک

دعا اولیتر واکر نه زیادت بسطی در وقت یابد نه زجری وقبضی

اینجا دعا وسکوت هردو برابر است پس اکر غالب بروی درین

وقت علم بود دعا اولیتر زیراک دعا در نفس خویش عبادتست

واکر غالب بروي دران وقت معرفت بود وحال بس سکوت
وسکوت اوليتر اين بود تقرير اقوال بزرکان در دعا وسکوت
که کدام فاضلتر بس تامل کند وشکو دس يابد تا فوايد حاصل
آيد واخبار وحکايت درين باب بسيار آمده است ودر خبر است
از حضرت رسالت صلي الله عليه وسلم که معنيش اينست که بدرستي و
راستي که جون بنده بخواند خداوند را وخداوند تعالي اورا دوست
دارد کويد يا جبرئيل تاخير کن حاجت اين بنده را که دوست ميدارم
که صوت او بشنوم بدرستي وراستي جون بنده بخواند خداوند را
وحق تعالي اورا دشمن دارد کويد يا جبرئيل قضا کن حاجت
اين بنده را که من دوست ندارم که آواز وي بشنوم وحکايت
کرده اند از يحيي ابن سعيد بن قطان رحمة الله که خداوند
را در خواب ديد کفت الهي جند خوانم ترا واجابت نمي کني
مرا کفت يا يحيي من دوست ميدارم که صوت تو بشنوم ودر
خبر است از سيد عالم عليه السلام که فرموده است بخدايي که
نفس من بيد قدرت اوست که بنده هر اينه خواند خداوند را
واو بروي بنده غضبان باشد اعراض کند از وي بس ديکر بار
بخواند بس اعراض کند از وي بس سوم بار بخواند حق سبحانه

وتعالى

وتعالی بملائکه ندا کند سر بانزد بنده من از ان که خواند غیر
مرا بلبیک وراستی که اجابت کردم مر اورا از خواجه یحیی
معاذ رازی رحمة الله آورده اند که در مناجات خود گفتی الهی
چگونه خوانم ترا و من عاصی ام و چگونه نخوانم ترا و تو کریمی خداوند
اگر تیغ قهر از نیام عدل بر کشی پیغامبران معصوم و فرشتگان
مقرب لباس بیشی بر وجود خود اختیار کنند و اگر گنج رحمة بر بخشی
کافران روم و هند جامه جنگ بر کنند و جان و دل نثار کنند
اگر بر موافقت رسول سنگ بر شکم نه بستیم در مقام مثال سنگ ٢ خداوندا
مر رسول تو نیز نداختیم طاعت اگر چه اندک است بپذیر نه وامی
فروشی گناه اگر چه بسیار است ببخشی که نه از خشم خوشی بد
نکردیم ولیکن بنده ایم با فعال خود پریشانیم و پراکنده ایم گناهکارانیم
تو ایم و پناه جویان تو ایم اگر چه عیب ناکیم ملک تو ایم پادشاها
منکران داری سیاست جبروت خویش بر مقربان چه رانی
جباران گردن کشان داری که با تو در جنگ اند صلح جویان ایمان
را بجز بی نیازی بیم ما از انست بنده نوازی امید ما در انست مطیعان
خجل شده اند قوت ایشان ده عاصیان رنجه شده اند رحمی شان
نه دستگیر پایمال گشتن بیا مرز و گوشمال مده خداوندا اگر چه آنرا

نشاییم که رسولت با تو ارما آزادی کند آنرا نشاییم که کرم تو ما
را از آتش دوزخ آزاد کند اگر در صف جهاد در دوار شمشیر نمی
زنیم بر در تو هر روزی و شبی پنج بار سر بر زمین می زنیم اگر
هیچ گناه به از گناه ما آمرزیده ما را محروم مکن اگر از هیچ کسی
طاعت با تقصیر قبول کرده طاعت ناسره ما را برروی ما باز
مزن اگر رفیق ما نباشی راه در از دنیا کی سپرده شود اگر شفیع
گناه ما نباشی نام ما از جریده بدبختان کی سترده شود با تو
این چه سود است امروز ما را بیار تا چه جای فرداست مناجات

خداوندا امید من وفا کن ؛ دلم را از کرم حاجت روا کن
منور دار جانم را بنوری ؛ دلم را زنده گردان از حضوری
دلم را محرم اسرار گردان ؛ ز خواب غفلتم بیدار گردان
چو جانم منقطع شد از جهان دم ؛ تو ما را ذوق ایمان دار آن دم
چو با ایمان فرو بردی بخاکم ؛ نیاید از جهانی جرم باکم
خداوندا همه بیچارگانیم ؛ در آن هنگامه چون نظارگانیم
که داند تا بمعنی متقی کیست ؛ سعید از ما کدامست و شقی کیست

دیگر

از تو بخشودنست وبخشیدن ؛ از من افتادنست وبخشیدن

دل کہ کشتہ را رہی بنمای :. مردم دیدہ را دری بکشای

بد مانیک شد جو بد رفتی :. نیک ما بد گشت جو بکرفتی

بستہ خویش کن بہر خوابم :. تشنہ خویش کن بلہ آبم

از خواجہ سفیان بن عیینہ رضی اللہ عنہ نقلست کہ کفتی باز

ندارد شما را از دعا کردن معصیت و کناہ کہ حق سبحانہ و تعالی اجابة

کردہ است دعاء ابلیس کہ بدترین خلق است و امام کفر و کافریست

جون کفت رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۵ قَالَ

فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۵ بس ازینجا امیدہاست کہ خدای

کہ دعاء شیطان کہ امام کفرست اجابت کند جون مومن عاصی اورا

بخواند کی نومید کند اکر کویی جیست فایدہ دعا و قضا را مرد نیست

جواب بدانکہ رد بلا بدعا ہم از قضاست و دعا سبب است مر رد

بلارا و استجلاب رحمت را جنانکہ سپر سبب است مر تیر را بس بیکدیکر

تدافع میشود ہمجنین دعا و بلا و از شرط اعتراف بقضا خداوند

این نیست کہ سلاح بر نبارند و بطرا زکاشتن آب ندہند و کویند

اکر قضا بنبات تاب سابق شدہ است بخواہد رست زانکہ تقدیر خیر

کردہ است بسبب کردہ است و آنکہ تقدیر شر کردہ است تقدیر سبب

کردہ است حرف دفع آن را سببی نیکو تر تامل کن و در یاب تا نشوش

بدانکہ قضا بر دو نوعست قضاء مبرم است و قضاء معلق است و در قضاء معلق رد و بلا بدعا و صدقہ روا باشد
اما در قضاء مبرم دعا و صدقہ ہیچ سود نکند شیخ عبد اللہ انصاری اینجا کفتہ است الہی اکر بدعا فرمانست
حکم رفتہ را جہ درمانست لا تبدیل لخلق اللہ و ما یبدل القول لدی اینجا محمول است اما آنچ در دعاء
امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ آمدہ است اللہم ان کنت کتبتنی فی ام الکتاب شقیا فامح عنی
اسم الشقاء و کتبنی سعیدا و قولہ تعالی یمحو اللہ ما یشاء و یثبت این محمول بر قضاء

تناقض بر خیزد اکنون باید که در دعا و سوال یک حرف نگاه
داري اگر دعا کني سه بار کني و اگر سوال کني همچنین که از ابن مسعود
رضي الله عنه روایت است که پیغامبر صلي الله علیه وسلم چون دعا
کردي سه بار کردي وچون سوال کردي سه بار کردي و یک حرف
دیگر باید که نگاه داري و آن آنست که در اول دعا و سوال
باید که درود گوئي و ختم دعا و سوال هم بدرود کني که از ابو
سلیمان داراني همچنین مرویست و درین امید اجابت
است از أیمهٔ کبار و علماء نامدار و بزرگوار خواندن سور تهاء
بدین طریق آمده است اگر کسي را حاجتي بود میان سنت بامداد
و فریضه چهل یکبار سورهٔ فاتحه بخواند براي دفع شر را بیت
هزار بار بخواند و امید قضاء حاجت سورهٔ انعام چهل یکبار
آمده است و سورهٔ اخلاص هفت هزار بار آمده است و بجهت
دفع خصم سورهٔ نوح هزار بار آمده است و هر که بعد از نماز
دیگر هر روز سورهٔ والنازعات بخواند او را در گور نگذارند
مگر مقدار یک وقت نماز و هر که بعد از نماز هر روز سورهٔ عم
یتسالون پنج بار بخواند او را در آسمانها اسیر الله خوانند یعني
اسیر محبت خداوند بود که هر محبتي اسیر محبوب خود است و اگر

کسی در کاری بدر ماند و تدبیر آن نداند بعد از نماز خفتن صد بار
بگوید یا فتاح خداوند عز و جل بفضل خویش فرجی پدید
کرداند و برای دفع دشواری و مهمات سوره یس جهل یکبار
بخواند و هر که بعد از نماز آدینه پیش از سخن گفتن هفت بار
سوره فاتحه و اخلاص و معوذتین نیز هفت هفت بار بخواند حق
تعالی او را تا دیگر جمعه از غمها و مشقتها و بلاها ایمن کرداند
و برای دفع تنگی معاش سوره جمعه هر شب بخواند و هر که بعد از نوافل
و ادعیه در گوشه شود و دست بلند بر آرد دو صد بار بگوید یا رب
یا رب و هر چه از خداوند بخواهد بیابد و اگر هزار بار بگوید
با نقطع حاجت بر آید ای برادر چون قنوط نا پسندیده بود
امید هر آینه پسندیده بود و چون امید پسندیده بود امیدوار
ولیتر که پسندیده بود زیرا که وعده مغفرت گناهان بالجمله
مر او راست إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا چنانچه بزرگی
گفته است بیت جون مغفرتست وعده حضرت او
از کرده گناه چه باک است مرا ای برادر یکی در خطاب یا عبادی
الذین اسرفوا در نگر و بنی گوید یا ایها الذین تابوا و نی گوید
یا ایها الذین اتقوا این بشارت و اشارت مر او راست با جمله گناه کاران

اسراف
از حد تجاوز کردن

را عالم را بنده است اي برادر بندکان مومن ومتقي ومطيع
وتايب در خود نظري دارند بر سر کوي کار خود کذري دارند امّا
سيه رويان کناه کار وبيچارکان شرمسار از سياه رويي خود در
هر دو جهان سر بر نيارند مَنْ كَانَ اَضْعَفُ كَانَ الرَّبُّ
بِهِ اَلْطَفُ سر اين معني است قطعه

نوميد نه ام از حضرت تو ؛؛ بسيار اکر شود کناهم
زيرا که بعفو رحمت تست ؛؛ در دنيا وآخرت پناهم ؛؛

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مكتوب سي هفتم در عبادت
برادر اعز شمس الدين اکرمه الله بکرامة العابدين بدانکه
عبادت سرمايه اوليا است وپيرايه اتقيا است وحرفت مردانست
وپيشه صاحب همتانست وفايده عمر است وثمره علم است وطريق
خداوندان بصيرت است وراه سعادت وجنت است اما با عقبات
بسيار ومشقتهاي بي شمار دشمن وراه زن بسيار يار وهمراه
اندک واين از آنست که راه بهشت است پيغامبر فرموده است
عليه السلام که بهشت را بمکروهات ودشواريها کرفته اند
ودوزخ را با آساني وسهولت کرد کرفته اند با اين همه پس بوزني
بنده ضعيف وزمانه صعب وکار دين در قصور وفتور وفراغ نم

وعمر کوتاه

وعمر کوتاه واجل قریب وسفر بعید عبادت توشهٔ که ازان چاره
نیست وچون فوت شد تحصیل آن ممکن نیست پس این کار سخت
دشوارست وخطر او بزرگ است وازینجاست که کم کسی قصد این راه
کند وانک کند کم باشد که کسی سلوک کند وانک سلوک کند کم بود که
بمقصود رسد وانک بمقصود رسد اوست عزیز کرده خداوند عز
وجل کار برآمده ومقصود در برآمده وبر تخت مراد نشسته وازهمه
آفت رسته بملک ابد پیوسته وبزبان حال میگوید رباعی

تا بر سر ما سایهٔ شاهنشه ماست ، کونین غلام وچاکر درگه ماست
گلزار بهشت وحور رخساره ماست ، زیرا که برون زکون منزلگه ماست

وگفته اند اصل موانع وحجاب بنده را چهارست دنیا وخلق
وشیطان ونفس دنیا حجاب آخرتست وخلق حجاب عبادتست
وشیطان حجاب دین است ونفس حجاب از خداوند است چون مرید
جنگ بزهد زد از حجاب دنیا بیرون آمد وچون جنگ بعزلت
وخلوت زد از حجاب خلق بیرون آمد وچون جنگ بمتابعت
سنت زد از حجاب شیطان بیرون آمد وچون جنگ بریاضت ومجاهده
با فقت نفس روی بگرداند از حجاب نفس بیرون آمده
بعده کشف در کشف است ومشاهده در مشاهده وبسی نکذارد

که بیند خود را در صحرای شوق و عرصات محبت افتاده و از آنجا
در ریاض رضوان و بساتین انس رسیده و خلعتها و کرامتها
از حضرت ملک مکرم و منعم یافته و حال او چنان شده که بتن در دنیا
و بدل در عقبی چنانکه در صفت این طایفه گفته اند اَبْدَانُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَقُلُوبُهُمْ فِي الْعُقْبَى پس چون ببرند او را از دار
فانی بحضرت خداوند باقی و بمقر ریاض جنت ببیند آنجا نفس
فقیر و حقیر ضعیف خود را ملک کبیر و مملکت عظیم و انعامی
و اکرامی که هیچکس بوصف آن نتواند رسید پس زهی سعادتی
عظیم و زهی دولت بزرگ و زهی بنده نیکبخت و زهی کار
بلند پایه و طالب را این معنی در سایه دولت پیر بجنبد دست
دهد و بخدمت این طایفه و در صحبت این گروه میسر شود
بشرط آنکه ترک اعتراض ظاهرا و باطنا نه در باطن انکاری
بود و نه در ظاهر اعتراض بود این هر دو از شوربختی خیزد
بود بهرچه قول و فعل و حال و صفت پیر ببیند اعتراض نکند
از قصه موسی و خضر علیهما السلام باز اندیشد تا بترک
تصرف تواند گفت زیرا اگر مریدی مردود ولایت شیخ شد
که او را مرتد طریقت گویند هیچکس از مشایخ او را بجای نتواند

کفر است زیرا که مرید بر ولایت شیخ عاشق [illegible] انکار او از تصرفات
و اختیار [illegible] بیرون تواند [illegible]
زیرا که اعتراض [illegible] است و [illegible] با وجود شیخ [illegible]
پس چون [illegible]

رانید

ربایند اما اگر مریدی صادق که بخدمت شیخ تربیت نیافته
باشد و بحد بلوغ باز مانده یا او را پیر اجازت کند آنگاه او بخدمت
شیخی دیگر پیوندد باکی نبود چنانک خواجه ابو سعید ابو الخیر
رحمة الله بعد از وفات پیر خود ابو الفضل حسن رحمة الله
بخدمت شیخ ابو العباس قصاب پیوست رحمة الله اگر مریدی از
پیر منکری بیند قولاً و فعلاً در بنای عجز خود شود تا گستاخ نگردد
چون جمال معامله او با شرع آراسته بود و آن یک ذلت بر سبیل
امتحان بر آن مرید نماید روزگار خود در ابدان راست نکند و آن
قبله روش خود نسازد و نگوید که همه روزگار من خود چنین
بوده است مرید که آن بیند او را آن انجا در باید گذاشت و دیده بر
جمال معاملت وی باید نهاد که آن قوت مغفرت است نه
قوت مرید و اگر کسی را همه روزگار بر خلاف شرع بیند یا بیشتری
آن انجا باید گریخت که صحبت آنچنان کسی درد و سوز را فرو
نشاند و ایمان را خلل کند و ره برو بزند الغرض چاره نیست
عبادت را از علم که علم قطب است و مدار کار بدوست گفته اند
علم و عبادت دو جوهرند که بسبب ایشانست هر چه می بینی
هر چه می شنوی از تصنیف مصنفان و تعلیم معلمان و نصیحت

زیرا که پیرانرا برخصت کردن زبان نیارد
برخصت فرود آمدن زهر قاتل

ناصحان بلکه بسبب اینست و انزال کتب و ارسال رسل و بداند
که هرچه جز این دو کار است انکارها باطل که در وی چیزی نیست
و لغو نیست که در وی حاصل نیست و از نیست که خواجه حسن بصری
گفته است رحمة الله بطلبید این علم را طلب کردنی که از عبادت
باز نماند و طلب کنید این عبادت را که از علم باز نماند چون
معلوم شد که چاره نیست هر بنده را از این هر دو بدانک علم
اولیتر است بمقدم داشتن بر عبادت از آنک اصل وی و رهنمای
اوست و از این است که فرموده است پیغامبر علیه السلام که علم
امام عمل است و عمل تابع اوست و دیگر که گفت خواب کردن
عالم بهتر از نماز کردن جاهل و عامل بی علم فساد بیش از آن
کند که صلاح و دیگر که فرمود که الهام کند بعلم نیکبختان را
علم و بدبختی وی از آن سبب است که علم بیاموخت و بی علم
عملی کرد که فردا مفیدش نباید و از اینجاست که زهاد سخت
در طلب علم مبالغت کردندی از میان جمله کارها از آنک مدار
کار عبودیت بر علم است اگر مردی خدای را سبحانه و تعالی
عبادت ملایکه هفت آسمان و زمین بکند بی علم از جمله
زیان کاران باشد ای برادر اکنون دانی چگونه که می کوشد و کمی

طلب کردن

نماز

ای برادر چون نظر عاشق بر فضل
ربوبیت بود کار افتخار کار افتخار
و چون نظر بر عجز عبودیت
بود کار افتقار کار افتقار

ناز و کرمی سوز و کرمی ساز کر روش روندکان راه همین است
حالتی بود که اگر عرش و کرسی بشراک نعلین همت او بندد
او بگوشه چشم ننگرد بهشت و دوزخ را بخاطر نیارد علو رتبت
خود نبیند در عین فرح و بسط بیخود این نعره زند که سُبْحَانِي
مَا اَعْظَمَ شَانِي و حالتی در آید که خوکان و سکان عالم را بر خود
درجت بیند و مغان آتش پرست را بر خود فضیلت شناسد همه
مکروهات در خود درست داند و همه عیبها در خود موجود بیند هر که
بروی سنگ اندازد شکری در دهانش نهد و هر که لعنتش کند
دعایی در کارش کند و هر که قفایی زند و فایی بپیش برد شنیدی
همان مرد که در عالم کمال فردیت بر مشاهدهٔ جمال احدیت
نعرهٔ سبحانی می زد در دم بازپسین می پیچید گفتند ای پیر
طریقت و حقیقت چه میکنی گفت زنار می برم و همو گفت در آن
دم بازپسین شکری یعنی من آن ترک تو مسلمانم رباعی
گه با لگف بوسیم و گهی درویشم :: گه ما دلبر نشاط و گه دل ریشم
که بازپسین خلق که در پیشم :: من بو قلمون روزگار خویشم
بسم الله الرحمن الرحیم ٥ مکتوب سی هشتم در بندگی کردن
برادر شمس الدین را بقا باد در طاعت و بندگی خداوند ای برادر

وآن حالت آنست که بنده را
بمشاهدت از وضع بشریت بکلی
و بعالم ملکیت رساند و از
ملکیت بگذراند و او را درید
کرده اند تا خود باشد و خود
خود شود و افرد بحیان شا
و انا الحق از اینجاست

این اشارت بران دارد که اگر کافری درین حالت
اینکلمه یکبار بگوید مسلمان میشود
بیان نظری بیشم درین حال
تنکری

فرزند آدم را کر خلاصهٔ آفرینش است سعادت در بندگی است
و عزت او در سر افکندگی است و مقصود از وجود او بنده بودن
اوست وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۝ و از بنده
بودن بآزادی رسد خواجه ابوسعید رحمة الله را یکی پرسید
کفت مَا الْحُرِّيَّةُ فَقَالَ الْعُبُودِيَّةُ سائل کفت این سوال
آزاد انست فرمود تا بنده نشوی آزاد نکردی و تا کس آزاد
نشد بوصال شاد نکشت ای برادر هرکرا طوق عبودیت در کردن
است خواجهٔ عالم اوست تا محققان کفته اند اکر در خزانهٔ
خداوند ذو الجلال و الکرام جز سر را از خلعت عبودیت
خلعتی بودی بزرکتر آن خلعت در مقام قَابَ قَوْسَيْنِ
أَوْ أَدْنَى بخواجهٔ عالم فرستادندی و هرکز حضرت رسالت نکفتی
در مقام عرض ملک و پادشاهی لَا أُرِيدُ أَنْ أَكُونَ مَلِكًا نَبِيًّا
بَلْ أُرِيدُ أَنْ أَكُونَ عَبْدًا نَبِيًّا هاما همت بر عتبهٔ عبودیت
بنهاد بندکی را بر پادشاهی دو کون برکزید مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ
مَا طَغَى تا لاجرم بیک جذبه از کعبه بخلوتخانهٔ أَوْ أَدْنَى
کشیدند و عقابی ربایندکر و هم ناموس اکبر با ششصد هزار
پر بدان نرسید درین مقام حضرت ذو الجلال و الکرام از حضرت

عبودیت

عبودیت خلعتی ساخت و در قالب مبارکش پوشانید
سُبْحَانَ الَّذِيْ اَسْرَىٰ بِعَبْدِهٖ لَيْلًا و برین معنی بود
که خواجه سهل تستری رحمة الله فرمود که حضرت آفریدگار
جلّ و علا هیچ چیز نیافرید عزیزتر از نقطهٔ عبودیت
زیرا که دلست که خزانهٔ معرفت اوست اگر نزدیک خداوند عز
وجلّ هیچ چیز ... از دل بودی در معرفت خویش آنجا
نهادی اینست معنی آنکه لَا يَسَعُنِيْ سَمَائِيْ وَلَا اَرْضِيْ
وَلٰكِنْ يَسَعُنِيْ قَلْبُ عَبْدِيَ الْمُؤْمِنِ آسمان معرفت مارا
نشایست و زمین درخور ما نیامد دل بنده مومن بود که بار
رخت ما کشید ای رستم را هم رخش رستم کشد آفتاب سلطنت
او بر کوه که در عالم اجسام و صور ثابت تر و عظیم تر از و
هیچ چیز نیست یکبار بیش نتافت که ذره ذره گشت وَجَعَلَهٗ
دَكًّا و هر روز سیصد و شصت بار بر دل مومن می تابد و او
هل من مزید نعره می زند و فریاد میکند الغیاث الغیاث
تشنه ام موجودات بسیار بودند و مصنوعات بی شمار لیکن
با هیچ موجودی این کار نبود که با آب و گل چون رب العزة
خواست که نقطهٔ خاک را لباس وجود بپوشاند و بر سر بر خلافت

یعنی چنانکه بار استوی واهو المراد بالاستواء عند الائمة عند الله
جز عرش دیگر نکند همچنان بار معرفت جز دل مومن نکشد
معدن م

ابویزید از سعت دایره دل
خبر داد که اگر عرش و صد هم
عرش واخر در عرصه دل در کوشه
عارف گذر یابد عارف را از آن
چیزی نگفت چگونه خبر یابد که احد
قورن بالقدیم لم یبق له اثر
نظر دل چنین دیگر کند که محدث را در
نبود هم قدیم بیند الجرم بیحجابی

بنشاند ملایکه ملکوت گفتند أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا لطف قدیم جواب داد لیس في الحب مشورة عشق
و تدبیر بهم جمع نشوند تسبیح و تهلیل شما را چه خطر اگر قبول
ما نبود و ایشانرا از گناه چه ضرر چون ساقی لطف ما قدح عفو در
دست ایشان نهد فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ
یعني ملکي شما راست روید و ایشان هر گونه روند لیکن چون ما ایشانرا
خواستیم بساط و رحمت گستردیم اگر در جبین ایشان خطي از
معصیت بدید آید رحمت ما آنرا بلطف بردارد شما آن مي بینید
که سر و کار ایشان با ماست در معاملت آن نمي بینند که سر و کار ما با ایشانست
در محبت چنانک قایلي گفته است شعر

واذ الحبیب اتي بذنب واحد، جاءت محاسنه بالف شفیع،

آورده اند که روزي ابو علي دقاق رحمة الله این سخن میگفت که
وَيُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ لم يعلل لطاعتهم و لا لعبادتهم جرد المحبة
من کل علة یکي از حاضران گفت ما چه جاي دوستي داریم شیخ
گفت این ازوي پرس او میگوید نه من چون نقطه عبودیت
بر اهل هفت آسمان و زمین عرضه کردند آسمانیان گفتند این
لقمه نه در خور حوصله ماست زمینیان گفتند این کار نه بر اندازه

باز وي ماست

[illegible marginal note]

بازوی ماست جون نوبت عرضه بدین خاک رسید جرعه کرد و
در کشید وکونت هل من یزید حاصل الامر نجات و درجات بنده
را به بندکی حاصل شود بدین سبب است که مشایخ قدس الله ارواحهم
کفته اند المشاهدات مواریث المجاهدات وبر هیچ عاقل پوشیده نیست
که مجاهده را در غیر بنی آدم در بعضی حیوانات که قابل ریاضت اند
اثرهاست وقیمت ایشان بعد از قبول ریاضت از اندکی ببسیار واز
یکی بهزار رسد پس آدمی که اکمل وافضل موجودات است اولیتر که
ریاضت در وی اثر کند وآن شخص مرتاض از حضیض بهیمی وسبعی
بذروه اعلی ملکی رساند واز حد ولایت ملکی بکذراند وبعالم
مقدس رساند که ملک را با کمال قدس از مقام معین تجاوز نیست آنچه
نتایج آب وخاک را منتهی حضرت پاک است وَاَنَّ اِلَی رَبِّکَ
اَلْمُنْتَهَی وایشان را در هیچ مقام مقام نه بلکه در هر دو کون
دلهاء ایشان را آرام نه جنانکه کفته اند اَلسُّکُونُ حَرَامٌ عَلَی
قُلُوبِ اَوْلِیَائِه ای برادر اهل بصیرت را معلوم کشته است که
ضعیف را بقوی عاجز را بقادر وفقیر را بغنی وبنده را بخداوند
عزوجل هیچ وسیلت نیکوتر از بندکی وخوب تر از سر افکندکی
نیست آن کبران وجهودان وترسایان دیده که در جشم مسلمانان

جه کونه خوارند حردان راه در دیده خود صد هزاد بار ازانخوار
ترند تا خاک در کبران را بمحاسن خود بروفتي وانکاه بر صفتي ننبودي
که ازان ذرهٔ ننکت نیاید جردنکشي دران ساعت اکر ذرهٔ ننکت از
خواجکي دامن دلت بکیرد هنوز در قدم اولي اجماع اهل طریقت
استکه هر که خود را بر فرعون زیادتي بیند ملا بر ست وکفته اند خود را
از جشم خلق افکندن آسان کاري است حرد انست که خود را ارجشم خود
تواند افکند تا معلوم دهمه رها نکردي وقلب همه تنها نشوي ودر
همه تر از و ها نا سره نباشي کمان مبرکه عبودیت مسلم کرد اکر نفس
از هوي وصعبي کار کاهلي و غوي بیش آرد زینهار مرید باید که در
عزیمت وي موئي تغیر نبذیرد که پشه درین حضرت شیري مي کند
وموري سلیماني حرا و تر انان و آب خوردن هم دشوار ست اما از
آنجا که قدر تست یک قدم دنیا بود و دیکر قدم آخرت وسیوم قدم فِي
مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ راست عزیزي کوفته است
بیت توحرادکه ودلیري بین   روبه خیش خوان وشیري بین
امروز هر کسي را در علم وعبادت خود نظري و در نقد و کار خویش
نکریستني افتد فردا که دیوان استحقاق ربوبیت نصب کنند انبیا را
بیني با کمال وجمال وجلال حال خویش مي آیند وحدیث علم خویش

درباقي کرده قَالُوا سُبْحَانَکَ لَا عِلْمَ لَنَا ؛ وملائکه ملکوت رابیني
مي اَسند وصوامع عبادت را آتش دررده وکویند ما عَبَدْنَاکَ حَقَّ
عِبَادَتِکَ وعارفان عالم وموحدان جهانرا بیني مي اَیند دست
افشان مجرد ومفلس میکویند مَا عَرَفْنَاکَ حَقَّ مَعْرِفَتِکَ اي
برادر عزا وهمه عزهارا نعت ذلک بیده است وجلال او همه
جلالهارا داغ صغار برنهاده وکمال او همه کمالهارا رقم نقصان
زده هستي او همه هستیهارا خط نیستي کشیده الوهیت او همه
عالم را لباس بندکي وسر افکندکي پوشانیده چشم بکشا حسرت آدم
بین وفریاد نوح شنو وبي کامي خلیل بین وحدیث مصیبت
یعقوب شنو چاه زندان یوسف ماه روي بین واره بر فرق
ذکریا نکر وتیغ بر کردن یحیي بین جکر سوخته ودل کباب
محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بین وبر خوان کُلُّ
شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۔ والسلام بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مکتوب سي نهم در بندکي کردن بعبادت ذکر برادر شمس
الدین زین الله تعالی ظاهره وباطنه بطاعته سلام ودعا
از کاتب حروف مطالع کند ومقرر برادري باد که غم بندکي خود
بابد خورد وبندکي درست باید کرد وبنده باید بود او خود

حقیقت نجي آنروز بود که اورا سر مي بریدند وحقیقت خلیل آن روز که اورا در آتش
مي انداختند وخلوت ذکریا آن روز بود که اورا درکشا کش اره بود چون اره بر فرق
آن ثابت قدم نهادند نکي از وبوسید این ساعت چه میخواهي کفت میخواهم تا نیمي از من
در مشرق بیفتد ونیمي در مغرب تا جهانیان بدانند راهي که ما در وي قدم نهاده ایم چنین
خونخواره راهیست که در وي بر خود خود قدم نتوان نهاد ؛
الصفا . الذکر والا ...

خواجه محمد بن خفیف را پرسیدند رحمة الله علیه
عبودیت کي درست کردد کفت چون همه کار خویش
بر مولي کذاري وصبر کني با وي بر بلاها ، وي
محن

° خداوندی کند بندگی کردن چیست آن کنی که فرماید بنده بودن
چیست چنان باشی که دارند زبان چون وچرا درکشی از شربت
دهندت واگر زهر بر رضا درکشی وخود درمیان درنیایی که چرا
این باید آن نباید که بنده را بر خداوند اعتراض نیست وهرچه کند
اعتراض نه عزیزی را پرسیدند که بندگی چیست گفت اعتراض
درباقی کردن وقضا را بر رضا پیش رفتن ودر زهر دهندت چون
گره پیشانی
شیرین نوش کردن وگنج در پیشانی نانهادن ای برادر بنده بودن
خود کاری عظیمست هفصد هزار سال آن لعین بندگی کرده بود
امایکدم بنده بودن نتوانست علی القطع والیقین بنده آنست
که از همه نصیبها پاک گشته است واز بند آرزو وحظ خویش
آزاد شده بزرگی را پرسیدند که بندگی چیست گفت چون
آزاد شدی بنده گشتی عزیزی فرموده است که در عالم هزار
هزار عبد الرزاق وعبد الوهاب وعبد الرحمن وعبد الرحیم
یابی اما یک عبد الله کمتر بینی ای برادر هرکه حق را بنصیب
خود پرستد او را بنده نصیب خود خوانند نه بنده حق بوعلی
سیاه رحمة الله علیه گفته است اگر ترا پرسند که بهشت خواهی
یا دو رکعت نماز نام بهشت مگیر وبگو دو رکعت نماز بگزاردم

دنیاکی

بدان ایمان آریم اما اندر لمعنی تصرف کردن بدان توقف کنیم

و جماعتی چنین گویند از علما که محبت میل نفس و هوا و تمناء

قلب و استیناس است و این صفت اجسامست بر قدیم روا نباشد | استیناس الفت گرفتن

و این جمله مخلوقات را بود بایکدیگر و اجناس را پس محبت بنده

را بطاعت تفسیر کند و محبت خداوند را بتوفیق و هدایت بگوید

تفسیر کنند و آنچ میان این طایفه است آنست که گویند محبت خداوند

مر بنده را آنست که باوی نعمت بسیار عطا کند و ویرا اندر دنیا

و عقبی ثواب دهد و از محل عقوبت ایمن کرداندش و از خلاف

معصوم داردش احوال رفیعه و مقامات عالیه ویرا کرامت

کند و سرش از التفات اغیار یکسلاند و عنایت ازلی را بدو

بیوندانند تا از کل مجرد گردد و طلب رضاء او را یگانه شود

اما محبت بنده مر خداوند را بصفتی است که اندر دل مومن عزیز

آید بمعنی تعظیم و تکریم خداوند تا رضاء او را طالب گردد و

اندر طلب رویت وی بی صبر گردد و بدون وی با کس قرار نیابد

و با ذکر وی خو کند و از دون ذکر وی تبرا کند و از جمله مالوفات

و مستانسات منقطع شود و سلطان محبت را اقبال کند و مر

حکم دوستی را گردن نهد و روا نباشد که محبت حق مر او را از جنس

محبت خلق باشد یکدیگر را که میل بود باحاطت و ادراک محبوب
و احتظاظ بدوست و این صفت اجسامست و حقیقت صمدیت
مقدس است از احاطت و ادراک و منزه است از لحوق و احتظاظ
هر که محبت حق بتحقیق معلوم کند او را هیچ شبهت نماند
و ابهام برخیزد پس محبت دو گونه باشد یکی محبت جنس
بجنس و آن میل نفس و احتظاظست بدوست و طلب ذات
محبوبست از راه مماست و ملاصقت دوم محبت جنس نه باجنس
و آن طلب قرار کند بصفتی از اوصاف محبوب که با آن بیارامد
انس گیرد چون شنیدن سخن یا دیدار محبوب و اقاویل مشایخ
رضوان الله علیهم در حقیقت محبت بسیارست از مطالعه
کتب ایشان معلوم گردد انشاء الله تعالی و اندر عشق مشایخ را
بیان محبت تمام شد
سخن: جماعتی ازین طایفه آن بر حق روا داشتند اما از حق
عشق افراط محبت را گویند
تعالی جز بنده روا نداشتند و گفته اند که عشق صفت منع باشد
از محبوب خود و بنده ممنوعست از حق نه حق تعالی از بنده
پس عشق بنده بروی جایز بود و از وی روا نباشد و گروهی گویند
که بر حق تعالی بنده را عشق روا نباشد از آنچه عشق تجاوز از حد
بود و خداوند محدود نیست و نیز گویند که عشق بجز [illegible]

صورت

صورت نگیرد و محبت بسمع روا بود چون آن نظری بود بر حق تعالی
روا نبود که اندر دنیا کسی او را ندید و چون محبت العشق خبری بود همه کسی
بدان دعوی کردند که اندر خطاب همه یکسانند اما کسانیکه عشق بنده
بر خداوند جایز داشته الله گویند هر چیز را غایت است که چون آنجا
رسد نام دیگر یابد که بیش ازان نبوده باشد و ازان غایت و کمال خود
فراتر نتواند شدن و رجوع باشد از کمال بنقصان چنانکه نبات از
اول نشو روی در زیادتی و کمال خودش میطلبد و کمال او آنست
که میوه بار دهد چون آنجا رسید روی در قصور آرد و خشکی پدید
دیگر حالت طفولیت است آدمی از ابتداء طفولیت روی در ترقی
دارد چون بغایت استواء عمر رسد و کمال خویش بیابد از آنجا روی
بنقصان آرد در کهولیت و پیری افتد همچنین حالت محبت
اول نظر که بجمال معشوق تعلق گیرد هر بس لسی می افزاید کمال
خود طلب میکند چون بنهایت رسد که دیگر زیادتی نتواند پذیرفتن
و از شوایب شهوات آزاد کرد و از علایق نفسانی مجرد کرد و در
غایت زیستی از وصال و هجر و رنج و راحت و از قرب و بعد فارغ
کرد و از آنجا روی در تلف خویش نهد و بترک نصیبها بگوید و مراد
هرت قیام نماید اینجا اسم عشق پدید چون اسم عشق پدیرفت

از ولایت خیال و اوهام بیرون شود از قبل انوار الهی اسم بذیرفته
پس اسم عشق بر غایت دوستی و کمال محبت رونده نهند تا می پرستد
عابد گویند و تا می داند عاقل گویند و تا می شناسد عارف گویند و تا
از غیر احتراز میکند زاهد گویند و تا بصدق قصد او میکند مخلص
گویند و تا در دوستی قدم می نهد مشتاق گویند و چون در رضاء او
جمله آفریدها بر اندازد خلیل گویند و تا در شهود او وجود خویش
بذل میکند حبیب گویند چون چنان شود که فنا و بقاء خویش را
کناره در وجود دوست تلقی کند عاشق گویند و گفته اند که عشق
از نور شهود دوست ازلی تولد کند مانند برقی است که در آن نور
در دیده نهد و آواز در گوش و سرعت در حرکت و اعراض از آفرینش
در صفت تا اگر از عاشق کاری برود نه از برای غیری باشد و نه از
برای نصیب خویش بلکه کاری رود در عشق دوست بی اختیار او و این
همه عبارت از عشق است که گفته اند عشق از بیان و برهان معلوم
نشود و او برتر از آنست که بقوت فهم و بیان و برهان بیرامون
سراپرده جلال او کسی تواند گشت و یا بدیده کشف و عیان بجمال
حقیقت او نظر تواند کرد چنانکه گفته اند غزل
عشقم که در دو کون مکانم پدید نیست ⁂ عنقاء مغربم که نشانم پدید نیست

زاهد و غیره

ز ابرو و غمزه هر دو جهان صید کرده ام ؛ منگر بدین که تیرو کمانم پدید نیست

چون آفتاب در رخ هر ذره ظاهرم ؛ واز غایت ظهور عیانم پدید نیست

گویم بهر زبان و بهر گوش بشنوم ؛ وین طرفه تر که گوش و زبانم پدید نیست

چون هر چه هست در همه عالم همی منم ؛ مانند درد عالم از آنم پدید نیست

ناهیتی جوشان و خروشان باش جامه دران و خاک بر سر پاشان انکه از عهد مصطفی عم تا اکنون میگوید که در مصیبتها جامه مدرید ولیکن درد عاشقان وسوز مصیبت زدگان این حدیث در قلم مفتیان نیاید

رباعی

دل گفت ز عشق تو به محکم به ؛ بد گفت که به ز عشق جان خود کم به

کم باد دامن از میان من و تو ؛ بد گوی ز روی هر دو گیتی کم به

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مکتوب جهل و نهم در ذکر طالب

نجم الدین شمس الدین را بقا باد و بر دشمن که نفس است منصور باد بدانک طالب را در هیچ مقام مقام نه و در هیچ منزل آرام نه بلک هر دو کون سکون بروی حرامست چنانک گفته الله اَلسُّکُوْنُ حَرَامٌ عَلٰی قُلُوْبِ اَوْلِیَائِهٖ آرام بر دلهاء محبان حضرت او حرامست خود ایشانرا از کجا بود جای آرامست ای برادر بدانک هر کرا حضرت او دل آرام بود در دو جهان چه جای آرام بود زیرا که دنیا محل غیبت

[illegible]

است و اخرت محل رویت در محل غیبت دلهای طالبان را سکون
روانه و در محل رویت قرار نه زیرا که سکون دل طالبانرا یکی از دو
چیز باید تا بیاساید یا یافت مطلوب یا غفلت از محبوب یافت
مطلوب در دنیا و اخرت روانه تا دل از درد طلب بیاساید و غفلت
بر طالبان حضرت وی روانه تا دل از بویدن و دیدن ساکن شود
واین معنی صاحب کشف محجوب رحمة الله تقریر کرده است و در ح
تعرف اورده است که محبوب در مکان نیاید و محب مکانی است
از مکان نگذرد پس درد دل محبان و طالبان ابدی بود و اندوه
جان عاشقان سرمدی باشد ای برادر هودج کبریا مطلوب
بر اوج عزت علویت وجود و مقام طالبان در حضیض
سفلی است مطلوب را حلول و نزول از عالم کبریایی جایز
نه و طالبانرا صعود و ترقی از حضیض عبودیت ممکن نه مشا و
طریقت رضوان الله علیهم گفته اند که طلب از طالبان در هر دو
جهان بر نخیزد اما طالب را در اخرت نصیبی و تعبی نباشد
اما طالب باشد زیرا که جمال و کمال محبوب و مطلوب نامتناهی
است پس طلب ملازم بود و ارام بر دل وی حرام بود بیت
عشق ما را کی بود غایت پدید :: حسن جانان چون ندارد غایتی ؟

طالب را

طالب را در مقام کشف عظمت بر چهار مقام گذر افتد یکی خوف
دوم خشیت سیوم رجا چهارم رهبت خوف از عقوبت و خشیت
از قطیعت و وجد از دیدن نقص در معرفت بود و رهبت
از فوت وصال بود خوف عقوبت مقام عابدانست ثمرهٔ آن
دست از دنیا بداشتن است و خشیت مقام صدیقانست ثمرهٔ آن
بجز دوست از همه بریدنست و وجد مقام محبانست ثمرهٔ آن
از غیر گذشتن است و رهبت مقام عارفان است ثمرهٔ آن بحضرت
پیوستن است جملهٔ مشایخ طریقت مجتمع اند بر انکه چون بنده از
بند مقامات رسته باشد و به همه احوال محمود موصوف گشته و از
دیدن غیر بگذشته حالتی از ادراک عقول غایب شود روزگارش از
تصرف اوهام و ظنون منزه گردد و در پردهٔ غیرت اولیائی
تحت قبائی از چشم اغیار مستور بود این حدیث سوختگانست
نه حکایت با خود ساختگانست این راه مردانست نه بازی کودکانست
مصراع ؛ رو بازی کن که عاشقی کار تو نیست ؛ زلیخا
صفتی باید و مجنون نعتی تا قصهٔ یوسف و لیلی تواند شنید
لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ هم شرح و بیانست آن
طایفه را که حرج آن راه هندهر اشکال که در راه خداوند افتد هم

از قصهٔ یوسف حل شود ما كان حديثا يفترى
ولكن تصديق الذى بين يديه وتفصيل كل
شئ چون گفت تفصيل كل شئ میدان كه جه بود اگر هزار
مجلد در عجایب وغرایب این قصه بگویند وبنویسند هنوز قطرهٔ
بود از دریا ويا شعاعی از آفتاب عزيزى گفته است رباعی
تا سخرهٔ عام وكان غوغا نشوی ٭ نقمت زدهٔ جحود وترسا نشوی
بيزار ز كيش خويش عمدا نشوی ٭ در مجلس عاشقان شيدا نشوی
عاشقان كه در راه ملامت می روند وطالبان كه سنگ نااهلان
میخورند با اهل سلامت میگویند   بيت
نه همچی تو مرا را خویش گیرد وبرو ٭ ترا سلامت باد مرا نگونساری
اگر از زلیخا این بپرسیدی که زنان گفتند قالت وقال نسوة
فى المدينة امرأة العزيز تراود فتيها عن نفسه
هرگز نام یوسف نبردی واگر مجنون از سنگ خوردن خسته وشکسته
گشتی هرگز لیلی لیلی نگفتی ای برادر خدا را یوسف وزلیخا
بسیارند ولیلی ومجنون بی شمار اما مراوته آن چشم نیست
که به بینیم ثبت الجدار ثم انقش سنت وجماعت اینست
اول چشم بعد از آن دیدن
که بوده اند وهستند وخواهند بود اما بی دولتان را چون نصیب

نیست جه سود این بدان ماند که قرانرا گفتند شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنِينَ شفا و رحمت مر مومنانرا باشد پس کافرانرا ازان جه
اما آفتاب بکمال اشراق خود تابانست خفاش بی دولت را چون
چشم ندارد ازان جه سود جون از صلب بد و رحم مادر بی دولت
آمده ایم ازانکه همه هستند جه تدبیر اَلشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ
اُمِّهِ میخ دوز کرده است وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ
مسمار زده سر این معنی است که گفت   مثنوی

کر ازهره ز بیم تو ∴ کشاید زبان جز بتسلیم تو ∴

ای برادر این همه کله از بخت بدست وهمه شکایت از ادبار خود
ما از تو محروم تراجرم نیست ∴ این همه از بخت پریشان ماست ∴ واگرنه
در کرم باز است آفتاب دولت بر گلخن همچنان می تابد که بر گلشن
جای نایابی وکند بوی
بی تفاوت اما از بوی طیبه می آید واز کلخن بوی کریهه این
تفاوت ازینجانب آمد آفتابرا جه دیگر بیان زیادت ازین بر
قضا وقدر باز کرد وآن دانستن کار من وتو نیست سر کردانی است مثنوی

قومی بفلک رسیده قومی بمغاک ∴ فریاد ز تقلید تو با مشتی خاک ∴

هر کونه که هست ویم هرجه هست لاف ده مرد . زن ونومید
مثنو که از راه بنجی راه بری میکنز واز کبری صاحب صدری

هست وهمه

گلشن

ما از تو محروم تراجرم نیست
اینهمه از بخت پریشان ماست

وازنزاری دستاری وخلیلی ازاذری ازآب وخاک را کاری
بلندست وهمینی بس بزرگ هرچند فقر وفاقه وگدایی وبی‌نوایی
اصل اوست چون آفتاب امانت درآسمان عرض بتافت ملائکهٔ
ملکوت که هفصد سال ریاض تقدیس وتسبیح چریده بودند نعرهٔ
نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ زده مسکین وار رخت نوایی بربستند
وبعجز خود معترف گشتند فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وهمچنین
آسمان گفت مرا صفت رفعت است وزمین گفت مرا خلعت
بساطت است وکوه گفت مرا خلعت ثباتست ومعدن جواهر
گفت نباید که دریا آفتی راه یابد آن ذرهٔ خاکی باگردش نیاز
ازآستین فقر وفاقه بیرون آورد وآن بار امانت بجان گرفت
وازدو عالم بذرهٔ نیندیشید گفت مرا چیست که ازمن بستانند
هرچیزی که خوار کند درخاک مالند خاک را درچه مالند مردانه بیش
آمد وباری که اهل هفت آسمان وزمین نکشیدند برخود نهاد
ونعره هل من مزید زد والسلام بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
مکتوب پنجاهم در ذکر طلب حق برادر شمس الدین
سلمه الله تعالی حقیقت داند که هیچ چیز بر تو فریضه تر از
طلب حق نیست اگر بازار روی اورا طلب واگر بخانه آیی

اورا طلب

اوراطلب واکو بسجد شوی اوراطلب اکو بخرابات روی اورا
طلب مثنوی من بجنات ویارمن بخرابات ؛ باقدح می در آمده
بمناجات ؛ واکر عزرایل بتو آید نکو تا از طلب فرود نه ایستی
وعزرائیل را بکوی تو کار خود بکن من کار خویش رباعی
روزی کہ روان شود روان از بدن من ؛ جز نام تو بر نیاید از دهن من
کر تو سر من نداری ای دلبر من ؛ خاک کف پای تست تاج سر من
نقلست کہ بیغامبر علیہ السلام مسواک در دهن داشت عزرائیل
در آمد وگفت چه فرمایی باز کردم یا جان فرموده اند بیش بر
حضرت رسالت مسواک از دهن مبارک خود دور نکرد گفت تو کار
خود میکنی ومن کار خود می کنم واکر در دوزخ فرود آرند باید کہ
از طلب فرود نه ایستی بکوی بلکہ الموت تو مقمع قهر بر سر فضول
دیمیزن وما در طلب قدمی می زنیم تا کار بجا رسد واکر در بهشت
فرود آرند بجو روقصور ننکر در کوی طلب می پوی وقصه
این حدیث می کوی بیت

کر هر دو جهان دهند مارا ؛ جون وصل تو نیست بی نوائیم ؛
اول منزل راه طلب نیاز است وبزرکان کفته اند کہ نیاز رسول
خدا است سوی بنده جز نادر سینه بیاید عنان او بحضرت خلعت

[illegible]

کیرند مبتدیان را بانیان الفت دهند چون مدّتی در راه
نیاز کام زدند نیاز همت کردد و اتفاق است پیران راه را که
همت جز در حجره همت مریدان منزل نکنند چون مدتی
در راه همت مرید قدم زد همت را طلب کردانید و این طلب
را در شاه راه حقایق لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ در کشند و این کوس دولت
یعنی راه دهند
بر درگاه او زنند که مَنْ طَلَبَنِیْ وَجَدَنِیْ و آنکه ندا در دهند
که ای عُلا و ثَریٰ و بهشت و دوزخ و عرش و کرسی از راه طالبان
بر تر آسمان — در زیر زمین
بر خیزید
بمانید که ایشان طالبان ما اند و ما مطلوب و مقصود ایشان اگر
بر شما گویند از شما هیچ چیز نیاید و این مراتب که گفته شد معراج
بنده است درین راه و هیچکس درین راه قدم نزند مگر که بر حسب
ارادت او او را معراجی بود انبیا را معراج ظاهر و باطن بود
با اولیا را معراج باطن کسانی که قدم متابعت در راه مهتر
عالم دارند ایشان را معراجی بود بر قدر قوت ایشان این اصلی
قوی است ای برادر عیّاری باید سر بر فضول را بتیغ ریاضت
بریده و نفس خود پوست را بمجاهدت در عالم سپرده از دو کون
بیرون افتاده و قدم بر سر جان نهاده اگر [illegible] کون ذرهٔ در دیده — کلّ
همت او آید درین راه درست نبود که گفته‌اند واللّٰه لا یتصل
یعنی هرگز نرسد

الی الکل

كفتنه الله

اِلَي الْكُلِّ اِلاَّ مَنِ انْقَطَعَ عَنِ الْكُلِّ تا بزركان كفته‌اند
معراج الرانْ مهمتن كونين بهيچ ذرهٔ باز نكريستي همانجا
بلا شندي وبعقاب تحقيق نرسانيدندي

قطعه

مرخيي از رنك كفتاري درين ره كي رسد درد بايد پردهٔ سوز ومرد بايد كام زن
با دو قبله در ره توحيد نتوان رفت راست يا رضاء دوست بايد يا هواء خويشتن

آورده اند كه آدم صلوات الله عليه چون در بهشت رسيد شريعت
ميكفت وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ طريقت ميكفت اِهْبِطُوا
مِنْهَا شريعت ميكفت دست ازين درخت دور دار طريقت ميكفت
آتش در همه زن آدم كفت در بهشت اينجا عالم آراسته است وخواجكي
بجاي اما مارا درد لمي آيد كه روزي در كلبهٔ اندوه خود رويم
كه حديث ما با خواجكي راست نيايد سرا بسرا ندا آمد آدما در
غربت چي آيي كفت چرا نيايم كه مارا كاري در راهست كفتند
كار باز كفت ازين كار ديكر كار ساخته تو هست بهشت در فرمان
رضوان وملايكه چاكر وخادمان كفتند دار السلام بدار الملام
بدل بايد كرد وتاج از سر بايد نهاد وبجاي تاج خاك افلاس بر سر بايد
كرد ونام نيكو بملامت وَعَصَي آدَمُ رَبَّهُ عوض بايد كرد
كفت همه كردم تا لا اُبَالِي در عالم دادم ودست غارت بر دولت

ايمحلمانان اكر داني كه ازلي در راه [illegible]
بچيزي نبايد تن در نه تعب [illegible]
اين راه يكانه [illegible]
ازو بوي [illegible]
[illegible] ازين زنان [illegible]
[illegible] را ديدا كه [illegible]
فرياد برآورد كفت اي [illegible]
مالك مختلف را [illegible]
اهنكر [illegible] فصول

خانهٔ خلافت کشیدم — رباعی

کار از این خوب‌تر کدام کنم ٭ خویشتن بندهٔ تو نام کنم
می‌نترسیم از ملامت خلق ٭ هر کجا بینمت سلام کنم

تا نگوئی که از آدم بهشت باز ستدند دل بریان بمرغ بریان
نیاساید جان سوخته و جگر خسته بجود و مقصود ننگرد آب
و خاک را اندک مشمر هر چه دارد آب و خاک دارد و هر جا آمده
است با آب و خاک آمده است دیگر همه نقش بر دیوار نداورده اند
جون شهباز محبت از آشیانهٔ عزت بر پرید بر عرش
رسید عظمت دید در گذشت بر کرسی رسید وسعت دید در
گذشت بر آسمان رسید رفعت دید در گذشت بر خاک رسید محنت
دید فرود آمد این عجب جیست گفت من محبتم و این محنت است
میان ما بنقطهٔ تمیز بود در عالم صورت و در عالم معنی
خود دانند آنها که دانند ای برادر امیدوار باش و لنکان
و لوکان قدمی می‌زن که این دولت بفضلست نه باستحقاق
بالله العظیم اگر باستحقاق بودی نصیب من و تو ذرهٔ
نیامدی لیکن علت از میان برداشتند تا جانک پاکان امید می
دارند بی باکان و ناپاکان هزار چندان دارند آن سر مزبله

جميع نازنينم

که اشنا

که آشیانه سکانت روا بود که صدر ملوک کردد ولیکن اسباب
درمیانست الکو میخواهی که بجایی رسی باکسی کردی لابدّ
ازانجا که نهاد شوریده و آلوده است بیشتر باید شد و لای
باید زد وازشریعت زاد وراحله وازحقیقت بدرقه و دیگر
حدیث وحکایت درباقی دیی که دلست امروز در کارست
وفردا در کارات امروز درعشق و شوقست فردا در راحت
وذوقاست کفته اند انا کرخداوندان اندوه انداکر فردا بر
خیزند و سینه خود را نکرند الکو ذره از اندوه خودکم یابند
فریاد برآرند که هشت بهشت یارای آن ندارد که بیرا مون
آن اندوه کردد والسلام بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
مکتوب بنجاه یکم در طریق الی اللّه برادر شمس
ارشده اللّه الی طریق الحق بداند که خواجه بایزید بسطامی
رابپرسیدند کَیْفَ الطَّرِیْقُ اِلَی اللّٰهِ فَقَالَ لِلسَّائِلِ اِنْ
غِبْتَ عَنِ الطَّرِیْقِ تَصِلُ اِلَی اللّٰهِ کفت چون تو از راه
غایب شدی بحق رسیدی ازینجا معلوم کن جایی که راه بین
حق بین بود خنت باید و کی چون بود مرا و ترا با سر و
ریش خود کار افتاده .. خود را نمی بینیم لاجرم نمی بینیم

مکر خود را اکر نظر من و تو بر وحشت جهل و تفرقه نفس
خود افتد هرکز دعوی مسلمانی نکنیم و آن آنکاه توانی
دید که قطرهٔ از قدح شرع در دهن روزکارت افتد و دیدهٔ
دلت کشاده شود آنکاه این بیت روی نماید که کفت بیت
توبه کردم زهرچه دانستم :: نامه چون نام تو زبر کردم
کفته اند که افتاب بی نیازی کر بر دریاها علم علما تافت در
همه دریاها قطرهٔ نم نکذاشت کفتند ای سادانی که همه بندها
از کلید شما باز میشد چرا در شما بسته کشت این دانی چیست
کواکب و سیارکان را چندانی دعوی وجود و کار بار است که سلطان
آفتاب طالع نکشته است چون سلطان آفتاب طلوع نمود
هیچکس را نه دعوی وجود ماند نه کفت و نه شنید نه کار و بار
ازینجا بدان ذرات وجود را با برق توحید کجا طاقت
بود چون آفتاب علم او بتابد همه علمها جهل شود چون
ارادت او بتابد همه ارادتها بی کرد چون قدرت او بتابد
ظاهر شود همه قدرتها عجز شود چون جلالت عز او آشکارا
شود همه جلالها و عزها در خاک شدند تا جان فند چون وحدانیت
او پرده کبریا از جمال بردارد همه هستی ذات ذره بادیهٔ عدم

منحلم

متعلم شود تا توانی دعوی مالکی مکن دوکانها از تو دریغ نمی دارند ودر سرمایه با تو خصومتی نیست اما خود را فراموش مکن خطبهٔ خود مخوان مگو من چنین ومن چنین که دعوی با تو همان کند که با فرعون کرد که گفت أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ واین نفس تو با جبهٔ ودستار میگوید انا ربکم الاصغر نفس تو همان فرعونی میکند که نفس فرعون کرد لیکن نفس فرعون چنانک بود خود را نمود اما نفس تو خود را بلباس مسلمانی بتو می فروشد وتو بهت غرور او میخوری اورا همان دعوی است که فرعون را بود لیکن می ترسد بر جان خود اگر خود را نماید وبصحرا آید کشته شود زنهار خداوند مباش غلام باش که اینجا تیغ توحید برکشیده اند هرکه بیدا آید سرش بردارند چنانک ابلیس پیدا شد سرش برداشتند بنده را ملک نبود وبر خود ولایت نبود باید که هرچه کند بدستوری مولی کند نه بمراد خود واختیار خود قرآن مجید میگوید ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ واین را علم معرفت باید وسایهٔ دولت بیر که خرید این دیده جز بدرگاه بیران کار افتاده دباغت یافته نیابد که چنین گفته اند

هرکه لا اله الا الله بر زبان می گوید سجده میکند ودر امراو ملوک را می سازد این را ایمان زبان وکفر مصحف نگرفته کفری درون نفعه ... بطال رست خود ... ایجا معلوم می شود که ... بدعوی معرفت ... برده است ... صلحها نه علم با معنی نمی ... دوزخ آورد باره دنیا

مراد آیة است خدای تعالی ... بنده که مملوک است ... ...

مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ أُسْتَاذٌ فِي الدِّينِ فَإِمَامُهُ إِبْلِيسُ
وعلماچنين كفته اند اَلْعِلْمُ يُؤْخَذُ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ
كسي كه بمراد وخواست خود معاملت ورزد همچنان بود
كه دانشمند از كتاب ياد كيرد اكرچه عالم بود وليكن چون
بي استاد بود راست نبود پس بدانكه چون تو بكردي لقمه
تو بكردد كار تو نيز بكردد اكر تو هزار بار جامه لباس ولقمه
بكرداني وخود را درميان اين قوم تعبيه كني تا تو نكردي
اين همه سود ندارد ازينجا ميان اين قوم تعبيه كني تا تو
نكردي طايفه كردش اصلي بزرك است در جملة وریاضت
وخلوت مقصود كردش است كه بي كردش هيچكس را روش
نيايد هر كرا بيني كه بظاهر خود درمانده است در بند دستار
وجبه وكفش ودر كوتاهي ودرازي جامه ودر سپيدي
وكبودي آن بدانك هنوز در بند خود است در پرستش خود است
با غلامي خود تواني كرد با غلامي دين ضِدَّانِ لَا يَجْتَمِعَانِ
تا در خود يك ذره طلب قبول خلق وآرزوي جاه مي بيني
واكر ترا كسي استخفافي كند اورا به بي حرمتي نسبت كني وترا
با وي خشمكي بود بدانك تو همان دانشمندي يا همان خواجه

محترم هنوز ترا دین قبول نکرده است ترا در خود می باید

کشت تو جامه چکر دانی چه سود اگر نقد بر کنی که هزار

سال در یک خرقه بگذرانی و همه عمر بگیاهی سر بری و در صومعه

مسمار کنی تا کس ترا نه بیند و همه مرغان در تابستان ترا سایه

کنند ای خواجه نگر تا در خود بخلط نیفتی که آن همه فریب

نفس است و مکر و خداع تا هر موئی که در تن تست بکفر بر تو

گواهی ندهد و از تو تبرا نکند در دولت بر تو گشاده نشود

و سلطان دین ترا در حمایت نگیرد در جمله بدانک هر که

از خود خیزد هر آینه در خود فرو داید قدر و عزت بیران

اینجا بدانند آنک دیدۂ مار و کژدم بر زمستان نجنبند آن نه

از صلاح و تقوی و عفت ایشانست لیکن روزگار دست

نمیدهد چون هوا گرم شود و باد بزیدن گیرد و روزگار دست

دهد آنگاه تماشا کن تا چها کنند نفس آدمی مار و کژدم

اوست نیش آدمی زبان اوست چند گاهی که بخانه بنشیند

وا ز خود صلاح نماید آن دانی چیست بر حرا د او نشاه

است و در خواجگی خلل افتاده است خواهد که آن خلل را که در

خواجگی شده است بدین تلبیس ببوشد چنانک بیاد سغل داران

وکارکذاران را دیده که چون معزول شوند و در قدرت و قران خلل افتد بر سر سجاده بنشینند و رحل در پیش نهند و قرآن خوانند و روزه نوافل بدارند و نماز نوافل بگزارند و اوراد دراز و فراخ بخوانند هر که برایشان گویند کارکار اینست آن همه هیچ نیست خداوند ما را اکرم کرده است این سخن در نفس خود راست و درست است لیکن او خود این سخن نیست نه بینی که اگر آن شغل بدو باز دهند و در آن مرتبه بنشانند بشادی در عالم نگنجد و بروح پیران و بزرگان دعوتها باز دهد همچنین نیز حردی در خانهٔ خود بنشیند چند گاه زبان خود را راست کند و تیغ بزهر آب میدهد تا بر خلق زند و از جمل زهر نفس را غیرت دین نام نهد و از حمق و نادانی عزت نفس را صلابت شرع گوید زینهار دنگر تا این از و قبول نکنی و در غلط نیفتی پس ازینجا معلوم شد که کسی را بی پیر قدم نهادن درین راه رست نیاید که بزرگان گفته اند روح در استغراق در عالم محبوس مانند مرغی است در دام افتاده هر چند اضطراب بیش کند و دست و پا بیش زند بند محکم تر میگردد بضرورت محتاج بود بکسی دیگر که بند او بگشاید و آن پیر است و پیر مثال فرستادن

در آید

بیخا صیران

بپیغامبران است صلوات الله علیهم وسرّ دیگر آنست که مرید

در ابتداء حال قابل انوار حق نیست زیرا که او بر مثال شپّرک

است که دیده او طاقت روشنایی آفتاب ندارد و در تاریکی محض

رفتن ضلالت وهلاکت بود پس روشنایی می باید که از آفتاب

کمتر بود تا ازوی انتفاع تواند کرفت وبروشنایی آن راه

تواند رفت وآن روشنایی دل پیر آنست رضوان الله علیهم اجمعین

وسرّ دیگر آنست که مرید در ابتداء الحال که در مثال جرم ماه قابل انوار غیب

شده اند دیگر مرید را چون درد طلب پیدا آید وشفاء درد طلب

کند و نمی داند که چه می باید کرد چون عنایت حق او را به پیری رساند

ازوی بحکم نظر درمانی درمان بازیابد وبوی حق بواسطه دل

پیر بمشام او رسد کردن بنهد وسکون یابد ارادت اینست

ای برادر او را بالین آب وخاک سرهاست وکرمهاست ودر خبر

است چون عزرائیل آهنگ جان یکی بکند ازین امّت از حضرت

عزّت خطاب بدو رسد که سلام وتحیّت ما اول بدو رسان پس

دست بجان او بر ودر کلام مجید خوانده که فردا حق تعالی

بی واسطه بر مومنان سلام کوید سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ

رَّحِيمٍ لا اله الا الله کلام او ازلی وسلام او ازلی الکرامات

چنانکه ماه در اصل خود ...
است نور از آفتاب گیرد

قدیم او را با این مشتی خاکیان کرم نبودی در ازل بر ایشان
سلام نکردی عزیزی برین اشارت کرده است رباعی

انرا اگر ز محبوب سلامی باشد .. وان حرف او بلغ بیامی باشد
در حلقهٔ بندگانش خرم منیر .. قصهٔ چکنم کم از غلامی باشد

در لیلة القرب والکرامة حق تعالی بر پیغامبر صلی الله علیه وسلم
سلام کرد گفت السَّلَامُ عَلَیْکَ اَیُّهَا النَّبِیُّ عزیزی اینجا
میگوید چون دو دوست از بعد بُعد فراق یکدیگر رسند اول
آن سلام کند که شوق او زیادت بود وَاِنَّا اِلَیْهِمْ اَشَدُّ
شَوْقًا سر این معنی است وانک سُنّله حضرت رسالت بسلام
با هر یکی پیشی کردی رفتن بود برین سنت والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب پنجاه دوم در گفت
و رفت برادر شمس الدین شرفه الله بالعلم والمعرفت
بدانک جملهٔ علماء گفت را اصل نهادند و رفت را بر گفت بنا
کردند گفتند نخست گفت است پس رفت و رفت فرزند گفت است
تا گفت نبود رفت درست نیاید علم که گرفتند از راه سمع و نطق
گرفتند واهل حقیقت علم که گرفتند از فتوی الهام گرفتند
خواجه جنید رحمة الله گفت حَدَّثَنِیْ قَلْبِیْ عَنْ رَبِّیْ واین

انکا بود

انگاه بود که آن مرد در شرع جمع شده بود و این دولت که یابد
ببرکت رفت شرع یابد و اهل حقیقت چنین گفته اند که علم
سخن نیست علم دیگرست و نطق دیگرست زبان را با علم قرابتی
نیست علم آن بود که مرد را در راه دین بکار دارد و نطق در علم
مجاز بود و در علم صدق بود و علم جز در عالم حقیقت
نبود و لایت زبان بر حروف است و حروف متناهی است و علم
که رود از دل در رود دل را حرکت نیست و عالم بحقیقت اوست
خداوند تعالی علم بهر کسی ندهد و سخن از کسی باز ندارد
زبان از کسی دریغ نیست همه را بود در غالب زبان هست ولیکن
دل نیست و چو دل نیست علم نیست اگر فرنگی را نام کسی
بیاموزی بگوید ولیکن فرق نتواند کرد اگر موسی و عیسی
بتکلف در فرنگی بیاموزی بگوید ازین جاست که شیخ احمد
واسطی گوید رحمة الله در همه آسمانها زبان تسبیح و تهلیل
هست ولیکن دل نیست دل معنی است که جز در آدم و فرزندان
وی تعبیه نکرده اند بس علم آن بود که ترا شهوت و بایست
و اختیار بر تو بربندد و ترا بحق راه نماید و راهبر تو باشد
اما علمی که آن شهوت تو باشد تا ترا بشهوت و مراد نفس برساند

و وسیلت باشد ترا بود که غولنان و ظالمنان آنرا نه علم گویند
آنرا دام خذلان گویند علم آن بود که ترا از صد دها بیابی که امها
نشد و از گفت بکتابی آرد و از منافقت و منازعت ترا برهاند
نه آنکه کلاه خواجگی بر سر تو نهد و کبر رعونت و دعوی بر جان
تو بندد علم آن بود که آیینهٔ حقارت و خسارت و نقصان
تو در پیش تو دارد هر کجا که مسلمانی بینی تو آید دامن خود
از او درکشی و بگویی نباید که آسیب از جامهٔ من بوی رسد
جامهٔ آن مسلمان پلید شود پیری در راهی میرفت با مریدی
چند سگی در پیش ایشان آمد مریدان از او دامن درکشیدند و پیر
نیز دامن درکشید پیر مریدان را پرسید مراد شما از دامن کشیدن چه
بود گفتند تا جامه ما بی نماز نشود پیر گفت غرض من این
بود تا آن سگ بمن آلوده نگردد ایشان خود را چنین دیده اند
پس باید که چون مسلمانی را در راه بینی بدو بگذاری و خود بگوشه
شوی چنانکه اهل ذمه با مسلمانان کنند چون ذل خود بینی
خود کلاه عز در سرت نهند خواجه ذو النون مصری رحمه الله
با مریدان بمجلس دانشمندان رفت بفرمودند تا از وی سوال
کردند که داناترین خلق کیست گفت منم باز سوال کردند که نادان

بزن

ترین خلق کیست گفت هم منم گفتند آن سخن را بیان کن
گفت داناترین خلق بعیب خود منم و نادان ترین خلق
بعیب خلق هم منم روندگان راه حق تیغ کرده‌اند بر فرق
خود زده‌اند اکنون با دعوی روندگی و علم تیغ بر فرق
دیگران می‌زنند لاجرم هیچ ثمره پدید نمی‌آید و دیگر علم
آن بود که خشیت دامن وی گرفته بود إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ
مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ پیدا آمد که علم صدف گوهر خشیت
است چون در صدف خشیت نه بینی بدانکه در دریای سینه گوهر
علم نیست و خشیت آن بود که راه بر هوای نفس اگر موری
نهاده تو بگیرد باید که برو راه بگذاری و عاجز در آن راه مشارکت
وبنا دعت نکنی خواجه بدان دو حرف که خوانده‌اند یا بدان دو
که دارد یا بدان دو قدم که در راه دین نهاده است
تعلق در شهر کسی را این محل خود نمی‌بیند که با او سخن
و پای در مجلس نمی‌داند که چگونه بنشیند در راه نمی‌داند
که چگونه رود علم را بر سر نهاده سجاده بر کتف افکنده و در
عالم نمی‌گنجد بزرگان گفته‌اند که نهایت علم همه علماء بدایت
ارادت مریدی بود ارادت که بنا بدا اول خلعتی که مرید بپوشد

[illegible]

ترجمه: می‌ترسد خدا را از بندگان او عالمان

آن بود که او را از خود بیرون آرد دوم خلعت آن بود
که هر چیزی که تا اکنون در لباس جمال حق میدید اکنون
همان چیز را در عین نکال و نکرت بیند قدم قدم میرود
و نهایت سخن بدین باز آید که آتش ارادت همه چیز ها
در وی بسوزد آنگاه بعد ازین در عالم پنداشت افتد و آن
از آن باشد که روشنائیها دیدن گیرد و سخن بزبان او رفتن
گیرد و خلق از سخن وی بتعجب بمانند که سخن
بسخن دیگران نماند پندارد که وی بجائی رسیده است
خلق نرسیده است پس همانجا مقام کند بازانی چرب و سخن
دلربا بیند آن دام فریب نفس بود پیر اینجا بباید تا او
منزل او را بگذارند و از توقف در روش آرد که در نور بحر
زیادت آرادنست که در ظلمت و ازینجاست که عارف را سخن
نبود و قلم نبود و دیده نبود که در کون مردمان نگرد اقتدا را
بدین بود که اَلنَّبِیُّ الْاُمِّیُّ رسول را علیه السلام قلم نبود
و از کتاب برنتوانست خواند چه بود وَمَا یَنْطِقُ عَنِ
الْهَوَیٰ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْیٌ یُوْحَیٰ و ازینجاست که واقعه
مرید بزبان علما حل نشود که علما خداوند مذهب اند و سول

مرید از

مرید از مشرب بود نه از مذهب اقتدا مرید بعالم درست نیاید
که فتوی عالم بر ظاهر رود و مرید راه بجه رود در باطن و
مرید که میان در بسته است بر هلاک خود در بسته است و عالم بدین
میداند نجات خود می طلبد عالم در بر داشتن است هر انچه
از دیگران مانده است همه در سینهء او جمع شود و همه علوم
گذشتگان او را بود و مرید در انداختن است و در گذاشتن و هرچه
میداند میخواهد که نداند و هرچه دارد میخواهد که ندارد از خود
همه اندازد تا کی برون آید پس ضد یکدیگر اند میان ایشان موافقت
صورت نه بندد بهیچ وجهی از وجوه درین مکتوب کر آنت
مطالعه کنند و نیکو دریابد که فواید بسیارست ای برادر پارهٔ آب
نطفه در پارهٔ پوست زندگی رسد او را که گوید منم یا این از
منست ما که از آدم زادیم روز مصیبت زادیم فرزندی که روز
مصیبت زاید او را آوازی که بسمع او رسد نوحه بود لاجرم هر که
بدین حرف واقف شود زهره اش آب گردد و خواهد که در عدم
شود و دفتر وجود از وی پاک گردد آنانکه در هستی ابد افتادند
اگرچه در بقاء ابد یافتند از ولایت نبوت و صدق محبت آرزو
می بردند بر کسانیکه از عدم بوجود نیامده اند آخر شنیده که آن سلطان

انبیا کہ تاج لَوْلَاکَ لِمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاکَ بر سر داشت چه گفت
یَا لَیْتَ رَبَّ مُحَمَّدٍ لَمْ یَخْلُقْ مُحَمَّدًا ای کاش خداوند محمد
محمد را نیافریدی و عمر خطاب رضی الله عنه با این خلعت
و رفعت که شنیده ، لَوْ کَانَ بَعْدِیْ نَبِیٌّ لَکَانَ عُمَرُ
اگر بعد از من پیغامبری بودی عمر بودی روزی در راهی میرفت
دست دراز کرد و کاه برگی برداشت و گفت یَا لَیْتَنِیْ کُنْتُ
هٰذِهِ وَرَقَةً ای کاشکی که عمر این کاه برگی بودی و عمران ابن
حصین رضی الله عنه بر خاکستری حیلک دست دید که باد در وی افتاده
بود و ذره ذره در عالم علمی می برد گفت یَا لَیْتَنِیْ کُنْتُ
هٰذِهِ ای کاشکی که من این خاکستر بودمی والسلام ○○

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○ مکتوب پنجاه سیوم در همت
و در فضیلت سه وقت روز جمعه و خواندن سوره اخلاص و آیة
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِیَ اللّٰهُ ده کان بار بعد از هر فریضه برادر
شمس الدین شرفه الله بتشریف الهمة بداند که مرید دون همت
جایی نرسد مرید را که اسپ همت وی تا بهشت بیش نرود
مرد این میدان نیست گفته عارفانست همه چیزها بر مراد خویش
خواستن کار زنان بود نه کار مردان سرّ این معنی است آنکه امام

[illegible]

بلی گفت رحمه الله حَرَامٌ عَلَی مَنْ یَهْتَمُّ بِالدَّارَیْنِ
أَنْ یَحْضُرَ مَجْلِسَنَا کسی که همت او از هرچه نسبت بدنیا و
آخرت دارد پاک نشده است حرام است او را که بمجلس ما آید ــ
معنی است که گفت

قطعه

علا آن بود ای برکه خود را ؛؛ از حد حدوث برتر آری
آنگاه بعون حضرت او ؛؛ در مقعد صدق اندر آری

هر کسیرا در زیر همت خویش بنماندن و قیمت هر کسی همانست که
همت اوست که قِیمَةُ کُلِّ امْرِءٍ هِمَّتُهُ قیمت هر کسی همت
اوست از اینجا هر کسی قیمت خویش امروز تواند شناخت بس اینرا
که همت آن بود که ما یدخل قیمتش آن بود که ما یخرج هر کرا همت
آن بود که در شکم در آید قیمتش آن بود که از شکم بیرون آید و آن
من و تو نیم و این خود از کجا که ما او را قیمت بود ای برادر
اگر فردا سر بر ما صلح شود که لَا عَلَیْنَا وَلَا لَنَا نه چیزی
بر ما بود و نه چیزی ما را بود گوی از میدان بردیم عارفی را
در حال مرض موت گفتند چیزی ترا آرزو هست تا بیاریم گفت
آری هست گفتند چیست گفت عدمی که او را وجود نبود چیزی
نشده گفته است

رباعی

از حال دل شکسته ام میدانی ؛ و از صفحهٔ جان مراد من میخوانی ؛
حیران شده ام بلطف خود دستم گیر ؛ ای آنکه تو دستگیر هر حیرانی ؛
الغرض مرید بلند همت اول قدم که نهد بر جان خویش
نهد نه بر زمین و اول تیغ که بیازماید بر خویش (جان) آزماید نه بر
کافر کافر زخمی که زند بر تن زند و جز قصد کالا نکند اما نفس
زخمی کم زند بر قاعدهٔ دین زند و جز قصد غارت ایمان نکند
زخمی که زنی بر نفس خود زن که اگر تو با او محابا کنی او با تو
هرگز نکند بس اهل این حدیث همه تیغها بر خود بدین زنند و همه
قهرها بر خود بدین رانند تا این سرّ بی دولتی را بست کنند و قصد
(از پی عیش)
آن دولت کنند خواجه سنایی راست علیه الرحمة مثنویات
تو گنج سبحری در میانه ؛؛ بوای از جبار دیوار زمانه ؛
(یعنی جبار طبع)
طلسم و بند و نیرنجات بشکن ؛؛ در و دهلیز موجودات بشکن ؛
تو گنجی لیک در بند طلسمی ؛؛ تو جانی لیک در زندان جسمی ؛
اگر تو روی بنمایی زبرده ؛؛ بسوزی هفت چرخ سالخورده ؛
چو از حق ترک زندان می نیابی ؛؛ عجب نبود اگر آن می نیابی ؛
این طایفه (ملاء) بلند همت اند هر چه در تحت ذل کُن در آمده است
بگوشهٔ چشم ننگرند و بهشت و دوزخ را بجا دمی بار که همت

کچنی

خویش بسنازند بلند همتی گفته است **قصیده**

خود را ز خودای پسر جدا کن ... پیراهن صابری قبا کن

سرمایهٔ هر دو کون یکبار ... در عالم عشق او هبا کن

بر بام فلک بر آ به همت ... بی کام و زبان برو ثنا کن

و سر این دانی چیست آنست که حق تعالی از میان هژده هزار
عالم گروهی نیافرید از آدمیان بزرگ همت تر و این از آنست
که هیچ گروه را نگفت وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي مگر آدمیان
را و اندر هیچ گروه پیغامبران و کتابها نفرستاد مگر اندر آدمیان
و بر هیچ گروه سلام نکرد در ازل مگر بر آدمیان و هیچ کس دولت
دیدار خود نداد مگر آدمیان را و آدمیان بودند که از قوت محبت
خویش و بزرگی همت خویش طاقت فراق نداشتند بدنیا
از دل ایشان حجاب برداشت بعقبی از چشم شان حجاب برداشت
تا در دنیا جز وی را نخواستند و در عقبی بجز وی ننگریستند
و این نکته در مکتب مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى آموختند

عزیزی گفته است **مثنویات**

الا ای حریف همت گر آه زمانه چه خواهی یافت به ازین آشیانی

بپرواز معانی باز کن پر ... سرای هفت در را باز کن در

چو تو بر مسند حضرت نشینی ، تو باشی جمله و خود را نه بینی ،

نکتهٔ تا قدم بر غفلت ننهی روزگار بر اهل غفلت تاوانست گفته
اند یکی نخواهد که قدم مجاز در کوی مردان نهد آن سر اشقیا
که او را ابلیس خوانند دامنش بگیرد و گوید من از بهر این
کار زنار لعنت بر میان بسته ام تا هر نامستحقی قدم در کوی
مردان ننهد و اگر کسی بی تاج توحید و اخلاص در کوی مردان
قدم زند قدمش بی کنم اشارت برین معنی کرد هر که گفت بیت

معشوق من است گفت نشین بر در من ، مگذار درون هر که نبود در من ،

و آن لعین برای هر دون همتی از جای در نجنبد که تکبری
با هوا دارد و نازی در سر نه بینی که از تکبر با آدم علیه السلام
هم کامش نشد اما چون صدیقی در مملکت پدید آید که پرتو
صدق او بر ساق عرش تابد ابلیس گوید وا ویلاه وقت
کار آمد چه حیلت سازم تا قدمش را بی کنم اگر قدمش بی تواند
کرد خود و برادر فتراک خود بندد و گوید ای بیچاره با ما ساز
و اگر نه بخدای بلا بد آید و گوید یا صدیق در راه دین مردم
برخوردار بادا نمی گویم مراد عاشقی کن باشفاعتی که کار من ازین
همه در گذشته است حاجت من آنست که مرهمی از لعنت بر غیرت

ما بقی ثانی

[illegible]

۱۶۸

مانبي تا این طراز لعنت در عهد دولت تو تازه کرد چنانک انبيا
بخلعت نبوت فخر کردند آن سر اشقيا بران طوق لعنت فخر مي کند
که بي واسطه بر گردن وي کرده است در خبرست که روز قيامت
خطاب بعزيزان رسد که آن سر اشقيا را بدوزخ بريد ده هزار فرشته
بوي در آويزند نتوانند جنبانيد ده هزار ديگر مدد کنند هم نتوانند
جنبانيد خطاب بعزيزان رسد که گردني را که طوق لعنت ما دارد
بي واسطه شکستن آن کردن جز بقهر ما نباشد چون قدرت ازلي
آن طوق لعنت از گردنش باز کند آن لعين بيچاره گردد سکي از
قعر دوزخ حمله آرد او را در دهن گيرد و بقهر در دوزخ فرود
برد این همه ولايت لعنتي است که بي واسطه در گردن عزازيل
نهاده بودند اگر ولايت ونواخت بي واسطه در حق عزيزان
ظاهر شود نه آسمان بار آن کشد نه زمين نه بهشت طاقت آن
دارد ونه دوزخ جز عالم دانست پادشاه قديم صدق مردان را بر
نتابد از شيخ لقمان سرخسي رحمة الله روايت کنند که وقتي در
سماع بود يکي از درويشان صادق چنانک مرغ بر پرد بر پريد و بر
سر درخت نشست کفت يا لقمان بيا تا بپريم لقمان کفت رحمة الله
اى سليم دل ما در دو کون کي کنجيم ما که بپريم برون از دو کون

[illegible]

بوبیزیم منکر این حدیث نتواند شنید واکر بشنود باور ندارد
تو ای بیچاره بایمان بشنو که غفلت بر نتابد تا ترا روزی دستکیرد
واکر دنیا وسا دست کیر نباید در کور دست کیر آید واکر در کور دست
دستکیری نباید در قیامت دستکیر آید هشدار ای برادر تا در حالت این
صدیقان بعقل دلیل خویش تصرف نکنی که این سخنان بعقل
مختصر نتوانست شنید سخن این صدیقان بایمان بتوان شنید
بس بایمان بشنو تا دستکیر آید در دنیا و آخرت هر اینه که دستکیر
آید که سخن آن عزیزان ضایع نشود منثوی

تا یکی بایزید بینی فرد ٭ خدمت صد یزید باید کرد ٭

خدمت
سلطان انبیا را بین که مهتر و سید هر دو کون است صلی الله علیه وسلم
هر بار که هلال غلام مغیره بد بد آمدی بیش وی باز شدی واکرام
کردی و بدعا وصیت کردی و بدعا چشم کریان دعا اورا آمین
کفتی اکر بر ملت او نبی ملت او این بوده است که شنیدی واکر نعوذ
بالله منها نه بر ملت او نبی کلاه دعوی از سر بنه و کلید عهد
دین بازده اکنون بحقیقت بدان که میدان طلب مریدان صاحب
همت نه عرش است نه کرسی نه آسمان نه زمین واکر کویی کجا است
آنجا که کفت إِنِّي فِي قَلْبِ عَبْدِكَ الْمُؤْمِنِ النَّقِيِّ النَّقِيِّ

بمرجای

١٦٩

جه جاي عرش است حقا كه رفعت عرش از باي همت
اين جردان زمين است نه بيني كه درحق سعد بن معاذ رضي الله
عنه جه فرمود اهتز العرش بموت سعد بن معاذ
علو همت سعد را بر عرش ولايت زاده بودند جون سعد رضي
از دنيا بيرون شد لرزه بر عرش افتاد اي برادر نسب آدم
در عالم حقايق بديشان زنده است و منهج صدق بثبات
قدم دولت ايشان معمور در عالم حقايق ايشانرا نزاع
القبايل كويند جنانك بلال از حبش و صهيب از روم و
سلمان از فارس وخواجه اويس از قرن رضي الله عنهم
صفا و يقين ايشان بر خاري كه قدم نهد سوسن دين كردد
وخرشيد همت ايشان بر هر مطيع كه تابد مقبول كردد واكر بر
عاصي تابد محفوظ كردد واكر بر بيكانه تابد يكانه كردد خواجه
سنايي كويد رحمة الله   مثنويات

جان فروشان باركاه عدم ؛ خرقه بوشان خانقاه قدم ؛
جنك در حضرت خداي زده ؛ هرجه آن نيست بشت باي زده ؛
ما عبدناك اجتهاد همه ؛ ما عرفناك اعتقاد همه ؛
بفعل الله ما يشا از هوش ؛ ساخته بنده وار حلقه بكوش ؛

فارغ از صورت و حرف و دم همه ؛ برتر از کثرت و تضاد همه ؛
نه نشان زیر صرف نادانی است ؛ چه عجب کنج زیر ویرانی است
برکشد رخت بقا و ایمانی ؛ از ره کفر در مسلمانی ؛
ساخته صوبکی از میان ضمیر ؛ از قل الله ثم ذرهم بیر ؛
خورده یک باده بزرخ ساقی ؛ هرچه باقی است کرده در باقی ؛
آخر شنیده دلیل صدیقی در قادور بربیگانه عرض کرد نگفت
هرگز گمان نبردم که در ملت اسلام چنین مرد بود که جگرش
با شتیاق در راه حق خون گشته است باز نارکبر کجی از ادب
نبود در دلیل چنین صدیقی سخن گفتن در حال زنار ببرید
وقدم برجاده ایمان نهاد چه گویی ای منکر بی دولت
که بول ایشان بهتر از قول من و تو باشد یا نه اگر بوی مسلمانیت
است انصاف بده و بگو بهتر از هزار مدعیان علم امروز که
بوقت نماز یکتن را از سر دوکان در مسجد نمی تواند آورد
این علم همان علم است لیکن این علما نه آن علما اند آنگاه
علما را همه کردار بود و گفتار نه اکنون همه گفتار ست و دعوی
و هیچ کردار نه و انکه در حق چنین صدیقان سخن گفتن و بانکار
و باعتراض پیش آمدن این از کوری و نابینایی . دگو بنده

بیت
برده رخت های دو جهانی ؛
از ره کفر در مسلمانی ؛
یعنی این بیت است بر هر که نظر
خداوندان این حدیث ... ؛
خداوند و طالبان خدا و ...
اگر این چنین ... باشد دین
و ... اگر منکر ... ند
باز ... دین ...
بند ... اگر این ظاهر
نظر ... رفته است ... محمد
بجایی رفتم مگر در مسجد
دیدم ... در توحید
خود را ... زنم ...
در بتخانه در آمد دعوی
... و قصد او و قصد ...
... بودن مسلمانی این باشد
بیان در این ... حکایت را
خواجه ابو سعید

امروز

[illegible]

نیکو گفت

زنور چشم سر چیزی نیاید ٭ دلت را نور چشمی می باید ٭

که عیسی را و خر را چشم سر بود ٭ ولی چشم دل عیسی دگر بود ٭

ای برادر عهد یقینان عهدی بود که از سنگ بوی دل می آمدی

در عهد ما بدروزان از دلهاء ما بوی سنگ می آید آسمان سوخته

این حدیث است و زمین خسته این حدیث است اگر در آتش کدهء

گبران روی از آتش بزبان حال شنوی که با تو گوید که ما در سوز

خویش بصفی آئیم که ما را برو وای این سنی بی حرمتان نیست

واگر در بتکده بت پرستان شنوی همچنین شنوی پیغامبر عم

چون در عالم رسید اول سجده شکر بتان کردند در خانه کعبه

سیصد و شصت بت بود همه در سجده افتادند **رباعی**

رفتم بکلیسیاء ترسا و جهود ٭ ترسا و جهود را همه رخ بتو بود ٭

از بوی وصال تو به بتخانه شدم ٭ تسبیح بتان زمزمه عشق تو بود ٭

خواجه عطار راست علیه الرحمة **مثنویات**

اگر چشم دلت گردد بدین باز ٭ برون گیرد ز یک یک ذره صد راز ٭

همه ذرات عالم را درین کوی ٭ نه بیند یکنفس جز در روش روی ٭

همه در گردش از [illegible] روش جست ٭ تو بی چشمی و در تو آن روش هست ٭

کمال عشق با پایانی نداردش چنین رفته است کر در مانی نداردش
زمان آسمان و زمین عرش و کرسی ملک و فلک از اعلی علیین تا تحت
الثری و هرچه نام شی بر وی افتد در جستجوی و در تک و
پوی اند این آدمی ستم کار است که با دشمن در ساخته است و از
دوست دور افتاده اگر کسی ترا پرسد که تو کیستی نکر تا حدیث
مسلمانی نکنی در روز جمعه در سه وقت یکی وقت و دیگر در صبح
میان خطبه و نماز و دیگر بعد از نماز دیگر تا غروب حاضر باشد
و خود را و کاتب را بدعا یاد دارد و بعد از هر فریضه ده بار
سوره اخلاص بخواند و ده بار بگوید فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ
رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۝ و بدین مواظبت نماید و یقین داند
که مقبول او مردود نگردد و مردود او مقبول نشود هر کرا
بعزت قبول بنوازند سَعِدَ سَعَادَةً لَا شَقَاوَةَ بَعْدَ
هَا و هر کرا بذل رد خوار کردند شَقِيَ شَقَاوَةً لَا سَعَادَةَ
بَعْدَهَا نعم طالب در آفتاب قهر خوشتر از آن بود که در سایهٔ
لطف زیرا که سایه برود زحمتو در عرق بی قیمت بود کفته اند
در فراق امید وصال است و در وصال خوف جدائی

منور

نتوقت در فراق چون ست در وصال هم شوق به که طاقت جور نیاورم
پیری میگوید رحمة الله که عاشقانرا خلوت در جوار مهجوران
خوشتر ازان که در جوار حور و ولدان ای برادر طالب او را ماوردِ
قبول چکار که عزت و قبول خواستن خود را شایسته قبول
دانستن است و این در مذهب عشق عیب است چنانک سوخته
گفته است رباعی

گر بپذیری بنده مقبول توام ❊ ور نپذیری چاکر معزول توام
بارے و قبول تو مرا کاری نیست ❊ اینک بهر دو حال مشغول توام

ای برادر اگر بپذیرد فضل و انعام او عامست ور نه بپذیرد
در مذهب جهانداری رواست و خود آن ثمرهٔ بخت شوریدهٔ
ماست چنانک بیچاره گفته است رباعی

معشوق چو پادشاه و فرمانش رواست ❊ بر کرده او چون و چرا زهره کراست
که بپذیرد خوی بندهٔ اوست ❊ ور بر گردد ز بخت شوریدهٔ ماست

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست و چهارم در تحریض مرید
برادر شمس الدین خلاه الله تعالی فی طاعته سلام و دعا مطالع
کند و معلوم برادری باد که چون مرید خود را بنام مریدی آشکارا
کرد و جمله عزیزان خود را محلی کرد اینست شرط آنست که در تصدیق

آن بنهایت تحقیق رساند و قدم بر جادهٔ صراط مستقیم
نهاده اند توتیای توبه و انابت هر زمان در چشم کشد و خرقهٔ — وانابة: بازگشته
تجرید و تفرید در بر افکند شراب طلب از دست ساقی صدق
بچشد و تیغ همت از نیام شریعت بر کشد و سر شور و غوغای هوا
و نفس کافر را از خود بر گیرد و در سکر و صحو (هشیاری) و در اثبات و محو
قدم زند عالم علوی و سفلی را بر هم زند چون حقایق ارادت
و لطایف طلب را حاوی گشت و ثمرات مجاهدات و فواید
ریاضات حاصل کرد بمقام کردش و روش نزول کرد و در مقامات
و درجات سالکان قدم نهاد و بر سر کوی مردان جای یافت
چون از وی پرسی تو حریفی گوید انشاء الله تعالی سوم تا
داد معنی داده بود و از کوی دعوی قدم باز کشیده روش
ارباب بصیرت اصحاب معرفت اینست که در هیچ مقامی خود را
درمیان ندیده اند و هرگز بدانچه داشته اند ایمن نبوده اند که
بدیده اند بسا پیر مناجاتی هفتاد سال عمر بطاعت و عبادت
بسر برده و بمقامات سنیه و حالات رفیعه نزول کرده و در آخر
از قهر بی علت وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا
يَحْتَسِبُونَ پیش آمده ای برادر کسی را که از احبای — احتساب: [illegible]

وهشیاری

وقیاری افتاده است که اگر هشت بهشت را عین دوزخ کرده
اند ودوزخ را عین بهشت واز میانه کعبه کلیسا بر آرد
بتکده کعبه سازد وملایکه ملکوت را لباس ملکی از سر بر کشید
وشیاطین ملوث را خلعت ملکی پوشاند وتاج قدسی بر سر نهد
ومحمد را که خاتم رسالت بود وعیسی را که سر جریده طهارت
بود ویحیی را که هرگز گناه نکرده ونه اندیشیده در یک سلسله بندد
وازه قهر بر سر ایشان راند وخالدا ومخلدا در دوزخ بدارد
از کسی نه اندیشد واز کسی باک ندارد ویک ذره ظلم بر دامن
عدلش نه نشیند چگونه جای قرار وایمنی بود وچه روی دعوی
وخودبینی بود آن یکی که سرمایه هفتصد هزار سال تقدیس
وتسبیح در دست داشت ومعلم ملایکه واستاد ایشان بود دیکبار
بیش نگفت انا دید آنچ دید یافت آنچ یافت روزی جبرئیل
علیه السلام بحضرت رسالت علیه السلام رسیده بود پرسید که
حال شما در حظیره قدس چگونه است گفت تا آن یکی را از میانه
ما بیرون کرده اند هیچ فرشته در زاویه خود ایمن نمانده
هزار هزار جان طالبانرا بر باد بی نیازی بر دادند وهزار
هزار حبیبان دلسوخته را در دریای لاوبالی غرق کرده اند

وهزار هزار جگرهای احباب را کباب کردند واز حضرت
عزت ندا می آید که وجود شما چون علم است وعلم شما
چون وجود عزیزی برین معنی گفت مثنوی
من چون تو هزار عاشق از غم کشتم * کالوده نشد زخون ناکس انگشتم *
ای برادر اگر طهارت وقدس جمله نظرا یکه صفت مرید تنها
بود وطاعت وعبادت همه آدمیان تنها اورا باشد پس از سگی
خود را بهتر داند ویا نیکوتر بیند نشانهٔ بلا باشد وهنوز منکر
است نباید که همان شربت خورانند که آن یکی را خورانیدند و
همان داغ بدهند که اورا نهادند بر حذر باید بود واز خود
منکر ایمان خود را بنظر کفر باید دید وطاعت خود را معصیت
باید شمرد وطهارت خود را آلایش وذات خود را کلیسیا وبتخانه
ودستار وجبهٔ خود را زنار وبت وسجاده وخرقهٔ خود را
چلیپا وزندقه این خود مریدی که حقوق ارادت بشرطها
ادا کرده بود وبحقایق ارادت رسید اوراست واین نشان
سلامت او وعلامت رسیدن بمنتهای همت اوست اما بیچارهٔ
دیگری که در بند غرور وعادت مانده بود ویکحرف ازین تخته
نخوانده همه دعوی اینجا بینی وهمه لاف اینجا یابی چه میان

هیچ

[illegible]

هیچ نیست اینجا فرق بدید آید میان روش عالم و جاهل
و بدین جدا کرد معنی از صورت و پندار از حقیقت و معرفت
از ضلالت و بصیرت از غوایت و مبتدی از منتهی چه گفته اند
فِي الْبِدَايَةِ نُطْقٌ فِي نُطْقٍ وَفِي النِّهَايَةِ سُكُوتٌ
فِي سُكُوتٍ مبتدی را زبان بود چو گفت منتهی را نه زبان
بود و نه گفت و همچنین است هزار دستان که شب تا روز بانگ
کند بیک درم خرند و بازی که عمری بانگ نکند بهزار دینارش
قیمت کنند

قطعه

قیمت باز کس نداند گفت :: قیمت بلبل بود دانگی
این تفاوت میان ایشان از چیست :: این کند کار و کند بانگی

هرچه مبتدی را اثبات بود منتهی را نفی بود هرچه جاهل
را بنیاد بود عالم را بت و زنار بود حق سبحانه و تعالی
آن برادر را بمریدی قبول کرد تا او بصیرتی و علمی دهاد
تا محقق را از مبطل و معرفت را از ضلالت و روش علما را
از روش جهال و مذهب سنت و جماعت را از بدعت جدا کند
و هر یکی را بحق المعرفت بشناسد و سلوک راه راست کند هرچند
اندک بود چون یاد گیرد بمنه و فضله بالنبی و اله در همه احوال

اعتقاد بر حق کند و دل را از تفرقه و التفات نگاه دارد مردی
نزدیک حاتم اصم آمد قدس الله روحه او را گفت چه چیز
روزگار میگذاری که دخلی و خرجی نداری گفت از خزانهٔ حق آن
مرد گفت نان از آسمان بتو می آید گفت اگر زمین از آن وی
نبودی از آسمان فرستادی آن مرد گفت شما مردمان را بسخن بسته
میکنید گفت زیرا که از آسمان جز سخن نیامده است آن مرد
گفت من با تو بحجت بر نیایم حاتم گفت هر آینه باطل با حق
بر نیاید آورده اند که مردی نزدیک شبلی آمد از قلت معاش
و کثرت عیال شکایت کرد شبلی گفت بخانه باز رو و هر کرا
روزی بر خدای نیست از خانه بیرون کن عاقبت و خاتمت
ما با جمله مسلمانان بخیر باد بسم الله الرحمن الرحیم
مکتوب پنجاه و پنجم در صحبت قاضی صدر الدین و تحریض علم
برادر شمس الدین اطال الله بقاءه فی طاعته سلام و دعا
از کاتب حروف مطالعه کند و مقرر برادری باد که صحبت
قاضی صدر الدین را غنیمت شمرد و بشنان سعادت تصور
کند و شب و روز در تحصیل علم ملازمت نماید و قرار و آرام
و خواب و خورش در کوشش کند که علم معاملت را تبعیت مجاهدت

طریق باید آموخت تا درین راه بتواند رفت یا خود در حمایت
کسی برود که این راه رفته بود و این راه رفته بود تا هر چه
از و بیند و شنود بداند بر و د علم آنکس علم او گردد اما علم و ریاضت
عبادات بر علم طریق مقدم باید دانست که بی آن راست
نیاید اما علم معاملات که محتاج او نیست چنانکه علم نکاح
مرکسی را که رغبت بجا هل نکرده و علم حج هر کسی را که بر وی حج فرض
نیست و مانند این او را بود نکند بعضی علما درین حدیث

و ریاضت را چون طهارت است هر نماز را هیچ معاملتی بی علم
نبود چنانک هیچ نمازی بی طهارت نبود و اگر کسی مثلا همه
عمر مجاهده و ریاضت بی علم کند هر گونه که هست گوباش چنان
بود که هر دی سالها بی وضو نماز کند و یا بی ایمان قران خواند
اما بدانک علم بر دو نوعست علم کسبی است که از استادان گیرند
یا بمطالع کتب ایشان بر دارند و دیگر علم آنست که از درون سینه
پدید آید و این بر دو گونه باشد بعضی آن بود که از درگاه بی
نیازی بر دلهاء پیغامبران پیوندد آنرا وحی گویند و یا در دلهاء
اولیا پیوندد آنرا الهام گویند و دیگر آن بود که بواسطه
سینه پیغامبران بسینه صدیقان رسد و بواسطه پیران
بسینه مریدان رسد اینست معنی آن حدیث الشیخ فی
قومه کالنبی فی امته یعنی چنانک صدیقان خدای
را در آینه دلهاء پیغامبران بینند مریدان خدا را در آینه دلهاء
پیران ببینند یعنی بشناسند و بدانند دیدن این بود و آنک
در کلمات مشایخ است که مرید خدا را در آینه دل پیر ببیند
آن دیدن همچنین است که گفته شد نه دیدن بچشم ای
پسر در علم سرهمه سعادتهاست چنانک جهل سرهمه شقاوتهاست

وهم نجات از علم آید وهم هلاک از جهل آید درجات
فردوسی وکرامات قدسی بعلم یابند ودر درکات جحیم و
عذاب عقوبات الیم بجهل افتد ودر بارگاه علم جز مومن
کسی پای ننهاد که اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا یُخْرِجُهُمْ
مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَی النُّوْرِ ط ای من الجهل الی العلم
ودر بارگاه جهل جز کافر کسی قرار نگرفت که وَالَّذِیْنَ کَفَرُوْا
اَوْلِیٰٓاؤُهُمُ الطَّاغُوْتُ یُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ
اِلَی الظُّلُمٰتِ ط ای من العلم الی الجهل پس چنانک
مومن را از شقاوت وکفر باید گریخت از جهل و جاهل نیز
باید گریخت که اَلْعَاقِلُ حَبِیْبِیْ وَالْاَحْمَقُ عَدُوِّیْ آخر
فتوی شرعست چنانک گریختن از جهل وجاهل واجبست
طلب کردن صحبت علما وعلم فریضه است علماء آخرت
نه علماء دنیا وعلم آخرت نه علم دنیا تا در غلط نیفتد بی
مجاهدت وریاضت آنجا نرساند که صحبت یک روزه این طایفه
رساند نه بینی که چوب وکنده را طبع ایستادگی وسکون است چون
او را صحبت ومجاورت با آب افتد جریان آب جاری کرد
وهمچنین مود را طیران صفت نیست چون با کبوتر صحبت

ومجاورت

و مجاورت یافت به بریدن کبوتر مور نیز بریدن گیرد جز بآن
که صفت آبست و طیران که صفت کبوتر است محجوب و گروا
و مور را بجای صحبت صفت میکرد بدین طریق که گفته اند
و دیگر طبع آهن آنست که بر روی آب نتواند ایستاد و شناوند
رفت اگرچه ذره بود چون او را با چوب کشتی صحبت و مجاورت
تعلق شد اگرچه یکمن و دومن بود بر روی آب تواند ایستاد
و تواند رفت فضل و اثر صحبت اینجا شناسد تا این دولت
میسر شود حالی صحبت قاضی صدر الدین چون خداوند روزی
کرده است آن برادر را بجای آنست غنیمت شمرد حق سبحانه
و تعالی از ظلمت جهل بیرون آرد بروشنائی علم منور گرداند
نیاز و بیچارگی بیش گیر از دعوی خواجگی دور باش خواجه
سهل تستری رحمة الله ذرین راه نظر کردم بر بصر بصیرت
بر حقایق بر کماشتم هیچ راهی بخداوند عزوجل نزدیکتر
از نیاز ندیدم و هیچ حجابی قوی‌تر از دعوی نیافتم ای برادر
براء ابلیس فرونگر تا همه دعوی بینی و براء آدم فرو نگر
تا همه نیاز بینی ابلیس چه گفت انا خیر منه بتر از همه
کرد ایدلند آدم چه گفت ربنا ظلمنا انفسنا مسجود

ملایکش کرد ایند ودرسخت خلافتش پنداریند اینست نکرک
ازدنیا ذرة کم شد هشت بهشت اقطاعش کردند افلاک
نقصان بیند بوقت کنجاوند آنک میکویی انّی
جاعلٌ فی الارض خلیفةً دستوراست است وآنفصل
است اما حق ما اینکه ربّنا ظلمنا انفسنا جها وبالست
خلافت عطا است اما داد وخوادما اینست که ربّنا
ظلمنا انفسنا الکو فردا در بهشت روی وبکوشه چشم دل باز
نکری سخت بی قیمت ودر آدمیت قاصرباشی چیزی
که پدرت بدانه کندم فروخت چه کراد کند که رحمت
انجا نبی والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب پنجاه وششم در ذکر مرتبه اول مرید برادر
شمس الدین سلمه الله بداند که اول مرتبه از مراتب مرید
راه شریعت است چون بوشرایط شریعت مواظبت نمود
ودر محافظت حدود آن بکوشید وحق آن بتمامی کزارد
وهمت عالی دارد ببرکت کزاردن حق شریعت وثمره
علوّ همت طریقت بدو روی نماید وآن راه دل است چون
حقوق طریقت بشرطها بکزارد واز عهدهٔ او بتمامی برون آید

شیخ عبد الله انصاری قدس الله روحه العزیز
فرموده است شریعت خدمت است وازان رستکاری
است طریقت حرمت است وازان برخورداری است وحقیقت عالی
حقیقت حق است ازدیدن او بیزاری است

وهمتي عالي دارد که گفته اند مريد بي همت هيچ جا نرسد از
برکت آن حق سبحانه وتعالي فضلاً وکرماً پرده ها از پيش
دل او بردارد ومعني حقيقت خبر مطلوب سالکان ومقصود
طالبان وصادقان بدو روي نمايد بيت

خيالمت اين کر بي شرع وطريقت :: کشايندت همي راه حقيقت
طريقت بي شريعت نيست واصل :: حقيقت بي طريقت نيست حاصل
بيکديگر تعلق هر سه دارد :: کسي شان تفرقه کردن نيارد

چون مريد صادق را اين معني روي نمود روي از همه بگرداند
ودر طلب آن کمر جد واجتهاد بر ميان جان بربندد اگر
دنيا وآخرت هزار بار پيش او آرند بگوشه چشم ننگرد وهرچه
نام غير بر وي افتد بت وزنار خود تصور کند وکارهاء
صعب بر وي آسان گردد ودشوارتر بر طبع آدمي جز بي
تعلقي وبي چيزي وتنهايي نيست که اين صفت مرده است
اين جمله او را مطلوب گردد اگر کسي را بيني که اين مطلوب
ندارد بدانکه اين معني او را روي ننموده است ونظر او
هنوز بطريقت نگشاده است وجام جمعيت هنوز بدو
نداده اند نشان مريد صادق آن باشد که بي اسبابي وبي چيزي

و تنهایی و درویشی اختیار کنند و دران مفتخر و مباهی باشند
هر رتبه که عالی تر و هر درجه که متعالی تر خواجهٔ کاینات
و خلاصهٔ موجودات صلی الله علیه وسلم دران فخر نکرد و مباهات
ننمود مگر بفقر و بصد زاری و ابتهال از حضرت ذوالجلال
درخواست و گفت اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِيْ مِسْكِيْنًا وَاَمِتْنِيْ
مِسْكِيْنًا وَاحْشُرْنِيْ فِيْ زُمْرَةِ الْمَسَاكِيْنِ آن چه طایفه
باشند در عالم که محمد رسول الله در حیات و ممات خود
صحبت ایشان از خداوند عزوجل درخواهد اگر گفتی که در
حیات و ممات ایشانرا با من دارد و آن راجاء نبودی فکیف
که گوید مرا در حیات و بعد ممات با ایشان دار اما گفته
اند عالمها بگردند تا یک مریدی یابند یا نه چنانکه شیخ ابو
القاسم گرگانی رحمة الله فرمودی که چندین سالست تا
میخواهم مریدی یابم مرید ابلیس صفت باید که بود تا ازو
چیزی آید خود را در فرمان باختن دیگر است و در
ارادت معشوق باختن دیگر فرمان بیرون نیست و ارادت
درون اگر سلطان محمود ایاز را گفتی که برو خدمت دیگری
کن و او برفتی خطا بودی آنکس که درین مقام فرمان برد

تمام بود و این جایی است که محبت را ارادت محبوب معلوم گردد و اگر انجا وارد کنند که
ادنی درجات محبت موافقت است پس این که خلاف امر کند مخالفت لازم اید نه موافقت
جواب اینست که مخالفت صوری است از روی معنی موافقت است زیرا که کار بر ارادت محبوب [illegible]
کردن مخالفت نگویند ۱۲ ملفوظ حضرت شیخ ۱۲

نابخته بود خداي تعالي فرموده وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ نابختكان وطامعان آنجا كه فرموده
بودند ديدند عاشقان وتختكان كويند ما كجا رويم بيت
كفتي دكوي كن كم اي بينايي، كر تو دكري جوخويشتن نماي
بارخدايا طالبانتو از كجا بهشت قناعت كنند ومحبانتو كجا بديدر
بديكري فرود آيند بيت
كفتي كه برو حديث ما كن كوتاه، اي دوست كجا روم كجا دانم راه
حكايت يعقوب پيغامبر عليه السلام چون از كنعان بمصر
آمد بطلب يوسف مي آمد واكرنه نان وكوشت وحلوا بكنعان
هم بود كفته اند ايشانست در دنيا خوردن واشاميدن ودر
آخرت خوردن واشاميدن كلا وحاشا بيت
در عالم جان آب عنب دان غذا ما، بي ما جو تو در هر دو جهان عاشق ناييم
بهشت مايده ايست نهاده در راه طالبان تا خود عاشقان
بهشت كدامند وعاشقان خداوند كدامند اكر هزار بار بازي
كرسنه بود حوصله او را آرزوي قوت موجه وبشه
هركز نباشد قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ليكن
مريد را درين راه هزار هزار كوه خوف بود وهزار هزار

بر چاه و هزار هزار شیب و فراز و هزار هزار عقبات و کلانی
نوع
خندق بن چیزش فرو دکذارند و بهزار رنگش بر آرند چون
در سر پیری بود پخته و راه رفته و طبیب حاذق
کشته در هر علتی مختلفی علاجی مختلف فرماید و در هر
جنونی معجونی دیکر سازد این همه آسان بود اکر بخودی
خود رود خطر عظیم بود لَا دِیْنَ لِمَنْ لَا شَیْخَ لَهُ
کفتهٔ مشایخ است رضوان الله علیهم و این طایفه کفته اند
که بندی را که ارادت این کار پدید آید بمورچه ماند که خواهد
مثلا از مشرق یا از مغرب بکعبه رود و اکر بخودی خود
رود هزار هزار سال بر آید رسیدن محال بود و خطر جان
در میان باشد اما خود را در پر کبوتر بندد یا در پر بازی
رفتن بروی آسان شود کار مورچه همین است که خود را
در پر کبوتر بندد که کرم جیوهٔ در بست او را مخ دخود رفت
در راه کبوتر مانده بود او خود بچند گاه بکعبه رساند بیت
مور مسکین هوسی داشت که در کعبه رسد، دست در پای کبوتر زد و ناگاه رسید
و همچنین پیر کبوتر کار مرید است و مرید چون مور ضعیف چون
خود را در پر پیر بندد راه خویش رفت آن راه پیر است

که مانده است

گفته است کفته اند مریدی خدای را در جان پیر دیدن باشد
که پیر آینهٔ مریدست که در وی خدای را بیند یعنی بداند و بشناسد
نه دیدن بچشم تا غلط نکنید هر که در راه طریقت بی پیر رود
مرید باشد پیر را و هر که بر خواست و مراد خود نهد مرید
مراد خود است نه مرید پیر که گفته اند مریدی پیر پرستی
باشد مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ و از وقتی
بود که اعتراض از میان برخیزد بهیچ وجه قول و فعل و حال
و صفت پیر بیند اعتراض نکند در تسلیم تصرفات پیر باشد
ظاهراً و باطناً و در صحبت بر خود بر بندد و در حاجت نگشاید
و قدمی بحکم خود ننهد پس تصرف و همت پیر ممکنست که مرید
را بمنزل رساند و از پایگاه به پیشگاه آرد و از مریدی درجهٔ
پیری نشاند ای برادر هر کرا نهاده اند این همه که شنیدی همه
ساخته و موجودات بی رنجی و رایجی اما مدبران و بی
دولتان را چون نصیب نباشد همه مشکل و نایافت یکی را در باغ
فضل تاج لطف بر سر نهد یکی را در زندان عدل داغ قهر بر جگر
نهند یکی را در نار جلال بگدازد یکی را بنور جمال بنوازد
آن خاک خوار شخص در وجود آورده و لباس از حسرت و افلاس

روزی یاری را نعت وقت نبی جد حقرا سر زنده است یار گفت وقت زوال رسیده است
محمد را فرمود لا زوال با ما زوال است گفت الکمال کردند و همچنین یکی پیش رفته
بود برای امامت کردن را اول رکعت اذا جاء خواند بعد از اذا جاء تبت باید خواندن
امام دانا بود همان اذا جاء مکرر خواند برای تفاول را م م

در پوشیده نام ظلومی وجهولی او در عالم نشر کرده بس پیران
هفصد ساله با استقبال فرستاده و فرموده که سجود خلاصه
اعمال است سر احوال شماست بر سر درات او نثار کنید ای
برادر چون دریاء رحمت حق موج کرامت و مغفرت زند
جمله زلات و معاصی منعدم و متلاشی کرده و همه عیب رنگ
هنر گیرد زیرا که ذلت و معصیت لم یکن فکان است و رحمت
لم یزل است لم یکن با لم یزل کی برابر تواند شد او را با
این خاک کار برحمت است و اگرنه این سیاه گلیم وجود ما و این
ذرهء خاک ناپاک کار کی زهره بودی که قدم بر حاشیهء بساط
مالک الملوک نهادی ای باخراباتی دردی حدث شیطان
در روی مالیده و درخت روزگارش در مزبلهء شهوات بالیده
ناگاه علی الفتوح رسول قبول وصول بدیدار آمده و گفته
اَلْحَبِیْبُ یُقْرِئُکَ السَّلَامُ وَیَقُوْلُ لِیْ مَعَکَ کَلَامٌ
وَالسَّلَامُ ○ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مکتوب پنجاه هفتم در مرتبهء ذکر مرید بعبارتی دیگر

برادر شمس الدین سلمه الله بداند که اول مرتبهء از مراتب
مرید شریعت است چون حق شریعت بتمامی بوسع و طاقت

کچی

خویش بگزارد و همت عالی دارد طریقت او را روی نماید
این راه دلست جون حقوق طریقت بتمامی بقدر وسع
بگزارد و همت عالی دارد پرده از پیش دل او برد ارند و
معنی حقیقت کراه جانست بدو نمایند مشایخ طریقت
رضوان الله علیهم در راه خداوند جل ذکره برای مرید
راه و سالکان این سبیل اجمالا جهار منزل نهاده اند و گفته اند
تا مرید رونده ازین جهار منزل نگذرد بمقصود نرسد اول
عالم ناسوت است منزل دوم عالم ملکوت است منزل سیوم
عالم جبروت است منزل جهارم عالم لاهوت است تا از عالم
ناسوت نگذرد بعالم ملکوت نرسد و تا از عالم ملکوت نگذرد
بعالم جبروت نرسد و تا از عالم جبروت نگذرد بعالم
لاهوت نرسد و عالم لاهوت عالمی است بی نشان جون
مرید انجا رسد از خود برهید ناسوت عالم حیوانات را گویند
و کار این منزل از حواس خمس است جنانکه خوردن و بوشیدن
و دیدن و شنیدن و انجه بدین ماند جون مرید بریاضت و مجاهدت
ازین عالم بگذرد و این صفات را بگذارد مگر بقدر ضرورت
بعالم ملکوت رسد و ملکوت عالم فرشتگانست و کار این منزل

ارواح است

تسبیح و تهلیل رکوع و سجود قیام و قعود ست چون ازین
منزل بگذرد بنا دیدن این هنرها و این صفتها بعالم جبروت
رسد و این عالم ... و روح را کسی نشناسد الا ماشاء
و حقیقت که کند کانه اوست در عبارت نیاید و در اشارت
نگنجد و چون ازین منزل چون محبت و شوق و ذوق و طلب
و وجد و سکر ست چون رونده ازین صفات مجرد شود بفناء
خویش در عالم لاهوت رسد وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ
و این عالم لا مکان ست اینجا نه گفت و نه بیان ست چنانست
که گفت رباعی

در دیده دیده دیده بنهادند :: وآنرا زره دیده غرامی دادند
تا که بر کوی کمال افتادند :: از دیده و دیدنی کنون آزادند

و نیز این راه سه مرتبه است شریعت و طریقت و حقیقت
گفته اند مجموع آدمی سه چیز ست نفس و دل و روح هر سه را
راه نهادند نفس را شریعت و دل را طریقت و جان را حقیقت
نفس که از راه شریعت از عالم ناسوت بعالم ملکوت برآید
وصفت دل گیرد و دل از راه طریقت از عالم ملکوت بعالم
جبروت رسد و صفت روح گیرد و روح از راه حقیقت بجذبهٔ

بودائي و برزوه سبحاني بر آيد كار بجايي رسد كه نفس دل
شود و دل روح گردد همه يكي حكم گيرند اينجا گويند مصراع
عاشق و معشوق و عشق هر سه يكي گشت و اين معني را
توحيد مطلق خوانند كه اهل روندهٔ راه الله را سه حال
است اوّل سلوك دوم وقوف سيوم رجوع و اين هر سه حال
بي ارادت و مشيّت خداوند تعالي نيست امّا بنده را
در كار مي بايد بود و در انتظار مي بايد افزود و خود
آن كند كه خواسته است نه هلاك كس بيند و نه نجات كس
يكي در باديه بتشنگي جان مي داد و ميگفت چندين هزار
درياهاء آب و من بتشنگي جان ميدهم از غيب ندا شنيد
كه هزار هزار صدّيق را در باديهٔ خونخوار آريم و بتيغ
مشيّت خود همه را هلاك كنيم تا زاغي چند را از كلّه و ديدهٔ
ايشان قوت سازيم اگر معترضي زبان اعتراض بر خواست
[illegible]
ما بكشاند اين مهر سياست بر زبانش نهيم كه لَا يُسْئَلُ
عَمَّا يَفْعَلُ زاغ زاغ ما صديق صديق ما فضول در ميان
كيست بس هر كه خواهد برو ز كار بحقايق اين بوسه خدمت
كفش مردان كردن تا او را چاره نيست تا او را در دلي جاي سازند

اگر يكي كس از دوستان او ترا قبول نكرد زشتي
و اگر يكي از دوستان او ترا قبول كرد بجعف
بيوسيخانه انصاري ام

اي درويش اگر از ... نيست در گذري و بلا با
وحدت رسي و درجه بالا و دو [illegible] گفتوف گفتي عاشق
و معشوق و عشق را يكي [illegible] بالعلم و معلوم
بالي اين اسامي جمله در مرتبه وحد اند چون
در گذري و بذات رسي هيچ اين اسامي نباشد
مجرد باشد

وهیچکس از بند هوا و ظلمت نفس نتواند کذشت الا ما شاء
الله تا در سایهٔ پیری پخته و راه رفته نباشد پیر از آنجا
که علم او بود مرید را از وجود او حسری فرماید و بموجب
علت و مرض مختلف علاج و دوا ء مختلف سازد تا آنگاه
که لا اله الا الله در نهاد مرید رخت خود بنهد و آمد
وشد شیاطین در باطن وی منقطع شود همه جهان
درین طلب اند که راه خداوند عز و جل بر برند اما بقدر
صفا درون هر کسی را علمی بود و بقدر وسع علم ایشان
را طلبی و ارادتی بود و بقدر طلب و ارادت سلوکی بود
مریدان بلند بخت به پیران پخته و راه رفته و صاحب دل
شده راه یابند و بی دولتان از شور بختی بدیشان راه نبرند
ضرورت بمدبری و بی دولتی در نفس در مانده همچو خودی
بمانند و گفته اند پیران چون کرچی ارادت در دلهاء مریدان
بہ بینند همه این کویند — بیت
از بخت بلند آنکه یابم از وصل تو داد بهمن بر لب تو جز بوسه ام دانم داد
کر هیچ شبی
وچون مریدان بلند بخت به پیران صاحب دولت رسند هم این
کویند — بیت — از بخت بلند او فتادم بتو من

ابرار

ایزد داند که سخت شادم زتو من اکنون که از شور بختی و بی
دولتی ما این همه نیت و از شقاوت و ادبار خود محرومم
تمسک بدین کنیم که نیة المؤمن خیر من عمله
جون کسی را نیتی و ارادتی درست بود لیکن بمراد خود نرسد
از مانعی جنانکه کسی را بیماری از حج وجهاد باز دارد یا فقر
از صدقه باز دارد جون آنکس را نیت درست بود ضرورت
در اجر با آن کس برابر باشد با کسی که حج وجهاد کند و صدقه
دهد و این در قران و اخبار بسیار آمده است شب و روز دل
بریان و چشم گریان باید داشت و در حسرت فوت این حدیث
باید سوخت انشاء الله تعالی نیت و ارادت درست کرد
که اعتبار نه بمجرد عمل است اعتبار در دل راست بسا کسانی که
در خانه خفته اند ایشانرا ثواب مجاهدان می نویسند و
بسا کسانی که کشته شود در صف کفار و او را از آن هیچ نصیب نیست
نبوی شرعست که اکثر شهداء امتی اصحاب الفروش
و رب قتیل بین صفین الله اعلم بنیته در دین راه هیچ
جیز سودمندتر از اندوه نیست که می فرماید ان الله یحب
علی قلب حزین در قصه شنیده که جون منبر بنهادند حنانه

از درد فراق حضرت رسالت علیه الصلوة والسلام ستون حنانه را کناره گیرد
که ناله رنجوران و مهجوران درین راه قدری دارد فضل بی علت
یکی را چه نوازد و دیگری را میکند ابو جهل عمر در بتخانه مقبول
و عبد الله ابی در مسجد مخذول رحمت برجانش باد که گوید بیت
امر اگر بهمی مهر بی حیدانی ساخت، وانرا کا همی سازی میدانی سوخت
ای برادر مرا و ترا کار با جباری و قهاری افتاده است که اگر
هشت بهشت را عین دوزخ کرده اند و دوزخ را عین بهشت
و از کعبه کلیسا برآرد و از بتکده کعبه سازد در قدرت او هر دو
یکی است هیچ زهره نمانده است که آب نشده است خوف آنست
که دم بدم و لحظه بلحظه می لرزی و می ترسی نباید که دست
ردی بی علت از پرده غیب پیدا شود قهریست او را بی علت
و لطفی است او را بی علت از لطف آلوده طلبد تا بشوید تا
پاکی لطف از علت پیدا آید قهرش پاکی طلبد تا روی بپوده
هجران سیاه کند تا پاکی سلطان قهر از اسباب ظاهر گردد گاه از
زیر دامن شقی نبی بیرون آرد و گاه از زیر دامن نبی شقی
پیدا آرد گاه سگی را در صف اولیا نشاند و گاه ولیی را در
طویله سگان بندد و لیکن چون رد خواهد کرد هیچ جبر قبول

نکند

نکند چون قبول خواهد کرد بهیچ چیز رد نکند می
باید که بیش از آنک ندا ملک الموت شنوی روی بآن کنی و بیش
از آنک مضطر برند باید که با حتیار خود بجزغ می باکی واکر
بضرورت روی چه محجوب بود یوسف پیغامبر علیه
السلام را چون در چاه افکندند نگفت توفنی و چون
در بازار من یزید کردند نگفت توفنی چون در زندان
کردند نگفت توفنی و چون بهژده درهم قلب فروختند
نگفت توفنی چون ملک مصر خالص شد و دولت نظام
گرفت گفت توفنی مسلما. بسم الله الرحمن الرحیم
مکتوب پنجاه هشتم در احوال مسلمانی برادر اعز
شمس الدین زینه الله باحوال الشریفه بداند که احوال
مسلمانی جداست و اوصاف بشریت جداست تا اوصاف بشریت
مغلوب باخلاص نگردد احوال مسلمانی با دل الفت نگیرد
مجموع آن اوصاف را بزبان اهل تحقیق نفس گویند نفس
اماره که شنیده اینست و آن بنیت و قالب که از اعضا و مفاصل
می بینی از وی هیچ آفت نیست بلکه او مرکبی است که بار احکام دین
می کشد تو او فرموده است که ما از درگاه قدرت خویش ترا مرکبی

فرستاده ایم بابی دوی او و براه دین درای تاراست می رود
تو ابروی کاری نیست او مرکب تو محمل احکام ماست او را بنجی
مرسان تبه انجه وقصد کنند که احکام دین پای بیرون نهد
تا زبانم این مجاهده برو فرو مکذارد تا براه بازآید حد قالب
اینست که اگر کسی سر یو زنی بعضوی از اعضاء خویش فرود
برد و گوید من نفس را قهر میکنم در خدای عز و جل عاصی
باشد بیشتر جهال را این غلط افتاده است و بحمق خویش
این را کاری بنداشتند زینهار از حد شرع و علم تجاوز مکن که
او مرکب عزیز است و قابل بار امانت حق است بار عهد حق
جز بدو نتوان کشید و بر سر عبودیت جز بواسطهٔ او کمر
بیش در
نتوان بست کرد رنج او نباید کشت این نفس که مستوجب قمع
است و مستحق قهر است آن خواست که اوصاف بریت بنعمت
تمرد بر دین تو حمله آرد و خواهد که دولتکاه سلامت بر تو
زیر و زبر کند و دستگاه آفت بر تو بکشاید آن خواست را قهر
نمودن و باطن خویش را از فساد او نگاهداشتن و ظاهر را از
باطن بلا و صیانت کردن فرض عین است کسی که لذت از آن
نگاهداشتن
بایدکه خواست خویش را متابعت کند کو جلیت اسلام مکن

قمع
از بیخ برکندن

وجز خویش را

وخویش را بدعوی امت پیغامبر مینند حضرت خداوند بصیر
است دوست را از دشمن داند وَاللهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ و پیغامبر سیدی معصوم است امت خویش را نیک
بشناسد که مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا أَيْ فِي دِينِنَا

الا ای سر بغفلت در نهاده ؛ بدنیا دین خود بر باد داده
ترا اندوه نان و جامه تا کی ؛ ترا از ننگ و نام عامه تا کی
چرا مغرور بر جای دیو گشتی ؛ تو دیوانه شدی کالیو گشتی
چو زین گلخن بران گلشن رسیدی ؛ همان انکار کن کالخن ندیدی

لشکر همه عالم دو صنف اند جُندُ اللهِ و جُندُ ابلیس تو نیکو
بنگر تا از کلام خیلی هر دو را درین عالم است و دیر است
تا خلق قدم در حکم این آیه نهاده اند فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ
وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ و لیکن ظهور در قیامت
خواهد بود و اما راه بهشت و دوزخ دیر است که تا بیش خلق
نهاده اند و ایشان می روند قیامت وعده گاه رسیدن به بهشت
و دوزخ است اما راه رفتن درین عالمست آنکس که درین عالم
راه دوزخ رفته است اگر خواهد بقیامت راه بهشت رود
نگذارندش و بقید خلود مقید کنند و تازیانه حسرت ابدی بر دل

ودیده او ز نندس این معنی است که گفته است مثنویات
یکی را خواه تا در ره نمانی :: فلک تو باش تا در چه نمانی
دو گندم را نجوید هر که مرد است :: او کین هر دو گرد است
بهشت آدم بدو گندم بداد است :: تو اش بفروش اگر کارت فتاد است
ای برادر گفته محققانست که خلق امروز از ساختن
این سرای غافل اند که اگر یک روز خاک این سرای سر خلوت
خویش را بر تو کشف کند و با تو الفت گیرد عزیز تر و جلیل
تر از آن باشد که هشت بهشت بیش تو کمر خدمت بندد و قدر
این سرای اهل تفرقه و غفلت بآخر دانند ولیکن کار از دست
رفته بود و حسرت و مصیبت بیش مانده مثنویات
زند انگشت و دیده بر کند زود :: بخواری دیده بر ره افکند زود
اسیری را بصد درد و ندامت :: بلعد زخ می برند اندر قیامت
چنین گوید که از دیده چه مقصود :: نخواهم دیده بی دیدار معبود
واز حضرت رب العزت این خطاب می آید که بران دل جنید
که هر گز آن دولت را باز نیابید شما که روزگار ضایع گذرانیدید
هر روز پنج بار منادیان حضرت ما علی روس الاشهاد
با این نواخت شما را بدرگاه ما می خوانند که حی علی الصلوة

یکی را جوید

بجا بقی

مهر
گذرانیده گشته زیاد ... بالا
لا ... ...

حي علي الفلاح هرکز این ندا نشنوید و هرکز این دولت
بیش نیابید درهاء عبادت بر شما بربستیم اکر به پوی هفت
آسمان و هفت زمین خون از دیده بمازید در این روی آنکه
یکبار دستوری یابید تا رکوعی و سجودی تواند کرد
هرکز این دولت نیابید و تا ابد لا باد نه بلبید دهمت
الدنیا وبقیت لاعمال في اعنا قکم دنیا بکذشت
وکارهاء دنیا در کردن شما بماند یکی از عارفان کفته است کسی که
تا بهشت او را بر ثبوت وعده نکني بطاعت خداوند نیاید و
تا بسیاست هفت درکهٔ دوزخ او را تهدید نکني از معصیت
دامن پاک نکند نشان آنست که سلطان توحید با نقطهٔ دل
او هنوز عقد محبت نبسته است اکر رضوان را با هشت
بهشت بدر سراي تو فرستند في المثل ترا مخیر کنند وکویند
خواه دو رکعت نماز با شرایط و آداب بکزار خواه بي حساب در بهشت
در روحق توحید بر تو آن بود که نماز اختیار کني تا هزار
منت بر بهشت نهي که بتو آید صاحب همتي کفته است قصیدهٔ
جوهر عشق تو جو در کان ماست :: بار بلاهاي تو بر جان ماست :
نام تو خود مونس جان و دلست :: ذکر تو آسایش ارکان ماست :

عقل چو شد بنده ، درگاه تو ؛ شاه جهان خادم و دربان باست
ین دولت که قسمت الصلوة بيني وبين عبدي
نه نفرني بنصفها لي ونصفها لعبادي در بهشت کجا یابی
جز در حضرت نماز تر این میسر نشود چه دولت می باید
آب وکار الجو ترا زین که نصفها لي ونصفها لعبادي هر
ثناء و مدحت است مار است و هر چه نیاز و حاجت عرض کردنی
است حق تست چون حق ما بجای آوردی و بخضوع و خشوع
بگزاری آنچ موعود دعا و تضرع است ما ترا نقد کنیم اگر
قدر عزت نماز شناخته بودیی طمع بهشت نداشتی و اگر
بمرکبی از مراکب نماز بر نشستی بودیی از سیاست دوزخ ترا
خبر نبودیی ناز بهشت و خشم دوزخ در جز این فتوی
مصطفی عم کجا بدید ایلکم ان احدکم اذا دخل
في الصلوة فانه يناجي ربه وربه بينه وبين القبلة
خواجگی همه عقلها را آتش در باید زد و ادراک و حواس در بت
رایی باید کرد تا بر کوی معنی این حدیث تواند رسید که ربه
بينه وبين القبلة این حدیث در صحیح بخاری
نه در دو فتی مذکر ان و این فتوی موید است بدین لفظ که من

انی

[illegible]

أَتَى مَسْجِدًا فَهُوَ زَائِرُ اللّٰهِ وَحَقٌّ عَلَى الْمَزُورِ أَنْ

يُكْرِمَ زَائِرَهُ هر كو هيچ كس در راه ما قدمي جند بصدق

بونكي فت الحكه ما اورا بعطاي ذ رحرن اكرام كردم ولكن

كسي را خود باما بر كرداد وسعد نبت انكس را كه بوقت نماز برکر

در بازار بيني تعزيتش نبلار ازخوار بيني كه هيف او را بار

نلاده اند واز دركاه نمازش براند اند اي برادر حيات

بيشينيان بدين بود وحيات ما بلعب ولهو است فردا قيامة

هرموئي ازان صديقان بهزار عالم برآيد وصد هزار جون

(رعد روهمتم)

ما بيك بركِ كاهي بر نيايد همه بيداران ماتم دين ما بيدا رند

وما را اين همه كرفته كه جه خوريم وجه بوشيم بدنيا بطال

براز غفلت بميري فردا قيامت مرد ادبار از حسرت برخيزي

بيت ازين كافري كه ما را در نهاد ست مسلمان در جهان كمتر فتاد است

روز عيد شبلي را رحمة الله ديدند جامه سياه پوشيده

بود ونوحه مي كرد لفتند امروز روز عيد ست اين جه جامه

است واين جه حالت كفت عالمي را مي بينم امروز جامهار

نو پوشيده وتماشا ميكنند ويكي را از خداي خبر نه امروز

تعزيت حرمت ايشان ميدارم وبر بي خبري ايشان نوحه ميكنم

اي باي خبري خو كرده ودر خداشناسي را بر خود بسته و
بهوا برستي وعادت برستي قناعت كرده وعمر عزيز را بباد برداده
يكروز از عمر تو نصيب تو سامان وباهمه بد عهديها در
ساخته وباهمه معصيتها الفت كرفته اعتقاد آن كن تا قباء
عشق ابن طاغوت نفس را از پشت باز نكني لباس حليت دين
در تو نبوشند وتا اين نفس هوا برورده را بدشمن نكيري دين
بدوستي روي بتو ننمايد وتا انباري كه با شيطان داري جدا
نكني جمال لا اله الا الله نه بيني وتا از اجابت دنيا مجانبت
نكني بر سر كوي صديقان راه نيابي

مثنويات

جو ابراهيم بت را بر زمين زن ٭ نفس از لا احب الافلين زن
درين ره صادقان از سر جو كويند ٭ جه جلي كار وبار وكفت وكو بند
براه عاشقان در نه قدم تو ٭ جه باشي از سكي در راه كم تو

اي برادر آنكه ترا مسجود ملك كرده است ومحسود فلك كردانيده است
كاري عظيم است هر آينه در وجود خاك تو مكر معني منور
ومقدس است كه سراير طلكي واوهام بشري از دريافت
آن عاجز وقاصر اند جون شعاع آن معني طلوع نمايد ملك
حيران شود وفلك سرگردان بود او را تواضع وانرا التخاشع

واجع بعضي از عرفان مصنوفه در باب روح
كفته اند بيان بزركي روح كرده اند نه بيان حقيقت
وي جنانكه امام غزالي عليه الرحمة كفته است لطيفة
ربانية عالمة مدركة بزرك جه نكم كفته استعلة
الصنوبرية اين همه بيان بزركي شان اوست نه بيان
ماهية او ...

از لوامع

۱۸۶

از لوازمات بود واز واجبات باشد خواجه عطار رحمه الله

علیه اشارت کرده است مثنویات

فرشته کر به بیند جوهر تو ∴ ذکر ره سجده آرد بر در تو
نه مسجود ملایک جوهر تست ∴ که تاج از خلافت بر سر تست
خلیفه زاده کلخن رها کن ∴ بکلشن شو کدا طبعی رها کن
بمصر اندر برای تست شاهی ∴ تو چون یوسف چرا در قعر چاهی

منه بدا والیه یعود سر این معنی است نزدیک آنکس که اهل معنی است چون بدایت تو از دوست نیامده وچون نهایت تو بدوست نخواهی رفت لا اله الا الله از عالم نامتناهی چیزی منفصل نکردد و یا غیر متصل نکردد چون بدایت از دوست هر آینه نهایت بدوست پس ذکر انفصال واتصال وآمدن و رفتن مجاز است واین قصه بس دراز است اینجا شرط احتراز است خواجه عطار رحمه الله

علیه کوید مثنویات

درین اندیشه بودم سالها من ∴ بسی معلوم کردم حالها من
همه کر پیر و کر بیشوا اند ∴ درین حیرت برابر می نمایند
کسی آکه نه از سر الهی ∴ اسیرانیم از مه تا بماهی
بسی سر رشته این راز جستم ∴ ندیدم کرچه عمری باز جستم

بلکه این را ازاینجا کفتنی نیست ،، در اسرار اینجا سفتنی نیست

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بنجاه نهم دراخلاق
حمیده برادر شمس الدین شرفه الله باخلاق المحموده
بدانکه اخلاق نیکویه اول فطرة ادم دادند علیه السلام
وازادم علیه السلام میراث رسیده است بانبیا و رسل همچنین
تا بسید انبیا و سلطان اولیا رسید وازوی بامت رسید جنانک
همه اخلاق مذمومه بوقت قسمت بابلیس دادند ازوی بمتکبران
وبمتمردان رسیده است که امت وی اند بس هرکه بمتابعت
شرع راسخ تر نیکوخوی تر وهرکه نیکوخوی تر بود درکاه خداوند
عزیزتر جون خلق نیکو میراث ادم است وتحفه خداوند
عالمست که بدو داده است لابد هیچ بیرایه وزینت نباشد
مومن را نیکوتر از خلق نیک واصل خلق نیکو امتثال فرمان
خداوندست ومتابعت شرع رسول وی که حرکات وافعال
سید کاینات همه پسندیده بوده است وهرکه متابعت وی
دارد باید که در معیشت جنان زندکانی کند که او کرده است
بس باید که در حق خویش وبیکانه ودور ونزدیک نیکوخوی
باشد ومزاح نکند تا مروت فاسد نکردد وبدخویی نکند

تا عيش منغص نگردد وپيوسته تازه روي وكم سخن باشد
بهر كه رسيد بسلام ابتدا كند كه حضرت را با صحابه از كمال خلق
نيكو اكر در روزي صد بار ملاقات افتادي با يكديكر بسلام
كردندي وبلا آنچ دارد سخاوت كند كه حضرت رسالت درهمي
وديناري شبي صحبت نكرده است اكر چيزي فاضل مانده بودي
وكسي نيافتي كه بوي دادي در حجرهٔ مبارك نرفتي تا آن
بكسي ندادي وبزبان غيبت وفحش ودروغ نگويد ودر تكلف
كردن دركارها احتراز كند كه از نيكو خويئي بي تكلفي است درهمه
احوال واعمال واقوال جانب حق نگاهدارد وخوردن وخفتن
وپوشيدن وگفتن مقصود گرداند بر متابعت شرع ودر
همه احوال عالي همت باشد وخود را بخست وحقارت وطمع
آلوده نكند واز شبهات ومهالك دوري گزينند وبكوشد كه تا
درهمه احوال با اخلاق مصطفي اعم اقتدا كند چنانكه تواند واز
اخلاق مذمومه احتراز كند واز خود دفع كند چنانكه تواند
تا نسب او بشيطان متصل نگردد آنگاه مانند شياطين آلوده فعل
وخبث القول گردد منقولست از حضرت رسالت صلي الله عليه وسلم
به پيوند باكسي كه از تو ببرد وعفو كن از كسي كه با تو ظلم كند

وبدکسي راکه تواند هلو او را فرمان بود که دعوت کند خلق
را براه خداوند خویش بحکمت و سنن نیکو و گفت و شنید کند
آنجه نیکوترا باشد وچون موسی را با هارون علیهما السلام
به دعوت فرعون فرستاد گفت فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا با
وی سخن نرم گوئید انس مالک رضي الله عنه روایت میکند
که هرده سال خادمي مهتر سید عالم کردم هرگز درهیچکاري مرا
نگفت که بد کردي یا چرا کردي چون کار نیکو کردمي دعا کردي
وچون چیزي ناخوش کردي گفتي وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ
قَدَرًا مَّقْدُورًا وگفت علیه السلام خود راست کردي وبدست
خویش جامه بار بدوختي وپیوند نهادي ودرخانه با خادمان
بهم کار کردي وچون دوال نعلین بشکستي خود راست کردي
وخانه برفتي وهمیشه چراغ راست کردي وهرکه او را ببادانی
کاري فرمودي ترد نکردي واگر بیگانه ویرا رنجه نمودي
جفا نکردي وهرگز طعن ولعن وشتم وفحش بر زبان او
نرفتي وهمیشه با تبسم بودي نه بخنده وغفلت وبهرکه
رسیدي از مسلمانان ابتدا بسلام کردي وبا صحابه چنان نشستي
که یکي از ایشان وهمه را بکنیت خواندي بسبب اکرام ایشانرا

واگر کسي را

واگر کسی را کنیت نبودی کنیت کردی واگر کسی از صحابه
یاد یکردی ویرا بخواندی گفتی لبیک واگر بگو دکان بگذشتی
برایشان سلام کردی و هیچ عیب مسلمانان بپوشیدی چنانکه
آن دزد را گفت اسرقت قل لا در حج دزدی کردی بگوی نی
وحق عیال و فرزندان و موالی بتسویه شرع نگاهداشتی
وبرای اعلاء کلمه دین صد جفا وطعن تحمل کردی وهرگز
هیچ سایلی را رد نکردی واگر موجود بودی دادی واگر نه
گفتی انشاء الله تعالی بدهم وهرگز بر هیچکس خشم نراندی
برای خویش و در دین حق مداهنت ومحابا وفتوری و
سکوتی نکردی ویاران را بوقت درماندگی دست گرفتی واگر
ساعتی ندیدی بطلب رفیق و در خانه چون خادم مانده شدی
نیابت داشتی واز بازار طعام آوردی ودعوت آزاد وبنده
را اجابت کردی وهدیه قبول کردی اگرچه قطره وجرعه
شیر بودی ویاران از خرگوش وهرچه مباح بیش آوردندی
بخوردی وهرگز هیچ خوردنی را عیب نکردی وآنچه یافتی
از مباح بپوشیدی وقتی گلیم وقتی برد یمانی وقتی صوف
وقتی جامه سپید وسوار شدی بر هرچه میسر شدی وقتی

بر اسپ و وقتي بر اشتر و وقتي بر خر و وقتي بياده و وقتي
پاي برهنه و وقتي بی ردا و وقتي بي دستار و کلاه، چنانك
اتفاق افتاد سوي زيارت ماي خفتي که بدان هيچ بستري
نبودي و هيچکس از بنده و آزاد و غلام و کنيزك بحاجت
خود او را نخواندي که اجابت کردي در کار وي و اگر کسي
بحاجتي آمدي وقتي در نماز بودي سبك تمام کردي
در وي بدو آوردي حاجت او تمام کردي باز در نماز شروع
کردي و هر که بر وي در آمدي وي را اکرام کردي تا بودي که
رداء مبارك خويش گسترانيدي و گفتي برين بنشين و بودي
بالشتي که زير وي بودي بدو دادي و گفتي برين بنشين
واگر او حشمت داشتي سوگند دادي که بنشين و در پيش حسن
وحسين رضي الله عنهما مرکب شدي و ايشان بر پشت مبارك
سوار شدندي و گفتندي اي مرکب اينجا بياي و همچنين برو
و او همچنان کردي و اين جمله ابو سعيد خدري روايت کرده
است و در کتب صحاح منقولست و اين جمله اخلاق اوست
که گفته شد و هزار چندين ناگفته است اگر هيچ معجزه
نبودي اخلاق و اوصاف پسنديده وي شاهد بسنده بودي

٣٠ دي ٨٠ ذي

بر حق وی چنانک چندین مدعیان و منکران بودند که بمجرد
دیدن گفتند که لَیْسَ هَذَا وَجْهُ الْکَذَّابِیْنَ ای دروی دروغ
گویان نیست و در حال ایمان آوردند اسلام قبول کردند بی
معجزه و حجتی و این اخلاقیست که در طریقت شعار ارباب
علوم کشته است که در همه احوال اقتدا بشریعت دارند و اخلاق
خویش را بر محک سنت امتحان کنند و هر که در شریعت محقق نباشد
وی را از طریقت هیچ فایده نبود و اصل این اخلاق بر بصیرت
و معرفت است که هر که بحالت غرور خویش مقید گردد بسطح
این اخلاق نرسد پس روندهٔ باید که ببصیرت این درجه طلب کند
و بدین اخلاق نبوی متحلی شود و آنچ بفیض خداوند عز و جل
حاصل باشد نگاه دارد و آنچ نباشد بجهد ریاضت و بخدمت
این طایفه و بصحبت این گروه حاصل کند که بیشتر احوال و اخلاق
اکتسابی است و آدمی در محل اختیار مامورست بکسب ای برادر

انسان آینهٔ آلهیست

و نفس چون تربیت یابد بکمال خود و از زنگ صفات انسانیت
پاک گردد ظهور جملگی صفات جلال و جمال خداوند تعالی
در خود مشاهده کند پس خود را بشناسد که او کیست و او را از
بهر چه آفریده اند چنانک عراقی بدین اشارت کرده است علیه الرحمة

رباعی

ای نسخهٔ نامهٔ الهی که توئی ای آینهٔ جمال شاهی که توئی
بیرون از تو نیست هرچه در عالم هست در خود بطلب هرآنچ خواهی که توئی

و این جز بواسطهٔ سلوک بر جادهٔ شریعت و طریقت و حقیقت
دست ندهد ببایدکوشید که نتوان دانست که قفل این دولت
از کدام کلید گشاده گردد و با کرام صاحب سعادت را این دولت
نهاده اند زیرا که مملکت جاودانی بهر شهریاری ندهند و کلاه
عزت بهر سری ننهند چنانک گفت بیت

ملک طلبی بهر سلیمان ندهند :: منشور غمش بهر دل و جان ندهند

خدای عزوجل را هشتاد هزار عالم است این جمله ازین حدیث
فارغ اند و چیزی نصیبی ندارند الا آدمی که این کرامت بهیچ
نوع از انواع موجودات دیگر را نداده اند ازینجاست که گفت هرکه
گفت

مثنوی

پناه بلندی و پستی توئی :: همه نیستند آنچ هستی توئی

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب ششم در تفکر

برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بداند که تفکر را بید عالم
علیه السلام بر بسته است بر افعال الهی و گفته اند تفکروا

ارفع الله

فِي آلَاءِ اللّٰهِ وَلَا تَتَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللّٰهِ هر که در خداوند
تفکر کند زود بود که در کفر افتد علم آنکه هیچ تفکر محجوب
و محدود باید تا تفکر با در هیچ دو دات و صفات خداوند
عز و جل از حد و حصر منزه و از احاطت علوم و عقول
پاک پس تفکر در آفرینش باید کردن تا تغیر بعضی و ثبات
بعضی باز بیند و تلون و تمکن آفریدها در مراتب وجود
بشناسد و از نتیجه وی را معرفت بخالق حاصل شود پس طالب
را باید که چون از عهده اعمال ظاهر بیرون می آید و پیوسته
بادراد قیام میکند و داد سنن میدهد و حق فرایض میگزارد
وقت وقتی تفکر نیز کند در احوال آفرینش عالم و باز بیند
که صانع را درین صنعت بزرگوار چه حکمت است و این تفکر که در
عالم خواهد کرده در نفس و دل و تن خویش کند و مراتب خود
را که از اول آفرینش بوده است تا بوقت انقراض تفحص کند
و اطوار خود را مطالع کند و در تفکر بر جادهٔ شریعت باشد
و از عمل و علم سرمایه سازد تا در راه تعطیل و تشبیه و توقف
و تردد و مانند آن منقطع نگردد و سرمایه بطلب سود زیان
نکند تا مگر بدین تفکر گنج بصیرت حاصل کند و سود معرفت بک

ارو همه عالمیان با الهادراز بواسطهٔ عمل و عبادت بدست

١٠ آرند بتفکر راست تااندک طاعت بدست آرد چنانک رسول علیه السلام

اشارت کرده است که یکساعت تفکر بهتر از شصت ساله عبادت است

وان تفکر هم در دین واحوال آفرینش و فایده جستن از حکمة

صنعت است چنین تفکر با شصت ساله عمل برابر باشد و کفته الله

خداوند تعالی هر کجا که در قران مجید نظر کردن فرموده است

مراد از ان نظر تفکر است و فایده از ان بینش عبرت و بصیرت

است زیرا که چشم ادمی کمال صورت اسمان و زمین بتمامی ادراک

نتواند کرد پس نظر کردن در چیزی که ادراک او بتمامی نخواهد بود

فایده ندهد و خداوند تعالی بکاری فایده فرمان ندهد و حقایق

مصنوعات جز ارباب بصیرت نتواند دید چنانک مرئیات ظاهر

جز اهل بصر نتوانند دیدن هر که بینا شود همه چیز را چنانک هست بیند

در عشوها بر وبسته کردد و همچنانک در دیدن ارباب ظاهر در بصر

متفاوت اند بعضی ضعیف اند و بعضی قوی و بعضی سریع

الادراک و بعضی بطیء الادراک ارباب قلوب در بصیرت نیز متفاوت

اند بعضی تا اسمان بیند و بعضی تا بعرش بیند و بعضی لوح

وقلم در بیند کند و بعضی را بصیرت کامل و صحیح افتاد جمله

مخلوقات

مخلوقات بگذرد خالق را بیند و تفاوت ملل و اختلاف مذاهب
و عقایدرا بکل اصل بیند که اینست الغرض فایده بتفکر بکثر علومست
و کسب کردن معرفتهاست که سود باشد چون علم و معرفت
در دل حاصل شد حال دل بگردد چون حال دل بگردد اعمال
جوارح نیز بگردد در گردش افتد و چون در گردش افتاد در روش
افتد چون در روش افتاد در کشش افتد و چون در کشش افتاد
بیک جذبه از جذبات حق جایی برسد که بمجاهده و اعمال جن
و انس آنجا نرسد و ثمره فکرت علمها و حالهاست بی نهایت
که بحصر و عد نیاید برای اینست که اگر مرید خواهد که انواع مجاری
فکرت در شمار آرد و بداند که تفکر در چها باشد نتواند زیرا که
مجاری فکرت بی شمارست و ثمره آن بی حد و حصر و حکایات
از مشایخ رضوان الله علیهم در تفکر بسیارست عبد الله
مبارک سهل بن علی را دید خاموش در تفکر مانده گفت تا
کجا رسیده گفت تا صراط خواجه شریح رضی الله عنه در راهی
می رفت در اثناء آن بنشست و گلیم در سر کشید و گریستن گرفت
گفتند چه رسید گفت در رفتن عمر و اندکی عمل تفکر کردم خواجه
داود طایی رحمة الله شبی در ماهتاب در بام خود در ملکوت آسمان

تفکر کرد و بگریست تا در سرای همسایه افتاد صاحب سرای از
فراش خود برجهید برحست بنداشت که در دست چون داود را
دید گفت آن آب چیست گفت بفشاندن چرا علم نبود محمد
واسع رحمة الله گفت که مردی از اهل بصره بس از وفات
ابوذر رضی الله عنه بر مادر او رفت واز عبادت او برسید
گفت همه روز در گوشه خانه بودی و تفکر کردی خواجه فضیل
رحمة الله گفت که فکرت آینه است که نیکیها و بدیهای تو بتو
نماید حواریان عیسی را علیه السلام برسیدند که امروز در زمین
مثل تو هست گفت آری هست هر که سخن او ذکرست و خاموشی
او فکرست و نظر او عبرت مثل او مثل منست ابن عباس گفت رضی
الله عنه دو رکعت در تفکر به از قیام شبی بی دل و در حقیقت
تفکر سخن بسیارست در مکتوب این قدر بس باشد حق تعالی
ما را مدد کند تا تفکر در ان کنیم که شاید و طریق تفکر بصواب
بر ما آسان کرداند بمنه و فضله اِنَّهُ هُوَ المُیَسِّرُ وَ المُعِینُ
والکر میخواهی و نمی یابی دلتنگ مشو که رب العزة گفته است
اُدْعُونِی اَسْتَجِبْ لَکُمْ دعا ورای دعا موسی نه و اخلاص
ورای اخلاص موسی نه و اشتیاق ورای اشتیاق موسی نه

و انتظار

وخطاب لن ترانی ه کلا فقل الاحباب ای برادر قوی شب

و روز در طلب حجاب این که الطلب رد والطریق سد

بیت بسیار خواستم که بتم سوی اسلمی ‌هم جوا[م] ... چون خیال

نخواست وکروهی روی از راه کرد اینده ودر شهوة غفلت

قلم زده از غیب ندا این که والله یدعوا الی دار السلام

بیت

از صومعه براند وبیکانه خواندش ... واز بنکده بیار دکویدکه آشناست

یکی را دیدند که در بادیه بی زاد و راحله میدوید گفتند که بو تو

چه نیت گفت که دیو ست که دانسته ام ولیکن ولیکن در خانه

نشستن نمی گذارند کودکی از طلب کریخته بود معلم کودکان

دیکر فرستاده بود تا بکراهیتش می بردند بیری آنجا رسید وقتش

خوش کشت کفت بقهرش می برد تا صفات خویش بیاموزد

عزیزان را جکرها پاره پاره شد عقلها و دیدها خیره کشت

جانها بلب رسید سابقی راند جنانک خواسته خاتمی نهاده

جنانکه دانسته مثنوی

امروز بهانه درانداخته اند ... فردا همه آن کنند کدی ساخته اند

بسم الله الرحمن الرحیم ه مکتوب شست یکم در تجرید و تفرید

تجرید آن بود که همه بدیهی و نظر از کل کون برداری

تا مکافات داده با تو ندهند ای برادر آنچ بدهی

تا بستانی تجارت بود باقی تو دانی . طوالع

برادر شمس الدین شرفه الله بداند اول این کار که روز بازار
طالبانست ونوز [illegible] مریدان صادقست تجرید و تفرید است
[illegible] انکه [illegible] از ان آزاد بیرون
اپی [illegible] چیست انکه در بند فردا نباشی چنانک گفته اند بیت

امروز در پیرودی و فردا، هر چهار یکی بود تو فرد آ

دوم خلوت ظاهر و باطن است خلوت ظاهر چه بود انک
خلق را بکذاری و روی بدیوار آری تا آنکاه که بر درش جان
بسپاری خلوت باطن چیست انک اندیشهٔ اغیار از دل
بشوی و غبار دنیا و آخرت از دل برو بی سیوم انک یک ذکر
و یک فکر شوی کانام دیکری و اندیشهٔ غیری بر خود حرام شمری
چهارم انک کم گفتن و کم خوردن و کم خفتن پیشه کنی
که ازین هر سه مددست هر نفس اماره را بسیار گفتن از ذکر مشغول
کند و بسیار خفتن از فکر معزول کند و بسیار خوردن کرانی
آرد و از کار و بار باز دارد و دایم الوضوء باشی که طهارت
ظاهر اشارت است بر طهارت باطن چنانک درویشی را پرسیدند
که ما سر الطهارت فهو ذکر الطهارة السر [باطن] چنانک طهارة
ظاهر دایم می باید طهارة باطن نیز باید که طهارة ظاهر

جز جذبه کشاید تا بروزکار جذبه از جذبات حق که
گفته اند جذبةٌ من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین ترا بر داد و جای رسیدنی که بجا برابر است تو
جن وانس اگر تنها ترا بود نتواند رسانید این کار در گفتار نیست
و در رفتار عظیم دشوار که رفتار این راه نه با عضا و ارکانست بلکه
بدل و جان است و دل و جان نه در فرمانست امّا ارباب همت
و عاشقان صادق را جان آسانست که هر او ترا خوردن آب و نانست
و دروازهٔ سلوک این راه علم و معرفت است هر که ازان در در نیاید
در بیابان بی پایان افتد و بدست غولان در ماند و جان و ایمان
در میان نهد چنانکه گفته اند

بیت

غولان نطلبند این مدعیان :: زنهار که تا غول ز راهت نبرد

اگر کسی را درد این کار بگیرد که درد بی درمانست باید که با خود و با
درد خود بسازد و بطلب درمان نپردازد که در طلب درمان
عمر خود ضایع کند و درمان بدست نیاید بعضی از عارفان
گفته اند این همه طالبان که مشاهده میکنی در درد مانده و بدرمان
نرسیده از انست که بطلب درمان مشغول شدند و سرمایهٔ درمان
درین راه مشغولی است بهر چه خواهی گو باش والله لن یصل

شنوبات
از پی شهرهٔ زمانه عشقی زده بود
قطره از دیده جون
بویکرده آن یاکی
تو یادی میرکان
... اشارت
... مجرد از صفت تو
از غیر خدا جو عاقلی ... باد کو خبر

بالی الکل الا من انقطع عن الکل مویدا این رمز
ست عزیزی گفته است   مثنویات

نیمانی بی بهیست خواهی خیز پای بالا
از زمین بکریز
می رود هیچ کونه با زمین   تا نه فتی ز آسمان بر زمین
مرده را کم حال بد باشد   میل در سوی کالبد باشد
وانک داند که اصل کار بی چیست   جان او بی جسد تواند زیست
حیات ابدانست نه که بی جسد زنده بجانست واین کار عشق
است نه کار فرزانست بندگان موقوف فرمان باشند ودر هر دردی
طالب درمان باشند اما عاشقان ومحبان فرمان عشق کنند
وقصد درد بی درمان کنند محبوب هر زمان گوید دور تر
باش تا هلاک نگردی ایشان گویند ما در روز نخست جان در میان
نهاده ایم وخود را بدست فنا داده ایم چون بی تو می باید
زیست مرده به وچون بی تو می باید بود روی بعدم
آورده به مصراع درکوی تو مرده به نه از روی تو دور ای
برادر سر را درین راه اعتباری نیست واصحاب سر را با این سر
کاری نیست والی کسی استوار ندارد وباور نکند یکی بصحرا
شود تا صد هزار سر بیند در خاک خواری غلطیده وهیچ کس

ظاهرا

ظاهراً و باطناً روی دوست ندیده ترا عشق چگوید که از
سر چنین سری که مجانا خاک خواهد شد برخیز تا ترا بخت
عزت و وصلت بنمایم اکنون اختیار ترست، رباعی
نوباوهٔ گلبن جوانی عشق است، سرمایهٔ ملک جاودانی عشق است
چون خضر اگر آب زندگانی طلبی، سرچشمهٔ آب زندگانی عشق است
هرچند هیچ سری ازین سودا خالی نیست اما این دولت شریف
واین حرفت لطیف بهر شکم پرستی ندهند و بحوصلهٔ هر خسیسی
ننهند که ایشان بنماز و روزه راضی شده اند و از کمال درجات
و شرف مقامات حرمان محروم مانده بیت
گنجی است ملک وصلتو و خلقی اند منتظر، این کار دولت است کنون تا کرا رسد
دل خوش دار و امیدی بیش نه که در لطف بازست ابوسلیمان
دارانی رحمة الله بخواجه ابو یزید قدس الله روحه نبشت
که کسی که او غافلست و همه شب بخسپد هرگز او بمنزل رسد
جواب داد اگر باد لطف بجهد رسد گفته اند همه سرمایهٔ
آدمیان فرو بیختند ذرهٔ از حقیقت بر سر نیامد همه زوایای
بشر را باز جستند مقدار سر سوزنی پاکی روی ننمود شکی
آفریده است که روی از چنین یقین راهی خراشد عادتی و مجازی

آورده است تا بر روی حقیقت گردی باشد سرکی آورده
است که با توحید در فنا ذریعت است نفاقی آورده است که باخلاق باخلاص
در درد عشقی بیست بعد همه دوستی هزار دشمن آفریده است
بعد که هر صدیقی هزار زندیق آفریده هر کجا مسجدی
است کلیسیا در برابر او بنا کرده و هر کجا صومعه است در
مقابلهٔ او خراباتی ساخته هر کجا طیلسانی است در مقابله
او زناری هر کجا اقراری در مقابلهٔ او انکاری از شرق تا
غرب پر زینت و نعمت کرده و در زیر هر نعمتی تعبیه
محنتی و بلیتی ساخته بیچاره خاک بیت

این همه میکند ولیکن از بیم؛ درد را زهره نه که آه کند:

بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب سی و دوم در تجرید و تفرید بعبارتی دیگر

برادر اعز شمس الدین را حق تعالی بطاعت خویش
آراسته کرداند بمنه و فضله سلام و دعا از کاتب حروف مطالع
فرماید و مقرر برادری گشت که تجرید و تفرید مرید را شرط
راه است تجرید از علایق و خلایق بود و تفرید از خود
در دل غباری نه بر پشت باری نه و با کس شماری نه در سینه

بآزادي نه با هيچ مخلوق كاري نه همتش از ذروهٔ عرش
بر گذشته واز كونين رسيده وبا مراد آرام يافته با وجود كونين حجاب
كونين بي دوست خوشي نه وبي وجود ما لمبه یاد دوست نه چنانچه
عزيزي گفته است لَا وَحْشَةَ مَعَ اللّٰهِ وَلَا رَاحَةَ
مَعَ غَيْرِ اللّٰهِ عارفان گفته اند هر كه از خداوند محجوبست
در عين بلا و دوزخ است اگرچه كليد خزاين عالم در دست
دارد وهر زنده پوشي وگدايي كه او را با خداوند خود كاريست
پادشاه هر دو جهانست هرچند نان شب ندارد از اينجاست
كه خواجه سري سقطي رحمة الله گفتي اَللّٰهُمَّ مَهْمَا عَذَّ
بْتَنِي فَلَا تُعَذِّبْنِي بِذُلِّ الْحِجَابِ خداوندا هر گاه كه
مرا عذاب كني بهرچه خواهي كن بحجاب خودم عذاب مكن اي
برادر حقيقت دوزخ خود همين است چنانكه قرآن مجيد
اشارت ميكند از عذاب كافران كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ
يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُوْنَ نكتهٔ موثر در عذاب حجاب آمد گفته
بزرگانست اگر خيمهٔ وصل در دار دوزخ نصب كنند طالبان
ومريدان او آتش دوزخ را توتياء ديدهٔ خود سازند اگر يك لحظه
در فردوس اعلي بحجاب مبتلا كنند چندان فرياد كنند كه دوزخيان

بعضی گفته اند كه حجاب دوزخ كافران [illegible]
[illegible] از روز [illegible] عذاب [illegible]

شيخ الاسلام عبد الله انصاري قدس سره [illegible]
الهي [illegible] دوزخ [illegible] بهشت [illegible]
[illegible]

برایشان رحمت کنند سر این معنی است که گفت مثنوی

١ با تو دل مسجد است و بی تو کنشت بی تو دوزخ و با تو بهشت

مقصود آنکه چون جلال و عظمت حق مرید را معلوم گشت

و در طلب دامن او بگرفت و دانست که مَنْ لَهُ الْمَوْلیٰ

فَلَهُ الْکُلُّ ثمن ... المولی فانه الکل و دیگر

از همه چیز جز حق است چاره هست اما از وی بهیچ حال

چاره نیست چنانکه بموسی علیه السلام وحی آمد انا

بدّک اللازم من ناگزیر توام از همه چاره هست از من

ترا چاره نیست هر آینه لوح دعاوی بشکند و دیدهٔ منی

و لجی برکنده و ... وحیات در دیدهٔ او یکرنگ گردد رد

و قبول و مدح و ذم در ترازوی وی هم سنگ بود بهشت و دوزخ

را در حاشیهٔ دل وی گذر نه دنیا و آخرت را در سینهٔ وی

جای نه برای حبه و حبه و لقمهٔ بمخلوق کردن ننهد غواص

بلند همت که با دریای محیط جان بازی کند گوهر شب افروز

در معاوضهٔ آن بدست آرد بلود چراغ مختصر بر زبان

کی آرد هد مقصودش درگاه اله بود دلش از ماسوی

الله کوتاه پاد طلبش همیشه در راه مرکب جاه و کراحت بیکره

وسختم دنک

لکدمال بالفتح پامال ساختن
عنبش پریشان کردن

و تحفه تنگ و نام و سلامت پاک شسته بود و روشن این بود که لو
زاحمني العرش لمحقته الكرعش بجيد بسن همت
ابد بشتی کنم و لو اقبلي الكون لهدمنه اکه رد نبو
و آخرت خود را همه نماید لکدمال عدمش کنم عنبش این
بود که هر لحظه بر طور سینا طلب بر می آید و موسی وار نعره
ارنی می زند و از حضرت مطلوب از راه غیرت جواب لن
ترانی می شنود زهی کار زهی سودا آب و خاک رباعی
ما را بجز این جهان جهانی دگر است جز دوزخ و فردوس مکانی دگر است
قلاشی و رندیاست سرمایه عشق .:. قرایی و زاهدی جهانی دگر است
چون مرید صادق را این تجرید و تفرید حاصل گشت جلوه گوینی
در عالم همچنین کنند که یا داود اذا رایت لی طالبا فکن
له خادما پیغامبری چون داود علیه السلام او را خادم بود
می توان دانست که دیگر انچه باشند این معنی مرید را بدرجه
درجه حاصل آید بمرتبه مرتبه باید کرد دیکبارگی کرا تواند بود
الا ما شاء الله هر که خواهد که قرآن مجید محفوظ و مقروء او
گردد لابد از ا ب ت آغاز باید کرد تا بتدریج بقل اعوذ برب
الناس رسد اینجا بیشتر و بیشتر تا بمدتی قادی و حافظ قرآن

گردد و سنت الهی جاری برین است چه باید کرد سر آنست که گفت

بیت

تو فرشته شوی ار جهد کنی از پی آنکه برگ توت است که گشتست بتدریج اطلس

و از افلاس و بی استعدادی و از ادبار و الوالخرنی بهزیمت
نباید شد نظر بر قدرت و فضل باید اسعف اگر خواهد هزار هزار
کلیسا و بتخانه را کعبه و بیت المقدس کرداند و هزار هزار
عاصی و فاسق را حبیب الله و خلیل الله خطاب کند و علّتی
درمیان نه و اگر خواهد بیک لمحه هزار هزار کافر را مؤمن کرداند
و هزار هزار مشرک و بت پرست را موحّد و مصلّی درمیان نه و
هزار هزار لعنتی را رحمتی و هزار هزار خراباتی را مناجاتی کس را

زهره چون و چرا نه بیت

بسا پیر مناجاتی که از مرکب فرو ماند ؛ بسا رند خراباتی که زین بر شیر نر بندد ؛

در مکتوبات که نبشته شده است تفکری و تدبری و کرّات مطالع
نماید انشاء الله تعالی در دل برادری محقّق و مقرر کردد و
معانی در ضمیر اخوی متمکن شود و ثمرات و تاثیرات در جوارح
بلکه ابد و ظاهر بدان متحلی کردد بفضله و کرمه بالنبی و آله ای
برادر ما یم در بلای خود مانده و عالم در بلای ما مانده مصطفی را صلی
الله علیه و سلم کفتند ای محمد ترا فرستادیم تا در بلا آفکنیم و خلق را

بتو در بلا افکنیم تیغ بر گیر مردانه میزن و میخور کابروز بدر، کابروز احد کاه هر ارکونه خلعت کاه شکسته دستش در فقار ای محمد و یو ویکی میکوییی بوی خوش دوست میدارم اینک شکسته اشر در مقابله زنان را دوست میدارم اینک افک عایشه در مقابله آن عقلها سر کردان فکرها خاطرها اسیر و حیران که جلال و جمال او با این مشتی خاک و آب چه میکنند

ابیات

ای کشته امید در بلایت ؛ آنکس که زند دم ولایت ؛
جز جان و دل و جگر نه بینیم ؛ در گردش چرخ آسیایت ؛
عشاق جهان شدند واله ؛ در عالم عز و کبریایت

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست سیوم در ذکر پاک داشتن راه دین برادر اعز شمس الدین بداند که راه دین از فضیحتهای خویش پاک باید داشت و خارهای انانیت را باید برید و وحشت خویش را از راه دین بر باید گرفت و آفتهای بشریت را از در بیرون باید کرد تا بزرگان گفته اند هر که بر مراد خویش قدمی نهاد که نفس وی نزدیک وی از حق عزیزتر باشد مومن نبود ولی و محب کی بود از اینجاست که گفت

قطعه

نفسی بعزمان منی مارا بر هوا می کشید ؛ دوستی پنداشتم این نفس دشمن دار را ؛

صفات تربیت بیشی و بیشی جستن است
و عز و ریاست طلب کردن است بر خلق

دوستی با جاه مهتر کرده تا این زمان، مشغل پروانه که او هم نور داند نار را
گفته‌اند بزرگان نشستی اگر طرفة العینی نفس را دست دهی هزار
زنار بر میان بندد و هزار بت در پیش نهد باید که او را بهیچ
وجه اهل خبر نداند اگر صد بار همه انبیا نفس را قهر کنی یکبار
که مراد وی قدمی نهی همه اسلامت بر زمین زند بیت
غمزهٔ توبه فریبش زاهد صد ساله را، مومی پیشانی کرفته یعنی خمار آورد
تا گفته‌اند نفس بین خدای بین نباشد و همه بلا ابلیس را از نفس دیدن
آمد و کسانیکه دعوی خدایی کردند همه از نظارهٔ نفس دیدن آمد
آواز دادند درگاه توبه برای این کار است تا درین قدم در نهی و از
بلاء نفس خویش باز رهی ای برادر بقطع بلا نکه راه دین را
از آفت نفس نگاه داشتن فرض عین است و جز بواسطهٔ توبه
این آفت بر نخیزد و این دولت توبه از زعنکا را آدم عم
بدید آمده است خلعت آدم که فتح باب درگاه توبه بود عزیزان
طریقت گفته‌اند اگر صد هزار خزینهٔ دولت و نعمت و سعادت
بر ذریت آدم نثار کردندی چنان نبودی که آدم را بدین سراپرده
قهر درکشیدند که وعصی آدم ربه اگر او قدم عصمت
درین سراپرده تقدیس ننهادی هرگز در توبه بر فرزندان او گشاده

نکته

نکتهٔ این تعجیبهٔ قدرت بود وغیبت درگاه لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ
بود از آنکه گوهری را که بدین صفت در دفتر أُفّ است خلعت آورده
باشد که خَلَقْتُ بِيَدَيَّ اسجنین خلوت اکنم ازین قبا
وکلاه نباشد که وَعَصىٰ آدَمُ اشارت بدین کرده است که گفته

مثنویات

چرخ نه برپی دم هان می زند :: قافلهٔ محتشمان می زنند
کس نه بدین داغ تو بودی و من :: تو برین باغ تو بودی و من

هرچه در فردوس اعلی و دار السلام نواخت والطاف قدرت
بود همه بر آدم علیه السلام عاشق شدند برای آنکه همه کس چون
او عجوبهٔ قدرت ندیده بودند همه دستها عشق بر دامنش
محکم کردند آدم بلند همت را دل از آن بیانی نگرفت زانچ برای
حکم می بایست اما بار حکم می بایست کشید و بهشت سرای
نازست طاقت کشش بار حکم نداشتی گفت بار خدایا ما را بهانه
بایستی تا از دست حور او عینا و فردوس خلاص یافتمی درخت
گندم را بهانه او ساختند و ندا در عالم در دادند وَعَصىٰ
آدَمُ رَبَّهُ همه دستها از دامن او کوتاه کردند بهوش باش
تا قاعدهٔ صد و بیست و اند هزار پیغامبر را عاصی نگویی

الاعجوبة
کار عجب

حور جمع حوراء عین
جمع عیناء

که بقیامت زبانت از قفا بیرون کنند و اگر کوئی در شرایت
وعصی آدم ربه بگی قرا نزا رسد که سرآدم را بر دار دو
رسد که تاج عصمت رسول صلی الله علیه و آله و سلم را نزا ومرا وامثال ملرا
نرسد محمد شاه را رسد که خواجهٔ جهانرا کوید
انچه کلی تیغ من و تو همان کوئیم اگر سر در میان نبودای برادر
راه آدم نا رفته حکایت آدم نتوان کرد آدم را که اندوه دین
دامن کرفت دار السلام بدار الظلام بدل کردند آمد با شیطان
عداوة توانی کرد و اصطفا را فرو توانی کذاشت نام نیکو را
داغ عصیان بر توانی نهاد و از تاج خلافت نعلین طلب
توانی ساخت کفت این همه را کمر بسته ام اندوه این حدیث
را بر ما زوال ملک دان و بر خویشتن چنین خروجی کرد و ملک فردوس
با همه ناز و نعمت بر باد داد و کفت بیت
بهشت و کوثر و حور جهانیان و جهان اگر دهند عرابی تو رایکان بدهم
و من و تو خود جز بر خویشتن منزل نکرده ایم و جز بخدمت خود
کمر نه بسته ایم و جز خطبه خویش نخوانده ایم چه طمع داریم
که از آدم میراث یابیم که بی نسبت را میراث ندهند بس دینه
است که دمار از نهاد ما بر آمده است و خاک حرمان و خسران بر فرق

مابد زوزانا ریخته است دستی بردار وازسوز دل بگوی ب

قطعه

هرکسی در کعبهٔ وصلت رسید من بماندم در بیابان و بیا

جون کسان کز لایق رحمت نیم لعنتی بفرست بر ما ناکسان

هرکه بارگاه توبه آشنا نیست در همه احوال از میراث ادم او
را نصیب نیست نکر تا نکوبی که توبه وقتی باید کرد که معصیت
بود ای برادر ما خود عین معصیتیم هنوز جیزی دیکر جی
باید اخر شنیده

شعر

اِذا قلتُ ما اَذنبتُ قالت مُجیبةً حیوتُکَ ذنبٌ لا یُقاسُ بها ذنبٌ

انها که معصومان درگاه اند درحق ایشان لَقَدْ تابَ اللّٰهُ
عَلَی النَّبِیِّ وموسی را جه جای معصیت بود که گفت تُبْتُ
اِلَیْکَ ومصطفی گفت وَاِنِّی اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فی کُلِّ یومٍ
مایةَ مرّةٍ ای برادر جنانچ مرا وترا از فسق ومعصیت توبه
باید کرد همه صدیقان را از صفت خویش توبه باید کرد وجنانکه
مابد عهدان را از جفا توبه باید کرد همه وفاداران را ومخلصان
را از وفا واخلاص توبه باید کرد جنانکه ما نفس پرستان را از
خدمت هوا توبه باید کرد همه خداوندان دل را از مراقبت احوال

شیخ عبد الله انصاری قدس سره
فرموده است الهی جون تاجرم من منم
توبهٔ من جیست واگر من بدین توبه
رسم در دو عالم جون من کیست

ومعنی الحدیث ان غفلتُ عن
ذکر الله ساعةً بعارضٍ بشری
لتدارکتُها بالاستغفار مایة مرّة تکفیرًا
لغفلة وتعلیمًا للامّة [illegible]

صدیقان از گناه پشیمانند از طاعت
[illegible]
انصاری

بخود توبه باید کرد کفته، عارفانست چنانکه معصیت نباید
کرد طاعتهای می باید اورد واز همه توبه می باید کرد الکو گویی که
معصیتها را هم باید کرد ببرکان میکویند صدقها و
اخلاصها وطاعتها، عالم بی مایه آورد چون آوردی همه
را بر بادی نیازی می باید داد سر ایست، کفت مثنویات
تو میخواهی بتسبیح ونمازی، که تا خشنود کردد بی نیازی
نمازت توشه، راه درازست، ولی او از نمازت بی نیازست
فردا اگر همه مملکت بیک کدایی دهد عجب نبود فردا کدایان این
امت را بیارند بر عرش بنشانند آنکاه گویند یا اَبْنَاءِ الْمَاءِ
وَالطِّينِ بم عرفتم رَبَّ الْعَالَمِينَ ای فرزندان آب
وکل بچه شناختید پروردکار جهان اگویند بار خدایا بدانک ملک
آسمان وزمین ترا بود فرمان آید که هرچه در آسمان وزمین است
بکدایی دادیم کویند بار خدایا بدانک ترا ملک عرش است فرمان آید
که کدایان امت محمد را بر عرش تکیه کاه ساختیم تا بدانند
که بادشاهی مانه بدان مختص نیست که در او جام ودانش نما
بکنجد در حال همه خواهد که از دانش و توحید و معرفت خویش
توبه کنند در توبه بسته باشند در خجلت و معرفت خویش مانند

تا چنانکه

تا جائیکه اهل دوزخ از صعوبت سلاسل و اغلال زخم
میخورند از ین جاست که گفت اینسان از خجلت توحید و معرفت
زخم میخورند از ینجاست که گفت بیت
کرزاهدان بقبله ابروت بنگرند ای بس نماز ها که زحیرت قضا کنند
اگر بقیامت گویید لا اله الا الله چون کرار دنند بگویند ما را
بندهٔ دین آفریده اند در بند دین بوده ایم خداوند ما را صفت
اینست که لا اله الا الله گویید که بنعت کرم انها نیابت دارد که
لا یعرفه غیری ای برادر کاری نیست که بدین عقل بر آن
کار توان رسید همه عقول و اوهام درین در کار پی شده است سر
اینست که گفت بیت
وهم تهی پای بسی ره نوشت هم ز درش دست تهی باز گشت
گفته بزرگانست اگر همه انبیا و صدیقان روی زمین و مقربان
و معصومان آسمان تا ابد لا باد زبان عصمت بشرح توحید
وی بر گشایند باخر ختم فصاحت بدین کنند که نستغفر الله از بیخ
گفتیم ای برادر اگر عصمت همه پاکان و اخلاص همه معصومان
را لباس طینت تو سازند نگر تا فریفته نشوی و اگر هزار تیغ
قهر بنهر حسرت آب داده بر فرق تو زنند نگر تا بهزیمت نشوی

آن کوی که سوخته گفته است رباعی

حاشا که دلم از تو جدا خواهد شد ٭ یا با کس دیگر آشنا خواهد شد
از مهر تو بگسلد کرا دارد دوست ٭ ور کوی بگذرد کجا خواهد شد

هر که درین سرای خویشتن را به آتش توبه نسوخت بالقطع او را
به آتش دوزخ بباید سوخت هر چه تو از خویشتن میدانی
از عیب و هنر همه را به آتش توبه امروز بسوز تا دستگاه تو
این فتوی باشد که اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ کَمَنْ لَا ذَنْبَ
لَہٗ و از سوز دل میگوی مناجات و لبیات نظم

الهی رحم کن کالوده کانیم ٭ بجز ان دل جگر پالوده کانیم
روا نی نه تو اندر سکه ما ٭ که مسی سر به سیم اندوده کانیم
یکی بر روزگار ما ببخشای ٭ که ما بر خویش نا بخشوده کانیم

هر خاری که امروز از راه دین بر چی باید گرفت اگر بر نگیری
روزی آن خار را تیری سازند و بر دل و جگرت زنند نه بینی
چون موسی علیه السلام بدولت مکالمت وَکَلَّمَ اللّٰهُ
مُوْسٰی تَکْلِیْمًا رسید صد و بیست و چهار هزار و
چهارده کلمه بی واسطه بر وی کذر کرد از فرق سر تا ناخن پای
همه گوش گشت تا بهمه اعضای خویش سخن حق شنید که بگوش در هو

کلمهٔ که بود کذر کردی نیست وهیچ کسی هر بار که هشیار
کسی این زخم برد او زدندی و قتلت نفسا یا موسی
بی وجهی تا قبطی چون هلاک کنی تو اداکرده اکر عقوبت
هفت درکهٔ دوزخ برد یا موسی معاد بدیهی جان شود
فعل او را دران ساعت بروی عرض کردندی رنجان تواجب
و درجنان خلعت خاری که موسی علیه السلام در راه خویش
بود قصد دیدهٔ دولت او کرد و قصهٔ عمر شنیده که شمشیر
کشیده می آمد و میکفت تا ما باشیم کرا زهره آنک لات و عزی
را بنا سزا کوید خویش بلات و عزی عرضه کرد و بدیشان
سوکند خورد که اینک رفتم سر محمد بیارم القصه تا روزی آن تیغ
کشیدن با او کار خویش کرد هرکاه که عمر بحکم مهتری رحیدان
ولایت جولان کری کردی در سرش این ندا کردندی که تا توان عمری
که تیغ کشیده می آمدی تا سر رسول خدای را بر داری و دار
الملک لا اله الا الله را خراب کنی عمر جان فرود کشتی
اکر زخمین بشکافد از تنک این حدیث فرود شود هر بار که این
حدیث بروی تازه کردندی جناه شدی که از وی درانزهعند
هیچ نیامدی ببطحاء مکه بیرون شدی و روی در خاک

قال الله تعالى ... فاعظام عمل الشيطان الشارة الى القتل ... جعل قتل الكافر من عمل النفس ... مستأمنا فيهم ... الحربي او لانه قتله قبل ان ... في القتل عن ابن جريج لم يقتل ... يوم

ما لیدی و کفتی خداوندا چون عمر را بر کین تابینی آینهٔ جفاء
خویش نه بیندای خاک برسر من و تو که عمر در کلیسیا به بت
پرستی شد و دوای برهان و مرد در لا یجوز ما بالله العظیم
که اگر بیض سلکی لھی نپذیرد اعجی
ای فسق و فساد کار هر روزه ما وی بر زحرام کاسه و کوزهٔ ما
می خندد روز کار و می کوید عمر بر طاعت و بر نماز و بر روزهٔ ما
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ملتوب متی جیبادم در تقوی
برادر شمس الدین بداند که دروازهٔ سعادت و در دولت تقوی
است هر منزل که آراسته اند در عالم لا اله الا الله متقیان را
آراسته اند و هر مرتبه که در جنت فردوس بنا فرموده اند
بس بدانک متقی آنست که از بلا خویش رسته بود و از بند خود
جسته تا مرد از خویشتن باز نهد و از هر چه نصیب نفس است
باک نبود دوزخ را با او کار خواهد بود که وَاِنْ مِنْكُمْ
اِلَّا وَارِدُهَا همه خلایق را جو صلهٔ دوزخ خواهند نهاد
تا نصیب خویش از مهرکان بردارد آنکاه متقیان را بیرون
آرند و خویشتن پرستان را در قعر دوزخ نکوسار بکذارند ثُمَّ
نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا این فتوی داده است ای برادر متقیان

بنام متقیان مرحوم الله

آلهون

در هفت طبقهٔ دوزخ چنان روند که ماهی در آب و دوزخ
را طاقت بهشت ایشان خود کجا باشد که ایشان سلطانان الله
و توقیع ایشان اینست که ان الله یحب المتقین
و چنانکه متقی در دوزخ نگنجد در بهشت هم نگنجد
و اگر گوئی کجا گنجد فضائی که از افضاء ربوبیت گویند محشر
متقیان آنجا بیش نبود سرّ اینست که گفت ابیات

تا جو فردا شهیم در همه مصر ،، چه غم امروز گر بزندانیم
تو چه دانی که ما چه مرغانیم ،، هر نفس زیر لب چه میخوانیم
گر بصورت گدای این کوئیم ،، تو بمعنی نگر که سلطانیم
گرچه خود مفلسیم در ظاهر ،، تو بباطن نگر که ما کانیم

مگر این آیت در قرآن نخوانده که یَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِیْنَ اِلَی
الرَّحْمٰنِ وَفْدًا تا نه پنداری که این پادشاه را بجز بهشت
سرائی نیست و آن نشنیده که سید انبیا دوستان را چه شربت
چشانیده است حاکیا عن الله تعالی اَعْدَدْتُ لِعِبَادِیَ
الصّٰلِحِیْنَ مَا لَا عَیْنٌ رَاَتْ وَلَا اُذُنٌ سَمِعَتْ
وَلَا خَطَرَ عَلٰی قَلْبِ بَشَرٍ این باز نمودن است که اگر رحمت
بهشت و آفت دوزخ از میان برگیریم هیچ چیز کم نبود

تعالی اعطانی ... دوست داد

روزی که بر انگیزیم پرهیزگاران را
بسوی رحمن گروه گروه

ساخته‌ام برای بندگان خود را که صالح اند
چیزی را که هیچ چشمی ندیده است و نه هیچ
گوشی شنیده است و نه گذشته است بر دل
هیچ آدمی ۱۲

وهیچ جیز نقصان در احکام الوهیت بدایه نیاید مثنویات

زهی ساحت که کر عالم نبودی ؛ سر موی از آنجا کم نبودی

نه هر کو کبریایش را بدائیت ؛ نه ملکش را سر انجام و نهایت ؛

اسرار قرآن بعقل رکیک خویش در نتوانی یافت و اکر خواهی شمه بدانی

بعون قرآن بشناس و بدان قوله تعالی فلا تعلم نفس

(هیچ ذاتی نداند)

مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ بدانک هیچ هجرت در دین

(آنچه پوشیده کرده شده است برای ایشان از روشنی چشمها)

عزیز تر از آن نیست که کسی از خویش هجرت کند تا از همه آفرینش

باز رهد زیرا که آفرینش را با مرد جندان کار بود که مرد با خود

مانده است جون بعنایت توفیق مدد یافت از خویشتن رست

آفرینش را بخوش باد کرد رفت و سر خویش گرفت جنانک

گفته اند اِنْ تعلَّقتَ بِذرَّةٍ اَوْ تخلَّقتَ بکَ ذرَّةٌ فاَنْتَ

فی حجابٍ لَیتها تا یک ذره از اوصاف تو تر اگرفته است بنده آنی

تا از سر آن ذره اوصاف آزاد نکردی تقوی تر اروی ننماید که سنت

وی این کمتری تو خواهد جنانک گفت بیت

دلبر جانانت اگر آرزوست ؛ در کلاه از خود ره بسیار نیست ؛

اما جنان نیست که کوئی جاه باید و حشمت دنیا باید و ناز و نعمت

باید و تقوی باید کلا و حاشا نه بینی که جه می فرماید انا الغنی

(من بی نیازترین)

لا اغنیاء

لا اغنیاء عن الشرکاء این کار شرکت نه پذیرد عزیزی

گفته است

بیت

انکس که بیار من همی در نگرد ٭ تو منکر که در عشق شرکت منهد ٭

تقوی ملک عظیم است منازعت نپذیرد و دین غیور است شرکت بر نتابد نهاد خواجه ثقلی عظیم دارد پس راه تقوی شده است تا این سد بی دولتی را پست نکنی از تقوی تقیان هرچه گوئی از تو مسلم نیست هرچند با خویشتن آشناتر می شوی آن سد بدبختی و بندبی دولتی محکم تر میشود تا با خود آشنایی از وی بیگانه ، از خود بیگانه شو تا با او آشنا کردی هرکه وراء در خود شد ماند گو خواه مرقع پوش و سجاده برگیر خواه قبا بر بند و تیغ بردار هر دو یکی است و این سد بدبختی جز در سایه دولت پیر پخته پست نتوان کرد و این بادیه خونخوار جز ببدرقه صاحب دولتی نتوان برید اینست که گوید قطعه

زنهار تا نیائی بی مرد اندرین ره ٭ زیرا که این بیابان خونخوار می نماید

گر مرد ره نه تو بر بوی گل چه پویی ٭ رو باز گرد کین ره پر خار می نماید

تقوی آنست که بهیچ آفریده بچشم تهاون ننگری اگر موری را به بر تو گیرد زهره نداری که پای بروی نهی و در آثار آورده است

[illegible] جانها [illegible]

که امیر المومنین علی رضی الله عنه وقتی در راهی بگذشت
کناره دامن او بموری رسید مجروح گشت رنج آن مور در دل
علی رضی الله اثر کرد و بدان مور نگاه کرد دید که دست و پای می زند علی علیه السلام با دل
پر درد پیش آن مور بنشست و می گریست و لرزه بر اعضا
او افتاد چنانکه بی طاقت گشت آن مور خسته بحیلی خود را
بسوراخ افکند علی با دل پر درد از آنجا برخاست چون شب
در آمد حضرت رسالت عم را در خواب دید که بانگ بروی
می زند و میگوید یا علی چرا هوش با خویشتن نداری که امروز
در هفت آسمان مظالم خصومت تو بوده است آن مور
که تو پای بروی نهادی از صد یقان حضرت بود و سرور
اجناس خویش بود از آن روز باز که اورا آفریده اند طرفة
العینی تسبیح و تحمید وی از حضرت منقطع نشده است
مگر آن روز که تو قدم بروی نهادی گفت لرزه از سیاست
مهیبت بر دلمن مستولی گشت گفتم یا رسول الله تدبیر من
چیست و چگونه بود گفت یا علی بجای خویش باش و دل
بجای دار که همان مور عذر تو از حضرت خداوند باز خواست
و گفت الهی تو قصد را در کار داما معتبر کرده و علی را در آنچ

رفته هیچ

رفت هیچ مقصد نبود او را بمن بخش شفاعت آن مورترا کر
شجاع درگاه مایی بر فتراک صنت یا دبستند و از تو عفو کردند
یا علی اگر شفاعت آن مور نبودی امیر شیتو درین درگاه
ریخته شدی این دانی جبت از حق خویش درگذرند اما
از حق دوستان خویش در نگذرند هشیار باش که هیچ ذره نیست
در آفرینش که در جد این حدیث بدو کار نکرده است چنانک
گفت مثنوی هرچه تو بینی ز سپید و سیاه بر سر کار یست درین کار گاه
دیگر نکته کز ذره ذره گشته پویان بحمد شی نکته توحید گویان
تا بدانی که خدای عز و جل را با آفریدگان خویش سرهاست و
کارهاست که عقل و فهم را آنجا راه نباشد وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا
يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ شاهد بسنده است سر اینست که گفت مثنویات
هزاران قطره زین وادی برآیند بدین درگه بزا نوا اندر آیند
ز عجز خویش میگویند ای پاک تو یی معروف و عارف ما عرفناک
هر کرا دیده دولت برین ورق نیفتاده است که وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ اگر برقع جهودی از دیده فرو گشایی
همه عالم بجمال بندگی او آراسته بینی و اگر از صفت ظلومی
برون آیی همه آفریدگان را در طلب شی دوان و پویان بینی از تجلت

براندن کر خدای محمد خالدی ۱۲م

بنی هذا من شتی گنج سالک
بیش از حد تفهیم و نام

خلاف نیست کسی را اهل ملت در تسبیح حیوانات
اما اختلاف در تسبیح جمادات است معتزله نیاد
روا دارند و اهل سنت و جماعت روا دارند چنانک
خدای گفت وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ
عموم ذکر کرد همه اشیا را و نام شیء بر جماد و بر
حیوانات افتد در قصه داود یاد کرد علیه السلام
یَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ای سبحی معه
والطیر و نیز در خبر آمده است روزی پیغامبر
صلی الله علیه وسلم پاره سنگریزه از زمین بر داشت
اندر کف وی تسبیح کرد چنانک همه یاران بشنیدند
باز ابوبکر را داد و اندر کف وی نیز تسبیح کرد و باز
فرمود تا عمر را دادند اندر کف وی نیز تسبیح کرد
و باز عثمان و علی را رضی الله عنهم همچنین انداخت
بر زمین افکند تا بعضی علما این خبر را بحجت
آورده اند بر ترتیب خلافت که لایق بر افکندن
انقطاع خلافت را [illegible] معروف ۱۲م

که خواجه نظامی گفت رحمة الله   مثنوی

معرفت از آدمیان برده اند آدمیان را ز میان برده اند

یعنی از حضرت رسالت آن خبر اسرار خبر کرده مانند بود

از حضرت این خواست میکرد که اَرِنَا الاَشیاءَ کَمَا هِیَ آفرید

خود را بمن چنان نمای که هستند تا بر ما چیزی نبود که گوهر

عصمت مادر سر آن شود صدیق اکبر پیوسته گفتی اَللّٰهُمَّ اَرِنَا

الحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا البَاطِلَ بَاطِلاً

وَارْزُقْنَا اِجْتِنَابَهُ بارخدایا حق را بما حق نمای و چون

نمودی در گزاردن آن توفیق ده و باطل را بما باطل نمای

و چون نمودی از آن عصمت ارزانی دار و اشارت بدین است

که گفت اِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا بَصَّرَهُ بِعُيُوبِ

نَفْسِهِ چون به بنده نکویی خواهد عیبهاء او را بدو نماید گوید

بتخانه دیدی در گذر آخر دیده که رفیق خراباتی بود روزی

چند براید از وی مسجدی کند این حق است حقیقت آنست

که سینه اش را بدل کنند که گفته الله که یک سینه که بتخانه بود مسجد

کنند عزیز تر از آن بود که از مشرق تا بمغرب بر تک کعبه کنند

ای برادر اگر وقتی ترا گویند که دعا تو مستجاب است گو خداوندا

را از بینی

مرا از پیش من بردار یعنی بدانچون ترا از پیش تو بر داشتند
امید همه نیکو یها بود وچون ترا در پیش نو داشتند جز خود پرست
نتوانی بودن و شیطان آن بتو بکه خود پرست بود وصد ناخبا که
خواهی گو باش خواه در صورت ملک باش خواه در صورت آدمی
خواه در آسمان خواه در زمین خواه در فردوس وجود پرست
آن بود که از خود نگذشته بود بدین اشارت کرد که گفت وصد
کرچه حجاب تو برون از حدست هیچ حجابیت چو پندار نیست
برده پندار بسوز و بدان ؛ در دو جهانت به از ین کار نیست
ای برادر بدانک محبت آب هر دو کون را ببرد در عالم عبودیت
بهشت و دوزخ را قدریست اما در عالم محبت یک ذره هر دو
کون را قدر نیست هشت بهشت که آدم صفی را داده بود ند بدانه
کندم فروخت ودرخت همت در سرای اندوه نهاده بیت
نمی خواهیم جز زلفت زنجیر ؛ زهی دیوانه عاقل که مائیم
بداود پیغامبر علیه السلام وحی آمد که یا داود ذکر من مر
ذاکرانرا و بهشت من مر مطیعانرا و زیارت من مر مشتاقانرا
ومن خاص مر عاشقانرا ای برادر حدیث عفو و عقوبت
ونام بهشت و دوزخ در حدیث محبت چنان فرو رفته است

قال بعض اهل الریاضة الشوق فی قلب المحب
کالفتیلة فی المصباح والعشق کالدهن فی اللوز
ودر مکتوب محبت وعشق است تا در دوستی قدم می
نهند مشتاق گویند وچون چنان شود که فنا و بقا
خویش یکباره در وجود دوست تلف کنند عاشق
گویند

که نه امروز بر آید نه فردا اما این حدیث در حوصلهٔ هر کسی نگنجد و این شربت کام هر کسی نچشد سر اینست که گفت مثنوی

هر نفسی هوس وصلهٔ یار ابتهی هر شکمی حاملهٔ راز نیست

زادالله اکرام بسم الله الرحمن الرحیم ۰ مکتوب سی و پنجم در صدق برادر اعز شمس الدین اعزه الله تعالی بداند که خواجه ذو النون مصری رحمة الله فرموده است الصدق سیف الله فی ارضه ما وضع علی شیء الا قطعه راستی شمشیر خدایست اندر زمین بر هیچ چیز ننهاید الا که آنرا برد وصدق دیدن مسبب باشد نه اثبات سبب چون سبب ثابت شد حکم صدق ساقط شود که حقیقت ایمان جز نا خواستی است چنانکه گفت وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
بپرستید خدای را و شریک نکردانید بداو خدای آنرا چیزی
بس هر که دعوی کرد که مرا صدق ایمانست دعوی کرد که مرا غیر وی بکار نیست و دلیل درستی دعوی آن باشد که اگر غیر حق چیزی بباید بر نگردد و اگر بر گردد اندر دعوی کذاب باشد ازینجا گفت

مثنویات

دلرا طمع وصل بلای راسیرست همجان در دم قهر هجر او بر خطرست
بیرون ز وصال و هجر کاری دگر است همت چو بلند شد همه در هدر است

وفیه

وقتی خواجه ذو النون مصری رحمة الله او بیت المقدس
می آمد شخصی دید از دور در دل تقاضائی یافت که از
وی سوالی کند چون به نزدیک رسید دید پیرزنی با عصا
و جبه پشمین پوشیده گفت من این گفت من الله گفت از کجا
می آیی گفت از نزدیک خدا گفت الی این کجا میروی گفت
الی الله بسوی خدای پس دیناری برون آورد تا او را دهد
دست بر روی شیخ جنبانید گفت ای ذو النون این چه صورت
کرده البته است من کار از برای خدای کنم و از غیر وی چیزی
نستانم چنانکه نپرستم جز وی را نستانم از جز وی این بگفت
و غایب شد مرید را همت عالی چنین باشد سر اینست که گفت مثنوی
همت از الخلق که نظر ها کند ، خوار مدارش که اثرها کند
آنکه گفت که من کار از برای او میکنم این دلیل صدق محبت
وی بود که خلق اند معاملت بر دو گونه است یکی آنکه میکند
و پندارد که از برای وی میکند و آن همه از برای خود میکند هر
چند که هوای وی از آن منقطع باشد ثواب آن جهانی بایدش
دوم آنکه ارادت ثواب و عقاب آن جهانی از معاملت
وی ساقط باشد آنچ کند خاص تعظیم فرمان را کند و محبت

از آنجا که

حق تعالی مدد غنی وی باشد سر اینست که گفت قطعه

دنیاست بلاخانه و عقبی هوس آباد، ما حاصل این هر دو بیک جو نستانیم

این تشنه بدنیا شده و آن غره بعقبی ما فارغ ازین هر دو نه اینیم نه آنیم

گفته اند ان طاعت مر مطیع را نجیب و افزونتر ازان باشد که

عاصی را در معصیت که راحت معصیت یکساعت بود

و راحت طاعت همیشه و خداوند را از مجاهده خلق جبر نبود

و از ترک آن چه زیان اگر همه عالم بصدق ابوبکر گردند سود

در ایشانرا دارد و اگر همه بکذب فرعون شوند زیان ایشانرا

دارد چون صدق محمد را بدین مایده بنشاند که اَهْلُ الْقُرْاٰنِ

اَهْلُ اللّٰهِ وَخَاصَّتُهُ قوت ایشان از مایده قرآن بود

اَهْلُ الْجَنَّةِ وَخَاصَّتُهُ دیگرانند اما ارواح پاک اهل لا اله

الا الله این اصل وجود آمده است که وَنَفَخْتُ فِيْهِ

مِنْ رُوْحِيْ قوت آن طایفه جز در عالم قرآن بلاید نیاید

و کسی که بر مایده قرآن نشست کدورت این نهاد که حرکز آفتا

است نتواند کشید تشنه حرکه کرد دنا کی آید آن رسم

و این کدورت از پیش وی برگیرد تا او بصفا از وه و با

درد طلب حق شی باز یابد تا ابد بر مایده لطف بمشاهده

محجوب

محبوب نبیند واوّل علامت از علامات این کروه ایمه
طریقت چنین کفته اند که عاشق حرکت کرد و بدرد آن
روزکار حیکدراند و منتظر آن باشد که فانا صفیه حبارک
عزرائیل ازکدام جانب بدید اید و باستقبال پیش باز
شود عزرائیل بر چنین کسی که آید برای آن آید تا این سدّ بی
دولتی را که نفس کویند از پیش برکیرد امّا بر کرفتن جان او کار
عزرائیل نیست و او این دولت دارد که اَللّٰهُ یَتَوَفَّی الْاَنْفُسَ
حضرت رسالت علیه السلام چون کفت رَقَّ عَظْمِي وَ اشْتَدَّ
شَوْقِي اِلَی لِقَاءِ رَبِّي استخوان من از درد عشق بکداخت
و شوق من بحدی رسید که قالب نبوی نمی تواند کشید تا جبرئیل
آمد یا نبیّ اللّٰه عنان شوق باز کش که ما این کار را در ربیع
الاوّل حکم رانده ایم برای درد دل تو نخواهیم کردانید از ینجاست
که کفت بیت
طرفه سری کار دیست که بود علّه معشوق ٭٭ صابر نتوان بود تقاضا نتوان کرد
ای برادر که در عالم هیچ دردی شافی تر از آرزو مندی بخدای
عزّ و جلّ نیست چنانکه آرزومندی کفته است بیت
منم و هزار حسرت که در آرزوی رویت ٭٭ همه عمر در غمت رفت و نه رفت هیچکارم

خدای تعالی برد...

کفت

اگر به تو دستگیری نه بدیری اینست دولت، و اگر نه ریختی خیزی زهی جان بر آزرم
دردی کر اگر زیره، برون تا بلند رهنمت کسی را بیماری نماند استاد
ابو علی وفاق گفت رحمه الله در بدایت ارادت خویش در شهر
خراب میگشتم چنانکه عادت مبتدیان و نومریدانست در مسجدی
خرابه آمدم پیری را دیدم که خون می گریست چنانکه زمین
از خون دیده او ترگشته بود گفتم یا شیخ اُرفُق بنفسِکَ با خویشتن
رفیقی بکن یا شیخ ترا چه رسیده است گفت ای جوانمرد طاقت برسید
از آرزوی خداوند و عمر آخر رسید سر اینست که سوخته و گفته است
بیت مردم در آرزوی روزی تلیله روست بهجای براه رفته واز کعبه باز مانده
حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در وقت نقل این دعا کرد که اللهم
اَعِنّی عَلی سَکَرَاتِ المَوتِ جان من بر داشتن نه کار عزرائیل
است خداوندا عونی بکن تا لا از جان خود برهیم صادقی گوید بیت
جانان فدای دوستی تست جان من، عاشق بدوست زنده بود جان چه حاجت
ای برادر دیوست که گفته اند افسانه دیگران شنیدن جز حسرت و درد
سر نباشد بیش گرسنه صفت طعام کردن جز حسرت و درد سر دیگر
چه بود اگر توانی قدمی زن و جانی می کن و سری در باز این

که گفت — بیت

از گفت و گو

از گفت وگو نیابد وصل بی محالست بحر محیط عنق در ناودان نگنجد

هر دل که ماوای عشق وحرکت گشت همه ابواب سعادت بر سعادت

دل او گشاده گشت ودواعی شهوات را که سد وبند این راه است

جز اندیشه حرکت بر نتوان داشت بنیری بوده است کدا ورا شید

لاوتاد گفتندی نام او کلیب بود وکلیب بتازی تصغیر

سگ بود ونیز علت جذام داشت وبا این همه اورا قلبی عظیم

بود که ده بار روز بر آمدی که یک لقمه نان بدو نرسیدی خیر

نساج گفت رحمة الله روزی بگرد صومعه او می گشتم آوازی

بگوش من رسید که با حق مناجات میکرد ومیگفت الهی هذا اسمی

كُلَيْبٌ وَهَذَا جِسْمِي مَجْذُومٌ وَهَذِهِ قَلْبِيْ مَعَ هَذَا اين

جَبْرَئِيلَ حَتَّى يَرَى مُبَارِزَتِي خدایا نام سگکی است وعلت من

جذام است وشعار من فقر وفاقه است باچندین بلا کجاست

مثنوی

جبرئیل تا مبارزت من بیند

عرش را دانی که زیر رسته اند پر جبرئیل برو بسته اند بر بین

ای برادر حق تعالی یگانه است وَالْمُؤْمِنُ مُتَوَحِّدٌ ومومن

یگانه است چون حق تعالی وحدانی الذات است نبسند که مومن

باشد مگر یگانه دلیل برین کلمه شهادت است که نفی از وی تبری

است و نفی از وی تولاست لا اله تبراست الا الله تولاست
بهمان مقدار که از غیر حق تبراست بحق تولاست از اینجا

نا ایمان لمن لا امانة له

گوئی بعضی که بروی این خرقه را بسوزم چون سرقه در بر من زنار مینماید
پس هر که دعوی مومنی کرد در سر خویش بنگرد اگر چیزی جز حق
است سزوی از آن گریز انست بدانکه در دعوی صادق است
و اگر چیزی که جز حق است سر خویش را جویان بیند و هر چیزی
که بحق رساند از آن گریزان یابد بر ایمان خویش او را گریه باید کرد
که این کس یا مسلوب الایمانست یا بر خطر سلب است سر اینست
که گفت بیت هنوز از کاف کفر خود خبر نیست حقایق بار ایمان را
چه دانی، تا بزرگی چنین گفته است همه جهان دعوی عاشقی
و محبت میکنند ولیکن چون زین دعوی نظر کنی همه معشوقی
میکنند نه عاشقی که چون محب دعوی محبت کرد صدق
دعوی آنست که از همه مراد خویش پاک بیرون آید چون مراد طلبد
که محبوبی همی جوید نه محب همی باشد معاملت او تکذیب
دعوی اوست پس از اینجا دانستی که دعوی محبت درست نیاید
تا آنگاه که محب را اندر کونین جز محبوب یک ذره مراد باقی باشد

اعلم ان الامانة و وفاء العهد من مواجب الایمان والدین فنفیهما عبارة
عن نفی مواجبهما مجازا یقال فلان لیس برجل اذا لم یقم بمواجب الرجال
ونظایره کثیرة واستعارة نفی الایمان لنفی المواجب مبالغة فی نفی المواجب
وهذا ظاهر وفیه اشارة الی ان الایمان بدون مواجبهم کلا ایمان

اهل السادة

[illegible]

في التحريم يا ايها الذين امنوا امنوا
رحما منا تحقيقا

اهل اشارت درین ایت گفته اند یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آ
آمِنُوا مومنانرا خطاب کرد بایمان آوردن با وجود ایمان از
ایشان معلوم شد که ازایمان ثانی مراد غیر ایمان اوست ایمان
اول تصدیق واقرارست وتحقیق صدق واقرار جزوی با دیدن
اسباب وبغیر وی نانگریستن است یعنی چون بسر جزوی نگریستی
جنان گشت گوئی از انا او برجوع کردی وبناه از نگریستن خالی
نه بینی گوید که ایمان تازه کن چون نگریستی اندر حریمی مبین
ولیکن اندران صانع حریمی ببین تا هر خطرتی و لحظتی که بنده
را بدید آید از وی اعراض کند وبحق باز آید ایمان وی تازه همی
باشد ای برادر چه سعادت بود ترا ورای انکه گوید ای مشتی
خاک حرا باشی از دل پاک ای بنده ما قطره ماء مهین جز حرا مکرینی
ای فخار صلصال قدم نه در روضه وصال وچه دولت بود آب
وخاک را ورای انکه در ره زنی بنج بار کیر وصل بحکم فضل بی درد
کلبه عجز تو می فرستد واین ندا در عالم میدهد که قسمت الصلوة
بینی وبین عبدی ازینجاست که گفت مثنوی
این آب نه بس حرا که بنده خواند خاک سر کوی آشنایت داند
موسی علیه السلام که کلیم حضرت بود جهل شبا روز در عین

المؤمن الغفار
خبر ستار

بازجون توبت بتو رسید
انتظار بر داشته

انتظار بر داشتند واین فلاح وصل بر دست ساقی لطف دما
دم کردند الصّلوة معراج القلوب این نه تفضیل امت
است بر انبیا ولیکن من کان اضعف فالرب به الطف

از ینجاست که گفت مثنوی

دور تو زین دایره بیرون تراست ۰۰ از دو جهان قدر تو افزون تراست

بسم الله الرّحمن الرّحیم ملتوی شتت شمم در نسب آدم
علیه السلام برادر اعز شمس الدّین بداند که نسب آدم علیه السلام
رونق را آنجا درست کرد که بعالم دل رسد چون بعالم دل رسید
عالم گردش تمام شد و آغاز روش از آنجا باشد هرچه بدو رسد
آن نیز بگردد چنانک وی بگشته است در دست تصرف وی باید
آید انگ شیره بدست فلان درویش شراب شربت شدی وبا بو ای
انجیر بدست گرفتی انجیر شدی خالص درین مقام بود
تا اگر خواهد آن رونق در مال سلطانیان تصرف کند مسلم
باشد وآنچ مشایخ ستره اند بعضی بیت المال از ینجا بود
فتوی شرعست اگر از مشرق تا بمغرب خون بسته شود
نخورد مومن مگر حلال و حقیقت ایمان نبود تا بعالم دل
نرسد چنانک خبریست نقل کرده اند لو کانت الدّنیا برکة

قال علیه السلام لو کانت الدّنیا برکة دم الخ

دَرَم لَا يَشرَبُ المؤمِنُ اِلَّا الحَلَالَ و اینجا اصلی است در معنا
که آنجا نیکو فهم شود و آن آنست که در خبرست که روزی جوانی
پیش رسول علیه السلام آمد پرسید که روا باشد در ماه رمضان که ٢ — دهن
بدهن حلال خود بنهم فرمود که روا نباشد از پس وی پیری
در آمد همین مسئله سوال کرد گفت روا باشد صحابه را ازان عجب
آمد گفتند یا رسول الله چه معنی بود که یکی را روا داشتی و یکی
را منع کردی جواب داد که آن جوان بود و از آتش جوانی او بیم آفت
بود و این پیر بود بروی ایمن بودم ازینجا معلوم شد که شرع
از حرج تا بحرج بگردد و این همچنان باشد که کسی را کراماتی باشد که بر سر
آب رود و دیگر کسی اگر برود فرو شود و هر کسی که او را درین
مقام اقتدا کند و اندریم سلطانیان تصرف کند و اگر کسی اندرین
قدم نرسیده باشد در هلاک خویش سعی نماید مگر که بدستوری خداوند
این قدم باشد و چون روزگار بر خداوندان دل کار کند همه
اجزاء دل گردد و نشاید که ازان وی هیچ چیز از ناخن تا سر موی
ضایع کردد آن همه از عالم دل باشد ازینجا بود که حضرت رسالت
صلی الله علیه وسلم چون موی باز کردی صحابه بر یکدیگر قسمت کردندی — باک
و هر جامه که وی پوشیدی از آن کار بدان جامه وی کار افتد و آنجا :.

ا بود که حضرت رسالت پناه اهنی بمنافقی از بهر دل پسرش که مسلمان
بود داد و آن پیراهن با آن منافق در گور نهادند صحابه پرسیدند
از حضرت رسالت او را هیچ سود دارد گفتند آری از آن برجای
سهل عذاب نباشد از بهجاست که جوانان بخرقه پیران تبرک
کنند و تفرقه کنند تا هر کسی را از آن نصیبی باشد و جامه
جز چنین صاحب دولتی تفرقه کردن عادتی بود دران چه غرض
و کسی را که کردش تمام شد و بعالم دل رسید امام باشد و مقتدا
دعوت کردن او را مسلم بود و هر که درین قدم نرسیده باشد روا نبود
که این حدیث کند از ینجا بود چون امیر المومنین علی رضی الله عنه
ببصره آمد خواجه حسن بصری رحمة الله را که یگانه عصر خویش
بود ازین حدیث باز داشت تا معلوم کرد که آنچ می رود از عالم دل
می رود بس وی را مسلم داشت این حدیث کردن ای برادر اگر در
حق حضرت رسالت علیه السلام فرمودند که إِنَّكَ لَتَهْدِي
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ○ در حق پیران طغرا این دادند که وَمِمَّنْ
خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ اگر کوئی بچه دانیم که این
مدعی است یا صاحب طغرا از لست جواب چنین گفته اند طالب
را که قدمی در طلب درست بود او را در درون دل دیده بود که طغرا

یعنی اوصاف ذمیمه را
با وصاف حمیده بدل کند

ملطان

سلطان ببینند بمدّعیان فرود نیاید نه بینی اگر هزار گونه حیوانات
جمع شوند و هزار گونه قوّت و غذا پیش ایشان دارند حوصلهٔ
هر یکی خود گوید که قوّت و خورش او کدام است و بقوّت و خورش
دیگران البتّه رغبت نکند قرآن مجید بر این اشارت اینجا که گفت
قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ خدمت کفش مردان طلب
اگر یابی که از مدّعیان و هیچ ملیحی این کار را نشاید مدّعی کیست که راه
خدای عزّ و جلّ نادیده و نا رفته و نادانسته دعوی کند اشارت
بر این است که گفت وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ ط چون اکثر مضلّ باشند پس هر آینه هادی اقلّ
باشند و طالب صادق را چون بطغراء ازل دیدار دهند بشناسد
و یک نقطه تسلیم کرده و حوصلهٔ او قوت و خورش خود یافته
گیرد و بیهوده‌ی تصرّف کردن گیرد او خرده است که بیرش غسلی
میدهد تا از آنج نباید پاک کرده و چون پاک گشت کردش تمام شد
اینجا او را سلوک راه خداوند بود که او را روش گویند وَاللَّهُ طَيِّبٌ
لَا يَقْبَلُ إِلَّا الطَّيِّبَ انیست ای برادر این نه طاعت است که تو
طاعت میدانی چون نماز کنی و روزه داری و صدقه دهی
طاعت مادر و پدر و اهل شهر خود و عادت خود دایمه باشی

مشرب
آبخور

واگر اطاعت کنی تو بیشتر کسی را که در زمین اند گمراه کنند ترا از راه خدای تعالی

نمی پذیرد خدای تعالی مگر پاک را قبول نکند مگر پاک را

و فرمان جنین است وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا یعنی کوید و
ان تطیعوا عادتکم تهتدوا پس هرچه فرمان صاحب
دلی کنی آن طاعت است و ترا آن هدایت است وَمَنْ
يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ الله خود تمامست اگر تامل کنی
یک رکعت نماز بفرمان صاحب دلی کنی بهتر از هزار رکعت که
باعث بران هوا و عادت بود و یک روز که بفرمان پیر روزه
داری به از هزار روزه که بفرمان خود داری و یک درم که بفرمان صاحب
دلی دهی به از هزار درم که باعث بران هوا و عادت بود ای
برادر آنطلب که از عادت خود برخیزی و دین را طلب کنی
اما از عادت برخاستن و از اعمال مخلوط باخلاص رسیدن جز بمدد
کفش جردان نتواند بود که بیرون از آنجا که علم اوست جون وقت آید
کمین بگشاید تا هر روز قومی را از شیاطین بیرون کند تا آنگاه که
لا اله الا الله رخت خود در نهاد مرید نهد که هر کسی بران حال
که زاده است و بدانچ تلقف کرده است و از نهاد وی بدو منجمد است
اگر بیست سال است همان و اگر سی سال است همان و اگر چهل سال
است همان و اگر پنجاه سالست همان و اگر تا نهایت عمر است
همان خواجه سروریست که اول روز دیده بودی جردان خدای

دیگر آنک

دیگری اند و خرد ان عادت و دنیا دیگر انکه شب و روز عادت
نپرستند و جز غفلت کاری ندانند و جز شهوت او را معبودی
نه کی برابر تواند بود تا کسی که اول قدم در مردی بار خلایق کرفت
آن بود که زنار کبر کی ببرید عادت و دنیا و آخرت را در باخت
بزبان حال کفت

رباعی

دیدیم نهاد کیتی و اصل جهان :: وز عادت عار بر کرفتیم آسان
وان نور سیاه را زلا برتر دان :: زان نیز کذشتیم نه این ماند نه آن
تا توانی در راه طلب باش بود که طلب جمال خویش بتو نماید
که اکر روزی طلب برقع از جمال خود براندازد همکی ترا در تو
نیست کرداند و از تو چندان نمانده که تمییز کنی که تو طالبی یا نه
ازینجاست که بزرکی کفته است هر طلبی که تو خود را در لز حیان بینی
از حقیقت طلب دور است نه بینی که اکر مرد بکمال مستی رسد هیچ
نداند که من مستم هیهات تا نقطی از مرد مانده بود که این مقدار
تمییز کند که او مست است و دیکری هشیار بکمال مستی نرسیده است
چه کمال مستی آن بود که مستی مرد را بغایت بر دهد اکر با او بنهند
تو مستی یا نه جواب ندهد چه اکر جواب دهد هنوز تمییز است
و باقی نشنیده که کفت

مثنوی

ما را غم عشق تو چنان در بی جست که هستی من نماند بجز صورت هستی

چون حقیقت طلب روی نماید از طالب هیچ نماند چون چنین بود

من طلب چه ضرورت گردد اینجا عشق خرید را هیچ کاری

نماند طلب او خود را هیر او بود اینجاست که سوخته گفته است

بیت

عشق آن کند هر آنچ بباید تو صبر کن شاگرد باش عشق ترا خود بس استاد

اما باید که من طلب غیری لم یجدنی فراموش نکنی تا در

تو طلب غیر را گنج بود طالب نیستی آنچ پدید است که خود نهاد

تو چیست دو مطلوب را چگونه توانی بود بدین نهاد مختصر

که تو داری یحبهم نی آنگاه درست بود که بهمگی خود در یحبهم آیی

در یحبهم آیی او را رسد که گوید یحبهم زیرا که او را

هزار محبوب چی زیبد از آنک او بهمه چی رسد اما نهاد تو بس

تنگ است آفتاب همه جهانرا بود که روی او فراخ است مغرب

و مشرق بهند و ترک رسد و هنوز روی او بمانده بود اما

در خانه نهاد تو تا بهمگی خود روی در آفتاب نیارد از آفتاب

هیچ نصیب او نتواند بود همگی خانه نهاد تو

باید که روی در آفتاب آرد تا بهمگی خود را از و قوت بر دارد

[illegible]

و هزار هزار

وهزار حران عالم ازو نصیب بتواند داشت واز ذره کم نکه باشد

وَمِنْ آیَاتِهِ الشَّمس اینست که بتامل در باب وا زینجا دقیقه

نگاه دار وآن اینست که چیزی را دوست داشتن به تبعیت در کمال

محبت هیچ قدح نیارد چنانکه گفت شعر

اُحِبُّ لِحُبِّهَا طَلَعَاتِ نَجْدٍ ٭ وَمَا سَغَفِی بِهَا لَولَا هَوَاهَا

کار بجایی رسد که دشمنان خود را دوست دارد که بدو اتصال دارند

چنانک گفت شعر

اَجِدُ المَلَامَةَ فِی هَوَاکَ لَذِیذَةً ٭ حُبًّا لِذِکْرِکَ فَلْیَلُمْنِی اللُّوَّمُ

بلانک این شرکت نبود در محبت که آن آثار حب دوست بود مجنون

عاشق بدرجه رسید که رنگ سیاهی بنزدیک او بهتر از همه رنگها بود

تا گفت شعر

اُحِبُّ لِحُبِّهَا السُّودَ حَتَّی ٭ اُحِبُّ لِحُبِّهَا سُودَ الْکِلَابِ

ای برادر عالم محبت عجب عالمیست که با دشمنان دوست بودن

جز در عالم محبت نیابی قومی بغزاء کفار می رفتند ابو العباس

قصاب رضی الله عنه ایشانرا گفت این ریش من فدا رخاک پای

آن کافران که شما اورا از بهر او بخواهید کشتن و حضرت

رسالت علیه السلام گفت در حق خویش لَوْ کُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِیلًا

لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ صَاحِبُكُمْ خَلِيلُ الرَّحْمٰنِ
نشاید که کسی کوید پس چرا حضرت رضا الله بادی فرزند پیوند داشت
که معلوم است که چون با او کفتند مَنْ أَحَبُّ النِّسَاءِ إِلَيْكَ کفت
عایشه فقیل من الرجال فقال ابو بکر واین محبت آخر
درون کوشه او قرار کرفته بود ولیکن صاحبکم خلیل الرحمن جیست
وهمچنین مصطفی را با ابراهیم فرزند خویش پیوندی بود تا بدی
بکریست ودر حق حسن وحسین کفت اَوْلَادُنَا اَكْبَادُنَا وانچنین
اشکالها در آغاز افتد اما خداوندان بصیرت را هیچ اشکال نیفتد
ای برادر اکر فرض کنی که کسی بهمکی خود عاشق ومحب علم بود
شب وروز جز طلب علم کاری دیکر ندارند اکر قلم وکاغذ وسیاهی
را دوست دارد نتوانی کفت که بهمکی خویش عاشق ومحب علم
نیست حاشا محبوب بذاته شاید که یکی بود اما جیزها دیکر
اکر محبوبست بتبعت محبوب اصلی هیچ زیان ندارد اکر آدمی
خدا را دوست دارد لابد پیغامبر او را دوست دارد وپیر او را دوست
دارد وعلما او را دوست دارد واین خود نظر عقل است که هرجه
نسبت بدو کند همه را دوست دارد وهمه عالم تصنیف صنعت
وخط اوست لابد خود همه اوست اکر قدمی پیشتر توانی شد

جنانک

چنانکه صاحب نصیرتی گفته است **ابیات**

دوستی راست ره در حضرت تو همه عالم توئی و قدرت تو

وجود کون ظل حضرت تست همه آثار وضع قدرت تست

اما اگر رضاء دوست دران بود که فلان خط که او نوشته است بدست خویش می بباید سوخت لابد عاشق آن خط را البته بسوزد ازینجا نتواند گفت که بخط معشوق استهانت کرد چون طلب رضاء او کرد وهذه منزلة عظیمة واین نزلی بود بس بزرگ اگر مصطفی صلی الله علیه وسلم وصحابه کرام رضی الله عنهم کفار را از راه او بر گرفتند امتثال فرمان او کردند وطلب رضاء او مقصود ایشان بود که عاشق را جه کار با تصرف در مملکت معشوق والسلام بسم الله الرحمن الرحيم

مکتوب بیست هفتم در گمان نیک

برادر اعز شمس الدین بداند که این طایفه از همه خلق بخدای عزوجل نیکو گمان تر باشند خواجه یحیی معاذ رازی رحمة الله علیه گفت هر که را گمان بخدای عزوجل نیکو نبود چشمش روشن بخدای عزوجل نشود واین موافق آنست که پیغامبر گفته صلی الله علیه وسلم حاکیا عن الله تعالی انا عند ظن عبدی بی فلیظن

اعلم ان عند معناه لغة حضر الشيء وهو لایلیق بصفات الله لتنزهه عن الحیز المحدود لان العلم من لوازمه فیکون المعنی انا عالم بظن عبدی ۱۲ م

کما یشاء انا عالم بظن عبدی بی فاجازته علی وفق
المعلوم وبقصه یوسف علیه السلام آورده اند که زلیخا را حسن
گفت که شوی تو بمن گمان نیکو میبرد و میگوید که عسی ان
ینفعنا من وبر اخلاف حدیث نکنم چون مخلوقی گمان نیکوی
کافری را خلاف نکند اولیتر که خدای عز و جل گمان نیکوی
مومنانرا خلاف نکند سر انیست که گفت قطعه
ای کریمی که از خزانهٔ غیب ؛؛ گبر و ترسا وظیفه خور داری
دوستانرا کجا کنی محروم ؛؛ تو که با دشمن این نظر داری
وگمان نیکو یکسی از نظارهٔ کرم او باشد و گمان بد بر کسی از نظارهٔ
بر ضد این باشد و هر کسی که بکسی بعین کرم نظاره کند دوست تر
باشد وانک خواجه یحیی معاذ رازی رحمة الله گفت که هر کرا
بخدای عز و جل گمان نیکو نباشد چشمش بخدای عز و جل روشن نبود
از بهر این چیز میگوید که هر چه کند خدای عز و جل هم در خور گمان
او کند چون بد گمان باشد باوی بد کند و هر کو از خدای عز و جل
بد بیند امل هرگز چشمش روشن نگردد و دیگر معنی آنست که
گمان بد بر دشمنان برند و گمان نیکو بدوستان برند و روشنائی چشم
از دوستان بود نه از دشمنان بد گمانی نشان تقدم عداوتست

وگمان نیکو

و گمان نیکو نه از مقدم عقیب است اصلی هست بزرگ و نکته‌ای است باریک که بیشتر مردمان در آن غلط میفتند و آن فرق کردنست میان آرزو بردن و میان رجا و گمان نیکو و رجا بر اصل باشد و آرزو بی اصل و غیر مفید و مثال هر دو آنست که یکی زرع کند و زمین را سعی کند و خدمت بنید و تخم اندازد و از رحمت او باشد از امور زراعت همه بجای آرد پس بگوید که من امید میدارم از فضل خدای تعالی مرا ازین زراعت چندین و چندین حاصل آید این از رجاست و گمان نیکو و دیگری زراعت نکند و زمین را معطل گذارد و همه وقت بخسپد و همه سال غافل باشد چون وقت درو آید بگوید که امید میدارم از فضل خدای تعالی مرا ازین زمین غله چندین و چندین حاصل آید هر عاقل که این ازوی بشنود بخندد و گوید از کجا ترا حاصل آید پس این ازوی مجرد آرزوی بردن است بی اصل همچنین بنده چون جهد کند در عبادت خدای تعالی و هر چه فرموده شده است بجای آرد و از معصیت دور باشد پس بگوید امید میدارم که این اندک من خدای تعالی بفضل و کرم خویش قبول کند و این تقصیر مرا تمام کرداند و ثواب ارزانی دارد و گناهان مرا بیامرزد این ازوی گمان نیکو بود و امید

بود در اصل اما چون غافل شود بر فرشتگان کنیز دارد نیت معصیت
نماید و بچشم خدای باک ندارد برضا و وعده و وعید او التفات
نکند پس بگوید امید میدارم از خدای تعالی بهشت و نجات از دوزخ این آرزوی
آرزوی مجرد باشد اصل که دران حاصلی
نیست و او را گمان نیکی و رجا نام کرده است و این خطای بزرگ
است از حضرت رسالت علیه السلام درین معنی روایت کرده اند
که گفت عاقل کسی است که با نفس خود حساب کند و برای حرکت
عمل پیش گیرد و احمق کسی است که پیروی نفس کند
وار خدای تعالی طمع مغفرت دارد چون این بدانستی اکنون
بدانک این طایفه از همه خلق حرکت خویش را خوارتر دانند
لا یرونها اهل الشیئ من الخیر لا دینا و لا دنیا
حرکت خویش را سزای هیچ نیکو نه بیند نه دینی و نه دنیاوی
از بهر آنک دیده اند که چون یوسف پیغامبر علیه السلام با جلالت
نبوت خویش گوید و ما ابرئ نفسی ان النفس
لامارة بالسوء چون صفت نفس پیغامبر از چنین
باشد صفت نفس دیگران چگونه باشد سزا اینست که گفت
بیت
تا ترا نفسی و شیطانی بود ،، در تو فرعونی و هامانی بود

دیگر

نفس

اکر با نفس میری وای بر تو کسی کر بدیه سرنا پای بر تو

پس صحبت این طایفه با نفس بدان سبیل باشد که دنیا بیرون

شوند وبکمراد نفس به نفس ندهند وهرچه نفس وراید اکرچه

همه طاعت است بروی ایمن نباشند چه بود دشمن ایمن باشند

زود هلاک کردد پس مومن را نفس دشمن است وخدای تعالی

دوست بدشمن جز کمان بدروی نیست وبدوست جز کمان نیکو

روی نیست وهرکرا دوست بکار باشد با دشمن صحبت هرکز

نسازد ازبهر انک چون با دشمن صحبت کردی از دوست ببریدی

پس هرکه با دشمن صحبت کرد از دوست ببرید کفته بزرکان

است — مثنوی

همدم راکر باهمشان صحابت ، اکر مویی میان باشد حجابت

عارفانرا از جز حق اندیشیدن معصیت بود وجز حق خواستن

شرک وبا جز حق صحبت کردن کفر زانی از زنا چنان نکریزد

که ایشان ازین کریزند جفا ومعصیت ایشانرا اینست نه آنک

من وتو کنیم قیل لعلیا نکیف حالک مع المولی فقال

ما جفوته منذ عرفته فقیل له متی عرفته قال

ازین جا اشتغال العودینه ... صحبت کردن

مَثَلُ مَنْ يَمُونِي مَجْنُونًا ... بر انفسد حال تو تا مجذوبی حکو
است گفت تا نشناختمش هیچ جفا نکردم گفتند شَ نا کی شناختی
گفت تا آنگاه که خلق مرا مجنون نام کردند این بر عکس
افتاده است دیوانه آنا شد که کونین را بر خدای بدل آرد نه آنکه ۲

بدل نیارد   بیت

نمی خواهیم جز زلف تو زنجیر ؛ زهی دیوانهٔ عاقل که ما ییم ؛
واین را طریق ملامت گویند واین طایفه را ملامتیان خوانند
زیرا که دیده اند که اقبال و جاه نزدیک خلق مر بنده را از هر آن
بت قاطع تراست بت چنان راه نزند بر موحد که جاه زند
وبدین معنی از خواجه سلطان العارفین ابو یزید بسطامی
رحمة الله حکایت است که بشهری در آمد خلق او را قبول
کردند بمقدار قرب خلق از حق دوری دید طاقتش نماند از
شهر بیرون آمد خلق با وی نیز بیرون آمدند خادم خویش
عبد الله دونلی را گفت أُنْظُرْ كَيْفَ أَرُدُّ هٰؤُلَاءِ عَنْ
نَفْسِي خادم گفت نظاره میکردم تا چه کند دو رکعت نماز کرد
وبر پای خاست وروی بخلق آورد بعد آنکه شنید که دعا خواهد
کرد گفت إِنَّنِي أَنَا اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي همه گفتند

حبی من خدایم نیست جمع خدای مکرمن
بر پرستش بکنید مرام

ابویزید

بو یزید گفت هشت ساله نوبت خدا آیم نه همه برکشند و او را
تنها گذاشتند وی دعوی خدائی نکرده بود چه آیتی از
قرآن برخواند خادم گفت روی بمن کرد و گفت ای پسر دیدی
یک آیه از قرآن برخواندم از جنید بن بلا خلاص یافتم

سر اینست

بلتا بدرند پوستینم همه پاک، از بهر تو ای یار عزیز چالاک،
در عشق یگانه باشم از خلق چه باک، معشوقه مرا و بر سر عالم خاک،
صحبت کردن با غیر حق شرکست و نظر کردن بدون حق حجاب
و موحد یگانه بود چون یگانه بود همه او را بیند و غیر او را
نه بیند و خوف وی بر همه خوفها غالب کرده و رجا او بر همه
رجاها و جلالت وی بر همه جلالتها و سلطان وی بر همه سلطانها
و قدرت وی بر همه قدرتها و قهر وی بر همه قهرها و دیگر
معانی همچنین حضرت رسالت علیه السلام اشارت بدین
کرد لِی مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا یَسَعُ فِیْهِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَلَا
نَبِیٌّ مُرْسَلٌ سر وی بحق منفرد گشته بود غیر از را اندر
میان راه نمانده بود کمال انفراد وی را بود کسی را مقام وی
نباشد و لیکن هر کسی را عقلا خویش بود دل چون نظر بند

منفرد: تنها
انفراد: تنها شدن

کمال کیمردجرین کویت را و هزار جنس تون را در بیش نبندا خطر اشارت بدین کرده است که گفت مسنوبات

اگر روشن کنی آینهٔ دل ؛ دری بگشاید اندر سینهٔ دل
دری کان را چو بردل بر گشاید ؛ فلکها بردهٔ داری را نشاید
دری کزوی در آید هر چه خواهی ؛ چه راز دین چه اسرار الهی

پس ازینجا معلوم کنی که خلق همه مشاهدهٔ توحید دعوی کند اما محجوب اند و ایشان را خبر نیست هر کرا از حق خبری باشد و مشاهدهٔ توحید باشد از غیر خوف نماندش و بغیر امید نماندش و بغیر حق نظر نماندش و با غیر حق صحبت نماندش سر اینست

رباعی

تنها ز همه جهان من و تنها تو ؛ یا من بمیان رسول یابیم یا تو
خورشید خواهم که برآید تا تو ؛ ایمی بر من سایه نیاید با تو

وانک علیان مجنون گفت که عانکردم اورا تا بشناختم یعنی که چون من دیدم که او معرفت خویش مرا کرامت کرد جفا دانم بغیر وی هم خود کشتن یا نظر کردن این جفا اشتغال بود بغیر حق نه محبت کردن یعنی چون وی مرا کرامت کرد بر داشتن حجاب از سر من تا او را ببینم اگر من بغیر وی نگرم حجاب اندر میان

اور دم

جفا دیدم

آورم جفا نبینم از تو سخن که نه زی حجاب پدید آرد و من حجاب
اندر میان آورم و این متعارفست اندر میان خلق که چون
کسی با کسی سخن کوید اکر وی کوش بدان دارد کویند جفا مکن و اکر دوستی
بدوستی نکرد آن دوست بخشم نکرد کوید با من جفا مکن
واصمعی را بدین معنی حکایتست کفت جمیله را دیدم و دلم
مشغول او کشته بود کفتم کلّی من بکلّ تو مشغولست کفت
اکر کلّ تو بکلّ من مشغولست بس کلّ من بکلّ ترا مبذولست و
ولیکن مرا خواهریست اکر او را ببینی جمال من ترا یاد نیاید
کفتم کجاست کفت عقب تو بس در عقب خود نکریستم برجست
و یک طپانچه بر قفاء من فرود زد و کفت یا بطّال اکر کلّ تو بکلّ
من مشغول بود چرا بغیر من نکریستی اینک جفاء اهل معرفت چنین
باشد و آنک کفت تا او را بشناختم خلق مرا دیوانه نام کردند معنی آنست
هر کرا معرفت است بر حذر از معرفت از غیر حق اعراض است
و هر که از خلق اعراض آورد نزدیک خلق دیوانه کشت و عارف
را صفت اینست که هرچه خلق با وی بیارامند وی از آن بکریزد
و هرچه خلق از وی انس کیرند وی از آن وحشت کیرد صفت
وی و فعل وی و عمل وی و حال وی بر ضدّ خلق باشد و همه

اورا بجه نخ خوانند یکی تاویل آنست که گفت اَکْثَرُ اَهْلِ
الجنة البله انکه از خلق و از دنیا کریزان باشند ابرا ابله
خوانند این عجب نیست از انکه هیچ انکه مجانین نزدیک
عقلا مجانین اند همچنین عقلا نزدیک مجانین مجانین اند

عزیزی بر صفت ایشان گفته است شعر

آنانک همیشه در نماز اند :: بنداز که محرمان راز اند ::
بر هیچ کسی نیاز شان نه :: الا که بذکر بی نیاز اند ::
در بوته فقر می گدازند :: با اندوه خویش می بسازند ::
یکبار بریده از دو عالم :: وز دون خدا در احتراز اند ::

در بعضی کتب منزل است که خَلَقْتُ جَمِيْعَ الْعَالَمِ لَكُمْ
وَخَلَقْتُكُمْ لِيْ همه عالم برای شما آفریده ام و شما را
برای خود مردی دین داری بود روزی در آینه می نگریست
و بتعجب می اندیشید که خداوند را در آفریدن من چه حکمت
است ندا شنید از میان آینه حِكْمَتِيْ مِنْ خَلْقِكَ مَحَبَّتِيْ
فِيْ صَدْرِكَ حکمت من در خلق تو محبتی است که در سینه تو
سرشته الله در سر غیب دانسته تا دیده حاسد بران نیفتد ای
برادر اگر او ترا بادشاهی ندادی از تو معرفت او دوست

خلق لکم ما فی السموات وما فی الارض جمیعا منه

نیامدی

اشا ملکی دیر که بادیدنه صاحبزاده پادشاه نشناسند از قرآن مجید
بشنو ثم جعلناکم خلائف وجعلکم ملوکا
خواجه نظامی علیه الرحمه بر بمعنی اشارت کرده است

فی الارض

مثنوی

خاکتو آمیخته رنجهاست :: در دل این خاک بسی گنجهاست
خاک تو آن روز که می بیختند :: از پی معجون دل آمیختند
اکر صاحبخبران دلیم :: گوهریم ارچه زکان گلیم
رفلک آری طلب دل کنی :: تا تو درین خاک چه حاصل کنی

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب بیست هشتم در
معاد برادر اعز شمس الدین ارشده الله طریق السعادة
بدانکه روندکان راه معاد دو طایفه اند سعدا و اشقیا و هر
طایفه را قدمی است که بدان قدم می روند و جاده ایست که بدان
جاده سیر میکنند و هر یکی را معادیست که پرورش خود بدان
معاد می رسند پس بدانکه سعدا نیز دو طایفه اند خواص و عوام
عوام بقدم مخالفت نفس و هوا و ترک لذات و شهوات بر جاده
طاعت و فرمان شریعت و بمتابعت سنت بمعاد بهشت و نجات
آن می رسند و خواص بقدم یحبهم و یحبونه بر جاده طریقت

بمعاد فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ میرسند وعدد
مقام عندیت إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ
صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ فرود می آید بیت

منکر چه شوی زحال درویشان، نی هرچه تراست کسی را نبود

واشقیا نیز دو طایفه اند یکی شقی ودوم اشقی بعضی
عاصیان امت اند که بر موافقت هواء نفس ثابت شده اند
وبر مخالفت فرمان خدای تعالی مصر مانده اند بقدم استیفاء
لذات وشهوات نفسانی وحیوانی مشغول شده اند بر جاده
عصیان بدرکات دوزخ می رسند واشقی صفت کافرانست
که بکلی روی بطلب دنیا وتمتعات آن آورده اند وهمگی
همت بر استیفاء لذت وشهوت نفسانی وحیوانی مشغول
شده اند وپشت بر کار دین وآخرت آورده اند ونعیم باقی
را در نعیم فانی باختند دنیا بتمام در دست نیامده وآخرت از
دست رفته مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ واین طایفه که شقی اند
ایشان هم نصیبی از ایمان دارند بدان دولتی که اقرار بزبان
میکند اگرچه معامله عمل ارکان بجای نیارند هرآینه بوعید

یعنی بهشتی ... جوی در مقعد ... [illegible]

یعنی هر که هست که خواهد زراعت دنیا را بدهیم او را از آن دنیا وی را در آخرت هیچ نصیبی

بتوسایمزن

خداوند تعالی

خداوند تعالی در دوزخ برند و الم عذاب بخشند اما آخر الامر
ازبرکت آنکه بزبان اقرار میکردند اما بی خلوص باشند در حدیث
است که جمعی را از دوزخ بیرون آرند سوخته شده
پس در نهر حیوان فرو برند گوشت و پوست بر ایشان
بروید از انجا برآرند روهای ایشان چون ماه شود بر پیشانی ایشان
نبشته هؤلاء عتقاء الله من النار اینها آزاد کردگان خدای
تعالی اند اما اشقی در دوزخ موبد و مخلد باشند که در ایشان از نور
لا اله الا الله که بدان یکدیگر چنانک فرموده خلاص است هیچ
نبود خلود ابد اینهارا باشد و هر طایفه را در دوزخ و درکات
آن مقامی باشد با تفاوت از یکدیگر چنانک فرمود در حق منافقان انّ
المنافقين في الدرك الاسفل من النار و کفر تا کفر
متفاوت است و نفاق تا نفاق نیز متفاوت است که هر یکی را
روشی و معادی معین است و کافران مقلد هستند محقق
هستند چنانک ایمان محقق فضل دارد بر ایمان مقلد همچنین
عذاب کافر محقق زیادتر باشد از عذاب کافر مقلد و کفر تقلیدی
آنست که از مادر و پدر یافته اند که انا وجدنا آباءنا على
امة وانا على آثارهم مقتدون همچه از مادر و پدر

یعنی آزاد کردگان از آتش

علی امة ای علی طریقة او علی دین

و شهر و ولایت دیدند همان کردند ایشان در درکهٔ اولین دوزخ

باشند و کفر حقیقی اینست که از مادر و پدر دیدند و بآن قبیلند و بدان

قناعت کنند و جهد کنند و رنج برند و نطلبند دلیل بر

بر خیزند و عمرها در تحصیل علوم آن گروه ببرند و کتب ایشان خوانند

بریاضت و مجاهده آن علم مشغول شوند و در تصفیهٔ نفس بکوشند

بهر تفکر در ادله و براهین عقلی تا شبهتها بدست آرند

که بدان نفی صانع کنند یا اثبات صانع ناقص کنند و گویند که

مختار نیست و گویند بجزویات عالم نیست و مانند این کفرها

بسیار است که هر طایفه گفته اند و شیطان در دل و نظر ایشان بیاراسته

است و دعوی کنند و گویند هر که نه درین علم و نه اعتقاد است

وی ناقص است در علم معرفت تا بجدی که گویند انبیا حکما

بوده اند و هرچه گفتند از حکمت خود گفتند هم این جنس

خیالات فاسد و شبهات انگیزند و بتحصیل این علم فتنه

انگیزند و هلاک کننده مشغول گردند و این علم اصول دین

نام کنند تا کسی بر خبث عقیدت ایشان واقف نشود و بی

بصیرتان از آن کفرها بتقلید قبول کنند و بکلی از دایرهٔ اسلام

بیرون روند اینچنین آفتها بسیار است نعوذ بالله منها ای

دیدند صح

۲ کنند و

۲۰ ادی

مراد از الو عصیان را طاعت نیست معصیت است در تحت آن
سری این خواجه یحیی معاذ رازی رحمة الله گفتی لولا
ان العفو من احب الاشیاء الیه ما ابتلی
ادم بالذنب وهو اکرم الخلق الیه الکریم انتهی
که عفو نزدیک حق تعالی از همه چیزها دوست بر است والا ادم
را علیه السلام بخوردن گندم مبتلا نکردی آن غلام که خاص سلطان است
بر کرانه بساط ایستد و ندما و ارکان دولت گرد بر گرد تخت
بنشینند لیکن در بعد آن غلام صد هزار لطیفه تعبیه بود
که در قرب آن ندیم و ارکان دولت نیست آن نه بعد اضلالست
آن بعد دلالیست صد هزاران اسرار قرب در بعد ظواهر
تعبیه و صد هزاران اسرار بعد در قرب ظواهر تعبیه کند تا حیرت
بر حیرت زیادت کرد شاخ بینی در مسجد و بیخ بینی در کلیسا
عمر رضی الله عنه می آمد تیغ در حمایل کرده واز غیب ندا می آمد
الا ایها العبد رب العالمین حیرت در حیرت است

عارفی گفته است غزل

ای بر آب زندگانی آتشی افروخته ، واندران ایمان و کفر عاشقان را سوخته
که بیفهر از جرخ مشکین تیغها افروخته ، که بنطق از لعل نوشین شمعها افروخته

ای تو عشقت بیکساعت بجملہ انداختہ شهر جه ده صد سال ارزوی عقل ما

بسم الله الرحمن الرحیم • مکتوب سی و نهم در تعلق

باسباب و ترک آن برادر اعز شمس الدین اکرمه الله

بدانکه احوال این طایفه با اسباب بودن و از اسباب اعراض

نمودن مختلف است تا از ایشان کسی است که بر فتوح رود و بر هیچ

معلوم قرار نکند و بکسب و سوال نگراید و این کسی بود که وقت

او حکم کند بروی بترک سبب و منکشف شده باشد مر او را سر

توحید و درست شده باشد مر او را صحت کفالت از خداوند

خود بس اندوه از باطن او که از بد او اقسام باشد زایل گشته

بود و هر که را چنین حالت باشد او توانگر بخداوند بود

خواجه ابو یزید بسطامی را رحمة الله گفتند که ترا هیچ کسب

مشغول نمی بینیم معیشت تو از کجا بود گفت خداوند من

سگ و خوک را روزی میدهد ابو یزید را نخواهد داد و آنکه

یکی از بزرگان گفته است که فقیر کسی است که او را بی خداوند حاجت

نباشد یعنی از صدق و یقین که دارد میداند که روزی او که

نخواهد حق تعالی بدو رساند از ینجا گفت مثنوی

روزی تو باز نگردد ز در تو کار خدا کن غم روزی مخور

و از آنجا

وانا یشان کسی است که او کسب کند و اصل کسب کردن از آدم
بعد از سنت علیه السلام که کشاورزی کرد و فرزندان را بیاموخت
و بنی کِه شعیب پیغامبر علیه السلام بازرگان بود حلّ واند
موسی بود و موسی علیه السلام او را شبانی کرد و داود پیغامبر
علیه السلام زره گری کردی و سلیمان پیغامبر علیه السلام از برگ
خرما زنبیل بافتی و بدو قرص جوین بفروختی یکی بدرویشان
دادی و بیکی روزه کشادی و ابراهیم پیغامبر علیه السلام چندان
موشی بود که چهار هزار غلام درم خریده شبانی کردندی و تجارت
کردن اعیان صحابه خود معروف است چون امیر المومنین
عثمان و عبد الرحمن بن عوف و اگر چنان بودی که کسب کردن
در توکل را نقصان بودی انبیا ازین دور بودندی که
ایشان متوکل تر از دیگران اند حضرت رسالت علیه السلام هر بار تو امتحان
کردی تا توکل ایشان را نقصان نیارد و کسب کردن هر کسی را که نفقه
کسی بدو واجب است خود فرض است بخبر آمده است که حضرت رسالت
هر عیالان خویش را یکساله قوت بنهادی لیکن گفته اند که کسب کردن
به حیی باید که بنده را از حق نبرد اگر کسی حال نفس خویش چنان
داند که اگر من کسب نکنم نفس من از حق برگردد و سوی مخلوقات

رود او را کسب همچون نماز فریضه باشد باز چون کسب کند
اگر او را اعتماد بر کسب افتد اینجا ترک کسب لمعنی دیگر جمله اند
حال خویش مینگرد وظاهر وباطن خویش را مراعات میکنند
مکسب و ترک کسب اگر ترک کسب او را از خدای ببرد اندر ترک نیکوتر از خود و
جنید نقلست رحمة الله علیه که گفت کسب کردن استعمال اطلاق
شرع است همچون نوافل نه بدان معنی که روزی از کسب بیند یا جز
منفعت از وی طلب کند معنی این سخن چنین گفته اند روزی
طلب کردن چیزی است مباح همچون روزه ونماز نفل چنین
بهتر از ترک وی ولیکن منفعت از وی دیدن شرک است
همچنان چون نماز وروزه هر چند بیشتر کنی بهتر ولیکن از کردن
جز منفعت نباید دانستن که هر چیزی که بنده نجات خویش اندر
وی داند جز حق شرک است خدمت بباید آوردن بزرگداشت حق را
وتحقیق محبت خویش را چنانکه گفت شعر
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ ۞ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ
ولیکن با همین نجات از فضل خداوند باید دیدن نه از خدمت
خویش کسب نیز همچنین است بجای آری ولیکن رزق از
کسب نه بینی از فضل خداوند بینی که این در بر تو کشاد چنانک

تعصي الاله وانت تظهر حبه
هذا لعمري في القياس بديع

الخدمت

درخدمت بر تو کشاد و از ایشان کسی است که اندر وقت فاقه
بسوال محتاج کرد چنین گفته اند اگر درویش جهد و طاقت خویش
بجا آرد و بوم جیزی باید ضرورت او درست کرد و از خداوند تعالی
بخواهد و بدو نکشاید و تقدیر حق حرا و را بدید نبود و از شغل
حال خود کم دارد از تنگی وقت بکسب نه پردازد آنگاه او
را رسد که درسبب بکوید و از مردمان سوال کند زیرا که صلحا
بوقت فاقه از مردمان سوال میکردند چنانکه از خواجه ابوسعید میگردند
خرازی رحمة الله نقل کرده اند که بوقت فاقه دست دراز کردی
و گفتی ثَمَّ شَيْءٌ لِلّٰهِ آنجا برای خدای جیزی هست
و از خواجه ابوحفص حداد آورده اند او استاد خواجه جنید
بود رحمة الله علیه اندر میان نماز شام و نماز خفتن بیرون
آمدی و از یک دو در سوال کردی باندازه حاجت و این قدر هم
بعد از یک دو روز معلوم و سبب کرد و از خواجه ابراهیم
ادهم رحمة الله آورده اند که مدتی اندر جامع بصره معتکف
شده بود اندر سه شبانروز یکشب افطار کردی و آن شب که افطار
آمدی از درها دریوزه کردی و از خواجه سفیان رحمة الله نقلست
که از حجاز تا بصنعاء یمن سفر کردی و اندر راه از مردمان بحاجتی

و ایشان اندرین جمله که یاد کردیم آداب است و حل ی انزا
بیوسته مراعات کنند و آزان نکذرند جون فقیر نفس خود را
بعبادت اندر ریاضت و سیاست آورده باشد و راحتی که علی د حال
و قصری که بدان در سبب در مي آید و از سبب بیرون می رود
و درویش را نشاید که تا امکان بود سوال کند که درویش عیب
و ترهیب بسیار اندر است حاصل الامر مشایخ رضوان الله
علیهم بسه علت سوال روا داشته اند یکی مر فراغت دل را
که لابد باشد کویند که آن دو کرده را این قیمت نه نهیم که روز
اندر انتظار آن بکذرانیم که جز آن حاجت نباشد ما را بخدای
عز و جل اندر حال اضطرار زانک هیچ مشغولی جون شغل لقمه
نیست ازینجا بود که خواجه بایزید رحمة الله مرید خواجه
شقیق را ابو سعید که بزیارت وی آمده بود از حال خواجه شقیق
رحمة الله مریک گفت او از خلق فارغ شده است و بر حکم توکل
نشسته است خواجه ابو یزید گفت رحمة الله جون باز کردی ابدرا
بکوی نکر تا خدایرا بدو نان بیازمایی جون گرسنه کردی دو نان
از هم جنسان خویش بخواه و بازه نامه توکل یکسوی نه تا آن
شهر و آن ولایت از شومی این کل معاملت بر زمین فرو نشود

و علت دوم

وعلت دوم آنست که در ریاضت نفس را سوال کند تا ذل آن
بکشند و رنج آن بر دل بنهند و قیمت خود بدانند که ایشان نزدیک
۷ جون هر کسی بچه ارزند ندیدی که خواجه شبلی بخواجه جنید بنوشت
گفت یا ابا بکر ترا نخوت و بزرگی در سر است که من پسر حاجب
الحجاب خلیفه ام و امیر الامرا شام بودم از تو هیچ کار بر
نیاید تا ببازار نروی بهر دوکانی و بهر دری سوال نکنی که قیمت
خود بدانی او همچنان کرد چون صادق بود هر روز بازارش
سست تر میشد تا بر یکسال بدرجه رسید که اندر همه بازار بگشتی
و گدیه کردی هیچکس یک دانگی ندادی باز آمدی و حال بیش
خواجه جنید باز گفتی فرمودی الکنون قیمت خویش نزدیک
خلق دانستی که بیک دانگ هم نمی ارزی و این نوع خاص مر
ریاضت راست و علت سیوم آنست که از خلق سوال کند
بدان معنی که همه مال را از وی دانستند و همه خلق را وکیلان
او دیدند چیزی که بنصیب نفس ایشان تعلق داشت از
وکیل وی خواستند و سخن خود با وی گفتند و اندر عرف
مشاهد بنده که نصیب خود بر وکیل عرض کند بحرمت و طاعت
نزدیک تر از آنکه بر مولی پس سوال ایشان علامت حضور

و اقبال بود بحق نه غیبت و اعراض بود از حق خواجه
یحیی معاذ رازی رحمة الله را دختری بود روزی مادر
را گفت مرا فلان چیزی باید مادر گفت از خدای بخواه
گفت ای مادر من شرم دارم که نصیب نفس خود از خدا
بخواهم و آنچه تو خواهی دادهم از آن و پرث پس آداب
سوال آن بود اگر مقصود برآید خورم تر از آن نباشی که
بر نیاید خلق را اندر میانه نه بینی و را از خود جز با آن کس
نگوئی که بر حالی مال وی بیقین باشی و از آن تجمل و کد
خدائی نسازی و مر آن را ملک نگردانی و مر حکم وقت را باشی
و حدیث فردا در دل نگذاری و خدای بر دام گدائی خود
نه بندی و از خود پارسائی ننمائی تا از راه آن ترا چیزی دهند
پیری محتشمی از اهل تصوف از بادیه بر آمده بود فاقه
زده و رنج بادیه کشیده ببازار کوفه اندر آمد گنجشکی بر دست
نشانده و میگفت از برای این گنجشک مرا چیزی بدهید گفتند
این چه چیکوئی گفت محال باشد که من گویم از برای خدای
مرا چیزی بدهید بدنیا حقیر شفیع جز حقیری را نباید
این بود احکام تعلق بسبب و ترک آن بدان مقدار در مکتوب

نگنجد

بسم الله الرحمن الرحيم ○ السلام و كتحمد

مكتوب بيست و هفتم در صحبت اين طايفه برادر اعز
شمس الدين رزقه الله صحبت اصدقاء بداند كه
بيك مهم مريد را صحبت است و صحبت را تاثيري عظيم است
اندر طبع و عادت را صوفيان صعب تا بحدي كه باز بصحبت
آدمي عالم ميشود و طوطي بصحبت آدمي ناطق ميگردد
و اسب برياضت و صحبت از حد بهايم بعادت آدمي آيد
و اين را نظاير بسيار است و اثر صحبت معاينه و مشاهده
است و اين جمله اندر اثبات تاثير صحبت است كه كل عادت
اصلي است و طبع خلقي مغلوب كننده است و مشايخ اين قصه
رضوان الله عليهم نخست از يكديگر حق صحبت طلبند و مريدان
را بدان فرمايند تا بحدي كه صحبت اندر ميان ايشان چون فريضه
كننده است و اساس اين جمله آنست كه نشستن يا فرا سكون با عادت
بتوان اندر ميان هر گروه كه باشد عادت فعل ايشان گيرد زانچ
جمله معاملات و ارادت حق و باطل اندر وي مركب است آنچه
بيند از معاملت و ارادت آن در وي پرورش يابد و اندر وي
غلبه گيرد بر ارادت ديگر از حضرت رسالت صلي الله عليه وسلم

نقلست که کفت اَلْمَرْءُ عَلَى دِيْنِ خَلِيْلِهٖ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ
مَنْ يُخَالِلُ مردان دین دارد و آن طریق که یار وی را بود نکاه دارد
کنی تا دوستی و صحبت با که دارد اکر صحبت با نیکان بود وی
اکر چه بدست نیک شود زیرا چه آن همت او را نیک کرداند و اکر
صحبت با بدان دارد وی اکر چه نیک است بد شود زیرا که وی را
بد نفی الله را نیست رضاست چون ببد راضی باشد اکر چه نیک بود
بد شود و اندر حکایت است که مردی اندر کرد کعبه طواف
میکرد و میکفت اَللّٰهُمَّ اَصْلِحْ اِخْوَانِيْ یا رب برادران مرا
نیک کردان وی را کفتند که بدین مقام شریف رسیده چرا خود
را هیچ دعایی نمی کنی و همه برادران را دعایی میکنی کفت
مرا برادران اند که چون من بدیشان باز کردم اکر ایشان را در صلاح
یابم من بصلاح ایشان صالح شوم و اکر در فساد یابم من بفساد
ایشان فاسد کردم بچون قاعدهٔ صلاح من صحبت مصلحان
بود من برادران خود را دعا کنم تا مقصود من از آن برادران برآید
و مالک ابن دینار کفت رضی الله عنه هر برادری و یاری که دین
ترا از صحبت وی فایده نبود ازان جهانی نبود با وی صحبت نکنی
که صحبت چنین کسی بر تو حرام بود معنی سخن چنین کفته

اندر

اندیشه که صحبت یا با مه از خود کنی و یا با که از خود کنی اگر با
مه از خود کنی و ترا ازوی فایده باشد و اگر با که از خود
صحبت کنی اورا از تو فایده بود اندر دین که وی از تو چیزی
آموزد وی را فایده دینی حاصل آید و اگر ترا ازوی چیزی
آموزی هم فایده دینی حاصل آید و پیغامبر فرموده است علیه
السلام اَکْثِرُوا مِنَ الْاِخْوَانِ فَاِنَّ رَبَّکُمْ حَیٌّ کَرِیْمٌ یَسْتَحْیِیْ
اَنْ یُعَذِّبَ عَبْدَهٗ بَیْنَ یَدَیْ اِخْوَتِهٖ یَوْمَ الْقِیَامَةِ
برادران بسیار گیرید بحفظ آداب و معاملت نیک با ایشان که خدای
شما حیّ و کریم است بکرم خود بنده را نپسندد که اندر میان
برادرانش عقوبت کند روز قیامت امّا باید که صحبت برای
خدای را باشد نه از برای هوای نفس را و حصول مراد و غرض
را و گفته اند که تنها بودن مرید را هلاک بود زانچ پیغامبر
گفته است علیه السلام اَلشَّیْطَانُ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ
الْاِثْنَیْنِ اَبْعَدُ دیو با آنکس بود که تنها باشد و خداوند
فرمود عزّ و جلّ مَا یَکُوْنُ مِنْ نَّجْوٰی ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ
رَابِعُهُمْ نباشد از شما سه راز کنندگان الّا که چهارم ایشان
خداوند باشد تبارک و تعالی حاصل هیچ آفت مرید را سخت

تر و دشوارتر از تنها بودن نیست آورده اند که مریدی از آن
خواجه جنید رحمة الله صورت بست که من بدرجهٔ کمال آمدم ۲ رسیده ام
ترک صحبت مرا زیان ندارد بگوشهٔ اندر نشست و خلوت
کرد چون شب اندر آمدی جماعتی پدید گشتی وی را گفتندی
برین اسپ برنشین و در بهشت بیای او بر آن اسپ برنشستی
وهمی رفتی تا جایگاهی پدید آمدی خرم و خوش و گروهی
خوب صورت و طعامهای خوش و آبهای روان تا سحرگاه او را
بدان جای بداشتندی آنگاه بخواب اندر شدی چون بیدار گشتی
خود را بر در صومعهٔ خویش یافتی نخوت جوانی اندر دل
وی اثر خود ظاهر کرد در زبان دعوی برگشاد و میگفت مرا چنین
حالت و چنین کارست خبر بخواجه جنید رحمة الله رسانیدند
برخاست و بدر صومعهٔ وی آمد و آن حال از وی پرسید جمله
تقریر کرد خواجه جنید رحمة الله فرمود چون امشب بدان
جایگاه روی سه بار لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ
الْعَظِيْمِ بگوی چون شب اندر آمد وی را هم بدان طریق همی
بردند وی بدل با خواجه جنید رحمة الله انکار همی کرد چون زمانی
بر آمد وی برای تجربه را سه بار لاحول بگفت آن جماعت جمله

بجوی تلقین

بجبر نشدند و برفتند وی یافت خود را اندر میان خربزه نشسته
و لختی انگور سبخوا نمردار را اندر کرد وی نهاده بر خطای خود
واقف گشت تعلق بتوبه کرد و بصحبت باز آمد ازین جا
دانستی که مرید را تنهایی آفت است و شرط صحبت ایشان
آنست که هر کس را اندر درجه وی بر آرند چون با پیران بحرمت
بودن و با هم جنسان بعشرت زیستن و با کودکان شفقت
ورزیدن چنانک پیرانرا اندر درجه پدران نهند و هم جنسانرا
اندر محل برادران و کودکانرا اندر محل فرزندان و نشاید جوانرا
بهیچ نوع در حضور پیران سخن گفتن جز بوقت ضرورت و چون
بوقت ضرورت سخن خواهد گفت چندان صبر کند که ایشان سخن
خویش تمام کنند پس اجازت خواهد انگه بحرمت بنشیند
و سخن خویش گوید و نشاید جوانرا بر پیران اعتراض کردن
و با ایشان در مقابله آمدن و باز خواست کردن که غیر پیران
پیره که تافت از دین و دنیا بر آمد اما از ایشان در خواست کردن
روا باشد و نشاید جوانرا بر سجاده نشستن در حضور پیران
بلک باید که بخدمت مشغول باشند و شرط صحبت و اخوت آنست
که با یکدیگر بایثار زندگانی کنند و هر یکی دیگری را در حال خویش

تصرف جاین دارد واین طایفه هیچ چیز تجارت
ندهند ونخواهند بلکه اگر بکلی بکر دهند باز نسیانی [illegible]
کلمات مشایخ است رضي الله عنهم الفقیر لا یعیر
ولا یستعیر وبر هیچ کس باید که حکم نکند واگر کسي
بروي حکم کند بجان قبول کند والبته هیچکس را انکار نفرماید
واگر کسي او را انکار فرماید بي توقف بجاي آرد وباهر که زندگاني
کند بر موافقت ومذاق طبع او زندگاني کند وبر هیچ چیز
مخالف جمع نکند الا فیما یخالف الشرع مگر در چیزي که مخالف
شرع باشد وکسي که مخالف مذهب یا غیر جنسي بود باوي صحبت
نکند اگرچه قرابت بود بلکه بر هر که استواري در دین وي و
دیانت وي ومذهب وي وورع وي ظاهرا گو باطنا بود
باوي صحبت کند وصحبت کردن با جوانان امرد مکروه
مکروه داشته اند که در وي آفاتست وبعضي بزرگان گفته اند
رغبت کردن کودکان در صحبت بزرگان توفیق وعلامت ذکا
بود ورغبت کردن بزرگان در صحبت کودکان خذلان وحمق
بود واین طایفه در استعمال خویش اول صحبت را معرفت
گویند پس مودت گویند پس الفت گویند پس عزت گویند پس صحبت

انّ الفقیر فی عالمها [illegible] ... [illegible] (margin note)

گویند پس

کویند بس چون نسبت کرد بشرط‌ها برترین احوال نیغند نه بیني
که صحابه رضی الله عنهم بزرکترین خلق‌اند در علم و فقه و
عبادت و زهد و توکل و رضا ایشانرا بهیج چیز نسبت نکنند
بجز صحبت که برترین احوالست یکي از آداب این طایفه آنست
که درمیان سخنان خویش بایکدیکر نکویند هَذَا لِيْ وَهَذَا لَكَ
این مراست واین تراست وَلَوْ كَانَ كَذَا لَمْ يَكُنْ كَذَا
اکر همچنین بودي همچنین نبودي وَلَعَلَّ وَعَسَى وَلَوْ فَعَلْتَ
وَلِمَ لَا تَفْعَلُ کاشکي که چنین بودي یا کاشکي چنین نبودي
اکر چنین بود چرا نکردي که این همه اخلاق عوام خلق است
که ابراهیم بن شیبان کوید که ما صحبت نکنیم باکسي که کوید نَعْلَا
نَعْلِيْ که این نعلین منست واهل علم کفته اند حق تعالی
جایز نداشت هیچکس از مخلوقات که کوید نَحْنُ وَاَنَا وَاِنِّيْ
وَلِيْ وَعِنْدِيْ نه بیني که ملایکه هرکاه که کفتند وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
کفت حاجت نیست مرا بتسبیح شما اُسْجُدُوْا لِاٰدَمَ وابلیس
کفت خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَارٍ جایز نداشت ازوي کفت که
وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيْ وفرعون کفت اَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ
مِصْرَ وکفت اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ازوي جایز نداشت

اخوت آنرا کویند که تصرف ... در مال و ملک دیکري چون تصرف صاحب بود ... بسلطت اذن ... بود

مواخات ... در لغت ... برادري ... کفت بیان کن ... اسحق ... کفت ... ادب

وعذاب کرد او را در دریا وقارون گفت عَلَی عِلْمٍ عِنْدِی
از وی جاین نداشت تا فرمود زمین را که فرو دبرد سخن چون
نوبت به پیغامبر ما رسید صلی الله علیه وسلم گفت یا محمد تو
همچو ایشان نیستی قُلْ اِنِّی اَنَا النَّذِیْرُ الْمُبِیْنُ چنانکه
من میگویم اِنِّیْ اَنَا اللهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا ای برادر اگر خواهی
که بر شجره بوستان غنیمت نشینی واز چشمه روضه لطف
آب حیوة خوری وهفت فلک را خاک قدم خود سازی لحظه
بدست فنا در مشاهده بقا این پنج دریچه حواس بر بند درخت
ازین عالم فنا ودار عنا عنا دربند چون صدق بجزی از غیر
الله بحکم غیرت در راه معرفت کور وکنگ کرد شبلی را رحمة
الله بپرسیدند عارفان کیستند وصفت ایشان چیست گفت
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْیٌ گفتند هٰذَا صِفَةُ الْكَافِرِیْنَ این صفت
کافرانست گفت اَلْكَافِرُ صُمٌّ عَنْ سَمَاعِ الْحَقِّ وَبُكْمٌ عَنْ
قَوْلِ الْحَقِّ وَعُمْیٌ عَنْ رُؤْیَةِ الْحَقِّ یا گرازی باید تا ازین
عالم کون وفساد ودامگاه شیطان با جحود وعناد درگذرد و
بسوی عالم پاک شود چون مرغ از دام جسته بر پرد قدم با دل
دارد ودل با اندیشه دارد واندیشه با سرّ وسرّ با حق دارد چون

مصطفی

مصطفی عرم مکی کام بمسجد اقصی رود وهر اسمانی را بکامی
منزل کند تا بمنزل سدرة المنتهی فرود اید شراب وصل چشیده
وبدولت وتمنا حصله رسیده واز هر دو کون رهیده وبا دوست
ارصید والسلام بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مکتوب هفتاد یکم در خدمت برادر شمس الدین
اکرمه الله بخدمت اولیایی بدانند که یک کار بزرگ مرید را
خدمت است و در خدمت فایدها و خاصیتهاست که در هیچ عبادت
وطاعت دیگر نیست یکی آنست که نفس خرد شود و کبر
ونخوت را ازوی ببرد وتواضع وعجز در وی بدید اید واو
را مودب گرداند واخلاقها را نیکو گرداند وعلوم وسنن
طریقت در آموزد وتیرگی وگرانی نفس ازوی برود ولطیف
وسبک روح گردد وظاهر وباطنش روشن شود واین فواید مخصوص
است بخدمت بزرگی را برسیدند که راه حق چندست گفت بعدد
هر ذره از موجودات راهی است بحق اما هیچ راه نیکوتر ونزدیکتر
تر از راحت رسانیدن بدلها نیست وما بدین راه یافتیم وبدین
مریدانرا وصیت کردیم وگفته بزرگانست که اوراد وطاعات این
طایفه زیادت آزانست که در بیان آید وچون ازان همه فارغ

شود هیج ورد وطاعت فاضلتر وبا فایده تر از خدمت
کردن نیکی یکر نیست جنانج روایت کرده اند از بیغامبر علیه
السلام که جون سوال کردند اَیُّ صَدَقَةٍ اَفْضَلُ قال خدمة
عَبْدٍ في سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ ظِلُّ فُسْطَاطٍ اَوْ طُرُوقَةُ فَحْلٍ
في سَبِيلِ اللّٰهِ از حضرت رسالت علیه السلام برسیدند کدام صدقه
فاضلتر گفت خدمت بنده در راه خدای یا سایه کردن خیمه در
راه خدای یا دادن کشتی در راه خدای جای دیکر فرمود
اَلسَّاعِيْ عَلَى الاَرْمَلَةِ وَالْمَسَاكِيْنِ كَالْمُجَاهِدِ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
اَوْ كَالَّذِيْ يَصُوْمُ النَّهَارَ وَيَقُوْمُ اللَّيْلَ سعی کننده در کار
بیوه زنان ودر کار مسکینان همجو مجاهدست در راه خدای تعالی
یا همجو روزه دار روز و زنده دار شب اما شرایط خادم آنست
که آرزو ومراد وتصرف خویش جمله ترک کند وهمه بمراد جمع زندگانی
کند مسافران ومقیمان را بر مذاق طبع ایشان هر یکی را خدمت میکنند
وفراغت دل وخاطر ایشان حاصل میکنند تا ایشان باوراد واوقات
خویش بپردازند وفارغ البال باحوال خویش مشغول توانند بود تا هم
هر یکی را ازین جمع بریاضت ومجاهدت حاصل آید خادم را بسبب
خدمت ایشان حاصل آید مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ اَجْرِهِ

کشتی
تور ابر ماده
نشاندن

فما علیه واین خانقاهها ورباطها واوقاف براي این کار
ساخته اند وشرط دیگر آنست که خود را ملک ونصیب نداند وهرچه
او را باشد ازان جمع داند تا خود را ومال وجاه وهواء خود را
در راه ایشان صرف تواند کرد وجمع را بر خویشتن بهمه نصیبها
مقدم دارد وهیچ چیز دریغ ندارد الا ما حرم الله وهرچه
ازو درخواست کنند بي تاخیري بجا آرد اگرچه همه جز دوري
باید کرد بکند تا آن درخواست ایشان میسر شود وبا جمیع همچنان
باشد که غلام با خواجهٔ خویش تا بهر حقیقي درستي که با او کنند تحمل
بر خود واجب داند چنانک غلام بروي لازم باشد که بپوشیده
رموز واشارات سخن جمع را پاس دارد وهرچه ازان کسي
بحل آن ببیند اگرچه آنکس درخواست نکند ترتیب آن بسازد
وشرط دیگر آنست که هر خدمتي که در حق کسي جمع بتواند
کرد از نیکوییها بکند تا توفیقي یابد شکر آنها بر خود لازم
داند وهرچه ممکن بود که در حق جمع بتواند کرد از نیکویي
بهر نوع که باشد بکند واگر دقیقهٔ فرو گذارد غرامتها
بر خود واجب داند وحد متها بسیارست مقصود آنک هیچ
نوع جوانرا نشاید که خدمت نکند شیخ ابو العباس قصاب

رحمة الله گفته است هر آن مریدی که بیک خدمت قیام نماید.
ویرا بهتر از صد رکعت نماز نفل است و این طایفه مرتبه
هر کسی را بخدمت و زیارت صحبت و اهلیت و حرمت
مشایخ و تربیت ایشان و سفر و طول عمر مصطفی اعتبار کنند
نه بنسبت و نسب را هیچ اعتبار ننهند مگر فرزندان رسول
را علیه السلام و مشایخ زادگان که ایشان برای نسب اکرام
کنند چه گفته اند نَسَبُ الرَّجُلِ دِيْنُهُ وَحَسَبُهُ تَقْوَاهُ
گفته اند چنانک بر صاحب مال واجب است که زکوة مال
بیرون آرد و بدرویشان بدهد بر عالم واجب است که متعلمانرا
رعایت کند و زکوة علم خود بدهد همچنین در طریقت
بر مرید مبتدی واجب است که از حرکت خویش بخدمت راحت
و فایده بغیری رساند و برادر مسلمانرا یاری و بزرگترا (یکدیگر)
خود را خدمت کند و حرمت خدمت و ثمره وی و فایده
وی آنجا ظاهر شود که بی غرض و بی منت و بی ریا باشد
پس هر مریدی که خدمت نکند و از دیگری خدمت طمع دارد
کاهل شود و بر دلها گران کرده و گرانی بر دل سبب جانست
طبعها از وی در نفور شود و این همه ویرا زیان دارد در
دیگران

احمد طاری

امید عمارتی کبرو د مصطفی صلی الله علیه وسلم این حرکت لطیفی کرده
است برای تعلیم و تنبیه صحابه و امت را که وقتی قدح شیر در آوردند
بر خاست و بر کف مبارک خود نهاد و همه فقرا صحابه را بداد و آنچ
باقی ماند خود خورد گفتند یا رسول الله ابتدا از خود نکردی گفت
نشنیده که سَاقِي الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْبًا و در میان این طایفه معروفست
که هر که خدوم تو عزیز تر و بدنهایی تو و نظر هاشان بدو
مایل تر که سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ و یکی را از بزرگان
عرب پرسیدند بِمَ سُدْتَ قَالَ خَدَمْتُ فَسُدْتُ
گفتند بچه مهتر شدی گفت خدمت کردم تا مهتر شدم و گفته
اند ابو بکر صدیق رضی الله عنه که از رسول علیه السلام مرتبهٔ
خلافت یافت و بدان دولت که رسید از مواظبت خدمت بود
و همه بزرگان را ابتدا همین بوده است که در آغاز کمر خدمت بسته
اند تا بانتها مخدوم گشته اند و فواید خدمت و ثمرات وی زیاده
از آنست که در تحریر و بیان آید بقدر امکان غنیمت شمرد
و امیدوار باشد ای برادر احکام الهی از قیاس بشر بیرون است
کنعان از صلب نوح پیغامبر بود عم در کشتی راهش ندادند
و ابلیس لعین را راه بود روا بود که این حدیث با بادشاه نگوید

و بابا جانی بگویند نه بینی که با فرعون نگفتند و با پیرزنی
که در خانه اش بود گفتند او بتو گی نکرد بحکم علم با آن خود
نکردند نه بحکم عمل آلوده تو مذهب اهل سنت آنست که
الطاف حق را نهایت نیست عالم برسد و کسی به نکته الطاف
حق نرسد که بدین مشتی خاکست فردا همه را حشر کنند بر [illegible]
در دهند که همه خاک کردید و فرشتگان را گویند شما گرد عرش بگردید
نه شما را با حلهء رضوان کار و نه با سلسلهء مالک شمار از مقام
معلوم نه بیند که ما را با این مشتی خاک چه کارهاست از اینجا
گفته اند که اگر خاک نبودی این حدیث نبودی و این سوزها
و این دردها نبودی بهشت با همه نعمت و کرامت نقد تر نواخت
خاکست رضوان با همه غلمان چاکر شادی وصال خاکست خاک
خاک نبود و این که شنیدی با این مشتی خاک در ازل بود خاک
نا آمده و کار خاک بلطف پاک ساخته کام نه شراب ساخته
سر نه کلاه دوخته قدم نه راه پرداخته دل نه و نظر پیوسته
گناه نه و خزانهء مغفرت پر کرده طاعت نه و بهشت آراسته
الْعِنَایَةُ قَبْلَ الْمَاءِ وَالطِّیْنِ والسلام

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب هفتاد دوم

در پاکیزه کردانیدن اخلاق مذمومه برادر اعز
شمس الدین در طاعت خداوند مستقیم باد سلام و دعا
انکه این حروف مطالع کند و مقرر برادری باد که در پاکیزه کردانیدن
اخلاق و تبدیل کردن صفات مذمومه بمحمودات روز بروز
هما امکن کوشش نماید و مهمی بزرگ داند که در تحت اهمال
و تغافل ماندن این کار بلایی سخت در پیش است نعوذ بالله منها
وآن آنست که هرچه در همه عالم سباع و وحوش و حیوانات است
از هر یکی صفتی در آدمی هست هر کدام صفت که غالب خواهد
بود فردا قیامت حکم بران صفت کنند نه بصورت یعنی
بران صورتش کردانند چنانکه مثلا بر کسی صفت غضب
امروز غالب بود فردا بصورت سکی حشر کنند و اکر بر کسی
صفت شهوت و آرزو امروز غالب بود فردا بصورت
خوکی حشر کنند و اکر بر کسی صفت کبر و نخوت امروز غالب
بود فردا بصورت پلنکی حشر کنند و اکر بر کسی صفت چاپلوسی
امروز غالب بود فردا بصورت روباه حشر کنند و دیکر صفات
همبرین قیاس باید دانستن در خبرست که خلیل الله فردا
آزر را بینند که در دوزخ می برند بکوید خداوندا کلام فضیحتی

ازین برتومست که من در عرصات ایستاده وبلها در دوزخ
می برند تا آخر دنیا گفته ام وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ
در حال صورت آدمی را از ظاهر آزر برکشند کفتاری کردند که در
دنیا این صفت درو غالب بود خلیل الله کوسند را با این
کفتار چه کار وچه نسبت وچه قرابتی وسک اصحاب کهف
را از صفت او صورت سازند ودر صف آدمیان در آرند که
او سک صورت وآدمی صفت بود واز آدمی صورت وکفتار
صفت بود همچنین ای برادر بسا آدمی صورت بود امروز
که فردا ایشان در صف سباع ووحوش ایستاده کنند وبسا سباع ووحوش
صورت بینی امروز که فردا در صف آدمیان در آرند بزرکان
گفته اند که کوه احد را که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم
در حق وی فرموده است أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ فردا
پیراهن سنکین از ظاهر وی برکشند وبصورت آدمی در
صف صدیقان بایستانند که صفت صدیقان درو غالب بود
لاجرم هم بدان صورتش کردانند یعنی اینچنین کار مشکل
وهول در پیش است وکسی درین مشغول نه مگر خداوندان
بصیرت پس غافل نباید بود آهسته آهسته عادت باید کرد

ماجیری

تا چیزی چیزی ازین صفات کم شود و اگر خداوند تعالی
دستش دهد که بکلی دفع شود خود کاری عظیم بدید آمده
بود و هر که خواهد که بداند فردا بکدام صفت خواهد بود
امروز در خود نگرد که کدام صفت بروی غالب است فردا همان
صفت باشد این مقدار دانستن دشوار نیست چنانک اگر کسی
خواهد که بداند که خداوند تعالی از وی خشنودست یا ناخشنود
در اعمال خویش نظر کند اگر همه طاعت است داند که از وی
خشنودست که نشان خشنودی طاعت است و اگر همه معصیت
است داند که ناخشنود است که نشان ناخشنودی معصیت
است و اگر هر دو بود حکم بغالب کند و روزگار امروز بیش
نیست چون اینجا کاری نبود آنجا هم نبود اگر این صفات
خبیثه در کسی مانده بود و نگشته اگرچه در بهشت فردا فرود
آید و همه نعمتها او بر او فرو ریزند آن صفات نگردد و از آنچ
باشد گشتی نبود پس آن حدی بود از خود باز مانده و بدولت
خود نارسیده اینجایی بایست که بگردد چون اینجا نگشت آنجا نیز
نگردد و در بهشت فرود آید اما تا ابد الآباد از خود در نگردد
و در خود مانده بود و آن همه نعمتها بهشت بروی مباح شود

ولیکن نتواند که کرد کارها کرد که فردا مردان را خواهد بود.
حور و قصور و مرغ بریان و آب روان بود اما آن کجا که مقصود
جانها مطلوب دلهاست و قبلهٔ همه صدیقان و کعبهٔ ...
روند کانست بس کسی را همه که آن دولت فوت شد ای چه یافت
وکسی را که آن نعمت میسر گشت او را چه فوت شد و روزهٔ ایام
بیض و مواسم باید که فوت نشود و در سفر و حضر و کاهلی
و غلبهٔ خواب را بکثرت غسل کردن و بسیار ساختن وضو علاج
کند ای برادر فرشتگان را فرمودند روی بخاک آرید و آدمیان را فرمودند
روی بسنگ آرید این دانی جیست قدر و رتبت اعمال باز نمودند
موسی را عم کنند وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ بکوه نگر که
الطُّورُ حَجَرٌ وَأَنْتَ مَدَرٌ طور سنگی است و تو کلوخی
هر آینه سنگ سزای کلوخ بود و کلوخ سزای سنگ او که فردا دیدار
دهد بعطا دهد نه بسزا سزاوار دیدار او نیست هیچ چشم سزاوار
سخن او نیست هیچ گوش سزاوار معرفت او نیست هیچ دلی
سزاوار راه او نیست هیچ قدم

رباعی

چشمم که همی بخواهد آن دیدارت ∴ گوشم که همی بخواهد آن گفتارت
بی همت هر دو را اگر کردند بلند ∴ هر چند که نیستند شان سزاوارت

هم کا طالب

هر که طالب اوست تا خود را بتر از وی بی قدری نسنجد و جشم
ناسپزاواری نه بیند از وی طلب درست نیاید شبلی گفت رحمه الله
خواری من جهود را نیز خواری نکذاشت بوسلیمان دارانی گفت
رحمه الله هر که را نفس در جشم آمد یا اعمال و احوال و اقوال
خود را ذره قیمت نهاد هرکز حلاوت این حدیث بمذاق
وقت او نرسد بزرکی جنین میکوید که در طواف کاه بودم یکی
از پس من در آمد و مرا باز کشید جون بنکریستم خواجه فضیل
عیاض بود مرا گفت اکر جنان کمان بری که درین موسم موقف
از من و تو بتری هست خوف هلاک بود عاقبت و خاتمت
بخیر باد والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب صد و شصت و سیوم در طمع و نماز بنیت خشنودی نقصان
در روز عاشورا برادر اعز شمس الدین بداند که کاری و عملی
بنفاق کردن و طمع منزلت صدیقان داشتن نه نشان خداوندان
دین است تو هرجه آری از طمع خالی نبود و سزاییت خالص اظهار
عبودیت است نه طمع که طمع دیکر بود و اظهار عبودیت دیکر
آن دقیقه بتامل معلوم شود اما من و تو جنانیم که رشوتی باید
تا خدا را بندکی کنیم مصراع

هر که خداوند را بطمع بهشت پرستد بنده طمع خود است
و هر که از بیم دوزخ پرستد بنده دوزخ است و هر که از جیزی
پرستد بنده آن جیز بود و هر که جیزی امید دارد بنده آن
جیز بود پس هرجه دنیاست مرد ازوست و هرجه آخرت
است زنانه است و حکایت این طایفه ماورای این هر دو [illegible]
ما را بجز این جهان جهانی دکرست جز دوزخ و فردوس مکانی دکرست

زهي عشق ار برشوت دوست خواهي در تست جانرا آی

براد طمع از راه بردار که هیچکس را بر خدا وند عز وجل هیچ

واجب نیست وآنکه امروز خلق را داده است دربن حبال ازل

داده است وآنچ فردا قیامت خواهد داد و داد ازل ان خواهد

تا بزرگان گفته اند آنچ فرموده است فردا بر تو خطبه خواهد کرد

جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ه از بهر آن فرموده است تا

دلت از عطاء او گرفته نشود که آدمي هر چیزي که او از کار خود

خورد کوا رنده تر از آن داند که محض عطاء کسي اما آن پادشاه

با بي نیازي خویش جل جلاله هر چه بتو داد بي علت داد بس

تو در محبت بیچارگي خویش اولیتر که هر چه آري براي اظهار

بندگي آري نه براي طمع بهر چه ترا بران چیز فرموده ترا خواسته

نه آن چیز را بس تو اولیتر که هر چه آري براي او آري نه باُمید

بهشت و نه از خوف دوزخ بیت

مارا نه غم دوزخ و نه حرص بهشت است: بردار ز رخ پرده که مشتاق لقاییم:

وطمع را بي کردن در دین اصلي عظیم است نه کار من و تست و نه

کار اهل غوغا که از من و تو طمع بهشت و باُمید خلاص از دوزخ

هم بندگي نیاید که بي دولت مادر زادیم افتاده گفته است مثنوي

الغوغا من الناس وهم السفلة:

بدبخت

بدبخت اگر بر لب دریا باشد، جز با لب خشک هیچ دریا باشد،
بلکه نتیجهٔ انبیا و سرایهٔ اولیاست نصیب من و تو ازین ایمان
بلبن پیغام بود که کردی و غباری از سم مرکب دولت ایشان
تو بجز موسر مدبران نشیند که تاج سعادت ابدی یابی دولتا
گردد کسی که قدم بر بساط شرع مصطفی علیه السلام و دین خدای
تعالی نهد و بر خدای عز و جل طمع و ناز می کند مغرورست
بدین طمع داشتن و ناز کردن درین مقام اما بعد انک بر بساط شرع
مجاهدهٔ عین اخلاص کشته باشی و بهمه احکام بار خدای فِي
السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ قیام نموده باشی و حق اوامر و نواهی
گزارده باشی و خویشتن را بترک نواهی در میزان دین سنجیده
باشی آنگاه روا بود که بپیذ ملت ابراهیم خلیل الله صلوات الله
علیه درین گفت اقتدا کنی که وَالَّذِيٓ أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي
خَطِيٓئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ۞ در آغاز خلت همه گفت او این بود
وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۞ و در آخر عهد
خطبهٔ خلت او این بود وَالَّذِيٓ أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيٓئَتِي
يَوْمَ الدِّينِ ۞ اما کسی که در عنفوان جوانی جز لعبی و لهوی
نداند و حق ملت اسلام نگزارده باشد حق ملت ناگزارده خواهد

که بیذر ملت اقتدا کند درست نیاید اگر کسی را طمع بود
که اعمال او بنرخ عبادت برگیرند گو عنان دل را بر اسپ
نیت ده اینجا گفته اند علماء اسلام النیة عمل القلب
ثبت عمل دلست تا اعمال توقیع نیت نیابد از عالم عاد
بخزانه عبادت نرسد و مقبول نگردد اما هر عملی که از انوار
نیت مجرد بود بر درگاه عادتش بند کنند نا دهد صواعمال
مردان راه نیابد نیت در عبادت رکن ایمان اهل سعادت است
و امانت خداوندست بر بندگان و سر او اینست که بواسطه
نیت دامن دل خود را از هر چه جز دین است پاک کنی تا بی
زحمت عادت و آفت ریا وحشت اغیار کمر عبودیت بر بندی
و وفاء عهد توحید که در ازل بسته بجای آری سنویات
اگر عهد ازل را آشنائی ∴ از آن حضرت چرا گیری جدائی
بمعنی باز جان را آشنا کن ∴ سزاء قرب دست بادشا کن
و کسی بود که سر زبان را بظاهر حروف بتسبیح و تهلیل عاریت دهد
و پندارد که قدم در صف ذاکران نهاد و در طریق عبادت
مستقیم گشت و این غلطی عظیم است مر اهل عبادت را که
زبان فرعست اگر نبود نقصانی در عزت دین در نیاید ذکر

اهل عادت

اهل عادت از سر زبان در نکذرد و تهلیل و تسبیح متر سمان

جز بسبب ریا و سمعه نرود و آنکاه طمع دارد که در فضیلت

با خدا و نلان اخلاص برابر بود ای برادر هرچه نه در دست

اخلاص فریبی تا ابد در تاوان آنی وَمَآ اُمِرُوٓا اِلَّا لِیَعبُدُو

اللّٰهَ مُخلِصِینَ لَهُ الدِّینَ ط عادت را با اخلاص برندارد

و تا جزا عادت و رسم نلانیم و از کوری و نابینایی خویش بندارم

که بچنین سرمایه عبادت توان کرد این همه نشان بی دولتی است

وپندار و ادبار — مثنویات

اکر صد قرن میکردی چو کویی :: نمیدانم که خواهی یافت بویی

به پنداری ببردی روزکارت :: تو دین را کیستی با دین چه کارت

چه دولت بینی آن دانی کدا را :: که جانی بر فشاند پادشا را ::

سر دل باید تا ترا بعبادت تواند آوردن آنکاه عبادت کننده

باشی اما چون بغفلت و عبادت آری هرچه کنی ناتمام بود

ذکری که بزبان آری نه باسوز دل آن ذکر را بر درکاه شرع بردا

نبود که آن ذکر نیست اکر کسی کلمه لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ که شحنه

راه توحید ست همچنان کوید که خرید و فروخت کند و با اهل

غفلت سخن کوید این کلمه ازوی بتوحید برندارند هرکه بقول

[illegible]

مجرد بي عهده وعقد باطن دعوي بندگی حق کند روا نيست
او را در صف اعداء دين افکنند و بايبان در درگه اشتغال
زود کذارند سر اينست که کويند بيت

شرف زنار و تسبيحت يکي شد :. تو خواهي خواجه شو خواهي علامي

اي مدعي عبادت واي آنکه کلاه علم بر سر فضول خود نهاده
و در جهان نمي گنجي نيکو بنگر که در صف احبابي يا از زمرهٔ
اعدايي واي صاحب عادت که کلاه پنداشت عباده بر سر نهاده
و دامن پاکي خود از خرمان در مي چيني که تا آلوده نگردد هشدار
تا لباس ادبار خود را در کور نبري خدمت کفشي کن تا زنار
عادت و کبر کي رسم از گردنت ببرد رباعي

گر تا زاغ صفت بجيفه در بالايي :. کي چون شاهين تو در خور شاه آيي
چون صعوه اگر غذاء باري گردي :. باري گردي که دست شه را شايي

اما کسي که نقطه دل او باعزت اين کلمه آشنا گشت هست
بهشت بخاک قدم او آرزومندتر از آن بود که تشنه با آب زلال
بحق مسلماني بر تو که اگر در عمر خود يکبار اين کلمه را از سر سوز
دل بگفته نگر تا آنرا بهشت بهشت نفروشي که زيادت از زد اگر
بفروشي زيان کرده باشي و نگر تا خداوند سراي را بسراي نفروشي

مثنويات

مثنویات

همیشه چون جان با آنکه از جان کم نیاید ∴ همه این جوی تو کان کم نیاید
کمی با خواه تا دره نمانی ∴ فلک رو باش تا در چه نمانی
چو تو هیچی مرادیگر همه هست ∴ همه دستم دهد چون تو دهی دست

اگر این کلمه را جز برای او گوییی با خلاص نگفته باشی خواه در بهشت باش خواه در دوزخ اگر برای بهشت گوییی خود پرست باشی و خدای پرست نی از کسی درست آید که خود را برای حکم خواهد نه خدای را برای خویش رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ خدای عز و جل میفرماید درگاه مانه دکان خرید و فروخت است و چون ببازار روی بدان نیت روی تا چیزی که نداری دست آری باز چون بدرگاه ما آیی برای آن آیی تا هرچه داری در بازی و مفلس وار باز گردی صاحب نظری گفته است

قطعه

جز / نیست چون نیستی ره عاشق ∴ تا که هستی بیاید از درگاه
در شهادت به بین که زین معنی ∴ لا نخست آمد آنکه الا الله
خواجه احمد خضرویه رحمة الله خداوند را بخواب دید گفت
كُلُّ النَّاسِ يَطْلُبُونَ مِنِّي إِلَّا أَبَا يَزِيدَ فَإِنَّهُ يَطْلُبُنِي

یا احمد همه مردمان میخواهند از ما مگر بایزید که او از ما مارا
میخواهد بعضی از مردمان را درین سخن شک آید که بیداری
معنی در خواب دیدن روا نباشد ولیکن اینجا سخن در احوال
صدیقان میرود نه حدیث من و تو خواب صدیقان
دیگرست و خوابی که من و تو بینیم دیگر که آن از عالم کون
و فساد در نگذرد و بار احوال صدیقان بدنیا و آخرت فرو نیاید
تا هرچه در دنیاست این معنی روا نبود نه در خواب نه در
بیداری اما چون از اوصاف بشریت مجرد گشت از دنیا بیرون
رفت و با آخرت گذر کرد هرچه بدو رسد اختلاف را دران
مجال نباشد و روا باشد که حق تعالی دوستی را در خواب آرد
و او را دران خواب از وی بستاند از دنیا و آخرت بیرون برد
و این دولت که گفتیم بروی کشف کرده اند بدین باید که ایمان
آری و بعقل رکیک خویش در حال مردان تصرف نکنی بزرگی
گفته است

رباعی

آنکس که بوصوع نور مذکور بود ،، وانکه بوفاء عهد مشهور بود
نزدیک خرد وجود پاکیزه او ،، در مرتبه از جهان ما دور بود

در روز عاشورا چهار رکعت نماز بگزارد بنیت خشنودی

خصمان در رکعت اول بعد از فاتحه یازده بار سوره اخلاص

کند بخواند و در دوم رکعت بعد فاتحه سوره قل یا ایها الکافرون

سه بار و اخلاص یازده بار و در رکعت سوم بعد فاتحه الهیکم

التکاثر یکبار و اخلاص یازده بار و در چهارم رکعت آیة الکرسی

سه بار و اخلاص بیست پنج بار هر که این نماز بگزارد خدای تعالی

رهاند او را از اهوال گور و خصمان او را خشنود کرداند فضل

این نماز سخت بسیارست مختصر کرده شد و این نماز منقولست

از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که در سالی شش روز بگزارند

روز عاشورا و روز ترویه و عرفه و عید الضحی و پانزدهم

ماه شعبان و آخر جمعه ماه رمضان منقولست هر که هر بامداد

سه بار بگوید سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم وبحمده

ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم حق تعالی جمله مقصود

آخرت او را حاصل کرداند و شیطان در آن روز بروی دست

نیابد عاقبت بخیر باد والسلام بسم الله الرحمن الرحیم

ملتوب هشتاد چهارم در تفسیر دنیا برادر اعز شمس

الدین بداند که پیغامبر علیه السلام فرموده است دنیا و هر چه

در دنیاست ملعونست مگر آنچه از وی برای خدای است

دنیا عبارت از پنج چیزست نقود عروض ... مواشی ابنا هر پنج چیز حجاب است

پس بدانک هرچه در دنیا است بر سه قسمت است یکی آن است
که بصورت و معني دنیا است ملعون است هرگز آن برای خدای
را نتواند بود و آن جمله معاصي است که بنیت و قصد برای
خدای نبود و تنعم در مباحات ازین جمله است که آن
محض دنیا است و تخم غفلت و مایه همه معصیتها است و قسم
دوم آنست که بصورت و معني خدای است و لیکن بنیت
و قصد برای دنیا بود و آن سه است فکر و ذکر و مخالفت شهوات
که هر سه سبب آخرت و خدای را بود اگرچه در دنیا است اما
اگر غرض از آن فکر طلب علمست تا بدان قبول و جاه حاصل شود
و غرض از آن ذکر آنست تا مردمان در وی بنظر پارسایي بینند
و غرض از مخالفت شهوات دنیا آنست تا در وی بنظر زهد
نگرند این مذموم و ملعون است اگرچه بصورت چنان نماید
که خدای تعالی را است و قسم سیوم آنک بصورت برای دنیا
است و لیکن بقصد و نیت خدای را بود و از دنیا نباشد
چون طعام خوردن بقصد عبادت و نکاح کردن بنیت آنک
فرزندی بود تا لا اله الا الله محمد رسول الله بگوید و آنک
اندک مالي طلب کند چون قصد بر آن فراغت طاعت بود

وجیہ نیازی

و بی نیازی از خلق و فتوی شرعست هر که مالی طلب کند
برای لاف و تفاخر را خدای را بیند با خود بخشم و اکر برای
ان کند تا از خلق بی نیاز کرد د روز قیامت می آید و روی او
جون ماه شب جهاردهم بود حاصل الامر دنیا انست که حظ
نفس است در حال و آخرت را بدان هیچ حاجت نیست و هرجه
آخرت را بدان حاجت باشد جون برای آخرت است از دنیا نبود
همجنانک علف ستور در راه حج هم از جملهء توشهء حج است بس
اکنون بدانک دنیا بر سه درجه است مقدار ضرورت در طعام
و جامه و مسکن و زیادت از ان مقدار حاجت است و ماوراء
آن مقدار زینت و تجمل است و آن نهایت ندارد و هر که بر
ضرورت اختصار کرد رست و جست و هر که در تجمل افتاد
در هاویه افتاد که آن آخر ندارد مثنوی

تو ابا مال دنیا دین نیاید: جنانک آن نیاید این نیاید
و هر که بر حاجت اختصار کند از خطر خالی نبود که بتنعم
نزدیک است بدین سبب بوده است که ارباب دین بر قدر ضرورت
اختصار کرده اند و امام و مقتداء دین خواجه ویس قرنی
رحمة الله که جنان تنک فرا کرفته بود کار دنیا را تا بنداشتند

کروی دیوانه است یکسال و دو سال بودی که او را اندرین کی
وقت بانگ نماز بامداد بیرون شدی و پس از نماز خفتن
باز آمدی و طعام وی خستهٔ خرما بودی که از راه برچیدی
و جامهٔ وی پارهائی بودی که از خاکدانها برچیدی و بر...
هرکجا که رفتی کودکان سنگ در وی می انداختندی که دیوانه
است

رباعی

آنها که بر آسمان هفتم ماهند ؛ بر تختهٔ شطرنج ملامت شاهند
و آنها که زسر آن سخن آگاهند ؛ دیوانهٔ خلق اند و خود را هند
پس کسانیکه آفت دنیا شناخته اند روش و طریقت ایشان
چنین بوده است و راه انبیا و اولیا اینست اگر بدین درجه
نرسی باری کمتر از آن نبود که بر قدر حاجت اختصار کنی
و یکبارگی راه تنعم پیش نگیری تا در خطر عظیم نیفتی
بزاری از خدا و تلجئوا و این بگوی مثنوی
خدایا رحمتت دریای عامست ؛ از آنجا قطرهٔ ما را تمامست
اگر آلایش خلق کنه کار ؛ بدان دریا فرو شوئی بیکبار
نگردد تیره آن دریا زمانی ؛ ولی روشن شود کار جهانی
بزرگان گفته اند کمترین درجه که در کوی صدیقان کسی را

برازند

بلا بلا زند اینست کہ آخرت را دیوان باطن او کرد اند و کوتاهی
امیال بر دل او رقم زنند تا همواره دلش از دنیا بیکار میشود
و با خرت آشنا میکرد د در خبر است مصطفی عم عریشی ساخته
بود از پوست نی زیرا کہ چون باران آمدی او را هیچ جایکهی
نبودی کہ بدان پناه کردی صدیق اکبر گفت یا رسول اللہ علیه
السلام دستوری هست تا از بهر تو از گل خانککی بکنیم گفت
دَعْنِي يَا ابْنَ أَبِي قُحَافَة عُرَيْشِي كَعَرِيشِ عِيسَى الْأَمْرُ
أَهْوَنُ مِمَّا تَظُنُّونَ يا ابابکر ما را بدین حدیث حرنجان کہ
عیسی در عالم آمد و رفت انجا کہ رفت او را بیش ازین نبود
کہ راست اکر عیسی کہ نقیب امت منست در دنیا بنا و کاه نکند
کہ سید هر دو کون منم او لیتر کہ نکنم کارها ازان سبک تو ست کہ شما
خیدا ایند و همه شادی ما ازین غم واندوه هست منتویات
جهان خاک بر فرق کسی باد .: کہ انکس نیست در اندوه تو شاد
چو غم از تست کوه شادمانی است . اکو حر کست از تو زندکانی است
و در خبر است کہ مصطفی صلی اللہ علیه وسلم بخانه اندر آمد و گفت
هَلْ عِنْدَكُنَّ مِنْ غِذَاءٍ و هیچ چیز هست تا بخاوی کنم گفتند
خواجه خانه تو بیی اکر چیزی آورده بجواه رسول علیه السلام

تبسم کرد وگفت مَرْحَبًا بِشِعَارِ الصَّالِحِين تا باد
خانهٔ محمد چنین باد سبحان الله عجب کاریست معراج
هرچه دولت وسعادت بود بر تاج عصمت او نثار کردند
ودر خانهٔ دان او یک لقمهٔ طعام نه مثنوی

همه جانها صدیقان براو خون شد.. که چه داند که سرکار او چون شد

وقتی چند روز شده بود تا چیزی تناول نکرده بود در مسجد
رفت وبنشست صدیق اکبر آن مرد با ادب که صدر بیت
جهار پیغامبر آمدند علیهما السلام ورفتند هیچکس را خبر نکرد
چون صدیق نبود در مسجد در آمد وبر زانوی ادب بنشست
وعمر خطاب رضی الله عنه نیز در آمد وبنشست چون مصطفی
را معلوم شد که ایشان نیز از خانه همبران علت بیرون آمده اند
گفت قُومُوا بِنَا برخیزید تا خانهٔ آن مرد رویم در خانهٔ
ابو الهیثم انصاری آمدند گفت یا ابو الهیثم دانی بچه کار
آمده ایم گفت بگوی یا رسول الله گفت مرا گفته بودی که
ازبرای تو خوشهٔ خرما نهاده ام بیا تا آن خوشهٔ خرما تناول
کنیم ابو الهیثم شاد شد ودر پای مبارک غلطید ودر حال
آن خوشهٔ خرما بپیش آورد چون خرما بخوردند وآب خوردند

گفتند

حضرت رسالت علیه السلام گفت یا ابابکر و عمر این چه خوردید
شما را خوش آمد گفتند بلی یا رسول الله گفت وَالَّذِی
نفسی بیده اللهِ سَائِلُکُمَا عَمَّا اَکَلْتُمَا وَشَرِبْتُمَا
بدان خدایی که جان من در قبضهٔ قدرت اوست که بر محشر
قیامت گذر نکنید تا جواب این که خوردید باز ندهید وقت
ضرورت اینچنین تلخی بر فرق صدیق و فاروق زدند
اینچنین اینست که گفت   مثنویات

عزیزانیکه مرد کار بودند ٭ ز نفس خویش چون بیزار بودند
نه نان دادند نفس مشتهی را ٭ نه بر خوردند یک نان فریبی را

ای برادر هر چیزی که طالب کور بیش نخواهد بود خواه
باش خواه مباش و خانه که بمرگ خراب خواهد شد خواه
در آن خانه مال باش خواه مار تا توانی در طلب رضا حق
دست و پای می زن و در غم آخرت می سوز تا چون بمیری
زبان زده نشوی و در غمانی   مثنویات

خداوندا منم بیچاره مانده ٭ درین فکرت دلی صد پاره مانده
زنا بریدی همه بیگانه هم خویش ٭ چو طفلان ما و راهی سخت در پیش
همه بیچاره ایم و مانده بر جای ٭ برین بیچارگی ما را ببخشای

خواجه سفیان ثوری سلطان متقیان قدوهٔ اهل شریعت بود
است در عصر خویش او چنان بوده است که ولید مصری گوید
که من مصطفی علیه السلام را بخواب دیدم گفتم یا نبی
الله مادین خدای ورست تو از که گیریم و از که آموزیم
فرمود عَلَيْكُمْ بِسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ فَإِنَّهُ عَلَى
الْجَادَّةِ دست در فتراک سفیان ثوری زنید تا شما را
او برضا خدای رساند این سفیان میگوید رحمة الله که اگر
کسی طاعت اهل آسمان و زمین بجا آورد و دنیا را دوست
دارد او را در آفتاب قیامت بر برجها از هیبت فرستند و منادیان
باوی بر آن برج روند و آواز دهند که یا اهل القیامة هذا
رجل احب ما ابغض الله ای اهل قیامت این آن مرد است
که چیزی که خدای آنرا برانده بود این مرد آنرا بدوستی گرفته
بود ای برادر خون صدیقان در غم آخرت آب میشود
و مستی گرفتار شهوت را خبر نه سوخته گفته است

رباعی

جان همه عاقلان عالم ریش است :: زان یک منزل که جمله را در پیش است
از تیغ اجل بریده در طشت فنا :: زین غم سر صد هزار در زیر پیش است

اگر نمازها فوت شده باشد وعدد آن نداند كه چند است نقل است كه روز جمعه هر وقت كه خواهد چهار ركعت نماز بگذارد بيك سلام وبنيت چنين بخواند در هر ركعتي فاتحه يكبار وآية الكرسي يكبار وانا اعطينا پانزده بار ابو بكر صديق گفت كه از سيد عالم عليه السلام شنيده ام كه دويست ساله نماز كذشته او كفارت شود وعمر خطاب گفت كه از سيد عالم شنيده ام چهارصد ساله نماز كذشته كفارت شود وعثمان عفان رضي الله عنه گفت كه از سيد عالم شنيده ام ششصد ساله نماز كذشته او كفارت شود واين اختلاف وعده برحسب اختلاف وحي است وعلي ابن طالب گفت رضوان الله عليهم كه از سيد عالم عليه السلام شنيده ام كه هفتصد ساله نماز كذشته او كفارت شود ياران پرسيدند يا رسول الله عمر ما وعمر مردمان ديگر هفتاد ويا هشتاد ويا صد سال خواهد بود چندين وصف را معني چيست فرمود نماز مادر وپدر واقربا وفرزندان او كفارت شود وعقب نماز اين دعا بخواند وصد بار درود بر سيد عالم فرستد دعا اينست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ يَا سَابِقَ الْفَوْتِ وَيَا سَامِعَ الصَّوْتِ وَيَا مُحْيِيَ

رضي الله عنه

[illegible]

الْعِظَامِ بَعْدَ الْمَوْتِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَاجْعَلْ لِي فَرَجًا وَمَخْرَجًا مِمَّا اَنَا فِيهِ اِنَّكَ تَعْلَمُ
وَلَا اَعْلَمُ وَاَنْتَ تَقْدِرُ وَلَا اَقْدِرُ وَاَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ
يَا رَاحِمَ الْعَبَايَا وَيَا غَافِرَ الْخَطَايَا سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ
رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ يَا سَاتِرَ الْعُيُوبِ يَا ذَا الْجَلَالِ
وَالْاِكْرَامِ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ
مُحَمَّدٍ وَآلِهِ اَجْمَعِينَ ۞ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
طلتي هفتاد ونجم در ترک دنیا برادر شمس الدین
الرمه الله بكرامة الزاهدين بداند كه عبادت مستقيم
نكردد تا بترک دنیا نکوید زیرا که چون ظاهر تو بطلب دنیا
مشغول بود و باطن تو با رادت آن عبادت چگونه توانی کرده
که دل یکی بیش نیست چون بچیزی مشغول شد بچیزی دیگر
مشغول نتواند شد مثل دنیا و آخرت همچو شرق و غربست بقدر
انکه بیکی نزدیک شوی از دیگری دور شوی از ابو الدردا | افتی
رضی الله عنه روایت کرده اند که گفت خواستم که جمع کنم میان
دنیا و آخرت و میان عبادت و تجارت هرگز جمع نشد لاندروی
بآخرت آوردم و ترک دنیا کردم و روی بعبادت آوردم و

ترک تجارت

ترک تجارت کردم. از عمر رضی الله عنه مروی است که گفت
اگر دنیا و آخرت کسی را جمع شدی مرا شدی بسبب قوتی
که حق سبحانه تعالی مرا داده است و قیمت عمل بترک
دنیا یافتم چنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم
فرموده است دو رکعت نماز از مرد عالم تارک بهتر است
و دوستر است نزدیک خداوند از عبادت جملهٔ عابدان
تا قیام قیامت پس چون عبادت بترک دنیا اینچنین مرتبه
می یابد واجب بود مر طالب عبادت را که ترک کند اما
معنی زهد در دنیا باید شناخت که چیست بدانکه زهدی
که نزدیک علمای ما دو نوع است زهدی است که مقدور بنده
است و زهدی است که مقدور بنده نیست اما زهدی که
مقدور بنده است سه چیز است ترک طلب چیزی که ندارد
از دنیا و دور کردن چیزی که دارد از دنیا و ترک خواست دنیا
در باطن اما زهدی که آن غیر مقدور است که دنیا بر دل
زاهد بکلی سرد کرد ولیکن چون بنده زهد مقدور بجا
آرد یعنی آنچ نیست طلب نکند و آنچ دارد دور کند و از
دل خواست او بیرون کند زهد غیر مقدور نیز بنده را

حاصل کردد بفضل الله وکرمه یحیی دلش بر دنیا سرد
کردد وانیست زهد حقیقی نزدیک بعضی بزرکان و صعب
ترین کار درین باب برون کردن خواست دنیاست از دل که
بسیار تارک بینی در ظاهر که محب باشد مر دنیا را در باطن
پس مهم آنست که خواست دنیا از دل بیرون رود کار اینست
وکفته اند جون بنده بدان دو جیز مواظبت کند آنج
ندارد نطلبد وآنج دارد دور کند خدای تعالی اورا
توفیق دهد که خواست دنیا از دل نیز دور کند اکر کسی دست
خویش از ملک همه کون خالی کند مر اورا تمام زهد درست
نیست تا دل را از طلب آن خالی نکند از بهر آنک طلب
رغبت است وزهد ضد رغبت وَالضِّدَّانِ لَا
يَجْتَمِعَانِ ودیکر آنک امام اند در زهد انبیا اند وملک
دنیا همه سلیمان پیغامبر را بود عم وبی شبهه سلیمان
علیه السلام زاهد بود درست شد که خالی کردن دل از
طلب دنیا با وجود ملک وطلب بهتر از خالی کردن دست
با وجود طلب در دل واکر کوبی جیست حکم زهد در دنیا
فرضست یا نفل بدانک زهد در حلال باشد ودر حرام

ومال بمنزله مارست وانبیا واولیا معزم مانند که افسون آن مار می دانند وزهر او ایشان را
کار نکند ولیکن آنست که مر صبی را زبان دارد که جیزی که مر معزم را زبان ندارد ومعزم را
جون فرزندی بود ومار می باید و میداند که اکر بکیرد او را زیان ندارد اما آن کودک بدو اقتدا
کند در کرفتن مار پس هلاک شود پس اینجا معزم جه کند ضرورة از مار بکریزد وبکوید که ایشتن خویش
بنماید ودر نظر او صورت مار را زشت کرداند دو تیرا تعریف دهد که درو زهر است م ج

فرضیت و در حلال نفل و این حرام نزدیک کسانیکه طاعت
استقامت یافته اند بمنزله حیض حرد ارست که نخورند مگر
بوقت ضرورت بمقدار صالح وقت و اما زهد در حلال
یعنی دفع ضرورت
حرام بالا نوا باشد که نزدیک ایشان حلال بمنزله مرد ارست و این
قوم نخورند از و مگر مقداری که از ان چاره نیست و اگر این طاقت
نداری و این قوة ترا نیست و البتة طلب خواهی کرد باید که نیة
تو در طلب آن باشد که بدان واسطه تقویت بر عبادت حاصل
شود و بندگی راست کنم نه انک شهوت و لذت و تنعم و راحت
که چون بدین نیت که گفته شد دنیا بگیری این از تو خیر
باشد مَا يُسْتَعَانُ بِالْعِبَادَةِ فَهُوَ عِبَادَةٌ این قضیه
ممهد راست و در زهد تو قادح نبود و ترا از زهد بیرون
نیارد و بزرگان گفته اند زهد بنیاد همه خیرهاست و
واصل است همه احوال سنیه را و مقامات محموده را و اول
مقام مرید آنست که هر که اصل را استوار کرده باشد دیگر مقام
اصل را
بروی درست تواند کرد و هر که استوار نکرده باشد بناء
دیگر کارها بروی درست نتواند کرد زیرا که الْبِنَاءُ عَلَى
الْفَاسِدِ فَاسِدٌ گفته اند و گروهی از بزرگان فرموده اند

و حلال هم نزدیک ایشان بمنزله دوا است پس [illegible]
[illegible]
... منهاج العابدین

که هر که نام زاهد اندر دنیا یافت هزار نام ستوده یافت،
وهر که نام راغب اندر دنیا یافت هزار نام نابسندیده یافت
ازینجاست که امام نصرابادی علیه الرحمة گفته است زاهد
در دنیا غریب است وعارف در آخرت غریب واز خولیه امام احمد
حنبل رحمة الله روایت کرده اند که گفت زهد بر سه وجه است
یکی ترک حرام واین زهد عوام است ودیگر ترک فضول حلال
واین زهد خواص است وسیوم ترک چیزی که از حق بنده را
مشغول کند واین زهد عارفانست ازین تقسیم ابیات شاعران
وکلمات مشایخ در مدح وذم زهد وزاهدان نیکو فهم شود
وغلط نیفتد خواجه فضیل بن عیاض رحمة الله گفته است
که حق تعالی همه شرها را در یکخانه نهاد وکلید آن حب دنیاست
وهمه خیرها در یکخانه نهاد وکلید آن ترک دنیاست هان هان
ای برادر تا گرد جسد پر حسد ونهاد بی بنیاد خود طواف
نکنی که کرم پیله چون بر گرد خود طواف کردن ساخت در حبس
نفس خود محبوس ماند وجان در میان نهاد یکی از خانه سیاه
نفس بیرون آی وطواف کرد کعبه رجا وخوف کن ودر حرم
زهد وترک جای گیر تا فردا چون در صحرا قیامت با نور معرفت

از ابرار کر

بلا بد آبی

بدید این دوزخ را با تو طاقت نبود نعره و فریاد اینست
که گوید جز یا مومن فان نورک اطفاء لهبی بکذر
ای مومن بسلامت که بیم آنست که نور ایمانت دمار از نهاد ما بر
آرد و ذرهٔ سوز و گداز ش در ما نگذارد در معصیت خویش چه
نظر کنی و آب و خاک چه بینی آن به بین که او باتست اگر خواهی
که معصیت نکنی نتوانی زیرا که تو بیی که معصیت کنی و اوست
که بیامرزد و هر کسی آن کند که صفت اوست بس گویی که حق گوید
بنده اگر حرفت تو معصیت است صفت من مغفرت است
تو حرفت خود را رها نی کنی من صفت خود را کی رها کنم نبئ
عبادی انی انا الغفور الرحیم اینست اگر عاصی
آن منی اگر مطیعی من آن توام و انگه بوقت گناه جاهلت
خواند دانی جیست تا عفو کند جنانکه آدم را عم گفت
انه کان ظلوما جهولا و انگه در وقت شهادت عالمت
خواند دانی جیست تا قبول کند لا اله الا هو والملائکة
واولوا العلم وانگه بوقت طاعت و عبادت ضعیف خواند
وخلق الانسان ضعیفا دانی جیست تا تقصیر عفو کند
عاقبت بخیر باد بسم الله الرحمن الرحیم

یعنی گواهی داد خدای تعالی که نیست خدای مگر او و گواهی دادند فرشتگان و دانایان علم
شهد الله انه

مکتوب هفتاد ششم در سعادت و شقاوت برادر

شمس الدین سلمہ اللہ تعالی بداند کہ سعادت و شقاوت دو خزانہ است مر خداوند را کہ کلید یکی طاعت است و کلید دوم معصیت است آنرا کہ ازل آن است اَلسَّعِیْدُ مَنْ سَعِدَ فِیْ بَطْنِ اُمِّہٖ آوردہ اند طاعت کہ کلید سعادت است بدست وی دادند و آنرا کہ از ازل آن است اَلشَّقِیُّ مَنْ شَقِیَ فِیْ بَطْنِ اُمِّہٖ آوردہ اند معصیت کہ کلید شقاوت است بدست وی نهادند امروز هر کسی در دست خویش نظر کند کہ کدام کلید در دست دارد همانست بحکم جریان سنت الهی اینجا میگویند کہ سعید و شقی امروز پیدا است ولی در دیدہ علماء آخرت نہ علماء دنیا اشارت برین کردہ است کہ گفت

مثنوی

ما دیبا دانیم و بردرازی دانیم ؛؛ ما عشق حقیقی از مجازی دانیم

همہ عز و دولت بندہ را در طاعت است و همہ ذل و خسارت در معصیت همہ قرب و کرامت در طاعت و همہ عقوبت و درکات در معصیت هر کرا افکندند در راہ معصیت افکندند و هر کرا برداشتند در راہ طاعت برداشتند صومعہ معتکف قدس را

کہ هفصد

۲۴۶

کہ مقصد هزار سالہ طبد تسبیح و تقدیس در دست داشت بترک
سجده افکندند چنانکه هرکز بر نخاست و سک اصحاب کهف
را کہ بنخاست و خباثت صفت داشت چند کامی کہ بموافقت
صدیقان زد بر داشتند چنانکه هرکز نیفتاد این چیست ذٰلِكَ
تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

مثنوی

قومی بفلک رسید قومی بمغاک ، فریاد ز تهدید تو با مستی خاک
سبحان الله زین عجبتر چه بود که علم همه علما نکوسار شد هیچکس
را بسر این مسئله وقوف نه عقل همه عقلا کم کشت کس را بدین
حدیث راه نه رحمت بو جانش کہ گفت

قصیده

عشقم که در دو کون مکانم پدید نیست ، عنقاء مغربم که نشانم پدید نیست
زابرو و غمزه هر دو جهان صید کرده ام ، منکر بدین که تیر و کمانم پدید نیست
چون آفتاب در رخ هر ذره ظاهرم ، وز غایت ظهور عیانم پدید نیست
کویم بهر زبان و بهر کوش بشنوم ، وین طرفه تر که کوش و زبانم پدید نیست
چون هر چه هست در همه عالم همی منم ، مانند در دو عالم از آنم پدید نیست
عجب کاری و مشکل سری آدم را گفتند کندم مخور و حکم کرده است
که خورد و شیطان را گفتند که آدم را سجده کن و حکم کرده است که
نکند چون شرق را در غرب انداختند و غرب را در شرق افکندند

[illegible]

حکم ازین هر دو فضل و عدل ، لطف و قهر هم نکویند قضا و قدر هم نکویند

هر کجا رسیدند ورفتند همین شنیدند که بیمارا از طلب چاره نیست
لیکن خود یافتن روی نیست ای برادر این یک سر از عالم الوهیت
پیش آشکار انکرده بودند آنانکه مقدمان راه و سالکان درگاه
بودند گفتند لا عِلْمَ لَنَا آب و خاک چه گوید همه اقلام حنکر
گشتند و همه افهام متحیر ماند و همه اوهام منقطع گشت سر او
او پیش نداند اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ گفتند ای محمد
نبوت تو نبوت پاک و عهد تو عهد پاک و حشمت تو حشمت
عظیم و خطاب تو خطاب کریم ولیکن ما همان خداوندیم
که هرچه خواهیم کنیم دیر است که ما بر زبانها مهر نهادیم و گفتیم
لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ حضرت جلال او از ایمان و طاعت
منزه و درگاه پاک او از کفر و معصیت هم مقدس همه یکرنگ
دارد خواجه سنایی گفت رحمه الله مثنویات

بی نیازیش را چه کفر و چه دین :: بی زبانیش را چه شک چه یقین
کرکس بوسوزیش نتخورد و بر زکل :: کر کره او یکی است بوسو و کرک

علم را قاعده طاعت کردند و جهل را اساس معصیت نهادند
ایمان و طاعت فرزندان علم اند کفر و معصیت فرزندان
جهل چنانکه هرگز از علم کفر و معصیت نیاید از جهل ایمان

وطاعت

وطاعت نباید ومقصود آنکه طاعت کلید سعادت است
ومعصیت کلید شقاوت هر طاعت که هست اگرچه خرد است
نباید گذاشت وهر معصیت که هست اگرچه خرد است نباید
کرد بزرگان گفته اند سه چیز در سه چیز پنهانست یکی رضا
در طاعت پنهانست دوم سخط در معصیت پنهانست
عذاب
وسیوم ولایت درمیان مومنان پنهانست پس هیچ طاعت
نباید گذاشت زیرا که شاید رضا همانجا بود وهیچ معصیت
نباید کرد اگرچه خرد است زیرا که شاید که سخط هم آنجا بود
وهر مومن را که بینی به از خود تصور باید کرد وگمان بری
که از دوستانست شاید که ولایت همانجا بود جمله بندگی
اینست اما لباسی که از برای کسی دوخته اند نزع آن از
وجود ممکن نیست لَا تَبْدِیلَ لِکَلِمَاتِ اللّٰهِ قومی شب
وروز در مجاهده وریاضت گذاشته وقوت خود را بیخودی
وباقلایی بار آورده اَلطَّالِبُ رَدٌّ وَالطَّرِیقُ سَدٌّ بگوش
لوبیایی
ایشان فرو خوانده وقومی دیگر در بتکده مشغول گشته ومعتکف
شده ولات وعزّی را معبود ساخته ومسجود خود گردانیده
وندا از حضرت عزت بیابی شده اِنَّا لَکُمْ شِئْتُمْ اَمْ اَبَیْتُمْ

وَاَنْتُمْ لِيْ شِئْتُمْ اَمْ اَبَيْتُمْ شما مرا اید و من شما را ام
خواهید یا نه ای برادر اگر معصیت است وطاعت نیست عفو
ومغفرت او در پیش است چون فرشتگان گفتند اَتَجْعَلُ
فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا حق جل جلاله نگفت که ایشان فساد
نکنند فرمود اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ اگر نا اهلند
اهل کردانیم اگر دورند نزدیک کردانیم اگر ذلیلند عزیز
کردانیم اگر شمارا بر جفاء ایشان نظرست مارا بر دلهاء ایشان
نظرست اگر شما دست بعافیت خود زده اید ایشان دست
بر رحمت ما زده اند چه خطر عصمت شمارا اگر قبول ما نبود
وچه ضرر معصیت ایشانرا چون عفو ما بود من آن دانم
که شما ندانید ایشان بر داشته لطف ازل اند ونواخته لطف
ابد نقصانی که وقتی بود ازل را وابد را مزاحمت نکند معجب
دانی چیست خالی است که بر جمال تو کشیده تا دیده حاسد بر آن
افتد نه بر جمال تو تا بدانی که ما نواختگان لطف اوئیم و بر
کشیدگان کرم اوئیم ما مخلوقی بی نظیر واو خالق بی مثل
وبی نظیر مارا مثل روا بود او را نه مثل روا از روی قدرت اما از
روی غیرت ومحبت روا نه در قدرت چون ما صد هزار

هزار

هر دو را همچو او را افریدن روا اما از روی محبت و غیرت

چون ما مهر کرد افریدن روا نه خردی بود پسری داشت آن پسر

را دوست داشتی گفتند این پسر را چند دوست داری گفت

از دوستی که او را دارم نخواهم که مرا فرزندان دیگر آید که نباید

که در محبت باوی شریک کردد الله والسلام ٭ بسم الله

الرحمن الرحیم ٭ مکتوب هفتاد هفتم در شرح قدر

برادر شمس الدین بدانا، که ارباب صدق از تهدید لیسئل

الصادقین عن صدقهم ترسان و اصحاب طاعت

از تیر والمخلصون علی خطر عظیم لرزان عباد

و زهاد عارف عالم از هیبت تیغ بی نیازی ان الله لغنی

عن العالمین سرگردان بیت

ای کار از آن فتاده مشکل، معشوق غنی و ما گدا ییم

و من و تو که هیزم هاویه و سقر بیم و با نمرود و فرعون

در یک سلسله افتاده بخواب غفلت خوش خفته گفته ایشانست

که آنچ غفلت با دلها کند دوزخ با کافران نکند ای برادر اینجا

چه جای قرار و آرام است صورتی از آب و خاک ساخته و پی

تعذیب در میدان ابتلا انداخته اگر بر خورد مست است و اگر

اگر سنه باشد نواله است واگر خفته است حرداس، و اگر بیدار

است متحیر است عجز قرین او شده وضعف صفت لازمهٔ

او گشته اگر گرد معرفت گردد گویند وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ

قَدْرِهٖ و اگر بعبادت مشغول شود گویند وَمَا اُمِرُوْا

اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ واگر از هر دو کرانه گیرد

گویند وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ و اگر

غافل بنشیند گویند اِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيْدُ الْعِقَابِ و اگر

شفیع طلبد گویند لَا يَتَكَلَّمُوْنَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ

الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا و اگر بخود و یا بغیری نظری

کند گویند لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ و اگر

بخواهد درون خود سودایی کند گویند وَاِنَّ عَلَيْكُمْ

لَحَافِظِيْنَ و اگر خواهد که درون بازاری سازد گویند يَعْلَمُ

السِّرَّ وَاَخْفٰى و اگر گوشه جای کند گویند اَيْنَ الْمَفَرُّ

و اگر گریز طلبد گویند وَالَيْهِ الْمَصِيْرُ و اگر فارغ بنشیند

گویند وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا و اگر جهد

کند گویند يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَاءُ و اگر نومید شود

گویند لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ و اگر ایمن گردد گویند اَفَاَمِنُوْا

مکر الله

مَکَرَ اللّٰهِ واکر فریاد کند کویند لا یُسْئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ

رباعی

ارند یکی و دیگری بربایند ؛؛ بر هیچکس این راز همی نکشایند
ما را ز قضا جز این همی ننمایند ؛؛ پیمانه تو یی باده بتو پیمایند

کفته عارفانست دَخَلْنَا الدُّنْیَا مُضْطَرِّیْنَ وَبَقِیْنَا فِیْهَا مُتَحَیِّرِیْنَ وَخَرَجْنَا مِنْهَا کَارِهِیْنَ حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم شبی بخفت چون برخاست هفده تار موی سپید کشته بود پرسیدند این چه حالت کفت سوره هود دوش بر ما عرض کردند این اثر از خطابست که کفتند فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ
یعنی مستقیم باش چنانچه فرموده شدی
ای برادر راه نا ایمن است و منزل بس دور و محبوب و مطلوب نامتناهی و قالبی ضعیف و دلی بیچاره و جانی عاشق و سری مشتاق

مثنوی

جز جان و جگر نیست شکار خور تو ؛؛ زانست که هر سری ندارد سر تو

بس خرمن طاعت که بوقت نزع جان وَقَدِمْنَا اِلٰی مَا
نزع جان
عَمِلُوْا بباد بی نیازی بر دهند و بس سینه آبادان که در حالت سکرات موت وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ یَکُوْنُوْا یَحْتَسِبُوْنَ خراب کنند بسا و بیجا که در لحد از قبله بکردانند

بس آشنارا کر در شب نخستین بیکانه خوانند یکی را کویند
نُمْ نَوْمَةَ الْعَرُوْسِ دیکری را کویند نُمْ نَوْمَةَ الْمَجُوْسِ
ردی می آید کہ بهیچ طاعت باز نکردد شعر
مَنْ لَمْ یَکُنْ لِلْوِصَالِ اَهْلاً ❊ فَکُلُّ اِحْسَانِهٖ ذُنُوْبٌ
وقبولی می آمد کہ از هیچ معصیت نیندیشد شعر
فِیْ وَجْهِهٖ شَافِعٌ یَمْحُوْ اِسَائَتَهٗ ❊ مِنَ الْقُلُوْبِ وَیَاْتِیْ الْمَعَاذِیْرُ
خلیل را از بتخانه آزر بین وَتُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ
میخوان ولنعانرا از سرای نوح بنکر وَتُخْرِجُ الْمَیِّتَ مِنَ
الْحَیِّ میدان اثبات آدم به بین کہ زیان زلت محو نکرد ومحو
ابلیس به بین کہ اثبات طاعت سود نداشت جنانک لَهُمُ
الْبُشْرٰی خواند کانرا همراه است لَا بُشْرٰی یَوْمَئِذٍ
لِلْمُجْرِمِیْنَ راند کانرا در راه است جنانک سِیْمَاهُمْ فِیْ
وُجُوْهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ بیانست یُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ
بِسِیْمَاهُمْ نشانست رباعی
غافل منشین زخویش جون بیخبری ❊ حاصل کن ازین جهان فانی هنری
خود بنشیند غبار و شکر برخیزد ❊ کاسپ است بزیر رانت یا لاشه خری
تا توانی دل شکسته باش و خراب موسی علیه السلام در مکالمت

کوذکوز

خود گفت یا رب این اطلبک قال عند المنکسرة
قلوبهم لاجلی یا بار خدایا ترا کجا طلبم فرمود آنجا که
دل شکسته است و از خلاص خویش رحیده گفت بار خدایا هیچ
دلی از من شکسته تر و نومیدتر نیست گفت پس من آنجا ام
که تو یی تا مرد را هنوز سپر در دست است دل از جان برنگرفته
است و چون سپر را بیفکند و اسپ را پی کرد و شمشیر برکشید و پای
بر زمین زد آنگاه گویند دل از جان برداشت عزیزی میگوید
بعیادت درویشی رفتم و گفتم لیس بصادق فی حبه
من لم یصبر علی ضربه هر که او صبر نکند بر ضرب او در
حب او صادق نیست آن درویش سر برآورد و گفت غلط کردی
لیس بصادق فی حبه من لم یتلذذ بضربه هر که از زخم
او لذت نیابد او در محبت صادق نبود مشایخ عراق گفتند
مرد بر حد معرفت نرسد تا منع و عطا بنزدیک وی یکسان
نشود چون شبلی بشنید گفت این غلط است مرد آنگاه عارف
گردد که نزدیک او منع بر عطا بچربد زیرا که منع مراد حق است
علی الخصوص و در عطا شایبه مراد بنده است و عارف حقیقی
آنست که مراد خود را فدای مراد دوست کرده اند عاقبت و خاتمه

بجنين باد والسلام بسم الله الرحمن الرحيم

مكتوب هفتاد هشتم در خوف و رجا برادر شمس الدين

سلمه الله سلام و دعا خواند و بداند كه خوف و رجا مانند آن جو

آفتاب و سايه است هر ميوه را اگر همه سايه بودي بخته نشدي

و اگر همه آفتاب بودي بسوختي تا هر دو جمع نشدگي ميوه برون كار

بخته نكشت همچنين در باب درنواخت سايهٔ لطف و گداخت آفتاب

قهر برون كار بخته مي كرد گاه لطف بي علت ميكويد دراي كم

اينجا كرد و ام سكي تو بيني ديده دوستان مي سازند و بشريف

وكلبهم باسط ذراعيه بالوصيد در كلام مجيد خود

تا قيامت مي نوازند گاه قهر بي علت بندا مي كند الحذر

الحذر اينجا معلم ملكوت را كه هفصد هزار سال معتكف

دركاه بود لباس ملكي از سر برميكشند و داغ وان عليك

لعنتي بر بيشاني او مي نهند گاه عمر را كه بيكانه بود در كليسيا

از بيش بت برميدارند و ميكويند انا لك سيت ام ابيت

دختر اهستم خواهي تو ايا ازباز زني تو

وانت لي بنت ام ابيت و گاه بلعم باعور را كه يكانه

وتو مرا بيني خواهي يا نخواهي

بود و اسم اعظم خلعت داشت از مسجد برون ميكنند و

در طويلهٔ سكان مي بندند و ميكويند فمثله كمثل الكلب

بس مانند او همچو مانند سگ است

الحظيرة القدس الجنة

اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ گاه هزار اسياء بلا و رجاء عنا بر دل
جاي گاه
و جگر ريشتي رانند گاه هزار سالكان خطاير قدس را بر
او پاكي
استقبال آن فرستند و بلطف ميخوانند گاه كوهي بخشند و
گاه كاهي نگذارند گاه در صدر بهشت نشانند و گاه بيرون
كنند و بر در نگذارند همچنين گاه او را بدو نمايد و گاه او را
ازو برپايند چون او را بدو نمايد گويد خداوندا بسكي ببذير

ازو

و چون او را بستانند جز انا الحق و سبحاني نگويد و هر دو طرف
راست است و از آنجا كه نسبت آب و گل است جز بسكي ديگر چه بود
و از آنجا كه نسبت وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي است جز انا الحق
و سبحاني ديگر چه بود اينجا عقل و علم نگوسارند اينجا پير و
مريد نقش بر ديوارند اينجا فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ است اينجا

اي بسيار كننده است هر چيزي را آنچه كه خواهد

يَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ است ميان اين نوازش
بكند خداي تعالى آنچه خواهد و حكم كند آنچه بخواهد
و گدازش افكندن و برداشتن راندن و خواندن بلكه مال بلا
بست كردن و بشراب لطف مست كردن تا كم بگردش روزگار
پخته ميگردد چنانكه آن ميوه اگر اينجا همه رجا بودي كاهلي
و سستي بار آرد خام بماند و اگر همه خوف بود با آتش قنوط
نا اميد
سوخته گردد بقا نيابد پس از خوف و رجا معجوني بايد تا علي

التساوي تا علاج مرض حریض کرد گفته اند خوف و رجا
مرید را جون دو پوست مرغ را تا هر دو پر برابر است برابر
پرد و اگر کم و بیش بود پرد ولي کژ و اگر یکي بود دو دیگر
نه لا بد ست او را هلاک باید شد و در کتب مشایخ مسطور ست
در رجا باید که جنان باشد که اگر معصیت و خلاف همه عالم
تنها او دارد و ندا بر آید که در بهشت نرود مگر یک کس او داند
که آن یک کس منم و در خوف جنان باید بود که اگر همه طاعات
و عبادات جمیع انبیا تنها او را بود و ندا بر آید که در دوزخ نرود
مگر یک کس او داند که آن یک کس منم اما مرید را غلبه خوف بر رجا
حسن است تا ارباب سلوک در خوف جدي بوده اند اگر بینندهٔ
ایشانرا دیدي گفتي مگر از رحمت حق نومید گشته اند و معلوم
بیچارهٔ جنانست که این معني مرید را در صحبت این طایفه
و خدمت این گروه زود تر از آن میسر گردد که از مجاهده و خلوت
خود و قصه سگ اصحاب کهف مرخردمندانرا برین شاهد
است سگي بود در خدمت مردان این راه جند قدمي زد
مردم شد جنانک گفته است بیت
سگ اصحاب کهف روزي جند ، پي نیکان گرفت مردم شد

قدم
وبعضي از

وبعضی از صحابه در اول کار در کلیسیا و بتخانه در سجده کردن بیش بتان دو تا گشته بودند و در زنار و بیگانگی عمر بسر برده ناگاه دولت صحبت حضرت رسالت علیه السلام بدید گشت و شرف خدمت آن ستانه ایشانرا چند روز میسر شده گزیده بودند براد رسیدند و بیگانه بودند یگانه شدند هر یکی خلیفه گشت در اسلام مقتدا ایشی شدند این خود اینجا بود چون فردا شود هر یکی را بینی خرشیدی یا ماهی نقلست چون اهل بهشت در بهشت فرود آیند و بجود و قصور و شراب طهور قرار گیرند ناگاه برقی بتابد جمله اهل بهشت جنان منور کردند که همه در سجده افتند و گویند الجبار اطلع علینا خداوند ما بر ما تجلی کرده است گویند هیهات نه چنین است امیر المومنین عثمان از حجره بحجره نقل فرموده اند گوشه ردای او بود که بتافت ازینجا بدان بشناس که صحبت این طایفه و خدمت این گروه چیست بیت

شرف خواهی بگرد مقبلان گرد ، که زود از مقبلان مقبل شود مرد ،

و هر چه کنی اگرچه اندک بود باید که مخلص و صادق باشی اخلاص آنست که خلق را از راه برداری و صدق آنست که خود را از

اینجا بدان بشناس که صحبت این طایفه و خدمت این گروه چیست

میانه بر گیری چون بدین مقام رسیدی و این بادیه سخت خوار
بریدی نه زیارا با تو کاری بود نه عجب را بر تو راهی چون این
دو حجاب نماند ترا راست بدرگاه حجاب نماند مکاشفة نور
في نورٍ آشکارا گردد حجاب نامحرم راست چون تو محرم گشتی
حجاب برخاست و محرم آنست که از جنابت اجنبیت نهاد خود
را غسل داده است که قرب تو در بعد تست و کمترین نشان قرب دوام
مراقبت و محافظت است و علی الحقیقة ضرورت که او خود
را از محل رتبت و منزلت اثبات کرد و بدید در عین مکر و عالم
بعد ست نه قرب ندیدی که ملایکه بدیدهٔ رضا و خوش اهل اعمال
نگریستید گفتند نحن نسبح بحمدک سلطان امر از عالم
ارادت در آمده که اسجدوا لآدم ای منی کل را سجده کنید
تا قدر تسبیح و تحمید شما از پیش دیده شما بر خیزد عاقبت
بخیر باد والسلام بسم الله الرحمن الرحیم
دلکو ~~بیفتاد نهم در روح~~ برادر اعز شمس الدین بداند
که خلق را اندر روح اختلافست گروهی روح را جسم گفتند
و گروهی جوهر گفتند و گروهی عرض گفتند و گروهی قدیم گفتند
و گروهی محدث گفتند مذهب ترسایان آنست که گویند روح قدیم

مکاشفة في

است وقول بعضي از فلاسفه همين است اما مذهب سنت و جماعت
آنست که روح گوئیم و ماهیت نگوئیم و کیفیت نگوئیم و ازینجاست
که خواجه جنید رحمة الله فرموده است اَلرُّوْحُ شَيْءٌ استأثر
اللّٰهُ بِعِلْمِهِ وَلَمْ يَطَّلِعْ عَلَيْهِ اَحَدٌ مِّنْ خَلْقِهٖ وَلَا تَجُوْزُ
الْعِبَارَةُ عَنْهُ بِاَكْثَرَ مِنْ مَوْجُوْدٍ لِقَوْلِهٖ تَعَالٰي وَيَسْأَلُوْنَكَ
عَنِ الرُّوْحِ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ مذهب اینست که خواجه
جنید گفت رحمة الله علیه و فقها و ائمه همبرین اعتقادند که حق
تعالی از هستی وی خبر داد که گفت وَيَسْأَلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ
انکار قدم از وی نفی کرد بدین که گفت و الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ
رَبِّيْ از بهر آنکه زیر امر نیاید مگر مخلوق و محدث پس آنچ خداوند
گفت بدان مقرّ ایم و نگوئیم که چیست و کجاست از بهر آنکه ما را
صانع وی از وی خبر داد اما از ماهیت و کیفیت وی خبر نداد
بزرگان چنین گفته اند که حق تعالی از جملهٔ مخلوقات یک مخلوق
را و آن روح است بدید نکرد که چیست و کجاست تا خلق از شناخت
وی عاجز آمدند تا بدانند که چون مصنوعی (مخلوقی) را بی تعریف صانع
(شناسان کرد باشد) همی نشناسند صانعی بی تعریف وی کی شناسند مولانا روم

فرماید علیه الرحمة   قطعه

بشنو ابن خطاب را ساختنش جواب را، ذره مر آفتاب را گشته عظیم ایمنی
جمله ملوک را راه دین جمله ملایکه امین، سجده کنان کای صنم جز خدای محی
عزیزی دیگر گفته است مثنویات
تنت زنده بجان وجان نهانی، تو از جان زنده وجان را ندانی
زهی صنع نهان و آشکارا، که کس را جز خموشی نیست یارا،
سئل ابو بکر القحطبی رحمة الله عن الروح فقال لم یدخل
تحت ذل کن گفت جان اندر زیر ذل کن نیامده است بس معنی
نزدیک این تا آن بود که روح نیست مگر زنده کردن و زندگی یعنی
که خدای تعالی قل حرتن را تا زنده کنت والاحیاء
صفة المحیی و زنده کردانیدن صفت زنده کرداننده است،
کالتخلیق صفة الخالق چنانک آفریدن صفت آفریدگار است
و استدلال برین کرد که خداوند عز و جل گفت قل الروح من
امر ربی که روح از امر خداوندست و امر خداوند کلام اوست
و کلام او غیر مخلوق است چنانست گوئی که این قایل میگوید
که تن زنده گشت بقول خداوند تعالی عز و جل زنده گشت که گفت
کن حیا و روح معنی نیست اندر کالبد بزرگان گفته اند
این درست نیست و درست آنست که روح معنی است اندر کالبد

آفریده

آفریده همچو کالبد فاما آنک گفت لم یدخل تحت ذل کن

این اشارت است بعلام ازبهر آنک اشیا بر دو نوعست یا محدث

است یا قدیم است هرچه محدث بود زیر ذل کن آمده بود و آنچ

قدیم بود زیر ذل کن اندر آمده نبود پس چرا روح را قدیم گوئی

ازبهر آنک هر موجودی که نه محدث باشد قدیم باشد و این

باطل است ازبهر آنک آن روح که جسد بدو نام حی میگیرد

صفت جسد است زیرا که روا نباشد که ذاتی موصوف بود

بصفتی که اندر غیر وی باشد پس درست شد که روح صفت

این حی است و این ذات حی محدث. و محال باشد ذاتی

محدث را صفتی قدیم چنانک محالست ذات قدیم را صفت

محدث اما آنک گفت لَیْسَ الْاَحْیَاءُ وَالْاَحْیَاءُ صِفَتُ

الْحَیِّ کَمَا التَّخْلِیقُ صِفَةُ الْخَالِقِ این استدلال خطاست

ازبهر آنک اگر این بر روح برانیم در همه صفات همچنین باید

راند تا گوئیم ساکن بسکون ساکن نیست چه بتحریک محرک

بتسکین مسکن ساکن است و متحرک بتحرک متحرک نیست

چه بتحریک محرک متحرک است و خواب و بیداری و تن درستی

و بیماری و همه صفات مخلوقات بدین اصل باید راندن و باید

گفتند که این همه دلیل بیامد الله و این درست بیدانست
پس آن همه درست نباشد و آنکه استدلال کرد بدین قول خداوند
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي و گفت امر او کلام اوست و کلام
او مخلوق نیست این استدلال خطا افتاده است از بهر آنک
خداوند نگفت قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي تا روح امر بودی
و امر کلام بودی ولیکن گفت قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي
روح ثابت کرد آنگاه گفت روح از امر منست دلیل کند
که روح نه امر است ولیکن از امر است و اگر برین سخن این
واجب آید که روح نه مخلوق باشد لازم آید که همه چیزها
نا مخلوق باشد از بهر آنک همچنانک روح امر ویست همه چیزها
از امر ویست که آن امر تکوین است چنانک کن فیکون
از عرش تا ثری و از ازل تا ابد همه محدثات را صفت
اینست که گفت کن فیکون و همه محدث اند و قدیم نه
اند پس محال باشد که روح قدیم باشد اما در جمله آنست
که بسیار خلق درین طایفه را ضال خوانند و بکفر ایشان
گواهی دادند از بهر مسئله روح و گفتند که ایشان روح
را قدیم میگویند و ترسایان برین مسئله راه یافتند

و گفتند

وكفته‌اند كه طايفهٔ از اهل اسلام باما يار انند بدانك روح قديم
است شناعتي كشت برين طايفه و هيچكس ازين طايفه نكفته است
وان لفظ كه از ابو بكر قحطبي ياد كرديم و كروهي اندر كتاب آن
ياد كرده‌اند و حجت ساخته معلوم نيست كه اين از ان بزرك درست
است يا نه و باشد كه اين ملحدان از وي بدروغ ياد كرده اند بر سستي
اهل اسلام و تقويت مذهب خويش را و اكر درست كردد اعتقاد
شيخ ابو بكر قحطبي اين باشد پس بخطاء يك تن ازين طايفه همه
ضال و كافر نكردد با انك ما بيان كرديم كه او را نعمت اجتنبت كه روح
قديم است وليكن روح معنى امر بود از محيي نه صفتي
اندر حي و اين قديم كفتن نباشد مر روح را وليكن آن
بزرك را اندر استدلال اين حكمها كافر نكردد چون او را كافر
نكويند بخطاي كه وي را افتاده است محال باشد كه همه طايفه
را ضال خوانند و كافر خوانند بخطاء وي با انك همه طايفه
آن بزرك را مخطي دارند درين استدلال و اكر از بهر اين
معني همه طايفه ضال كردند بايد كه اندر عالم هيچ محقق
نماند از بهر انك هيچ طايفه نيست از اهل حق كه اندر ميان
ايشان مخطي نيست و مر ايشانرا كافر نمي خوانند اينجا نيز

خطا افتاده و بخطايي كه مستدل را افتد
اندر استدلال اين مستدل

همین است والله اعلم بالحقیقة وصاحب بحر و رحمة الله علیه صفتی نهاده است مر روح را وقلب را ونفس را ودنیا را وسخن را بر قاعده بنا کرده است که اعتقاد اهل اسلام است ازوی چیزی یاد کنیم وآن آنست که گفته است که روح وقلب ونفس و دنیا این چهارند که خدای تعالی نام ایشان اندر کتاب خویش یاد کرده است وشریعت بدین چهار ناطق است وخلق را بر وجود هر چهار اجماع است ولیکن کتاب وشریعت خلق هرچه گفتند ازین هر چهار تاثیرات وافعال وصفات ایشان گفتند هیچ جا بیان حقیقت این چیزها وعین این چیزها نیست چنانچه عطار گوید رحمة الله

مثنوی

جان بلندی داشت تن پستی زخاک ؛؛ مجتمع شد خاک پست وجان پاک
چون بلند وپست باهم یار شد ؛؛ آدمی اعجوبه اسرار شد
لیک کس واقف نشد اسرار او ؛؛ نیست کار هر گدایی کار او
چند گویی چون خموشی راه نیست ؛؛ زانکه هرگز زهره یک راه نیست

وبزرگان گفته اند اگر اندر روح بعقل سخنی گفتن روا بودی پیغامبر را علیه السلام اولیتر بودی که چون او را از روح بعقل

سخن گفتن

نتوان گفتن روا بودی سوال کردند بعقل جواب دادی از بهر
آنک عقل وی تمامتر بود از همه خلق نزدیک موحد و ملحد که
موحدان اورا رسول دارند و هر آینه رسول عاقلترین خلق باشد
و ملحدان اورا ابوجعفر حکیم گویند و هر اینه حکیم کامل العقل
باشد پس اتفاقست بر عقل او مر اورا از روح سوال کردند بعقل
جواب نداد بلک توقف کرد تا فرمان جواب آمد روح را اثبات
کرد و جواب ماهیت و کیفیت نکرد کمال عقل او این واجب کرد
و نقصان عقلها اولیتر که این واجب کند پس ما بندگانیم حکم
شریعت را اثبات کنیم و اندر ماهیت و کیفیت وی سخن نگوییم
همچنانک شریعت گفت

مثنوی

خواجه مع القصه که در بند ماست ؛؛ گرچه خدائیست خداوند ماست
یعنی روح

لانه سر من اسراره

۲ - و ما را همین نا شریعت اثبات کرد ۰

دیگر

این مکو چون در اشارت نایدت ؛؛ دم مزن چون در عبارت نایدت
و از مشایخ رضوان الله علیهم چنین می آید که بعضی از بزرگان
روح را بدیده اند هر کسی بصورتی و این روا باشد و آنچ
گفتیم موجودست پس باید که دیدنی بود چه دیدن خداوند
جایزست که موجودست پس روح که صنع اوست موجودست

بایدکه دیدنی بود که صنع از صانع لطیفتر نیست هر آنکه
آنجا رویت روا باشد اینجا نیز روا باشد و چون حق تعالی
خواهد که بنده را بنماید بنماید چنانک خواهد و زبان در دهان
نه چنانک کسی گفته است مثنویات

سنائی زبان از رقیبان راز ؛؛ که تا راز سلطان نگوید باز
کراز هره آنک از بیم تو ؛؛ کشاید زبان جز بتسلیم تو
ای برادر همه حیرت در حیرت است و همه علم و عقل سرگردان
چون خواهد که تا صد هزار ولی صادق را غارت کند
بسلطان بی نیازی غارت کند چون خواهد که صد هزار
عاشق دلسوخته را جگر کباب کند عطفات عزت
را بر عارض مشیت در تاب کند کیست که از شربت محبت
او مست نیست و کیست که در زیر جلال او پست نیست کیست
که از شراب عز او در خمار نیست و کیست که از تیغ قهر او دل
افکار نیست بیت

عشق بازی ساختی دستار دل و دیده نهی ؛؛ این خود امروز است لیکن باش تا فردا شود
عجب کاری است موسی را گفت لَنْ تَرَانِي و آنکه گفت
اُنْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ و آنکه گفت اِذْهَبْ اِلَى فِرْعَوْنَ

بنگر تا

بنگر با جه میکند عزت او با جانهاء اهل محبت در حکایات آورده اند که
چون مهتر موسی بدان مقام رسید و آن قصها با وی رفت
خواست که نزد زن و فرزند خود باز شود خطاب آمد
وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا فَاسْتَمِعْ جون در دام افتادی ودل بنام ما دادی
و سر در راه ما نهادی دل بر اندوه و قوت باید کرد و جان

در خط — قطعه

دل بر از اندوه باید کرد و جان از خطر — هر کرا در عشق بت رویان دل یکتا بود
از دل و جان و دو دیده وامقی باید شدن — هر کرا در داد صحبت عذرا بود

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مکتوب هشتادم در دل
برادر شمس الدین نور الله قلبه بداند که دل خزینهٔ
پادشاه است یعنی نگر تا در خزینه چه داری و اگر گوهر در خزینه
است خزینهٔ خزینه است و اگر در وی کاه و خاشاک است
کاه دانست نه خزینه از ینجاست که گویند خزینه ایست در بهشت
روزی مصطفی علیه السلام بمردی بگذشت بر وی سلام
که آنرا نعمت گویند و خزینه است در دلهاء عارفان که آنرا محبت
خوانند بعزت الله که جوهری از خزینهٔ محبت بهتر از هزار بهشت
ارزد حافظ خزینهٔ بهشت فرشته ایست که آنرا رضوان گویند
و حافظ خزینهٔ محبت حضرت خداوند است جل و علا و بدانک

آن مرد بیامد گفت یا رسول الله
بمن بر می گذشتی سلام میکردی
در وجود آمد که از سعادت سلام
گفت تو فتنه ساختی
زیادت کند
مرد و سلام کند چون دیگر
زیادت کند
باشد

قیمت تو است که طالب اویی چون مطلوب تو سگی بود قیمت
سگ بود همچنین دیگر بدان و نظیر این سگ اصحاب کهف
است که چون مطلوب او حق بود قیمتش همان شد تا حق
تعالی در کلام مجید خود جلوه کرد وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ
ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ و بلعم باعور که مطلوب او هوا بود
قیمتش همان آمد پس این قوم نه سماوی اند و نه ارضی و نه شرقی
و نه غربی و نه عرشی و نه فرشی نه از آدم اند و نه از فرزندان
آدم فرزند طلب خودند سر این معنی است که گفته اند
اَلْفَقِيرُ ابْنُ وَقْتِهِ اکنون تو در جریده دل خود بی نگر
و قیمت خود بدان هر دلی که او بحق است دفتر او
در تخت قیمت نیاید و اگر امروز گنج فرعون و نمرود را
ناخواسته بدادند تو روی عزیز خود را بخاک مالی نه دهند نه
از عزیزی آن چیز است لیکن از بی قدری است و از عزت
تست سایلی پادشاهی را دید و از وی سوال کرد و گفت یک درم
بده پادشاه گفت ابن عطا چون تو نیست در دی از خداوند
تعالی فرزندی خواست محنت آمد گفت الهی از تو
فرزندی خواستم محنت دادی ندا آمد که ما دادن دانستیم

و تو خواستی

و تو خواسته ندانستی پس هر که سوال نداند که جز نداند
پرستش نباید هر که خداوند را بطمع بهشت پرستد بندهٔ
طمع خود است و هر که از بیم دوزخ پرستد بندهٔ دوزخ
است و هر که از چیزی بپرستد بنده آن چیز بود حقیقت
تو آنست که در سینهٔ تست و هر چه آنجاست که اندرون وی
است بیرون هر چه همواره تبع درون وی است نگر تا خود
درون چیست بیرونش نگر که آن چیزست اگر درونش
مجازی است بیرونش همان مجازی است و اگر درونش
گرفتار حق است آن هر چه را هر چه حق گویند ترا بر مراد تو
بسته الله و احتیز تو بندت تر اند حکم کنند بر فرود
آمد تو حکم کنند نه بر مجرد صیادی که کرکس در صیادی
تمام ترست و در پریدن قوی تر از باز ولیکن فرود آمدن
او بر مردارست و فرود آمدن باز بر زنده پس هر چه دنیاست
مردارست و هر چه آخرت است زنده است و حدیث این طایفه
ماوراء این هر دو چنانکه شنیده مثنوی
ما را بجز این جهان جهانی دگرست ؛ جز دوزخ و فردوس مکانی دگرست
از اینجاست که نجباء دین کسانی بوده اند که در بهشت و دوزخ

بتمنا تصرف نکرده الله چنانکه حکایت کنند از عبد الله مبارک رضی
الله عنه که روزی از خانه بیرون آمد وهمی گریست گفتند چه رسیده است
مقتدای طریقت را گفت دوش گناهی کرده ام دلیروار اکنون پشیمان
شده ام گفتند چه بود گفت از خدای آمرزش خواسته ام مرا با این
فضولی چه کار من بنده ام بنده را با بندگی کارست وقتی امام جنید
را رحمة الله رنجی آمد گفت اللّهمّ اشفنی ندا شنید اَتَدْخُلُ
بَیْنِی وَبَیْنَکَ میان من وحیان خویش می درآیی من ندانم که با تو
چه باید کرد این ایشانراست ما را طاعت آنست که از دوزخ به
ترسیم وبهشت امید داریم ودعا کنیم تا ازین رهایی یابیم
وبر آن بریم خلاص غوغا را سید عالم این گفته است اللّهمّ انّی
اسئلک الجنّة واعوذ بک من النار که اگر بعالم تحقیق
نرسد باری بدین دعا از دوزخ برهد در بهشت در آید نگر تا
فارغ نباشی طرفة العینی که دل باید که روی یار در مصیبت
نایافت بود یا شادی یافت ابو القاسم نصرابادی رحمة الله
را گفتند از آنچ مشایخ گذشته را بوده است ترا چیزی هست
گفت آری درد نایافت آن هست بس اگر گوئی در کارم نیکو
بنگر تا کارت چیست مستعمل شیطانی یا در عمل رحمانی هر روز

مثنوی

بامداد

بامداد بندگان بسبب روی و سبب ایکار بجای یاری کارت
اینست همه کبران وجهودان همین میکنند نماز برای آن کنی
تا خداوند تعالی در نعمت زیادت کند وحج برای آن کنی تا خلق
ترا حاجی گویند واگر کاری دیگر کنی همچنین پس همیشه در اسم
ورسم مانده وآنچ سر کارست از تو در حجاب است ای جان
وجهان من این حدیث مردانست نه کار مخنثان وطوطیان وبی
هوشان است این راه باکانست نه طریق نامستی جنب ومحدثان
است این راه بصاحب دولتانست نه نابی دولتان وبدبختان
والسلام بسم الله الرحمن الرحیم ٥ هم
مکتوب هشتادیکم در نفس برادر شمس الدین
اعزه الله بداند که حرج ما نزا اختلافست که نفس جیست
هر کسی را درین قولی است ضد قول دیگری اما محققان این طایفه
را دو قولست گروهی گویند که عینی است مودع اندر قالب
چنانک روح وگروهی گویند که صفتی است مر قالب را چنانک حیات
ومتفق اند که اظهار اخلاق دنی وافعال ناپسندیده را سبب
اوست واین بر دو قسمست است یکی معاصی دیگر اخلاق چون
کبر وحسد وبخل وخشم وحقد وآنچ بدین ماند پس بریاضت

مرین اوصاف را از خود دفع توان کرد چنانک بتوبه هر معصیة
را که معاصي از اوصاف ظاهرست واین اخلاق از اوصاف
باطن وریاضت از افعال ظاهر بود وتوبه از اوصاف باطن
وانچ اندر باطن بدید آید باوصاف باطن باک شود وگفته اند نفس
وروح هردو از لطایف اند اندر قالب چنانک اندر عالم شیاطین
وملایکه وبهشت ودوزخ یکي محل خیرات است ودیگر
محل شر وسلامت از شر او جز بریاضت نیست چنانک گفته الله

مثنویات

قدرد او مایه جان یافتن ،، جز بریاضت نتوان یافتن
کر نفسي نفس بفرمان تست ،، شهر کمیادر که بهشت آن تست

واندر حقیقت انسانیت هر ماترا نیز اختلاف است که نام انسان
بر چیز افتد وعلم این بر همه طلاب فریضه است زانچ هرکه بوذ
جاهل بود بغیر خود جاهل تر بود که مَنْ جَهِلَ نَفْسَهُ فَهُوَ
بِالْغَيْرِ اَجْهَلُ وفتوي شرعت برین که مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ
عَرَفَ رَبَّهُ اَيْ عَرَفَ نَفْسَهُ بِالْفَنَاءِ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ بِالْبَقَاءِ
وبعضي گفته اند مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ بِالذُّلِّ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ
بِالْعِزِّ ونیز گفته اند مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ بِالْعُبُودِيَّةِ فَقَدْ عَرَفَ

والنطق والعلم والقدرة وسائر الصفات الالهية فصارة
النفس بصفاتها وتمام ذواتها مرقاة الي معرفة
خالق النفس

ربَّهُ بالربوبية

رَبَّهٗ بِالرُّبُوبِیَّةِ پس هر که خود را انسان داند معرفت کل محجوب
باشد و مراد ازین جمله معرفت انسانیت است و گروهی گویند
انسان جز روح نیست و این خطاست که روح اندر قالب ستور است
و او را انسان نخوانند و گروهی گفته‌اند که اسم انسان بر روح
و جسد افتد بیکجای چنانکه بر اسپی دو رنگ جمع شود
یکی سیاه و دیگر سپید آنرا ابلق خوانند این نیز خطاست بدان
دلیل که حق تعالی مر خاک آدم را بی جان انسان خواند و هنوز جان بدو
نه پیوسته بود که فرمود هَلْ اَتٰی عَلَی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ
مِّنَ الدَّهْرِ و گروهی از مدعیان متصوفه گویند که انسان یعنی آکل
و شارب نیست و محل تغیر نیست جز که سر الخفی است و این جسد
طلسم آنست چنانکه گفته‌اند مثنویات

کنج در قعر است و کیتی در طلسم ،، بشکند آخر طلسم کنج جسم
کنج یابی چون طلسم از پیش رفت ،، جان شود پیدا چو جسم از پیش رفت
بعد ازان جانت طلسمی دیگرست ،، غیب را جان تو جسمی دیگرست
لب بدوز از عرش و از کرسی مپرس ،، گرچه یک ذره همی پرسی مپرس
کس نداند کنه یک ذره تمام ،، چند پرسی چند گویی والسلام

و گروهی گویند که خداوند عز و جل جمله مایها را که در ما مرکب کرده است

[illegible] آدم علیه السلام [illegible]

خواند

انسان خوانده است در کلام مجید خویش پس بقول خدای تعالی
که اصدق القایلین است از خاک تا خاک این صورت
مخصوص با همه تعبیه انسانست پس بدانکه ترکیب انسان آنکه
کامل بود بنزدیک محققان از سه معنی باشد یکی روح دیگر نفس
و دیگر جسد و هر دم نمونهٔ کل عالم است و عالم نام دو جهانست
و آن هر دو جهان از انسان نشان است این جهان از آب و خاک
و باد و آتش ترکیب وی از بلغم و خون و صفرا و سودا و
نشان آن جهان از بهشت و دوزخ و عرصات جان بجای بهشت
از لطافت و نفس بجای دوزخ از آفت و وحشت و جسد
بجای عرصات در جمله روح مومن داعی وی بود ببهشت
که اندر دنیا نمونهٔ آن ویست و نفس داعی وی بود بدوزخ
که اندر دنیا نمونهٔ آن وی است خواجه عطار رحمة الله گوید

مثنویات

در چنین بحری که بحر اعظمست :. عالم از ذره است و ذره عالمست
کار عالم غیرتست و حیرتست :. حیرت اندر حیرت اندر حیرتست
بیخودان نیک ره بین آمدند :. گاه بیگاه از پی این آمدند
جان خود را عین حسرت یافتند :. همره جان عجز و حیرت یافتند

دره او پای ریز کم برده ؛ پرده در پرده در پرده ؛

عقل تو در سر یکی موی نبوخت ؛؛ هر دو لب باید ز بن سیده بدوخت .

کشته حیوت سلام یکبارکی ؛؛ من ندانم جاره جز بیجارکی .

از شیخ ابو علی سیاه نقلست رحمة الله که کفت من نفس را
بصورت خوک دیده ام که یکی موی وی را کرفته بود و بمن داد
ومن او را بو درختی بستم و قصد هلاک وی کردم کفت یا ابا علی
خود را مرنجان که من لشکر خدایم مرا کم نتوانی کرد از خواجه
محمد نوری رحمة الله نقلست که کفت روزی نفس بصورت
روباه بچه از کلوی من بر آمد بدانستم که این نفس است در زیر
پای فکندم و لکد همی کردم او بزرکتر وقوی تر میشد کفتم
همه چیزها بزخم و برنج هلاک شود و تو زیادت می شوی کفت
زانچ آفرینش من بازکونه است آنچ رنج دیکران بود راحت منست
وشیخ ابو العباس رحمة الله کفت که روزی بخانه اندر آمدم
سکی زرد دیدم جون قصد راندن او کردم بزیر دامن اندر آمد
وناپدید شد وشیخ ابو القاسم کرکانی قدس الله سره العزیز
کفت من وی را بصورت ماری دیدم و درویشی دیکر کفته است
که نفس بصورت موشی دیدم کفتم تو کیستی کفت من هلاک

غافلانم و نجات دوستانم که اگر من با ایشان نباشم که وجود
من آفتست ایشان بپاکی خود مغرور شوند با فعال خود
متعجب شوند چون اندر طهارت و صفا سر و نور ولایت
و استقامت بر طهارت نگرند نازشی و سرافرازی در ایشان
بدید آید و باز چون مرا بینند اندر میان دو پهلوی خویش
آن جمله از ایشان پاک فرو ریزد و این جمله حکایات
دلیل است که نفس عین است نه صفت و ویرا صفت است
و اوصاف وی ظاهر ایی ببینیم پس چون شناخت آن حاصل آمد
از ریاضت بدست توان آورد اما اصل ماهیت وی نیست
نگردد و چون شناخت وی درست شد طالب آنرا مالک گشت
باک نبود از بقاء وی اندر وی چنانکه گفته اند اَلنَّفْسُ کَلْبَةٌ (نفس سگی است)
نَبَّاحٌ وَاِمْسَاکُ الْکَلْبِ بَعْدَ الرِّیَاضَةِ مُبَاحٌ (بانگ کننده، داشتن سگ، پس، ریاضت، مباح است) نفس سگ
گزنده چون ریاضت بپذیرد و منقاد شود (فرمان بردار) او را داشتن مباح است
این بادیه دشوار جز بفضل و عنایت حق و در سایه دولت پیر مشفق
کسی در نتوان برد   مثنویات

مروی بی دانشی در راه گمراه ،، که راهی دور تاریکست بر چاه
چراغ علم و دانش پیش خود دار ،، و اگر نه در چه افتی سرنگونسار

سعی انجم نظامی

خواجه نظامي را بدين اشارت است كه كفت مثنويات

سركشي از خدمت روشن دلان ؛ دست مدار از كمر مقبلات

خار كه هم صحبتي كل كند ؛ غاليه در دامن سنبل كند

داغ بلندان طلب اي هوشمند ؛ تا شوي از داغ بلندان بلند

از پي آن كشت فلك تاج سر ؛ كز سر خدمت همه تن شد كمر

اي برادر دل از جان بردار تا همه تيغها زهر آلوده بر تو آيد وخود را پاي سپر سكان خاكدان ما مكن تا همه هجوهات كويند و تو در ميان خوش برني سر در سجود سر در شهود سر اينست كه كفت

مثنوي

جو دريا باش كشتي را رها كن ؛ ز عالم باش و عالم را رها كن

درويشي در عصر بزركي همه شب نماز كرد ديكر روز پيش شيخ آمد بر اميد آنكه شيخ او را ثنايي كويد كفت اي شيخ امروز مرا چكونه مي بيني كفت بجهودي مي ماني درويش برخاست و فرياد بر آورد و كفت

بيت

هر كه از عشق بتان روز كسي نيك نشد ؛ من بد روز بدين روز كجا افتادم

صاحب بصيرتي كفته است

قطعه

هر كه خود را نكو خوار امروز ؛ همچو فرعون خوار خواهد بود

يعني خداي تعالي

هرکه او بست و مست عشق شد ؛؛ تا ابد در شمار حو لعل بود

بیت

آنچنان بر داشت که در حق خواجه عالم علیه السلام در شب معراج

بود شنید ، باز خواست آن کم از روز احد نباشد و این تاج

را که لعمرک یا محمد کمر بند کمر از دندان شکستن و رخساره

بخون جگر آلوده کردن نباشد سوخته گفته است قطعه

ملامت بیهوده است افتاد کانزا بر سر کوی شه کسی کان روی بیند از بلا آزاد ماند کی

خرابیهاست اندر جانم از دست خیالش ؛؛ چو سلطان تیغ خود برداشت شهر آبادی کی ماند

بسم الله الرحمن الرحیم ؛ مکتوب هشتاد دوم در هوا

برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بداند که هوا عبارت است از

اوصاف نفس و حجاب واصلان و فتنه گاه مریدان و محل

اعراض طالبان و گفته اند که اصل او ست اینجا همه مامورند

بخلاف آن و منهی اند از ارتکاب آن گفته اند مَنْ رَکِبَهَا

هَلَکَ وَمَنْ خَالَفَهَا مَلَکَ هرکه متابعت هوا کرد هلاک

شد و هرکه مخالفت هوا کرد بمراد رسید چنانکه گفته اند

مثنویات

سر ز هوا تافتن از سروری است ؛؛ ترک هوا قوت پیغمبری است

گردانیدن

توسن طبع تو چو رام شود ؛؛ سکه اخلاص بنامت شود

یعنی فرمان بردار

وهوا

وهوا جمله بر دو قسمت است یکی هواء لذت وشهوت و دوم
هوا جاه خلق وریاست انکه اورا هواء لذت وشهوت باشد
واندر خرابات بود
وخلق از فتنه وی ایمن باشند اما انکه اورا هواء جاه و
ریاست بود اندر صوامع ودوایر باشد وفتنه خلق بود
که خود از راه افتاده است ونیز خلق را از راه برده بس انرا که
کل حرکت هوا باشد وبمتابعت آن وی را رضا باشد دور بود
از حق کرچه بر آسمان باشد   مثنوی

چون ترا صلیب بود در زیر دلق * چون نمایی خویشتن صوفی بخلق

وبازانرا که از هوا دور بود واز متابعت او تبرا کند نزدیک
باشد بحق الکرچه اندر کنشت بود   مثنوی

هر که این سگ را کند بند گران * خاک او بهتر ز خون دیگران

خواجه ابراهیم خواص گوید رحمة الله وقتی شنیدم که اندر
روم راهبی بحکم رهبانیت هفتاد سال مانده است کفتم عجب
شرط رهبانیت چهل سال بیش نیست او بکدام کار در دیر
قرار کرفته است قصد وی کردم چون بدو رسیدم دریچه باز کرد
وکفت یا ابراهیم دانستم که بچه کار آمده من اینجا برهبانی
ننشسته ام بلکه سگی دارم با هوا شوریده در بند کرده ام و سگ

باقي نشسته تا سر دي بخلق برسد والا من همه آنم که تو بنداشتي

مثنوي

کافر ست این نفس بي فرمان جنين ،، کشتن او کي بود آسان جنين

خواجه ابراهیم گوفت جون این سخن از وي بشنیدم گفتم بار خدایا

قادري که در عین ضلالت بنده را راه صواب دهي و راه راست

نمایي و این درجه کرامت کني مرا گفت یا ابراهیم جند مر جا نرا

طلب کني برو خود را طلب کن وجود یافتي پاسبان خود باش

که هر روز این هوا سیصد و شصت گونه لباس الهیت بوشد

بنده را بضلالت دعوي کند أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ
اي ديدي توکسي را که گرفته است معبود خود

هَوَاهُ سر این معني است دلها عزیزان درین خون گشته
هوا خود را

است

مثنوي

صد هزاران دل بمرد از غم همي ،، این سگ کافر نمي میرد دمي

در جمله ترک هوا بنده را امیر کند و ارتکاب هوا امیر را اسیر

کند جنانکه زلیخا هوا را ارتکاب کرد امیر بود اسیر شد و

مهتر یوسف علیه السلام بترک هوا گفت اسیر بود امیر شد مثنوي

هر که این سگ را بمردي کرد بند ،، در دو عالم شیر آرد در کمند

وان خواجه جنید رحمة الله بوسیدند ما الوصل قال ترك

ارتکاب

ازینکتاب الهوا بود هرکه خواهد تا بوصلت حق مکرم شود
گو هواء خویش را خلاف کن که بنده هیچ عبادت نکند بزرگتر
از خلاف کردن هوا از آنچ کوه بناخن کندن بر آدمی آسان‌تر از آن
که هوا را خلاف کردن خواجه ذو النون مصری رحمة الله گفت
یکی را دیدم که اندر هوا می پرید گفتم این درجه بچه یافتی گفت
قدم بر هوا نهادم تا در هوا شدم و از خواجه محمد بن بلخی
می آرند رحمة الله که گفت عجب دارم از آنک بهواء خود بخانه وی
رود تا زیارت کند چرا قدم بر هوا ننهد تا بدو رسد با وی دیدار کند
دَعْ نَفْسَکَ وَ تَعَالَ سرّ این معنی است اکنون بدانک شیطانرا
اندر دل و باطن بنده مجال نباشد تا ویرا هواء معصیتی و شهوتی
بدید نیاید چون پایه از هوا بدید آید آنگاه شیطان آنرا بگیرد
و بر آراید و بر دل او جلوه میکند و این معنی را وسواس
خوانند پس ابتدا از هوا بوده باشد وَالْبَادِیْ اَظْلَمُ که
گفت و این معنی قول خداوندست که گفت مر ابلیس را آنگاه
که میگفت من جملهء آدمیانرا از راه ببرم اِنَّ عِبَادِیْ
لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ ترا بر بندگان من هیچ سلطانی
نیست پس شیطان بر حقیقت همین نفس و هواء بنده باشد

وسر این معنی است که گفت   سوی

کو توحق را بنده ومتکر مباش، ودر نورد این رهی از رحیاش

ازینجاست که پرسیدند از بعضی مشایخ رضوان الله علیهم

که اسلام چیست فقالوا ذبح النفوس بسیوف المخالفة

پس کشتند بسمل کردن نفسها بتیغهاء مخالفت خواجه ذوالنون

مصری رحمة الله گفت مفتاح العبادة الفکرة وعلامة

الاصابة مخالفة النفس والهواء گفت مفتاح عبادة

فکرست وعلامت صواب فکرت مخالفت نفس وهواست ومخالفت

نفس ترک شهوات است ازینجا گویند مخالفة النفس

راس العبادة مخالفت نفس سر همه عباد تهاست وخواجه جنید

گفت رحمة الله اساس الکفر قیامک علی مراد نفسک

بناء کفر قیام نمودن است بر مراد نفس خویش پس باید که مرید

وطالب روز وشب کار خود اندران گذارد تا دواعی هوا که

اندر حواس پیدا می آید از خود منقطع کرداند واز حق تعالی بزاری

وتضرع درخواست کند تا او را خداوند فریاد رسد که تو ننهاده

که بر نوانی گرفت چکنی از سر سوز دل دست نیاز بردار و پاسید ... کی

درازی بکوبی   مثنویات

بمزه را

بنده را زین بحر با محرم برار ∴ تو درافکندی مرا هم تو برار
نفس من بگرفت سرتاپای من ∴ گر نگیری دست من ای وای من
گم شدم در بحر حیرت ناگهان ∴ زین همه سرگشتگی بازم رهان
پرده برگیر آخر و جانم مسوز ∴ بیش اندر پرده پنهانم مسوز
یا ازین آلودگی پاکم بکن ∴ یا نه در خونم کش و خاکم بکن
ره برم سوز آنکه گمراه آمدم ∴ دولتم ده زانک بیگاه آمدم

کشتگی

از خواجه بو علی سیاه مروزی رحمة الله نقلست که گفت در گرمابه بموافقت سنت استره می راندم با خود گفتم ای علی این عضوی است که منبع همه شهواتست و ترا چندین آفت ازو انداخته است از خود جدا کن تا از شر وی خلاص یابی بسرم ندا کردند یا علی در ملک ما تصرف میکنی در تعبیهٔ ما عضوی از عضوی دیگر اولیتر نیست بعزت ما اگر آنرا از خود جدا کنی در هر موئی صد چندان نهم که در آن یک عضو نهاده ام مثنوی

کشتهٔ حیرت شدم یکبارگی ∴ من ندانم چاره جز بیچارگی
مومن و کافر چو ن آغشته اند ∴ با همه سرگشته یا برگشته اند

ای برادر بنده را خراب کردن بنیت هیچ تصرف نیست که آن حرکتیست که با احکام شرع میکند اما در تبدیل صفت بتوفیق

حق بنده را کسبی هست و بهیچ صفت بنده را باوی مشارکت
نیست جز آنچ فرموده است و اندر ملک وی تصرف نه جز (امر او)
بر آنچ اذن کرده است تا خواست او نباشد بنده بجهد خویش
از هیچ چیز باز نتواند بود سرّ اینست که گفت بیت
چون راست ایلا آخر با تو طریق خرد ۰۰ او نامراد مسکین تو شوخ خود مراده
که جمله جزها اندر دو جایگاه صورت نه بندد یا جهد کند تا تقدیر
حق بگرداند از خود یا خود بخلاف تقدیر چیزی خود را کسب
کند و این هر دو محال که تقدیر بجهد کسی متغیر نشود امام شبلی
رحمة الله وقتی بیمار شد طبیبی نزدیک وی بیامد گفت
پرهیز باید کرد گفت از چه چیز از چیزی که روزی منست
یا از چیزی که روزی من نیست اگر پرهیز از روزی من میکنی
نتوان کرد اگر پرهیز از جز روزی میگویی خود آن بمن ندهند
پس بگو پرهیز از چه کنم طبیب حیران بماند اینست که گفت

مثنوی

نالد ز فلک بی سنده و زخم نه پیدا ، بیچاره طبیبان همه درمانده ز دردم
در خبر است که موسی علیه السلام گفت یا آدم خوانی بدان آراستگی
در بهشت تو نهاده چه بود بی که دست بدان گندم نبردی پس آدم

بجا مبر

بپیغامبر علیه السلام را گفت که در توریت خواندیم پیش
از آن که حق تعالی مرا بیافریند بر من آن نبشته بود تو ملامت
بر من کنی موسی گفت پس ربنا ظلمنا چه بود گفت خصم
بهزیمت کردن را حجت نبشته او اما وسیلت ما بدرگاه عزت
ربنا ظلمنا که کسی را با وی بحجت کار پیش نرود یکی عزیزی
را گفت بر ما گناه تقدیر کند پس عقوبت کند گفت کرده است
ودم نمی توان زد   مثنویان

ترا بر حکمت یزدان چه کارست :: مزن دم ورنه جای تو بدارست
ترا خاموشی و صبرست راهی :: نخواهی یافت به زین دستگاهی

نقلست که سلطان محمود غازی گوهری قیمتی در دست
داشت بوزیر داد و گفت این را بشکن وزیر گفت بقیمت این بهاء
خزانهء بادشاهی است شکستن چرا شاید پس بدست ایاز داد
وگفت این را بشکن او در زیر سنگی نهاد و در حال بشکست
سلطان گفت چرا شکستی ایاز گفت بد کردم و نیکو نکردم سلطان
محمود غازی روی بوزیر کرد و گفت ادب حضرت از ایاز
بیاموز که نه در فرمان اعتراض داشت و نه در گفت اعتراض آورد
سر اینست که گفت   مثنوی

نعمتی ننازد و را ابنار دکی بکند و بقول هر کسی غره نشود و طعام هر کسی نخورد
فراخ نکند و هرچه ستوده و پسندیده خدای و خلق باشد
و نا پسندیده دور دارد هر که این خصلتها بجای آرد آنکس بجز ...

سخن نگوید و ... کند و از نا پسندیده ... نفس باشد

اعذر به آنرا که خطایی رسید :: کادم زین توبه بجایی رسید

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مکتوب هشتاد سیوم

در ریاضت نفس برادر شمس الدین اکرمه الله بکرامة المتقین بداند که طبع آدمی سرکش است صفتها خبیثه و اخلاق بد مرکب است در طینت او چنانکه در آیات و اخبار آمده است و چون آثار اخلاق خبیثه که ثمرات تسلط نفس اماره است بر احوال آدمی غالب شود در خسران و خذلان افتد و از نور ایمان محروم ماند و از درگاه عزت مهجور گردد که نفس اماره دشمن دل و مخالف دین است و همیشه در تربیت خود مشغول باشد و از متابعت شرع تمرد نماید و آفت نفس بر مرد بیشتر و بتر از آفت کافرست و زیادت از کید ابلیس و مکر اوست که نفس با مرد در پیراهن است از اینجا گفته اند که بدترین دشمنان و صعب ترین بلاها نفس است و علاج او دشوارتر است و دواء او مشکل تر که دشمنی است درونی و هرگاه که دزد در خانه باشد دفع او دشوار بود و دیگر که او دشمنی است محبوب و آدمی از عیب محبوب خود کورست هرچه از نفس خود بیند نیکو پندارد پس چون چنین باشد دیر بود

که آدمی را

که آدمی را نفس در فضیحت کشد و در هلاکت افکند و او را از
بجحیم ای برادر چون نیکو نگاه کنی اصل جمله فتنها و فضیحتی
وخواری وهلاکت وکناهان وآفت که خلق را پیش آمده است
از اول آفرینش تا روز قیامت همین از نفس است و هر کرا
بلایی افتاده است بسبب نفس است تنها یا بمعونت وشرکت
او تا روز قیامت نیابی درمیان خلق فتنه وضلالتی وفضیحتی
ومعصیتی مگر از نفس وهوا او واگرنه خلق همه در خیر وسلامة
بوده اند پس چون دشمنی بدین طریق باشد واجب است مر
عاقل را قهر کردن بروی وخلاص جستن از وی اما یکبارگی قهر
کردن بروی ممکن نیست کسی را چنانک دشمنان دیگر را زیراک
او مرکب است وآلت مر طالب را واز کشتن وی نیز یکبارگی
دشوارست بسبب مضرتی که در آنست پس اینجا حاجت
افتاده است چرید راه میانه وآن آنست که بپروری
وقوت دهی او را بقدر آنک کارها را احتمال کند وضعیف
کنی وقهر کنی او را چندانی که از فرمان تو نگذرد و هرچه جز این طریق
است غلط است که در حدیث آمده است از مصطفی صلی الله علیه وسلم
عبد الله مسعود را دید رضی الله عنه که بسیار ریاضت کرده بود و دا

نفس
بنزدیک محققان عینی است
قالب یا صفتی است مر قالب را
شیخ الاسلام والمسلمین قدس سره
[illegible]

جنان

سلوک بمجاهدت بجایی رسیده بود که قوت ازو ساقط گشته بود
ودست و پای از حرکت فرو مانده و حدقه چشم در قعر دماغ فرو
رفته سید عالم علیه السلام چون حال او چنان دید نه پسندید
گفت یا عبدَ الله اِنَّ لِنفسِکَ عَلیکَ حقًّا دست گیده
دار که نفس ترا بر تو حقی است و چون قصد هلاک او کنی ما
خود کردی و در معصیت افتی پس معلوم شد که ریاضت
نفس بعلم باید کرد تا نفس نه هلاک شود و نه بر تو مسلط
کرده بی فرمان شود و این طریق میانه آنست که او را با قوی
لگام کنی والکی کویی آن دابه ایست بی فرمان و سرکش او را
چگونه لگام توانم کرد بدانک حیله در وی آنست که او را اول
نرم کنی تا لگام توانی کرد و عالمان این کار گفته اند نرم کردن
نفس به چیزست یکی آنک شهوتها و لذتها ازوی باز داری
که دابه سرکش چون علف نیابد نرم شود یکی از علما گفته
است که تباهی و جهل و سرکشی نفس بجدی است که چون
خواهد که معصیتی کند یا بارزویی برسد اگر شفیع آری
خدای را پس رسول را و جمله انبیا را و کتب را و همه سلف
صالح را وعرض کنی بدو مرگ را و گور و قیامت و بهشت بیشینیان

ودوزخ

ودوزخ راهرگز باز نه ایستد وترک آن معصیت وشهوت
نکند وچون از نانش باز داری باز ایستد دوم آنک بروی
بار گران از عبادت بنهی که دراز گوش را چون بار بسیار کنند نرم
شود خاصه که از علفش کم کرده باشند سیوم آنک یاری خواهی
از خداوند تعالی وبدو بناهی واگر نه از شر او خلاص نیست
وچون بدین سه چیز مواظبت نمایی نفس سرکش فرمان بردار
تو شود ولگام بذیرد ودرین حال تعجیل کن ولگام تقوی
برسرش نه واز شر او ایمن شو واگر گویی تقوی چیست
تابدان لگام کنم بدانک تقوی گنجی است عظیم ومملکتی است
بزرگ که همه چیز را از دنیا وآخرت جمع کرده اند ودر
زیر آن یک خصلت نهاده که نام وی تقوی است قتاده گفت
رحمه الله که در توریت است ای فرزند آدم تقوی کن
وهرجا که خواهی خوش بخسب بس این خصلتی است
جامع هر جملهء خیرات را وکفایت کننده است هر همه مهمات
را ورساننده است ورهاننده است بنده را بهمه مهمات ورساننده
است بنده را بهمه درجات وکرامات واین اصلی است که بران
مزید نیست اکنون بدانک در تفسیر زاهد آورده است که تقوی

بردو گونه است اصل وفرع تقوي اصل پرهيز بودنست
ازمعصيت باوردن طاعت ومشايخ گفته اند رضوان الله
عليهم كه منازل تقوي سه است يكي تقوي از شركست
ودوم تقوي بدعت است سيوم از معصيت است بس
تقوي پرهيز كردن است ازهر چيزي كه مي ترسي از مضرت
آن دردين خويش نه بيني كه مرد رنجور پرهيز كننده را متقي
گويند چو از هرچيزي كه او را زيان دارد پرهيز كند ازطعام
وشراب وميوه وغيرآن واگر از مضرت آن مي ترسي دردين
دو قسم است يكي محض حرام ومعصيت ودوم فضول
حلال ازانك چا باشد كه فضول حلال آدمي را بحرام محض و
عصيان كند بس هركه خواهد از مضرت دين ايمن
باشد از محض حرام ومعصيت پرهيز كند از فضول
حلال خود رانگاه دارد بس تقوي بالغ وجامع پرهيز
كردن است ازهرچه كه دين را زيان دارد وآن معصيت
است وفضول حلال درين كار غافل نبايد بود كه فرصت
غنيمت است بود كه طلب كني ونيابي عيسي عم گفته الله
دنيا سه روز است دي گذشت ازان بردست تو چيزي نيست

اصل تقوي باوردن ايمان وتقوي فرع پرهيز بودنست

بالغ

وقردا

وفردا نبي داني كه يابي يا نيابي روز سيوم آنست
كه تو دريابي بر دست تو همان بيش نيست آنرا غنيمت
دار و ابو ذر رضي الله عنه گفته است دنيا سه ساعت
بيش نيست ساعتي گذشت ازان بر دست تو چيزي نه و
ساعتي ديگر نداني يابي يا نيابي و ساعت سيوم آنست
كه تو دراني بس از روي حقيقت نيست عمر تو مگر يكساعت
و بزرگي و محققي گفته اند دنيا سه نفس است نفسي گذشت
كردي آنچ دران كردي نفسي ديگر نداني يابي يا نيابي نفس
سيوم آنست كه تو دراني بسا كس از نفسي تا نفس ديگر نرسيده
اند بس ع الكيس بيني نه يك روز را و نه يكساعت را مگر يك نفس
بس بشتاب درين يكنفس بتوبه و طاعت شايد كه تا آن زمان در نفس
دوم نماني و براي رزق اندوهگين مشو شايد كه تا آن زمان كه بقوت
محتاج شوي بميري بس تباه باشد كه آدمي غم يك روز و يك
ساعت بخورد و او در نفس دوم [illegible] خرد و ياد كن آنچ
رسول عليه السلام در حق اسامه رضي الله عنه فرموده است
كه اسامه را از احيدست كه بمهلت يك روز كنيزك خريده است
والله ننهادم قدمي كه گمان بردم كه فرود شو اخر فرياد بر ندارم

بس مرید باید که بدین مواظبت نماید و شب و روز تکرار کند
در منجر رفتن هر آینه امیدش کوتاه کرد و نفس خود را
برهیند شتابنده در طاعت و تعجیل کننده در توبه و زهد
کننده در دنیا مشغول شوند در استعداد درک عاقبت
بخیر باد بسم الله الرحمن الرحیم

نکته هشتاد چهارم در مجاهده و ریاضت نفس

برادر شمس الدین رزقه الله مخالفة نفسه بداند که مجاهده
نفس و ریاضت او ستوده است در همه دینها و در مذهبها و
در عیان همه قوم محقق و مبطل و جمله محققان مجاهده اثبات
کرده اند و یکی از اسباب مشاهده دانسته که المشاهدات مواریث
المجاهدات مشاهده میراث مجاهده است و آن بنا کرده اند
بر قول خداوند تعالی والذین جاهدوا فینا لنهدینهم
سبلنا ط آنک مجاهده کند مشاهده یابد و نیز گفته اند در
انبیا و اثبات شرایع و نزول کتب و جمله احکام تکلیف
همه مجاهدات است و اثر مجاهده پیداست در تبدیل طبایع
و اظهار صفتها غریب و عجیب و این را در شاهد دلیلست
و انکار این انکار مشاهده است و مکابره عیان بود نه بینی که

اسپي توسن را بریاضت از صفت حیوانی بصفت مردمي
مي آرند وصفتها اندرو جبدل ميكند تا تازيانه از زمين بر دارد
وسوار را دهد وگوي بدست بگرداند و مانند اين وكودكي
بي عقل عجمي را بریاضت عربي زبان مي كنند سخن طبعي
اندرو جبدل ميگردانند وبازي وحشي را بریاضت در آن
درجه مي رسانند كه چون بگذارند برود وچون بخوانند باز آيد
و اندر رنج بند بروي دوست تر از آزادي بود و سگي پليد
را بمجاهدت بدان محل مي رسانند كه كشته او حلال بود چون
كشته مومن بسي مدار جمله شرع در مجاهده است رسول صلي
الله عليه وسلم اندر حال قربت حق تعالي و با وجود امن
عاقبت ولباس عصمت چندان مجاهده كرد از گرسنگيهاء
دراز و روزها وصال و بيداريها شب كه فرمان آمد يا محمد ما
قرآن بتو بران نه فرستاده ايم كه خود را هلاك كني واز ابو هريرة
رضي الله عنه روايت مي آرند كه رسول عليه السلام اندر حال
عمارت مسجد خشت ميكشيد ومن مي ديدم كه وي را رنج مي رسيد
گفتم يا رسول الله آن خشت بمن ده كه من بجاي تو اين كار كنم
گفت يا ابا هريرة خذ غيرها فانه لا عيش الا عيش الآخرة تو

خشتی دیگر بردار یا ابا هریره که سرای عقبی آخرت است
دنیا منزل رنج و محل مشقت است در جمله مر اهل این
قصه را مجاهدت و ریاضت پسندیده است باتفاق اما دیدن آن
است زانک مجاهد فعل بنده بود و مشاهده داشت حق تعالی تا
داشت حق نباشد فعل بنده قیمت نگیرد تا توانی از فعل خود
عبارت مکن واندر هیچ صفت نفس را متابعت مکن
که وجود هستی تو حجاب تست اگر بعضی محجوب بودی
بعضی دیگر بر خاستی چون کلیت تو حجاب است تا بکلیت
فانی نگردی شایستهٔ لقاء و مشاهده نگردی اینجا یک نکته نکو
دارد وآن آنست که مجاهدهٔ نفس مر فناء اوصاف نفس را بود
نه فناء عین نفس را که اصل انانیت وی نیست نگردد اما
چون طالب بمجاهده اورا مالک شد منقاد خود کرد اید باک نبود
از بقاء وی اندر وی بس بدانک گرسنگی را شرفی بلندست
و بنزدیک جمله خلایق و طوایف ستوده زانچ از وی ظاهر
گرسنه را خاطر تیزتر بود و فهم صافیتر بود و تن درست تر بود
از ابو العباس رضی الله عنه می آرند که گفت طاعت و معصیت
من در دو کرده بسته اند چون بخورم مایه همه معصیتها اندر خود

بابم

یابیم وچون نخورم اصل همه طاعتها در خود بینم بزرگان
گفته اند اصلاح شکم دشوارترین کارهاست بر مرید وضرر
او بیشتر واثر وی قوی تر ازانک منبع ومعدن جمله معصیتها
اوست واندر جمله اعضا قوت وضعف وعصمت ومعصیت
از شکم میخیزد پس بر تو باد نگاه داشتن شکم اول از حرام
وشبهه پس انان از فضول حلال اگر خواهی که تا کاری بود
که خورنده حرام وشبهه از جمله راندگانست اورا توفیق
بر عبادت نبود یحیی معاذ رازی گفته است که عبادة
خزینه خداست وکلید ان خزینه دعاست ودندانها ان
کلید خوردن حلالست وچون کلید را دندان نباشد در
نگشاید چون در خزینه نگشاید طاعتی که در خزینه بود چگونه
بردست اید دیگر انک خورده حرام وشبهه از فعلهاء خیر
محرومست واگر ناگاه خیری بکند قبول نیست باز برو رد
بسیار خوردن از حلال
کنند پس انان فعل نباشد اورا مگر رنجی اما فضول
حلال افت عابدان است وبلاء مجاهدان است که بسیار خوردن
حلال سختی دلست ورفتن نور ایمان وکم شدن فهم و
علم است که بری شکم طبیعت را بر دست خواجه سلیمان

دارانی گفته است رحمة الله اگر خواهی که بعث دینی و
دنیاوی مشغول شوی هیچ مخور تا آن زمان که از آن فارغ
شوی که اکل باطل کننده عقلست و بسیار خوردن فتنه
جمله اعضاست و باعث است مر فضول و فساد را که آدمی
چون سیر شود همه فضول خواهد ابو جعفر گفته است
رحمة الله که شکم عضوی است که اگر گرسنه باشد همه اعضا
سیر باشد از معصیت و اگر او سیر باشد همه اعضا گرسنه باشند
بمعصیت. حاصل سخن آنست که افعال و اقوال آدمی بر حسب
طعام و شراب اوست اگر در شکم شبهه و حرام در رود افعال
واقوال همه حرام و مکروه بیرون آید اگر فضول حلال در رود
اقوال و افعال همه فضول آید پس گویی طعام تخم اقوال و افعال شراب
است که از وی می روید یحیی پیغامبر علیه السلام ابلیس
را دید علاقها بدست بر سید که این چیست گفت شهوتها
است که بلان آدمیان را صید کنم یحیی پیغامبر گفت علیه
السلام مرا بدین صید خود کنی گفت نی مگر آنکه شبی سیر
خورده بودی و گران شده از نماز باز داشتم ترا یحیی علیه السلام
گفت من بعد ازین هرگز سیر نخورم ابلیس گفت لاجرم

نیز یحیی را

نیز کسی را بعد ازین نصیحت نکنیم این حال کسی است زهی عمر خود یک شب سیر خورده بود چگونه باشد حال آن عمر یک شب گرسنه نبودیم و هوس و فضولی آنک عبث کنیم و دیگر گفته اند سختی سکرات موت بر قدر لذت حیاتست هر کرا لذت در ایام حیوة بیارست سکرات موت برو سخت است در جمله فواید گرسنگی بی حد و عدد است و آفت سیری بی شمار و بار شکم کاری مشکل و حدیث لقمه شبهه و هول چنانک شنیدی و اگر اینجا گویی بس حجت حکم صله و شرح رد کردن و بحث کردن در آن واجب بود بدانکه گفته اند چون ظاهر آدمی در ستر و صلاح باشد باکی نیست در قبول کردن صله و صدقات ایشان و واجب نیست بر تو بحث کردن و گفتن که زمانه تباه شده است که آن گمان بد بردن است بمسلمانان و ما موریم بگمان نیک بردن بر مسلمانان پس ازین بدانک اصل درین باب آنست که بدانی اینجا دو حجت یکی حکم شرع و ظاهر او و دوم حکم تقوی و حق او و حکم شرع آنست که هرگاه کسی که ظاهر او صلاح است ترا چیزی دهد بستانی نپرسی که از کجاست مگر آنک بیقین بدانی که این

جیز بعینه از غضب یا از حرام محض است و حکم تقوی
آنست که نگیری از کسی چیزی تا نپرسی و یقین شود ترا
که دران هیچ شبهتی نیست بگیری و الا رد کنی اگر کسی
گوید اینجا که ازین تقریر معلوم میشود که تقوی مخالف
شرع است جواب بدانک وضع شرع بر آسانی است و وضع
تقوی بدشواری چنانک گفته اند که کار بر متقی تنگتر از عقلا
بوده است و با این همه تقوی مخالف شرع نیست و هر دو در اصل
یکی اند و لیکن بدانک شرع را دو حکم است یکی حکم جایز
دوم حکم افضل جایز را حکم شرع گویند و افضل را حکم تقوی
گویند پس این هر دو در اصل یکی باشند با انک از روی ظاهر مخالف
یکدیگرند ای برادر این راه راه جوانمردان است و این کار کار بلند
همتانست پاک بازی و سربازی است آورده اند شیخ ابوسعید
را رحمة الله گفتند فلان جای حمام است استاد بر خاست با جمعی
از مریدان آنجا رفت او را دید بوریایی در خود پیچیده و بر خاکستر
نشسته شیخ گفت حمام استاد تویی گفت چنین میگویند شیخ
گفت این نام استادی بچه یافتی گفت براست بازی و پاکبازی

کرم خورده

آنچه بعمل ز سرفرازان نکنیم و ز علم ز خلق بی نیازان مائیم
افکنده، کعبتین بازان مائیم :: خاک کف پاکبازان مائیم ::
ای برادر مَنْ كَانَ أَضْعَفَ فَالرَّبُّ بِهِ أَلْطَفُ رَبُّ
الارباب کار ضعیفان چنان بسازد که جمله مقربان قدس بتعجب
بمانند صد هزار مقرب و مقدس در بحار رکوع و سجود غواصی
کردند و کس حدیث ایشان نمی گوید و اینجا گدایی بی نوایی
چون از خواب در آید گوید آه بیگاه شد رب الارباب در صحیفه
مجید بر عالم و عالمیان بر آسمانیان و زمینیان او را جلوه میکند
تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ و سکی بر جی دوستانش وبی
چند برداشت خاک قدم او توتیای دیده مقربان ساختند و در
قرآن مجید تا قیامت بنواختند وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ
بِالْوَصِيدِ عاقبت و خاتمت جمله مسلمانان بخیر باد

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب سی و دوم در بیان
نفس برادر اعز شمس الدین بداند که شعراء طریقت را بدین
اتفاق است که اول درجة التجرد في المعرفة تبرء الانسان عن نفسه
اول درجه آشنایی با خداوند عز و جل بیزاریست از خویشتن
تا از خویشتن بیزاری نستانی بمراتب آشنایی راه نیابی همه خشم

مائیم
بای

العجلة والعجلان بگیری بریدن

حردان با خویشتن ازانست که نهاد ایشان سد راه آشنایی
ایشانست همه تیغها برخود بدین آزمایند و همه قهرها برخود
بدین رانند تا این سد بی دولتی را پست کنند و دل بحضرت
معرفت راه یابد یا در راه طلب خاکستری گردد مثنویات

زهی عزت که چندان بی نیازیست ٭ که چندین عقل و جان انجا بازیست
زهی غیرت که گر بر عالم افتد ٭ بیکساعت دو عالم برهم افتد
زهی حسنا که گر یک ذره ابلیس ٭ بیابد کوی بر باید ز ادریس

اَرَاْیْتُمْ اَلنُّوْرَ بِالْقَدْرِ وَالْفَلَاحُ بِالْاُنْسِ اینچنین دولت
باچنین سد بدبختی نبود الضدان لایجتمعان نه کار آب
و گلست نه مایه لم یکن فکان است درگاهی است ازلی النعت
ابدی الوصف اگر همه آفرینش مرد ارند عزت درگاه گرد
زلت نگیرد و اگر همه متمردان صدیق گردند غنا درگاه او خریدار
نبذیرد

مثنویات

زهی ساحت که گر عالم نبودی ٭ سر موئی از انجا کم نبودی
زهی وحدت که موئی در نگنجد ٭ درانه وحدت جهان موئی نسنجد
زهی حیرت که جانرا هست در تو ٭ که اکنون عاجز شد و دل پست در تو
کار هر گوهر فرداست حدیث معرفت نه کار آب و گلست و نه کار

عباد و زهاد

اورا

قلندری حلالی از خیالی ز غم ٭ حدیث عشق تو ز دیدم کرانی نیست ٭
جنین از رهت آرا رکیا تو نشد ٭ که رهی ملتهی خو ز آرا کرانی نیست ٭

عباد و زهاد ست کار کار درد زدگان و گرسنگان و برهنگان
است که ورد جان ایشان اینست ابیات

در راه تو بمیرم گرچه ترا نه بینم ،، باری خلاص یابم از ننگ زندگانی
زانجا که رفتهٔ تو نعوذی اگر سلامی ،، بر دست باد باری از خاک ره نشانی

چنانک سلطان العارفین قدس الله روحه گفت وَجَدْتُ
هٰذِهِ الْمَعْرِفَةَ بِبَطْنٍ جَائِعٍ وَبَدَنٍ عَارٍ اول کلید
درگاه آشنایی برهنگی و گرسنگی است تا با این صفت در سازی که
عزیز و کلید در راهست همو گوید رحمة الله اَلْمَحْجُوبُوْنَ عَنِ اللهِ
تَعَالٰی ثَلٰثَةٌ اَلزَّاهِدُوْنَ بِزُهْدِهِمْ وَالْعَابِدُوْنَ بِعِبَادَتِهِمْ
وَالْعَالِمُوْنَ بِعِلْمِهِمْ ان سخن بحدیست که عجایب و بدایع وی
انقطاع نپذیرد و تا در دل اندیشه بود که در همه عالم کسی است
بتر از من متکبر باشی نگر تا کلاه دعوی بر سر ننهی که دور افتاده
باشی و تکبر را کمر بسته باشی و حدیث معرفت نه کار متکبر است
مَادَامَ الْعَبْدُ یَظُنُّ اَنَّ فِیْ جَمِیْعِ الْخَلْقِ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنِّیْ
فَهُوَ مُتَکَبِّرٌ مَحْجُوْبٌ مادام که بنده گمان برد که در همه خلق
بتر از همه من هست پس وی متکبر و محجوبست مثنویات

جو علمت هست با علمت عمل کن ،، پس از علم و عمل اسپ رحل کن

این زهد تو بار نامهٔ تست
زنار من تو جامهٔ تست

ترا با علم دین یکذره کردار ، بسی کم زانکه علم دین جزوان
برو کاری بکن کین کار خاص است ، که علم دین ترا حرفی تمام است
یحیی معاذ رازی رحمة الله گوید نزدیک خواجه ابو یزید در آمدم
او را دیدم پاره پوست در سر پیچیده و برسن لیف ازار بر
بسته تکبیر بکرد گفتم یا برهان الموحدین در مملکت هیچ حادثه
افتاده است که تکبیر گفتی گفت یا یحیی اگر خواهی که سر این
بدانی در روم رو او گفت بروم چون بروم در رسیدم حصاری
بزرگ دیدم با خلقی انبوه از اعداء دین سوخته و خاکستر
شده گفتم این چیست گفتند اهل این شهر با لشکر اسلام
در جنگ پیوسته بودند و هزیمت بر مسلمانان نزدیک شده
بود ناگاه از جانب بسطام آواز تکبیر بر آمد و در عقب
آن آتشی پدید گشت و درین حصار افتاد همه یکبارگی
هلاک شدند باز گشتم ببسطام باز آمدم بایزید را دیدم
بر سر دو انگشت پای نشسته و متحیر وار مناجاتی
بدرد میکرد تا نماز خفتن همچنان بود چون فارغ شد
باز نگریست مرا دید گفت یحیی بحضرت ربوبیت بودم
سی هزار درجه مرا کرامت دادند در هر درجه مرا با حضرت

عزت ربوبیت ما جانی رفت تا آخر گفت یا بایزید
مرادت چیست گفتم اُرِیدُ اَنْ لا اُرِیدُ مرادمن بی
مرادی است وخواست من بی خواستی است بیت

زبان ماند بنامت هنوز سیری نیست ؛ دریغ عاشق مسکین که یک زبانه دارد

یحیی گفت جا نخواستی که ترا آشنایی خود کرامتی کردی گفت
اَغارُ عَلَیْهِ اَنْ یَکُوْنَ کَمِثْلِکَ گفت مرا غیرت نمی گذارد
تا در آشنایی خوض کنم که زنت بر دامنت بدلم باصفت حدثان
آشنا کرد گفته اند تا بایزید یحیی گردد برین کلمه که اغار علیه
تا یحیی را بدو راه بود وطریقت ایشان آنست که روش
خود را پیدا نکنند تا از زخم غیرت و زحمت راه روان ایمن
باشند

مثنویات

تو کی با حق بشب دراز گویی ، دگر روز آن بفخر باز گویی
ریا و عجب کوه آتشین است ، نمی دانی که کوه دوزخ اینست

یکی از جملهٔ مشایخ میگوید ده سال آب گریستم و ده سال
خون گریستم و ده سال صدید گریستم اکنون ده سالست که خنده
میکنم آن پیر چنین پی گم کرده بود از حیرت و اندوه دین
خون میگریست و بی خبران سرزنش عشق او می زدند

صد بار
دیدم بخون

بیت

از پی عشق همه طعنهٔ زنان بی‌خبرند ،، ای مسلمان همه فریاد ازین بی‌خبران

بزرگ غلطی افتاده است خلق را در حدیث معرفت و بیشتر
آنند که می‌ندانند که نهایت دانش همه دانندگان آنست که بدانند
که می‌ندانند و نهایت همه شناسندگان آنست که بشناسند که می
نشناسند باجاه جلال و جمال لا اله الا الله نستغفر الله
از هرچه گفتیم و با کبریاء سلطنت لا اله الا الله نتوب الیه
و از هرچه دانستیم

مثنویات

جهان از تو پر و تو جهان نه ،، همه در تو گم و تو در میان نه

جهان بر نام تو و ز تو نشان نی ،، شده بیننده عقل تو عیان نی

جهان عقل و جان حیران بمانده ،، تو در پرده چنین پنهان بمانده

ز عجز خویش چه گوییم ای پاک ،، تویی معروف عارف ما عرفناک

ای عجب همه شجاعتها که بگوی معرفت رسد زبون عشق
گردد و همه دریاهای علم که بموج قدرت رسد قطرهٔ گردد
و همه عزتها که قصد طلب کنند بمرکز مذلت گردد و همه دعویها
که بحدیث پاکی او رسد بهرزه تهمت شود و اگر برای تمهید
عجز خلایق را نبودی کی گفتی وما قدروا الله حق قدره

همه عالم

همه عالم خدای شناس اند اما آشنایان خدای عزیز اند
هزار هزار خدای شناس را بر جنازه نهند تا یک آشنا را
بر گیرند سر این آنست که خواجه جنید میگوید رحمة الله علیه
هزار هزار مرید صادق را بامداد در منهج صدق در کشیدند
و بعقرب معرفت همه را بدریای قهر فرو بردند تا ما خریدۀ فلک
ارادت گشتیم خواجه ذو النون مصری را گفتند بیش از هرچه
خواهی گفت اُرِیدُ اَنْ اَعْرِفَهُ قَبْلَ مَوْتِی بِلَحْظَةٍ آرزوی
من درین دم بازپسین آنست بیش ازانکه دم منقطع شود یک
لحظه بدولت آشنایی او رسم شوخی گفته است بیت
چون هیچکسی رها نکنی تا با تو بتو رسم ، باری بسینه من این آرزو نماند
ازینجاست که گفته اند که سالکان این راه بیشتر از دنیا که بیرون
روند باد در دلکی بیرون روند اندوه کنان این حدیث هرگز بساط
ماتم بر نگیرند خلق آیند و روند و آسمانیان را باسمان برند و زمینیان را
بر زمین برند اما هرگز بلاس ماتم این حسرت از کوی الله وهلیان
بر نگیرند چنانک درد مندی گفته است قطعه
در هر دلی که در نرود دلبری بسوز ، آتش بخانه که نشد میهمان درون
مردم بر آستان و نرفتم درون کنون ، خاکم نکرد که باد برد ز آستان درون

النون

فان قیل ای معرفتی اقوی به المعرفة الشهودیة قال الرجل لا انطالی اشتهی ان لا اعرفنی معرفت العارفین الذین یستجیبون لا معرفة التصدیق

سفیان عیینه گوید رحمة الله لو بکی محزون من امة محمد
لرحم الله الامة ببکایه اگر یک اندوهگینی در ین امت بگرید
گریستن او عذر همه خلق باز خواهد و خدای عزوجل بر همه
رحمت کند اوحی الله تعالی الی موسی ابن عمران عم
محزون من امة احمد یقول یا رب اقول لبیک لبیک
وحی کرد حق تعالی بر موسی علیه السلام که چون اندوهگینی از امت
احمد گوید یا رب من گویم لبیک لبیک در هر عصری خداوند اندوه
یکتن بوده است و دیگران در بناه او روزگار گذاشته اند خواجه
وکیع بن جراح گوید رحمة الله که امات الفضیل ذهب
الحزن من الارض صاحب منشوران عصر در دولت اندوه
خواجه فضیل بود چون او نماند گفت در عالم اندوه نماند در
کلمات مشایخ است رضوان الله علیهم صاحب الحزن یقطع
من الطریق فی شهر ما لا یقطع من فقد حزنه بسنین
بس مجاهده باید کرد دیگرانرا تا بسالها قدمی در راه دین
بیش روند و بود که نروند اما کسی که با او حدیث اندوه
رفته است قدمگاه اولش بساط صدق بود و استسقاء
او از مشرب محبت بود چنانک گفت بیت

می‌ابکرما

من بکرِ ماءِ قیامت خون خورم بر یاد دوست ؛ جوی شیر انزا بما کو تشنه کوثر بود

و سرّ این معنی فتوی مصطفی صلی الله علیه و سلم اِنَّ اللهَ یُحِبُّ

کُلَّ قَلْبٍ حَزِینٍ و در توریت است اِذَا اَحَبَّ اللهُ عَبْدًا

نَصَبَ فِی قَلْبِهِ نَائِحَةً وَاِذَا اَبْغَضَ عَبْدًا نَصَبَ فِی

قَلْبِهِ مِزْمَارًا خداوند که سنت راند در حق این خلق بدین راند

که دل دوستان خود را بی نوحه گری نگذارد و سینهٔ دشمنان

خود را بی مطربی نگذارد و در هیچ دلی چندان اندوه نبود

که در دل سید انبیا علیه السلام بود وَکَیْفَ یَتَلَذَّذُ مَنْ

یَتَجَدَّدُ عَلَیْهِ الْمَصَائِبُ فِی کُلِّ وَقْتٍ کسی که او را هر

لحظتی نو مصیبتی از غیبی رسد شادی که تواند کرد

ابیات

تو ای بر کرده زین سو سواری کذری ؛ هر اکنون از برای شکار میگذری

تو مست خواب چه دانی که تا چه میگذرد ؛ بر آن دلی که بشبها نهار میگذری

خواجه جنید رحمة الله خواجه سری سقطی را که او بیمر

بود در حالت نزع بمروحه باد میکرد چشم باز کرد و گفت

کَیْفَ یَسْتَلِذُّ بِنَسِیْمِ الْمَرْوَحَةِ مَنْ فِی نَفْسِهِ کَبِدٌ

یَحْتَرِقُ ای فرزند تو ما را باد میکنی و ما را آتشی در جگر زده الله

حسن بصری روزی بگورستان گذر کرد زنی را دید جامهٔ دیباج پوشیده و خود را بیاراسته و بر سر گوری زاری میکرد گفتم ای زن در گورستان جامهٔ دیباج پوشیدن نه صواب است اینجا ماتم گاه است نه جای ساز جامه زن گفت ای شیخ حق شوهر منست مرا بدین جامهٔ دیباج دوست داشتی بر زیارت او آمدم حسن بصری آهی برخواند ... گفت که ای ... زنی ... آمده با لباسی که آن لباس او دوست داشتی

وجی شوند اگر شراره‌ای از آن بر کوه رسد خاکستر گردد این باد

مرحمت تو ما را کی سود دارد ابیات

مرا این تشنگی از بحر آبی دیگر ست دلخواه، نبینی که در هر دیده دریائی دگر دارم

طبیبا خویش را رحمت ملا چون برنخواهم شد، که من اندر سر سودائی دگر دارم

اکنون دلخوش دار هر چند معصیت بیشتر است و طاعتی نه که فتوی

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ عصاة را در پناه گرفته است

و سجل این وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ مفلسان را در

سایهٔ رحمت خود جای داده است چون بخشاینده است از و نومید

نتوان شد و چون بخشنده است بدو نومید نتوان شد ای برادر

چون بخشاینده است نومیدی عاصیان را از رحمت خود کی روا دارد

چون بخشنده است مفلسان را از خزانهٔ رحمت بی نوائی کی گذارد ای

برادر دل شکسته مکن هر چند در حال مفلسی چون چهرهٔ وجود

ترا به نور حسن بیاراسته است فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ و خلعت

خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ بر سر کشیده است جمال جمال

تست و کمال کمال تست اگر در خرابات هوا آلوده گردی قدسیان

ملاء اعلی را بر حصلاء قدس نشانده اند تا از آب

استغفار خویش بشویند و اگر وقتی در بازار شهوت بلوث

معاصی

بر کجاست مردی که کو را
کنا في بشیم من هم بر سمات

معاصی ملوث گردی کرم ازلی و ابدی این ندا در عالم میکند
فَاِنَّ لِوَجهِ المَلِیحِ ذُنُوبٌ لَسْتُ کَاحِدٍ کُمْ سر این معنی
است روزی محمود غازی رحمة الله از کمال عدل در لشکرگاه
خود ندا فرمود که از هر که بی ادبی در وجود آید او را بسیاست
گرفتار کنیم و بقهر بردار کنیم در زمان لطیف منادی را باز
طلبید گفت ندا کن که ایاز در سا ز این بیرون است زیرا که
او به بیخودی در پناه است و بنده نمانست اما شاه است

ابیات

ای کرده محو نیست باحسان گناه ما • بس کرده از سرادق عزت پناه ما •
ایمن شود ز عدل تو جانها اگر شود • در هو عل قضا تو حکمت گواه ما •

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب هشتاد و ششم در
با خود ساختن برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بکرامة
الطالبین بداند که هر که با خود در ساخت و خود را قبول
کرد مرده است هر چند بصورت زنده است هر که حیات او
بحق بود اگرچه مرده است بصورت زنده است بحقیقت حرکت
نه حرکت کالبد است و عام نه عدم کالبد است و بس حرکت جان
بر صورت افتد بر معنی نیز افتد خلق در دریا بر نیست

غرق اند وانبیاء دستگیر ایشان بواسطهٔ انبیا از دریاء
بشریت بیرون کردند و در دریاء توحید غرق شوند چنانک
کسی از ایشان نشان ندهد ای برادر چون آفتاب توحید
طالع گردد هر آینه چراغ هستی تو در تجلت عدم شود
موجودی باشی چون عدم عدمی باشی در صورت وجود معنی
این سخن آن بود که چراغ را با عین آفتاب هیچ ولایتی نبود
وولایت بکلی آفتاب را بود چون از وجود او را ثمره نبود
وجود او چون عدم او بود اگر کسی گوید که عدم ضد وجود
بود ووجود ضد عدم یک چیز در یک حال هم موجود
هم عدم محال بود وهم جواب آنست که این سخن در عین نیست
در صفات است که عین نگردد وصفات بگردد خلق نگردد خلق بگردد
آفتاب بر آب تابد آب را گرم کند صفات آب بگردد وبدل شود
وعین آب نگردد زیرا که عین برجایست آفتاب در صفات آب
عمل کرده نه در ذات آب و درین اجتماع ضدین نیست حق تعالی
در صفت دشمنان گفت اَمْوَاتٌ غَیْرُ اَحْیَاءٍ وَمَا
یَشْعُرُونَ ه بیگانگان زندگانند از روی صورت و مرده
اند از روی معنی زیرا که حقیقت زندگانی آن بود که ذات

حیات

حیات خود متمتع بود وآن در حق ایشان نیست که فردا
در آرزوی حرکت خود باشند و در بلاء وجود خود مانده و در حق
دوستان خبر داده وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي
سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ کسی باید که
جان بر سر راه بنهد و بی جان براه فرو شود تا آنگاه که او را
این تخصیص بود که عند ربهم و هر که با جان براه فرو شود
او را برضوان فرستند کو بیا. این مهمات تست و هر که بی جان
براه فرو شود و بقدم عشق رود او را بهیچ واسطه
باز نگذارند این یک طایفه معدومات موجود اند و آن
طایفهٔ دیگر از بیگانگان موجودان معدوم اند دوستان
بی وجود با وجود اند و بیگانگان با وجود بی وجود اند ولیکن
شرط آنست که از همه عالم بگریزی بر خود برآیی و دل از
خود برداری و دست از خود بشویی چنانک اصحاب کهف
کردند و از دل خود کهف سازی و در دل برآیی و چهار
تکبیر گوئی بر خود و سگ نفس را از در خود بیرون کنی
تا اینرا بر خلق جلوه کنند چنانک اصحاب کهف را کردند
لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ

منهم رعب تاهرده را سبب شود چنان سیاست
وهیبت در ایشان نهاد کر سلطان انبیا گفت که اگر ایشانرا
را ببینی هر آینه باز گردی بفر ادو دلت پر شود از خوف
و آفتاب بنجا که گذر کند کمر وار گرد خدمت آن سک که
بر آستانه دوستان سر باز نهاده است نگاه میدارد یکی
بنگر ایشان سر ببالین نهاده آسمان و زمین و ملایکه ملکوت
بخدمت ایشان کمر بسته و ایشانرا از ایشان بستده و موجودات
و مخلوقات از کار ایشان بتعجب مانده هر که از خود بگریزد
و ترک خود بگوید و در پناه حق شود حق بروی همین نکوئی
کند که با ایشان کرد و اگر خود چنان بلد کاه او شوی که ایشان شدند
با تو همان کند که با ایشان کرد مرید طالب در راه چون عیسی
پیغامبر باید صلوات الله علیه که هیچ جا قرارش نبود که گرد
عالم سیاحت کردی گفتند چندین سیاحت از بهر چیست
گفت بود که روزی صدیقی قدمی جائی نهاده بود که خاک
آن مارا شفاعت کند اگر در جمله صدیقان یکجا کسی بدرد
عیسی علیه السلام نرسد و نیاید در راه چنین ای برادر هم تو
کره ادرداده الله جزا بزنا ملیة من الطاعات خلائق

بذرة من الافتقار خير اسمادرين حضرت از طاعتها براست
اگر توانی ذره نیاز بردست آر گفته اند نیاز درختی است
از مرغزار آدم و آدمیان بر آمده است ملائکه را افتخار بود
که گفتند نحن نسبح بحمدک و خاک را افتقار بود که
گفت ربنا ظلمنا نقلست که سلیمان بن داود علیهما
السلام روزی میگذشت موری با موران سخن گفت
ادخلوا مساکنکم گفت قوم سلیمان علیه السلام
می آید نباید که پای بر شما نهند و شما در راه قدم ایشان
هلاک گردید سلیمان پیغامبر چون این بشنید باد را گفت
شادروان ما اینجا بنه که آوازی با نیازی بسمع ما رسیده است
عزیزی از عزیزان طریقت گفته است در خبرست که سلیمان
پیغامبر جمله وزیر سر آن سوراخ بنشست و گفت هر کسی
در کار خویش روید که ما را با این مور نفسی است سلیمان
کار افتاده بود و آن مور نیز کار افتاده نزدیک کار افتاده
بنشست و باید دیگر اندوه و شادی این حدیث میگفتند ایشان
ایشند قدر کار که زنده بوده اند اما ما مشتی مرد کانیم و از
مردگان کار زندگان هرگز نیاید و اگر کسی را ازین عجب آید

ما ناز تسبیح ملکیم
سفود نیاز مردم

الذرة بمعنی النملة والکرم
السلاطین الحرصین الفقراء
یعنی شاد روان مختصر

کر موری کہ باوی تکلیف نیست و باوی حساب و عتاب نیست

وی را با این حدیث چہ کار اینک ھدھد مہتر سلیمان علیہ

السلام و اینک سگ اصحاب کہف خاک بر دیدہ بو الفضول

او میکند والسلام بسم اللہ الرحمن الرحیم

مکتوب ھشتاد ھفتم در تفاوت اقدام برادر اعز

شمس الدین بداند کہ در راہ سلوک میان اقدام خلایق تفاوتی

عظیم است از ھر قدمی تا قدمی و از ھر دمی تا دمی و از ھر سری

تا سری چندان تفاوت باشد کہ از عرش تا ثری اگرچہ در

خلقت و صورت یکسان اند فتوی شرعست الناس

معادن کمعادن الذھب والفضۃ گفت این خلق

ھمہ کان اند و کان ھرچند بظاھر یکسان بود ولیکن در معنی

تفاوت عظیم دارد نہ بینی تا از یک کان زر و از یکی نقرہ

و از یکی آھن و از یکی گوھر این ھمہ خلایق کہ ھستند و

بودہ اند و خواھند بود ھمہ صدفہا اسرار اند در ھر جدی

سری است و در ھر قالبی خداوند را تعبیہ است و در ھر

دلی از سوا ھد دین داعیہ است و در ھر جانی شانی است

کہ عقول ملکی و بشری بر نسنجد درین معنی خواجہ عطار

چون ھفتاد ھفتم ... (marginal note)

رحمہ اللہ

رحمة الله گفته است مثنویات

نبات و معدن و حیوان و افلاک :: میان آب و باد و آتش و خاک
همه در عشق حیکرد ند از حال :: چه در وقت و چه در ماه و چه در سال
اگر جشم دلت کردد برین باز :: برون آید ز یک یک ذره صد راز
همه ذرات عالم را درین کوی :: نبیند یکنفس جز در روش روی
کرداند کین چه اسرار نهانست :: سخن نیست این نور عقل و جانست

اما آنها که خریده لک الارادت اند و مقبول حضرت ازل الله و رهنما
عهد دولت اسلام اند کر حرکت دولت ایشان بر هر که افتاد عزیز
ابد گشت و اگر بر بتخانه رسید مسجد گشت ابیات

دوش حیکویند پیر کی در خرابات آمده است :: آب حیمش یا صراحید رخاجات آمده است
می عمل کرد بدستش بتکده مسجد شود :: یارب آن مقبل جنین صاحب کرامات آمده است

سنت در حق ایشان از درگاه عزت آفرید کار چنین رفته است که زحمت کفش
و نمودن ایشانرا دامن نگیرد و غیرت راه دین نقطه دل ایشانرا به
تیغ قهر سیاست نموده باشد که هر چه نسبت براه آفرینش دارد هیچ چیز
سر از دولت خانه دین ایشان بر نزند غیرت عزت ازلی ایشانرا
در کنف غیرت خویش متواری دارد تا هیچ نظر بر جمال حال ایشان
راه نیابد وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ۝

زیرا که جمیع انسان
کمال کمال خود را در آدمی
مراد و طالب بنی خود است

و می بینی تو ایشانرا که به بینند سوی تو
و حال آنکه ایشان نمی بینند ۝

سر این معنی است در عالم حقایق ابنا انواع القبایل دانند و قدر
شریعت سید عالم ایشان دانند و قدر سنت او ایشان شناسند
بر مقام انبیا ایشان شایند و در بیان احکام شرع چنین صدیقان
باید تا فتوی دهند و بیان حق و بندگان چنین حقربان می باید تا
سخنی گویند و بهمن شنا اغنا امة یهدون بالحق
تربیت واذن ایشانست اصحابی کالنجوم بایهم
اقتدیتم اهتدیتم احوال پیران و پیدان است مثنوی
آنرا که دلیل ره نخ جون حدیث از خود بخود آمدن رهی کوته نیست
چه توان کرد همه از پرده غیب صدیقان نیایند و همه از مادر روزگار
پادشاهان نزایند هزار هزار جان پاک را در کوره طلب فرو گدازند
تا صدیقی را از بیش بیخ بر گیرند و هزار هزار معتکفان
صوامع را از محراب طاعت بیرون آرند و بدوزخ سپارند
تا سینه خراباتی را با عهد توحید دیدار دهند اما مرا و ترا
با حدیث پاکان چه کار و این دولت که دارد مرا و ترا نصیب نیست
و ورد من و تو آنست که خر و کفش است بیت
سگان در کوی تو شب گرد خر را در ره نی طفیل آن سگان باری چرا هم بگرد آن بس
وقتی ذوالنون مصری رحمه الله مریدی را بتجسس بایزید فرستاد

تا از خالد

تا از حالت بایزید او را خبری آرد جون مرید ببسطام رسید
و در کلبهٔ بایزید در آمد او را در صحن حجره نشسته دید نشناخت
و ندانست که بایزید است بایزید او را گفت جه میخواهی گفت
بایزید را میخواهم گفت این ابو یزید وَ اَنَا فِي طَلَبِ
اَبِي يَزِيدَ منذ سنين گفت کلام ابو یزید را میطلبی
اینک من ابو یزیدم سالهاست که در عشق بو یزیدم و هنوز
در نیافته ام آن مرید با خود گفت که این دیوانه است هیچ
نمی داند که جه میگوید بمصر باز آمد و خواجه ذو النون را خبر
داد بگریست گفت اخي ابو یزید قَدْ ذَهَبَ فِي الذَّاهِبِينَ
اِلَى الله برادر من بایزید با قافلهٔ مشتاقان بعالم لا اله
الا الله رفت مارا اینجا تنها بگذاشت اینک این حدیث در اثبات
که ایشان از ابد نیا در آورند و بیرون بردند و ایشان از آنه در آوردن
دنیا خبر بود نه از بیرون بردن شیخ ابو الحسن خرقانی رحمة
الله گفتند که جنید هشیار در دنیا در آمد اما مست بیرون
رفت و شبلي مست در آمد و مست بیرون رفت در ایشان جه
کذبی لو نشاء لکا ما عاینا ذلک گفت اگر جنید و شبلی را
فردا حشر کنند و از ایشان بپرسند که جگونه آمدید و جگونه

شاید ایشان نه از آمدن خبر باشند و نه از بیرون شدن
در حال فرشته در سر شیخ خرقانی ندا کرد که صدقت لو شئنا
ما علمنا ذلک راست راست گفتی ای شیخ اگر از ایشان بپرسی
ایشان خود ندانند کسی که همه خدای را داند از دیگر چیزها
او را خبر نباشد

رباعی

عشاق تو از الست مست آمده اند ٭ سرمست زباده الست آمده اند
می می نوشند و پند می ننیوشند ٭ کایشان ز الست می پرست آمده اند

سخن صدیقان با ایمان بشنو زنهار در حالت صدیقان بعقل
رکیک تصرف نکنی که این عزیزان اند که نظام عالم در قدم ایشان
است و قوام دین در تصرف ایشانست و مشارق عالم در امر ایشان
است و در مغارب عالم منقاد نهی ایشانست نه بینی آنکه سید
کونین است و خواجه عالمین است چون هلال غلام مغیره
را بدیدی در پیش فرا آمدی و گفتی مرا دعائی بکن چون او
دعا کردی خود آمین بگفتی روزی بامداد نشسته بود روی
بیاران کرد گفت قوموا بنا الیه همه برخیزید که کاینات
را درین ساعت کسوت مصیبت هلال بوشانیده اند تجهیز
برخاستند و بر در خانه مغیره رفتند و مغیره را خبر نه که هلال

یعنی تا آن نجم ماه مشکل افتاد
یعنی خواهد آفتاب از دیده افتاد
یعنی ... خواستند از ... زاری

فرمان یافت

فرمان یافته است سرای امکه در خانهء وی هیچکس خوارتر از
هلال نبود اهل خانه را نه از زندگانی او خبر و نه از مردن او
خبر مُغیره بیرون آمد مصطفی را با آن صدّیقان ایستاده
دید در پای جبار کش غلطید پیغامبر گفت مَاذَا حَدَثَ
فِيْ دَارِكَ در سرای تو امروز چه بدید آمده است گفت مَا حَدَثَ
فِيْ دَارِيْ الْخَبَرُ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ در سرای من هیچ چیز بدید
نیامده است مگر خیر پیغامبر گفت یا مغیره عزیزترین اهل
بیت ترا جان برداشته اند و ترا خبر نه مغیره بتعجّب فرو ماند
گفت هرگز این گمان نبردم که هلال را این درجه بود عجب کاریست
در هفت آسمان جلالت هلال را کِلّهء سعادت بسته بودند
و در زمین جز مصطفی کسی او را نشناخت تا بدانی که این حدیث
کار بی نامان است هر که بکاری معروف شد دست از فلاح او
باید شست شَرُّ النَّاسِ مَنْ یُشَارُ اِلَیْهِ بِالْاَصَابِعِ هر که انگشت
نمای خلق شد او را مسلم نیست این حدیث کردن سنت پادشاهی
اگرنه از بهر امان خلق را بودی مصطفی صلّی اللّٰه علیه وسلم
هرگز ازین قدم که اَنَا اِبْنُ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَیْشٍ کَانَتْ تَاکُلُ
الْقَدِیْدَ درین قدحگاه باز نیامدی که اَنَا سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ

کِلّه
قبهء خیمه
و سایه بان یعنی
شامیانه

سنت پادشاهی انست که چون بساط را از خویش در سینه بگسترانند
فیل در چشم اهل عادت و رسم کنند تا هر نا شسته روئی او را
نتواند دید مصطفی صلی الله علیه وسلم دانست که هلال کیست
گرچه در کار او از حضرت مصطفی بود ولیکن تا اجلش نیامد
کسی را از حال او خبر نکردند برای آنکه پرده دریدن نه کار
او بود هیچ منزل آراسته تر و با سلامت تر از منزل
ساریان نیست هلال چنان متواری رفته بود که خواجه
او در خانه ندانست پس پیغامبر علیه السلام گفت اُبْغُوهُ
اَیْنَ مَکَانُهُ اَلَّذِیْ یَکُوْنُ فِیْهِ جای هلال کجاست ما را
آنجا بر مغیره ایشانرا باصطبل ستوران برد هلال را دیدند
(آخور گاه)
در زیر دست و پای ستوران افتاده و جان بداده پیغامبر علیه السلام
در آمد و سر جیاد کاو را در کنار گرفت وَاَغْرَوْرَقَتْ عَیْنَاهُ و
چشمها در آب غرق گردانید و میگفت یا هلال بظاهر برین خاک
افتاده ولیکن حقیقت گوهر تو در حضرت پاکست و هرگز صحابه
مصطفی را در هیچ ماتمی بدان گرمی ندیده بودند و هرگز خویشتن
را حسرت زده تر از آن روز ندانسته بودند همه صدیقان و سروران
قریش در تمناء آن روز بودند که کاشکی جان ما خاکی بودی

کهلال

که هلال بر آن باي نهادي و باکاسکي جانهاي مارا جبار باره
نعلين هلاک کردندي وباخر حضرت رسالت‌پناه فرمود که إِنَّ
لِلّٰهِ فِي كُلِّ زَمَانٍ سَبْعَةَ اَعْبُدٍ بِهِمْ يُنْصَرُونَ وَبِهِمْ
يُمْطَرُونَ وَبِهِمْ يُرْزَقُونَ لَنْ يَنَالُوا بِكَثْرَةِ صَلٰوةٍ
وَلَا بِصَوْمٍ وَلَا بِصَدَقَةٍ اِنَّمَا نَالُوا بِسَلَامَةِ
الْقُلُوبِ وَسَخَاوَةِ الْاَنْفُسِ وَكَانَ هِلَالٌ مِنْ اَفْضَ
گفت خداي را در هر عصري هفت بنده باشند که خلايق روزي
از برکات وقت ايشان يابند واهل اسلام را نصرت از همت ايشان
بود وباران از آسمان بدعاء ايشان آيد اين هلال فاضلتر وعزيزتر
ازين هفت کس بود که درين عصر اند وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ
لَوْ تَاَلّٰى عَلَى اللّٰهِ بِزَوَالِ الدُّنْيَا لَاَزَالَهَا مِنْ مَكَانِهَا
بدان خداي که نفس محمد بقبضهٔ قدرت اوست که اگر اين
هلال سوگند بر خداي دادي که دنيا را يکبارگي نيست کردان سوگند
او سوگند راست کنني واز دنيا ذرهٔ نماندي چنکر ان بي دولت را
بگوي که ملت محمد اينست اگر بر ملت محمدي برين ايمان آرد واگر نه
جيد نامه اسلام باز ده هر کرا مهمي بيش آيد وتدبير آن نداند
اين دعاء با خلاص بخواند کل مهمات او مکفي کرد دعاء اينست

ينا يغلو

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَسْئَلُكَ بِصِدْقِ
اَبِیْ بَكْرٍ وَخِلَافَتِهٖ وَبِعَدْلِ عُمَرَ وَصَلَابَتِهٖ وَبِحَيَاءِ عُثْمَانَ
وَسَخَاوَتِهٖ وَبِعِلْمِ عَلِيٍّ وَشَجَاعَتِهٖ ۲ وَبِسَخَاوَتِ
الْحَسَنِ وَرُتْبَتِهٖ وَبِشَهَادَةِ الْحُسَيْنِ وَغُرْبَتِهٖ اَنْ
تَقْضِيْ حَاجَتِيْ يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ وَالسَّلَامُ ٥

۲ وبشرف فاطمة ونسبها

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۔ مکتوب هشتاد هشتم در
ذکر غفلت برادر شمس الدین بدانکه غفلت ناستوده است
در همه مذاهب و ملل بنده در گناه و معصیت نیفتد تا غافل
نگردد وگفته اند که روزگار بر اهل غفلت تاوانست در خبر است
که چون کسی قدم بر زمین نهد بمعصیتی همه ذرها اطباق زمین
بنالد آیند وگویند بزبان حال که ای بی وفا و بدعهد ما را از برای
آن آفریده اند تا بار عبودیت کشیم نه بار معصیت من آنم که از
پشت من چون آدم صفی الله بوده است و چون نوح نبی الله
و موسی کلیم الله و عیسی روح الله و ابراهیم خلیل الله و
محمد حبیب الله بوده است که صد هفت آسمان و زمین
بنام او آراسته اند حق تعالی مرا کجا آفریده بنعمت قدیم خود
عزیز کردانید که وَالْاَرْضَ فَرَشْنٰهَا فَنِعْمَ الْمٰهِدُوْنَ

حق تعالی

حق تعالی مرا بدین ناز جلوه میکند و تو قدم معصیت بر رخ
ماهی بهی و بی دین محمد نو بس از حرکت ما خواهیم بود امروز مارا
چندانی زن که بس از حرکت ازما باز توانی خورد هر غفلتی که تو
بر ما نموده، چون ترا در حوصلهٔ ما نهفند ما حسرت آن بتو باز نمایم
اکنون امروز کاری بکن تا فردا در نمانی مثنویات
چو دنیا کشت زار آن جهانست، بکار این تخم که اکنون وقت آنست
اگر بیرون شوی ناکشته دانه، تو خواهی بود در سودای زمانه
و گفته اند چون کسی قدم غفلت در کوی دین نهد آن لعین
گوید که مرا نمی شناسی که مسند تدریس ما بر کنید هفت آسمان
نهاده بودند و خطبهٔ اشرف دار اسلام بنام ما کرده بودند ما
این دولتها و سرمایها در باخته ایم و امروز بدروازهٔ شرع بعوانی
نامزد شده ایم یا تاج اخلاص بر سر نه و بکذر و یا با ما در ساز
که تو نه مرد این کاری مثنوی
چو نشناسی سر مویی ز اسرار، زنادانی چه کردی گرد این کار،
و از درگاه قرآن مجید او را این مدد است وَاسْتَفْزِزْ مَنِ
اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ
وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ بکش هر کرا

توانی از ایشان باواز خویش بر کمار هر سوار و پیاده خویش وشریک شو در مال ایشان و فرزندان ایشان در تفسیر هست هر آوازی که نامشروع است صوت اوست و هر مالی که در وی درم حرامست و هر فرزندی که نه بر وجه شروع زاده است اورا دران شرکت است گویی میگوید درگاه عزت شرع را عونی کم از تو نباید بر در سرای پرده شرع بنشین و سوار و پیاده را بر اهل غفلت بر کمار و هر ناشایسته رویی که قدم انبساط برین بساط تعدی کند او بصد تاز میگوید مثنوی

معشوق مرا گفت چنین بر در من ؛ مگذار درون هر که ندارد سر من

آورده اند روزی آدم پیغامبر علیه السلام شیطان را بدید و گفت فَعَلْتَ کَذَا وَکَذَا با ما چنین و چنین کردی گفت یا آدم انکار که خر با تو چنین و چنین کردم مرا چنین که کرد مثنوی

چی بینی و چیرس حالتم را ؛ میکن بقضاء حوالتم را

ای برادر پاک بودن از گناه از اول آفرینش تا باخر کار فرشتگان است و باز مستغرق بودن بمعصیت و بمخالفت در همه عمر پیشه شیطانست و باز گشتن از معصیت براه طاعت بجای توبه و ندامت کار آدم و آدمیانست هر که بتوبه و ندامت تقصیر گذشته

تدارک

تدارک کرد نسبت خویش با آدم درست کرد و هر که بتوبه تدارک
نکرد و بر معصیت تا آخر عمر اصرار کرد نسب خویش با ابلیس
درست کرد اما گفته اند که همه عمر در طاعت داشتن آدمی را
خود ممکن نیست ازانکه وی را بیافریدند در ابتدا ناقص آفریدند
و بی عقل و اول شهوت بروی مسلط کردند که آن آلت شیطانست
و عقل را که خصم شهوت است و نور جوهر فرشتگانست پس ازان
بیافرید که شهوت مستولی شده بود و قلعهٔ دل را بغلبه فرو
گرفته بود و نفس با وی خو کرده و الفت گرفته پس بضرورت
چون عقل پیدا آمد بتوبه و مجاهدات حاجت افتاد تا قلعهٔ
دل فتح شود و از دست شهوت و شیطان بیرون آرد مثنوی

تو این دم در دهان شیر اسیری ✽ چه دانی زانکه این دم شیرگیری ست

پس از اینجاست که توبه ضرورت آدمیانست و اول قدمگاه مرید
انست و این مرید را جز در سایهٔ پیر پخته و راه رفته میسر
نشود الا ما شاء الله و سر اینست که چون فرشتگان گفتند
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا گفت إِنِّي أَعْلَمُ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ نه گفت گناه نکنند ولیکن گفت ما آن دانیم شما
نمی دانید چون ایشان بلوث معصیت ملوث کردند دریای توبه

در پیش است تا شسته و پاک کردند و بشارت همین است
که عمر خطاب گفت رضی الله عنه که هیچ آدمی نیست که نه گناه
کارست ولیکن بهترین گناه کاران تایبانند ای برادر در هفت
آسمان و زمین هیچ آفریده را آن سریر دولت ننهادند که مصطفی
علیه السلام را نهادند و هر ساعت ترس دل آن مهتر از عدل
بار خدای تعالی زیادت بود اگر پاره از ترس دل مبارک او
بر هفت آسمان و زمین قسمت کردندی در همه عالم یک ذره
شادی نماندی وَكَانَ مُتَوَاصِلُ الاحزانِ وَدَائِمُ
الفِكْرِ نقطه دل او در همه احوال در خوف خون می‌کشی
و غم اهل هفت آسمان و زمین میخوردی که نه صدیق
را بر راست خبر بودی و نه فاروق را بر چپ واین اصلی
بزرگ آمده است در دولت اسلام هر کرا عصمت وافر تر
هراس و ترس دلش زیادت تر و هر کرا داغ نیکبختی بر روزگار
ظاهر تر امنش هر لحظه زیادت تر اینست که گفت مثنویات
بزی بد رخودبین بادشا را، آمین مذنبین باید خدا را،
درین ره نیست خودبینی نخستین، تنی لاغر دلی باید شکسته،
آسمان و زمین که بیارا ستند بعصمت مصطفی آرا ستند خطبه

سلطنت

ستار
و کتابه شده

سلطنت در کل افریدش بنام او کردند واول واخر او رابرجراید
مغفرت بثبت کردند وماموں العاقبت کردانیدند این همه کردند
ولیکن یک طرفة العینی ترس از دل مبارک او بر نگرفتند چون از
تبلیغ رسالت فارغ شدی قدم در حجرهٔ دلخویش نهادی
ودر هستی بر خود بر بستی وکمر عصمت باز کردی وکلاه نبوت
فرود اوردی وزبان عذر وبیچارکی بر کشادی وکفتی اَنّي
ذَنْبِي عَظِيمٌ وَلَا يَغْفِرُ ذَنْبَ الْعَظِيمِ اِلَّا رَبٌّ
الْعَظِيمُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ عُتَقَائِكَ وَطُلَقَائِكَ
وَعُتَقَائِكَ مِنَ النَّارِ وقتی که این دعا کردی اسیب اندوه
دل مبارک او جز عزت لا اله الا الله نتوانستی کشید دران حال
کفته اند از همه درختان شکوفهٔ غم بیرون امدی از اسمان طوفان
اندوه بباریدی وتخم زمین را ابر ورحمت امدی وعرش مجید
از درد او متعجب بماندی مقربان اسمان وصدیقان زمین
دل از نجات خود بر کرفتندی ودست از خلاص خود بشستندی
وهمه ذرهاء مملکت عالم لباس تعزیت بپوشیدندی وفریاد
براوردندی که این چه بوده است کفتندی محمد رسول الله
انحضرت عزت عذر تقصیر میخواهد وکوهر عصمت خود را

[illegible]

طلقاء جمع طلیق الطلقاء آزاد شدکان از بند رها شده تاج اسامی

النعم والنعوم حد زمین

از داغ عدل امان حیطلبد و بدین اشارت کرد که گفت مثنوی
جگر خون میشود زین یاد مارا ٭ ز استغنا حق فریاد مارا ۰
ز استغنا اگر فرمان در آید ٭ همه امید معصومان سر آید
اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِیٌّ عَنِ الْعَالَمِیْنَ ۰ دیوسی که سیاست
خویش برد لها معصومان و صدیقان رانده اشکوفه آید
از همه انبیا و اولیا هیچ کس قوت آن بار نداشت که حضرت
عالم حیک کیا اگر از داغ اسپی درد مصطفی صلی الله علیه وسلم
بدلیل آید بقیامت اگر ابراهیم خلیل الله و موسی کلیم الله
خواهند که آنرا ببو بیند بی بدرقه عصمت او نتوانند با این
همه ببوسته این دعا کردی اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِیْ مِنْ عُتَقَائِكَ
وَطُلَقَائِكَ وَمُحَرَّرِیْكَ مِنَ النَّارِ بار خدایا باتش عدل
خویش دل و دیده ما را مسوز و طوق آزادی در گردن ما نه
انکه فرمودی مَا اُوْذِیَ نَبِیٌّ مِثْلَ مَا اُوْذِیْتُ از کلاه نبود
کفته بلا و محنت اینست که بر ما ریختند ما را بر اهل هفت
آسمان و زمین مقدم کردانیدند و کفتند محمد رسول الله
بس معصیت ذریت آدم را بر دامن شفاعت ما بستند
و کفتند وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی را بی الحان

مارا باید

بارا باید رفت و عذر همه مجرمان ما راهی باید خواست و کار همه کاهلان
ما راهی باید کرد گوئی کاه مارا بقاب قوسین بساط افگنند و کاه
بستانه جفا ابو جهل فرستادند کاه شاهدًا و مبشرًا لقب دهند
و کاه مجنون و ساحر و شاعر بشنوانند کاه خطاب لولاک لما
خلقت الکونین اگر قدر تو نبودی ما عالم نمی آفریدمی و کاه
گویند و لو شئنا لبعثنا فی کل قریة نذیرا اگر خواهیم
چون تو در دیهی فرستیم کاه کلید همه خزاین بدین مجرم ما فرستند و کاهی
برای بیمانه جوید سرای بوشحمه جهود بر ندای برادر راه مصطفی
علیه السلام راهی است قهر با نواخت آمیخته و نواخت با قهر آمیخته
راه مصطفی جناح منبر نهاده اند دار هم نهاده اند خواجه عطار
بدین اشارت کرده است رحمة الله علیه

مثنویات

بباید دانست کردن زیر فرمان ؛؛ که جز صبر و خموشی نیست درمان
همه جز خاموشی راهی نداریم ؛؛ که یک تن زهره آهی نداریم
که دارد زهره در وادی تسلیم ؛؛ که بادی بگذراند بر لب از بیم
چنان گم کرده اند این سر بی راز ؛؛ که سر موئی نه بیند هیچکس باز
هزاران موی حیی بکافتم من ؛؛ طریق این بهر خموشی یافتم من
ای مرد آن کرد در نقطه خاک کان بنیادست و معدن فقر تا ملاء اعلی

بتعجب مانده اند که از آدم علیه السلام عشق بازی عجب نیست
عجب ازین فرزندان وی است که در کشتی عنایی چند و در زورق
بلای نشینند و بلسان لطف بر منبر فضل جواب ایشان میدهد
عجب طایریکه ایشان بط بچه اند و بط بچه را آشنا نباید آموخت

اینست که گوید — مثنوی

بچهٔ بط اگرچه دینه بود ۰۰ آب دریاش تا بسینه بود

ای برادر بدان از ساغری که نتایج آب و گل شراب میخورند
کسی نیارست خوردن جامه خاص و عام ملک انی در نگذشت (نتوانست)
که بل عباد مکرمون ۰ اما جامه عهد یحبهم در هژده
هزار عالم جز آدمیان نکشیدند آری این حدیث نه شرابیست
که هر حوصله درکشد و نه سلطانی است که بهر جای فرود آید
و نه کلاهی است که هر سری را شاید و نه بادی است که بهر باغی بوزد
عارفی برین معنی اشارت کرده است برین عبارت — رباعی

ای کفر چه چیزی که مغان از تو بلافند ۰ اسم تو پرستند و از عین تو معافند
یک موی بتو راه نیابند ز عزت ۰ آنانکه در اسلام همی موی شکافند

بسم الله الرحمن الرحیم ۰ مکتوب بیست و نهم در
حسب قضاء حاجات و نماز و دعا و درود در روز جمعه

اعوذ بی

اعز شمس الدین بداند که اگر پنجاه بار بپای برهنه سر برهنه بصوب
شوق از شرق به مغرب شوی و از وطن و دیار خویش بمکه
و مدینه روی جنان نبود که در حسرت نایافت این حدیث یک نفس
خود را باش داری حقا ثم حقا که هیچ ورد عزیزتر از خواندن
روزنامهٔ حسرت نیست کیست که ورد او خود این نیست اگرچه
سالک ملک آسمان و زمین است برین معنی خواجه عطار گوید
رحمة الله علیه

مثنویات

بسی سودا این تقویم پختیم :. کنون از خام کاری نیم پختیم
بسی اندوه گوناگون بخوردیم :. بسی بر خاک خفتیم خون بخوردیم
بسی چون عنکبوتان خانه رفتیم :. بسی همچون مگس افسانه گفتیم
گهی زنار ترسایان ببستیم :. گهی در دیر ترسایان نشستیم
بسی این درد را درمان بجستیم :. کنون از گریه دست از جان بشستیم
بسی گفتیم در آرام نگرفت :. بسی رفتیم راه انجام نگرفت

ای برادر هر کرا درین سرای روزنامهٔ حسرت در دست او نهادند
خطاب اقرأ کتابک در حق او نقد گشت هر کرا قصهٔ
(بخوان تو نامهٔ خویش را)
درد نایافت در سینهٔ او نهادند هزار قیامت در باطنش برخاست
و [illegible] ایام همت او بضاعهٔ قیامت دادند دو قوم کش

قوله ثم حقا ای ثم خذ حقا فیه ای فانتصب حقا علی المفعول المطلق ای بالنون انتصب علی المصدر ای حقا حقا والتکرار للتاکید

جنبانیدند و هرکرا از ایشان ظاهر بتصفیهٔ احوال بباطن مشغول
کردند از دنیاش بآخرت بردند و هرگز تا مکان و زمان بود
این دولت ندیده بودند که در عهد مصطفی دیدند اکنون مرغان
هوا بر فرق آن عزیزان نشستندی مرغان ندانستندی که بر حیوان
نشسته اند یا بر جماد این دانی چیست ابناء آخرت گشته بودند بتحقیق
درین سرای بودند و بدل در آخرت تا درد و دریغ آن روزگار
می گذاشتند که کی بود سید عالم بغزا شود تا ما جانهاء تشنه
را بتیغ اعداء دین بر فشانیم تا چنانک بباطن در آخرتیم
بظاهر نیز در آخرت باشیم عمر رضی الله عنه ببطحاء مکه بیرون
آمدی و در خاک غلطیدی بتضرّع درخواستی و گفتی در لجّ
حراجی یا الله من از خلق نومیدم و در آنچ خلق را از من می باید
خلق از من نومیدند نه مرا بر ایشان بار گذار و نه ایشان را بمن
جان من برگیر تا از بند خویش و عهدهٔ خویش بیرون
آیم و آنکه بیضهٔ اسلام را بشجاعت او نازش بود علی
بن ابی طالب رضی الله عنه در اثناء مناجات دست بر محاسن
عزیز خود بنهادی و با صد شوق گفتی چرا بدبختی را برما
مسلط نکنی تا محاسن ما را چون ما رنگ دهد تا از بام خ[illegible]

بیضه جماعت المسلمین بیضه و البیضه
ایضا اصل القوم و مجتمعهم ١٢

وشجاعة

و شجاعت مردی خویش باز دهیم **قطعه**

هر کسی را که در جهان دردیاست ،، درد او را ببنزد او داروست
داروی درد دردمندان چیست ،، نظر لا اله الا هوست ،

در اخبار معروفست که کسی بود تا عزرائیل بوی رسد او جان
داده باشد چون عزرائیل بیاید او را بیند جان داده متحیر
بماند مخاطب بدو رسد که این بنده آرزومندی که داشت بما
طاقت انتظارش نبود از مصحف مجید بشنو یا ایتها النفس
المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة ط
ای روح با قالب مانده وای قالب باروح در ساخته سفر تمام
شد هر کسی بوطن باز آیند که ماه نو این به که از آسمان خویش تابد

بیت

هرچند غریب بوده بجای دیگر ،، باز آی که هم بر آسمان نیکوتر ،
کار از سر گیریم روزگار روزگار خلوت است و وقت وقت آشتی
چگونه نخواهد بود راضیة مرضیة که ما از تو خشنود
و تو از ما خشنود سر این معنی است که گفت **رباعی**
نوروز بساط شادی افکند بدشت ،، بلبل بگل شکفته بر عاشق گشت ،
امشب تو اینک عهدها تازه کنیم ،، بر آنچ برای خشم گذشت آنچ گذشت

جوانمردان آن درگاه بیشتر از دنیا بیرون روند با درد جگر بیرون روند از حسرت نایافت گفتهٔ بزرگانست که اندوه نایافت این حدیث نزدیک کار افتادگان تمامتر از شادی یافت

رباعی

آنرا که بقاء او از وی باشد ؛ حیران شده در لقاء او می باشد
پیوسته توجه دل خستهٔ او ؛ در کعبه و بتخانه بدو می باشد

روز فتح خیبر رسول صلی الله علیه وسلم یکی را دید از یاران بزغاله ای کوش کرفته می کشید بجانب عبد الله عمر نظر کرد و گفت یا ابن عمر این اسیری بزغاله می بینی در دست آن مرد گفت می بینم یا رسول الله گفت در امت من آزاد مردان خواهند بود که بقیامت بیایند هفت درکهٔ دوزخ در دست شجاعت ایشان اسیرتر از آن بزغاله باشد که بر دست این مرد دوزخ را با هوا کارست و با کوشت و پوستی که از حرام رسته بود با قدم صدیقان و تقوی متقیان نیارد جنید این بزرگان که شمهٔ از حکایت ایشان میشنوی نه از بلغا مبر بودند نفرشتگان بلکه همچو ما بودند ادمیان ایشانرا آرزو خدای حدیث خدای دامن بگرفت نیاز خود دران ارزانی داشتند

و دعوی

ودعوی خویش را برهان ثابت کردند تو نیز همین کن اگر
سیم نداری که نفقه کنی عمر داری بجای سیم در کار دین صرف کن
تا هیچ چیز ترا دامن نگیرد وقدم در وفاء عهد دین نه تا هیچکس
در تو دعوی نکند و هرچه ترا حجاب راه دین است از پیش بر
گیر دیرست که گفته اند که این راهی است که جز بهلاک خویش
منزل نتوان رسید منزلگاه دین هلاک نفس تست هلاک
خود را میان دربند و قدم در راه نه یا زحمت خویش از میان
دین داران بیرون بر و راه بگذار تا مردان در گذرند مثنویات
زخود بگذر قدم در راه دین زن :: مشت این نفس کافر بر زمین زن :
تو گر مرد رهی در ره فرو شو :: قدم در نه فداء راه او شو ::
گرت گویند سر در راه ما باز :: برین شادی تو دستار از سر انداز
اکنون که مرد این کار نیستی چه کنی دست در فتراک مرد این راه
زن خود را بدو بربند که همه کس از مادر سلطان زاید در هر عصری
سلطان یکی بود دیگران همه در ظل دولت او روزگار گذرانند
ای برادر اندوه دین نه اندک کارست انک شنیده سلیمان پیغامبر
را عم هرچه در ثقلین بود از انس و جن و وحوش و طیور
منقاد مملکت او بود در طلب دین می سوخت و هرچه داشت

براي الله وه دين داشت نكر تا نكويئ كه دنيا در صحبت
سليمان پيغامبر بود حاشا و كلا بلك در خدمت او بود نه در
صحبت او و ميان صحبت و خدمت فرق بسيارست درياها
آتشين بايد گذاشت تا از خدمت بصحبت رسي جون
صوت آن مور بشنيد باد را بفرمود تا تخت او را آنجا
بنهاد و جهل هزار روز با آن مور بنشست و از و اسرار
صمديت مي شنيد تا بداني كه خداوند را سبحانه تعالي با افريدكان
خويش سرهاست كه هر كس بدان وقوف نيابد و اكر كسي را
اين اشكال افتد از قران بشنود يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ و ديكر فرمود وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا
يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ با خود مدعي نخوانده باشد وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ط نقلست كه داود پيغامبر در محراب بود موري
در پيش وي بكذشت دست فراز كرد تا او را از موضع سجود دور كند
آن مور بانك بر آورد كه يا داود اين جه تصرف است كه تو آورده كه قصد
ما بدين درگاه خداوند كه از ان قصد داود پيغامبر عليه السلام بناليد
كفت بار خدايا با خلق بكدام سرمايه زيم خطاب آمد تقوي را
شعار خود ساز تا كسي از تو رنجه بكردد در اجرام اصل خير بجوي همدنيا

ادم نخلقه

در سر خلوت نگر اگر با مور خطاب کنیم که از قبای سیاه خویش
بیرون آی چندان شعاع توحید سر از سینهٔ آن مور بر زند که
موحدان عالم خجل گردند سر این معنی بود که حضرت رسالت
در دعا خود گفتی اَرِنَا الْاَشْیَاءَ کَمَا هِیَ آفرید کار خود بمن
چنان نمای که هستند موسی را علیه السلام در مناجاتی کرمی
بود چنانکه روزی یکی در خماران مانده بود در خاطرش گذشت
که هیچ آفریده را این دولت تواند بود که دوش با معرفت در حال
جبرئیل علیه السلام در رسید گفت ای موسی درین بیابان مارا
کسی است که دلهای صدیقان را علاج کند چون موسی آنجا
برسید صفدعی را دید در آب بانگ میکرد چون موسی را دید گفت
یا موسی دیر است تا من منتظرم توام تا نهال پندارت از
دلت بر کنم زینهار بر خویشتن خطبهٔ یگانگی مکن که دوش
مرهدیه که از حضرت حق بتو رسیده است ممر آن هدیه ما بودیم
اول بما عرضه شد پس بتو رسید نگر تا بار دیگر بر خویش آن خطبه
نکنی آری ای برادر حضرتی است که بعضی را بدوزخ ادب کند
و بعضی را بموری و بعضی را بضفدعی چون موسی علیه السلام
شفقت روی بدید دانست که گماشتهٔ حق است کلاه از سر بانداخت

ضفدعی
غوک

وگفت ای گماشته حق تو مرا بهمی یاری ده و قصه این
درد و اندوه ما عرضه کن چنانک گفت مثنویات
ز عزت عقل و جان حیران بمانده، خرد انگشت در دندان بمانده
دری ملا روش سد نتوان گشاده، که انگشتی برو نتوان نهادن
مسدود
نه آنگو می رود زین راز آگاه، نه آن کامد خبر دارد ازین راه
چنان گم کرده اند این سر بی راز، که سر موئی نه بیند هیچکس باز
در خبر است هر که روز جمعه صد بار بر پیغامبر علیه السلام درود
دهد حق سبحانه و تعالی صد حاجت آن بنده را روا کرداند هفتاد
حاجت دنیاوی و سی حاجت آخرت یا سی حاجت دنیا و
هفتاد حاجت آخرت درود همین گوید اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ
عَبْدِكَ وَحَبِيْبِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُوْلِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلٰی
آلِهٖ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ در نسخه بزرگان است هر که در شب آدینه دو رکعت
نماز کند هر چه بخواهد بخواند چون از نماز فارغ شود هزار
یکبار این کلمات را بخواند حق تعالی جمله مهمات او را کفی
کرداند کلمات اینست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ آمَنْتُ
بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ وَتَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الْقَيُّوْمِ چون
هزار یکبار خوانده باشد خواجه معروف کرخی و خواجه حبیب

عجمی

عجمی را شفیع ارد هر حاجتی که دارد حق تعالی براورده
و در هر شب جمعه باید که صد بار این درود مذکور بگوید و مواظبت
نماید اللّهمّ صلّ علی محمّد عبدک و رسولک النّبیّ الامّی
و علی اله و بارک و سلّم فواید بیارست بسم الله الرّحمن الرّحیم
مکتوب نودم در معالجت و نماز و دعا در روز ادینه برای
دفع درویشی و حصول نیکبختی و یافتن خلعت های دینی
و دنیاوی برادر اعز شمس الدّین بداند که هر معاملتی که از درگاه
عزت قران جواز ندارد بی حاصلست و هر خواستی که فتوی
نبوّت بران ناطق نیست همه باطلست و هر دلیلی که در راه
دین بجز از دین بود همه محض ضلالتست و هر استعانتی که
در راه دین بجز از دین خواهی همه مردودست من ادخل
فی دیننا ما لیس منه فهو مردود و تا معاملت تو
باخلاص نبود از عالم قران جواز نیابد و محل اخلاص
دلست پر درد هر کجا نسیمی از اخلاص یافته شد عزت قران
بشارت دادن گرفت چه در حق جنّ و چه در حق انس
قالوا انّا سمعنا قرانا عجبا یهدی الی الرّشد فامنّا
به تا رهم در دها اهل طلب قرات و ننزّل من القران

نماز و دعا در روز ادینه برای دفع درویشی و حصول نیکبختی و یافتن خلعتهای دینی و دنیاوی
باسناد نماز برین صفت نیم چاشت چهار رکعت بیک سلام برای نیت سعادت دارین بگزارد
برین طریق در هر رکعتی فاتحه یکبار و آیة الکرسی ده بار و قل یا ایها الکافرون ده بار و قل هو
الله احد ده بار و قل اعوذ برب الفلق ده بار و قل اعوذ برب الناس ده بار چون از نماز فارغ شود
هفتاد بار استغفر گوید و سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لا حول و لا قوة
الا بالله العلی العظیم هر که این نماز بگزارد هرگز بدبخت نشود و درویش نگردد

یعنی هر که درارد در دین ما
چیزی را ازان نیست او مردود است

گفتند بدرستی که شنیدیم ما
قران عجیب که رهنمونی میکند به
راستی پس ایمان اوردیم ما به

ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین و راه بر سالکان دین
قرآنست که یهدی الی الرشد و چون قرآن براه بری بر
کسی آشکارا شد اگر کوه قافست پیوند سینه وی بود صورت
خشوع کردد که لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته
خاشعا متصدعا من خشیة الله و هر علمی که جواز
از قرآن ندارد بند راه دین است و همه نابینایی است و آفتاب
قرآن که از برج قدم تابد بر آسمان دل تابد که ان فی ذلک
لذکری لمن کان له قلب او القی السمع و هو
شهید عزیزی راست گفته است رباعی

چون رهبر شرع بر ره آید معشوق مراد در بر آید
من ره رو شرع را ز معشوق تاجی ز قبول بر سر آید

مردان این راه خداوندان ارواح اند سخن ایشان زندگانی
است و حیات خلایق از صفا اند و لها ایشانست و قرار عالم
از همت جوف (اندرون) ایشانست و رافت (مهربانی) اهل این سرای از ثمرات شجرهٔ
مهر ایشانست اعمال ایشانرا علل (حیوه ها) نیست و احوال ایشانرا احتجاج
نیست و اقوال ایشانرا حد نیست و علم ایشانرا آفت نیست
تا بتیغ انکار هر چه را اسم و رسم بدان رسد سر بنهد ی

وسلحددر

وساحت دل را از هرچه معلوم و معلول است خالی نکنی
فراخی
چشمها، حکمت از قعر دل تو در ظهور نیاید ذوق علم حقیقت
نیابی خواجه عطار رحمة الله علیه گوید مثنویات

دل بی نور را در یاد دین کن،، حدیث وحی رب العالمین کن،
دمی در عالم قدسی قدم زن،، بگیر آن حلقه را و بر حرم زن،
باکی
چو عیسی در سخن شیرین زبان شو،، صدف را بشکن و گوهر فشان شو،

و هر دلی که امروز بینا نشد فردا هم بینا نشود از قرآن مجید
بشنو وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى
هر که نابیناست امروز از معرفت حق فردا نابینا بود از
رویت حق عزیزی راست مثنویات

اگر عهد ازل را آشنایی،، از آن حضرت چرا گیری جدایی
بمعنی باز جان را آشنا کن،، سزای قرب دست پادشا کن،،

ای برادر آن روز که ناقدان دلها را بر سنگ نقد زنند و آنچ
درون سینهاست بر صحرا آید و امناء تحقیق را بر دلها
کمایند تا هر چیزی از هر باطنی بمحفل قیامت بیرون دهند
میدان
و گویند بار خدایا هیچ جبای ذره وفا عهد ندیدم خطاب آید
خیانت مَنْ لَا عَهْدَ لَهُ و هر سینه که نه در آن وفا عهد دین

مانست از ما باز ماند باز ماندنی که هرگزش باز ندهیم چنانکه

گفته است

ابیات

نقد تو چون تیر ابر انگیزند :: جمله در گردن تو آویزند ::

بوته خود گوید تیجه بادوگی :: که زری یا مس زر اندودی ::

وترا بس آن باشد که در هر لحظی این داغ بر دل و دیده می

دهند که ای بی وفا با ما چنین کنند و عهد ما چنین بر برند

اگر تو آن ماند ما باری جز آن تو نیستیم و اگر تو عهد ما بشکنی بشکستی

ما بنعمت قدیم بر سر وفاء خویشیم اگر از بد بندگی خود غمناک

نیستی ما بنیک خداوندی خویش ترا شاد کننده ایم و بنعمت کرم

قدیم نوازنده

رباعی

هر دم چو به بیخودی همی شاد بود :: واندر دلش ستم داد بود :: نظر نظر

اندر نظر شاه کند بی خرمانی :: بی شرم کسی که آدمی زاد بود ::

ای برادر خیز که جای ایستادن نیست و روی بدخویی کرده نیست

و در آفت ذات خود بوسیدن عزت نیست و جز بر [illegible] شاه راه

تقدیر سجده تسلیم افکندن حیلت نیست هرگز کس را بر چنانه بود

هوا سود نیست و هرگز کس را ازره تابعت سنت مصطفی علیه السلام

زیان نیست

مناجات

خدایا تو

خدایا تو دل همراه ما کن ٭ محمد را شفاعت خواه ما کن

دلا جان تو افدای راه او کن ٭ بتقوی روی در درگاه او کن

بعقبی دم بوصف پاک او زن ٭ بدنیا دست در فتراک او زن

الغرض هر معاملتی که نه بعلمست باطل است و هر ریاضتی و مجاهدتی
که نه بفتوی شرع است ضلالت است و دین و مذهب شیطانی
و همه ابواب سعادت بحق المعرفت از علم توان شناخت و اسرار
کبریای دین و سلطنت عز اسلام و عزت دعوت انبیا و معرفت
آلاء و نعماء بار خدای و مراتب عصمت معصومان و تفاوت
درجات مقربان و سر فطرت ذریت آدم و سر معایب معیوبان
و حقوق اهل ایمان و تعظیم شرایع و امتثال اوامر و اجتناب از نواهی
این همه بواسطه علم توان شناخت و در میدان علم توان یافت تا مرد
از تیه جهل خویش بیرون نیاید و قدم در میدان علم ننهد با این همه
سعادتها ایمان در و بدید نیاید و هیچ چیز بدرگاه خدای تعالی
دشمن تر و خوارتر از صفات جهل نیست و هیچ راه بر درگاه
خدای تعالی نزدیکتر از راه علم نیست وَالعِلمُ بابُ اللّهِ
الاقْرَبُ وَالجَهْلُ حِجابُهُ الأعظمُ حِجاباً بَیْنَکَ وَبَیْنَ اللّهِ
جهت آنک علم میدان همه سعادتهاست جهل وادی همه ضلالتهاست و امارت

شقاوت از وادی جهل بدید آید و این جهل وادی است دروی
نبات استیلاء کفر و تخریب بنیاد ایمان و تهاون احکام شرع
و آشنایی شیطان و بیگانگی از متابعت انبیا و صدیقان روید
و این همه بدبختیها و صد هزار چندین دیگر از صفت جهل
بدید آید خواجه عطار رحمة الله گوید مثنوی
ز تو نیز که رشوی پاک و مجرد ٭ نه است ره راست بجی نور محمد
اگر راه محمد را چو خاکی ٭ دو عالم خاک گردندت ز پاکی ٭
و اگر نه فلسفی گو دور می باش ٭ ز عقل و زیرکی مهجور می باش ٭
بعقل ار نقش این دیوار بندی ٭ میان کبرکان زنار بندی ٭
نقلست که چون شیطان را داغ لعنت بر پیشانی بدید آمد آدم
پیغامبر علیه السلام گفت یا خداوند این دولت حنا رغبت کردن
مبارک بناشد و جاهل را در کار عالم حسد کردن ترسد اکنون
علم شقاوت بدستگیر و هر کجا از فرزندان ما کسی لست که قدمی
نه در میدان علمست یا نه در راه طلب علم است بر وفتراک خود
بند تا رحمت وجود او از فرزندان برگزیده ما دور باشد اَلنَّاسُ
اِثْنَانِ عَالِمٌ اَوْ مُتَعَلِّمٌ وَسَائِرُ النَّاسِ هَمَجٌ لَا خَیْرَ
فِیْهِمْ گفت اهل حق در عالم دو صنف اند یا کسی است که بمنزل

بسلامت

رسیده است یا کسی است که در راه است و می‌رود تا بمنزل رسد
هرچه ازین دو بیرون است هم ازان قوم الله که الا انّ حزب
الشیطان هم الخاسرون ۝ همه سوار و پیاده شیطانند
ای برادر حق میگوید وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ط در کوی
خویش قدم منه که در کوی تو ترا عشق خود بینی بگیرد بکوی سکوی
عهد ما آی که عزیز کرده مایی افکنده بودی بردایی فانیمی
دون همتی بوده نواخته مایی اگر قدم در کوی خود خواهی
نهاد هرگز از زحمتها نرهی و اگر دوست داری که در کوی خود
خواهی بود سرمایه بزبان آری و هرگز سود نکنی سوخته گفته است

رباعی

با عشق جمال ما اگر هم نفسی ۰۰ یکحرف بس است گر بدین در بو کسی
تا با تو توئی تست در ما نرسی ۰۰ در ما تو کهی رسی که از خود برسی

ای برادر در هوا نفس خویشتن را بر بساط مجاهدت بعلم جمع کن
و سر نفس بی فضول را بکارد ریاضت بحکم شرع ببر و سلم پر آرزو
را ید شه کر نکی پاره پاره کن و پیراهن مسلمانی را در پوش حقا
ثم حقا که کسی را بر خویشتن سود نکرده است و کس بجد ابرتی
زیان نکرده است هیچ چیز نزدیکتر تو از جان عزیزتر نیست اگر

الا ای کاهلا است خدای کریم
عطای او بان یار بان کار انها

بر کاین حدیث داری اول قدم بر جان خود نه و از خود تا مترس

که بعده همه حیات در حیات است رباعی

موقوف اگر بجان بمانی مانی :: زیرا که چو در عالم جانی جانی ::

این نکته اگر نیک بدانی دانی :: هر چیز که در جستن آنی آنی ::

و کمال طالب در طلب آن بود که هستی در مطلوب را مسلم دارد

و جمه هستی خود از راه بر دارد که او افتاده گفته است بیت

لطفی این از راه وجودم بر دار تا زحمت من زراه تو کم کردد ::

فرداعا شقان جمال او در بهشت انگشت گزان روند و در دوزخ

انگشت زنان روند در بهشت ذکر شان القهار الجبار

باشد و در دوزخ ذکر شان الحنان المنان باشد از آنکه دیده اند

که قهاری او از نعمت حجاب سازد و رحمت او از آتش سوزنده

بوستان کند چون در شاهد بدیدند که نعمت این جهان را حجاب

اهل نعمت کرد تا در غلبه نعمت از منعم محجوب شدند و دیدند

که در عین آتش خلیل را بحضرت خود مکاشف کردانید تا آن

آتش بروی گلستان گشت ازینجا دانستند که نعمت بی دوست

هلاک و نقمت است و آتش دوزخ با دوست فردوس اعلی است

رباعی

زان باده

زان باده نخورده ام که هشیار شوم ، وان مست نه ام که باز بیدار شوم

حلاوت نوشم

یک جام تجلی جلال تو بسیم ، کز لذت آن غرقهٔ دیدار شوم

در روز آدینه بوقت چاشت چهار رکعت نماز کند در هر آدینه
یا در هر ماهی یا در هر سالی یکبار باید که ترک نکند اصلا و بخواند
هر رکعتی فاتحه یکبار و آیة الکرسی ده بار و قل یا ایها الکافرون
ده بار و قل هو الله احد ده بار و قل اعوذ برب الفلق ده بار و قل
اعوذ برب الناس ده بار چون سلام دهد هفتاد بار بگوید استغفر
الله و هفتاد بار بگوید سُبحانَ اللّٰهِ وَ لا اله و الحمد لله لَا اِلٰهَ اِلّا
اللّٰهُ وَ اللّٰهُ اَکبَرُ وَ لَا حَولَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ العَلِیِّ العَظِیمِ
گفته اند هر که این نماز بگزارد درویش نگردد و بدبخت نشود و همه
خلعتها دینی و دنیاوی بیابد و اگر خلق آسمان و زمین جمع
شوند ثواب این نماز نتوانند نبشت و بقولی دیگر آنکه است
که هر که روز آدینه پیش از نماز غسل پاک بکند و جامه شسته یا نو
درپوشد چون نماز آدینه بگزارد با هیچکس سخن نگوید صد بار
این دعا بخواند پس سر بسجده نهد همه مرادها دینی و دنیاوی بیابد
ان شاء الله تعالی دعاء اینست بِسمِ اللّٰهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ یَا اللّٰهُ
یَا رَحمٰنُ یَا رَحِیمُ یَا حَیُّ یَا قَیُّومُ لَا حَولَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

الْعَلِيُّ الْعَظِيمِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا قَدِيمُ

يَا دَائِمُ يَا فَرْدُ يَا وِتْرُ يَا اَحَدُ يَا صَمَدُ يَا لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ يَا نِعْمَ

الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ سکتو بود یکم در ذکر لباس

برادر عزیز شمس الدین زینه الله بلباس اجابه بدانکه مشایخ

آن قصه جریدانرا حلیت وزینت مرقعات بفرموده اند خود

نیز کرده اند تا [illegible]ان خلق علامت شوند وجمله خلق پاسبان

ایشان گردد اگر یک قدم بر خلاف نهند همه زبان ملامت برایشان

دراز کنند واگر خواهند اندران جامه معصیتی کنند شرم

دارند درجمله مرقعه زینت اولیاء خداوند است وپوشیدن آن

سنت است ابن عباس گوید رضی الله عنه حضرت رسالت در

صوفی پوشیده نقل کرده است که بروی دوازده پیوند بود که بعضی

ازان پوست بود وهمچنین صدیق اکبر در صوفی پوشیده نقل کرده

است که بروی نیز دوازده پیوند بود که بعضی ازان پوست بود

وهمچنین عمر رضی الله عنه نقل فرموده است در صوفی پوشیده که سیزده

پیوند بود که بعضی ازان پوست بود واز شیخ ابو علی دقاق

کرده اند تا اهل جهان

بحمدالله

رحمة الله پرسیدند که پوشیدن مرقع کرا مسلم بود گفت آنکس
را که مشرف مملکت خداوند بود چنانک اندر جهان هیچ چیز
دیده ور شوند
نرود آن روز از احکام و احوال الا که وی را خبر کنند اما آنک
رنگ صافی دارند و بتکلف بدو رنگ برای آنک برایشان کمان
توانگری برند که در تقلست حق تعالی دوست دارد درویش
توانگر نمای را و از میان رنگها کبودی و عودی برگیرند که آن
جامهٔ مصیبت زدگان و غمگینان است و تیره ترین رنگهاست
که روزگار ایشان اگر اندک مایه ضایع شود بسبب غفلتی که در
خاطر درآید که از حضور حق غایب شوند معصیت ترا جامه
کبود پوشند و دیگر رنگها را بعد از چند روز شستن حاجت آید
وایشان بران نپردازند که اگر بران مشغول شوند از اوراد
اوقات خویش باز مانند جامهٔ عودی برین سبب دارند تا
بمدتها بشستن حاجت نیاید و از رنگها دیگر رعونت خیزد
مگر ازین رنگ که این رنگ پیوسته اند و هکین و شکسته دارد و در جامه
خشن معانی است یکی آنک پارسی خشن درشتی باشد یعنی هر که
درشت یعنی سخت
در پوشد بعلازان دربایید پوشید که همه درشتیها با نفس بجای
آورده باشد و چنانک درشتها آن راست است و بی تاب و گره

رعونت
زیبایی و سرکشی

باطن او همچنان با حق تعالی راست و بی تاب باشد که بهیچ
کسی و بهیچ جای دیگر باز ننگرد و بهیچ ناکامی تاب و پیچ
در وی پدید نیاید و دیگر آنکه سنت مشایخ ما تقدمست داشتی
ان رضوان الله علیهم واما جامهٔ سپید کسی را شاید که جامهٔ
عمر خود را در صابون ریاضت وانابت شسته باشد وصحیفهٔ دل
جای باز کشتی
خود را از نقش یاد اغیار وهوای نفس پاک وصافی کرد اینده باشد
وجامه آبنودی کسی را شاید که دارد نفس مقهور کرده باشد و بتیغ
ودنیا
مجاهده گردن او بریده شد و در ماتم نشسته وجامه عودی
کسی را شاید که دارد در حضرت حق جندان مستغرق ومشغول
باشد که بسیاهی ان نرسد وجامهٔ ازرق صافی آسمان گون داشتن
کسی را مسلم است که بهمت عالی از عالم سفلی برگذشته باشد و
زیر
بعالم علوی رسیده واسمانی همت شده وجامهٔ صوف کسی را مسلم
بالای پشم
است که صوفی باشد همه مطالبها در دین و دنیا از خویش باز کرده
وهمه سنتها وادب بجا آورده باشد وجامهٔ نمد پوشیدن کسی
را مسلم است که از مقام حریت بیرون آمده باشد وتصرف خلقت
در وی هیچ نمانده باشد زیرا که تصرف در زنده و بافنده وریسنده
برین جامه نرسیده است ونفس را بقدم آورده باشد ومالیده

زیرا که

زیرا که عمله زیر قدم مالیده باشد و اما جامه سیاه کسی را شاید
که از همه مقامات و منازل راه حق بر گذشته بود و بانتها کار که
إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ اشارت از آنست رسیده بود و
بدرستی که بسوی پروردگار تو نهایت است
هیچ حجابی حجاب نمانده بود میان او و حق چنانکه گفته اند شعر
دانی ز چیست سیاه رنگی نبود ،، اَلْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ ازینجا
معلوم شود اگر تامل کنی خواجه سنایی گفته است علیه الرحمه مثنوی
این همه رنگهای پر نیرنگ ،، خم وحدت کند همه یک رنگ
سایه باش چو نتوانی پرید ،، که سیه هیچ رنگ بر نپذیرد
تیره آتشی که دل جوی است ،، طالبش سوخته سیه دولت
زنگی زشت با بلا جوئی ،، خوش دلی یافت در سیه روئی
راز دل گر همی نخواهی فاش ،، با سیه روئی دو عالم باش
امّا جامه فوطه کسی را مسلّم است که پیوسته باطن خویش حاضر
تواند داشت و با ذکر تواند بود چنانکه تننده و بافنده فوطه را
حضوری عظیم باید که خاطر هیچ چیز از دنیاوی نگران نباشد
و جامه هزار میخی داشتن برای آنست تا دیر برآید و چون
بدرآید از همه فرو نشود به تنها جامه دیگر حاجت نباید و بیشتر
مشایخ دلق هزار میخی داشته اند و در داشتن آن ریاضت است

که دشوار باشد کرانی آن کشیدن چنانک امیر المومنین
عمر رضی الله عنه پیراهنی داشت هژده در مسکها تا وقت خلافت
هژده من شده بود و شیخ ابو سعید ابو الخیر رحمة الله پیراهنی
داشت در ابتدا حالت تا بانتها حالت بیست من شده بود و این
جامه کسی را مسلم است که نفس خود را بهزار ضربت ناکامی
ده باشد و بزهر مجاهده بشوزن کوفته و خسته کرده و نهاد
خود را بسوزن نامرادی دوخته باشد اما جامه مرقع
و ملمع که بسیار رنکها بود و زند روایت کرده اند از عایشه
رضی الله عنها که پیراهن خویش را از بوکالها رنک برنک بعضی
سپید و بعضی سیاه و غیر آن بشته می دوخت حضرت
رسالت پناه در آمد کفت چیست یا عایشه کفت پیراهن پیوند
میکنم کفت احسنت یا عایشه هیچ جامه نکذاری تا پیوند
نکنی در جمله جامه ملمع کسی را مسلم است کر بوشد که از جمله
برآکندکی هاء نفس و خاطر او بجمعیت بدل شده باشد
و مقامات کذشته بود و از هر مقامی و منزلی نصیبی و بهره
یافته و از انوار حالات لمعه یافته و جیب بر جامه
دوختن سنت است و از جانب جیب برای آنست تا دست

دارد

راست آسان فرود توان کرد در کلام مجید در حق موسی
علیه السلام آمده است وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ
بَيْضَاءَ وهر جامه که دو زند این طایفه با جیب دو زند
که در وی فواید است تا بوقت حاجت شانه وچیزها،
دیگر در وی نهند اما لبابچه وفرجی داشتن سنت است که
صحابه قبا ولبابچه بسیار پوشیده اند وفرجی کسی را مسلم است
داشتن که جامه وجود خود را چاک کرده باشد وبود و
هستی خویش را از سر را [illegible] ه باشد واز بار دنیا ونعیم
آخرت فرجی یافته باشد ودر راه حق تعالی هر دو را ترک کرده
باشد وجامه دو تو داشتن سنت مشایخ وعلماء سلف است و
گفته اند که خرقه پوشنده اولی تر آن باشد که دو تو باشد اما
آستین فراخ کردن سنت صحابه ومشایخ ما تقدم است
برای آنکه تا بوقت وضو ساختن وکاری کردن آسان باز توانند
نوردید وآنکه خواهد سجاده یا چیزی دیگر نهند در آستین
توانند نهاد و فراویز بر سر آستین وپای دامن جامه دوختن
سنت است واین کسی را مسلم است که ظاهر وباطن یکسان بود
وهیچ پریشانی از بیرون بدو راه نیابد و امانی وحصنی یافته

یعنی در آر دست خود در گریبان بیرون آید سپید

فرجی: فراخی

حصین: نگاهبانی

باشد از دست نفس و مکر شیطان و غضب حق تعالی و داشتن
کلاه زیر دستار سنت است و کلاه دو تو از برای آن دارند
تا از عرق جرب نکرد و بزودی ریمناک نشود و اما کلاه
درحه کلاهی باشد بزرگ مشایخ ما تقدم قدس سرهم ابتاج مانند
کرده اند داشتن کسی را مسلم است که بی دستار بر سر نهد
و از همه علایقها و بندها مجرد فرد باشد و از پیوندها طاق
باشد و از خدمت و صحبت خلق و قبول ورد ایشان
فارغ شده باشد و اما دستار بر سر بستن سنت است
و سنت است که رسول و علما و فقها دستار بازبس نمی‌انداخته و در
نقل آمده است که پاره از پیش فرو گذاشته بود و پاره از پس
انداخته یعنی بر دوش انداخته بود گفته اند ریشه دستار
باز پس انداختن کسی را شاید که جمله آرزوها و هواهای
دنیا پس انداخته باشد و از پیش برگرفته و این جز مشایخ
را نشاید اما ریشه در پیش انداختن کسی را شاید که مطلوب
خویش یافته باشد و در بر گرفته و با آن آرامیده اما پوشیدن
چرم در مطالع این بیچاره نیامده است از آن نبشته نشد
چون این مقدار معلوم شد اکنون بدانکه چرا آن را خرقه

بنون؛

بپوشند از دست پیری نشاید جامهٔ ازرق و صوفیانه پوشیدن
و بر سر سجاده ازرق نماز گزاردن و نشستن و گفته اند جوانان را
بیش از خرقه پوشیدن هیچ جامه لایق تر از جامه فوطه یا گلیم
یا ازار نباشد اما آن پوشد که مرید را خرقه پوشاند باید که
مستقیم الحال باشد که از جملهٔ فراز و نشیب طریقت گذشته
بود و ذوق احوال چشیده و شرب اعمال یافته و قهر جلال
و لطف جمال دیده و مشرف بود بر حال این مرید که
اندر نهایت او بکجا خواهد رسید از راجعان خواهد
بود یا از واقفان یا از بالغان که مشایخ این حدیث طبیبان — یا از
دلها اند چون طبیب بعلت بیمار جاهل بود بیمار را بطب خود هلاک — بطبابت
کند از آنچ پرورش وی نداند و خطر کارها نشناسد و غذا
بیمار از اشربهٔ مخالف علت او سازد از ینجاست فتوی ع
اَلشَّیخُ فِی قَومِهِ کَالنَّبِیِّ فِی اُمَّتِهِ و شرط پوشیدن مرقع
کفن بود امید از لذات حیات منقطع کرده اند و دل از راحت
زندگانی پاک کنند عمر خود جمله در خدمت حق وقف کنند و بکلیت
از هوای خود تبرا کنند انگاه آن پیر او را بپوشیدن خرقه عزیز
کرده اند این بود کیفیت و هیئت لباس این طایفه که در مکتوب

کنجید اما کروهی خود اندر هست و نیست لباس نکلو نکرده اند
اکر خدای شان عبایی داد بپوشیدند واکر قبایی داد بپوشیدند
واکر برهنه داشت برهنه ماندند ای برادر چنان که طاعت
دشمنان محبوب نیست زلت دوستان در حساب نیست شاهد
بوین قصه آدم و ابلیس است واکر کویی وعصا آدم چه بود و
عصی چه نکری تو بتاج بذ کواری که ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ
نکرای برادر آدم از برک درختان بهشت مرقع ساخته
بود در وی در سفر خاک داشت، عصا در خور بود از وعصی
عصاش ساختند که درویش را مرقع وعصا زیبا بود ای برادر اسرار
ربوبیت از انجا روی نماید که عنقاء عقول آنجا بر وهم
بیفکند از نیجاست که کفت مثنویات

ای خرد در راه تو طفلی بشیر کم شده در جست و جوبت عقل پیر
ای خرد سرکشته اندر راه تو عقل را سر رشته کم راه تو
ای بو العجب اسرار غیب است والا مثنی خاک را این اهلیت از کجا
بود که پاکان حظایر قدس الله پیش وی سجده کنند وان یکی را
کو سر باز زده لعین ابد کنند سرا نیست که کفت بیت
عرش و عالم جز طلسمی بیش نیست او ست بس آن جمله اسمی بیش نیست

آن نکر

در نگر این عالم و آن عالم او شد، غیر او دیگر اگر هست آن هم اوست

ای دریغا هیچکس را نیست تاب، دیدها کور و جهان پر آفتاب

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب نود دوم در ملامت

برادر اعز شمس الدین اکرمه الله بمتابعه احبابه بداند

که طایفه از روندگان را راه ملامت بسیارند و اهل حق مخصوص

اند بملامت خلق از جمله عالم خاصه بزرگان این امت

و سنت حق و نه یاد دوستان و طالبان خود همچنین رفته

هر که عمل بنده ی کند عالم را ملامت کننده و ی گردانند

و ملامت بر سر بو عشق یکی راست رفتن در دین است

چنان بود یکی کار خود میکند و در دین خود راست می رود

و معاملت را نگاه میدارد خلق او را ملامت کنند و او

اندر همه احوال بر سر رشته خود باشد و بهر نام که خوانند او را

همه یکی بود چنانکه رسول علیه السلام که پیش رو محبان

و مقتداء اهل ایمانست تا وحی بنامده بود و این حدیث نگفته

نزدیک همه نیکنام بود و بزرگ محمد امین گفتندی چون

خلعت دوستی و وحی بر سر وی کشیدند خلق زبان ملامت

بر وی دراز کردند یکی گفت کاهن است طایفه گفتند شاعر است

احبابه دوستان

دراز

کاهن
الکه کو ...

وگروهی گفتند کاذب است دیگری گفت مجنون است او را بدین
التفات نه و نوع دوم ملامت قصدی است و آن آنست که یکی را
جاه خلق بسیار پیدا آید و اندر میان ایشان نشانه گردد و خواهد تا دل
خود از ایشان فارغ گرداند و بحق مشغول ماند بتکلف راه
ملامت خلق گیرد بکاری که شرع را زیان ندارد چنانکه روایت
کنند که عثمان رضی الله عنه روزی از خورماستان خویش
اندر آمد پشتوارهٔ هیزم بر سر نهاده می آمد و در آن وقت
چهار صد غلام داشت گفتند یا امیر المومنین این چه حال
است که تو خلافت پیشی ترا غلامانند گفت اُجرب نفسی
نفس خود را تجربه می کنم تا جاه خلق او را از هیچ کار باز ندارد
ونیز از خواجه ابو یزید بسطامی رحمة الله می آرند که از حجاز می آمد
اندر شهری آوازه اندر افتاد که بایزید می آید خردمان انبوه باستقبال
بیرون آمدند و باکرام در شهرش آوردند بمراعات ایشان وقتش پراکنده
گشت چون ببازار رسید قرصی از آستین بیرون آورد و خوردن
گرفت ماه رمضان بود همه خلق از وی برگشتند تنها بماند با مریدی
که برابر بود گفت دیدی بیک مسئلهٔ شرع کار کردم همه خلق مرا رد
کردند و نوع سیوم ملامت ترک است و آن چنان بود که کسی را کفر

وضلالت

بضلالت دامن گیرد ترک شریعت کند و دست از متابعت سنت بدارد و گویند این راه ملامت است و من ملامتیم این ضلالتی ظاهر باشد و آفتی بزرگ چنانکه اندرین زمانه بیدا شده است مقصود ایشان از رد خلق قبول خلق باشد زانچ اول باید که کسی مقبول الخلق بود تا قصد رد ایشان کند بفعلی و حرکتی قبول نا کرده بتکلف رد کردن ایشان بهانه بود مر قبول خود را بزرگان گویند الملامة ترك السلامة ملامت ترک سلامت است چون کسی قاصد ابترک سلامت خود بگوید مر بلاها را میان اندر بندد از مالوفات و راحات تبرا کند بامید کشف جلال مابود خلق از خلق نومید گردد و الفتش از ایشان گسسته شود بحق بپیوسته گردد پس آنچه روی همه خلق عالم بران بود و آن سلامت است مر اهل ملامت را پشت بران باشد تا همت شان خلاف همه خلق باشد و مر خداوندان محبت را در ملامت مشربهاست که ایشان دانند که تا گویند المَلَامَةُ رَوْضَةُ العَاشِقِينَ وَنُزْهَةُ المُحِبِّينَ رَاحَةُ المُشْتَاقِينَ وَسُرُورُ المُرِيدِينَ ازانچ اندران آثار قبولست و حرب اولیا خوشی وی کان علامت قربت و همچنان که همه خلق بقبول خلق

خورم وشاد باشند ایشان برد خلق خورم وشاد باشند

وهرچند که مفلسی امیدوارتر باشد که روا بود که در خرابات

آن بدید آید که در کعبه نباید سحره فرعون را در عین

کافری وجادوئی توحید بدید آمد افکندگی وبیچارگی

بیش آبرهستی وخواجگی را در عدم برکه تکبر وهستی

صفت حق است جل الله هیچ لباس برقد خاک زیباتر

از لباس تواضع وافکندگی نیست کسی که درد

درراه کذر بول دفقر باشد اورا کی رسد که تکبر

کند وخود را از سرغفلت هستی ثابت کند در حضرت پادشاهان

برخادمان وغلامان هیچ حیلت زیباتر از تواضع نیست

رباعی

در حضرت شاه عافیت خواهی به ٭ وازدور نظاره شهنشاهی به

قصه چکنم دراز کوتاهی به ٭ در بیشهٔ شیر شرزه روباهی به

خاک را بار کش باید بود نه سرکش که خاک بارکشی راست بدانکه

جون سلطان کدایی وبی نوائی را ازمیان راه برکیرد وبا

وی بکوید که من ترا امیر وتوحرا کدا را باید که خود را فراموش

نکند رحمت خدای بران بنده باد که قدر خود بداند آدمی

بکرشت

یک مشت خاک است ورای آن همه لطف خداوند باکست
ترا بکرم عطا داد نه باستحقاق بجود داد نه بسجود
بفضل داد نه بفعل بلک بخدائی خود داد نه بلائی تو
اَلْعِنَايَةُ قَبْلَ الْمَاءِ وَالطِّيْنِ هنوز آدم علیه السلام
زلت نیاورده بود که خیاط لطف خرقهٔ توبه را دوخته بود
والسلام بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مثنوی دفتر سیوم در سماع برای اعز شمس الدین
الکرملی ... اند که چون در دلها ستها خزاین اسرار
معدن جواهر معانی است ومثال نهان بودن آن اسرار
جواهر در دلها چون نهان بودن آتش است در آهن وسنگ
وسماع بدید آرنده آن اسرارست از دلها چنانک آتش زنه
بدید آرنده آن آتش است که در آهن وسنگ نهانست پس ظاهر
نشود از دل مگر سماع آنچ در وی بود چنانک ترشح نکند
سبو مگر آنچ در وی بود ازینجا بدان هر کرا غالب بود بروی
حب خداوند عز وجل ومشتاق بود بلقاء وی سماع در
حق وی محرک است مر شوق وی را وموکدست مر محبت
وعشق وی را وبیرون آرنده آن آتش سینهٔ وی را از

پنهان کاه و ظاهر کننده است مر احوال شریفه را از مکاشفات
و ملاطفات که در حصر نیاید بلاند هر کرا ازین دولت نصیبی
(کوتاهی یعنی شمار)
است و ازین نعمت حظی و آن احوال شریفه را بزبان صوفیان
وجد خوانند اینجا سماع حلال بود بلکه مستحب بلکه فرض اند
که لازم بود که این قدمی باشد که هرچه در عالم هزل بود چون
بسمع خداوند این قدم رسد جد کردد چه او از نهاد خود
کشته است هرچه بد ور رسد بکردد و ازین جا بود که پیران
بفرموده اند تا بیتهای خراباتی در پیش ایشان برگرفتند
از لفظ وصال دیدار خداوند شنیدید و از لفظ فراق حجاب از خداوند شنیدند
و از لفظ چشم نظر خداوند شنیدند و از لفظ او که گفت وَ
لِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي اي علي علمي وبصري ولطفي و از
لفظ زلف قرب خداوند شنیدند وَلِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللّٰهِ
زُلْفَى اي قربا و باشد که از زلف سلسلهٔ اشکال الوهیت
شنوند چنانکه گفت

ابیات

گفتم بشمارم سر یک حلقهٔ زلفش ⁂ تا بو که بتفصیلش بر جمله بر آیم
خندید بمن بر سر زلف مشکینش ⁂ یک پیچ بپیچید غلط کرد شمارم

یعنی چون کسی خواهد بتصرف خود تا یک سر مویی از عجایب

(حاشیه: رحمه الله تعالی انه قال ان السماع ذکر من الاذکار [illegible] والتواجد [illegible] ذکر [illegible])

حضرت

حضرت الوهیت بشناسد یکپیچ در وی افتد همه شمارها که

غلط شود و همه عقلها مدهوش گردد و باشد که از لفظ

زلف ظلمت کفر فهم کنند و از نور روی نور ایمان فهم کنند چنانکه

گفت بیت

رنگ زلف تو سیه کرد ست روی روز را ۞ نور رویت محو کردانید ظلمت یار را

ملک رخسار که بود دلم زلف تو ربود ۞ هندو نگر که حق مسلمان فرو گرفت

کننده

و از لفظ کفر پوشیدن هستی و اعمال خویش فهم

کنند و از لفظ ارتداد برگشتن از خود فهم کنند چنانکه

ارتداد برگشتن از دین باز ایستادن

بزرگی این بیت شنید از یکی که می گفت بیت: کافر

نشوی عشق خرید ار تو نیست ۞ مرتد نشوی قلندری

کار تو نیست، نعره بزد و بیفتاد چون بهوش آمد

از وی پرسیدند گفت کفر در لغت فراپوشیدن بود

کافر پوشنده باشد کشاورز را که تخم در زمین پوشد کافر

خوانند پس معنی بیت آن بود که تا هستی و اعمال و صدق تو

بر تو و بر جمله خلق پوشیده نشود دعوی عشق از تو درست

نیاید و تا از خود برنگردی و از نفس خویش بیزار نشوی دم

قلندری زدن از تو درست نیاید و چون حدیث شراب

وصيتي شنوند چنانك گفت مثنوي

گر تو صد هزار رطل بپيمايي تا خود نشوي نباشدت زيبايي

آن فهم كنند كه كار دين بحديث و علم مجرد راست نيايد بذوق راست آيد اگر بسيار حديث محبت و عشق و زهد و تقوي و ديگر معاني بگويي و كتابها تصنيف كني هيچ سود نكند تا بران صفت نگردي و آنچ از بيت هاء خراباتي شنوند چنانك گفت

مثنوي

هر كو بخرابات نشد بي دين است زيرا كه خرابات اصول دين است

آن فهم كنند كه اين صفات بشريت كه آبادانست تا خراب نشود آن صفات كه نهانست در جواهر آدمي پيدا نيايد و آبادان نگردد و باشد كه از بيتي تازي چيزي فهم كنند كه آن نه معني تازي بود وليكن چنانك ايشانرا حال افتد نه مقصود ايشان تفسير شعر بود چنانك يكي ميگفت مصراع

مازارني في النوم الاخيالكم صوفي را حال پديد آمد گفتند اين حال چيست كه تو خود نميداني كه وي چه ميگويد گفت چرا ندانم ميگويد مازاريم و درمانده ايم و در خطريم و يكي از بزرگان در بازار ميگشت شنيد كه خيار فروشي ميگفت خيار

عَشَرَةٌ بِحَبَّةٍ وجد بروي غالب كشت اورا ازان برسيدند
كفت إِذَا كَانَ خِيَارُ النَّاسِ عَشَرَةً بِحَبَّةٍ فَمَا
قِيمَةُ شِرَارِهِمْ هركاه كه ده مرد نيكو مردمانرا قيمت اين
بود بدترين مردمانرا قيمت جه بود و باشد كه بيت يكي بود
اما هر كسي را فهمي افتد مختلف بر قدر حال و نظر هر كسي
جنانكه كنيزكي كه در دجلهٔ بغداد سبوي ميزد و ميكفت
سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاءِ اِنَّ الْمُحِبَّ لَفِي الْعَنَاءِ يكي حال
آورد و كفت صَدَقْتَ و ديكري حال آورد و كفت كَذَبْتَ و
هر يكي بر بين صادق جه آنكه كفت صَدَقْتَ وي همه بلا و رنج و محنت
عاشق ديد در عشق و آنكه كفت كذبت روح و راحت
و وصال دوست ديد در عشق و باشد كه سماع ايشان بمجرد
آواز بود نه بر معني بيت اخر شنيده حكايت اشتران
عرب كه بمجرد آواز جنان مست ميكردند كه با بار كران جندان
روند كه جون بمنزل رسند و دست از سماع بردارند در حال
بيفتند و هلاك شوند بس سماع اين طايفه همجنين باشد
و هر كه كاري برو غلبه كرفت هر جه شنوند آن شنوند و هر جه
بينند آن بينند انكار اين انكار مشاهده است و هر كرا آتش

بيكي ياد سكنيم پروردگار آسمان را
بدرستي عاشقان هر اند دراز

عشق در حق یار باطل روزی سوخته بود و پیر آنیکو
معلوم باشد اکنون باید که اینجا یک اصل نیکو نگاهداری
تا از آفت و بلا سماع خلاص یابی و آن آنست هر چه صفات
نقصانست و تغیراتست همه در حق خویش و نفس خویش
فهم کنی و هر چه جمالست و جلالست و جود و کرم است
وهمه صفات کمال همچنین در حق سبحانه و تعالی فهم کنی
و اگر نه بیم کفر بود و بدین سبب است که خطر سماع بر در حق
حق تعالی عظیم است چنانکه این بیت بشنود بیت
از اول به منت میل بد آن میل کجا شد امروز ملول بودن از بهر چراست
هر کرا بلایی قوی بوده باشد ناگاه ضعیف شود بسببی
چون این بیت بشنود پندارد که حق تعالی را بوی عنایتی
بوده است و اکنون بگشته است و این تغیر در حق خداوند
تعالی فهم کند کفر بود بلک باید که بدانی تغیر را بحق سبحانه
و تعالی راه نیست و از آن جانب هرگز منع و حجاب و ملال نبود
بر همه کس درگاه گشاده است مثال چون آفتاب که نوری بر همه
مبذول است مگر بر کسی که بزیر دیواری از وی در حجاب مانده
آنگاه تغیر بروی آمده باشد نه در آفتاب چنانک گفت نشنوی

افتاده ام

آفتاب برآمد ای نگارین دیر ست * بر بنده اگر نتابد از ادبار ست
بدبختی
باید که حوالت حجاب بر ادبار خویش کند و با تقصیری که از وی
رفته باشد نه بحق تعالی که وی ازین همه پاک است و بلید جامد
کاهل
محروم بی نصیب از لذت سماع تعجب کند از لذت گرفتن
رنگ جنبش شنونده
مستمع و وجد وی و اضطراب حال وی و تغیر لون وی
مثل تعجب کردن بهیمه از لذت لوزینه و تعجب کردن عنین
چهارپایه
از لذت مباشرت و تعجب کردن جاهل از لذت معرفت
خداوند و معرفت جلال وی و عظمت وی و عجائب صنع وی
این چنین شخص از شمار آدمیان خارج است تقاضا اگر انکند ذکر
کردن وی درین محل چه اگر نابینا لذت نظاره را در سبزه آب روان
انکار کند چه عجب که وی را چشم نداده اند و اگر کودکی لذت
بادشاهی و فرماندهی را انکار کند چه عجب که او راه ببازی دارد
بر لذت ممالکت چه راه برد و اگر غالب محبت بر دل کسی عشق
مخلوقی بود که نظر کردن بر وی حرامست و هرچه شنود آنجا
فرود آرد سماع در حق اینچنین کسی حرام بود زیرا که در حق
وی جنبانندهٔ فکر بود در افعال محظوره و انگیزنده بود
مر دواعی را ببوی کسی که حرامست بپیوستن بوی و داعی الحرام

حرامست

حرام باشد اینجا هیچکس را خلافی نیست واگر غالب بردل
کسی محبت حق تعالی نیست تا سماع در حق وی محبوب بود
نه بروی شهوت غالب است تا سماع در وی محظور بود اینجا
گویند سماع در حق وی مباح بود همچو انواع مباحات دیگر پس
سماع سه نوع آمد حلال وحرام ومباح ازینجاست که بزرگی
را پرسیدند از سماع فقال مُسْتَحَبٌّ لِاَهْلِ الْحَقَائِقِ وَمُبَاحٌ
لاهلِ الشكِ وَالورع ومكروه لِاَهلِ النفوسِ وَالحظوظ گفت
مستحب است مر اهل حقائق را مباح است مر اهل زهد وپرهیز
را ومکروه است مر اهل نفوس وحظوظ را واجماع است مشایخ
را بتحسین صوت بقرأت قرآن ما دام که در حد خود لیت یعنی
نیکو کردانیدن آواز
خللی در معنی نیفکند واما قصاید واشعار چون از حضرت
غزلها
رسالت سوال کردند از شعر فرمود هُوَ الكَلَامُ فَحَسَنُهُ حَسَنٌ
وَقَبِيحُهُ قَبِيحٌ گفت آن سخنی است ونیکوئی او نیکو بود
وزشت او زشت بود یعنی هرچه شنیدن آن حلال است چون
حکمت وموعظت واستدلال در آیات خداوند وذکر نعمت
والاء خداوند وصفت صلحا وصفت متقیان ومانند آن
بنثر وبنظم همه حلال بود وهرچه شنیدن آن حرام است
غیر نظم

چون

چون غیبت و فواحش و ذمّ کسی و تعیّن بکلمۀ کفر بنثر
و بنظم همه حرام بود و آنچ از ذکر شهرها و منازلها و اوقات
گذشته و امم گذشته بود مباح است بنظم چنانک بنثر و آنچ
از ذکر خدّها و قدّها و مویها و لب و چشم و آنچ موافق
طبع نفوس است مکروه است بنظم شنیدن آن چنانک بنثر
مگر مر عالم ربّانی را که صاحب مجاهدات و ریاضات است
و صاحب تمیز است میان طبع و الهام چنانکه در قسم اول گفتیم
در جمله شنیدن شعر مباح است پیغامبر علیه السّلام شنیده است
و صحابه گفته اند و شنیده اند و مردمان را ازین جا خطا
افتاده است بعضی شنیدن جمله اشعار را حرام گویند و روز
و شب غیبت مسلمانان کنند و گروهی جمله این را حلال
گویند و روا دارند شب و روز غزل شنوند و بر یکدیگر حجّ
قایم کنند ازینجا معلوم کن هر مسله مختلف بود و محتمل
وجوه باشد جواب کردن در آن باطلاق خطا بود صاحب
کشف المحجوب رحمة الله که مقتداء عصر خویش بوده است
گفت وقتی من بمرو بوده ام یکی از ائمۀ اهل حدیث
آنکه معروف ترین ایشان بود مرا گفت که من اندر اباحت

المریدین هم غلط چه صبری از پیغامبران و هم فعل صحابه
زان انکار است از فعل پیغامبر و از فعل صحابه و نسبت کردن آن

لا یجنهم آورد تا منکران بدانند
لا ف ... در شرح آداب

سماع تمامی کرده ام گفتم که بزرگ مصیبتی اندر دین بدید
آمد که خواجه امام لهوی را که اصل همه فتنهاست حلال کرد
مرا گفت پس اگر حلال نمی داری تو چرا میکنی گفتم که حکم
آن بر وجوه است بر یک چیز قطع نتوان کرد اگر تاثیر آن
در دل حلال بود سماع حلال بود اگر تاثیر آن در دل حرام
بود سماع حرام بود اگر تاثیر مباح بود سماع مباح بود
چیزی را که ظاهر حکمش فسق است و اندر باطن روشن
بوجوه است اطلاق آن بر یک چیز محال بود اما رقص
کردن بدانکه امام غزالی رحمة الله علیه هم برین سه وجه آورده
است و گفته که حکم رقص حکم محرک اوست اگر محرک او محمود است و
(جنبانیدن) (ستوده)
رقص حزنای کننده اوست و موکد کننده اوست پس رقص
نیز محمود است و اگر محرک مذموم است رقص حزنای کننده
وی پس آن رقص نیز مذموم است و اگر آن محرک مباح است
رقص نیز مباح است و گفته اند که روایت کرده اند که جماعتی
از صحابه بدان جایشان را رسیده است از سرور رقص کرده اند
اما آنکه بعضی صلحا رقص کرده اند با یقاع وزن بغیر اظهار
وجد و حال برای موافقت درویشان در حرکت پس تحرک

کنند حرکت

کنند بحرکت موزون تا بنمایند که ما را وجدی و حالی نیست احترازاً
عن الکذب لیکن با این بهم گفته اند عادت کردن رقص لایق
نیست مر اهل اقتدار را که در آن بیشتر احوال انی لعب و لهو باشد الحسن
بازی
و هر چیزی که صورت لعب و لهو دارد در چشم مردمان مقتدا
باید که در ان اجتناب کنند تا خورد نگردد در چشم خلق که ترک
اقتدا کنند بوی در جمله بازی شرعاً و عقلاً زشت باشد از جمله
مردمان می باید که افضل مردمان آن کنند اما چون خفیفی
مردک طوق سماع بدید آید و خفقانی بر سر مستولی شود و فوت
قوت که وقت حال اضطراب که بدید آید نه رقص باشد و نه بازی
و آن اضطراب که بدید آید نه رقص بود و نه بازی باشد
و نه طبع پروردن بود که آن جان گداختن بود و سخت
دور بود آنکس از طریق صواب که آنرا رقص خواند و این حالی
است که بنطق آنرا بیان نتوان کرد هر که نچشیده است نداند
پس هر حرکتی که ازین طایفه اضطراب حال بود نه رقص و اگر
کسی را سخن است در رقص است نه در اضطراب و در سماع بیت
و درستی حالت احادیث آمده است یکی از صحیح برای دلیل
اینجا یاد کنیم و آن آنست که روایت کرده شده است از انس

م. هكذا في نسختين ... ساقط

رضي الله عنه که گفت نزدیک رسول بودیم علیه السلام که مهتر
جبرئیل صلوات الله علیه در رسید پس گفت یا رسول الله
بشارت مر ترا که درویشان امت تو در آیند در بهشت بیش از اغنیا
به پانصد سال و آن نیم روز بود پس حضرت رسالت برین اشارت
خوش شد گفت در میان شما کسی هست که شعری گوید پس
بدوی گفت هست یا رسول الله گفت هات هات آنگاه بدوی
این بیت بخواند

قطعه

قد لسعت حية الهوى كبدي ... فلا طبيب لها ولا راقي
إلا الحبيب الذي شغفت به ... فعنده رقيتي وترياقي

پس رسول علیه السلام تواجد کرد و جمله صحابه با وی تواجد
کردند تا ردای مبارک از دوش بیفتاد پس چون فارغ شدند هر کسی
بجای خویش قرار گرفتند معاویه بن ابی سفیان گفت چه نیکو
بازی شما است یا رسول الله فرمود مه یا معاویه لیس بکریم
من لم یهتز عند سماع ذکر الحبیب گفت دور باش
یا معاویه کریم نبود هر که بشنیدن ذکر دوست در جنبش نیاید
پس ردای مبارک او قسمت کردند بر حاضران بچهارصد پرکاله
و در دست زدن اصل آنست که روایت کرده شده است از عتبة الغلام

رضي الله عنه بيتي از كسي شنيد پس يك دست بر دست ديگر زدن
گرفت چنانك از انگشتانش قطرات خون چكيد واز خواجه ابو سعيد
ابو الخير رحمه الله نقلست كه گفت درويش چون در سماع دست بر هم
زند شهوتي كه بر دست باشد ازوي بر برود وچون پاي بر زمين زند
شهوتي كه بر پاي باشد برپرد وچون نعره مي زند شهوتي كه اندرون
باشد بيرون رود اما آنك نعره زدن در سماع روا باشد وقتي كه غلبه
وجد در باطن پديد آيد چنانك خويش را نگاه داشتن نتواند روايت
كرده اند كه موسي عليه السلام در بني اسرائيل قصه ميگفت يكي
از ايشان نعره بزد كه موسي عليه السلام بانگ بر وي زد حق سبحانه وتعالى
در مناجات با وي گفت بمحبتي صاحوا وبمحبتي ناحوا
وبوجدي واحوا فلم تنكر علي عبادي بمحبت من بانك
ميكنند وبمحبت من نوحه ميكنند وبا وجود من مي روند پس انكار
چرا كردي بر بندگان من شيخ ابو عبد الرحمن السلمي اين جمله
را جمع كرده است اندر كتاب السماع اكنون بدانك هر كسي را
در سماع حرفيتي است كه مشرب وذوق وي ازان بر مقدار مرتبه
وي باشد چنانك تايب را هرچه شنود او را مدد حسرت وندامت
بود ومشتاق را مزيد شوق ورويت بود ومومن را تاكيد يقين

ندامت
حسرتي

بود و مرید را تحقیق بیان بود و محب را انقطاع علایق بود
و فقیر را اساس توحیدی بود از کل و گفته اند مثال اهل سماع
چون آفتاب است که بر همه چیزها بتابد اما هر چیزی بر مقدار
مراتب از آن ذوق حرب بود یکی را میسوزد و یکی را می
افروزد و یکی را می نوازد و یکی را می گدازد و اگر کسی گوید که در آن
حالت بی خبری و بی خویشی چونست که بر ضرب قوال رقص
می تواند کرد و صوت و نغمه قوال و ضرب چی بداند جواب
آنست که مرد چون از قوتها نفسانی و شهوات و خواطر خالی
شود دل او روشن تر و بقوت تر شود چون نفس بی قوت
گردد و دل روشنائی یابد صوت سماع و طریق گوینده لامحالت
بداند و اگر گوید چون سماع ایشان حق است و برای حق است باید که
در دعوتها مقریان نشاندندی تا قرآن خواندندی نه قوالان که
سرود گویند که قرآن کلام حق است سماع آن اولیتر جواب آنست
که سماع بقرات قرآن نیز بسیار آید و باشد که بسیار کسی از سماع
آن بیهوش شوند و بسیار کسی بوده که در آن جان بداده است چنانکه
در کتابها مسطور است اما سبب آنکه بدل مقری قوال نشانند و بدل
قران سرود گویند آنست که آیات قرآن همه باحوال عاشقان

العلایق: ماسوی الله فعترف

اساس: بنیاد

حنابر

مناسبتی ندارد که در قرآن قصهٔ کافران و حکم اهل معاملت
و اهل دنیا و جز آن دیگر بسیار است چون مقری مثلا این آیت
خواند که مادر را از میراث شش یکی بود و خواهر را نیمه بود یا سبب
این آیت خواند زنی را شوهرش بمیرد چهار ماه و ده روز
عدت باید داشت و امثال این آتش عشق و محبت را تیز
نکند مگر کسی که بغایت عاشق بود و از هر چیزی وی را
سماع باشد اگر چه از مقصود دور بود آنجا ن
کسی نادر سبب دیگر آنست که مردمان بیشتر قرآن ما یاد اند
و بسیار خوانده باشند و هر چه بسیار شنیده آید کاهی قرار دل پدید
در بیشتر احوال نبینی چون عرب چی آمدند در عصر رسول
علیه السلام قرآن تازه می شنیدندی گریستندی و احوال بر ایشان پدید
می آمد صدیق اکبر میگوید كُنَّا كَمَا كُنْتُمْ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُنَا
گفت ما نیز همچو شما بوده ایم اکنون دل ما سخت شد ای با قرآن
قرار گرفت اما شرط سماع آنست که در وی سه چیز نگاه دارند مکان
و زمان و اخوان و مکان باید که بقعه مشایخ بود یا موضعی
پاکیزه باشد و خرم و گشاده و روشن و اخوان باید که یاران
و درویشان اهل تمیز و صحبت یافته باشند و ریاضتها کشیده

[illegible]

باشند و زمان باید که دل از کل اشغال خالی بود و اما الادب
آنست که در سماع تا نیاید نکنی و مر آنرا عادت نسازی و وقت
وقت کنی تا تعظیم آن از دل نشود و باید که اندر حالت
حرکت از کسی موافقت جنس ندارد و چون کسی مساعدت کند
منع نکند و اگر کسی را حالی و وجدی بود و اندر روزگار او
تصرف نکند و مر او را بدان نیت بر نسنجد که اندران پراکندگی
و بی برکتی بسیار باشد و باید که اگر قوال خوش خواند ورا
نگوید که خوش میخوانی و اگر ناخوش خواند و یا شعر ناموزون
گوید نگوید که بهتر خوان و بدل با وی خصومت نکند و ورا
در میان نه بیند خود راست بشنود و اگر گروهی را سماع گرفته
باشد و ترا از آن نصیب نبوده باشد شرط نیست که بصحو خویش
اندر سکر ایشان نگری باید که بوقت نیازمند باشی و سلطان
وقت را تمکین کنی تا برکات آن بر تو رسد و باید که چون سماع
کنی اینجا پیری حاضر بود تا اگر صاحب قدم و صاحب سماع
نباشی در سایهٔ دولت صاحب قدم و صاحب سماع باشی و دیگر
ادب آنست که همه سر در پیش افکنند و در یکدیگر ننگرند و در میان
سماع سخن نگویند و آب نخورند و چپ و راست ننگرند و دست

مساعدت: یاری دادن، یعنی موافقت
صحو: هشیاری
تمکین: جای دادن

وسر نجنبانند و بتکلف هیچ حرکتی نکنند بلکه چنانکه تشهد
نماز بنشینند باادب بنشینند وهمه دل باحق سبحانه وتعالی
دارند ومنتظر آن باشند تا از غیب چه فتوح بدید آید بسبب
سماع وچون کسی از غلبات وجد برخیزد باوی موافقت
کنند واگر دستارش افتد دستارها بنهند واین جواب سوال
همه اگرچه بدعت است از صحابه وتابعین نقل نکرده اند ولکن
نه هرچه بدعت بود نشاید بسا بدعت نیکو باشد چنانکه امام شافعی
رحمة الله میگوید جماعت در تراویح وضع
واین بدعتی نیکوست پس بدعت مذموم آن باشد که مخالف
سنت بود اما حسن خلق ودل مردمان شاد کردن درین
شرع را زیان ندارد محمود است وهر قومی را عادتی باشد
وبا ایشان مخالفت کردن در اخلاق ایشان بدخوئی بود و
فتوی شرع اینست که خَالِقُوا النَّاسَ بِاَخْلَاقِهِمْ باهر
کسی زندگانی بر وفق عادت وخوی او کنید چون آن قوم
بدان موافقت شاد شوند وازین مخالفت متوحش
شوند موافقت ایشان سنت بود اما صحابه که از دیدن
رسول علیه السلام بر پای نخاستند آنست که وی آنرا کاره

بدعت

بودي وعادت عرب ديگر وعادت عجم ديگر اند کر سماع و
احکام وي در مکتوب همين بسيار بود بسم الله الرحمن الرحيم
مکتوب بود چهار دهم در عزلت برادرم اعز شمس
الدين اکرمه الله بکرامة المطيعين بداند که عزلت کرفتن
وجدا شدن از خلق مريد را مهم است تا عبادت تواند کرد
چنانک حکايت کرده اند که يکي از مشايخ گفت بکذشتم بجماعتي
که تير مي فرستادند ويکي از ايشان دور نشسته بود خواستم تا با
او سخن کويم گفت ذکر خداي تعالي خوشتر است تا با تو
گفتم تو تنها نشسته گفت با من پروردکار منست ودو فرشته
برخاست وبرفت پس همچنين خلق مانعست مر آدمي را از
عبادت بلک بدين بسنده نيست هنوز آدمي را در معصيت
وهلاک افکند چنانک حکايت کرده اند از حاتم اصم رحمه الله
که گفت طلب کردم از خلق پنج چيز ونيافتم طلب کردم از ايشان
طاعت وزهد نکردند گفتم همه مرا ياري کنيد بدان نکردند
گفتم همه راضي باشيد از من چون بکنم نبودند گفتم همه مرا
منع مکنيد ازين منع کردند گفتم همه مرا بدانچ رضاي خداي تعالي
نيست مخوانيد اگر نکنم با من عداوت نکنيد کردند ترک

نزديک من

ايشان

ایشان کرفتم و بخویشتن مشغول شدم و پیغامبر علیه السلام وصف
کرده است زمان عزلت را و شرح داده است اهل او را و فرموده
است بجدا بودن از ایشان و بدین شکی نیست که او دانا تر
بود بمصالح من و تو و نصیحت کننده تر بود ما را از ما
پس چون زمانه خود را بدان وصف یابی که او گفته است
زمان وی بجای آر و نصیحت وی قبول کن و اگر نکنی
هلاک خود را ساخته باشی و آنچه فرموده است السنه عبد
الله عمرو عاص رضی الله عنه گفته است که نزدیک رسول
بودم ذکر فتنه می کرد گفت چون ببینید مردمان را که از عهد
هاء خود در گذشتند و امانتها را خیانت کردند گفتم چه کنم در آن
زمان یا رسول الله گفت لازم گیر خانه خود را و نگاه دار
زبان خود را و بگیر آنچه دانی و ترک کن آنچه ندانی و بر تو باد
بر کار خود و ترک گرفتن کار دیگری و در خبر است که رسول
الهرج فتنه — فرمود علیه السلام که آن روزهاء هرج است گفتند یا رسول الله
هرج چه باشد گفت روزگاری که مرد از همنشین خود
ایمن نباشد و ابن مسعود رضی الله عنه در خبر دیگر روایت
کرده است که رسول گفت علیه السلام حارث عمیره را که اگر عمر

دراز داده سوي زماني خواهد آمد بر تو بسيار باشند دران
زمانه خطيبان و اندک باشند عالمان بسيار باشند سايلان
اندک باشند دهندگان دران زمانه هوا کشنده علم بود گفتم
کي باشد آن زمان گفت آن روزها نمازها فوت کنند و
رشوتها قبول کنند و دين را بمتاعي اندک از دنيا بفروشند
دور باش اي نيکبخت ازان زمانه دور باش بس اي برادر
آنچ درين اخبار روايت کرده اند بچشم خود ديدي زمانه
خود اکنون تامل کن که ترا چه بايد کردن و جز اين سلف رضوان
بزرگان گذشته
الله عليهم اجماع کرده اند بر دور بودن از زمانه خويش
و اهل آن و عزلت گزيده اند و حريزان فرموده درين هيچ شکي
نيست که ايشان داناتر و بيناتر بوده اند و زمانه بعد از
ايشان بهتر نشده است بلک ازان تباه شده است که بوده است
وقت ايشان يکي يکي از بزرگان گفته است که شنيدم از سفيان
ثوري که ميگفت بخداي که جز او خداي ديگر نيست عزلت حلال
در زمان ما پس اگر در زمان سفيان ثوري رحمة الله عزلت حلال
شد در زمان ما بايد که واجب و فريضه گردد و روايت کرده اند
هم از سفيان ثوري رحمه الله که نبشته بود سوي عياض خواص

برانکه

بدانک تو در زمانه افتاده که اصحاب رسول پناه می جستند
ازانک نه زمانه را دریابند ایشانرا علمی بود که مارانیست و ایشانرا
یاری دهان بوده اند وقوتی داشتند که مارا نیست پس چگونه باشد
حال ماکه درین زمانه موجود شده ایم باندکی علم واندکی صبر
واندکی یاری دهان وخواجه فضیل عیاض رحمة الله گفته است
این زمانیست که زبانرا نگاه باید داشت ودر جایی پنهان باید
بود ودل خودرا علاج باید کرد وآنچ دانی تنهند کعبت وآنچ
بدانی تو باید کرد وداؤد طایی گفته است رحمة الله علیه
روزه گیر از دنیا وافطار کن در آخرت وبگریز از مردمان
چنانک از شیر بگریزی وعبیده رحمة الله گفته است هیچ حکیمی را
ندیدم هرگز مگر آنک مرا وصیت کرد که اگر دوست داری تراکسی
نشناسد بدانک ترا نزدیک خدای تعالی کاریست ودیگر آنک مردمان
باطل کنند آنچ ترا از عبادت حاصل شده باشد بسبب آنچ بینی
آید از جهت ایشان از ریا وتزین وتصنع وخواجه یحیی معاذ
رازی گفته است دیدن مردمان بساط ریاست وزاهدان لاجرم
همه بترسیده اند ازین معنی بکلی ترک ملاقات وزیارت یکدیگر
گرفته اند تا روایت کنند که هرم ابن حیان مرخواجه اویس

تزین: تف
آراستن: هف

قرنی را گفت ای ویس بیا تا یکجا باشیم و ملاقات یکدیگر
بکنیم خواجه ویس گفت دعاء بایکدیگر در غیبت بهتر از
ملاقات است از انکه در زیارت و ملاقات همه ریا و تزئین است
اینست حال اهل زهد و ریاضت در ملاقات یکدیگر پس
چگونه باشد حال ملاقات اهل رغبت و بطالت بلکه حال
اهل شر و جهالت بدانکه زمانه بکلی باطل شده است الا
ما شاء الله و مردمان بکلی تباه شده تر ابجدی از عبادت
باز دارند که اصلا نتوانی که عبادتی کنی و اگر چیزی کرده باشی
بر تو باطل کنند پس واجب است درین زمانه عزلت کردن و از
مردمان گریختن و پناه طلبیدن از خدای تعالی از تباهی زمانه
ای برادر بیوسته بر شکستگی خویش می باش و کاسات اندوه
و قدحهاء غم و حسرت میخور و یک زمان از مصیبت خود خالی
مباش که کسی را روی آن نیست که شاد تواند بود محمد رسول
الله عم که مقصود کونین است از سر درد هستی خویش این فریاد
میکند یا لیت رب محمد لم یخلق محمدا ای کاش
پروردگار محمد محمد را نیافریدی حردی نزدیک عبد الله مسعود
آمد و گفت یالیتنی من اصحاب الیمین ای کاشکی که

من اصحاب

مِن اصحاب الیمین باشم عبد الله مسعود گفت لَیْتَنِی کُنْتُ
اِذَا مِتُّ لَمْ اُبْعَثْ ای کاشکی که چون عبد الله مسعود
خاک شود نامش از جریدهٔ وجود باطل شود و هرگز سر از خاک
بر نیارد یکی آنست که طاعت کند و ثواب طمع دارد و یکی
آنست که معصیت کند و عفو چشم دارد باز یکی آنست که از ننگ

وجود خود در هر دو جهان سر بر نیارد بر تو باد

که از ستایش و تزکیهٔ خود دور باشی و خود را از همه
مردودتر و مطرودتر شناسی وهب بن منبه گفت وَمِنْ علامات المنافق
اَنْ یُحِبَّ الْمَدْحَ وَیَکْرَهُ الذَّمَّ علامت منافق آنست
که ستایش خویش بدروغ دوست دارد و نکوهش براستی دشمن
دارد والسلام ۞ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
مکتوب نود و پنجم در حکم جدا شدن از خلق برادر اعز
شمس الدین اکرمه الله بتقواه بداند که عزلت و جدا شدن
از خردمان دو نوع است یکی حردی بود که خلق را بدو اصلاً
حاجت نیست به بیان علمی و به بیان حکمی پس این حرد باید که از
خردمان بکلی جدا شود و اصلاً مخالطت نکند مگر در جمعه و یا در
جماعت و یا عید و یا حج و یا مجلس علم نافع و یا حاجت لابدی

وخود را پنهان دارد چنانچه نه او را کسی شناسد و نه او کسی را
اما اگر این مرد خواهد که بکلی از مردمان قطع کند و اصلا در
دین و دنیا برای جمع و جماعت و غیر آن اختلاط نکند
بسبب مصلحتی که در آن می بیند روا نیست او را مگر یکی
از دو کار بکند یا آنک جایی رود ساکن شود که بر و جمع
و جماعت واجب نگردد چنانک کوهها و جزیرها باشند
که نکیسه این باشد مر کسانی را که از مردمان دور شده اند
و دور شده اند از جایگاه سکونت کرده دوم آنک حقیقت بداند
که حضرتی که او را از مخالطت مردمان حاصل خواهد شد بسبب
حضور در جمع و جماعت بیشتر باشد از ثوابی است که جمع
و جماعت حاصل خواهد آمد بسبب مخالطت پس چون اثم
بیشتر باشد از ثواب هر آینه او را رخصت تواند بود که
ترک جماعت جمع کیرد چنانک در منهاج العابدین است
که گفته اند در مکه پیری بود از بزرگان اهل علم در مسجد
حرام برای جمعه و جماعت حاضر نشدی و هیچ مانعی نداشت
برای این معنی از وی پرسیدند گفت اثمی که بسبب مخالطت
آمیزش
مردمان حاصل میشود بیشتر از ثوابی است که بجمع و جماعت

حاصل

حاصل آید اما طریق میانه درین کار گفته اند آنست که در جمع
و جماعت و خیرات دیگر با مردمان مخالطت کند و در چیز
این از ایشان جدا باشد و انکه در شهر باشد و در جمع و جماعة
حاضر شود کاری بزرگ است بنظری دقیق و بعلمی کامل
تعلق دارد هر کسی را مسلم نبود و دوم مردی باشد در علم
مستقل که مردمان برو محتاج باشند در کار دین برای بیان حقی
و یا رد کردن مبتدعی و یا خواندن سوی حقی از دین بفعل
یا بقول مثل این مرد را روا نباشد که بکلی از مردمان دور شود
بلکه می باید که میان ایشان باشد و خلق خدای را نصیحت کند
احکام آخرت را بیان کند روایت کرده اند از پیغامبر علیه
السلام گفت چون بدعتها ظاهر شود و عالم ساکت بماند
لعنت خدای بران عالم باد این جایی است که میان خلق
باشد و اما اگر در میان ایشان نباشد هم روا نیست اینچنین
کسی را عزلت کند روایت کرده اند استاد ابو بکر فورک رحمة
الله علیه قصد آن کرد که تنها باشد و بعبادت مشغول شود
در بعضی از کوهها حیکت آوازی شنید که ای ابو بکر چون
از جمله حجتهاء خدای تعالی شدی بر خلق جرا بندگان خدای

بدعت سخنی نو که موافق سنت و جماعت نباشد.

را ترک کرفتی بس باز کشت و میان خلق آمد و آورده اند
استاد ابو اسحاق کفت رحمة الله علیه عبادان جبل لبنان را کرای
خورندکان کیاها امت محمد را اکرا شید در دست مبتدعان
واینجا بخوردن کیاه مشغول شده اید کفتند ما طاقت صحبت مردمان
نداریم خدای تعالی ترا قوت داده است بر تو واجبست
که خلق را نصیحت کنی بس چنین مردی اکر با مردمان بود
بشخص و بجمیع حقوقهاء ایشان قیام نماید تا این
محتاج است که برای آخرت نیز ذخیره کند چنانکه امیر المؤمنین
رضی الله عنه کفته است که اکر شب بخسبم حق در اضایع کرده
باشم و اکر روز بخسبم رعیت را ضایع کرده باشم و مثل این
زندکانی که بتن با مردمان باشد و بدل از ایشان دور بغایت
دشوار است و امام غزالی رحمة الله میکوید چون
فتنها موج زند و کار چنان شود که عالمی را نطلبند و در
طلب فایده کرفتنی نباشد و کار دین البته کسی را مهم نباشد
در چنین وقتی عالم نیز معذورست اکر عزلت کیرد و از
مردمان دور شود و علم را دفن کند اینست حکم عزلت
و دور بودن از خلق نیکو فهم کند که نفع او عظیمتر بود از

بزرک

بزرگ ی واگر گوید که پیغامبر فرموده است علیه السلام

بر شما باد بجماعت که رحمت خدای بجماعت است و شیطان

گرگ آدمی است بگیرد در تنها او دیگر فرموده است که شیطان

با یک تن است واز دو تن دور تر ست جواب آری رسول

علیه السلام این فرموده است اما امر کرده است بعزلت و دور

بودن از مردمان در زمانهء تباه و فتنه و در قول او تناقض

نیست و دیگر که فرموده است بر شما باد بجماعت یعنی جدا نه

شوید اما انسان در جمعه و جماعت و ما خود گفته ایم که حق

گوشه نشینی اینست که با مردمان در جمیع خیرات شریک بود

واز صحبت ی مزاحمت کردن در کارها دیگر احتراز کند بسبب

آفاتی که در ... ت و دیگر گفته است بر شما باد بجماعت در غیر

زمانهء فتنه گفته است مگر کسی را که او ضعیف باشد نشاید که او

تنها بود و اما مردی قوی صاحب بصیرت در کار دین چون

زمانهء فتنه را مشاهده کند چنانک رسول علیه السلام گفته است

امت را حذر کردن فرموده است عزلت کردن او را اولیتر چنانک

جز جمعه و جماعت بیرون نیاید و در جمیع خیرات حاضر شود

تا ازین ثواب نیز محروم نماند که در جماعت ثواب بسیار ست اگرچه

تناقض
یعنی ضد

مردمان تباه شده اند از حال ابدالان چنین روایت کرده اند

که ایشان در جمع و جماعت حاضر می باشند و اگر کسی گوید پیغامبر

علیه السلام فرموده است رهبان امتی من کسانی اند که در مسجدها

نشینند این نیز مقتضی نهی است از دور بودن از مردمان

طلب کننده

و این نیز در غیر زمانهٔ فتنه گفته است و نیز باکی نیست

اگر در مساجد نشینند باید که با مردمان مخالطت نکنند و اگر کنند

صحبت با ایشان باشند و در دل از ایشان جدا باشند مقصود

از عزلت نه آنکه دور بودن است از مردمان اگر کالای بقیمت

جالینید

و تو در وقتی که نتوانی خریداری از دم مباح است از لایی باز

اگر در خانهٔ آن زند گیاه نروید باری خشک شود و اگر فیضانی

شود عجب نباشد مسکین آن طباخ دیگ برد و عاشق سیاه کرده

و حرارت کشیده خوردنی کسی دیگر خورده موسی گفت علیه السلام

اَرِنِی تیغ لَنْ تَرَانِی چشیده و پاره سنگ را این خلعت پوشانید

فَلَمَّا تَجَلّٰی رَبُّهُ لِلْجَبَلِ و اگر نمی یابی بی حکمتی نیست

دل خوش دار که موسی را علیه السلام گفتند این که تو میخواهی

اگر بدادمی نه جمال ما را نقصان بودی نه جلال ما را زیادتی

داشتی لیکن بدل کوه در عالم انده تو محو گشتی اما ما را با تو

رهبان

یعنی بلا طلب

هنوز نادرست

هنوز کارت   بیت

آسان آسان ترانه بگذارم من * بازلوح لیستی کارها دارم من

ای برادر اگر آدم را بدانه گندم نگرفتندی نه در جلال از
نقصانی بودی واگر دیدار بموسی دادندی نه در جمال او
زیانی بودی لیکن کمال جمال این تقاضا میکند که هزار هزار
عاشق با فغان ونفیر باشند ... ودر سلسله قهر ودام فراق
اسیر مانند تا عزت حسن وجمال پدید آید
شبی که در سر تست خیزد آن درد را بشنو ودیده
خدمت کن که درد سر ترا که او دهد نه سر تسر سی بود
آورده اند که یعقوب علیه السلام وحی فرستادند که یا عزیز اگر
بتقدیر قضا ترا ارزود ندهیم بران بنگر که آن روز که ارزاق قسمت میکردیم
تو بر یاد ما بودی

بیت

نام دلم ای نگار در دفتر تست * شادست بدانکه باری از لشکر تست

بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب نود ششم در جمله
برادر اعز شمس الدین بداند که مقصود این قوم از جمله چیزی
مخصوصی نیست که بیرون از جمله نیابند لیکن چون مخالفات
حکم اوقات ایشانرا نزدیک میکرد دو وقت خود را در بند کردن

بجهلة دوست میدارند بامید آنکه حکم جمله بر همه اوقات
ایشان کشیده شود و ایشان اندر همه اوقات بهیئت و صفت
صورت و شکل
نطافعله باشند زانچه این جمله مخصوص است برای ذکر خدای
تعالی چنانکه فتوی شرع است مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ
صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ
گفت هر که چهل بامداد برای خداوند باخلاص گذارد چشمهای حکمت
از دل وی بر زبانش پدید آید و خداوند جمله را بذکر مخصوص
کرده است در قصه موسی علیه السلام و او را بتخصیص
چهل روز برای زیادت تبتل و انقطاع از همه کارهای دنیا و ما
وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ
فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ما وعده کردیم
موسی را سی شبا روز پس از آن آنرا بده دیگر تمام کردانیدیم تا
میقات پروردگار بجمله تمام شد و این یکماه ذی القعد
و ده روز ذی الحج بود و قصه معروفست و بدانکه روزه موسی
چنان نبوده است که بروز طعام رها کردی و بشب بخوردی و
افطار کردی بلکه چهل شبا روز تناول طعام گذرانیده بود
بدین دلیل خالی کردن معده از طعام اصلی بزرگ است موسی

تا مستحق اسرار شدند
بودند قیاس عن اشیا و انبیا
نتوان کرد زیرا که ایشان را قوت غالب
آید ایشان را بتمام زینها حجاب نتواند
بود تنها چگونه حجاب شود
درخود ذلک بعضا مبرا انرا در زمان
واحد اینچنین قوت باشد که دل
بخدای باشد و با آدمیان نیز عمل ان
زمان واحد مشغول باشند پس هر دو
طرف هموار باشد هم جانب خداوند
و جانب خلق بخلاف آدمیان دیگر
کر ایشان در زمان واحد هم بخلق مشغول
شوند هم بخدا این محالست

علیه السلام

آدم علیه السلام استعداد مکالمت بدان کرد وهر که جهل روز
به اخلاص برای خدای تعالی از کار دنیا منقطع کرد و نفس
خود را بیکی معده تعهد کند حق سبحانه وتعالی علم من
لدنی بر وی بگشاید اما حکمت اندر تعیین جهل روز اطلاع
نباشد و دران مگر انبیا را که حق تعالی بکمال لطف خویش
ایشانرا تعریف میکند یا کسی که از اولیا باشد که خداوند
او را برساخت آن مخصوص کرداند اما شیخ در عوارف
سطوره مرتبت اینست که حق تعالی آدم را از خود داود
زمین خاک بگل او دار بعین قدرت خمیر مایه ساخت چنانکه صاحب
شرع خطاب کرده است که ان الله خمر طینة آدم اربعین
صباحا یعنی گل آدم بدست قدرت یا گوئی بواسطه و تاویل
صحیح اینست که بی واسطه جهل بامداد خمیر ساخت
تا آدم علیه السلام صلاحیت بدیرفت برای عمارت هر دو
جهان را چنانکه بر و آبادانی بحسب خواست ازو عمارت
دنیا همه خواست بس او را از خاک موجود کرداند و جهل
صباح گل او را مخمر کرداند تا بتخمیر ساختن بمدة جهل
صباح اندر جهل حجاب دور شود از حضرت الهی و هر

حجابی معنی است که اندرو نهاده شده است که بدانچه عمارت دنیا سزاوار آید و بدان از حضرت الهی و مواطن قرب درنگ کند که اگر درنگ نکردی بواسطه آن حجاب نهاد دنیا آبادانی نپذیرفتی پس بدین دوری بنده از مقام قرب برای عمارت عالم حکمت و خلافت و نیابت خداوند اندر زمین قرار گرفت پس با استطاعت بطاعت الله تعالی و اقبال کردن بعبادت وی و روی گردانیدن از کارهای معاش از هر حجابی که ودیعت است اندر وی بیرون آمد بدان مقدار یک حجاب از وی زایل گشتی و در وی می یابد و منزلتی میگیرد اندر قرب حق تعالی که آن مجمع و جایگاه علوم است پس چون جهل ورنیام می شود حجابها زایل کرد و علوم معرفت برو ریخته شود و علامت صحت و تاثیر او بحکم و فا شرایط اخلاص اندر جمله آن باشد که اندر دنیا پرهیز کند و از سرای غرور روی گردانید و بر سرای سرور روی آرد زیرا که زهد اندر دنیا از ضرورت ظهور حکمت است و هر که اندر دنیا پرهیز نکند او را حکمت روی ننهد و هر کرا بعد از جمله حکمت روی نهد معلوم شد

که اندر

اندر شرایط جمله او خلل افتاده است اکنون بدانک نزدیک
گروهی اندر طریق خلوت و جمله غلط کرده اند و این از آن
باشد که ایشان بی اصلی مستقیم اندر خلوت آیند و در دست
دیو افتند که شنیده مسئله اند مشایخ اهل تصوف را خلوت بوده
است که اندر آن ایشان را کارها گشاده است و وقایع روی داده
و چیزها از غرائب و عجایب کشف شده تا ما ای آن اندر خلوت
آیند و این عین اغوا است که محض ضلال باشد و نیز امر این
قوم که خلوت تنها که اختیار میکنند برای آنک تا دین از
سلامت ماند و احوالشان نفس خود را بدان یار جویند عمل
با خلاص برای خدای تعالی آرند و این غلط از اینجا خیزد
که خواهند بی مقتضای کامل و بی سایهٔ دولت پیر پخته
بعقل رکیک خود درین راه روند رحمت بر جان خواجه عطار
باد که بدین معنی اشارت کرده اند مثنویات

گر نوای دل طالبی در راه او ... می نگر از پیش و پس آگاه رو
سالکان راه بین بدرگاه آمده ... جمله بشتاب است همراه آمده
تو چه دانی تا کدامین ره روی ... در کدامین ره بدان درگه شوی
هست با هر ذره درگاهی دگر ... پس بهر ذره بدو راهی دگر

نعمة بزرگانست كه حق تعالى از تو استقامت ميخواهد و تو
كرامت ميطلبى و بدانكه بر صديقان از كثرت عبادت و صدق
فراست چيزى بديد مى شود و از كارها مستقبل كه بيش خواهد آمد
ايشانرا روشن ميگردد باشد كه بر بعضى آن معانى نگشايد از ين
جا قدحى لازم نيايد در حال ايشان كه قدح در حال كسى بود از
استقامت و هر چه بر صديقان گشايد آن سبب مزيد يقين
ايشان باشد و داعى بود بر صدق مجاهده و خوى كرفتن
با اخلاق جميله باشد و اگر بر كسى كشايد كه اهل ريد شرع
نباشد ان سبب مزيد بعد و غرور و حماقت بود و بدان
معانى مردمانرا زير دست حقير دارد و همچنين باشد تا
رشته اسلام از كردنش بيرون افتد از حدود و احكام حلال
و حرام منكر گردد و پندارد مقصود از عبادت بجز ذكر خداى
تعالى نيست ترك متابعت سنت بيش گيرد تا در الحاد و زندقه
افتد نعوذ بالله منها و گروهى ازين قوم مدتى بر رياضت و
خلوت مشغول شده باشند و در غرور آن مانده كه آوازى شنيده
باشند و يا خيالى ديده بمانند خوابى بدين مقدار بر ايشان كلاهم
باشد كمان برند كه هر كه را چنين حال روى نمود بنهايت رسيد

و طار او

و کار او بکمال رسد و این را وصال نام کنند یعنی ما بمقصود رسیدیم
و عبادت همه ترک معصیت برای آن می بایست تا بدین رسیم
الکون ما را معصیت و نماز نا کردن زیان ندارد و این بیت
بخوانند

رباعی

در کوی خرابات چه درویش چه شاه ۞ در راه یگانگی چه طاعت چه گناه
بر کنگرهٔ عرش چه خورشید چه ماه ۞ رخسار قلندری چه سرخ و چه سیاه

این نادانان چنان مختصر و بی مایه باشند که کسی در یک سخن
بزرگی ایشان نگاه ندارد یا در غیبت به نقصان ایشان سخنی گوید
همه عمر در عداوت او باشند با دعوی کمال و پاک شدن از صفت
غضب و کبر پس این نادانان اگر مرد تمام شده بودندی از
امثال این باک نداشتندی پس چون اسیر چنین صفات اند ایشان را دعوی
کمال مسلم کی بود با آنکه اگر کسی بمنزل جان شده باشد که از عداوت
و خشم و شهوت در وی نمانده باشد و چنین گوید مغرور است
چه بهیچ حال درجهٔ وی از درجهٔ انبیا علیهم السلام گذشتن مجال
ندارد و پیغامبران را این همه صفت موجود بود و ایشان بسبب
خطا و زلت بر خود نوحه میکردند و صدیقان از صغایر حذر میکردند
و از بیم شبهه ترک حلال میکردند و همه راه تقوی میرفتند و جمله

از خطر کار هر زمان نیستی خود میخواستند این نادانان چنین
میدانند که ایشان در جوال شیطان نیستند و درجهٔ ایشان از درجهٔ
انبیا زیادت است که آنچه ایشان را زیان میداشت ایشانرا زیان
نمیدارد، اگر گویند پیغامبران چنین بودند و لیکن آنچه میکردند
از برای نصیحت خلق می کردند و این نمیدانند که اگر چنین بودی[1]
چرا یک خرمای صدقه از دهان بیند اختی، که اگر بخوردندی خلق
را از آن چه صورت خواست بست چه هم خلق را صدقه حلال است،
اما بزرگان دین از ابتدای بشناسند که هر کرا هوا اسیر و زیر دست
نیست او هیچ کس نیست، ای برادر نفس آدمی مکار و فریبنده است
همه دعوی دروغ کند و لاف زند که هوا زیر دست منست، از وی
برهان باید طلبید، و هیچ برهانی نیست، مگر آنکه بحکم خود قدمی نه
زند بحکم شرع رود که اگر همیشه بطوع تن در تواند داد راست میگوید
و اگر در احکام شرع رخصت و تاویل میطلبد موافق هوا و شهوت
آن مدبر هنوز اسیر هواست اگر اسیر خشم است سگی است در صورت
آدمی و اگر اسیر شکمست بهیمی است و اگر اسیر شهوت هار زشت
خوکست اگر اسیر جاه و تجمل است زنی است در صورت مرد
مگر کسی که خود را با حکام و اوامر شرع بیاراید و بیازماید

١ ع زبان یکم

وشفان:

وعنان خود بدست شریعت دهد تا چنان کہ او حکم دمی تواند کشتن آنکاه صفات او اسیر او شوه باشد بس کسانیکہ ارباب بصیرت بوده اند وکارها چنانک بود بدیده اند با نفس باز پسینہ لکام تقوی از سر نفس خود فرود نیاوردند تا یکی از بزرکان ابلیس را بدید بوقت حرک کفت برو از دست من جستی کفت نه هنوز یک نفس مانده است خداوندان دین و ارباب بصیرت علم و یقین عاقبت (خود) چنین دیده اند وخطرها چنین داسته اند ای بیچاره این کار نه در خور بازوی تست، اکر توانی تا یکی باقی است، در سانه دولت کفشی شعر، واکرنه دست بشوی چنانکہ کفت قطعه هر کہ شد در کار صاحب دولتی نبودش در راه هر کز خجلتی :: تا نیفتند بر تو مردی را نظر، از وجود خویش کی یابی چند ای برادر زهرۀ صدیقان درین راه آب کشته است واهل غرور در مسند غفلت بعشوۀ روزکار برمی برند باخبار آمده است کہ جبرئیل کفت علیه السلام مصطفی را صلی الله علیه وسلم یا رسول الله من چه دانم اکر حق تعالی در سابق با من همان دانسته است کہ از ابلیس دانست واینچنین حیرت همه را بوده است چنانک عیسی پیغامبر کفت علیه السلام تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ

مَافِي نَفْسِكَ تا گفته اند که خوف انبیا و صدیقان ازین باشد که
هرچند ایمن باشند از خوف خاتمت ایمن نباشند از عتاب و ملامت
بترسند که نباید که از ما چیزی آید که مستحق عتاب و ملامت گردیم
که عتاب و ملامت اندر مقام قرب دشوارتر از عقوبت و عذاب
اندر مقام بعد ست سر اینست که گفت بیت

منم اندرین تفکر بتامل و تدبر شب و روز در تحیر که شوده چگونه عالم
ازینجاست که گویند که اول درجهٔ عارفان حیرتست و آخرش هم حیرت،
و حیرت اول اندر نعمت منت باشد چنانکه چون کسی مر کسی را بنوازد از شرم
سرگردان گردد، و حیرت دیگر آن بود که داند هرچند من نیاز بیش برم
نیاز من علت نه گردد مر وصال او را لبی اول حیرت باشد و آخر هم حیرت
چنانکه سرگردانی می گوید، بثواب اهل جنت بعقاب اهل دوزخ منی ازین
میان ندانم زکیانم و کدامانی، والسلام

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مکتوب نود هفتم در ذکر مرگ برادر شمس الدین بداند
که مردمان سه قسم اند یکی حریص مولع و دوم تایب مبتدی
سیوم عارف منتهی حریص مولع مرگ را یاد نکند و اگر کند
برای آن باشد که بر دنیا خود تا سف نماید و نکوهش آن مشغول

موید

نبود ذکر مرگ اینچنین کس را از خدای دور تر کرداند و امّا تایب

مرگ را بسیار یاد کند تا بسبب آن از دل او خوف و خشیت

زاید و بتمامی توبه وفا کند و بسا بود که مرگ را کراهیت دارد از

بهر آنکه پیش از تمام توبه و پیش از صلاح توشهٔ وی را در یابد

او در کراهیت مرگ معذور بود و در تحت این وعید در نیاید

که مَنْ کَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ کَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ چه او مرگ را و لقای

خدای را کراهیت ندارد و لیکن از فوت لقاء وی ترسد

بسبب تقصیر خود مثال او چون کسی شد که از دنبال دوست

توقف نماید بلکه بهیچ شغل از دیدار او مشغول بود

تا بر وجهی که او پسندد او را آماده دیدار شمرند و علامت

درستی او آنست که دایم در ساختگی آن باشد و بجز آن مشغول

نبود و امّا عارف منتهی دایم مرگ را یاد کند چه وعدهگاه

لقاء دوست است و محب هرگز وعدهگاه دیدار دوست را فراموش

نکند و این در غالب احوال مرگ را دوست دارد تا از سرای عاصیان

برهد و بجوار دوست نزول کند چنانک از حذیفه رضی الله عنه

نقل است که گفت بار خدایا اگر میدانی درویشی نزدیک من دوستر

از توانگری است و بیماری دوستر از تندرستی است و مرگ

والمراد منه ا
الله ولا اراد الله
الدنیا قیل
فی الموت و
ذلک کنتی ۹

جوار
همسایگی

دوستر از زندگانی است مرگ را بر من آسان کردان تا بلقاء
تو رسم بی الکون تا سبب در کراهیت مرگ و آرزو نابودن آن
معذورست و منتهی در دوستی مرگ و آرزو بردن آن معذورست
اما گفته اند عالی مرتبه تر از ایشان آنست که هیچ تصرف
نکند کار بخدای گذارد برای نفس خود نه مرگ اختیار کند
نه زندگانی این مقام تمام تسلیم و رضا بود و این غایت
منتهیانست حاصل آنست که ذکر مرگ نعمت را منغص کند
ولذات این که مکدر گرداند و هرچه لذتها و شهوت آدمی
منغص کرداند آن از اسباب نجات بود ...
که فرمود اَكْثِرُوا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتِ گفت ...
مرگ لذتها را منغص کنید تا میل شما از آن منقطع گردد و روی
بحق تعالی آرید و در خبرست که فرمود لَوْ اَنَّ الْبَهَائِمَ
تَعْلَمُ مِنَ الْمَوْتِ مَا تَعْلَمُوْنَ مَا اَكَلْتُمْ مِنْهَا
سَمِيْنًا گفت اگر آنچه شما میدانید از مرگ چهارپایان بدانند
هرگز از آن فربه نخورید و عایشه رضی الله عنها پرسید که یا رسول
الله کسی را با شهیدان فرداحشر کنند گفت نعم مَنْ
يَذْكُرُ الْمَوْتَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلِ عِشْرِيْنَ مَرَّةً گفت آری

کسي را که مرگ را در روز و شب بیست بار یاد کند نقلست که فرمود تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ نوباوه مومن مرگ است زیرا که دنیا زندان مومنست که در ان همیشه در رنج است ومرگ اِطْلَاقِ اوست وَاِطْلَاقْ از زندان تحفه بود ودیگر فرموده است اَلْمَوْتُ كَفَّارَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ مرگ کفارتست هر مسلمانی را وبرین کسي را خواسته است که بحقیقت مسلمان نه مرا وترا، ومومن بحقیقت آنست که مسلمانان از دست وزبان او سلامت یافته باشند واخلاق مومنان در وي محقق شده باشد، وبمعصیتها آلوده نه گردد، مگر بصغائر، پس مرگ او را پاک کند خواجه حسن بصري رحمة الله علیه فرموده است که مرگ دنیا را رسوا کرد که مرگ دنیا را رسوا کرد وهیچ خردمندي را شادي نگذاشت حکیمي بهبوي مردي از برادران خود نبشت که بترس از مرگ درین سراي پیش از انکه بسراي دیگر روي که آنجا مرگ را آرزو کني ونیابي وچون پیش ابن سیرین رضي الله عنه مرگ را یاد کردندي همه عضوهاء او از کار بماندي وعمر عبد العزیز هر شبي فقها را جمع کردي پس مرگ وقیامت وآخرت را یاد کردندي وبگریستندي تا چنانستي که پیش ایشان جنازه نهاده اند

وخواجه ربیع خثیمی رحمة الله گفتی لا تتهادنیا از من
دو چیز منقطع کردانید یکی ذکر مرگ و دیگر ایستادن
بحضرت خدای و کعب احبار گفت رضی الله عنه هر که مرگ
را بشناخت مصیبتها و غمهاء دنیا بروی آسان گشت و از
مطرف رضی الله عنه نقلست که گفت در خواب دیدم جانبی
که گوینده میان مسجد بصره مرا می گوید
که ذکر مرگ دلهای خانقاه را پاره پاره می کند و آورده
اند چون پیش عیسی علیه السلام مرگ را یاد کردندی خون از
اندامش بچکیدی، پس ای برادر بر تو باد که شبانروزی کمتر ازان مباش که
مرگ را بیست بار یاد کنی و باستعداد آن بقدر امکان
مشغول باشی و منتظر آن باشی که کی رسد قعقاع حکیم گفته
است که سی سالست برای مرگ ساخته شده ام اگر بمن
رسد تاخیر چیزی از چیزی دوست ندارم و از امام ثوری
رضی الله عنه نقل است که گفت پیری را دیدم در مسجد کوفه
می گفت که سی سالست که من درین مسجد منتظر مرگ مانده
ام تا کی بمن رسد اگر بیاید تاخیر چیزی نفرمایم و از چیزی
باز ندارم و مرا بر کسی و کسی را بر من چیزی نیست عزیزی

دیکی

بر یکی نامه بنبشت که دنیا خوابست و آخرت بیداری و متوسط
میان هر دو مرگ است و ما در خوابها شوریده ایم والسلام ای
برادر اگر پیش بنده غمی و اندوهی و بیمی و عذابی نباشد
مرگ مجرد و سکرات مرگ بسنده است که بدو همه زندگانی منغص
گردد و شادی بدو مکدر شود همه سهو و غفلت به بیداری
باز آورد تا حذیفه گفته اند مرگ سخت تر از زدن
به شمشیر و بریدن به اره و برداشتن گوشت به ناخن است
و از پیغامبر [illegible] که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم نقل کنند
که [illegible] سکرات الموت بار خدایا بر محمد سکرات موت
آسان گردان و همین بود که عیسی پیغامبر علیه السلام
از حواریان درخواست گفت ای گروه حواریان از خدای
عز و جل بخواهید تا مرگ را بمن آسان کند که من از مرگ چنان
می ترسم که آن ترس مرا در مرگ همی اندازد در نقل آمده است
که گروهی از بنی اسرائیل بگورستانی گذشتند و از حق تعالی
درخواستند تا یکی را از اهل گورستان زنده کرد اند تا از وی
پرسند پس مردی از گوری بیرون آمد و میان دو چشم او اثر
سجده بود گفت ای مردمان از من چه خواستید پنجاه سالست

که مرگ چشیده ام هنوز تلخی مرگ از دل من نرفته است امام
اوزاعی رحمة الله علیه روایت کرده است که بما چنان
رسیده که مرده بمرگ دردمند باشد تا آنگاه که از گور بر انگیخته
شود یکی از ایشان بیمار اندر حال مرگ بسیار بپرسیدی که
مرگ را چگونه می یابی چون او رنجور شد و در نزع افتاد
او را پرسیدند که تو مرگ را چگونه می یابی گفت چنانستی که
آسمان بر زمین مطبق است و جانستی که نفس من از
سوراخ سوزنی بیرون می آید روایت کرده اند از
حضرت رسالت که فرمود لَوْ اَنَّ شَعْرَةً مِنْ شَعْرِ
الْمَيِّتِ وُضِعَتْ عَلٰی اَهْلِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
لَمَاتُوْا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِاَنَّ فِيْ كُلِّ شَعْرَةٍ اَلَمُ الْمَوْتِ
وَلَا يَقَعُ اَلَمُ الْمَوْتِ عَلٰی شَيْءٍ اِلَّا مَاتَ گفت
اگر یک موئی از موی مرده بر اهل آسمان ها و زمین نهاده
شود هر آینه بفرمان خدای همه بمیرند زیرا که هر موئی
اثر مرگ است و اثر مرگ بر چیزی نیفتد که نمیرد و آمده
است که لَوْ اَنَّ قَطْرَةً مِنْ اَلَمِ الْمَوْتِ وُضِعَتْ
عَلٰی جِبَالِ الْاَرْضِ كُلِّهَا لَذَابَتْ گفت قطره از درد

مرگ

هرکه بر کوهها ر زمین نهاده شود هر اینه بکدازند و در
نقلست که چون روح موسی پیغامبر بحضرت خداوند رسید
گفت یا موسی مرگ چگونه یافتی و او بدان داناتر گفت نفس
خود را چون گنجشکی یافتم دران حالی که بر تابه بریان کرده شود
نه میرد که فارغ آید نه برهد که بپرد اکنون بدانکه صعبت
در وقت مردن از صورت میرندهاست که ساکن او را احس
باشند و از زمان انکه شهادة گویان بود باز دل
انکه تجلی نیکی گمان بود اما انکه در صورت امید سبب
نه پیغامبر علیه السلام گفت چشم داربد مرده را سه چیز چون
جوی کند و اشک از چشمش روان شود و لبهاش
خشک شود آن از پس رحمت خدای باشد که بروی نزول
کرده بود و چون بانگ کند بانگ کردن خفه گرفته و رنگش سرخ
شود و لبهاش خاکستر گون گردد آن از عذاب خدای بود که برو
نزول کرده باشد اما روانی زبان او بکلمهٔ شهادت علامت
نیکویی است که روایت است که گفت مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ
أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ هر که بمیرد و میداند
که جز خدای خدایی نیست در بهشت رود و نقلست که حضرت

رسالت صلی الله علیه وسلم بر جوانی رفت که می مرد گفت کمان تو
جگونه است گفت از خدای امید میدارم و از گناهان خود می ترسم
گفت لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هٰذَا الْمَوْطِنِ
إِلَّا أَعْطَاهُ اللهُ الَّذِي يَرْجُو وَآمَنَهُ مِنَ الَّذِي يَخَافُ
فراهم نیاید در دل بنده این هردو در مثل این وقت که نه خدای
عزوجل بدهد او را آنچ امید می دارد و ایمن کرداند از آنچ بترسد
ای برادر سرانجام همه بدین یک راه است اگر فقیر و گر
شاه است همه مملکت شاهان و فقر و فاقه گدایان این
جایک رنگ است چنانک گفت مثنویات
اگر مملکت ز ماهی تا بماه است ، سرانجامت برین دروازه راهست
چو بر بندند ناکامت زنخدان ، همه ملک جهان اینجا زنخ دان
اگر افریدون از افراسیاب بیٔ ، درین دریا تو هم یکقطره آبی
جهانی خوی در غرق آب خون اند ، که میداند که زیر خاک جون اند
اگر گویی درهیچ حالی این دو یعنی خوف و رجا یکی راجح
بود بدانک جون بنده قوی و صحیح باشد خوف اولیتر و جون
رنجور و ضعیف شود خاصه وقت سکرات موت رجا اولیتر
علما چنین گفته اند که این از آنست که حق تعالی گفته است که من

نزدیک

نزدیک شکسته دلانم از ترس من بس در وقت مرگ و سکرات رجا
او لیس از انک دل او دران وقت شکسته است از ترس گناهان کی در حال
صحت کرده است و اگر گویی نه انکه در گمان بردن نیک بخدای عزوجل
احادیث وارد ست بدانک یکی از گمان نیک حذر کردن از معصیت خدای
است عزوجل و ترسیدن از عذاب او و جهد کردن در خدمت او
آخون بدانک باز گشت همه کار بدین یک ساعت و آن نکته ایست
که پشتها را می شکند و رویی را زردی کند و دلها را
پاره پاره می کند و چشمها را خون می کریاند و آن خوف
سلب معرفت است اینست که غایت و نهایت خوف خائفان
است و یکی از بزرگان گفته است که غمها
سه است غم طاعت که قبول کنند یا نکنند و غم معصیت که اَمرزند
یا نیامرزند و غم معرفت که سلب کنند یا بذارند و مخلصان
گفته اند که غم یکی بیش نیست و آن غم سلب معرفت است
و هر غمی که جز این غم است سهل است از انک منقطع شدنیست
و از ینجاست که دعاء همه بزرگان اینست که خداوندا قطیعت
مکن دیگر هرچه خواهی بکن سر اینست که گفت قطعه
از شوق لقا دوست تو ،، جانها همه بی قرار گشته ،،
و از خوف فراق قالب ما ،، در ناز و نعیم زار گشته ،،

می

۲ سفید کنند برابر خون می باند

گلهاء مراد بی جمالت ؛؛ در چشم امید خار گشته ؛ والسلام ،

بسم الله الرحمن الرحيم

نکته . بدانکه در وعد و وعید برادر اعز شمس الدین بدانکه مر اهل سنت را اجماع است که وعید مطلق مر کافران راست و وعده مطلق مر نیکوکاران راست باز مومن که وی عاصی باشد کافر نبود تا در تحت وعید مطلق در آید و نیز محسن مطلق نیست تا وعده مطلق وی را در یابد اندر وی اختلافست قول معتزله آنست که وی از اهل وعید مطلق است اگر با گناه از این جهان بیرون رود همیشه و جاودان در دوزخ بماند اما مذهب اهل سنت آنست که حق وی را موقوف دارند نه وعده مطلق دهند و نه وعید مطلق و حکم وی بمشیت متعلق دارند اگر خواهد وی را بیامرزد و آن از وی فضل بود و اگر خواهد عذاب کند و آن از وی عدل بود و بهیچ حال مومن را در دوزخ خلود نگویند هر چند عاصی باشد از عبد الله عباس منقولست رضی الله عنه که گفت هر مومن که با گناه رود خداوند تعالی از سه کار یکی با وی کند یا برحمت خویش بیامرزد یا بشفاعت پیغامبران بخشد یا بقدر گناه

وعید
وعده عذاب

عذاب کند

عذاب کند واخر آزاد کند — مثنوي — بیت

کر کنه داري در توبه است باز، توبه کن جون در نخواهد شد فراز

کر بدین درکه بصدق آیي دمي، صد فتوحت پیش باز آید همي

واهل سنت را بدین نیز اجماع است اکر خداي عز وجل خواهد

بنده را بصغیره وکبیره عذاب کند واکر خواهد هر دو بیامرزد

اکر خواهد صغیره ببخشد وبکبیره بکیرد واکر خواهد

کبیره ببخشد وبصغیره بکیرد وروا بود که یک بنده را با

کبیره ببخشد ودیکري را بصغیره عذاب کند ودر جمله بباید

دانست که هر چند کاه کناه بزرک بود از رحمت بزرکتر نباشد وهر

جند صغیره باشد چون عدل آمد خورد نبود، تا بزرکان کفته

اند چون فضل کند هیچ کبیره نماند چون عدل کند هیچ صغیره

نماند، بعدل صغیره کبیره شود وبفضل کبیره صغیره کردد

سر اینست که کفت — بیت

کر فضل کني یقین برسیم همه، ور عدل کني واي برسوایي ما

وکروهي کفته اند هر کناهي که بنده آنرا صغیره داند هر جند صغیره

بود کبیره کردد وکناهي که بنده آنرا کبیره داند هر جند کبیره

بود صغیره کردد از اینجاست که بزرکان هیچ کناهي را صغیره

نگویند و حاصل الامر نزدیک اهل سنت و جماعت همه معاصی
شاید که مغفور باشد باجتناب از کفر قال الله تعالی
إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ حق تعالی شرک نیامرزد و آنچ دون شرک
است بیامرزد مرآنرا که خواهد سر اینست که گفت بیت

باز آی آنکه در بگشاده ایم ❊ تو غرامت کرده ما استاده ایم
عشق بازی بین چه حکمت میکند ❊ می کند این کار و رحمت میکند
گر همه کس جز نمازی نیستی ❊ حکمتش را عشق بازی نیستی
کار حکمت جز چنین نبود تمام ❊ لاجرم جودش چنین آمد ملام
خداوند عز و جل مغفرت را از شرک نفی کرد بی شرط
و هر چه دون شرک است مغفرت وی بمشیت معلق کرد، و
کبایر دون شرک است چون صغایر، باید که مشیت مغفرت بر همه
افتد تا تعلیق را فایده بحاصل آید امیدوار باش هر چند
مفلسی و هیچ نداری عزیزی گفت مثنویات
گو بدین درگه نداری هیچ تو، هیچ نیست افگنده کمتر هیچ تو
نی همه زهد مسلم میخرند ❊ هیچ بر درگاه او هم میخرند
و نزول این آیت در حق وحشی بود قاتل حمزه عم رسول

ارصلی او ک

علیه السلام

علیه السلام ورضی الله عنهم کسی اورا وعده کرده بود بمالی بکشتن
حمزه آن کس وعده وفا نکرد وحشی با خویشتن گفت که اگر
نتوانم که حمزه را زنده کنم باری خود را زنده کنم بر بیغامبر وحی
کس فرستاد که این همه جفا کردم جای آشتی هست فرمود اگر
آشتی هست باز وحشی بیغام فرستاد که ضمان خواهم رسول
بود که ضمان منم باز وحشی بیغام فرستاد که تو او فرمان چنین
است لیس لك من الامر شیئ ضمان کسی باید که بدست وی
چیزی باشد این آیت آمد ان الله لا یغفر ان یشرك به و
یغفر ما دون ذلك لمن یشاء جواب باز فرستاد که مغفرت بر
مشیت است ندانم که مرا خواهد یا نخواهد شرط ازین خواهم
تا آشتی کنم این آیت آمد والذین لا یدعون
مع الله الها آخر ولا یقتلون النفس
التی حرم الله الا بالحق ولا یزنون جواب باز فرستاد
که من این همه کرده ام چون این نیا رزد چرا بی آیم اگر بازین
بیاری بیایم و اگرنه برهمین می باشم جواب آمد الا من
تاب وآمن وعمل صالحا جواب فرستاد که شرط
دشوار است این قبول کنم که ایمان آرم و عمل صالح را ضمان نتوانم

خود را ایذه کنم یعنی ایمان آرم لان الایمان حیوة

[illegible marginal notes]

کرد که داند توانم یا نتوانم شرط به ازین خواهم فرمان آمد
قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا
مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا
إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ گفت الکون أسْتي، اعب بیامد
ومسلمان شد الحمد لله رب العالمین علی نعمائه.

تا بدانی که جرم همه عاصیان در دریای فضلش یک ذره
نیست، چنانکه گفت — مثنوی

هست چون دریای فضلش بی دریغ ٭ بر در او جرم ما یک اشک میغ
هر کرا باشد چنان بخشایشی ٭ کی تغیر آردش الا الشی

اکنون بدانکه چون گفته است إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
جَمِيعًا، مغفرت بر کل ذنوب افکند تخصیص نه کرد صغیره
وکبیره را و لخبر آمده است که پیغامبر گفت إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ جَمِيعًا صَغِيرَهَا وَكَبِيرَهَا وَعَلَانِيَتَهَا وَسِرَّهَا
واین که گفت إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ و گفته اند این تعلیل
است گفت نه از بهر آن می آمرزم که تو سزای عفوی ولیکن
من غفور و رحیم یعنی بصفت خویش با تو کار کنم نه بسزای
تو ومعنی آیه اول که گفت إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ

نعما، ای ... ن خرینکا فی انکال ... که اند ... و رد در ... وجود ... ظاهر ... شوند از ... خدای ... برد ... کم خدای ... تعالی ... که ... فقان ... آنکه ... بر ... خدای ... خدای ... تعالی ... امت ... ۱۲

تعلیل: علت ساختن ۱۲

مادون

مادون ذلک لمن یشاء چنین گفته اند چون شرک آوردی
بر ما بدل آوردی اندر دوستی شرط نیست باز چون شرک بیاوردی
بازش بیاوردی بچون گناه کردی بی ادبی و گستاخی کردی و بی
ادبی و گستاخی اندر دوستی کلا این شرطست یعنی بر ما بدل
بیار که آن در نگذاریم و دیگر گستاخیها اندر گذاریم و این
را در نقد اصل است و آن آنست که چون دین وارث و دین
موروث یکی بود هیچ سبب حرمان نیفتد مگر بقتل از بهر
آن که قتل تخریب اصل است اصل بر جای باید تا فرع بروی
بنا کند و شرک نیز تخریب اصل ایمان است، اصل ایمان بر
جای باید تا فرع مغفرت بروی بنا کند روزی شبلی رحمة الله
علیه جایی برگذشت، گوینده بر خواند

کل ذنب لک مغفور، سوی الاعراض عنی

بانگی از وی جدا شد و بیهوش گشت چون بهوش باز آمد
گفتند ترا چه افتاده گفت این قایل چنین گفت که همه گناهت
آمرزیده ام مگر آنکه روی از ما بگردانی و این بیت از قول
خداوند تعالی سماع کردم ان الله لا یغفر ان یشرک
به و یغفر مادون ذلک لمن یشاء خدای میگوید عزوجل

شرک
حکایت اصمعی [illegible]

[illegible]

که روی از ما مکران و بر ما بدل میار دیگر هر چه کنی بیامرزم، غالب این قوم را خوف باشد و بر خوف زیند و آنچ گویند هم از خوف گویند بیننده را چنان و هم افتد که ایشان اهل وعیدند و نه چنانست ولیکن اندر سر ایشان گناه گرچه خرد است بزرگ کرده‌اند که خوار داشتن جفا بکرداشتن امرست و بزرگ داشتن جفا بزرگ داشتن امر است همیشه خصم خدای باشند بر خویشتن، نه خصم خویشتن بر خدای که عارفان را با نفس صحبت نیست، مطالبت حق نفس چگونه باشد خداوند عز و جل ایشان را دوست است و نفس دشمن با دشمن جنگ دوست کند، و با دوست جنگ دشمن نکند بس هر که با نفس بجنگ است، دلیل است که با خداوند بصلح است و هر که با نفس بصلح است دلیل است که با خدای عز و جل بجنگ است و گفته اند ایشانرا با پاکی ایشان مطالبت کردن حق خدا از نفس خویش و آن را ستیهاکم در ایشانست همه امید ایشان بخدای عز و جل بر نصیب هر چه باشد و خوف ایشان در نصیب خویش چنان نماید که گویی همه وعید ایشانرا آمده است و همه وعده هر غیر ایشانرا

غش

نفس گهر با نفس

تا بزرگان چنین گفته اند که ایمان بنده بحقیقت انگاه
تمام گردد که اگر خلق را از آسمان بلایی آید از شومی
خویش داند اگر او را نیکویی بدید آید از طفیل کسی دیگر
داند یکی از ایشان گفته است رباعی

ما کبر قدیم و نا مسلمانیم ٭ نام آور کفر و ننگ ایمانیم
شیطان ز چه بما رسد کله را بنهد ٭ کز وسوسه اوستاد شیطانیم

خواجه فضیل عیاض رحمة الله علیه شبانگاه عرفه
در عرفات گفتند که حال مردمان چگونه می بینی گفت
همه آمرزیده شدندی اگر من در میان ایشان نبودمی
یعنی بدترین خلق منم اگر ایشان را نیامرزد از شومی
من نیامرزد، و در خبر چنین آمده است که بموسی
علیه السلام وحی کردند که از میان قوم خویش
کسی را طلب که بهترین بنی اسرائیل وی باشد
یک تن را اختیار کردند که بزهد و عبادت آراسته بود فرمان
آمد که او را بگوی تا بدترین بنی اسرائیل را طلب کند سه
روز مهلت خواست چهارم روز رسنی در گردن خویش
کرد و بر موسی علیه السلام آمد گفت که بدترین بنی اسرائیل
را آوردم موسی گفت علیه السلام که زاهدترین بنی اسرائیل

تو بیچ چرا چنین حیکویی کفت از بهر انک کناهان خویش بیقین
میدانم و از آن دیکری بشک و کسی که کناهان وی یقین باشد
بدتر باشد از کسی که کناهان وی بشک باشد فرمان آمد که ای
موسی بهترین بنی اسرائیل وی است نه از بسیاری طاعت اما
بدانک خویشتن بدترین خلق بدانست خواجه سری سقطی کفت
رحمة الله علیه من هر روزی چند بار آیینه را نکرم از
بیم آنکه نباید که روی من سیاه شده باشد اینست که کفت
مثنوی تو بیش آی زموی در نظر ٭ خویشتن را از بتی بینی بتر
مدح و ذمت کر تفاوت میکند ٭ بتکری باشی که او بت میکند
ای برادر کفته اند که اندر دنیا ضیاء اخلاص و ظلمت نفاق
اندر روی بنده بدید باشد بدلیل آنکه خداوند فرمود
سِیمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ولیکن تا بیننده اینجای
نباشد نبیند اکر دعاء پیغامبر ما بنودی صلی الله علیه وسلم که از خداوند
بخواست تا خسف و مسخ از امتان وی بر کیرد بسیار بینوایی که
اندر امت بدید آمدی تا بزرکان کفته اند که خسف و مسخ بپیشینیان
ظاهر بود و از آن این امت باطن است و هم خواجه سری سقطی فرموده
است که نخواهم که بجایی میرم که مرا بشناسند از بیم آنکه زمین مرا قبول

نکند

نکند دسوا کردم واین از بدکمانی خویش بود او را بر خویشتن
که خویشتن را بدترین خلق میداند و اگر خویشتن را بدترین
خلق نداند بخویشتن این کمان نبردی و این حرامتان بیشین را
بوده است فالله خدای عزوجل هرین امت را از چنین فضیحت
نکاه داشته است و اینست که کفت قطعه

زدرد دین همه پیران ره را ٭ سینها بخون دل خضابست
همه مردان دین را زین مصیبت ٭ جگرها تشنه و دلها کبابست
ای برادر عالم هستی وی نیست شو که هستی حق وی است
و نیستی حق تو شنیدهٔ که الوجود بین العدمین علم خط محو
بر جریدهٔ روزگار خود کش بود که روی هستی بینی چنانک کفت
تو مباش اصلا کمال این است و بس ٭ تو ز تو کم شو وصال این است و بس
اگر پروانه را یک ذره بنزد خود قدری بودی خود را چنان بر آتش
نزدی هم عشاق عالم در آرزوی آنند که ایشانرا پروانهٔ یا بدیوانهٔ
برون دهد و کسی خود حدیث ایشان نمی کند بیت
عاشقان چون حلقه بر در مانده اند ٭ زانک نزدیک کسی را راه نیست
عقلها متحیر آمده در جلال او خرده سراسیمه کشته در جمال او فهمها
دیوانه
عاجز شده از ادراک او جبروت او و اندیشها زیر و زبر شده در کار

اوانیست که گفت — رباعی

ای کبک هزار باز در بند از تو ∴ ای آهو شیر گیر با جنگ از تو
بس کس که نیافت هیچ پیوند از تو ∴ خود را بغم ویلاد من اکملی ز تو

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ∴ مکتوب نود و نهم

∴ دوزخ برادر اعز شمس الدّین بداند که ترا گفته اند که آتش

مورد همه است وَإِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا، و در آخر این آیت
گفته است ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا پس در ورود به آتش به یقینی
و در نجات از آن بشک، پس اکنون بنگر و تفکر کن در وادیهای
دوزخ و درکه های آن، چه پیغامبر فرموده است علیه السّلام اِنَّ فِي
جَهَنَّمَ سَبْعِيْنَ اَلْفَ وَادٍ وَفِي كُلِّ وَادٍ سَبْعُوْنَ اَلْفَ شِعْبٍ وَفِي
كُلِّ شِعْبٍ سَبْعُوْنَ اَلْفَ ثُعْبَانٍ وَسَبْعُوْنَ اَلْفَ عَقْرَبٍ لَا يَنْتَهِي
الكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ حَتّٰى يُوَاقِعَ ذٰلِكَ كُلَّهُ، گفت در دوزخ هفتاد
هزار وادیست در هر وادیی هفتاد هزار درکهست و در هر درکهی
هفتاد هزار مارست و هفتاد هزار کژدم است کافر ∴ و منافق
بپایان نرسد تا آنگاه که بر این همه گذر نکند و نقلست که فرمود
تعوذوا باللّٰه منها مِنْ جُبِّ الْحُزْنِ او وَادِ الْحُزْنِ باز دانسته
خواهید بجزای از جاه غم یا وادی غم گفتند یا رسول اللّٰه

بمعنی ... (margin) دوزخ — سبعون ...

وادی غم

وادي غم یا چاه چیست کفت واد فی جهنم
یتعوذ منها جهنم کل یوم سبعین مرة اعد
الله للقراء المرائین کفت وادیست در دوزخ که
که هر روز دوزخ ازان هفتاد بار بازداشت خواهد
حق تعالی برای علماء مرائین ساخته است پس
این صفت دوزخ و درکها و درها و وادیها آنست و این
براندازه عدد آرزوهای دنیا و شهوت هاى آنست
وعدد درها آن بعد هفت اندامست که بنده
بران معصیت کند بعضی ازان فوق بعضی
است اعلی تر جهنم است پس سقر پس لظی پس
حطمه پس سعیر پس جحیم پس هاویه بنگر اکنون
در عمق هاویه که عمق آن را نیست چنانکه عمق
شهوتها دنیا را حدی نیست پس چنانکه حاجتی از
دنیا نه نخامد مگر بحاجتی دیگر بزرگ تر ازان افتد
همچنین هاویه از جهنم نه نخامد مگر بهاویه عمیق تر
ازان افتد از ابو هریره رضی الله عنه نقل ست
که کفت در خدمت رسول علیه السلام

وسلم بودیم پس آوازی شنیدیم گفت میدانید که این

چیست گفتیم خدا و رسول وی داناتر گفت

هذا حجر ارسل في جهنم منذ سبعين عاماً الآن ينتهي الى

قعرها این سنگی است که هفتاد سالست که

در دوزخ فرو فرستاده شده است اکنون به قعر

آن رسیده است پس انواع عذاب بر هر که در آتش

باشد مترادف نشود بلکه هر یک را از ایشان

حدی معلوم است بر اندازهٔ معصیت و گناه

او بدانست که اگر کل دنیا بر کم عذاب ایشان عرض

کرده شود هر آئینه آنرا فدا کنند از سختی آنچه در آن

باشد و حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم

خبر کرده است که ادنی اهل النار عذاباً ینتعل

بنعلین من النار یغلی دماغه من حر نعلیه

گفت عذاب بر اهل آتش را دو نعلین باشد

از آتش که دماغ او از گرمی آن بجوشد پس بنگر اکنون

در کسی که برو تخفیف است پس قیاس کن

بر آن کسی که برو تشدید است و هرگاه که در سختی

عذاب آتش بشک افتی اخته خود با آتش نزدیک برو
آب را قیاس کن و آتش دنیا خود مناسب آتش
دوزخ نیست که گفته است ان نار الدنیا غسل
بسبعین ماء من میاه الرحمة حتی اطاقها
اهل الدنیا آتش دنیا هفتاد آب از آبهاء رحمت
شسته شده است تا اهل دنیا طاقت آن داشتند
بلکه پیغامبر علیه السلام در صفت
آتش دوزخ صریح کرده است اوقدت علیها تلک النار
الف سنة حتی احمرت ثم اوقدت علیها الف
سنة حتی ابیضت ثم اوقدت علیها الف سنة
حتی اسودت فهی سوداء مظلمة گفت آن آتش
هزار سال افروخته شده تا سرخ گشته پس هزار سال
افروخته شد تا سفید گشت پس هزار سال افروخته
شد تا سیاه گشت پس آن سیاه تاریکست و نقل است که
گفت اشد اشدت اشتکت النار الی ربها فقالت یا رب اکل
بعضی بعضاً فاذن بها فی نفسین نفس فی الشتاء
ونفس فی الصیف فاشد ما تجدونه فی الصیف

مِن حَرّهَا وَاَشَدُّ مَا تجدُونَهُ فِي الشّتَاءِ مِن

زمهريرهَا آتش بنالید بپروردگار خود گفت

اي پروردگار بعضی از من بعض مرا بخورد پس او

را در دو نفس دستوري داد نفسی در زمستان

ونفسي در تابستان پس سخت تر آنچه در تابستان می آید

از گرمي آنست و سخت تر آنچه در زمستان مي آيد از

سردي آنست وان ابو هریره نقل است که

گفت اگر در مسجد صد هزار کس باشد یا بیش از ان پس

مردي از اهل آتش دم زند همه بمیرند و در نقلست که در

آتش ماران باشند چون اشتران بختی بزرگ بگزند پس هر گزیده

زهر آن چهل سال احساس کنند و کژدمان باشند چون اشتران

بگزند پس گزیده ایشان چهل سال زهر آن بیابد خواجه حسن

بصري رحمة الله علیه گفتي که مردي بود از اهل آتش پس

از هفت هزار سال بیرون آورده شود کاشکي من آن مرد

باشم و وقتي او را دیدند که در زاویه نشسته مي

گریست گفتند چرا مي گریستي گفت ترسم که مرا در آتش

اندازد و باک ندارد از یتجاست که گفت - رباعی

اندر خور ما چون هیچ باکی نبود :: در عالم ما حدیث خاکی نبود
وز رحمت خود ببر که در حضرت ما :: از کشتن هیچ پاک باکی نبود

این حال خواجه حسن بصری است رضی الله عنه مشتی عاصیان و خاکساران که باشند از خواجه احمد حرب نقل است که گفت یکی از ما سایه را و آفتاب برگزیند و بهشت را بر آتش بر نمی گزیند و از عیسی پیغامبر علیه السلام نقلست که گفت بسیار تندرست و روی خوب و زبان فصیح که فردا در اطباق آتش بنالند و از داود پیغامبر نقل است که می گفت الهی بر گرمی آفتاب تو مرا صبر نیست پس گرمی آتش تو چگونه صبر کنم و آواز رحمت ترا طاقت نمی دارم پس آواز عذاب ترا چگونه طاقت دارم بنگر درین هولها و بدانکه حق تعالی آتش را با هولها بیافرید برای اهلی بیافرید نیفزایند و نه کم شوند و این کاریست که قضا کرده شد و مرفوع عنه گشته پس عجب از من و تو بدین غفلت که ندانیم که قضا در حق ما بچه سابق شده است و اگر کوئی کاشکی بدانی نمی که مورد من چیست و مرجع من بکدام چیزیست و قضا در حق من بچه سابق شده است

بدانکه ترا علامتی است که بدان انسر کیری و لسبب
آن امید تو صادق شود و آن علامت آنست که احوال و
اعمال خود بنگری چه بر هر کسی آسان کردانیده اند آنچه برای
آن آفریده شده است پس اگر راه خیر بر تو آسان کرده شده
است شاد باش که از آتش دوری و اگر چنانست که قصد
خیری نکنی که نه عوائق بدان محیط شود و آن را دفع کند و قصد
شری نکنی الا که اسباب آن میسر گردد بدانکه آن بر تو قضا
کرده اند چه دلالت این عاقبت چون دلالت باران است بر نبات
و دلالت دود است بر آتش در قرآن مجید است که اِنَّ
الابرار لفی نعیم و اِنَّ الفجار لفی جحیم هر آینه نیکو
کاران در نعمت بهشت باشند و بدکرداران در آتش افروخته
بس نفس خود را بدین دو آیه عرض کن تا قرارگاه خود از دو سرای
بدانی از خواجه یحیی معاذ رازی ——————
نقل است که گفت ندانم کدام معصیت ازین هر دو
سخت تر است فوت شدن بهشت یا رفتن در دوزخ
اما بهمه حال فوت شدن نعمت آسان تر است
از تحمل کردن دوزخ ازان که مصیبت بزرگ و دشوار تر است

خلا در دوزخ از آنکه اگر وقتی منقطع شدی

بودی کار آسان تر بودی ولیکن دشوار تر در انست

که ابدیست پس کدام دل تحمل تواند کرد آنرا کدام نفس

صبر تواند کرد بران و ازینست که عیسی پیغمبر علیه السلام

گفت یاد خلود در دوزخ دلهاء خائفان پاره پاره می کند

این شمه بود از دوزخ و عذاب او شنیدی ازینجا

سریست و آن آنست چون حجاب دنیا بمرگ برخیزد نفس به

کدورتها دنیا ملوث بماند و به کلیت ازان جدا نشود

اگرچه متفاوت باشد چه بر جوهر بعضی ریم زنگ برهم

نشسته باشد و چون آینه گشته که از بسیاری زنگ

برهم نشستن تباه شده بود اصلاح و تصقیل نپذیرد و این

انگشتان باشند که از پروردگار خویش همیشه محجوب باشند

نعوذ بالله منها و جوهر بعضی بحدی نه طبع نرسیده باشد

و از قبول ردودن روشن کردن بیرون نیامده باشند پس او را

بر آتش عرض کنند تا ریم و زنگ از وی زائل شود و عرض

کردن بر آتش بر اندازه حاجت تزکیه بود و کمتر آن

یک لحظه سبک است بیشتر آن در حق مومنان عاصی چنانکه

لخبار بران وارداست هفت هزار سال هیچ نفسی ازین
عالم رحلت نکند که نه غباری وتر کی باوی باشد
اکرچه اندک بود ازینجا بدان سراین آیت وان منکم
الا واردها کان علی ربک حتما مقضیا والسلام
بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب صد دوم
در بهشت ابرادر شمس الدین بداند چون غموم و
شرور این سرای بدانستی در مقابل این سرای سرای
دیکر است پس نعیم وسرور آن تامل کن چه هر که
یکی ازان دو سرا شد جای او لامحالة در دیکری باشد پس
خوف و رجا از دل خود برانگیز خوف به بسیاری فکرت
در هولهای جحیم و رجا به بسیاری فکرت در نعیم مقیم
چه ملک عظیم بدان یابی واز عذاب الیم بدان رهی هر
گاه خواهی که صفت بهشت بدانی قرآن بخوان از
قول خداوند ولمن خاف مقام ربه جنتان
تا آخر سورة الرحمن و سورة الواقعه و غیر آن پس از
آنکه صفتهاء بهشت بدانی و بر جملهٔ آن مطلع شوی
در عدد بهشتهاء آن تامل کن پیغامبر صلی الله علیه

وآله وسلم گفته است است ولمن خاف مقام ربه
جنتان اي جنتان من فضة آنيتهما وما فيهما و
جنتان من ذهب آنيتهما وما فيهما وما بين القوم
وبين ان ينظروا الى ربهم الا رداء الكبرياء على
وجهه في جنات عدن اى برادر دو بهشت است كه از
نقره است وآوندهاء آن وآنچه درو است ودو
بهشت است كه از زر است وآوندهاء آن وآنچه
درو است وميان قوم آنكه بنگرند پروردگار خود
نيست مگر رداء كبرياء بر وجه او در بهشت عدن
پس درهاء بهشت نگرچه بسيار است براند از اصول
طاعتها ابو هريره رضي الله عنه روايت كرد كه پيغامبر
عليه السلام فرمود من انفق زوجين
من ماله في سبيل الله دعي من ابواب الجنة وللجنة ابواب
فمن كان من اهل الصلوة دعي من باب الصلوة
ومن كان من اهل الصيام دعي من باب الصيام و
هو باب الريان ومن كان من اهل الصدقة دعي
من باب الصدقة ومن كان من اهل الجهاد

دعي من باب الجهاد اي هرکه دو گونه از مال
خود در راه خدای نفقه کند از درهاء بهشت
خوانده شود و بهشت را درهاست پس هرکه از اهل نماز
باشد از در نماز خوانده شود و هرکه از اهل روزه باشد
از در روزه خوانده شود و آن در ریاست و هرکه از اهل
صدقه باشد از در صدقه خوانده شود و کسي
که از اهل جهاد باشد از در جهاد خوانده شود نقل
است از امیر المومنین صدیق اکبر که
گفت وسیق الذین اتقوا ربهم الی الجنة زمرا الایه
رانده شدند کسانیکه از پروردگار خود ترسیدند سوي
بهشت گروه گروه تا چون بدو ي رسیدند از درهاء
بهشت نزدیک آن درختي یافتند که از زیر ساق آن دو
چشمه ظاهر مي شد و مي رفت پس قصد یکی از آن کردند چنانستي
که بدان فرموده شدند و از آن آب خوردند پس آنچه
در باطن ایشان از بیم و رنج بود آنرا ببرد پس قصد دیگران
کردند و از آن غسل کردند پس تازگي نعمت بر روی ایشان
روان گشت و موي ایشان هرگز گرد آلوده نشد و سر ایشان

هر کس کالیده نکشت چنانستی که در روغن مالیده اند

پس بهشت رسیدند وایشان را گفتند سلام علیکم طبتم

فادخلوها خالدین ای سلام بر شما باد که پاک بودید

در دنیا پس در آیند در آن جاوید باشند کان پس

ولدان ایشان را به بینند گرد ایشان در آیند چنان که

خدمتگاران اهل دنیا گرد خداوندی در آیند که از

سفری بدیشان باز آید گویند او را شاد باش خدای

عزوجل برای تو کرامت چنین وچنین ساخته پس

غلامی از آن ولدان برود سوی بعضی از جفتان او از

حور عین پس گوید من دیدم فلان بیاید بنام که او را در دنیا گفتندی

او گوید تو دیدی گوید من دیدم و بر اثر من می آید پس

شادی یکی را از ایشان سبک گرداند تا بر آستانه در آن بایستد

چون بمنزل خود رسد در اساس بناء آن بنگرد صخره

بیند از مروارید زیر آن کوشکی سبز و سرخ و زرد هر رنگی

پس سر بر آورد و در سقف آن نگرد چون برق رخشان

بیند و گر نه آنستی که خدای عزوجل او را قدرت دهد

نزدیک باشد که چشم او بشود پس سر بجنباند

ازواج خود را ببیند وکوزها نهاده و بالشها
یکدیگر مرتب کرده وبساطها در هر مجلسی کسترده پس
کند و بگوید الحمد لله الذي هدانا لهذا وما
کنا لنهتدي لولا ان هدانا الله پس منادي آواز
دهد که زندگان باشید هرگز نمیرید ومقیم باشید هرگز
رحلت نکنید وتندرست باشید هرگز بیمار نشوید وتامل
کن اکنون در غرفهاي بهشت واختلاف درجات بلندي در آن
وچنانکه درمیان مردمان در طاعت واخلاق ستوده تفاوت
ظاهر است پس همچنان در آنچه پاداش داده شوند تفاوت
ظاهر شود پس اگر عالي تر درجات مي طلبي باید که در طاعت
خداوند کسي بر تو سبقت نکند چنانکه اگر یاران وهمسایگان
بر تو بدیعایا به بلندي بناي تقدم نمایند بر تو گران نماید و
زندگانیت منغص شود وبهتر احوال تو آنست که در بهشت
قرار گیري و در آن مسلم نباشي که جماعتي بر تو سابق باشند به
لطیفها که کل دنیا برابر آن نباشد ابو سعید خدري رضي
الله عنه روایت کرد که پیغامبر علیه السلام فرمود که
ان اهل الجنة لیتراون اهل الغرف فوقهم

كما ترون الكواكب الغابر في الافق من المشرق
والمغرب لتفاضل ما بينهم گفت هر آينه اهل بهشت
اهل غرفها را فوق خود همچنان بينند كه شما ستاره در رفته
را در افق بينند از مشرق و مغرب براي تفاضل آنچه
ميان ايشانست گفتند يا رسول الله ... ازل پيغامبرانست
جز ايشان بدان نرسد گفت بلي والذي نفسي بيده
رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلين بدان خداي
كه نفس من در قبضه قدرت اوست مرداني كه بخداي
گرديدند و پيغامبران را تصديق نمودند و نيز گفت
ان اهل درجات العلي ليريهم من تحتهم كما ترون
النجم الطالع في افق من آفاق السماء وان ابا بكر
وعمر منهم وانعما اي هر آينه اهل بهشت درجهاء بلند كسي كه در
تحت ايشانست ايشان را همچنان بيند كه شما ستاره برآينده را
بينيد در افقي از آفاق آسمان و ابو بكر و عمر از ايشانند و زياد بن زيادت
از ان و جابر ـــــــ روايت كرد كه پيغامبر گفت
عليه السلام الا احدثكم بغرف الجنة در حديث
بلي بگويم شما را در غرفهاي بهشت گفت بلي يا رسول الله صلى الله عليه وسلم

بادر ويدر مافدا اي تو باد نفت إِنَّ فِي الجنّة غرفا مِن
اصناف الجوهر كلّه يري ظاهرها و باطنها
وفيها من النعم واللذات والسرور ما لا
عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر
اي هم آينه در بهشت غرفهاست از اصناف همه گوهرها ظاهر
آن از باطن آن ديده شود و باطن آن از ظاهر آن ديده شود
و در ان از نعمتها و لذتها و شاديها آنست كه چشمي نديده
است و گوشي نشنيده است و بر دل آدمي نگذشته است
گفتم يا رسول الله اين غرفها كراست گفت لِمَن افشى السّلام
واطعم الطعام وادام الصّيام وصلي بالليل والنّاس
نيام اي براي آنكس را كه سلام آشكارا كرد و طعام داد و
پيوسته روزه داشت و شب نماز گزارد و مردمان
خفته گفتم يا رسول الله طاقت آن كه دارد گفت
اُمّتي تطيق ذلك ساخبركم عن ذلك من لقي اخاه فسلم عليه
او رد عليه فقد افشي السّلام ومن اطعم اهله وعياله
من الطعام حتى يشبعهم فقد اطعم الطعام ومن صام من شهر
رمضان ومن كل شهر ثلثة ايام فقد ادام الصّيام

وَمَن صَلي العِشاء الاخيرة وصَلي الغداة في
جَماعَة، فقد صَلي اللَّيل وَالنَّاس نِيام اليَهُود وَ
وَالنصاري والمجوس گفت امت من طاقت آن دارند
و زود باشد که شمارا ازان آگاه کنم هر که برادر خود
را دید و برو سلام گفت یا جواب سلام او باز داد سلام
آشکارا کرد و هر که اهل و عیال خود را طعام داد تا ایشان
را سیر کرد طعام داد هر که ماه رمضان و سه روز از
هر ماهی روزه داشت پیوسته و هر که نماز خفتن
و نماز بامداد بجماعت گزارد شب نماز گزارد و مردمان خفته جهودان
و ترسایان و مغان خفته پیغامبر را علیه السّلام
از قول خدای عزوجل وَمَساكِن طَيّبَة فِي جَنّاتِ
عَدن پرسیدند گفت قَصرٌ مِن لُؤلُؤة فِي ذالك القَصر
سَبعُونَ دَاراً مِن يَاقُوت حَمراءَ فِي كُل دَارٍ سَبعُونَ بَيتاً
مِن زَمرّد خضراء فِي كُل بيتٍ سرير على كُل سرير سَبعُون فِراشاً مِن
كُلّ لَون وَعَلي كُلّ فِراش زَوجَة مِن الحُور العَين فِي
كل بيت سبعون وصفة في كل بيت سبعون مائدة على مائدة سبعون لوناً
مِن الطعام وَيُعطي المومن فِي كُلّ غداة مِن القوة مايَاتي

علي ذالك اجمع گفت کوشکي است از يک دانۀ

مرواريد دران کوشک هفتاد سراي ست از ياقوت

سرخ در هر سراي هفتاد بستر از هر لوني

بر هر فراشي زني از حور عين در هر خانه هفتاد خوان

آراسته بر هر مائده هفتاد لون از طعام در هر خانه هفتاد کنيزک

و مومن را هر بامدادي از قوت آن داده شود بر کل آن بيايد ابو هريره

رضي الله عنه روايت کرد پيغامبر عليه السلام

فرمود آن حائط الجنة لبنة من ذهبٍ و

لبنة من فضة ترابها زعفران و طينها مسك

ديوار بهشت خشتي از زر است و خشتي از نقره خاک

آن از زعفران و گل آن مشک ابو سعيد خدري

روايت کرد پيغامبر گفت عليه السلام

در قول خداي عز و جل گفت فرش مرفوعة ما

بين الفراشين کما بين السماء و الارض ميان

دو بستر چندانک که ميان آسمان و زمين زيد

ارقم ـــــــ گفت که مردي از جهودان بر

ابو القاسم تو می کوئی کہ اهل بهشت در بهشت بخورند
و بیاشامند و اصحاب خود را گفتہ بود اگر محمد بر من
اقرار کند او را غلبہ کنم پیغامبر بلی والذی نفسی
بیدہ ان احدهم لیعطی قوۃ مائۃ رجل فی
المطعم والمشرب والجماع ای بلی بدان خدای
کہ نفس من در قبضہ قدرت اوست کہ یکی را از
ایشان قوت صد مرد دادہ شود در طعام و شراب
و مباشرت جهود گفت کسیکہ بخورد و بیاشامد او را
حاجت انسانی باشد پیغامبر ... السلام
حاجتهم عرق یفیض من جلودهم مثل
المسک فاذ البطن قد ... ای حاجت ایشان
عرقی باشد کہ از پوستها ایشان روان شود
مشک پس شکم باریک شود نقل است کہ وقتی جهودی
مذکری را گفت مرا در دین شما سہ مسئلہ مشکل است
اگر آن را مثال غای من دین شما قبول کنم گفت آن

سه مسئله کدام است یکی کفت آنکه شما می کوئید
در بهشت بخورند و بیاشامند و حاجت نبود و دیگر شما
می کوئید که در بهشت درختی که هیچ جا نبود که یک
شاخ او آنجا نباشد و دیگر شما می کوئید که نعمت بهشت
هرچند خورند و بیاشامند هیچ کم نشود مذکر کفت مثال آنکه
خورند و بیاشامند و حاجت نبود در دنیا کودک است
در شکم مادر که می خورد و حاجت نه و مثال درخت در
دنیا آفتابست که هرچند یکی ست هیچ جا نبود که شعاع او آنجا
نرسد و مثال آنکه خورند و بیاشامند و هیچ کم نشود
در دنیا نعمت قرآنست هرچند از وی کویند و شنوند
و کار بندند هیچ کم نشود جهود در حال اسلام قبول کرد و
مسلمان شد و در تفسیر ست که اکر حوری آب دهن خویش
در دریاها اندازد در هیچ دریا آب شور نماند و اکر در
شب تاریک انکشتی از بهشت بیرون آرد روز روشن
کردد و ابو سعید خدری رضی الله عنه روایت کرده
است پیغامبر علیه السلام در قول
حق عز و جل کَاَنَّهُنَّ الیاقوت والمرجان رسول کفت

عليه السلام ينظر وجهها في خدرها اصفى من المرآة
فان ادنى لؤلؤة عليها لتضي ما بين المشرق
والمغرب وانه يكون عليها سبعون ثوبا ينفذها
بصره حتى يرى مخ ساقيها من وراء ذالك اي
روي او در پرده ديده شود صافي تر از آئينه وكمترين
مرواريد او ميان مشرق ومغرب را روشن كند وبروهفتاد
جامه باشد كه بصر ازاں بگذرد تا مغز ساق اوبس آن
ديده شود وانس رضي الله عنه روايت كرد كه پيغامبر
عليه السلام گفت لما اسرى في الجنة دخلت
الجنة موضعا يسمي البيدخ عليه خيام
اللؤلؤ و الزبرجد الاخضر والياقوت الاحمر
يقلن السلام عليك يا رسول الله فقلت يا جبرائيل
ماهذا النداء فقال هؤلاء المقصورات في الخيام
استاذن ربهن في السلام فاذن لهن فيقفن
يقلن نحن الراضيات فلا نسخط ونحن الخالدات
فلا نرحل وقرا رسول الله ـــــــ
قول الله تعالى حور مقصورات في الخيام

ای آنگاه که مرا بشب بردند در بهشت رفتم موضعی
را دیدم که آنرا بیدخ خوانند بران خیمهای مروارید
وزبرجد سبز و یاقوت سرخ بود پس گفتند السلام علیک
یا رسول الله گفتم یا جبریل این چه آوازست گفت مقصورات
خیام اند از پروردگار خود دستوری خواسته اند تا ترا
سلام کنند و دستوری داده پس ایشان گفتند
ما خشنودانیم هرگز در خشم نشویم و جاوید باشند کاینم
هرگز رحلت نه کنیم ومجاهد در قول حق تعالی می گوید
وازواج مطهرة پاک کرده است از حیض وغایط وبول
وخوی بلغم ومنی وفرزند وامام اوزاعی میگوید درین
قول فی شغل فاکهون شغل ایشان اقتضاض دوشیزگان
باشند وعبد الله بن عمر گفت رضی الله عنهما کم منزل ترین
اهل بهشت کسی باشد که با او هزار خدمتکار بود هر
خدمتکاری را کاری بود که یاران را نبود وروایت است از
حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که گفت اِنَّ
الرجل من اَهل الجنّة لیزوّج خمسمایة حوراء
واربعة الاف بکرٍ وثمانیة الاف ثیب یعانق

كل واحد منهن مقدار عمره في الدنيا اي

هر مردي را از اهل بهشت بزني داده شود بانصد حور

و چهار هزار بكر و هشت هزار ثيب هر يكي را از ايشان

مقدار عمر خود در دنيا كنار كيرد و ديكر نقل است كه كفت در

بهشت بازاريست كه دران فروختني وخريدني

نيست مكر صورت مردان و زنان پس چون مرآرزو برد

دران جا رود و در ينجا فراهم آمدن حور عين است بر دارند

آوازهاي كه خلق مثل آن نشنيده است كويند ما جاويد

باشند كانيم نميريم و خوش عيشانيم در درويش نكرديم و

خشنودانيم در خشم نه شويم پس خنك آنكس را كه او

براي ماست و ما براي اوئيم و روايت است كه پيغامبر

فرمود صلى الله عليه وسلم هيچ بنده در بهشت نرود مكر كه

دو تن از حور عين نزديك سر و پاي او بنشينند براى او سرود

كويند به نيكوتر آوازي كه آدميان و پريان نشنيده اند

و بمزمار شيطان نباشد وليكن بتحميد و تقديس خداي

بود و مردي بخدمت پيغامبر عليه السلام آمد

و كفت در بهشت اسپ خواهد بود چه من آنرا دوست

میدارم بگفت ان احببت ذلک اوتیت بفرس
یاقوت حمراء لیطیر بک فی الجنة حیث
شئت گفت اگر آن دوست میداری اسپی از یاقوت سرخ
بر تو آرند در بهشت آنجا که خواهی ترا ببرد بر مردی
دیگر گفت من اشتر را دوست دارم در بهشت
هست گفت یا عبد الله ان ادخلت الجنة فلک
فیها ما اشتهت نفسک و لذت عیناک
اگر به بهشت برده شوی آنچه آرزو برد نفس تو
و چشمها تورا لذت دهد ترا در آن میسر شود و
ابو سعید خدری روایت کرده است از حضرت
رسالت صلی الله علیه وسلم که گفت مرد را از
اهل بهشت فرزند آید چنانکه آرزو برد حمل او زادن
او جوان شدن او در یک ساعت باشد و گفت چون
اهل بهشت قرار گیرند برادران آرزومند
برادران شوند پس تخت یکی سوی دیگری روان شود فراهم
آیند و آنچه در سرای دنیا میان ایشان بود بگویند پس بگوید
ای برادر فلان روز پس فلان یاد میداری که حق

تعالی را بخوانده ایم تا مرا بیامرزید وگفت اهل الجنة
جرد مرد بیض جعاد مكحول ابناء ثلث
وثلثين على خلق آدم طولهم ستون ذراعا
في عرض سبعة اذرع اهل بهشت بی موی
روی باشند سپید پوستان شکسته موی
سرمه کرده فرزندان سی وسه بر آفرینش آدم
علیه السلام طول ایشان ششت گز و عرض هفت
گز و در تفسیر آمده است که بجمال یوسفی باشند و بخلق
محمدی باشند و بآواز داؤدی باشند وگفت حق
تعالی آدم را بید قدرت آفرید و توریت بید قدرت
نبشت و بهشت را بید قدرت نهال کرد پس او را گفت
سخن گوی گفت قد افلح المومنون ای بد رستی نیک
بخت شدند مومنان وآخر کسیکه در بهشت رود و کم
منزلت بود آنست که ملک او پانصد ساله راه باشد در
گوشها زر دنقره وخیمها مروارید گوهر او را آن
دهند که غایت آنرا همچنان بیند که نزدیک آنرا
وهر بامداد و هر شبانگاه هفتاد هزار کاسه زر

پیش ایشان آرند در هر کاسه لونی بود که در کاسه
دیگر نباشد و مزه آخر آن همچنان باشد که مزه اول کرد و در
بهشت یاقوتی است که دران هفتاد هزار سرا یست در هر
سرای هفتاد هزار خانه که دران سوراخی و رخنه نباشد
ابو هریره رضی الله عنه گفت که در بهشت حوری
تست او را عینا گویند چون برود بر دست راست و بر
دست چپ او هفتاده هزار کنیزک باشد و اوی گوید
کجا اند کسانیکه امر معروف و نهی منکر کرده اند ای برادر
این حدیث من و تو بود که شنیدی و این قوت حوصله
من و تو بود که تقریر افتاد و از کجا انشاء الله تعالیٰ
که باشد از ینجا که نا امیدی روی نیست اکنون آنچه
مطلوب صدیقان و مقصود جهانهاء انبیاء و اولیا
ست صلوات الله علیهم بشنو قال الله
تعالیٰ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ و این
زیادت نظر است در وجه کریم خداوند عز و جل و
آن لذت کبریٰ ست که نعمت بهشت دران فراموش
کرده شود جریر عبد الله بجلی رضی الله عنه گفت

بر حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم نشسته

بودیم در شب چهاردهم این ماه را دید و گفت انکم

سترون ربکم کما ترون هذا القمر ولا

تضامون فی رؤیته بدرستی که بینید یعنی پروردگار

خود را چنانکه این ماه را می بینید یعنی بی حجاب نقل است چون

اهل بهشت در بهشت درروند و اهل دوزخ در آتش

منادی آواز دهد ای اهل بهشت شما را به نزدیک خدای

وعده ایست گویند یارب نه رویهاء ما سپید برای انگیختی گوید

نیز مانده است گویند یارب نه نامها ما بدست راست دادی

گوید نیز مانده است گویند نه ما را از دوزخ برهانیدی و به بهشت

کرامت کردی گوید نیز مانده است و آن دیدار من

است حجاب برداشته شود تا خدای و ند خود را به بینند اما

باید که بدانی که نزدیک اهل سنت و جماعت دیدار

خداوند از مکافات عمل نیست لکن محض فضل است

چنانکه اندر دنیا توفیق ایمان و معرفت دادند مکافات

عمل نیست محض فضل است در خبر است خداوند

تعالی مر پیغمبر را علیه السلام را قبه در بهشت

داده است از یک دانه مروارید مر او را چهار هزار
سنت فراخاء از هر دري پانصد ساله راه است واز دري
تا دري پانصد ساله راه اندر میان آن قبه خواني
نهاده و هم اهل بهشت را مهماني کنند بر یکی
خوان بنشینند جبرئیل و میکائیل و فرشتگان آسمان
را فرمان آید تا بر سر خوان بایستند خدمت کنند و
مومنان بر آن خوان طعام خورند سي صد هزار سال
به سال آن جهان چون از طعام فارغ شوند قدحها
شراب بیاید مهر کرده به مشک چنانکه فرمود وختامه
مسک بر آن مهر نبشته که هذا شراب طاهر من رب طاهر
لعبد طاهر این شرابي است پاک از پروردگار پاک
مر بنده پاک را هر کسي قدحهاء خویش بگیرند و شراب
خورند چون از شراب فارغ آیند و در بعضی
خبر است چون بهشتیان اندر بهشت قرار گیرند بادی
از زیر عرش بر بیدن گیرد که آن را باد لطافت گویند
برگهاء درختان بهشت را بجنباند برگ با برگ

بساید سماع خوش پدید آید و کنکرهاء کهشت

بیانک آیند و حلقهاء بهشت بجنبد مومنان اندر

آن سماع بر طرب آیند خداوند عزوجل حجابها را بردارد

از چشمهاء ایشان وکوید ها انا ذا ربکم فانظروا

الي سلام عليكم طبتم فادخلوها خالدين

و درین آیت چنین گفته اند که وسقيهم ربهم

شرابا طهورا کفت خود دهم بدست کسي نفرستم

اگر بدست کسي فرستم وي را بيني خود دهم تا مرا بيني

و چنین کفته اند که نیک مردان بوستان بتنزه و درختان

با حور و ولدان در تنعم باشند و مقربان ملازم و متعلق

حضرت شوند و نعمت بهشت را باضافت ذره ازان

حقیر دارند پس ابرار بر قضاء شهوت شکم و فرج

مشغول کردند اما ازبراي بے الست کروهي دیکر ند واز

خواجه حسن بصري ـــــــ نقلست که کفت

بين اهل الجنة في الجنة اذا اطلع عليهم

الرب جل جلاله فيتيهون بين جلاله

وجماله ثمان مائة الف عام اذا انظروا الي

الجمال طابوا و اذا نظروا الی الجلال ذابوا کفت درین میان اهل بهشت باشند که خداوند و تعالی برایشان تجلی کند پس سرگردان بمانند میان جلال وجمال خداوند هیصد هزار سال چون نظر بر جمال وی کنند بگدازند و معنی گداختن آنست که ازخود بیخود کردند از آنچه اندر ایشان بود از لذت طعام و شراب و شهوت و قصور حور و اشجار و انهار هیچ نماند و در بعضی خبر آمده است که چون مومنان اندر بهشت قرار گیرند فرمان آید که تمنوا علی الماجد الواجد ندا آید که آرزو کنید وندانند که چه آرزو بعلماء باز گردند و مر ایشانرا پرسند که چون مارا اندر دنیا چیزی مشکل شدی شما باز می گشتیم اکنون مارا فرمان آمد که آرزو کنید چه آرزو کنیم علماء گویند که دیدار خدای تعالی عزوجل در خبر است که پیغامبر علیه السلام را پرسیدند از دیدار بندگان مر خداوند عزوجل

راکفت و منهم من ینظر الی ربه فی الشهر
مرة ومنهم من ینظر الی ربه فی الجمعة
مرة ومنهم من ینظر الی ربه بکرة
وعشیا گفت کسی باشد از ایشان که بیند پروردکار
خود را در ماهی یک بار و کسی باشد که از ایشان که بیند
پروردکار خود را شبا و روزرا در جمعه یکبار کسی باشد از ایشان
که بیند پروردکار خود را شبا و روز
رزقنا الله بفضله وکرمه و لجمیع
المومنین والمومنات بحرمة انبیائه واولیائه
وصلی الله علی محمد وآله اجمعین وعلی جمیع الانبیاء و
المرسلین ولاحول ولا قوة الا بالله العلی
العظیم

ابیات

خالقا بیچاره راهم ترا ÷ هم چو موری لنگ در چاهم ترا
بی تنی بی دولتی بی حاصلی ÷ بی نوای بی قراری بی دلی
دین زدستم رفت دنیا کمشده ÷ صورتم نا مانده معنی کمشده
من نه کافر نی مسلمان مانده ام ÷ در میان هر دو حیران مانده ام
نی مسلمانم نه کافر چون کنم ÷ مانده سرگردان و مضطر چون کنم

یارب اشک و آه بسیاریم هست ∴ گر ندارم هیچ این بارم هست

هم تن زندانیم آلوده شد ∴ هم دل محنت کشم فرسوده شد

مانده ام در چاه زندان پای بست ∴ در چنین چاهم که گیرد جز تو دست

پاک کن از راه صحن جان من ∴ پس بشو از اشک من دیوان من

گرچه بس آلوده در راه آمدم ∴ عفو کن گرچه بس ورز چاه آمدم

حواشی واختلاف نسخ

از

سید شاہ محمد اسمٰعیل روحی

ضمیمے

عباراتِ حاشیہ

مکتوباتِ صدی

ق ۴ ب **مکتوب پنجاہ و دوم :**۔ تحریص در مطالعہ این مکتوب بنا بر کثرت فوائد۔

ق ۱۸ الف **مکتوب اول :**۔ دو جگہ عربی جملے کے فارسی ترجمے، ـــــــ ایک جگہ " علیکم بدین العجائز " کا اردو

ترجمہ کسی دوسرے کاتب کے قلم سے : " اوپر تمہارے ساتھ دین بڑھیونکے "۔

ق ۷ الف **علماء امتی . . . :**۔ علمائے امت من مثل انبیائے بنی اسرائیل۔

ایضاً **لا دین لمن لا شیخ لہ :**۔ نیست دین برائے آنکس کہ نیست شیخ برائے آنکس۔

ایضاً اقتدوا بالذین من بعدی ابوبکر و عمر :- اقتدا کنید شما یان بدین ،بعد از می با بی بکر و عمر۔

ایضاً اصحابی کالنجوم :- اصحاب من مانند ستار دگان ، بہر یکی از ایشان کہ (اقتدا) کنید، ہدایت یابید۔

ایضاً گم شدن گم کن کہ تفرید این بود :- اگر کسی گوید بعد آن چہ شود، ... حالتی پدید آید ماوراء علم...

علم آن را در تواند یافت آں را فنامی گویند اگرچہ شخص ... اما چوں از علم محسوسات

خود نیز بے شور می گردد ... آں حالت را در ... ایشاں' ایشاں فنامی ... جمع توحید

ست اینست اینجاست نہایت طریقہ ... خلاصۂ حقیقت ہے۔

ایضاً ... توحید این بود :- امام شبلی را پرسیدند ما التوحید فقال من اجاب عن التوحید فہو ملحد و من

یعرف التوحید فہو مشرک و من لم یعرف ذالک فہو کافر ...

ایضاً از اینجا گویند قطرہ ... در دریا گم شد دریں ... زیادت ازیں عبارت ... تواں کرد۔

ق ۷ ب الفناء عن الفناء :- فناء فناء عبارت از عدم شعور فنا خود ست یعنی کسی کہ فانی ... است ، اگر فنا خود ...

ایں را فنا فنا گویند ،معدن المعانی۔

ق ۸ الف انا الحق و سبحانی :- ازیں جا گویند چوں سالک را استغراق بکمال رسد ہر چہ زبان او رود حق بود ، اگرچہ

سبحانی و انا الحق بود ، .....

ایضاً تفرید این بود :- اگر کسی گوید بعد آن چہ شود ، ... حالتی پدید آید ، ماورا ر ... علم آن را در عبارت تواند...

عقل آن را در تواند یافت ... فنامی گویند ، اگرچہ ... اما چون از عالم محسوسات ... خود نیز بے شعور

... جہت آن حالت را در ... ایشان ... جمع توحید ست ... اینجاست نہایت ...

خلاصۂ حقیقت ...

ق ۸ الف امام شبلی را پرسیدند ما التوحید فقال من اجاب عن التوحید فہو ملحد ، و من یعرف التوحید فہو مشرک ، و من لم

یعرف ذلک فہو کافر ... و من سأل عنہ فہو جاہل ...

ایضاً از ینجا گویند قطرہ ... در دریا گم شد دریں ... زیادت ازیں عبارت ... تواں کرد۔

ق ۹ مکتوب دوم در توبہ :- قال اہل التصوف التوبۃ للمقام ، و الحال کالارض للبناء فمن لا ارض لہ لا بناء لہ ، فکذا من

لا توبۃ لہ لا مقام لہ و لا حال۔

مخدوم فرمود کسانے... بعد از معصیت کردند حق... جملہ سیئات حسنات... بعدہ چون مجرمان تائب
... د بجائے سیئات عملیات... بینند وبگویند اگر... گناہ می کردیم بعدہ... می گردیم فائدہ مارا...

ایضاً العبد لا یخلو اعن... والتقصیر فی اوامرہ ولواہیہ وان اجتہد فکذا... المومنین جمیعا التوبۃ... وبتامیل الفلاح اذا... مدارک

ق ۹ ب سبق المفردون:- افرد تفرد بمعنی ای الذین ہم المفردون بذکر اللّٰہ المتخلون بہ من الناس وقیل لہم... الذین ہلکت لذاتہم وبقوا یذکرون اللّٰہ۔

ایضاً واین آن بود کہ ہر ساعتے قصد کردے کہ حق خداوند خویش را بگزارد بمقدار طاقت خویش بجا آوردی و باز چون اندر معاملت خویش نگاہ کردے سزاے خداوند خویش ندیدے از عجز و تقصیر خویش عذر خواستے باز قصد کردے تا نیکوتر از آن آرد کہ باز بشیخ آورد، چون بیاورد...

ایضاً السیر الی اللّٰہ... لاولی العبور عن الزمان والثانیۃ العبور عن المکان، والسبق عبارۃ عن الطیران المفردین فی فضاء الامکان — واللازمان باجنحۃ العندیۃ والمعیۃ ۵م

ایضاً قیل ما المفردون یا رسول اللّٰہ قال الذاکرین اللّٰہ کثیرا والذاکرات گفت پیش رفت زیکان یکان، گفتند یکان یکان کدامند گفت آن کسانے کہ خدائے تعالیٰ را بسیار یاد کنند از مردان و زنان، شیخ گفت المفرد مفرد الذی لیس معہ غیرہ یگانہ آن باشد کہ یادی جزدی کسے نہ باشد یعنی بوقت ذکر فرد مرا و رادانی وہمہ درا بینی تا از سابقان باشی مم

ایضاً وقیل ما المفردون یا رسول اللّٰہ گفت المستہزؤن بذکر اللّٰہ...

ایضاً انی لاستغفر فی کل یوم سبعین مرۃ:- حق تعالیٰ را رواست کہ بر بندہ... کار بطاقت و بے طاقت ... با این ہمہ کار بظاہر بطاقت بنہاد، و بر باطن کار... نہاد، از ظاہر خدمت چندان خواست کہ طاقت داشتند وچندانکہ سزاے ولیست سزاے خواستے ہمہ خلق... کشتندے واستغفار باین معنی بود کہ انبیا ہم... خویشتن را ہم... مقصد را جز عذر... ہم چنین بر ا... طاقت دارد... سزاے حقیقت حق اگر بکمال... بر خلق تجلی کند... کرسی نہ لوح و قلم و نہ زمین و نہ خلق د ... ہم برین معنی است... شرح تعرف۔

ق ۱۰ الف مارا مہلت دادیم:- یعنی دو فرشتہ کہ چپ و راست اند حسنہ وشیہ می نویسند نویسندہ حسنہ راقی الحال

می نوید و نویسندہ نیہ بامر نوید (حسنہ می نوید x) وچہار ساعت نویسندہ سیئہ درنگ
می کند چون آن بندہ توبہ نمی کند ازان گناہ کہ کردہ است آن گاہ ادمی نوید، اگر توبہ دردن
چہار ساعت می کند آن گاہ نمی نوید معنی مہلت دادن این باشد مم
طلب کردنست، دیر خلق خدائے افزونی جستن است۔ تعرف

ق۱۰الف یعنی صفات عقبیٰ و شہوانی۔

ایضاً خشم و شہوت بہ زیر پائے درآر تا مگر آدمی شوی یکبار

ق۱۰ب **التوبۃ لاتنسی ذنبک** :۔ از سری سقطی قدس اللہ روحہ پرسیدند ما التوبۃ، قال ان لاتنسی ذنبک تا ہمیشہ
ازقلق ... مخالفت ... واز تشویر کردہ می جوشی، جون از خواجہ جنید قدس اللہ روحہ پرسیدند،
فرمود التوبۃ ان تنسی ذنبک یعنی توبہ وفاست وگناہ جفاست ودر آوان وفا ذکر جفا جفاست

ایضاً **اذا قلت ما اذنبت** :۔ ہرگاہ گفتم کہ چہ قدر گناہ کردم من، گفت جواب دہندہ زندگی
تو گناہ است، قیاس نکردہ شود۔ (نقص کتابت : وجودک۔ بہا)

ایضاً **معجب نہ کردی** :۔ معجب کسی را گویند کہ کار وحال خود را بنظر خوشی و بندگی اپسند گی

ایضاً **ان تنسی ذنبک** :۔ سئل ابو عبداللہ الہیکل القرشی عن التوبۃ قال لایذکر ذنبہ مما غلب علی قلبہ من عظمۃ اللہ ودوام
(؟) ذکرہ یعنی از گناہ جنان رجوع کند کہ ذکر گناہ بر دل وے نگردد وجون ذکر آن بر دل نہ گردد محال
باشد کہ بگناہ باز گردد مم شرح تعریف

ایضاً واختلف فی نسیان الذنب بعد التوبۃ وہو الاولیٰ للمبتدی تحامیاً عن تحریک المیل وما ردی من کثرۃ نوح
المنتہیین وبکارہم فلا یقاس لملائکۃ بالحدادین م عن ...

ایضاً الٰہی جون جرم من منم (؟) توبہ من جیست واگر من بدین توبہ رہم، در دو عالم جز من کیست انصاری

ق۱۱۰ف **واز چوب حنانہ بے قیمت ترنہ** :۔ اے عاشق محبت از چوب باید آموخت اگر ارہ بر سر رانند جون
ذکریا (زکریا) سر نگمارد، واگر در آتش اندازند جون ابراہیم، دم نزند، جنین گویند پیش از انکہ در مسجد
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعلیٰ آلہ منبر بر آرند، حضرت رسالت جون خطبہ کردے متصل ستونے
شدے آن روز کہ منبر برآوردند وپیغامبر بالائے منبر رفت .. پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم آن ستون
جنان در نالہ شدہ کہ ہمہ حاضران از نالۂ او در نالہ شدند انس می گوید من دران مجمع حاضر بودم تا انک

پیغامبر خطبہ می کرد آن ستون را کنار گرفت آن گاہ از نالیدن بایستادھم

ق ۱۲ الف وخصمان راخشنود نہ کردہ عتاب باقی :۔ زیراکہ عتاب بر دوستان رود وتائب بحکم این خبر کہ التائب حبیب اللّٰہ، از دوستان گشتہ است، پس در حق دوست ہمیں عتاب آید از جہت تقصیرم

ق ۱۳ الف تصحیح : باز گناہ کنی :۔ چہ زندہ خواہی ماند، شاید بیش ازانکہ ۔ ۔ گناہ کنی

ق ۱۳ (ب) تصحیح : در جہان دریا کجا آید پدید :۔ سے

نہ گردد تیرہ آن دریا زمانی   ولی روشن شود کار جہانی

ق ۱۵ (ب) الفرار مما لایطاق . . . :۔ گریختن ازانچہ طاقت داشتہ نشود از سنت رسولانست (یہاں انچہ کی کتابت، متن سے مختلف ہے۔)

ایضاً فعّال لما یرید :۔ کنندہ تراست آن چیز کہ ارادہ می کند۔

ق ۱۶ (ب) وتری الجبال تحسبہا جامدۃ . . . :۔ می بینی کوہ رامی بینی او راجامد، او می رود رفتار سحاب . . . ۔

ایضاً آن آسیا رخرّاس کہ می گردد :۔ خراسہ آسیا بزرگ کہ جز ستور و خران نتواند گرداند۔

ق ۱۷ الف تصحیح . . . الی صراط مستقیم :۔ وجاے دیگر فرمود وممن خلقنا امتہ یہدون بالحق

ایضاً وممن خلقنا :۔ ازان کسانیکہ پیدا گردہ ایم گروہے اند کہ ہدایت می کنند (برحق)

ایضاً وانک لتہدی . . . بدرستیکہ تو ہدایت می کنی براہ استوار۔

ق ۲۰ (ب) چہارم شرف تعلیم علوم :۔ اگر کسے سوال کند کہ مرتبہ چہارم و (مرتبہ) پنجم یکی است جواب آنست اگرچہ (تعلیم) علوم از حضرت بے واسطہ تواند . . . باشد کہ آن علوم لدنی نباشد (چنانک) در حق داؤد علیہ السلام فرمود کہ وعلمناہ صنعۃ لبوس لکم وعلم صنعت زرہ از علم لدنی نباشد، اگرچہ از حق بود وعلم لدنی بمعرفت ذات وصفات حضرت جلت تعلق دارد بے واسطہ۔

ق ۲۰ (ب) فوجدا عبدا من عبادنا . . . :۔ پس یافتند آن دو کس بندہ را از بندہ ہاے ما بخشش کردیم ما، آن بندہ را از نزد خود، وتعلیم کردیم ما او را از نزد خود علم را۔

ایضا وتعریف حق حاصل آید چنانچ فرمود عرفت ابی بربی۔

ق ۲۱ الف تا از صفات بشریت بکلی بیرون نیاید :۔ صفات بشریت وبیشی وبیشی جستن است عز وریاست

ق ۱۰۱ الف **تالوح دل از نقوش علوم عقلی وسعی** :- بحقیقت ہرچہ بخاطر در آید نقشے ازان بر صحیفۂ دل . . . آید،
بانیک فرماید داین جملہ مشاغل دل بود از قبول نقوش تا آئینہ دل از جملہ نقوش سعادت . . .
نگردد بہ برار (؟) نقوش . . . علوم ٹی نشود . . . انوار مکاشفات . . . و تجلی . . .

ایضاً نشاید کہ مریدان چیزے آموز (؟) در نماز محتاج باشند و فاتحہ، وقل ھواللہ احد تمام است و ہر
مریدے کہ زن کند، . . . علم نویسد از . . . ہیچ باید۔

ایضاً در معرفت ہستی و یکانگی خداوند است کہ ممکن است در حق بشر۔ "معدن المعانی"

ایضاً **من یلج ملکوت السموٰت والارض من لم یولد مرتین** :- فرو دنیا مد ملکوت آسمانہا
و زمین را کسیکہ زاینده نشد دو بار۔

ق ۱۰۱(ب) **اولیائی تحت قبائی . . .** :- قباب جمع قبہ است، القبۃ دامن یعنی اولیامن در زیر دامن من اند یعنی دامن
غیرت لے بعضے اولیا، در عرف مرد مان است کہ چیزے کہ محبوب را در دامن پوشند (معدن المعانی ق ۱۰۲ ب)

ایضاً **قبۂ عنایت و غیرت حق** :- تفسیر غیرت حق این باشد کہ . . . بندہ را دوست دارد نگاہ دارد . . . چیزے
نہ کند کہ آلودہ گردد و باکسی صحبت نہ کند کہ معیوب گردد بس ہر کرا دوست تر دارد غیرت باوے بیش
کار بندہ یعنی او را رعایت و حمایت بیش کند۔ "تعرف"

ایضاً غیرت من اللہ ارادت اصلاح محبوب است چنانک اگر محبوب را عیبے پیش می آید . . . دوست
می دارد، از وفوت می شود . . . می گویند غیرت الٰہی است۔

ایضاً مولانا حمید الدین ناگوری علیہ الرحمۃ می گوید آنک بجان زندہ بود بمیرد باز آنک بجانان زندہ بود۔
ہرگز نمیرد و این از جملہ ذوقیاتست من لم یذق لم یدر در جملہ کہ ذوقیاتست جواب ہمین است۔

ایضاً عنایت و غیرت حق بر دو نوعست، غیرت از بندہ . . . یکے محبوبے را دوست می دارد و
دوم دیگر مداخلت . . . بس اول رنجید و ناخوشی او را حاصل شد و غیرت من اللہ . . . این
مراد نباشد بلک . . . مراد باشد یعنی اگر کسی . . . صفات حمیدہ تا کہ در آید در صفتے مذمومہ
حق سبحانہ و تعالی آن صفت مذمومہ برد . . . گرداند تا آن زمانک بصفت . . .

ق ۱۰۲(ب) **در متابعت رسول** :- ہمدرین محل فرمودند متعلم و دانشمند را در راہ طریقت این اعتبار نتواں تجمیل
آوردن زیراکہ او با . . . پیش می آید می گوید کہ در فلاں کتاب چنیں ذکر کردہ است بس سخن پیر شنوم

ہم چناں ... اگر بہ کتاب ... ہم ہمچناں واما اگر اعتراض ... تعجیل تر درآید، دامی رانیز ... یکی از سبب آنکہ بے طایفہ شریعت داند پس او را تنبیہ و ترغیب باید کرد پس دیر نبود و سبب آنکہ اعتراض در سخن پیر نہ کند، تعجیل درآید ... طریقت باید زیراکہ ... سخن ... می گیرد پس با ایشاں تعجیل کار را ... می آید ہم دریں محل فرمودند مولانا شمس الدین یحیٰی باجازت ... بود گفت من با استادان خود ... تعلم دہ فائدہ روزی می گرفتم چوں مرید شیخ نظام الدین شدم یک فائدہ ہم روزی حاصل نمی شود، عزیزی میان رسیدگان راہ طریقت بود گفت چہ وقتست اکنوں بخواہی رسید مولانا شمس الدین یحیٰی گفت چرا گفت از سبب آنکہ تو با سخن پیر اعتراض میکنی و بدل و جان سخن را نمی دانی پس ہمہ حال سخن پیر باید شنیدن فائدہ اگر گوید بر فعل ظاہر شرع ترک بیار سخن پیر ظاہر شرع را ترک باید آورد چنانچہ در حق مہتر موسیٰ عم با مہتر خضر علیہ السلام با رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفتند اگر مہتر موسیٰ اعتراض نہ کرے جہانش دیدے ٭

ق ۲۲ الف فاذا اجبتہ ... :۔ معنی ایں حدیث این است ہر جزوے از وجود بندہ بامراد یا برضا را و مملو و مزوج کردد تا بامراد و حرکت کند یا برضاء او، پس آں حرکت از آن او نبود اختیار خود بکلی بگذارد و اجزاء آن اوست بردارد، چوں بندہ ہمچنیں کردد، ابدا ارادت اختیار حق ہم ارادت و اختیار او کردد "طوارق"

ایضاً اہل بصیرت گفتہ اند کہ ہر کہ بدیں مقام رسید کہ ارادت و اختیار (در) وے از وے بکلی منفی شد و ارادت حق در وے رخت نہاد (و) این بندہ از عالم تصرف بردن (آمد) زیراکہ تصرف بندہ بنا بر ارادت و اختیار و ہوا (و) طبیعت او بود، چوں آن نماند، ہمہ ارادت حق بود و بندہ را ہیچ تصرف نبود و تا دیل این کہ شنیدہ بے سمع وبے بصر الی آخرہ اینست۔ (معدن المعانی ص ۲۶۳)

ایضاً از جہت آنکہ ارادت ایشان با ارادت، خداوند متحد گشتہ است کہ ایشاں نفسہا خود را کلی مر خداوند را کردایندہ اند من کان للہ کان اللہ لہ در حق ...

ق ۲۳ (ب) ارادت خواست دل است :۔ ارادت کار مردانست و ... راہ محنتانست، آنجاکہ امانی باشد معانی نباشد، و آنجاکہ معانی باشد امانی نباشد ہم

ایضاً زیراچہ ارادت در قدم گاہ ارادت حق ... ہیچ چیز مزاحم روا نباشد ... اثر کہ ہیچ ... شرکت نپذیرد۔

ق ۲۴ الف مشوب :- مشوب آمیخته شده۔

ایضاً وحیل بینهم ... :- درآورده شود حجاب و مانع درمیان ایشان و درمیان چیزی که آرزوی می دارند او شان۔

ق ۲۴ (ب) زیرا که مقصودن در بودن (کوئی تصرف) او ست (و) در و تمتع گرفتن است (بدو) چون آن از وے منقطع شد گویی در کون نیست، و بودن او در کون... ظاهر (ا) بیش نیست ہم (معدن ص ۲۴)

ایضاً منکم من یرید الدنیا :- بعض از شمایان آن شخص اند که اراده می کنند دنیا را۔

ق ۲۵ قال ابو علی مکی الرود باری رحمه ... کان استاذی فی الفقه ابو العباس بن شریح، وکان استاذی فی النحو و فی اللغۃ ثعلب وکان استاذی فی حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابراہیم الخوفی، لابد من ذلک ... استکمال النفس ہم۔

ق ۲۵ (ب) پیر را ہمیں مقدار بیش نیست که ہم با مر حق مرید را راه بنماید و ریاضت فرماید و ہر چیزے که از آفات راه است آئی بدو نماید و بگوید چنین مکن، اما رسانیدن بحق حق راست۔ (معدن المعانی)

ایضاً در متابعت دعوت پیغمبر ظاہر شود :- ہم دریں محل فرمود سلمہ اللہ با مطلوبیت بحکم طلب یعنی کسی که دنیا مشغول باشد اگرچه یک دانگ ... قیامت جزا طالبان ... یعنی ... و ہر که طالب عقباوی باشد بمجاہده نفس اگرچه امور عقباوی نیافته ... یافته باشد زیرا که او مجرد طلب کرد، طالب اللہ باشد بمجرد طلب ... طلب کرد و یافت، مخدوم فرمودند ... ارادت در وقت مرگ ظاہر شود کسی ... طلب دنیا باشد بوقت مرگ دینار ا بصورت زشت بیاید و او را نیند تعجیل جان ... او نرود عذاب بیند و ہر که طالب عقبا است، وقت مرگ بہشت را با درجه و ... و راحت جان خود او را ہیچ ... و ہر که طالب حق است در دنیا بوقت مرگ ... دل خود حق جل و علا را مشاہده کند بمیرد و ایں حکم ارادت از حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آمد و خانه او دور بود از خانه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعده گفت یا رسول اللہ من ترالغایت دوست می دارم فاما خانہ دور افتاده است از خانه شما، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود المرء مع من احب مرد با چیزی باشد که در طلب کند آں چیز را لبس بمجرد طلب حق ثواب آنچنان باشد که ... حق را یافت۔

ق ۲۸ (ب) ایں روایت تصرف است اما در ملفوظ شیخ الاسلام بریں طریق فرمود که در حق ... بوحی معلوم شد

درحق ولی بچہ کویم . . . کردہ کہ اگر وحی منقطع شد الہام . . . درین . . . آید زیراک . . . کہ الہام ایشان چگونہ معلوم . . . یا شیطانی است یا زید بن زیزاک بعد ولایت و معرفت . . . و مکر بیرون نمی برد تا قطع کند . . . کہ خواہد دانست . . . خواہد دانست و ازان بر سبیل قطع نشود ۵ ھم

ق ۲۹ الف گفتہ اند اللہ تعالیٰ با ہمہ عالم فضل کند مگر با طالب خود . . . با او عدل کند رحمان و رحیم . . . دیگر اما بر عاشق خود . . . و کامران . . . از برای آن تا داد عشق دادہ باشد ھم

ق ۳۰ الف و این در طاعات و محرمات نیاید زیراک آنجا ارادۂ ناحق معلوم شدہ است کہ اتیان بطاعت واجتناب، از محرمات مراد حق است این در مباحات آید فحسب کہ در و ترک و اتیان برابر است اینجا ارادت خود ترک دیدہ و با ارادت حق قایم ماند مثلاً چنانک صحت و مرض و فقر و غنا ہر چہ دوکان دوکان است از جنس مباحات انچہ یکے ازان بیش . . . شد و ازالت آن از خود نخواہد اگر مراد . . . ازیں جہ۔

ق ۳۱ (ب) قصہ سلیمان یعنی سلیمان پیغامبر را حق تعالیٰ بر سبیل ابتلا چہل روز دور کردہ بود و آن انگشتری بہ دیو رسیدہ بود و آن دیو چند روز بادشاہی سبب آں انگشتری را راندہ۔ بعدہ ہر کسے شناخت این طریق سلیمان پیغامبر نیست و آں دیو ہم دانست کہ مرا خلق بشناخت بعدہ آن دیو گریخت و انگشتری را میان دریا انداخت سلیمان پیغامبر علیہ السلام مزدوری می کرد و قوت حاصل می کرد۔ بعدہ ماہی گیرے در دریا رفتہ در صید او آن ماہی کہ انگشتری را فرو بردہ بود افتادہ، سلیمان پیغامبر . . قضارا آں ماہی گیر اجرت سہاں ماہی . . . انگشتری یافت انگشتری . . . باز در ملک خود نشست زیراک . . .

ق ۳۳ (ب) **کسی کو علم لوت و لات دانند۔** بندگی مخدوم را پرسیدہ شد، ابیات جملہ در مکتوبات از آن مشائخ است یا بعضی ہم از شاعران، فرمودند بعضی از آن مشائخ و بعضی از آن شاعران، فرمودند شاعر شعر می گویند، معنی آں شعر معین نیست، ہر کسی بر حسب مرتبہ، . . . آن معنی فہم می برد بعضی بمجاز و بعضی بحقیقت و بعضی . . . فائدہ می کند و بعضی در حسن صورت در حالت سماع چنانچہ آئینہ یک رو نمودہ نشود بلکہ ہر دو روی . . . روی او برابیات . . . آئینہ است۔

ایضاً طامات این را گویند کہ عل . . . مع انکار مفہوم اللفظ . . . کلمات صوفیا را طامات . . می گویند

زیرا کہ ایشاں از روی . . . بباطن لفظ عمل می کنند . . . اللفظ ظاہرا چنانک . . . ای فرعون . . . برنفس می برند زیرا ک . . . فرعون بے فرمانی فرعون است، فرمانست برنفس . . . اما منکران بر وجہ افترا مفہوم ما ترک آوردند گفتند کہ صوفیاں می گویند کہ ازیں فرعون نفس مراد است کہ فرمانست طامات این است ہم

ق ۳۲۲ (ب) یعنی حدیث بزرگ است از بندگی مخدوم شنیدہ شدہ اگر کسی موہای او پریشان باشد و ژندہ پوش باشد چون بر در دیگران رود خوار پندارند و عیب کنند و اگر او دوست خداوند عزوجل باشد اگر او سہو کند بر کار کسی خورد. باللہ آن کار خواہد شد، حق سبحانہ تعالی آن کار را برآرد در ہمین باشد۔

ق ۳۴ (ب) **سنریھم آیاتنا فی الآفاق :۔** مخدوم فرمودند نیکو کسی باید کہ آن زمان خود را ہوش دارد. این زمان کہ نور جلال در دل می تابد، آن زمان کہ نوری باشند در حوض خود را می اندازند از سوختگی و ہرچند کہ آب می خورند آن سوختگی زیادت می شود، زیرا کہ آن آتش بہ آب کشتہ (نمی شود) و فرمودند چون این چنین کسی . . . آن حوض تمامی گرم شود . . . .

ایضاً **وفی انفسھم :۔** و قول انفسہم مخدوم را پرسیدہ شد، مفسران ازین فی انفسہم چہ تفسیر کردہ اند، فرمودند کہ ایشان بدل برایند کہ جملہ موحدان را غیر ہست اکنون نظر ایشان بحسن دارد و نظر اہل مشائخ بر باطن، ظرف و مظروف لازم می آید . . .

ق ۴۵ **بروایتی ھژدہ ہزار عالم گویند :۔** فرمودند ہم ازین جاست کہ گفتہ اند الخ در ہژدہ ہزار عالم موجود است آن اوصاف در یک آدمی موجود است، ہر دو چشم را با آفتاب و ماہتاب نسبت کردہ اند و وجود نسبت کردہ اند یعنی آنچہ زمین بعضی در و نبات می روید و در بعضی نمی روید ہم چنین اندام آدمی و استخوان دیگر را نسبت کردہ اند بکوہ یعنی . . . کوہ لنگر زمین است و زمین قائم می ماند استخوان . . . ہم لنگر وجود و گوشت . . . ماند و ہم چنین دیگر.

ق ۴۷ (ب) **بصفت قیومی مکشوف شود بقای حقیقی پدید آید :۔** مخدوم را پرسیدہ شد ازین فنا سالک در توحید چہ باشد فرمودند . . . غایت از و ماسوی اللہ تعالی از صفات . . . یعنی او را داند، ازاں او داند ہرچہ در نظر او آید فا ماذات او قایم ماند ہیچ اگر بلای رسد گفت از خداوند است و اگر دہ درم بہ رسد داند از خداوند عزوجل و ہم چنین۔

ق ۵۱ الف **ہر دم صوفی فانی را وجود نو می زاید :-** ایں در حق متوسط است زیرا کہ او ... حالست از مقامات ظاہر گذشتہ ... و در ترقی احوال افتادہ ... از حال بجائے شدہ کار او ... نہ در حق مبتدی و منتہی "شرح آداب"

ایضاً **از جہد خودی خلاص یافتہ اند :-** خودی عبارت است از جملہ حرکات و سکنات و اقوال و افعال کہ از آدمی در وجود آید بر حسب عادت و ہوائے بشریت از خوردن و خفتن و شنیدن و دیدن و اختلاط کردن و مانند آں مگر آنچ ازیں جملہ بوقت ضرورت بود و ضرورت آنست کہ اگر آں نکند از حق دور افتد اگوید کہ تا سر موے از وجود باقی است۔

ق ۵۲ ب **در راہ طلب می آید :-** ازیں جا گویند اذل الاشیاء المحبة عند محبوبه۔

ایضاً **مکتوب شانزدہم :-** گفتہ اند کہ صلحا بر چہار اقسام ... و مجذوب است و سالک متدارک ... و مجذوب متدارک سلوک ... آخر شیخی را نشایند۔

ایضاً **مجذوب ... :-** مجذوب آنست کہ سلوک نہ دارد اما حق تعالیٰ حجاب از دل وے برگرفتہ باشد و حقائق یقین بر وے ظاہر کردہ اما در طریق معاملہ مقصد باشد و ندانند کہ معاملہ را اثر ما است و بجائے حظ خود کہ برخورد ... بہ ایشد و در طریق اعمال .. مشغول نہ شود۔

ق ۵۳ ب مارسیہ دریاں در کر دست آں شیریں بر عاشقاں در شور و شرچوں بگذرند ایں باب را

معشوق مرا گفت نشیں بر در من .... نہ دارد من

ق ۵۴ الف دریں محل مخدوم فرمودند شیطان حریفی است با ہر پیغامبری یک دو ... است خالی نیست چنانکہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم در مکہ وحی ... می کردند ... بودند و کفار نیز نشستہ بود ... مجلس آمد ... ہیچ کسی ... کہ رسول فرمودند والنجم اذا ھوی ما ضل صاحبکم وما غوی وما ینطق عن الھوی، ان ہو الا وحی یوحی ... آیتہا ہمیں کہ یک آیت دم ... تا آیت دیگر برسد، آں بدبخت .. رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت ... العلی شفاعتھن قد بجی ... والستند رسول گفت ... شور کردند کہ شما می گفتید بتاں ... بخواہند کرد اکنوں معلوم شد کہ شفعا باشند بعدہ ... منغص شدند جواب ... اللہ تو منغص مشو بلکہ آں ملعون را ... بریں طریق چند حرکت دادہ، ... رسول چپ و راست مجلس نظر .. ملعون گذشت رسول مر صحابہ ... شما شنیدند، کہ من گفتند، ہم دریں محل

فرمودند شیطان را . . . تو زمان واحد و مکان واحد . . . و وسواس توانی کرد، گفت آری مرا آفریدند کہ بیکی زمان بمکان واحد شد . . . خلایق کہ در زمین اند وسواس . . . چنانکہ مہتر عزرائیل صلوات اللہ علیہ بزمان واحد و بمکان واحد شدہ . . . بیکبار تواند کرد بتقدیر اللہ تعالیٰ۔

ق ۵۶ (ب) **ایں مرداں را دو دیدہ دادہ اند :-** در ملفوظ خدمت شیخ قدس اللہ سرّہ . . . سالک را دو نظر است، نظر بر ربوبیت . . . بریں ہمہ کمال بنید و ہمہ . . . و نظر بر عبودیت است . . . بنید و کارھا رخویش .... نجات خود بشوید و . . . مضطر شود دریں بیفتد اما باید کہ دل . . . بر فضل خداوند تعالیٰ . . . او را وسوسہ خواہد داد، دیدی ایں کار از تو نخواہد آمد۔ باز کرد پس چوں او را باعتماد فضل خداوند جل و علا دل قوی بود بدیں التفات نکند ایں نظر یعنی نقصان خود دیدن بغایت نیکوست، در پناہ ایں نظر ہمہ عباد تہا او از آفات عجب و کبر حیناں سالم می ماند۔

ق ۵۸ (ب) **مع بشرم و در خشم شوم :-** قولہ، و آں آنست کہ آں زماں کہ رسول . . . در خشم می شدند، روئے سرخ می شد، آں خشم . . . دین را می کردند نہ برائے کار خود را۔ فاما عوام . . . آنکہ خشم می کنند باید کہ از حد شرع نہ گذرند یا در . . . خشم کسے را دشنام نہ دہند و . . . نہ کنند بلکہ زخم برائے ادب را اگر . . . بزنند چنانچ چیزے از وے نہ خراشد و نہ شکند ہم دریں کل فرمودند کہ خو، کار را باید کہ بندہ . . . ہفتاد گناہ ہر روز اگر بندہ کند خود کار یہ بخشند زیراک خداوند تعالیٰ اگر چہ کسے گناہ می کند روز نے ہفتاد بار می بخشند۔

ق ۶۰ (ب) **. . چوں خرد گاوی بعلف خوردگی :-** مخدوم فرمودند خوردن سہ نوع ست . . . ضروری و یکی حاجت و یکی فضول، اگر خوردن ضروری باشد. مثل بھت خشکہ در و یہیج . . . نبود، بس دراں قیام نفس می شود لبس آں خوردن ضرور است، تا نماز بر پا تواند داشت، و دوم خوردن حاجت انکہ بالاء بھت نا خورش حاجت غیر پیغامبران، و ایں ہر دو خورش جایز و محمود ست . . . خورش فضول کہ چنیں خورم و چنیں . . . و چنیں خانہ۔

ق ۶۱ (الف) **یکی علوی و دیگر سفلی :-** پرسیدہ شد رنج علوی یعنی روح امراض و علل او معقول آں باشد کہ مشائخ آں را بشرع معلوم کند کہ چوں ایں خلاف شرع کرد امراضی و علل محسوس ایں باشد مشائخ آں را بصیرت

ول خود علل وامراض مرید معاینه کند، بس بداند که این چنیں عللی درین هست که . . . بمقصود می رسد و شفامی یابد .

ق ۶۳ الف وانبیا فاضل تراند :- مخدوم فرمودند سلمہ اللہ تعالیٰ آں کس که می گوید مقام ولایت ولی عالی تر است از مقام نبوت نبی، او خطامی گوید، این هرگز روا نباشد، زیرا که انبیا را افضل مطلق، و اولیا را افضل مقید بلکہ مسلم تحقیق میان این طائفہ آنست کہ مقام ولایت نبی برتر از مقام نبوت نبی است زیرا که نبی را هم مقام ولایت است و هم مقام نبوت، بس مقام ولایت نبی اعلیٰ باشد از مقام نبوت نبی، زیرا که در . . . بمجاهده حق مشغول باید و در . . .

ق ۶۴ (ب) ملائک را فاضل تر دارند :- اگر تفاضل به سبب مرتبه و مقام بودے، زحل از آفتاب بایستے کہ انوار تر بودے و آنچناں نیست . ازیں معلوم شد کہ تفاضل از ادائے حق است کہ در ذات آشیا، در . . . نحن قسمنا در حق هر یکے قسمت کرده است .

ق ۶۶ (ب) واصطفیٰک :- دراں محل کہ مہتر موسیٰ علیہ السلام دختر مہتر شعیب را کہ حرم ایشاں تنہا گذاشت وخود برائے طلب آتش رفت قرآں دختر را در دزه گرفته بود و برائے مجامارید دبرق می درخشید و گرگ بانگ می کرد و گوسپنداں رمیده بودند حق تعالیٰ او را نگاه نوشت .

ایضاً قصہ بلعم باعور . روزے مہتر موسیٰ علیہ السلام دراں شہر آمد بلعم باعور از برائے دعوت خلق سلطان آں شہر نزدیک بلعم رفت و گفت یا بلعم از خدائے درخواست کن تا مہتر موسیٰ بر ما ظفر نیابد و ازیں شہر محروم رود . بلعم دعا کرد . حق تعالیٰ دعائے او را مستجاب کرد و مہتر موسیٰ ازاں شہر محروم بازگشت . عاقبة الامر بلعم قصد دختر بادشاه کرد و دختر بادشاه را بکشت و دفن کرد . چوں افعال بد بادشاه دریافت بلعم را فرمود، بر دار زنند . دراں حال شیطاں بہ آمد و گفت یا بلعم ایمان بمن ده تا تر اخلاص دهم بلعم ایمان بغارت شیطان داد و از دنیا کافر رفت . نعوذ باللہ عنہا .

ایضاً اینست کہ گفت :-

حق بہ شباں تاج نبوت دہد ورنہ نبوت چہ شناسد شباں را

ق ۶۹ الف قصہ برادراں یوسف :- مخدوم فرمودند دراں روز برادران یوسف پیغامبر بوده اند، زیرا کہ ایں پیغامبر

درشکم مادر خود پیغامبر ست، وقتی او را ظاہر می شود کہ من پیغامبرم وقتی کہ وحی بروی می شود . . .
می کند۔

ق ۶۹۰/الف قصہ برادران یوسف :- والصحیح انہ، کان ذٰلک قبل المبعث ویجوز ار تکاب . . . المبعث علی طریق نظرۃ . . . لار تکاب وھٰھنا وان کانت . . . علی الوحدۃ والسنین ولکن . . . واحد من جنس واحد فصار . . . محنا . . . من الزاھدی

ایضاً قولہ، فرق میان زلت . . . مقصد در وجود بنہ آید . . . بندہ حاصل شود فاما . . . بطریق مجاز چنانچہ در حق . . . وعصیٰ ادم ربہ"

ایضاً الزلۃ ترک الا فضل عند الشیخ ابو منصور ماتریدی رحمہ اللہ۔

ایضاً وانکہ غلطاں را خطر باشد . . . دنیا چنانکہ این بیت گفت :-

چو کار مخلصان آمد خطرناک گنہگاراں برند ایں گوئے چالاک

پس کارہائے ایشاں کہ دشوار بالنسبۃ الی الدنیا واما بالباطن الی الآخرۃ والرحیم والداز الف ۶۹ الف۔

ق ۶۹۰/ب در ذخیرہ مستحب است وقت زیارت . . . ہفت بار سورہ اخلاص خواندن آمدہ است . . . مغفور نباشد۔ حق تعالیٰ مغفور گرداند . . . را بیامرزد گناہان و بداں مردہ بخشد . . . بخواند . . . امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ از رسول روایت می کند: ہر کہ برگورستان ... بار سورہ اخلاص بخواند واجر . . . را بدہد حق تعالیٰ بہ عدد مردگان . . . و ہر کہ مزید طلبد سورہ یٰسین . . . ہر کہ در گورستان سورہ یٰسین بخواند . . . مردگان تخفیف عذاب کند و در مفاتیح السائل است کہ . . . ہر کہ گور مومنے را زیارت کند بعدہ بگوید . . . انی اسئلک بحق محمد وآل محمد لاتعذب ہٰذا المیت حق تعالیٰ تا وقت نفخ صور . . . از ایشاں بر دارد و در کفایۂ شعبی است کہ . . . بخدمت رسول آمد گفت من سوگند خوردہ . . . کہ آستانہ در بہشت و رخسارہ حوراں . . . پیغمبر فرمود پائے مادر و پیشانی پدر ببوس۔ گفت اگر کسے را مادر و پدر زندہ نباشد، فرمود گور

ایشاں بوسں گفت اگر گور نداند . . . یکے را گور مادر زیبت کند و دوم را گور پدر
قطهار ابوس۔ سوگند حانث نہ شود ہر کہ ہر جمعہ گور مادر و پدر زیارت کند . . . یکے از ایشاں
حق تعالیٰ او را برنیکی دارد . . . او را بیامرزد و در خبر است ہر کہ در گور مادر یک بار
فاتحہ خواند و ہفت بار اخلاص حق تعالیٰ گور ایشاں را بعتقاد نور کرامت کند تا روز قیامت
و در زیارت قبور است باید کہ فرزند ہر جمعہ گور مادر و پدر خود یا گور یکے از ایشاں را زیارت
کند و سورہ یٰسین بخواند حق تعالیٰ بہر آیتے و بہر حرفے ثواب دہد و این تحمید بخواند و مرویست
از انس مالک از رسول علیہ السلام ، وللّٰہ الحمد رب السمٰوٰت و رب الارض و رب العالمین ولہ
الکبریاء فی السمٰوات والارض وھو العزیز الحکیم ———

و رب العالمین فی السمٰوات والارض وھو العزیز الحکیم۔ للّٰہ الملک رب السمٰوات و رب الارض
و رب العالمین ولہ النور فی السمٰوات والارض وھو العزیز الحکیم۔ یک بار بخواند بگوید
اللھم اجعل ثوابھا لوالدی ہیچ . . . مادر و پدر را او را بدو نماند و تمام حقوق ایشاں ادا کردہ باشد
و اگر سہ بار بگوید و ثواب آں جملہ اہل اسلام را بخشد و گورہا ایشاں روشن و فراخ گرداند۔
ہر کہ زیارت گوید بر اندازہ آں ثواب یابد و بوسیدن گور مادر و پدر لابعث است و
در کفایہ شعبی است گل ریاحین تر گورہا نہادن نیکوست تا مادام کہ تر است تسبیح می گوید۔
و مردہ را شیخ او آرے است و لہٰذا حضرت رسالت شاخے را بر گورے بدین طریق نہادہ
و فرمود کہ عذاب ازیں مردہ برداشتند مادام کہ آں شاخ تر است مخسب۔

ق ۰، (ب) قولہ واین کہ زیارت . . . زیرا کہ ہرگاہ . . . خود می رفتند . . . خود . . . تفاخر یکے
مر غیرے را غضب . . . فرمودند اگر یکے می گفت . . . بود از پدر . . . در حال میان
ایشاں . . . بودے سبب تفاخر لیس آں زمان رسول . . . کردندے تا تقابل و تفاخر
نہ شود لیکن چوں آں تفاخر در زمانہ نماند۔ رسول علیہ السلام امر کردند۔ دانا و آگاہ
باشید زیارت بکنید۔

ق ۱۱، الف بداند کہ قاعدہ تصوف دیرینہ است . . . پرسیدہ شد تصوف تفعل است و . . . برائے تکلف را باشد
. . . در حق صوفی تکلف چونہ آید، فرمود ہم چناں است اما۔ میان صوفیاں . . . کہ گوید صوفی

از اہل تصوف است . . . اطلاق لفظ تصوف بر سہ قسم جایز . . . وہم چنیں متشبہ و متصوف نیست . . . ہمہ اطلاق لفظ تصوف بر و روا . . . مخدوم فرمودند دریں زمانہ صوفی ؟ ماندہ واگر ماندہ متصوف، بلکہ متصوف نماندہ اند بلکہ متشبہ ماندہ اند۔

ق ۱، (ب) **از قبضہ طبائع :** - تا کسے از چہار طبع فارغ نہ گردد، صحبت حق راشاید شوخی یکسو نہد، دل پیش بود، بخل یکسو نہد، جوانمردی پیش برو، کاہلی، یکسو نہد، جان بر میان بند دکندی یکسو نہد جلدی پیش برد۔

ایضاً **حقائق پیوستہ :** - معنی حقائق آنست کہ چوں بندہ . . . خواہد کر دباید کہ بریدہ گرد و بر . . . از ہمہ ہر چہ جز خدا ے است تا یکتا . . . گشت۔ مر خداے تعالیٰ از بہر آں کہ چوں . . . نماز بستی تن خویش را از ہمہ افعال مریدی وحق را نظر . . . وآنک نظر گاہ حق است، دل است آں را از خلق نہ بریدی ولامن یا خلق . . . انچہ از اں خلق است سوے حق آوردی وآنچ از اں حق است سوے خلق . . . ایں نماز نہ باشد۔ دلت باغ بود وتن اندر نماز نہ۔ بازاں بود کہ دل وتن تو اندر نماز۔ ہم

ایضاً معنی بقا بحق آں باشد . . . بندہ . . . فانی ہمہ آں گوید وآں کند کہ رضائے حق . . . جویان رضائے حق باشد بحق باقی باشد . . . باشد کہ از روے تکلف برخیزد . . . تسیم کند تا ہر چہ اندر شے پدید آید . . . شے نباشد ولکن، دمتصوف۔

ایضاً در عوارف آوردہ است . . . مانند صوفی کردہ است آں . . . کہ محبت . . . اگرچہ تقصیرے خداوند چوں . . . قوم دارند ہم . . .

ایضاً در آداب المریدین آوردہ است کہ مراد ازیں تشبہ است بعیرت ایشاں نہ مجرد لباس ایشان زیراک پیغمبر فرمودہ است ہر کہ راست کند بر نفس خویش را، کہ مردمان را بقول مردماں ولباس مردماں وخلاف فی کند آں قول را ولباس را اعمال ولبس بر وست لعنت خدای کو لعنت مردماں جملہ

ق ۳، (ب) **شے را با طریقت کجا ملاقات :** - خیال است انیک بے شرع وطریقت . . . کشانیدت ہمیں راہ حقیقت . . . بے شریعت نیست واصل . . . حقیقت بے طریقت نیست . . .

بیک دیگر تعلق ہر ... تفرقہ کردن نیارد

ق۴، (ب) ازیں جاست کہ امام شبلی گفتہ است رحمۃ اللہ المحبت لا یزید با لعطاء ولا ینقص بالبلاءٔ

ایضاً ازیں جامی گوید عاشقے کہ بامیدے نوید للذین احسنوا الحسنیٰ و زیادۃ ... خوش باشد دیگر است و عاشقے کہ ... بہ تحدید ان لدینا انکالاً وجحیماً وطعاماً ذا غصۃٍ و عذاباً الیماً سپر نیفگند دیگر۔

ق۵، الف تصحیح :- آں سالک ... گشت = ایں را سالک گویند مشقت (سطر ۸)

ق۷، (ب) وایں گفتن کہ بما بیند وبما شنود ... کہ حق سمع و بصر گردد ولکن ظاہر ... چوں باطن مغلوب حق گردد، ... مغلوب باطن گردد، بہ باطن ... ظاہر ہمہ حق بیند باطن ہمہ از حق شنوند، آنکہ ایں ... لبظاہر میان خلق حاضر بمعنی از خلق غائب ... وایں چنانست کہ بقصہ موسیٰ علیہ السلام آوردہ اند کہ چوں او راشیطان گفت تو چہ دانی کہ با تو خدائے سخن گفت، گفت ہفت اندام سمع گشت وندا از کل وجود آمد مخلوق ز دیک جہت مستولی باشد نہ برجہات سمع کلام مخلوق باذن باشد نہ کل اعضا ھم

ق۸، (ب) یعنی انچ او بگوید در و نباشد ... بگوید نفسی سخن بیگانہ آن ... چنانچ مردے گوید من عالم ہستم ... واقع عالم باشد وہم چنیں من زاہد ... عالم نیست او خود را عالم خواند ایں سخن از و بیگانہ باشد پس ہم چنیں کسی کہ ... غیر حق بیند سخن از و بیگانہ باشد زیراک خلق در کار ہا تصرف نیست۔

ق۹، الف اہل نظر خویشتن پرست گویند :-

یا بر وہم چوں زناں رنگے و بوے پیش گیر یا نہ چوں مرداں درآ و گوئے در میدان فگن

ایضاً یعنی ہمہ اعضا رشے واغظ گردد، مر خلق را چنانک زباں۔ بیت :-

ہزار بار بہ شویم زباں ز مشک (و گلاب) ہنوز نام تو گفتن کمال (بے ادبیست)

ایضاً پس ہر چہ زبان گوید از دل گوید

ق۹، (ب) ... کہ ضلالی شدہ است :- مخدوم را معنی ایں بیت پرسیدہ شد، ازیں ضلال چہ می خواہد فرمودند، عظمہ اللہ تعالیٰ ... ضلال بسیار معنی دارد، یکی معنی گمراہی ... معنی گم شدن توحید یعنی خداوند توحید

... عشق بالا شود او کم شود در ... چنانکه رسول علیہ السلام ... شدند او را بعجز ثنا کردند که لا احصی ثناء علیک۔

ق ۹، (ب) من احب شیئاً اکثر ذکرہ :- جواب سوال مقدور بریں طریقت است که رسول علیہ السلام فرمودند هر که دوستی بسیار دارد، هر کسی را ذکر او بسیار گوید، پس ایں معنی چه گونه آید، چوں بندہ را کار بحق افتد، زباں نا محرم گردد فقال من احب شیئاً اکثر ذکرہ ثابت است، اما ایں معنی در آغاز عشق باشد، مر سالک را اگر در آغاز عشق باشد ... مقرب شود، اما چوں سالک بعالم رفت و در ... مقام کسے بیا رد گر بگوید از من الله باشد زیرا ... ذکر حاصل شود لقوله علیہ السلام ابعدہم عن ... اکثرہم ذکر الله۔

ق ۸۱ الف اما الطریقة فهی لباب الشریعة ولا هی غیر الشریعة وبدایة الطریقة الاخذ بالاحسن ... لاحتیاط فی احکام الشرع والاجتناب عن الرخص والتسهیلات۔

ق ۸۳ الحق والحقیقة فی اصطلاح مشائخ التصوف فالحق هو الذات والحقیقه هی الصفات ثم انهم اذا اطلقوا ذلک فانما ارادوا به ذات الله تعالیٰ وصفاته خاصةً وذلک لان المرید اذا ترک الدنیا وتجاوز عن حدود النفس والهواء ودخل فی عالم الاحسان یقولون دخل فی عالم الحقیقة وصل الیٰ مقام الحقائق وان کان بعد فی عالم الصفات والاسماء وهما وصل الیٰ نور الذات یقولون وصل الیٰ الحق وقل ما یستعملون ذلک فی ذوات آخر وفی صفاته لان مقصودهم الکلی هو التوحید وعن ابی الدرداء رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال لکل شئ حقیقة معناہ لکل ذات صفة خاصة هی صفة الذات۔

ایضاً دگفته اند که حق عبودیت است و حقیقت، ربوبیت واین چنانیست که کسے ملک خویش را بیاراید باز ویران کند آں آراستند ... حق است وآں ویراں کردن ربوبیت است و ربوبیت حقیقت است۔ چناں چوں خدمت ابلیس طاعت بود وطاعت حق است ولکن شقاوت اصلی بر و غالب گشت وهماں ویراں گشت۔ و دیگر حق آں باشد که او را نشاسیے

بداں معنی کہ توحید درست آید وحقیقت آں باشد کہ بداند کہ ما عاجزیم از گذاردن حق معرفت وے آں اقرار حق باشد واین عجز حقیقت باشد۔

ق ۸۳ حقیقت آنست کہ بدانی کہ تمامت حرکات وسکنات مخلوقات باخدائے بے خدائے نیست کما حکی عن النبی علیہ السلام عن اللّٰہ تعالیٰ بی ما کان وبی ما یکون یعنی بامن بود ہر چہ بود و بامن بود ہر چہ بود۔

ایضاً والحقیقة ھو قطع الارباب وقطع الاسباب وطمانیت القلب الی المسبب الاسباب

ق ۸۳ ب گفتہ اند کہ شریعت بہ معرفت مرتفع (گردد) وحقیقت بہ موت مرتفع نہ گردد۔ حکم ... متعلق بحیات است بحکم حقیقت ... حیات و ممات باقی است۔

ایضاً شریعت الزام عبودیت است وحقیقت مشاہدہ ربوبیت الخ بظاہر است شریعت است، باطن است، طریقت است وخون ظاہر و باطن مصفا ومشغول گردد، ونقوش عالم سفلی وعلوی در وے پدید آید ایں مرتبہ را حقیقت گویند۔

ق ۸۴ الشریعة وضع الھی ثابت بالوحی اما تحقیقا کالکتاب والسنة واما تقدیراً کالاجماع والقیاس۔

ق ۸۶ (ب) سراسر ہمہ علیم ... :- این است معنی این بیت، ان اللّٰہ اشتریٰ من المومنین انفسھم بان لھم الجنة۔

ایضاً ومتقاضی آں محبت باشد:- مخدوم فرمودند محبت خدا مبنی است، بر حسب متابعت رسول علیہ السلام ... باشد، بر مقدار آں محبت خداوند پیدا می شود؛ بس کسی کہ نفس ایمان ... او بمقدار ایمان آوردن، متابعت ... علم کرد بس اورا نچہ ایمان ... حاصل شود، و درجہ باید یافت، وکسی کہ متابعت اوامر ونواہی رسول عم کند اورا آں مقدار محبت بخداوند، وکسی کہ خالصاً مخلصاً للّٰہ تعالیٰ در عبادت متابعت کند اورا آں مقدار محبت حاصل شود۔

ق ۸۷ وآنک از دوستی خود اخبار می کند بجھم ودوستی تو بر خود اظہار می کند یحبونہ' اندک کارے است وبے مناسبے است آہ ہزار آہ اگرچہ وصف یکے قدیم است وازاں دیگرے محدث اما بازی ہست وذلک سر لایمکن کشفة بلسان المقال یحبھم اخبار است

از محبت خود دیحبونہ شہادت است بر محبت بندگان۔

ق، ۸ ؍ بمشام ساکنان قدس رسیدے :- این در حال غلبہ ذکر بود و قائم شدن او بمذکور وانچ خواجہ عالم فرمودہ است انی لاجد نفس الرحمٰن من جانب الیمن ہمہ سر بود کہ در روئے جگر سوختہ (ابی بکر) بود۔ روا بود کہ از غلبۂ عشق بر دل رنگ معشوق گیرد تا چوں عاشق نفس بر آرد بوئے معشوق بمشام وقتش آید ہمانان این وقتے بود کہ در ذکر مغلوب شود بہ قائم بہ مذکور گرد۔

ق، ۸(ب) لا محک القرار و لا منک الفرار :- ای البقا با لغنا عند ظہور الحق بنور الخلق۔

ق ۸۸ سحر جای بر نیفتد :- یعنی اینک سحر کسے کند بہ کسے تا آں ساحر مبنب نہ باشد۔ سحر محبت :- بہ دیگرے اثر نہ کند۔

ایضاً امارنگ روے :- یعنی بر روے کسے آزادی گر دبیاید بنشیند چوں بہ آب بشوید دور شود فامارنگ روے مردم اگر چہ بہ آب بشوید دور نہ شود۔ زیراکہ صفت لازم است و روے و رنگ از خاک است۔ زیراکہ آفریدہ شدہ است از خاک پس اگر چہ بشوید صفت خاک و روے خاک بر نہ خیزد پس فرمودند آدمی را ہم چوں خاک باید بود اگر در خود مسلّے بنید یا معرفت بنید آں بداند بفضل حق است این را دستے نیست د در از جانب او نیست۔

ق ۸۸(ب) دایم الوضو باشد :- قول بحضور شیخ جلیل الدین سلمہ اللّٰہ برادر مخدوم جہاں از قاضی نور الدین برادر قاضی شمس الدین چوں شنیدہ شدہ، مخدوم جہاں فرمودند مراد دیگران را، چوں وضو بکنید دو رکعت تحیت الوضو بگزارید اگر چہ عند طلوع الشمس و عند الظہیر و عند الغروب باشد، بعدہ داعی در مجلس آغاز کرد کہ در وقت مکروہ بہ گزاردہ شود، الشمس تطلع بین قرنی الشیطان' قاضی نور الدین آغاز کرد کہ مخدوم جہاں فرمودند نفل سبب است و غیر سبب است، نفلی کہ بہ سبب باشد، چنانچہ تحیۃ الوضو، پس تحیۃ الوضو سبب صلوۃ شد' اگر ایں وضو نکردی نماز . . . نشدی، پس ایں چنیں بعضی فقہا گفتہ اند، بگذارد، پس روایت ایں بعضی فقہا موافق قول مشائخ است رضوان اللّٰہ علیہم ہم درین محل قاضی نور الدین آغاز کرد کہ از مخدوم جہاں شنیدہ ام کہ رسول گفت علم کہ آواز نعلین بلال پیش در بہشت شنیدم، دریافتم کہ آواز نعلین بلال مؤذن است . . . یا بلال از کجا

دراین چنیں مرتبہ رسیدی، بلال آغاز کرد ہر وقتی کہ وضوی کردم . . . دوگانہ . . . گذاردم . . . برکت آں خداوند مرا . . . چنیں مرتبہ رسانید، بس معلوم شد کہ در اوقات مکروہہ اگر . . . وضو بگذارد . . . .

ق ۸۸ (ب) وتحقیق ایمان آں گاہ باشد کہ از تبرک خفی بیروں آید زیراک چوں گفتیم لاالہ الااللہ دعویٰ کردیم کہ جز تو دیگرے نیست برہان بر دوستی این دعویٰ آں بود کہ نہ ترسیم مگر ازاو وامید نہ داریم مگر بدو چوں از دیگرے ترسیدم از دیگر امید داشتیم بزبان بر دعویٰ نماند و دعویٰ بے برہان دروغ بود۔ وایمان لسانی فردا ہیچ کار نیاید چوں حارث رضی اللہ عنہ دعویٰ کرد کہ اصبحت مومنا حقا حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود فما حقیقۃ ایمانک حارث این برہان آورد عرفت . . . واسہرت لیلی . . .

ق ۹۱ والتمکین ان اصل الصادق الی المقصد فتمکن واستقر فی حال لانہ لاحال بعد تلک الحال وتلک الحال ہی زوال البشریۃ بالکلیہ وبقاء الحقیقۃ۔

ق ۹۱ (ب)

از لب شیر دہاناں شیر اندام	تفاوتے نکند گر دعاست یا دشنام
رہبر تو اگرچہ باد بود	رسد این جا کہ یاد باد بود
چوں وصال را پدید آمد حالا	سر دشد گفتگوے دلالہ

ازیں جاست کہ عاشق را محنت و دولت از معشوق بود یکرنگ بود رحمت ولعنت . . . کفی کفی مراد او ہم سنگ. وہذا کمال فی العشق زیراک از سخن محبوب لذت است . . . انہ کلام المحبوب زیراک نظر او در قہر . . . لطف نیست ملک نظر او بر سخن محبوب . . . بہر نوع کہ ہست باش گو باید کہ سخن . . . باشد گوید۔ چنانچ خواجہ سعدی (ؒ)

ق ۹۲ ہر کہ اوصاف ذمیمہ واخلاق ناپسندیدہ از خود دفع کرد وبہ اوصاف واخلاق پسندیدہ آراستہ شد پس تو طہارت ساخت ودائم با طہارت است وہر کہ حیطہا را چنانچ چیز ماست، دانست ودید، از حد تقلید بہ تحقیق رسید او نماز گذارد و در نماز دائم است

ق ۹۴ **یک ذرہ کرامات :-** زیراک عمل عارف از عوض دو جہانے گشتہ بود پس مطالع عوض در آخرت از وے . . . واخلاص مرید غایت این بود کم از عوض دنیا گذشتہ بود پس بدیں نسبت ر

عارف بہتر از اخلاص مرید آید۔

ق ۹۴ قال ابوسعید الخراز ریاء العارفین افضل من اخلاص المریدین معنی قوله لان الاخلاص معلوم برویة الاخلاص و العارف منزه عن الریاء الذی یبطل منه العمل ولکن لعله یظهر شیئاً من حاله و عمله بعلم کاملٍ عنده فیه یجذب مرید فیری ذلک . . . العلم صورۃً ریاء ولیس بریاء انماهو صریح العلم للّٰہ تعالیٰ ۔ اللّٰہ من غیر حضور النفس ووجود آفةٍ فیه ۔ "عوارف"

ایضاً احمد خراز گوید ریائے عارفاں فاضل از اخلاص مریداں کہ ریا، از رویت . . . وعارفاں ازیں مقام درگذشتہ اند . . . دریں معنی علمے باریک است کہ آں را کسے نداند و ناقص علما وآں را جویند درنیابند ریاگویند وآں در نظر ایشاں صریح اخلاص است. للّٰہ و مااللّٰہ . . . الی حضور نفس و وجود و آفت دراو از ایشاں ظاہر شود۔

ق ۹۴ ب، العبد یصل بالطاعة الی الجنة وبالاداب فی الطاعة الی اللّٰہ ۔

ایضاً واز خواجہ ابویزید قدس اللّٰہ سرہ العزیز می آرند :۔ مخدوم را رسیدہ شد خواجہ بایزید بسطامی قدس اللّٰہ روحہ راچرا سلطان العارفین خطاب شد وکہ کرد فرمودند در ، بس خانہ برای حج گذاردن رفتہ سلام برقبر رسول کرد فرماں آمد علیکم السلام ای سلطان العارفین۔

ق ۹۵ ب خواجہ فضیل رحمۃ اللّٰہ علیہ لعدہ چناں درجہ ایشاں را در دنیا شد کہ نہایت نیست ودر عقبیٰ صد ہزاراں یعنی ہمچنیں کہ گوسپندے از رمہ گرگ می برد شباں حسرت می کند و می گوید ایں گوسپند سیاہ چرا نبرد وسپید چرا مرد وایں گوسپند خرد را می مردے بہتر۔ زیراکہ کلاں چرا مرد ، پس شباں نادیکمانی بیش می کند اگر گرگ راخوش آمد برد پس ہم چنیں کار خداوندے تعالیٰ را باید دانست ہر کہ مراخواہد درجہ دہد از فاسق وبت پرست وزاہد ، ہر کہ مرا نخواہد براند۔

ق ۹۶ ب نیت ہر کسے درخورے علم ومعرفت او بود :۔ مقلد بر اندازہ ایمان تقلیدی مستدل را بر اندازہ ایمان استدلالی وعارف را بر اندازہ ایمان مشاہداتی۔

ق ۹۷ ای بس کار عشق بازی نیست زانکہ ایں . . . مجازی نیست

ق ۹۹ عین القضاۃ رحمۃ اللہ علیہ می گوید چوں مرداں ہمہ خلل از ایمانیست کہ نیست و تو مغرور
برین کہ من مومنم اگر خواہی کہ جمال ایماں بینی مومن را طلب کن تا زنار کفر، از گردن تو ببرد
آں گاہ جمال ایماں توانی دید۔

ق ۱۰۳ اعمل ابن آدم یضاعف الی سبعین الا الصوم :۔ "الاالصوم" مخدوم جہاں فرمودند
سلمہ اللہ تعالیٰ معنی حدیث یعنی عمل بنی آدم دو چند کردہ شود و اقل او دہ است بر حکم آیت :
"من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالھا و . . ." او ہفتاد، بس این زمان کسی کہ قرض مسلمان
دادنی دارد در بہشت سیم و درم نیست، ضرورت یک عمل او قسمت کردہ شود، ہفتاد
جا و ہر کسی از خصمان عمل برند، مگر صوم کہ تضاعف کردہ نشود و بلکہ قرض دادہ نشود، بلکہ جز اخدا وند
ہم مر صایم را بدہند و . . . علی الخصوص و فرمودند علما ظاہر معنی و انا اجزی بہ می گویند کہ زین
انا اجزی لقاء حق مراد است یعنی جزا او این باشد کہ مرا بینند۔

ق ۱۰۴ بشر خلاصۂ مخلوقات است :۔ مخدوم فرمودند کہ ہر چہ حق سبحانہ و تعالیٰ آفرید برای بنی آدم را آفرید
آسماں و زمین و بہشت، نہ بینی ہمیں کہ آدمیان از زمین بروند نہ آسمان ماند نہ زمین، زمین را بساط
گردانند و آسمان را سقف آدمی گردانند و ہم چنیں بہشت و دوزخ و لوح و قلم و آنچہ مخلوقات در عالم
است، برائی منفعت آدمی را بیافریدند، این بےچارہ عرضہ داشت کرد کہ آفریدن شیر و خوک منفعت
آدمی ہست فرمودند آفریدن شیر منفعت آدمی است زیرا کہ دندان شیر دار وی آدمی می کند و ہم
چنیں خوک . . . موی خوک کفش دوز کفش۔

ایضاً آسمان و زمین . . . طفیل وجود اویند :۔ گویند خداوند خواست کہ صنع خود ظاہر کند عالم آفرید و خواست
کہ خود را ظاہر کند آدم بیافرید ازیں جاست کہ گفتہ است فرستادیم آدم . . . و بر صحرا نہادیم۔

ق ۱۰۵ شبلی گفت ما این مذہب از خازن رب العالمین گرفتیم یعنی ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ :۔ مخدوم را عرض
کردہ شد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ چرا خازن رب العالمین گویند، فرمودند سبب این کہ جملہ مال خود پیش
رسول آورد۔ بعدہ رسول فرمود علیہ السلام ما خلفت لعیالک یعنی چہ مال خلف گذاشتی برای عیال و
اطفال خود را، ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ جواب داد اللہ و رسولہ بعدہ ذخیرہ، مجبو بہ خود پیش رسول عم
آورد بعد فرمودند این کہ ابوبکر صدیق مال خود پیش آورد و پیش از ہجرت مکہ سوی مدینہ بود و در آں روز

مال عزیز بود، ہر کسی را، زیرا کہ دریں وقت مال الفاخیر تواں کرد زیرا کہ محاربہ نیست ہمں است
آں روز کفار می آمدند تیغہا می کردند الفاختن[1] مال دشوار بودی، بصادق و طالب خداوند را چنیں
ہمت باید. خوان پر نعمت ص ۳۰:

"... بیچارہ عرضداشت در آنچہ امیر المومنین ابوبکر صدیق رض اموال اسباب
خود بر پیش رسول علیہ السلام بردند ایثار کردند برائے عیال داشتند یا نہ؟ بندگی
مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ آری تا رسول علیہ السلام پرسیدند ما خلفت لعیالک
گفت اللہ و رسولہ بیت:-

رہ بخرابات برد عارف پرہیزگار — سفرۂ یکروزہ کرد نقد ہمہ روزگار

آں روز کہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ تجرید کرد... ہزار دینار در راہ خدائے صرف کرد، بحضرت رسالت
آمد گلیمے پوشیدہ و میخی در روزدہ ہمدراں حال جبرئیل علیہ السلام نازل شد ہمدراں لباس، پرسید ایں
چہ لباس است گفت یا رسول اللہ امروز ہمہ ملائکہ را فرمانست تا بموافقت ابوبکر گلیمے پوشند و میخی بروزدند

۱ نخشبی در سخاوہ شود ہمہ چیزی — ۳ کیست کو ایں سخن بیان نکند
۲ تا توانی بدہ بکس چیزے — ۴ ہیچ کس در سخا زیان نکند

[1] الفاختن، الفغتن = اندوختن جمع کردن۔

ق ۱۰۶ **تجرید و تفرید**:- تجرید از علایق بود و تفرید از خود، در دل غبائے نہ بریشت بائے...

ایضاً **از وے دو دینار ماند**:- بشریعت چیزے نہادن و ذخیرہ کردن حرام نیست و لکن حال ایں طایفہ
اختیار فقر است و بریدن اعتماد از غیر حق لس باعتبار حال... حرام گردد نہ بشریعت
ایں را غرض... شرح تعرف۔

صحابہ بخدمت رسول علیہ السلام عرض داشتند کہ بعضے یاراں را چندیں مال است رسول
فرمود کہ ایں دو کس را دعوی بود کہ می گفتند کہ ما صوفی ایم و صوفی... بود بس ایں را دعوی
ترک بود چون بادعوی ترک محبت دینار بود کاذب آمدند۔

ق ۱۱۱(ب) دلم را محرم اسرار گرداں ثوراں ہنگامہ چوں نظارگانیم:- مناسبت معنی نظارگانیم بندگی مخدوم جہاں
سلمہ اللہ تعالیٰ عرضداشت کرد کہ دعا مناسب معنی عجز بود بس گفت چگونہ عجز ثابت شود فرمودند

... دجمعیت ہر کہ نظارہ کند گذری ... او را دراں مجلس نصیبی وخطی ... گوئی کہ با فعال ذمیمہ خویش ... در روز قیامت خواہیم بود۔

ق ۱۱۶(ب) **آں خلعت در مقام قاب قوسین:۔** مخدوم فرمودند ایں مدح ... رسول علیہ السلام در آنچہ ... بردند و در مقام قاب قوسین ... تعالیٰ شد کلید جملہ خزائن آسمان ... بر دست رسول علیہ السلام ... فرمود شما تصرف در ہر دو سرای بکنید ... ہیچ حسابی و عقوبتی نخواہم کرد ... بگوشۂ چشم حور و قصور و مملکت ملک فقر را اختیار کردند و از خواجہ ... دریں محل شنیدہ شد کہ با مہتر جبرئیل برادر خواندہ بود، مہتر جبرئیل ... را آموخت کہ تو ملک اختیار مکنی ہمیں فقر ... حریت آں بود کہ بندہ در زیر ... مخلوقات نماند و علامت صحت آں ... تمیزست از دل وی میاں آسیا ... پس برابر نزدیک وی خطیر و حقیر چنانکہ ... را بود کہ گفت استوی عندی ذہب وفضہا و حجر او مدر ا بازر و نقرہ دنیا با سنگ و کلوخ دنیا او را برگشتہ بود (معدن المعانی)

ق ۱۳۲(ب) **از نفی و اثبات بروں صحرائی ست:۔** بیر ذکرہ اللہ بالخیر فرمود مرا از منہ (بلا) بدا بوی فراق می آید و از الیہ یعود بوی وصال می آید زیرا کہ از وانچہ پیدا شود او باشد ای برادر انچہ از وی پیدا شود در و ناپید اشود او را یا او دوئی بنود و ذلک سر لا یمکن کشفہ بلسان المقال غلام آں سالکم کہ سر منہ بدا و الیہ یعود در آیت ارجعی الی ربک باز طلبد و بیابد ای بازگشتن از میانہ راہ از بدایت اخبار کند و سر نہایت اظہار کند:۔

اوّل چو از و بود دل گشتۂ من   آخر نہ بدو رشد سر رشتۂ من

ق ۱۲۹(ب) **قصہ سلیمان پیغامبر و ایوب پیغامبر:۔** قصہ مہتر ایوب صلوات اللہ علیہ، مخدوم فرمودند مہتر ایوب وجود مبارک ایشاں گندہ شدہ بود و کرمان افتادہ بودند با ایں ہمہ حال صبر بخداوند می کرد، مخدوم فرمودند دہ سال ہم چنیں بودند چنانچہ خلق ایشاں را از شہر بیروں کردند، پس نعمت و بلا نزدیک ایں طائفہ علی الثواب باشد، مہتر ایوب صلی اللہ علیہ السلام او صبر کردی بخداوند ... را دیدی۔

ق ۱۳۲ **بینی کہ اصحاب کہف را ..** مخدوم فرمودند اصحاب کہف در یک زمان ہمہ عارف شدند و صاحب کرامت گشتند و ایشاں الی یومنا زندہ ہستند و آں سگ پیش وراں ہم زندہ ہست و در کرامت ایشاں پیچیدہ بود کہ آفتاب را فرمان نیست کہ شعاع خود بدیشان رساند و اگر آفتاب نزدیک

ایشان شود شعاع او در راست و یا چپ ایشان نگذرد و با ایشان نه رسد، اگر چه شعاع او عام است و واقع است بر هر یکی از مخلوق، و فرمود عظمت ایشان بدین حدست که رسول علیہ السلام را اشتیاق شد برای دیدن ایشان را مخدوم فرمودند ایشان . . . . .

ق ۱۳۳ **آواز دوزخ بشنود :-** مخدوم فرمودند دوزخ را چون فردا قیامت چنانچہ ہست، بنماید جملہ انبیا در منبر نور سوار ہول دوزخ فرود آیند . . .

ق ۱۳۴ **در قصہ ہاروت و ماروت :-** مخدوم فرمودند ہاروت و ماروت دو فرشتہ را فرمان شد شما بروید در دنیا حکم کنید میان آدمیان حق سبحانہ و تعالیٰ ایشان را بر جملہ صفات ملکی فرستادہ مگر یک وصف بشر در ایشان آفرید، وہی الشہوۃ بعدہ روزی مردی با زن خود پیش رسول دعوی آمدند ہر دو فرشتہ را نظر بر آن عورت افتاد و مبتلا شدند فرمان آمد شما میان عاصیان شدید اکنون شما عذاب دنیا یا عذاب آخرۃ قبول خواہد کرد، ہاروت و ماروت با فرشتگان مقرب مشورت کردند کہ شما چہ می گوئید ما عذاب دنیا قبول کنیم یا عذاب آخرۃ، فرشتگان گفتند عذاب دنیا فانی خواہد خواہد شد و عذاب آخرۃ۔

ق ۱۳۵ **حقیقت ایمان :-** مخدوم جہاں را عرض داشت کردہ شد "الایمان لایزید ولاینقص" پس مراد کمال ایمان چیست، فرمودند حقایق و فوائد ایمان داخل "لایزید ولاینقص" نظر بر ذات و نفس ایمان است، اما روا باشد باعتبار اوصاف و حقایق کمال ایمان شود و حقائق و فواید بسیار باشد۔

ق ۱۳۶ **وآنکہ گویند ہر روز چندین بار :-** مخدوم جہاں فرمود این قول کہ گفتند بر زبان حال گفتند نہ بزبان ایشان را زبان نیست بس نطق و آن زبان را مشایخ فہم کنند۔۔۔بعدہ فرمودند روزی مشائخ در راہی می گذشت پیش او نجاست . . . گریہ از آن نجاست می آید مرید . . . از او، مقام گذشتہ شیخ ہمانجا بعدہ چون مریدان پرسیدند شما چہ . . . توقف کردید شیخ فرمود این نجاست . . . ای شیخ انصاف من بدہ بر ودی . . . یعنی آدمی و سیم می افتاد و مرا . . . عزیز بودم، چون یک شب یک روز با غزی . . . کردم حال من این چنین شد از . . . غیر . . . مرا از و احتراز باید کرد یا او را از من، مخدوم فرمودند جائی

کہ نجاست ہمچنیں گفت گوی آں نجاست ... می گوید، فرمودند ایں زبان وقتی معلوم می شود صفائی دل رسیدہ بود در آئینہ کھورات دل متعلق شود و دریا بدگوی آں جمادات ہم چنیں می گوید۔

ق ۴۴۴(ب) **ہم عاشق و ہم عشقم** :- قولہ مخدوم را عرضداشت کردہ ازیں ہم عاشق و ہم معشوق و عشق و ہم آئینہ الی آخرہ معنی مجاز مراد ست فرمودند آری وآں مجاز از وحدۃ باری عز اسمہ کہ خداوند یکیست و ہرچہ ہست، خداوندست غیری معدوم۔

ق ۴۴۴(ب) **جبریل علیہ السلام** :- مخدوم را عرضداشت مہتر جبریل ہم بود) مہتر جبریل ہم بود چشم پر آب کرد۔

ایضاً مخدوم جہاں فرمودند عاشقاں مسئلہ ؟ شیطان تفکری کند و متحیر می شوند باراں ہم می رسم کہ ملعون ہمت کرد زیراکہ از موت می ترسم واز پس رفتن ... می ترسم ہم دریں محل فرمودند گفت عاشقان ... حق محبت کما ہو ہست می بینند کہ حقوق محبت بہ تمام شود۔ دیوانہ می شوند کتاب خانہ رامی بخشند وجملہ خیر را ترک می آرند، در عبادت معبود مشغول می شوند۔

ق ۴۴۵(ا) **گفتہ اند کہ مرید ابلیس صفت باید** :- قولہ مخدوم جہاں را سوال بر سبیل عرضداشت کردہ شد در باب ذکر محبت حکایت آں ملعون چہ مناسبت، دارد، فرمودند شیطان دعوی کرد کہ من محب خداوندم، چوں من ... دیگری را سجدہ نہ کنم پس آدم ... صلوات اللہ علیہ را سجدہ نہ کرد عاشقان ... در نفس محبت عجب می پندارند ... خداوند عز وجل شیطان را وعدہ ... از برای محبت خداوند وعدم سجدہ ... بغیر آتش دوزخ قبول کرد، سجدہ نہ کرد پس ما کہ دعوی محبت بکنیم و مضرت و منفعت دائم وجان ... حق محبوب نثار نکنیم۔

ایضاً قولہ ابلیس صفت باید بود تا از وی کاری آید مخدوم جہاں را پرسیدہ شد معنی صفت ابلیس چہ باشد، جواب فرمودند، چنانچہ ابلیس از محبت خداوند برنگشت و با آتش دوزخ ترسید قبول کرد و آدم را صلوات اللہ علیہ کہ مخلوق است سجدہ نہ کرد، ہم چناں مرید باید کہ جز محبت و فرمانبرداری حق دیگر ... و نماز نصبہ دیگری از مخلوقات التفات نہ کند آں گاہ از وی کاری آید در دیں بس بدیں معنی ابلیس صفت باید نہ آنکہ بریں معنی کہ او عاصی باشد از خداوند بہ ہوای نفس

کاری کند پس تشبہ واعتبار باشد در نفس نہ در فرمانبرداری زیرا کہ ابلیس عاصی بود۔

ق ۱۴۹ (ب) **الرحمٰن علی العرش استویٰ :۔** مخدوم جہاں را عرضداشت کردہ شد مفسران خداوند ظاہر شرع تفسیر کردہ اند ای قدر علی العرش، پس تاختن خواجہ بایزید بسطامی قدس اللہ روحہ بکدام وجہ باشد بعرش فرمودند معنی نزدیک صوفیاں دیگر ست ایں معنی ایشاں دانند نتواں گفتن بعدہ بے چارہ عرضداشت کرد بدیں آیت خواجہ را نشانی محبوب حاصل شد، فرمودند آری چوں او بدین آیت نشان محبوب یافت بعرش تاختن گرفت، بعدہ مخدوم ہم دریں .....

ق ۱۵۰ **احوال فرشتگان مشاہدہ کند :۔** مخدوم جہاں فرمودند فرشتگان ... یگان چیز ست بعضی را قیام وبعضی را قعود وبعضی در تہلیل وبعضی در تسبیح وبعضی در رکوع وبعضی در سجود، ایں زمان کہ محمد رسول اللہ را در شب معراج بردند رسول علیہ السلام معائنہ کردند وخوش شدند ... خود گذرا نیدند کہ اگر ایں جملہ ... در امت من شود بہتر فرمان ... وجل شد دو رکعت نماز بگذار ... دراں دو رکعت جملہ وصف مذکور ہست از قیام وقعود ورکوع وسجود۔

ق ۱۵۵ (ب) **از قصہ یوسف حل شود :۔** مخدوم جہاں دریں محل فرمودند کہ خواجہ حمید الدین سوداگر در دہلی رفتہ بود پیش دروازہ قصہ خوانی مہتر یوسف صلوات اللہ علیہ شنش ... گفتی ہم آں قصہ تمام نشد وخلق ہر روز برای شنیدن آں قصہ جمع شدی کسی شستگانی وکسی دھگانی می داند وآں قصہ ...

ق ۱۶۲ (ب) **حق تعالیٰ بر پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم سلام کرگفت السلام علیک ایہا النبی :۔** مخدوم جہاں می فرمودند عبادت ... دیدہ ام بعد شنیدن اسم مبارک مصطفیٰ ... علیہ وسلم نمی گوید ودراں در کتابہا بسیار ... دیدہ ام بندۂ ضعیف عرضداشت ... چہ گوید فرمودند جل جلالہ گوید بعدہ فرمودند در نظر چناں نیامدہ است فاما اگر کسی نام رسول صلی اللہ علیہ وسلم بشنود صلی اللہ علیہ وسلم نگوید بسیار وعیدہا نبشتہ دیدہ ام۔

ق ۱۶۳ **ولایت زبان بر حروف است وحروف متناہی است :۔** مخدوم جہاں فرمودند حروف متناہی باعتبار این است کہ جملہ بیست ونہ حرف است پس علمی کہ بر بستہ بیست ونہ حرف خواہد کہ کمال دارد فاما علم اہل حقیقت از غیر جنس حروف است اما بحروف عبارت می کنند ومی آگاہند خلق را باعتبار آنکہ ایشاں علم را بغیر واسطہ حرف نمی دانند اما علم بربستہ حروف ... زیرا کہ با فہام معلوم می

کنند، عرضداشت کرده شد الہام اولیا احتمال خطا باشد، فرمودند زیراکہ صفائے خاطر و دل ایشاں بحدّی رسیده است کہ احتمال خطا در الہام ایشان نماند۔

ق ۱۶۲(الف) ہر کجا کہ مسلمانی پیش تو آید: مخدوم جہاں سلمہ اللہ الی یوم المیعاد فرمودند... مسلمانی دشوار کاریست پس تراگفته شد... دار و مواظبت و قصد نمای یکی آنکہ... ہر روز و ہر شب باید کہ مسلمان شدست رجوع... کفر کہ ہر کسی را دریں وقت کفر ہزور حاصل... ازاں مسلمانی و ایں قدر نمی داند کہ بارہی... او را ایمان سلامت مانده است پس... باید شد و استغفار تجدید باید کرد ہر بار کہ از مکتوبات... فارغ می شدند... آں استغفار می گفتند متصلاً بعده بنده... عرضداشت کرد کہ اگر کسی کلمہ کفر... در وقت مرگ اگر کلمہ شہادت می گوید... فرمودند اگر او بہ نیت رجوع... کہ گفتہ است وقت مرگ کلمہ بگوید... بر حسب عادت کہ بود مراد را کلمہ... متحیر و سرگرداں شد بعد... دریں وقت مسلمانی عجیب می نماید... عوام سالم ماند زیراکہ در باب کلمہ... جلدہا نبشتہ اند و ہر کسی... و خبر ندارند آخر چوں مرگ می رسد... روند حالش دشوار می گردد و اگر کسی... آنچہ ملک می گوید از غیر مشروع کہ جز ایں نیکوی کنم ایشاں گواہی می دہند و اقرار می کنند برای رضای ملک را ملک نیکوی کند و ہر کہ در شرع حلال را حرام گوید حرام را حلال گوید کافر گردد پس حال لشکریاں اینست و اہل دیوان، بعده بزبان مبارک فرمودند حکایت ثعلبہ۔"

ق ۱۶۴ب **النبی الامی**: مخدوم جہاں فرمودند اگر کتابی... می آوردند خواندن نمی... و نبشتن... بعده داعی عرضداشت... یکی از معجزات رسول علیہ السلام ایں بود کہ کتاب خواندن و نبشتن نمی دانستند پس خلق گمان... انچہ می خوانده است و نبشتہ... علیہ وسلم پیش خلق... تا معلوم کنند... بغیر خواندن و نبشتن چنیں... و ایمان آرند و ناخواند...

ق ۱۶۶(ب) **ایں طائفہ بلند ہمت اند**: اگر دست ہمت عارف بحور العین باز آید طہارت معرفت وے شکستہ شود و اگر درویش بجز خدائے چیزے خواہد در اجابت بر وبستہ شود۔" شیخ عبداللہ انصاری"

ق ۱۶۸ **چنانکہ انبیا بخلعت نبوت فخر کنند آں سر اشقیا بر آں طوق لعنت فخر کنند**:... ایں ازاں اصل می گویند کہ لعنت و رحمت... از محبوب رسد بداں فخر محب است... از خامی بود از یں

رشے کہ ... از محبوب است ... اگر لعنت ہمان واگر رحمت ہمان، واگر دشنام گوید ہمان واگر مدح کند ہمان، می باید کہ چیزے از محبوب باشد اگر دکفش ؟ ، دہد ہمان اگر تاج بخشد ہمان ... محبوب چہ گلیم سیاہ چہ ... از امام شبلی در غیرت منقولست کہ گفتہ اند، مرا غیرت است کہ لعنت او برد، ملفوظ۔

ق ۱۶۸ **"این ہمہ ولایت لعنتی است کہ بے واسطہ در گردن عزرائیل نہادہ بودند"**:۔ واین لعنت از بہر محبت خداوندا وی گوید کہ من قبول کردم زیرا کہ آن مرا بر سبیل غیرت اعتبار کردن جز خداوند افتادہ است، زیرا کہ غیرے را سجدہ نہ کردم یعنی آدم صلوات اللہ علیہ را بس برائے این معنی را خواہی مرا دوزخ برید خواہی ہرچہ دانند بکنند، مخدوم جہان فرمودند عاشقان در مذہب خود عاشق صادق اورا می گویند کہ از رد و قبول او را ہیچ ہمے پیش نیاید، چنان نزدیک او رد بارش و چنان قبول، واگر ... قبول خداوند را بستہ ہزار بلا زیر دامن او پیدا شود زیرا کہ آن مقتضی می شود بمنافقہ، جیخ منافق در عہد رسول صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ایمان ... چون نعمت واسباب دنیاوی بودے ایمان ثابت می داشتند وآن زمانکہ اسباب دنیاوی از ایشان منقطع شدے مرتدین می شدند عیاذا باللہ منہا ہم۔

ق ۱۶۸ (ب) **"گفت انی فی قلب عبدی المومن"**:۔ معنی قولہ تعالیٰ انی فی قلب عبدی ای سکون الذکر فی القلب فالہ سبحانہ وتعالیٰ منزہ عن کل ... وحلول وانما ہو اثبات ذکر ...

ق ۱۶۹ **"اہتز العرش"**:۔ وہذا الاہتزاز ما اہتزاز طرب وارتیاح لقدومہ علی الملأ الاعلیٰ وحصل لہم بذلک ابتہاج حیث الخرطت فی زمرتہم نفس طیبہ نشیت بہا فی الکملات الحقیقۃ واما اہتزاز استعظام بمصیبۃ لانہ کان من اعقال لبنی و ولیجۃ لہ وہذا الاہتزاز کما یقول اہتز سریر الملک بموت الوزیر الناصح للسلطان لے اضطرب۔

(بضمن حاشیہ) عاقلۃ الرجال قرابتہ ولیجۃ الرجل خاصۃ وبطانۃ

الارتیاح والاستبشار ــــ شاد شدن، قیل ارتیاح بروحہ ــــ

حین صعد بہ ... علی ربہ واکثر اہل العلم ... سریرہ الذی حل ... وقیل اہل العرش ... بموتہ، ان العرش تحریک بموتہ ... قابل للحرکۃ ... وقیل المراد بہ حملۃ العرش

النزیع الغریب۔

ق ۱۶۹ **"بلال از حبش، صہیب از روم ..."**: بشنو بشنو خاک حبشہ را فرو ریختند ذرہ از درد برآمد، خاک روم را فرو ریختند ذرہ عشق برآمد، خاک فارس را فرو ریختند ذرہ شور... از آن ذرۂ درد بلال را آفریدند وازان ذرہ عشق صہیب را، وازان شور سلمان را، واین ندا در چہار حد عالم دادند، بلال سید حبشہ وصہیب سید الروم وسلیمان سید الفارس، نمی دانم سحرۂ فرعون از کدام در در آمدند، تا ما ہمہ ازان در آئیم وبلال وبلال چہ کردند تا ما ہم... ساں کنیم، اما انچ ایشان کردند مگر ہم ایشان بدانند کرد سلک...

ق ۱۶۹(ب) **"برو ... بقاء ایمانی"**: برو ... رخت ہا، دو جہانے، از رہ کفر در مسلمانی، معنی این بیت آنست بر ہر کہ نظر خداوندان این ... خداوند وطالبان خداوند ... اگر آن نیز مشروع باشد... نظر برین رفتہ است۔ ہر چند کہ بمسجدی رفتم نکرمن مسجد ... در الامی زنم ومن ہیم ... وقصد او قصد خداوند ... کفر بردن مسلمانی این باشد ... درین محل یک حکایت راخواجہ ابوسعید۔

ق ۱۷۲ **"وارۂ قہر بر ایشان راند"**: این جواز قدرت ... ترجمۂ مشارق الانوار در ذیل این حدیث کہ راوی آن جابر ... لایدخل احد منکم عملہ الجنۃ ولا یجیرہ من النار ولا انا الا برحمۃ اللّٰہ، آوردہ است اگر خدای خواہد کہ جملہ پیغمبران ومومنان وصالحان واولیا وصدیقان وشہیدان را عذاب کند، تواند، وآن ہمہ از روے عدل باشد واگر خواہد جملہ کفار وفساق را در بہشت برد، تواند، وآن ہمہ از روے فضل باشد، ودر شرح علمی آوردہ است ظاہر ہذا الحدیث یشیر الی مذہب اہل الحق انہ لا یستحق احد بالطاعۃ الثواب وللباری عز شانہ ان یعذب المتقین وینعم علی الکافرین ...

ق ۱۷۳ **"وپندار حقیقت ومعرفت"**: ... مثل التصوف مثل علۃ البرسام .. نمکنت آخرست یعنی تحیر... بعلم حالہ فاذا کوشف تحیر...

ق ۱۷۳(ب) **"وشب وروز در تحصیل علم ملازمت نماید"**: بدانکہ علم بر دو نوع است یکے آنست کہ ترا بخدائے رساند چنانچہ ہمہ طاعتہا ودیگر آنست کہ ترا از خدائے عز وجل دور کند، چنانکہ ہمہ معاصی، علم این ہر دو نوع بر جملہ آدمیان فرض عین است واہم ... است واین علم اعضاست، اما انچہ در

... بود از اوصاف آن ہم آں ہم بر دو نوع است۔ یک دو صفات مقرب است الی اللہ
چنانک توبہ و (زہد) و توکل و رضا و تسلیم و مانند این و نوع (دیگر) صفات مبعد (مبعّد) است
چنانک حب الدنیا و حب مال و حب جاہ و حقد و حسد ... و بخل و مانند این، علم این ہر دو نوع
نیز (فرض) عین است کہ بے علم ہرگز عامل نتواند شد و بے علم وصول بمقصود نہ۔

ہر کہ درین راہ درآید او را علم طریق باید آموخت، تا درین را تواند رفت یا خود در حمایت کسی بہ رود کہ این را می داند و این راہ رفتہ بود تا ہر چہ از و بیند و بشنود بر آن رود — علم آن کس علم او کرد، اما علم عبادات بر علم طریق مقدم باید داشت کہ بے آن راست نیاید، اما علم معاملات کہ ما یحتاج او نیست، چنانک علم نکاح، ہر کسی را کہ زن بخواہد کرد و علم حج ہر کسی را کہ بر وے حج فرض نیست، و مانند این، او را سود نہ کند بعضے علما درین حدیث طلب العلم فریضۃ علی کل مسلم و مسلمۃ علم ... خیر مراد داشتہ اند شہادۃ و صلوٰۃ و زکوٰۃ و صوم و حج و بعضے گفتہ اند کہ مراد ازین علم ہمان قدر باید کہ ما یحتاج اوست، و بعضے این تاویل کردہ اند کہ العلم فریضۃ فی وقتہ، برائے ہر وقت را علم فریضہ است، بحسب آن وقت، چون وقتے در آید، علم آن وقت طلب کند، کہ درین وقت مرا چہ باید کرد۔ "معدن المعانی"

ق ۴۸ (ب) **"علماء آخرت نہ علماء دنیا":** ۔ "علماء سوء (کے)، کسانے را گویند کہ روئے ایشان بجانب دنیا باشد و پشت ایشان بجانب عقبیٰ، کہ از تحصیل علم ایشان محض دنیا بود نہ آخرت۔"

علم کو بہر کاخ و باغ بود وآں ہمچو ...

ایضاً **"علم آخرت نہ علم دنیا":** ۔ علم دنیا آنست کہ ترا بر در سلاطین و امرا و ملوک برد یا ترا قاضی و مفتی کند در ویشے شیطان را دید نشستہ بیکار، گفت اے ملعون چرا بے کار نشستہ، گفت علماء دنیا پدید آمدہ اند مرا کارے نماند ہے

ایضاً **" ربنا ظلمنا انفسنا :** ۔ مخدوم جہاں را عرضداشت کردہ شد آدم علیہ السلام تنہا بود پس بلفظ جمع " ربنا ظلمنا انفسنا " چون آید، فرمودند سلمہ اللہ کہ حوا در ذات یار بود، یعنی خوردن دانہ گندم بعدہ عرضداشت کردہ شد۔ اہل بیت کسے کہ معصیت کند مرد را شاہد کہ در مناجات زن را بخود در آرد (فرمودند آری) ... مخدوم نبشتہ شد بیت :

...اگر اسلام آسان بدے — ہر کسی چون شبلی و سلمان بدے
تا نگردی تو مسلمان از درون — (کے تو خواہی) شد مسلمان از برون

ق ۵۷۱ **اول مرتبہ از مراتب مرید راہ شریعت است** :- راہ شریعت رفتنی است بتنقیہ ظاہر... حاصل آید و مؤدب شود و مہذب کردد و شایستہ بساط قربت گردد، و راہ طریقت رفتنی است تصفیہ باطن را... شود و قبول عیب را مہیا شود از خود دور کند، بحق تولا کند، در ہیچ حال بخود... نکند و از خود عبارت نکند و این... روئے ندہد، و راہ حقیقت رفتنی است... اضافات را تا وحدانیۃ الذات... تا ترا بچیزے... اضافت می کند یا چیزے... اضافت می کند راہ حقیقت ہیچ رفتہ...

ایضاً **چون بر شرایط شریعت مواظبت نمود** :- المراد بالشریعۃ مع امر اللہ تعالیٰ و رسولہ بہ من الوضوء والصلوٰۃ والصوم واداء الزکوٰۃ والحج وطلب الحلال وترک الحرام وغیر ذلک من الاوامر والنواہی والطریقۃ (۱) لاخذ بالتقوا و ما یقربک الی المولا، من قطع المنازل والمقامات وکل مقام طریقۃ والحقیقۃ فہی الوصول الی المقصد ومشاہدۃ النور ہ ہ

شیخ عبداللہ انصاری قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ است، شریعت خدمت است و ازان رستگاری است، طریقت حرمت است و ازان برخورداری است، حقیقت حق است از دون او بیزاری است ہم ہم

ق ۷۷۱(ب) **و در ارادت معشوق باختن** :- زیرا کہ محب را خلاف ارادت محبوب کردن جائز نیست، از حکم محبت این است کہ محب کار بر ارادت محبوب کند و خلاف امر کند، اگر ترک ارادت کند، کار بامر کند خام بودے و این جائیست کہ محب را ارادت معلوم گردد، و اگر اینجا وارد کنند کہ ادنیٰ درجات محبت موافقت است، بس این کہ خلاف مر کند مخالفت لازم آید نہ موافقت، جواب اینست کہ مخالفت صوری است، از روی معنی موافقت است، زیرا کہ کار بر ارادت محبوب کردن مخالفت نگویند ہ ہ ہ ملفوظ خدمت شیخ.

اس جگہ پر "معدن" کی یہ عبارت بھی نقل کی گئی ہے :

" و این جائیست کہ ارادت محبوب معلوم گردد، و اگر کسی گوید کہ اطلاع بر

ارادت محبوب . . . شود، جواب آن است که این چنین مردان را از حق . . . در دل

ایشان تعریفات است که در خاطر خود . . . و می شنوند که این مکن و این بکن ایشان هم بران

روند اگر حالی پیش آید اگر بدان تعریف که از حق . . . در دل ایشان . . . و اگر بشنوند مگیر . .

"معدن"

ق ۶، ا ب) **"مرید ابلیس صفت باید"** :- در باختن کل یعنی چنانچه او مخالفت . . . خود را در باخت، هم چنین

باید که صادق صفت باشد، آنگاه از وے کاسے آید . . . دیدہ بس چه خواهد کرد۔

ق ۸، ا ب **"ابوالقاسم گرگانی رحمة الله فرموده" "هیچ بزرگ یا ابو علی فارسی گفت"** :- دیگر دعاگوی ضعیف

گل برده بود سر مبارک . . . و با این بے چاره در سخن شدند مولانا خواجه . . . نشسته بود گفت

مولانا تو بهاری باشی . . . آوردن هر بار چیست راست بگو از کم . . . چون بنده ضعیف

این سخن از زبان مبارک — شنید متحیر شد و ظن برد نباید کرنا . . . داده باشد گفتند رسم

بهاریان این . . . کردند این ضعیف دریافت بنوع — این بے چاره آغاز کرد گفت آنچه صدقه

بر سدی خورم و گل برائے مخدوم را می آر . . . مولانا خواجه را گفتند که . . . است هیچ وقتی

بغیر گل نیامده است . . . در ملفوظ شیخ فرید الدین افتاده که مرد بدست خالی بر شیخ آمده فرمود

و سبزه نیافتی در راه که بر دست می کردی و می آمدی

که طایفه صوفیان همه وقت در طلب عز و جل آیند پس تفاول را این چنین فرمایند . . .

حاصل آید نه از برای طمع و غرض . . . نعوذ بالله منها هم ازین جاست که اهل تصوف گویند اگر

کسی بر کسی قدحے بفرستد باید که در آن قدح شکر یا شربت باشد برای تفاول گرفتن اهل

تصوف . . . هم چنین اگر خوان کسی بر کسی بفرستد باید که نانی باشد . قطره بود بعده فرمودند

محمد شاه روزے یارے را گفت وقت ببین چه مقدار . . . شده است یار گفت وقت زوال

شده است محمد شاه فرمود لا زوال با مرا زوال است گفت الک مال کردند و هم چنین یکی پیش

رفته بود برای امامت کردن را اول رکعت اذا جاء خواند بعداً اذا جاء تبت باید خواندن امام

دانا بود همان اذا جاء مکرر خواند برای تفاول . تم تم

ق ۹، ا ب) مثنویات :- پروانه چو نور ذات یابد اثبات . . . . . .

. . . فرشے ملکوت در نوردد بس . . . . . . گردد

چون نیستی تو شد محقق خیزد همه نعره انا الحق

نور اللہ بدریائے نور رسد و دریائے نور را بہ بیند۔ اے درویش ہمہ نور او باشد کہ او را

بتواند دید و بتواند شناخت ۲۴

ق ۹۷ (ب) "نفس از راہ شریعت"۔ مثنویات ؎

از تن بحرم نفس بشتاب

. . . .

از نفس بدل زدل . . . منزل چہ طلب کنی . . . .

زین جان بجہان آشنائی وآنگہ بحریم کبریائی

ق ۱۸۰ "و این معنی را توحید مطلق خوانند"۔ اے درویش اگر . . . . و بدریاء وحدت

رسی و در دریا کنی عاشق و معشوق و عشق را یکے . . . . عالم و معلوم

. . . . این اسامی جملہ در مرتبہ وجہ اند، چون در گذری و بذات رسی،

هیچ این اسامی نباشد مجرد باشد ۲۴

ایضاً اگر یک کس از دوستان او ترا قبول نکرد زشتی، و اگر یک از دوستان او قبول کرد بحق پیوستی

(انصاری)

ق ۱۸۵ "من اتی مسجداً . . ." ترجمہ کسے کہ آید مسجد را پس او زیارت کنندہ است خدائے را و واجب

و سزاوار است بر زیارت کردہ شدہ کہ تعظیم و نوازش کند زیارت کنندہ خود را ۲

ق ۱۸۵ (ب) "حقیقت ما هو الانسانیۃ کما هو"۔ کے در . . . وہر کہ درین باب چیزے نبشت، و گفت از اوصاف

اخلاق آں نبشت از عین آں یعنی نہ از حقیقت . . . می رود و در ہر صفتے صد ہزار عجائب

و غرایب می آید و اگر خود دراں نظر می کند این آب و خاک . . . اگر خود از جائے دیگر

ست پس این جا چہ کند . . . و این را با این چہ نسبت بیش حیرانی . . . اگر گوید ہم از

دست ترین کافر شود . . . اگر ہم از خاک و آب و دانہ این ہم کو کہ . . . آید ہم سرگردانی

است و اگر کسی را . . . بس او در میان نہ او چہ داند . . . حیرتے بیش نیست بیت

انچ می دیدم نیارم . . . ہیچ راز . . . چنانک پروانہ گرد . . . شمع می گردد از د . . .

خود را بر شمع زد پروانہ کجا ماند واز و . . . در ملفوظات عین القضاۃ چنین جا نبشتہ . . .

چنین چنین شد تا عارف شد، چون عارف شد . . . شد کہ داند کہ چہ شد و ہم در مکتوب

نبشتہ است عارف چون بدیشان رسید بے نشان شد اگر از و نشان برسیدہ شد گویند ہنگے فرود برد واگر کسے از و نشان گوید . . . اتصال واگر کسے از وعبادت کند گویند . . . مرد حیران چون رسد آن جائے گاہ . . . وگم کردہ راہ ہر چہ زد توحید بر جانش رقم جملہ گردد از واد نیز ہم . . . تم

ق ۱۸۵ (ب) "اے برادر ترا آنکہ مسجود ملکہ کردہ است :۔ اے برادر معلوم است کہ یک عالم فرشتہ مقدس ومطہر خاک را سجدہ چون کند وخاک خلیفہ چون بود۔ تم

ایضاً انچہ بعضے از مدعیان متصوفہ درباب روح گفتہ اند بیان بزرگی روح کردہ اند، نہ بیان حقیقت وے، چنانک امام غزالی علیہ الرحمۃ گفتہ است لطیفہ ربانیۃ عاقلۃ مدرکۃ بزرگے دیگر گفتہ است شعلۃ الصوتیۃ این ہمہ بیان بزرگی شان اوست نہ بیان ماہیت او تم تم

ق ۱۸۶ پیر ذکرہ اللہ بالخیر۔ . . . واز الیہ یعود "بوے وصال می آید" بے چارہ . . . وبدا بوے وصال می آید . . . پیدا شود او باشد، اے برادر ایچ از و پیدا شود رزرو تا پیدا شود . . . او دیمی بود و ذلک سر لا یمکن کشفہ بلسان المقال، غلام آن سالکم کہ سر منۃ البدا، والیہ یعود در آیت ارجعی الی ربک باز طلبد و بیابد، اے باز گشتن از میان نہ راہ از بدایت . . . اظہار کند بیت :

اول چون . . . . . من آخر نہ بدو رسد سر رشتہ من . . .

آن مراد را قانونی بود بس چون خواہد کہ از ان نقل کند سوے معرفت ربوبیت واجب است کہ حاصل کند برائے خود را فطرتے دیگر وطریقے دیگر وعقلے دیگر۔ بخلاف آن عقل کہ بدان معرفت، جسمانیت کردہ است بس این جا معلوم شد کہ برائے معرفت روح را عقلے دیگر باید وآن در عالم مکاشفہ تواند بود۔

ایضاً ارسطا لیس گفتہ است کہ ہر کہ خواہد در معرفت الوہیت شروع کند، بس گو مر خود را فطرتے دیگر حاصل کند امام فخر الدین رازی رحمۃ گفتہ است کہ این سخن او موافق وحی ونبوت است کہ حق تعالیٰ مراتب تن را ذکر کردہ است ولقد خلقنا الانسان من سلالۃ من طین الیٰ قولہ فکسونا العظام لحما وچون کار تعلق روح بتن رسید گفت ثم انشأناہ خلقا آخر واین تنبیہ بران کہ کیفیت تعلق روح بتن بر قانون گشتن نطفہ از حالے بحالے نیست بلکہ این نوع

دیگر است، بخلاف قانون دیگر که پیش رفته است، بس هم چنین مردم ... کند ...

ق۱۸۶ هر چه در طور علم و عقل است در تحریر گنجد عبارت آید اما این کار که عقل و علم ازان ...
درویش است آن را که تواند نبشت با این همه ... بشنو: مثنویات عشق برتر ز عقل و
... لی مع اللہ وقت مردانست ... کفر و دین عقل تا ... بود ... عشق با کفر و دین کدام
بود عشق را امروز و فردا کے بود ... کفر و دین این جا و آن جا کے بود۔

این جا هر آئینہ در خاطر چیزے بگذرد اے برادر می دانی کہ تکلیفات دایر بر عقل است
و وجود او عدم او و طور عشق برتر از طور عقل است و آنک گویند ماورائے علم و عقل کارے ہست،
چون آن جا رسد بداند و ببیند همین است تم تم

ق۱۸۸ "ولاتتفکروا فی ذات اللّٰہ": و تفکر کردن نہ آنست کہ سر در گریبان کند و اندوه خوردن
... گیرد و یا در خواب رود، باید کہ از دنیا و خلق و از جملہ مشغولیہا فارغ گشتہ بود، پس
تفکر کند ... آداب۔

تفکر در پنج چیز باید کرد، یکے در ... و نشانیہا بر ہستی خداوند عزوجل ... در آلاء
و نعماء او عزوجل، سیوم در ... آخرت و ثواب و عقاب او، چہارم ... وے بدان
سرائے، پنجم اندر احسان خداوند عزوجل در حق خویش و جفاء خویش در حق ... ثمرۂ کہ تفکر
اندر دلیلہا و نشانیہا ... کہ یقین او زیادت شود و ثمرۂ تفکر ... و نعمہا آنست کہ محبتش
... و ثمرۂ تفکر در ثواب و عقاب آن جہان آنست ... طلب زیادت شود و در جہد
کردن اندر طلب آن قوت یابد، و سبب بہ آن ایستادن شود ... معصیت ... زیادت
شود، و ثمرۂ تفکر در بازگشت وے بدان جہان از سکرات موت و تنہائی گور و احوال قیامت
آنست تا زہد ... بفزاید، و قوت گیرد و آمادگی کردن مرگ ... آید اما ثمرۂ تفکر در
احسان خداوند و جفاء خویش آنست کہ خوف و شرم زیادت شود۔

ق۱۹۰ "تفکر محصور و محدود باید": ... محصور و محدود نیست ... راه بد و کجا بود ... در تعطیل
افتد یا در تشبیہ:

ایخ نزد تو بیش ازاں رہ نیست غایت وہم تست ا ... نیست

ق۱۹۰ اب ۱ "تفکر": ... است یکے تفکر در عیبہا نفس خود ست، این چنین تفکر بمنزلہ عبادت یک سالہ ...

رسول خدائے صلی اللہ علیہ وسلم تفکر ساعۃٍ . . . دیگر تفکر در نعمتہائ خداوند . . . بر تنکر وطاعت

این چنین . . . دیگر تفکر در آسمان و زمین . . . تا حاضر بود مراورا . . . بمنزلۂ عبادات ہمہ

عمارت و زیادت . . . گذشت نیز احادیث وارد ست آوردن بقر . . .

ق ۱۹۰(ب) **"چنین تفکر با شصت سالۂ عمل برابر باشد"** :- زیرا کہ عمل حرکت تن است و تفکر حرکت دل است

و دل سریع الحرکت است بحکم آنکہ لطیف و خفیف است، ہر چہ تن بشصت سالۂ عمل مسافت

قطع کند دل بحکم سرعت و لطافت بیک ساعت قطع کند، سالک را در تفکر وقتے . . . بکہ قوت

بحرکت می رود، بہ تکلف خود را در نماز می آرد . . . در قرآن نظیر ہست کہ یوم تبلی السرائر فما لہ

من قوۃ و . . .

ق ۱۹۱(ب) **"تا تفکر دران کنم"** :- بیت :-

بسیار خواستم کہ نہم سر بر آستانت من خواستم ولے چہ کنم چون خدا نخواست

تدبیر کند بندہ و تقدیر نداند تدبیر بتقدیر خداوند چہ ماند

ق ۱۹۲ **مکتوب شصت یکم در تجرید و تفرید** :- تجرید بر دو نوع است، تجرید ظاہر و آن آنست کہ برہنہ

باشد، ظاہر او را از املاک و تجرید باطن و آن آنست کہ برہنہ باشد باطن او از اعواض بر تجرید

ظاہرے ملکی نہاد و تجرید باطن و آں بر ترک کنج از مے مجرد گشت، عوض طلب نہ کند، نہ در

دنیا و نہ در عقبیٰ برائے آنکہ عوض دادہ را باشد، مجرد را ہیچ چیز نباشد کہ بدہد تا عوض طلبد و تفرید

آنست کہ فرد باشد از اشکال، یعنی انس نہ کنی با ایشان بلکہ وحشت گیرد و از ایشان و فرد باشد

در احوال از احوال، یعنی نہ بیند مر نفس خود را حالے بلکہ غائب شود بہ رویت محوّل حال از حال

فرد باشد در افعال و آن آنست کہ باشد افعال او و خدائے را بغیر عجب نفس و زیان.

ایضاً تجرید آن بود کہ ہمہ بدہی و نظر از کل کون بر داری تا مکافات دادہ با تو دہند لے برادر اینکہ بدہی

تابستانی تجارت بود باقی تو دانی . . . طوالع

ق ۱۹۳ . . . از پے شہرت زمانہ غسلے زدہ بہر . . . . . .

. . . . . . قطرہ آب دیدہ . . . .

. . . . . . پدید گردد آن . . . .

این اشارت :- . . . مجرد از صفت شو در محیط . . . .

از غیر خدا چو غسل کردی خود بارد گر......

ق ۱۹۵ "کلا انہم عن ربہم یومئذ لمحجوبون": بمعنی حقا کہ بدرستی کہ ایشان کافران از پروردگار خویش در روز قیامت حجاب شدگانند۔

ایضاً شیخ الاسلام عبداللہ انصاری فرمودہ است الٰہی کدام دوزخ است صعب تراز بے تو داشتن یا کدام بہشت است بہتر از با تو زندگی گذاشتن است۔

ق ۱۹۶ دگاہ مشقت ہم چوں روز احد ہفتاد صحابی در یک روز شہید شدند و ہفتاد زن بیوہ شدند۔

ق ۱۹۷ "گاہ بروز بدر": کسی ہم چون روز بدر اول حرب کہ بود مصطفیٰ را ص ل ع م در روز بدر بود۔

... علیہ السلام نماز... بوجہل بد بخت... در گردن مبارک رسول علیہ السلام انداختہ پس این چنیں بلا ہا رسول علیہ السلام کشیدند ھم ھم

ایضاً "... راہ دین از فضیحت ہائے خویش پاک باید داشت": یعنی صفات غضبی و شہواتے: بیت سہ

خشم و شہوت بزیر پا در آر۔ تا مگر آدمی شوی یک بار طوالع

ایضاً "افتہائے بشریت": صفات بشری بیشی و بیشی جستن است و عز و ریاست طلب کردن است، بر خلق خدائے افزونی جستن است۔ شرح تعرف

ق ۱۹۷ (ب) وعصیٰ آدم ربّہ: یعنی بے فرمانی کرد آدم پروردگار خود را۔

ق ۱۹۸ خلقت بیدی: ترجمہ آفریدم آدم را بدو دست قدرت خود۔

ایضاً الاعجوبہ: کار عجب۔

ایضاً حور جمع حورا، عین جمع عینا مدارک،

ق ۱۹۸ (ب) دست دوستی ہمیشہ در خون است چہ عافیت ازین کوی بیرون است

ق ۱۹۹ شیخ عبداللہ انصاری قدس اللہ... فرمودہ است چون جرم من منم توبہ من چیست و من اگر بدین توبہ رسم در دو عالم چون من کیست۔

و معنی الحدیث ان غفلت عن ذکر اللہ ساعۃ بعارض یعرضنی تتذکتہ بالاستغفار مایۃ مرۃ تکفیراً لغفلۃ وتعلیماً للامۃ ھم ھم

صدیقان از گناہ پشیمانند از طاعت خجل عذر بر زبان و تشویر در دل انصاری

ایضاً قاضی حمید الدین ناگوری علیہ الرحمۃ در لوائح آوردہ است ای خواجہ عالم فرمودانی لاستغفر اللہ

کل یوم مایۃ مرۃ استغفار از گفتن نود و نہ تام بود یعنی از کمال شوق در غلبات عشق او راد ۔ روزے بنود و نہ نام بخوانم چون بعظمت و جلال کبریا ، از مکاشفہ شوم از گفتہ استغفار کم نود و نہ بار برلے نود و نہ نام و یک بار برائے استغفار ہم

ق ۱۹۹ (ب) چہ شناسد کمال دہقان را دانہ در چاہ و تخم در گندم

ق ۲۰۰ چو پاکان را استغفار باید کرد ناپاکان را چہ باید کرد ۔ انصاری

ق ۲۰۰ (ب) "التائب من الذنب الخ" :- یعنی توبہ کنندہ از گناہ ہم چو کسی است کہ نیست گناہ مر . . . .

ق ۲۰۱ "وقتلت نفسا یا موسیٰ" :- . . . گوید چون انبیار ادر . . . قصد و نیت بخلاف کردن معنی عتاب چیست جواب آنست کہ اگر چہ قصد نیست با این ہمہ معاتب باشند از بہر بزرگی مرتبت ایشان و بلندی منزلت ایشان ، یعنی بزرگان را . . . بگیرند و خوردگان را . . نگیرند کہ المخلصون علی خطر عظیم . . . آنست کہ تا زجر بود مر دیگران را کہ از ایشان با این بزرگی محل ایشان این مقدار نگذاریم از دیگران . . . این تنبیہ کردنست ۔

ایضاً قال اللہ تعالیٰ . . . قال ھذا من عمل الشیطان . . . اشارۃ الی القتل . . . جعل قتل الکافر من عمل (الشیطان . . . ظلما لنفسہ واستغفر منہ . . . مستامنا فیہم فلا یحل لہ . . . الحربی او لالہ قتلہ قبل . . . فی القتل وعن ابی جریج . . . یقتل . . . لوم "مدارک"

ق ۲۰۱ (ب) در تذکرۃ الاولیاء آوردہ است تقوی آن بود کہ ظاہر آلودہ نکند بمعاصیہا و باطن بفضول ۔

ایضاً اصل التقوی اتقیاء الشرک ثم اتقیاء المعاصی ثم بعدہ اتقیاء . . ثم یدع بعدہ الفضلات قال ابو . . . الرودباری التقوی ما یبعد . . .

ایضاً در منہاج العابدین است حد تقوی بالغ و جامع آنست کہ پرہیز کنی از ہر چیزی کہ در کار دین زیان دارد و آں معصیت است و فضول . . .

ایضاً ترجمہ بستر بر ھانیم آنکسانی را کہ پرہیز کاری کردند ۔

ق ۲۰۲ خدای تعالی دوست دارد پرہیزکاران را ۔

ایضاً روزے کہ برانگیزیم پرہیزکاران را بسوی رحمٰن گروہ گروہ ساختہ ام مر بندگان خود را کہ صالح اند چیزی را کہ ہیچ چشمی ندیدہ و نہ ہیچ گوشی شنیدہ است و نہ گذشتہ است بر دل ہیچ آدمی ۔

ق ۲۰۲ بے نیاز انیم ۔

ایضاً شریکان ۔

ایضاً جان ہمہ جانہاء آشیا خداست

ق ۲۰۲ (ب) اگر کسی گوید چون قصد بود مظالم در خفت آسمان از کجا شد جواب آنست کہ تقصیری بوده باشد و تقصیر جائز المواخذہ است چنانکہ انبیاء صلوات اللہ علیہم اگرچہ در آلات قصد نیست با این ہمہ معائب اند ۔ ۔ ۔ مرتبہم ۔

ق ۲۰۴ پیش تو این سنگ ریزہ ساکت است ۔ ۔ ۔ پیش ما حقاً فصیح و ناطق است ۔ خلاف نیست کسی را اہل ملت در تسبیح حیوانان اما اختلاف در تسبیح جمادات است معتزلیان روا ندارند و اہل سنت و جماعت روا دارند چنانک خدای گفت "وان من شیٔ الا یسبح بحمدہ" عموم ذکر کرد ہمہ اشیاء را و نام شیٔ بر جماد و بر حیوانات افتد در قصہ داؤد یاد کرد علیہ السلام "یا جبال اوبی معہ والطیر" ای سبحی معہ والطیر و نیز در خبر آمدہ است روزی پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم پارۂ سنگ ریزہ از زمین بر داشت اندر کف وی تسبیح میکرد چنانچ ہمہ یاران بشنیدند باز ابوبکر را داد و اندر کف وی نیز تسبیح کرد و باز فرمود تا عمر را داد اندر کف وے نیز تسبیح کرد و باز عثمان و علی را رضی اللہ عنہم ہمچنین آنگاہ بر زمین افگند تا بعضی علما این خبر را حجت آوردہ اند بر ترتیب خلافت کردند بر افگندن انقطاع خلافت را ۔ ۔ ۔ شرح تعرف ندانند لشکر خدای مگر خدای ۔

ق ۲۰۵ قال بعض اہل لریاضۃ الشوق فی قلب المحب کالفتیلۃ فی المصباح والعشق کالدھن فی النور، و در مکتوب محبت و عشق است تا در دوستی قدم می نہند مشتاق گویند و چون چنان شود کہ فنا و بقا خویش یکبارہ در وجود دوست تلف کنند و عاشق گویند

ق ۲۰۶ از آنجا کہ

ق ۲۰۷ ترجمہ :- خدائے تعالی بر دارد ۔ ۔ ۔

ق ۲۰۷ (ب) چون میان بدو مقام و نہایت مقام تفاوت بسیار است، ہرچہ بہ بدو مثبت باشد بہ نہایت منفی باشد چنانچہ روایت کردہ اند از پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمودہ است لا ایمان لمن لا امانۃ لہ ولا دین لمن لا عہد لہ نفی ایمان الامانۃ لا ایمان العقد زیراک ایمان

امانت خلق را ایمن کردنیست و ایمان اعتقاد تصدیق است بس اینجا نفی ایمان امانت است نہ نفی ایمان تصدیق، چنین اینجا نفی حقایق ایمان ست نہ اصل ایمان۔

ق ۲۰۸ب اعلم ان لا امانۃ ووفار العہد من مواجب الایمان والدین فنفیہما عبارۃ عن نفی مواجبہا مجازاً یقال فلان لیس برجل اذا لم یقم بمواجب " الرجال و نظایرہ کثیرۃ و استعارۃ نفی الایمان نفی المواجب مبالغۃ فی نفی المواجب رہذا لظاہر۔ ۔ ۔ ان الایمان بدون مواجبہ کلاہما ہم

ایضاً جوانمرداہمہ خلل از ایمان۔ ۔ ۔ مغرور کہ مومن چرا۔ ۔ ۔ ومن الناس من یقول آمنّا باللہِ وبالیوم الآخر وماھم بمؤمنین۔ ۔ ۔ بقرآن در قرآن میکو۔ ۔ ۔ (من یرد) لآخرۃ نزد لہ، (ومن یرد) حرث الدّنیا نوتہ (منہا) نصیب معنیش بس ۔ ۔ ۔ بطلب دنیا خرجا۔ ۔ ۔ داورا۔ ۔ ۔ آخرایں مایہ دانی چون نفس۔ ۔ ۔ کند بدروغ برین محکش زن۔ ۔ ۔ حقیقی طلب کن عین القضاء

ق ۲۰۹ فی التعریف یاایہا الذین آمنوا رسما آمنوا تحقیقا۔

ایضاً (الفخار سفال)

ایضاً (المہین نخوّار)

ق ۲۰۹(ب) باز چوں نوبت بتو رسید انتظار برداشتند

ایضاً النسب خویشی۔

ایضا قال علیہ السلام لو کانت الدنیا برکۃ دم۔ لایشرب المومن الّا الحلال۔

ق ۲۱۰ (دھن)

ایضاً (باک)

ق ۲۱۰(ب) یعنی اوصاف ذمیمہ را باوصاف حمیدہ بدل کن۔

ق ۲۱۱ ۔ ۔ ۔ آب خور۔

ایضاً واگر اطاعت کنی تو بسیار کسی را کہ درین زمین اند گمراہ کنند ترا از راہ خدای تعالیٰ۔

ایضاً ترجمہ :۔ خدا تعالیٰ باک است قبول نکند مگر باک را۔

ق ۲۱۱(ب) اگر اطاعت کنید راہ راست بیابید۔

ایضاً جون

ق۲۱۱(ب) برآمده است واقف است و بداپخ.

ایضاً لَقف تلقّف سبک گرفتن چیزی.

ایضاً تالف باہم پیوستن.

ق۲۱۲(ب) ... تو عشق است چوآنجا رسی وخود بزبان حال گوید چون کن.

ق۲۱۲ ... آن محبوب ... من بدان ... بنودی محبت آن

ایضا می یابم من ملامت را در دوستی تو ... از جہت دوست داشتن فریاد تو ... ملامت کنند مرا ملامت کنندگان ...

ایضاً در فصول شیخ احمد غزالی آورده است یکی در پیش ابو العباس قصاب رفت شمیری حائل کرده گفت کجای شوی گفت بغزا گفت تا چه کنی گفت تا کافری کشتم ابو العباس گفت و محاسن خود بگرفت این موی سپید خاک مائ آن کافروی که تو او را بریں تیغ بخواہی کشتن ... کافر نفس کن قاتلوا الذین یلونکم من انفسہم ...

ق۲۱۳(ب) اگر بودم گیرنده دوستی را ہر آینه میگرفتم دوست ابا بکر را ولیکن ما رسما دوست ان خدائے است.

ایضاً اراد بہ ...

ق۲۱۴ این مرتبه برزکرا ...

ایضاً ترجمہ :- در آن حال حکایت کننده است از خدای تعالیٰ من نزدیک گمان بنده خودکہ بمن دارد بس گو کہ گمان کند آن بنده آنچ بخواہد ای مزدانسنده ام بگمان ازان بنده خود کہ بمن دارد ... موافقت دانستگی وی.

ق۲۱۴ اعلم ان عند معناه لغۃ حضور الشی وھو لا یلیق بصفات اللہ لتنزّھہ عن الغیب والحضور لان العلم من لوازمہ فیکون المعنی انا عالم بظن عبدی.

ق۲۱۶(ب) پاک نکنم ذات خود را از بدی بدرستی کہ نفس بسیار فرمائش کننده است بہ بدی.

ق۲۱۶ این جنا اشتغال بود بغیر حق نہ معصیت کردن

ق۲۱۶(ب) . . . .

ق ۲۱۶ (ب) این چنین. . . هر چه بیش. . . از ایشان هلال بود. . . کسی اندر جان کندن باشد
. . . رسول را پرسیدند که هلال را داست ولیکن با این. . . پیغامبر ایمان آورده. . .
جبرئیل را لیغرسنا. . . و عمر و علی را بشارت داد که. . .

ایضاً خلق رمیده اند و با کس نیامیخته و نیز مراد نفس خود طلب نکرده اند برهنگی و گرسنگی بکشیدند تا خلق ایشانرا دیوانه نام گردند چنانک یکی. . . همواره می رفتی واله و دو چشم سوی آسمان مانده چنان چون. . . نظاره کند اگر کسی بیش او آمدی نشناختی و با کس نیامیختی. . . و چشم سوی آسمان مانده گفت از بهر انک دل وی بعرش متعلق. . . هیچ تقصیر نیفتادی و اویس القرنی بود بروز کاری. . . مادر مشغول و سوی پیغامبر نیامد خدای عزوجل. . . .

ایضاً در تذکره آورده است چون مردمان از بس او بیرون آمدند بایزید نگاه کرد گفت اینها کیانند گفتند با تو محبت خواهند داشت گفت خدایا من از تو میخواهم که خلق را من از خود محجوب مگردان بس خواست که محبت خود را از دل ایشان دور گرداند و رحمت خود از راه ایشان بردارد نماز بامداد بگزارد و در ایشان نگریست و گفت "اِنَّنِیْ اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدْنِیْ" گفتند این مرد دیوانه است او را. . .

ایضاً جمی من خدایم نیست هیچ خدای مگر من بس پرستش بکنید مرا

ق ۲۱۷ منفرد. تنها، انفراد۔ تنها شدن.

ق ۲۱۸ جها دیدم.

ق ۲۱۸ (ب) لکم قوله تعالیٰ: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ

ق ۲۱۹ این در سورۂ یونس است۔

ایضاً یعنی بس گردانیدیم ماشمارا خلیفه مادر زمین و گردانیدیم شمارا بادشاهان۔

ایضاً . . میگویند۔

ایضاً دوست میدارد آن خدای ایشانرا و دوست میدارند ایشان آن خدای تعالیٰ۔

ق ۲۱۹ (ب) یعنی بدرستی وجودی در مقعد که توانا است۔

ق ۲۱۹ (ب) یعنی ہر کہ ہست کہ بخواہد زراعت دینار را بدہیم آنرا از ان دنیا و بنا شد مراد . . . از جنس ہیچ نصیبی . . .

ق ۲۲۰ (ب) دیدند۔

ایضاً کنند۔

ایضاً ھذا مذھب الفلاسفہ

ایضاً برادر

ق ۲۲۲ (ب) کسب نیکو ترو اگر ترک بگذار ساند و کسب . . . . .

ایضاً یعنی اگر بودی دوستی تو راست ہر آئینہ فرمان برداری میکردی لو او را بدرستی کردہ دارندہ مر کسی را کہ دوست میداده او را فرمان دادہ است

ایضاً تعصی الالہ وانت تظھر حبہ ؎ ھذا لعمرک فی الفعال بدیع

ق ۲۲۳ . . . میکردند۔

ق ۲۲۳ (ب) . . . .

وآں شرط آں باشد . . . دہندہ حق را بیند و مانع حق . . . اگر بیاید ازاں کس شاد نگردد واگر . . . باشے . . . نشود واگر بیاید . . . کار بندد جز بضرورت۔

ق ۲۲۷ (ب) . . . انہ الصوفی مالہ مباح ودمہ ھدر چوں مال او ودم او بدر . . . از کجا آید ودیگر آنکہ ایشاں ہر چہ بہ کسے دہند باز نستانند کہ . . . مروت نبود وایشاں ہرگز ترک مروّت برخود روا ندارند کہ آں از صفات نقصان است

ق ۲۲۸ اخوت آں را گویند کہ تصوف . . . و ملک دیگرے، چوں تصرف صاحب بود . . . حاجت اذن . . . بود . . . کہ نزدیک . . . گفت می خواہم کہ با تو . . . مواخات بندم برائے خدائے را گنہ دانی کہ حق برداری و مواخات . . . گفت بیان کن تا بدانم گفت آں . . . احق بدینار ک و درھمک منی آں کس گفت بدیں مرتبہ نرسیدہ ام۔

ابو ہریرہ گفت بس تو برادری واخوت را . . . شرح آداب۔

ق ۲۲۹ (ب) یعنی کسی رہنموئی کند بر کار نیک بس مراد را مقدار ثواب عمل کنندہ باشد ھم

ق ۲۳۱ ... قوم ... نوشیدن است۔

ایضاً یعنی بہترین قوم خدمت کنندہ درمیان ایشان ست۔

ایضاً من خدم خدم

ایضاً زیراک بنائے خدائے بر مشیت است نہ بر قیاس

ق ۲۳۲ (ب) غلمان بچۂ کافراں

ایضاً یعنی شفقت پلیش از آب و خاک است

ق ۲۳۲ لفظ قیامت مشترکۃ الدلالۃ است ... البصائر ... بر آں روز معین اطلاق کنند و آں را ... می گویند و بر روز مرگ طبعی اطلاق می گویند و قیامت صغریٰ می گویند من مات فقد قامت قیامتہ اشارت برین معنی است و بر حالت اصول عارف اطلاق می کنند آں زمان کہ کونین در نظر او بنور وحدانیت ... ولبت حوض کوثر است۔

ایضاً روح یکی است اما نشاءت و مظاہر ... اول نشاءت حسی است کہ آنرا ... التی نحن فیہا الآن و حکم این ... ولادت بود۔ تا وقت مرگ دوم ... مرگ است۔ تا وقت حشر و در آں ... عجائب بسیار است۔ آدمی ہمہ ... اخلاق خود را آنجا متشخص ... "یوم تجد کل نفس ما عملت ... و ما عملت من سوءٍ تود لو انہا ابی اً بعید ا" تنوبات باش تا با تو در حدیث آید ... تا کیاں راں نشاندہ بر درِ ... ظاہر و باطن شود۔ و باطن ظاہر و ہر صفت کہ در دنیا بر آدمی غالب بودہ باشد او دراں عالم بصورت مناسب آں پیدا شود۔ غالب اگر محبت جاہ بود مثلاً بصورت پلنگی ظاہر گردد۔ "یحشر الناس یوم القیامۃ علی نیاتہم" ایں بود۔ مال و جاہ آنجا وقعی ندارد۔ صورت علم و عمل بسلامت و طہارت دل سود می کند۔ "یوم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتی اللہ بقلب سلیم" چون بمرگ علاقت تمام منقطع می شود جملہ اعمال و احوال و اخلاق متشخص می گردد۔ و ہر چہ نقد باطن او بود ظاہر می شود۔ و ہر چہ در دنیا از وی صادر شدہ بود باز می بیند۔ سیوم نشاءت حشر است و ایں نشاءت عنصری مضاہیہ النشاءت الکاینۃ فی الدنیا

حذو القدم والنعل و بالنعل۔

ق ۲۲۲ (ب) اینجا می آید کہ کسے گوید کوہ احد جمادات و از جمادات محبت و عداوت درست نیاید۔ کہ دانستن محبت و عداوت لازمۂ حیات است۔ جواب آں است کہ احد جبل یحبنا و نحبہ، ایں اخبار است از صاحب دل یعنی حضرت رسالت علیہ السلام اصحاب قلوب از جماعت چیزی دانند و چیزی شنوند کہ دیگری راز آن خبر نباشد مصراع محجوب راز ہیچ چراغ نصیب نیست۔ تا آوردہ اند کہ اہل کشف از تسبیح جملہ اشیاء اگرچہ جماد است آگاہ اند۔ و در "یسبح لہ ما فی السمٰوات والارض" ہمہ سماعہا۔ دارند ایں است کہ گفت مثنوی :۔

پیش تو ایں سنگ ریزہ ساکت است　　پیش ما حقا فصیح و ناطق است

اندر عالم ہیچ گلی و سنگی نیست　　کز بوی وصال تو رنگی نیست

در عصمت الاولیاء در ذکر مہتر سلیمان پیغامبر صلوات اللہ علیہ آوردہ است کہ کل عالم باجزائے خود بر خالق خود عاشق اند۔ و طالبند ازیں معنی گفتہ اند۔ مثنویات :۔

صد ہزاراں راز در موری نہند　　درد اسرار عشق خود شوری نہند

ذرہ ذرہ عاشقانند در ہوا　　پر شدہ از پرتوی عشق خدا

جملۂ ذرات پیدا و نہاں　　نقطۂ عشق است در ہر دو جہاں

ایضاً خلاف نیست ۔۔۔ حیوانات اما اختلاف در ۔۔۔ معتزلیان روا ندارند۔ اہل ۔۔۔ چنانکہ در قصۂ مہتر داؤد علیہ السلام یا جبال اوبی معہ ۔۔۔ معہ والطیر و در خبر است کہ ۔۔۔ کہ حضرت رسالت و خلفاء کہ ۔۔۔ است ۔۔۔ شرح تعارف

ایضاً یعنی غمناک مگرداں مرا و ز ۔۔۔ کہ برانگیختہ۔

ق ۲۳۱ (ب) بہشت و حور و قصور ۔۔۔ اصحاب الیمین را بود۔ و بہشت تجلی و معرفت و لقا مقربان را بود۔ اکثر اہل الجنۃ ۔۔۔ و علیون از وی لالباب

در بہشت فلک ہمہ خامان　　۔۔۔ تو دوزخ آشامان

و ایں بہشت خاص آن گاہ حاصل توانی کرد کہ شجرۂ خبیثا کہ آب از محبت دنیا می خورد

وبے آبی ضعیف گردانی ویقین دانید کہ حب الدنیا راس کل خطیئة بمقراض تقوی غلو ص
ظلمات تعلقات بشری یک یک قطع کنی۔ وشہباز لطیفۂ ربانی را بازیچہ علوم یقینی پرواز
دہی واحکام وہم وضال رامنقاد نگردی ولذات بہیمی وسبعی راپشت پائے زنی بہ خانۂ
دل راکہ محبت انوار قدس الوہیت است۔ ازقاذورات طبیعت خاصہ بہ خاشاک
حدثات بہ جاروب تجلید (پاک) کنی۔ تاسلطان ازل وابد در دل کہ خانۂ خداست . . . بردار
کبریا نزول کنند" لم یسعنی سمائی ولا ارضی وسعنی قلب عبد المؤمن" ایں تجلی
بہشت خاص است۔ "فیہا مالا عین رأت ولا اذن (سمعت ولاخطرت) علی
قلب بشر۔" بیت :۔ سه

عاشقاں را بجنت ملکوت | نبود جز جمال یزداں قوت

. . . لیس فیہا حور ولا قصور ولا لبن ولا عسل تجلی فیہا ربنا ضاحکاً۔

دردو زخم از زلف در . . . | از حال بہشتیاں . . . . .

وربی لو بصحرا بہشتم خوانند | صحرا بہشت بردلم تنگ آید

ق ۲۲۴ ہرکہ خداوند را بطمع بہشت پرستد بندۂ طمع خوداست وہرکہ ازبیم دوزخ پرستد بندۂ دوزخ است۔ وہرکہ
ازچیزی پرستد بندۂ آں چیز بود وہرکہ بہ چیزی امیدوار د بندۂ آں چیز بود۔ پس ہرچہ دنیا است مردہ است
وہرچہ آخرت است زندہ است۔ وحدیث ایں طائفہ ماوراء ایں ہر دو . . .

مارا بجز ایں جہاں جہان دگراست | جز دوزخ . . . مکانِ دگراست

ق ۲۲۴ (ب) گرسلسلۂ زلفش بردوزخیاں بندند | در بیخ نماز خود دوزخ بہ دعا خواہم

خانۂ نفس است خلد پرہوس | خانۂ دل مقعد صدق است وبس

ہرکہ جز جاناں بہ چیزی زندہ شد | گرہمہ آدم بود افگندہ شد

ق ۲۲۵ وآنکہ حضرت رسالت گفتہ است "اللھم انی اسئلک الجنۃ واعوذبک من
النار" برائے . . . غوغا را گفتہ است۔ اگر بہ عالم تحقیق نہ رسد باری بدیں دعا . . .
از دوزخ برہد وبہ بہشت رسد . . . مکتوبات

ایضاً مقصود اہل معرفت بہشت نیست بلکہ مقصود وصال است کہ آں در بہشت

خواہد بود۔ پس بہشت ضمناً مقصود بیش۔۔۔ تا دریں آیت کہ ویدعون ربہم خوفاً وطمعاً ۔۔۔ اہل ظاہر این تاویل کرد۔۔۔ خوفاً من ــ النار و طمعاً من الجنۃ اما مشائخ این تاویل۔۔۔ من القطیعۃ وطمعاً الی (الجنۃ) ہر دو تاویل راست باشد۔ یکی در۔۔۔ ویکی در حق خواص۔ "معدن"

ایضاً طمع ضد تفویض است وطمع بر دو نوع است۔ یکی در معنیٰ رجا است و امن۔۔۔ است کہ دران خطر نیست وخواستن۔۔۔ باستثناء نیز طمع ستودہ است۔۔۔ صلوٰۃ اللہ علیہ گفت والذی۔۔۔ خطیئتی یوم الدین۔۔۔ دوم مذموم است۔۔۔ چیز است۔ یکی ساکن شدن دل۔ شکست و دوم خواستن چیزی کہ دران ۔۔۔ بر سبیل قتل وحکم اگر گوئی خطر۔۔۔ خطر در جملہ دو خطر است۔ یکی خطر شک ۔۔۔ نہ باشد۔ وبدان رسی یا نرسی واین چنین۔۔۔ است باستثناء و دوم خطر فساد از آنک۔۔۔ دانی کہ دران صلاح نفس تست یا فساد۔۔۔ است دربیان خطر بعضی گفتہ اند کہ خطر در۔۔۔ آنست کہ فعلی باشد کہ بآں نجات ممکن راست کہ جمع شود بآں گناہے و در ایمان وسنت واستقامت خطری نیست از آنک ممکن نیست بی ایمان نجات وجمع نشود باستقامت گناہی پس روا باشد خواستن ایمان واستقامت بر سبیل قطع وحکم بزرگی گفتہ است کہ خطر در فعل آنست کہ ممکن باشد کہ دران چیزی بیش آید کہ مشغول شدن بیش آئندہ اولیٰ تر باشد از اقدام کردن برائے فعل واین در مباحات وسنن وفرایض افتد نہ بینی کہ کسی کہ بر وقت نماز تنگ شود و قصد ادائے آں بکند پس بیند یکی را در آتش می افتد یا در آب غرق می شود وخلاص دادن ایشاں او را ممکن است۔ پس مشغول شاں وخلاص دادن ایشاں اولیٰ تر باشد از نماز کردن۔ پس روا نیست خواستن مباحات ونوافل وبیشتر از فرائض بحکم وقطع

(منہاج العابدین)

ق ۲۲۵(ب) خواجہ حداد رحمہ اللہ۔۔۔ چہار چیز۔۔۔ تا۔۔۔ باں۔۔۔ اند۔۔۔ عجب است و دیگر چاپلوسی۔۔۔ عجب مدار نہ آں از پارسائی۔۔۔ بلک

آموختہ اند اگر باآں عدل و انصاف بینی عجب است و سیوم بانگی و بجوہی از بازاریان بینی عجب مدار کہ نہ آں آموختہ اند بلک بیشتر ایشانست اگر باآں ورع و رع بینی عجب است وچہارم از دانشمنداں علم و زہد شنوی عجب مدار کہ آں دانند اگر باآں گفتار و کردار بینی عجب است۔

ق ۲۳۶ امر کردہ نشد مگر از بہر آنکہ بپرستند خدائے . . . خالص کنندگان مر آں خدائے را دین . . . ھم

ق ۲۳۷(ب) . . . بیت است: خراباتی شدم مستانہ جائے نمی دانم حلالے از حرامے تا دیل ایں ابیات ہر دو وجہ آید واللہ اعلم ۔ یکے نظر بر عیوب نفس و اعمال کردنست . . . بے دین ہزار جام لذات و شہوات نفس بجدے رسیدہ است کہ مرا خوردن و پوشیدن و در ماندہ آں فرقے نماندہ است میاں حلال و حرام و میان تسبیح و زنار . . . اوصاف انسانیت و لبشریت بمستی جام عشق در مشرپے کہ سلطان عشق نزول فرمود قلم تکالیف از بنجار خت بربست . . . متقیاں کار نہ کند کہ قلم تکلیف از عاشق برخاست فرمان آنجا کہ بود زیراک عقل آدمی است کہ منزل اوامر خدائے است، چون آفتاب عشق . . . آنجا کن مکن چکند۔

کن مکن بادشاہ در دہ ویران نہ رفت آخر معروف است از دیہہ ویران کہ ستاند خراج . . . علی الخراب . . .

نیست را کعبہ و کنشت یکے است سایہ را دوزخ و بہشت یکے است

ظلم و عدل و خوب و زشت کفر و دین . . . "معدن المعانی"

ق ۲۳۸ خواجہ حداد گفت رحمۃ اللہ علیہ کہ عاقلاں ایں جہاں را ہشت نام کردہ اند، یکے حسرت آباد دوم محنت آباد سیوم شہوت آباد، چہارم طاعت آباد، پنجم غفلت آباد، ششم لعنت آباد، ہفتم فتنہ آباد، ہشتم راحت آباد، حسرت آباد کاہلاں است و محنت آباد مومنانست، شہوت آباد فاسقانست و طاعت آباد عابدانست، و غفلت آباد جاہلانست و لعنت آباد کافرانست و فتنہ آباد منافقانست و راحت آباد زاہدانست

که زاہداں امیران بے چشم و توانگران بے درم و آسودگان بے خدم و از خلق گریزاں در رضائے خالق جویاں۔ ۔ ۔

دنیا عبارت پنج چیز است، نقود، عروض، ممالیک، مراکب، مواشی ایں ہر پنج چیز حجاب است ہم دنیا۔ ۔ ۔ دو چیز است حب الشرف والمال بخل فرع دوستی مال۔ ۔ ۔ و حسد و عداوت و امثال ایں، فرع بخل است و شرک فرع۔ ۔ ۔ است باز ریا فرع دوستی جاہ است و پندار فرع ریا و کفر فرع پندار، واصل دوستی مال از انسانیت است و دوستی جاہ از بشریت واصل انسانیت خاک است واصل بشریت از آب۔ "شیخ احمد غزالی"

در قوت القلوب آوردہ است ضرورت در خوردن ہماں۔ ۔ ۔ کہ پشت بعبادات حق تواند ایستاد و در پوشیدن مقدار جسم و در خانہ ہماں مقدار کہ برائے نماز۔ ۔ ۔ کافی۔ ۔ ۔ و در خفتن چوں غلبۂ نوم شود۔

ایضاً قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ جل جلالہ (وہب)، آدم مالابد منہ، الثوب یواری عورتہ وخبر۔ ۔ ۔ و بیت کعش لطیر فقیل یارسول اللہ کیف۔ ۔ ۔ فقال الملح ما یحاسب بہ "زاہدی"

ایضاً الضرورۃ عبارۃ۔ ۔ ۔ رفعہ کذا ذکر الامام۔ ۔ ۔ فی حاشیۃ الھدایۃ۔

ایضاً از یں جہت کہ متصل است الی الطرفین چنانکہ اتصال بضرورت دارد بفضول ہم دارد

ق ۲۳۹ (ب) عقبۂ دنیا دشوار ترین عقبہا ست؛ از دست نفس خلاص نیابد و اگر یافت۔ ۔ ۔ خلاص نیابد ہیچ گونہ از مکر دنیا۔ ۔ ۔ مگر بیک حیلہ و آں حیلہ آنست کہ از۔ ۔ ۔ زاری بخواہد تا از دست دنیا خلاص۔ ۔ ۔ مکر ہائے او آنست کہ حوضے بود و جامے۔ ۔ ۔ تو یادگارے ماند مقصود و مطلوب کہ ترا از کار۔ ۔ ۔ طریقے۔ ۔ ۔ ہر کہ ترک۔ ۔ ۔ ہمہ چیز ہا کہ۔ ۔ ۔ چیز ہا بجا آور۔ ۔ ۔ دہ کرد کہ حب الدنیا راس کل خطیئۃ واہل سلوک اتفاق کردہ اند کہ از ہمہ عقبہ ہا بتواں گذشت مگر از عقبہ دنیا گذشتن ہر کسے را مسلم نیست، نہ بینی کہ آدم صفی را علیہ السلام کہ ہیچ چیز برو پوشیدہ بنود ہمہ چیز ہا بدانستے کہ وعلّم آدم الاسماء کلھا در نفسے از حضرت دور ش انداخت و سلیمان پیغامبر را کہ از دنیا۔ ۔ ۔ زنبیل بندہ کردہ بود، از عبادت حق بخود مشغول گردانید۔ قصہ عرض الاسپان و فوت

شدن عمر معروف است ۞۞

ق ۲۴۰ (ب) روش این طائفہ اینست . . . آرند گویند ھذہ عقوبت ذنب عجلت این . . . رانده اند چوں فقرے وفاقہ برایشان . . . الصالحین، بس این روشنی است . . . علیہ وسلم۔

ق ۲۴۱ (ب) قولہ تعالیٰ لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون، لم یقل ما تحبون، ولو قال ما تحبون یحب اعطاء الکل حتی ینال البر . . . الی الجنۃ فادخل حرف من التی ہی . . . تبعیض لطفا العبادہ و مرحمۃ علیھم . . . ودلیل علی ان محبۃ الدنیا مباحۃ اذا . . . لا یوثرہا علی امر اللہ ولا یصیر . . . ولا مرتکبا للنھی بسبب محبۃ الدنیا . . . المحبۃ بھذا القدر لا تکون . . . ہذا القدر فھو سم قاتل وقال . . . من قولہ صلی اللہ علیہ وسلم حب الدنیا راس کل خطیۃ وانما مثل . . . فاذا کان فی وحدۃ فھو شفاء . . . صار سما قاتلا . . .

ایضاً درحب الدنیا اختلاف است بعضے می گویند کہ حب طلب را گویند وبعضی می گویند جمع (جمع) را گویند وبعضے می گویند کہ حبس را گویند، اما نزدیک محب عارف منتہی کہ حب حبس وکثرت را گویند زیراک اگر طلب برائے سد جوع وستر عورت می کنند کہ محتاج است و زیادہ برآں التصرف نمی کنند آن را حب نخوانند۔

ق ۲۴۲ نیت نماز کفارت اینست نویت ان اُصلّی للہ تعالیٰ اربع رکعات صلواۃ النفل تکفیر اللقضآ الصلواۃ (ت)، التی فاتت منی فی جمیع عمری متوجہا الی جہۃ الکعبۃ اللہ اکبر۔

ق ۲۴۳ ب اینجا اگر کسے گوید چوں سلیمان پیغامبر . . . زاہد بود پس خواستن ملک وبادشاہی دنیا . . . ھب لی ملکا لا ینبغی احد امن بعدی چہ . . . این دو جواب است یکے آنست کہ اہل تفسیر . . . تخصیص خود را خواست، کہ سلیمان ہر پیغامبرے، مخصوص دیدآدم را سجود ملائکہ، موسیٰ را . . . واسطہ، ابراہیم را بخلت داود را بخلافت . . . خصوصیت خواست بدیہا تاچنانکہ انبیا . . . بچیزے مخصوص بودہ اند او نیز بدیں . . . باشد وقیل انما سأل بھذٖ . . . بہ لاحسد او جواب دوم آنست کہ اہل . . . مراد او آن بود کہ تا نفس را امتحان کرد کہ بدوان . . . او را ہیچ میلے ماند . . . در دنیا مد . . . وبادشاہی است پس

خواست کہ . . . کہ آرام او الحضرت الوہیت دوام شدہ است و تبع . . گشتہ است واگرنہ در زیادت مجاہدہ او رابستہ کند لاجرم . . . چون او را دریں امتحان راست یافت برو بخشنود تا بر تخت بادشاہی کسب می کرد و در میان درویشان می نشست و می گفت مسکین جالس مسکینا۔

از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ منقولست لو ان رجلا اخذ جمیع مافی الارض و اراد بہ وجہ اللہ ولو انہ ترک الجمیع ولم ترد بہ وجہ اللہ فلیس بزاہد، اینجا شبہتی زحمت می دہد و آن آنست کہ انبیا و اولیا ایں قوت بود و گرفتن مال ایشان را زیان نداشتی و مع ہذا از مال گریختہ اند و نگرفتہ، جواب آنست کہ خلق بمنزلۂ صبیان اند و مال بمنزلہ مار ست و انبیا و اولیاء معزم مانند کہ فسوں آں مار دانند و زہر ایشاں را کار نکند ولیکن آنست کہ مر صبی را زیاں دارد کہ چیزے مر معزم را زیاں ندارد و معزم را چوں فرزندے بود و مارے یابد و می داند کہ اگر بگیرد او را زیاں ندارد اما آں کودک بدو اقتدا کند در گرفتن مار پس ہلاک شود، پس اینجا معزم چہ کند ضرورۃ از مار بگریزد و بکودک گریختن خویش بنماید و در نظر او صورت مار را زشت گردان و وے را تعریف دہد کہ در و زہر ست ھم

وحرام نزدیک ایشاں بمنزلۂ آتش است کہ حق آں ہیچ حال در خاطر ایشاں نگذرد و اینست سرد شدن دنیا ہر دل واگر کسی گوید کہ . . . کہ دنیا با چندیں لذتہا کہ دارد . . . شہوتہاے کہ دارد حرام ہم چو آتش . . . ہم چو مردار، جواب بدانکہ ایں بہ کسے ماند کہ . . . یا جملگی شرائط از بادام و شکر و بستہ . . . و خوشبوے و غیر آں بسازد پس پارہ زہر تعبیہ کند و مرے آں را بہ بنید و یکے دیگر . . . پس صاحب حلوا حلوا پیش آں ہر دو کس نہد . . . کہ بر تعبیہ کردن زہر مطلع است قطعا درین . . . زہد کند تا اصلا در خاطر او نگذرد و ہیچ . . . از آں نخورد و ایں حلوا بنزدیک او بمنزلۂ آتش . . . بلک صعب ترازاں، بسبب آفتے کہ براں مطلع . . . مسکین جاہل کہ بر زہر مطلع نیست . . . شود و برغبت می خورد   باشد کہ آں . . . را طعن کند کہ ایں چنیں حلواے چرا احتراز می کنی اینست مثل حرام دنیا با اہل بصیرت و جاہلاں راسخت۔

ق ۲۴۵ (ترجمہ) یعنی گواہی داد خدائے تعالیٰ بدرستی کہ شادن) اینست کہ نیست ہیچ معبودی باطل موجود مگر آں خدائیکہ برحق است و گواہی دادن فرشتگان و خداوندان علم۔

ق ۲۴۶ مسئلہ قضا و قدر ہمہ حیرت است۔ نظر کردن دراں ہمانست حیرت، بدین آمدن اگر دانش جملہ جہاں دریک نفس جمع شدہ است ناگاہ تامل در سر قضا و قدر کرد۔ تامل دراں کردن ہماں است و آں جملہ دانش برباد۔ و دادن ہمادِ فرمود کہ یکے بطاعت مخصوص شد۔ جملہ علمہا درین مسئلہ بجہل بدل می شود۔ و آں آنست کہ یکے کہ[۱] بطاعت مخصوص شد۔ بچہ شد۔ و یکے کہ بمعصیت مخصوص شد بچہ شد۔ یکے مومن شد بچہ شد[۲] و یکے[۳] کہ کافر شد بچہ شد[۴]۔ یے را خوانند اگر می آید بر سر می زنند کہ برائے چہ می آیی۔ و اگر نمی آید می زنند کہ برائے چہ ماندی۔ اگر چیزی بخواہد گویند خواست خواست ماست۔ اگر گناہی کند گوید[۵] کہ خداوندا تو خواستی کہ خواست خواستِ توست۔ و آں[۶] نشنوند (کسے کہ) معصیت کرد بخواست[۷] او کرد۔ پس عذاب چرا است و اگر کسی طاعت آورد خواست[۸] او (آورد) منت بروی چہ نظر درین ہمہ اگر می کنند ہمہ سرگردانی و حیرانی بیش (می آید و ہمہ علمہا) اینجا برباد می شود زیرا کار علم ہمین چون و چرا است کہ آں چونست (و این چرا است و درین مسئلہ چون) و چرا ہر دو نہ، پس علم درین۔ (معدن المعانی ص ۳۰۹-۳۱۰)

ایضاً مراد ازیں ہر دو فضل و عدل، لطف و قہر ہم می گویند، قضا و قدر ہم می گویند۔

ق ۲۴۶ (ب) (ترجمہ) این نیست دانائی مرا

ق ۲۴۷ (ب) (ترجمہ) بگردانی تو در آں زمین کسی را کہ فساد کند دراں زمین

ق ۲۴۸ قضا و قدر ہر دو حکم باری تعالیٰ است۔ اما قضائے حکمی مجمل است و قدر حکمی مفصل است۔ یعنی قدر عبارت است از ترتیب بعضی اسباب بر بعضی۔ (معدن المعانی ص ۲۰۶)

ق ۲۴۸ (ب) (ترجمہ) ای نشناختند ایشاں خدائے را کہ سزاوارِ شناختن آن خدای

---

[۱] "کہ" اصل میں نہیں۔ [۲] این کہ مومن شد بچہ شد [۳] دیگری [۴] این کہ کافر شد بچہ شد، [۵] وگوید [۶] این [۷] دبخواست [۸] بخواست

ق ۲۴۸ (ب) (ترجمہ) ای فرمودہ نشدہ اند مگر آنکہ پرستش کنند دراں حال اخلاص کنندگان۔

ایضاً (ترجمہ) بدرستی کہ پروردگار شما ہر آینہ سخت ترین عذاب کنندہ است

ایضاً (ترجمہ) ای سخن نہ گویند مگر کسی کہ اجازت دہد مرا و را خدائے تعالیٰ و حال اینست راست گو باشد۔

ایضاً (ترجمہ) ہر آینہ شرک کنی اگر شرک ورزی دور شود عمل تو۔

ایضاً (ترجمہ) آنانکہ کوشش کردہ اند در شناخت ما ہر آینہ راہ راست نمایی ما این شاہراہ راہ خویشتن۔

ق ۲۴۹ ارباب قلوب ومکاشفہ را اطلاع بر سرِّ قضا و قدر می افتد۔ ایشاں می دانند اما بر عوام خلق پوشیدہ اند زیرا چہ شرائط بسیار برای احتمال آں را و فہم و ادراک آں را کہ ہر عقل ادراک آں نتواند کرد۔ مگر ارباب قلوب ومکاشفہ کہ ایشاں را اطلاع می دہند اما دیگراں کہ مثل ہر کسی فہم نکنند وفتنہ خیزد[1]۔ در قیامت ہمہ را اطلاع افتد۔ زیرا چہ اینجا اطلاع بری خیزد۔ چنانکہ اینجا خواص را اطلاع می دہند۔ اینجا (آنجا) عوام را اطلاع دہند۔

(معدن المعانی صفحہ ۲۱۱)

ایضاً وحکمت در پوشیدن این شرک۔۔۔ اگر حق تعالیٰ حکمت وسری کہ در این است پیدا کردی پس) ہمہ یکی می شدند۔ وخواست حق تعالیٰ (چندیں) انواع باشند حکایت کہ جمیلہ و بغداد کہ بخلق نمودی بہ پنہاں شدی۔۔۔ چوں نخواہی داد نمودن چیست۔۔۔ کہ شور و غوغاے خلق را دوست می دارند این معنی است (اختصار معدن المعانی ۲۱۱)

ایضاً (ترجمہ) ای پیش آمدیم ما بسوی چیزی عمل کردند ایشاں۔

ایضاً (ترجمہ) ظاہر شود ایشاں را از خدائے تعالیٰ چیزی کہ نبودند پندارندہ۔

ایضاً (ترجمہ) ای در روئے او شفاعت (کنندہ است) کہ دو۔کند گناہاں او را۔۔۔ آں حبیب بعد۔۔۔

ق ۲۵۰ (ب) (ترجمہ) یعنی سگ ایشاں گستراندہ است دو بازوی خود را بغار۔

ایضاً تا سگے را بار است وسگے را دیدار است مرا با نا امیدی چہ کار است۔ الٰہی این کار ہم

---

[1] اس کے بعد دو سطریں ہیں جس میں مولانا کریم الدین کا ایک سوال ہے جس کا جواب حاشیہ کی عبارت میں نقل کیا گیا ہے۔

بغایت است۔ ورنہ از سگے وسنگے چہ جائے حکایت است۔

ق ۲۵۱ (ترجمہ) ای بسیار کنندہ است مرچیزی را آنچہ کہ بخواہد۔

ق ۲۵۱ (ب) متع اللہ المسلمین بطول بقائہٖ وادام علی المومنین نعمۃ لقائہٖ۔

ق ۲۵۲ ازیں جابداں روشناس کہ صحبت این طائفہ وخدمت آں گروہ چیست

ق ۲۵۲ (ب) حاصل اقوال جملہ بریں سہ نوع باز می گردد۔ قول اول آنک روح معنی است بمنزلہ ۔ ۔ ۔ کہ تن مردم بواسطۂ او زندہ می گردد وقا ۔ ۔ ۔ ادراکان وفعل بارادت این شود ۔ ۔ ۔ عرض باشد۔ قول دوم وآں قول بیشتر ۔ ۔ ۔ ومتکلمان اسلام است۔ کہ روح جسم لطیف ۔ ۔ ۔ درجسم کثیف کہ تن مردم است ۔ ۔ ۔ روغن درشیر دلیل بدیں آیات قرآن ۔ ۔ ۔ است صلی اللہ علیہ وسلم قول سوم وآں ۔ ۔ ۔ وبعضی متکلمان است کہ روح ۔ ۔ ۔ مجرد است۔ ازعوارض تن واو نہ در ۔ ۔ ۔ بروں ونہ پیوستہ بتن وجدا ۔ ۔ ۔ او بتن تعلق تدبیر است۔

ق ۲۵۲ ترجمہ :- روح چیزی است کہ برگزیدہ است اورا خدائے تعالیٰ بعلم خود و دیدہ ورنگ[1] دانندہ است براں ہیچ یکی را از مخلوقات خود روانیست کہ بیان کردن ازاں روبزیادہ ازموجود۔ ازبہر قول خدائے تعالیٰ می پرسند ترا ای محمدؐ از ماہیت روح۔ بگو بیان روح از کار پروردگار من است۔ بدین ؟

ق ۲۵۷ اصل دردوستی دل است دیگر ہمہ زحمت آب وگل است۔

ایضاً روزی مصطفی علیہ السلام بمردی بگذشت بروی سلام نکرد۔ آں مرد بیامد گفت یا رسول اللہ بمن بری گذشتی سلام ۔ ۔ ۔ در وجود آمد کہ از سعادت سلام ۔ ۔ ۔ گفت توقبہ ساختہ ای ۔ ۔ ۔ زیادت کند برو سلام کنند۔ چوں ای جوانمرد آنک در دار دنیا قبہ زیارت کند مستحق سلام مصطفی نباشد۔ آنکس کہ در قسطنطنیہ نہاد خود ۔ ۔ ۔ ہر لحظہ و لمحہ ہزار بتخانہ برآرد و ہزار صلیب از تماثیل حرص درو بنگارد۔ چہ گونہ مستوجب اکرام خدائے باشد۔ " فصول شیخ احمد غزالی"

ق ۲۵۷ (ب) ووقت آنست کہ بندہ را از (ماضی ومستقبل) بیروں بردیعنی بحکم وقت (قائم

---

[1] کذا فی الاصل۔

گردد واگر وقتش) سکون واجب کند ساکن شود۔ (واگر وقتش شکایت) واجب کند شکایت کند واگر (وقتش صبر واجب کند) صبر کند واگر وقتش جزاع واجب کند جزع کند) دیگر حاصل این تقریر آنست کہ (بندہ از جملہ تصرفات) واو صاف خویش فانی گردد (و مجری گردد مر تصاریف غیب) را واز وی دروی چیزی نماند۔ اما تاویل (آنکہ گفتہ اند الوقت سیف) قاطع آنست یعنی چنانکہ تیغ برندہ است وقت نیز بدان چہ حق بروی می راند غالب است بیخ ماضی ومستقبل می برد۔ واز ئیں جا است کہ بزرگے گفتہ است آنجا کہ منم نہ خوف است ونہ رجا۔ زیراک خوف ورجا تعلق بہ مستقبل وارد۔ آنک از مستقبل بیرون رفت اورا این از کجا بود۔ "معدن المعانی" [1]

ق ۲۵۷ (ب)	تا در لذت امید و بیم است	راحت نہ صراط مستقیم است
	تا ہر چہ بماندای معلق	مزدور خودی نہ بندۂ حق
ق ۲۵۸ (ب)	چند اری شادی از فضل یار	خیز باری ماتم ہجران بدار

ق ۲۵۹ ریاضت برائے تزکیۂ نفس است از اخلاق ضمیمہ وآں تکلیل طعام وکلام ومنام است وتزکیہ عبارت است از پاک کردن نفس از اخلاق ضمیمہ ومعنی ریاضت آنست کہ صفت مفرط غالب را بحدّ اعتدال آرد۔ وآں چہار صفت است کہ آں را امہات الاصول والاخلاق گویند۔ قوت عقل، قوت غضب، قوت شہوات، قوت اعلل، میان قوی ثلاثہ۔

ایضاً وقال بعض الحکماء الریاضة الاعراض عن الاعراض الشہوانیة وقال اہل اللغة الریاضة استبدل الحالة المذمومة بالحالة المحمودة مدباب النوم والتعبّد [2] عن صحبة القوم۔

ق ۲۵۹ (ب) اطوار الانسان کلّہا مذکور فی کتاب اللہ تعالیٰ فقال اللہ تعالیٰ ولقد خلقنا الانسان . . . والبدن ہو ہذ الجسم الکبیر . . . یاایتہا النفس المطمئنة والنفس جسمٌ لطیفٌ . . . الہواء فی اجزاء البدن کالزبد فی اللبن . . . واللوز د امّا القلب فقال کتب فی قلوبہم . . . داخل النفس والہواء . . . یعلم السرّ واخفیٰ والسرّ نور . . . النفس تعجز عن العمل . . . الذی ہمة

---

[1] معدن المعانی ص ۲۸۰ – ۲۸۱ [2] [التبعد]

مع النفس ... الروح والروح نور ... فی البدن انما ... وجود الروح فی النفس ... الله تعالیٰ ... بذالک. واما الروح الخفی فانهم یسمون خفی ... اخفیٰ بموافقة القران وانما سمی خفی لانه ابلغ من الروح والسرّ و القلب فی الاستتار والاختفاء عن الخواطر والفهوم وهو نوریٌ الطف من السرّ والروح هو اقرب الی عالم الحقیقة وهو کالحاجب، النفس فی الحضرة السمٰویة ... اذا زهد النفس والقلب والسرّ عن الحضرة یلتفت الیهم لاخفی بلمحة لطیفة فینبهٌ الکل لله تعالیٰ عقیب ذلک تنبه من الله بواسطة الاخفیٰ۔

ق۲۵۹(ب) فَاِنْ قِیْلَ مَامَعْنیٰ قَوْلِهِ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهٗ یقال ان الاشیاء تعرف بالامثلة المناسبة ... المضاهاة المذکورة لم یقدر الانسان علی الترقی من معرفة نفسه الی معرفة الخالق فاولی اِنَّ الله تعالیٰ جمع فی الآدمی ماهو مثال جملة العالم حتّٰی کانه نسخة مختصرة من العالم وکانه ربٌ فی عالمه متصرف لماعُرف العالم والتصرف والربوبیة والفعل والقدرة وسائرُ الصفات الالهیة فصارت النفس بمضاهاتها ... مرقاة الی معرفة خالق النفس ...

ق۲۶۰ یعنی تحقیق گذشت بر آدم علیہ السلام ہنگامے یعنی چہل سال از زمانہ

ق۲۶۰(ب) **ومردم جنگل عالم است**:۔ قطرہ نطفۂ انسانی نمودار جوہر اول است عناصر اربعہ نمودار طبائع اربعہ اند و ہفت اعضار اندرونی چوشش و دماغ و گردہ و جگر و سپرز و مرارہ و دل ... ہفت ... نمودار ہفت اقلیم است اقوائے ... ملایکہ ... انسانی نمودار فلک ثابتات است کہ آں کرسی ... فلک الافلاک است و آں عرش عالم کبیر است اعضا ... ندارند نمودار معادند چوں ظاہر شد خواند۔

... ذات الروح انہ قائم فلیس بعرض ولاجسم ولاجوہر متحیز ولا یحل المکان والجہة ولاہو متصل بالبدن والعالم والمنفصل ولاہو داخل بالاجسام فی العالم والبدن ولاہو خارج وہذا کلہ صفات ذات اللہ واما الصفات فقد خلق حیا عالما قادرا سمیعا بصیرا متکلما واللہ تعالیٰ کذلک

واما الافعال فهذا فعل الآدمی ارادة یظهر اثرہ اولاً فی القلب فیسری منہ اثرہ بواسطہ الروح الحیوان الذی ہو بخار لطیف فی . . . القلب الی الدماغ ثم یسری منہ اثر الی الاعصاب الخارجہ من الدماغ ومن الاعصاب الی الاوتار والدماطات المتعلقۃ بالفعل . . . بہ الادنا فیتحرک بہ الاصابع فیحرک الاصابع القلم و بالقلم المداد . . . و تحدث منہ صورۃ ما یرید کیفیۃ علی وجود القرطاس علی . . . التخیل فانہ عالم یتصور فی خیالہ صورۃ المکتوب اولاً ثم احداثہ علی البیاض ثانیاً ومن استقرا . . . الی الارض بواسطۃ تحریک السموات والکواکب و ذلک . . . فی تحریک السموات، اعلم . . . فی الادمی . . . والکشف . . . التصرف . . . والاعصاب والاعضار کالسموات والقدرۃ فی الاصبع کالطبیعۃ المسخرۃ المذکورۃ فی الاجسام والمداد . . . التی ہی امہات المرکبات فی قبول الجمع والترکیب والتفرقہ وخزانۃ التخیّل کاللوح المحفوظ فہما اطلع بالحقیقۃ علی ہذہ الموازنۃ عرف معنی قولہ ان اللہ خلق آدم علی صورتہ ای الصورۃ المعنویۃ کما ذکرنا لا الصورۃ المحسوسۃ . . . بیت :-

ہرچہ در توحید مطلق آمدہ است　　آں ہمہ در تو محقق آمدہ است

ق ۲۶۳(ب) **اَفرأیتَ من اتخذ الٰہہ ھواہ** :- ایں آیت را دو تاویل است یک تاویل من اتخذ الٰہہ بہواہ والثانی الٰہہ ہواہ اما تاویل اول کافر معبود خود بہوائے خود گیرد یعنی بت را می پرستد مدتے بتے دیگر بیند از وے دنیکوتر، ایں را بگذارد آں نیکوتر پرستیدن گیرد (کذلک) الثالث والرابع، و تاویل دوم چہ بینی یا محمد آں کافر را کہ بگرفت ہوائے خود را بخدائی (و کس) ہوا پرستیدہ است، لیکن معنی آنست کہ ہرچہ ہوا فرمایدش ہماں کند و ایں چنانست کہ خدائے گفت عزوجل اتخذ وا احبارہم ورہبانہم اربابا من دون اللہ۔ "زاہدی"

ایضاً　(ترجمہ) اے دیدی تو کس را کہ گرفتہ است معبود خود ہوائے خود۔

ایضاً　(ترجمہ) اے چیست بیوندگی، گفت ترک کردن سواری بر ہوا۔

ق ۲۶۴(ب) اصل الشر متابعۃ الہوی/ والخیر کلہ فی مخالفۃ (الہوا)/ اذا طلبتک النفس یوما بشہوۃ وکان الیہا . . ./ فدعہا وخالف ما ہویت فانما/ ہواک عدو . . . "مدارک"

ق ۲۶۶(ب) خواجہ حدادؒ گفت رحمہ اللہ کہ رایضان بر دو گرنہ اند۔ یکے کسب آموزد، دوم نفس

در ریاضت کسب را گفته اند صد مسئله باید در ریاضت نفس را هزار مسئله باید با این همه بپا پنج ده مسئله باز آورده ام و آں آنست که بهم گرسنگی نان نخورد۔ و به همه آزاری خشم نه گیرد و بهم خشمی جنگ بنیاد نکند و به هر بیمی و امیدی به کسب باشد بحق گفتن باز ندارد و به هر غمی نه خندد و به هر دردی نه نالد۔ و به هر محنتی و مصیبتی جزع نکند و به هر نعمتی نه نازد۔ و انبارگی بکند۔ و بقول هر کسی غره نشود۔ و طعام هر کسی نه خورد . . . سخن نگوید . . . فراخ نکند و هر چه ستوده و پسندیدهٔ خدائے و خلق باشد تن . . کند و از ناستوده و ناپسندیده دور دارد هر کرا این خصلتها بجائے آرد آں کس . . . نفس باشد ھ ھ

ق۲۶۶ بیت :-

برهمن را بت اندر خانه باشد — من بترز دیم کہ . . . دل بدکیش می باشد

لے برادر از شر نفس که سر همه بتانست — چه . . خواست نفس کافر آنست

که مر خداوند را . . . دعوئ خداوندی بود در مطلوب خود نه بینی . . . از خلق طلب کرده است که همه ثنا بر شے گویند . . . او را کنند و همه فرمان او کنند و از . . . او را صفت کنند بعطاء و کرم و همه را رغبت و همه را خوف از و بود نفس کافر این جمله از . . . تا او را کنند این جمله صفات خداوند است که نفس . . . دعوئ می کند و از همه خلق آں می طلبد پس این . . . بود خداوندیت ھ ھ ھ

ایضاً ودشمن ترین کافر این نفس تست و بیشترے بتاں تعبیت نهاد این شخص تواند عبادت لات و عزیٰ بنسبت با خدمت نفس تو عین توحید است جائے که نفس کمین آفت خود برکشاید لات و عزیٰ اینجا کجا پدید آید در طینت تو بت خانه برافراشته است و صد هزار تصاویر حرص و تماثیل هوا و حقد و اصنام جاه و کبر درو نگاشته است تا نخست این بتکده ویران نکنی نگر تا آهنگ دیگران نکنی کوه کوه . . . کناره انداختی و ذره ذره بر دیگران انکار می کنی . . . انکار تو در حق او تازیانهٔ عبرت تست در حق تو شمشیر قطعیت . . . "فصول شیخ احمد غزالی"۔

ق۲۶۷ آنچه خدمت شیخ احمد غزالی قدس الله سره العزیز . . . طلبسیات . . . از ایشان

طلبیات بیاید و آفات بکسی نہ رسد پس از روئے حال بحکم اعتبار نہ بحکم اعتقاد نعوذ باللہ منہا ہمچنین آید کہ آں بزرگ فرمودہ است این نکتہ نگاہ دارند تا غلط نخورند کہ متعلمان خشک را اینجا غوغا است کہ این لقمہ نہ تا اندازہ حوصلۂ ایشان است۔

ق ۲۶۷ اگرچہ حجابہا چہار است خلق و دنیا و شیطان و نفس اما از روئے تحقیق اصل دریں باب نفس است زیرا کہ اختلاط بر با خلق ہم برائے نفس است۔ و مشغول شدند بکار دنیا ہم برائے نفس است۔ پس معلوم شد کہ اصل دریں باب نفس است و از ینجا است کہ النفس وہی الصنم الاکبر پس ہر کہ بیزاری از نفس کرد از اں ہمہ رست (اختصار از معدن المعانی ۲۰۵)

ایضاً نفس بنزدیک محققاں عینی است قالب یا صفتی است مر قالب را۔۔۔ شیخ الاسلام والمسلمین قدس اللہ سرہٗ فرمود کہ این مرکب است و آلۂ مر طالب۔۔۔ قالب است ذکر او دریں محل اللہ اعلم۔۔۔ تواند بود کہ بر ریاضت قالب نفس۔۔۔ و بقوت او قوی می گردد۔ و بہ ضعف او ضعیف پس گوئی ریاضت ریاضت نفس است و دیگر۔۔۔ حال است و قلب محل پس ذکر محل وارادت۔۔۔ باشد اللہ اعلم نحو قولہ تعالیٰ فالیدع نادیہ۔۔۔ اہل نادیہ فان ان النادیۃ۔۔۔ باسم آلہٗ نحو وجعل لی لسان صدق فی الاخرین ای ذکراً احسناً سمیۃ الذکر بآلتہ وھو اللسان۔

ق ۲۶۹ (ب) جواں مرد۔۔۔ باحتمال آفت زہر خوار۔۔۔ باجتہاد بحق کے رسد کار تو در راہ۔۔۔ است یکی صوری و یکی حقیقی کار ظاہر۔۔۔ شریعت را بقدم موافقت۔۔۔ کار باطن آں است کہ میدان آں و عمیت۔۔۔ فراغت بسیری تا بجدائے رسی۔ آں روضہ را کہ در و تخم محبت کشتند۔۔۔ باب محنت بشر شتن تا ہر محنت۔۔۔ و ہر دون ہمتی در کوئے عشق۔۔۔ بر ہر درخت کہ گلی بشگافد ہزار خار۔۔۔ بہ پیراہن او بر ویاند تا کہ ہر دست۔۔۔ برد نخست شربت آفت خار بخورد۔ "فصول"

ق ۲۷۰ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم این دعا کردے۔ اللھم انی اعوذ بک من جھد البلاء ومن درک الشقاء ومن سماتۃ الاعداء جھد بلا خویشتن دیدن است بر افعال خویش اعتماد کردند از بہر آنکہ چوں خویشتن نہ بیند و بر افعال خویش اعتماد نہ کند افعال

له معدن میں نہیں۔

او باخلاص گردد و عجب از افعال وی برخیزد آں افعال مقبول گردد آں جهد نعمت

گردد یا زچوں خویشتن بیند و برافعال اعتماد و عجب آرد افعال مردود گردد آں جهد بلا و

محنت گردد۔ چنانک ابلیس را گشت در که شقاءں بود که او را بافعال وی بجائے مانند فضل

بادی کار نه بنند ہلاک شود و بدبخت گردد نه بینی که ہیچ فعل از فعل پیغامبر خالص تر نبود

و با آں گفت لن یدخل احد بفعله قیل ولا انت قال ولا انا درست شد که نجات بندہ

از فضل است نه از فعل چوں او را بفعل او گذاشتن بدبخت گشت و باز شادی دشمنان

است چوں او را بفعل او گذاشتن بدبخت گشت دشمن شاد گشت۔

ق ۲۷۰(ب) شیخ احمد قدس اللہ روحه در فصول آورده است تا ترا از تو در نه ربایند برق جمال

ایں حدیث راوات نه نمایند معیاد ایں سخن از گل بردار۔ در وقت بہار دو گل پدید آید

گل سرخ و گل زرد۔ اول گل زرد باشد چوں او به رسد گل سرخ از پس او در آید۔

گل زرد مر گل سرخ را بزبان حال خطاب کند که زاد بشتاب تا بہار رسید تو از رنگ

رخسارہ معشوق روایت می کنی و من از رنگ رخسارہ عاشق حکایت کنم۔ گل

سرخ با او گوید که از تعجیل ما تقصیری نیست و لیکن سنت ما چناں رانده اند که تا تو از

ولات بیروں نه شوی ما در نیایم۔ ہم چنین جلال و جمال مقصود تا تو می گوید یا تو انم

کہ ترا در . . . شہود لقای خود ندانیم و لیکن مشیت تقدیر چناں رفته است که تا دوری

ولایت نفس بسر نیاید۔ عہد عنایت حق در نیاید۔

ق ۲۷۳(ب) مثنویات :- ای غرہ . . . .

گفتند به زبان . . . .

توحید نه کار . . . .

قلندری و خراباتی سہ

حسین از در ہمت . . . .

ق ۲۷۴ خواجه ابویزید فرمود سه گروه را به سبب حجاب سخت تر است۔ یکی زاہد را جہد دوم

عالم را علم سیوم عابد را عبادت که ایں ہر سه قوم در فعل خود خود بیں باشند و گرد ہی در پیشانی

بندند کہ خلق دیگر چہ حالت است کہ کار ما داریم . . . یعنی بالنظر الیہ زیرا کہ نظر بر صفات محمودات نیز حجاب است مرید را چنانکہ از صفات مذمومات پاک باید از صفات محمودات نیز پاک باید شد۔ "معدن المعانی"

ق ۲۷۴ این زہد تو بار نامۂ تست زنار تن تو جامۂ تست

ایضاً خواجہ بایزید گفت رضی اللہ عنہ سخن من نا . . . مگوئید، یکے عالم، دوم زاہد، سوم عابد، عام . . . اگر ایں سخن راست بودے نادر کتاب خود بیافتے، عابد یں خود محال است کہ عابد مائیم . . . و ہیچ بنا فیتم، زاہد گوید اگر بودے ما را بودے و این ہر سہ قوم در ہستی خود بماندہ اند و این دولت نیافتند کہ فرمان اینست کہ دع نفسک . . . طلب حق تعالیٰ کارے عظیم است و آں بترک دنیا و آخرت و آں خود میسر شود۔

ق ۲۷۶ شیخ احمد غزالی فرمودہ است. معرفت ثمرۂ علم است و آشنائی ثمرۂ صحبت۔

ایضاً فان قیل ای معرفۃ اقویٰ . . . المعرفۃ الشہودیۃ قال . . . الانطاکی الشتہی ان لا . . . اعرفہ معرفۃ العارفین . . . لا معرفۃ التصدیق . . . "رسالہ مکیہ"

ق ۲۷۷ حسن بصری روزی بگورستان گزر کرد. زنی را دید جامۂ دیباج پوشیدہ خود را بیاراستہ و بر سر گور زار زاری گریست. گفتم ای زن در گورستان جامۂ دیباج نہ صواب است. اینجا . . . گاہ است نہ جائے ساز گاہ. زن گفت ای شیخ این مردہ شوہر من است. مرا بدیں جامۂ دیباج دوست داشتی. بزیارت او آمدم تا مگر روان او شاد شود. حسن بصری آہی بزد و از پای بیفتاد با خود گفت کہ ای ناکس از زنی کم آمدی ہرگز بیش آمدہ بالباسی کہ آں لباس را دوست داشت (فصول)

ق ۲۷۹ ترجمہ :- ہر آئینہ گمان نہ کنید شما آں کساں را کہ کشتہ شدہ اند در راہ خدائے تعالیٰ مردگان بلکہ زندگانند نزدیک پروردگار خویش۔ تم

ایضاً بہ مراد ایں چہار تکبیر آں است کہ خود را مردہ انگاری کہ چہار تکبیر بر مردہ گویند چنانکہ از بزرگی منقول است کہ گفتہ است اگر کسی را بینی کہ علم را و اہل علم را دوست می دارد او را نکو دار و اگر نہ چہار تکبیر بر وکن و او را مردہ انگار۔

ق۲۷۹ ترجمہ :۔ اگر می دیدی تو بر ایشان روی می گردانیدی تو از ایشان از روی گریختن
وہر اینہ پر کردہ می شدی تو از روی ترس . . .

ق۲۸۱ زیراک جمیع ایشان طالب خود اند جز آدمی کہ او طالب نیستی خود است۔

ایضاً ترجمہ :۔ بہ بینی تو ایشان را کہ بہ بینند بسوی تو وحال اینست کہ ایشان نمی بینند ھ

ق۲۸۱(ب) وبعضی از جنس کسی اند کہ آفریدیم ما ایشان را۔ گروہی کہ راہ راست نمایند

ایضاً ترجمہ :۔ یاران من ہم چو ستارہ گان اند بہر کدام ایشان کہ پیروی کنید شما راہ راست
بیابید شما۔ ھ

ق۲۸۲(ب) مثنویات :۔ بہ بیں تا ایں چہ کاری مشکل افتاد کہ خواہد آفتاب از ذرہ فریاد
یقین می داں کہ شیران شکاری دریں رہ خواستند از مور یاری

ق۲۸۷ گناہ من بزرگ است و نہ بخشد گناہ را کہ بزرگ است مگر خدائے بزرگ است یا
بارخدائے بگرداں ما را از آزادگان خویش و فروگذاشتگان خویش و آزادگان خویش
از آتش۔

ق۲۸۹ قسم ای بحق ثم حق حذف عنہ الباء فانتصب کما قولہ تعالیٰ قال فالحق ای بالحق اوانتصب
علی المصدر ای حقیقت حقاً والتکرار للتحقید۔

ق۲۹۳ نماز ودعا در روز آدینہ برائے دفع درویشی وحصول . . . ویافتن خلعہا دینی ودنیاوی
باسناد نماز بریں صفت نماز چاشت چہار رکعت بیک سلام برائے نیت سعادت
دارین بگذارد۔ برین طریق در ہر رکعت فاتحہ یک بار و آیۃ الکرسی دہ بار و قل یا ایہا
الکافرون دہ بار و قل ہو اللہ احد دہ بار و قل اعوذ برب الفلق دہ بار و قول اعوذ
برب الناس دہ بار چوں از نماز فارغ شود ہفتاد بار استغفار گوید و سبحان اللہ والحمد للہ
ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر ولاحول ولا قوۃ الا باللہ العظیم ہر کہ ایں نماز بگذارد ہرگز بدبخت
نہ شود و درویش نہ گردد۔

ق۳۰۳ ملامتی بدیں معنی باشد کہ نام وننگ . . . ورد وقبول خلق نزدیک او یکساں باشد
بدوستی ودشمنی خلق فربہ ولاغر نہ شود وایں اضداد یکرنگ شمرد باہمہ خلق خدائے در صلح

باشد و با نفس خود بجنگ چنانکه بے شرع کند و پندارد کہ ملامت است . حاشا و کلا آں راہ شیطان است و دلالت ضلالت او ست و اہل عبادت را .

ق ۳۰۴ این معنی در دل باشد کہ آں دل سادہ بود از محبت چیز ہائے دیگر و اگر نہ بود بہر چہ دل دی بداں مائل بستہ است ہم براں جانب مائل کند و شوق آں چیز است پیدا آید .

ق ۳۰۴ (ب) التسابیح والتحامید ذکر فی حکم ظاہر الشریعۃ وسماع الصوفیۃ من حیث المعنی و المفہوم ذکر فی حکم باطن الشریعۃ لانہ یفضی الی تذکار جلال اللہ وجمالہ سبحانہ وتعالیٰ وماذکرہ الشیخ المکی رحمۃ اللہ علیہ ان السماع ذکر من الاذکار . . .

ق ۳۰۵ ارتداد : باز گشتن از دین اسلام یعنی مرتد شدن .

ق ۳۰۵ (ب) ترجمہ :- ای زیارت نکرده مارا در خواب مگر خیال شما .

ق ۳۰۶ ترجمہ :- بیا کی یادی کیتم پرور دگار آسمان را بدرستی عاشقان ہر آینہ در . . .

ق ۳۰۸ (ب) روایت کردہ شدہ است کہ داود پیغامبر علیہ السلام . . . استقبال سکینہ کرد . . . در رقص . . . سکینہ . . . عصا ، موسیٰ و جامۂ او و چیزے . . . نعلین مہتر موسیٰ و دستار مہتر ہارون . . . و دیگے از حرم ایشان ، پس گفت اُتو رقص . . . تو پیغامبری ، پس گفت داؤد علیہ السلام . . . مر آں زن اُتو حکم می کنی بر دل من . . . فعل پیغامبر علیہ السلام بنفسہ حجتے است ، منکران را مجبور گرداند ، بریں کہ او . . . دیہ حجت بر حجت گر دد ، پس . . . انکار از رقص دست نیاید و دیگر روا . . . علی ابی طالب رضی اللہ عنہ کہ او . . . امیدیم ما بر پیغامبر علیہ السلام من . . . زید پس گفت پیغامبر علیہ السلام مر . . . مانند گشتہ تو خلق مرا و خلق مرا یعنی تو . . . ہم بہ صورت و ہم بصفت پس رقص . . . او بدیں شادی و گفت مر زید را تو برادر من و یاری دہ منی پس رقص کرد او ، پس گفت را . . . از منی و من از تو ام یعنی من تو یکیم . . . قرب قرابتی پس رقص . . . من خدمت شیخ . . . شیخ ضیاء الحق والدین . . . (ابو) نجیب سہروردی در کتاب آداب المریدین . ہم فعل پیغامبرے از پیغامبران و ہم فعل صحابہ رضی اللہ عنہم آورد تا منکران بدانند کہ . . . انکار است از فعل پیغامبر و از فعل صحابہ و نسبت کردن ایشاں خلاف شرع "شرح آداب"

ق ۲۰۹ (ب) ترجمہ :- تحقیق گزیدہ است مار محبت جگر مرا بس منیست طبیب مرا و را ونہ افسوں ، ... مگر دوستے آنکہ شیفتہ شدم من باد پس نزدیک او افسون منست و ... زہر من است۔

ایضاً ... ز سماع خفتہ بیدار شود — وز مست بود فتادہ ہشیار شود

... حدیث مردۂ دیرینہ — زندہ شود ... و در کار شود

ق ۲۱۱ باسے نزدیک ہمہ عقلا حرام است. مگر وجدے پدید آید و آں بر سہ گونہ است، یکے جائے صدق است، یکے جائے کذب است، و یکے مختلط است، آنجا کہ صدق است یک لحظہ باشد، و آنجا کہ کذب است روزگارے دراز باشد و از انجا حدیث ہیچ نیاید و آنجا کہ مختلط است، اول صدق باشد باقی رعونت نفس، از کلمات شیخ ابوالقاسم القریشی

ق ۲۱۳ (ب) در نسخہ بزرگے آوردہ است اگر کسی در حال سماع آب خورد او را ... کنند تا بار دیگر نخورند، زیراکہ آب شرب نفس است و سماع شرب روح، در حال شرب روح محال است کہ شرب نفس ...

ق ۲۱۷ آنکہ بزرگے فرمودہ است " السلامة فی الوحدة " سلامت در تنہائی است، زیں تنہائی آں خواستہ است کہ ... بود در وحدت و وحدت آں بود کہ خیال غیر در و نگنجد، تا بسلامت نبرد، اگر تنہا ... بصورت گیری درست بنود، الشیطان مع الواحد وہو عن الاثنین ابعد، حدیث است " علیک بقلبک " بر تو باد بدل تو، یعنی بر تو ... تا غیرے در وراہ نیابد، اشارت بدیں تنہائی است ،

ق ۲۱۸ (ب) مخدوم پرسیدہ شد اخلاص جہلہ چگونہ بود فرمودند سلمہ اللہ تعالیٰ، اخلاص وقتے شود کہ جملہ چیز جز باری تعالیٰ ترک آرد از زن و فرزند و طمع بغیر باید کہ دل او فارغ. بحق باشد انکار جہلہ بر سبیل اخلاص کلی آید و او مستحق علم من لانی شود، دعاگوے عرض داشت کرد اگر کسے اہل بیت و فرزندان دارد و ایشاں را آں مقدار خرچ است کہ پیوستہ محتاج شوہر نہ گردند آں زماں اخلاص بیاید، مخدوم فرمودند اخلاص کلی نہ باید، زیراکہ متعلق ہست خاطر او ازیں جنسیت این کہ او زن دارد ... دارد، اما تحقیق شود او را بدیں جہلہ یعنی ...

کراں را در کار حق . . . باشد، او را . . . در حق امید رحمت از خداوند تعالیٰ بعد . . .
عرضداشت کرد چوں بوجود زن و فرزند او را اخلاص بناشد مستحق اسرار باری تعالیٰ نشود،
پس آدم پیغامبر باوجود زن مستحق اسرار شدند، فرمودند قیاس غیر انبیا بر انبیا نتواں کردن،
زیراکہ ایشاں را قوت غالب آید، ایشاں را اہتمام دنیا حجاب نتواند بود زن تنہا چگونہ
حجاب شود، فرمودند کہ پیغامبراں را در زمان واحد ایں چنیں قوت باشد کہ دل بخدائے
باشند و با آدمیاں نیز، ہم دراں زمانہ واحد مشغول باشند. پس ہر دو طرف ہشیار باشند
ہم جانب خداوند، ہم جانب خلق. بخلاف آدمیان دیگر کہ ایشاں در زمان واحد ہم بخلق
و ہم بحق، ایں محال است۔ م م

ق ۳۱۹ یعنی چوں عطسہ آمد آدم علیہ السلام را گفت الحمد للہ، مخدوم فرمودند ایں کہ آدم پیغامبر
علیہ السلام بعد عطسہ الحمد گفت زیراکہ بعد تخمیر گل آدم عم چوں جان در آوردند، جان ظلمت
در نفس آدم علیہ السلام دید بترسید، بروں می خواست کہ بیاید، چوں بعد عطسہ جان
باقی ماند آدم علیہ السلام ثنا گفت . . . دیگراں کہ عطسہ می کنند ایشان الحمد می گویند
باعتبار آنکہ در حالت مرض عطسہ نیاید بلکہ در حالت صحت آید بہ اعتبار صحت
الحمد می گویند۔

ایضاً قولہ یعنی بدارد بانکہ دراں . . . وے آمیختہ بچیزے دیگر نباشد . . . ایں کہ می بینی
مردماں چہلہ . . . اخلاص در حالت چہلہ اعتقاد آمیختہ بچیزے دیگر . . . شود پس اگر
دہ چہلہ بدارند ہم چیزے . . . اما اگر بشرط اخلاص بدارند، پس مستحق . . . شوند، فرمودند
در آنچ حق سبحانہ . . . را لیان طایف و مکہ یا فرید و ایشاں . . . افتادہ بودند، میاں طائف
و مکہ حق سبحانہ . . . یگاں روز حجاب در قالب آدم در آورد، . . . حجاب در تن او کرد
تا روح معتقد تن شود پس اگر مریدے چہلہ اخلاص بدارد ہر . . . یگاں بردہ حق سبحانہ
تعالیٰ از و بردارد، چہلم روز ہر دو جہاں مکشوف او شود، عرش و کرسی و بہشت
و دوزخ . . . زیراکہ وعدہ نبی دروغ نشود وہو قولہ من اخلص للہ الی آخرہ، فرمودند
استغفار بخداوند عزوجل بریں طریق گویند استغفر اللہ فاما استغفار نیز بگوید کہ من لیکو نہ کردم

این کار را یعنی بے رضایی است ومعنی الاستغفار وهو الطلب . . . خداوند ا گناه مرا بپوش

این رباعی مخدوم جہاں فرمودند۔ بنویس خارج مکتوب است. رباعی :۔

چوں سر ازل طینت ابدال شود — از جملۂ قیل وقال پامال شود

هم خواجه عقل را جگر خوں گردد — هم مفتی شرع را زباں لال شود

ق ۲۲۳ (ب) طبع . . . بشر آنست که مرگ را کراہیت دارد، اما در تصفیه درجات ایشاں متفاوت

است، بعضے را روح چناں صفی . . . باشد بحکم استعداد قبول جبلی که ہیچ بقیه از طبع اصلی

ایشاں باقی نماند و ایشاں آں طائفه اند که مرگ را آرزو برند و ہم چشم داشت آں کردند،

چنانک از مصطفےٰ صلی اللہ علیه وسلم منقول است که می گفت وھن عظمی ورق جلدی واشتد شوقی

الی لقاء ربی و ہم چنیں یوسف صدیق علیه السلام که گفته توفنی مسلما والحقنی بالصالحین و از صحابه

عبداللہ بن رواحه و جماعتے که بشادی تمام . . . رفتند ہم از ایشاں بودند . . . اگرچه روح

مصفےٰ گشته است اما . . . باقی ماند آں جماعت که . . . .

ایضاً ایشاں بنود و تکلیف ہر یک . . . وسع اوست ثابت ترے . . . وسع اوست

تابیشترے . . . کمال الدین ایں تصفیه مصطفےٰ صلی اللہ علیه وسلم گفته اند . . . . حم

ق ۲۲۴ (۱) لنحفة بسکون الحاء وفتحها (۱) ما المنحفة بر الرجل من البر والطوع

ق ۲۲۶ . . . مسلماناں ابو حنیفه کوفی . . . اکثر ما یسلب الایمان عند النزع، یعنی بیشتر . . . که بوقت

مرگ ایمان سلب می شود، . . . را روشن شود، که بے ایمان رود، . . . باشد که برخلاف

دین اعتقاد کرده باشد که موجب کفر بود اگرچه کلمه شہادت بحکم جریان عادت گوید مسلمان

نشود، تا از آں اعتقاد فاسد رجوع کند، وچوں ہنگام نزع شود روشنش گردد، که بے ایمان

می رود و دین را در کتب . . . علامت گفته است که . . . رود یکے آنک غط . . .

یعنی آواز کند بوقت مردن . . . خفه شده، و دوم آنک . . . یعنی کف در . . . او

. . . انک خمد لونه یعنی رنگ . . . نماند خاکستر شود و سه . . . شده مسلمان با ایمان

رود . . . عرق جبینه در پیشانی او . . . پیدا شود دوم . . . وقت مردن، سوم

. . . سوراخ بینی او فراخ . . . اللہ تعالیٰ .

ق ۳۲۶ (ب) این زیادت خوف در حالت . . . رنجوری وضعف . . . عقیدتے کہ آں لنکاہد...

ق ۳۲۹ خود را زندہ کنم یعنی ایمان آرم لان الایمان حیوٰۃ ۔ ھم

این نیست مر ترا از جنس کار چیرای

بدرستی خدائے تعالیٰ نیامرزد شرک و بیامرزد چیزے کہ درائے آں شرک

است ہر کے بخواہد ۔

آنانک نمی خوانند با خدو نمی کشند ذات . . . خدائے تعالیٰ . . .

مگر کسے کہ توبہ کند و ایمان آرد و عمل صالح کند ۔

ق ۳۲۹ (ب) بگوائے بندگان من بندگانے آنک اسراف کردہ اند بر ذات خود و فا امید نشوند از رحمت

خدائے ، بدرستی کہ خدائے تعالیٰ بیامرزد گناہاں را ھمہ بدرستی کہ آں خدائے آمرزندہ

است . . . . ھم

ق ۳۳۰ حکایت ، اصمعی می گوید در راہ کنیز کے . . . چوں بمقصد رسیدیم او را دیدیم . . . گرفتہ

می گفت خدا وندا اصمعی را . . . گفتم مر ترا بر نجا بندہ ام تو مرا چگونہ . . . گفت اے

خواجہ کار مناسب حال خویش . . .

ایضاً ہر گناہی . . .

اشعار بر حاشیہ

مکتوبات صدی

ص ۲۱	خشم و شہوت بزیر پائے در آر	تا مگر آدمی شوی یک بار
ص ۳۸ **مثنویات:-**	در شیب و فراز آں مقامات	صد گم شدہ یابی از کرامات
	آنکس کہ بروے آب می رفت	دانست کہ ناصواب می رفت
	آنکو کہ ہوا پرید بنشست	جز باد ہوا نہ یافت در دست
	در آتش اگر یکے وطن ساخت	او ہم بہ مراد خویشتن ساخت
	ہریک بہ حجاب وایہ ماندہ	در ظلمت خود چو سایہ ماندہ
	در ماندہ بکار سازی خویش	مغرور خیال بازی خویش
	ہریک پس پردہ در شماری	مشغول شدہ بہ ہیچ کاری
ص ۳۸ ب	عشق از بخت تیرہ در کار است	جلوۂ شمع در شب تار است
ص ۴۸	. . . .	. . . . ہد دلیل آں راہے
	چوں من و ہزار عاشق اندر ماہے	می کشتہ شود کہ بر نہ آید آہے
ص ۵۱ ب	چوں نیستیٔ تو شد محقق	خیزد ہمہ نعرۂ انا الحق
ص ۵۲	کار دین صنعت و عبارت نیست	جز خرابی در و عمارت نیست
ص ۵۳ ب	مار سیہ درباں در گردست آں شیریں بسر	عاشقاں در شور و شر چوں بگذرد ایں باب را
ایضاً	معشوق مرا گفت نشیں بر در من	مگذار در وں سر کہ ندارد سر من
ق ۶۶ ب	حق بہ شباں تاج نبوت دہد	ورنہ نبوت چہ شناسد شباں
ق ۷۹	یا برو ہمچوں زناں رنگی و بوی پیش گیر	یا نہ چوں مرداں در آو گوی در میداں فگن
	ہزار بار بہ شویم زباں ز مشک و گلاب	ہنوز نام تو گفتن کمال بے ادبی است

ق ۱۹۱ (ب)   از لب شیرین دهان (کذا) شیر اندام   تفاوتی نکند گرد عاست یاد شنام

ایضاً   ره بر تو اگر چه باد بود   رسد اینجا که باد باد بود

ایضاً   چون وصال را بدید آمد حالہ (کذا)   سرد شد گفت گون دلالہ

ق ۹۸   ای پسر کار عشق بازی نیست   زانکه این ره رہ مجازی نیست

ق ۱۰۰ (ب)   تا تو باشی نیک و بد اینجا بود   چون تو گم گشتی ہمہ سودا بود

ق ۱۰۴   فرستادیم آد . . . . برصحرا نہادیم

ق ۱۰۵   تخشی در سخاوة (کذا) شود ہمہ چیز   کیست کو این سخن بیان نکند

تا توانی بده بکس چیزی   ہیچ کس در سخا زیان نکند

ق ۱۰۷   رباعی:-   در بتکدہ اگر خیال معشوقہ ماست   رفتن لبطواف کعبہ از عقل خطاست

گر کعبہ از و بوی ندارد کنش است   با بوی وصال او کنش کعبہ ماست

ق ۱۰۹ (ب)   من چہ شائستہ آنم کہ ترا خوانم و دانم   مگرم ہم تو ببخشی کہ سزاوار تو باشم

ق ۱۱۸ (ب)   فرداکہ صادقانرا از صدق . . .   پیر و مرید بینی اندر . . .

ق ۱۲۵   در دو ئی داں عقل را بیچا بیچ   چشم ایمان دوئی نہ بیند ہیچ

ق ۱۴۹   از آں من بندہ گستاخی نمودم   کہ لطف تو مرا گستاخ کردست

ق ۱۶۹ (ب)   بردہ رختہا، دو جہانی (کذا)   از رہ کفر در مسلمانی

(متن میں "بردم رخت بقائے ایمانی")

ق ۱۵۶   ما ز تو محروم ترا جرم نیست   این ہمہ از بخت پریشان ماست

ق ۱۶۰   صد جہان علم با معنی بہم   دوزخ آرد یار بادنیا بہم

ق ۱۷۴   مثنویات:-   علم نر آمدہ و عمل مادہ   دین و دولت بدو شد آمادہ

ق ۱۷۴ (ب)   کار بے علم بار و بر ندھد   تخم بے مغز ہم ثمر ندھد

ق ۱۷۹ (ب)   مثنویات:-   از تن بہ حریم نفس مشتاب   . . . . بہ خویش . . . .

از نفس بہ دل و از دل بہ جان رو   منزل چہ طلب کنی دو . . .

زین جان بہ جہان آشنائی   و آنگہ بہ حریم کبریائی

ق ۹،۱(ب) **مثنویات:۔** پروانہ چوں نور ذات یابد		اثبات دو ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔
	فرشِ ملکوت در نوردد	بس در جبروت ۔ ۔ ۔ گردد
	چوں نیستی تو شود محقق	خیزد ہمہ نعرۂ انا الحق
	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ نہایت طریقت	ایں است خلاصۂ حقیقت
ق ۱۹۰	آنچ نزد تو بیش ازاں رہ نیست	غایت وہم توست ۔ ۔ ۔ نیست
ق ۱۹۱(ب)	بسیار خواستم کہ نہم سر بر آستانت	من خواستم ولے چہ کنم چوں خدا نخواست
	تدبیر کند بندہ و تقدیر نداند	تدبیر بہ تقدیر خداوند چہ ماند
ق ۱۹۲ **مثنویات:۔**	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ از پے شہرت زمانہ	غسل زدہ بہر ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔
	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ قطرہ آب دیدہ	چوں ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔
	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔
	۔ ۔ ۔ ۔ مجرد از صفت شو	در بحر محیط مر (فنا شو) ۔ ۔ ۔
	از غیر خدا چوں غسل کردی	خود بار دگر نجس ۔ ۔ ۔ ۔
ق ۲۰۴	پیش تو ایں سنگ ریزہ ساکت	پیش ما حقا فصیح و ناطق
ق ۲۲۲(ب)	لعمی الالہ و انت تظہر حبہ	ھذا العمر کے فی $\frac{\text{الفعال}}{\text{الخصال}}$ بدیع
ق ۲۲۳(ب)	عاشقاں را بجنب ملکوت	نبود جز جمال یزداں قوت
ایضاً	درد و زخم از زلف در ۔ ۔ ۔ آید	از خال بہشتیاں ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔
	در بے تو بہ صحرا بہشتم خوانند	صحرائے بہشت بر دلم تنگ آید
ق ۲۲۴(ب)	گر سلسلۂ زلفش بر دوزخیاں بندند	در بیخ نماز خود دوزخ بہ دعا خواہم
ایضاً	خانۂ نفس است خلد پر ہوس	خانۂ دل مقعد صدق است و بس
ایضاً	ہر کہ جز جاناں بہ چیزی زندہ شد	گر ہمہ آدم بود افگندہ شود
ق ۲۳۶(ب)	خراباتی شدند مستانہ جام	نمی دانم حلال از حرام
ایضاً	نیست را کعبہ و کنشت یکے ست	سایہ را دوزخ و بہشت یکے ست
ایضاً	ظلم و عدل و خوب و زشت کو دین	۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔

ق ۲۵۷(ب)	تا در نظرت امید و بیم است	رایت نه صراط مستقیم است
	تا ہر چہ بماندهٔ معلق	مزدور خودی نه بنده حق
ق ۲۵۸(ب)	چون نداری شادی از فضل یار	خیز بارے ماتم ہجران بدار
ق ۲۶۰(ب)	ہر چہ در توحید مطلق / معلق آمده است	آں ہمہ در تو محقق آمده است
ق ۲۶۶(ب)	برہمن را بت اندر خانہ باشد	. . . .
ق ۲۷۲	ایں زہد تو بار نامهٔ تست	زنار تن تو جامهٔ تست
ق ۲۷۳(ب)	ای غرہ بگفت ایں چہ سود است	کاے لبر زباں نہ شدر است
	گفتن بہ زبان دروغ وزشت است	گوینده بدل سوے بہشت است
	توحید نہ کار آب و خاک است	ایں در دل صاف و جاں پاک است
ایضاً	قلندری و خراباتی از پے تو شدم	حدیث عشق تو دیدم کہ زنار سائی نیست
	حسین از در ہمت گداے کوے تو شد	کہ ہیچ سلطنتے خوشتر از گدائی نیست
ق ۳۰۹(ب)	. . . زسماع خفتہ بیدار شود	وز مست فتاده ہشیار شود
	. . . حدیث مردهٔ دیرینہ	زنده شود از اسما دو کار شود
ایضاً	...... لے طریق ہشیار	. . . نہ شود از سماع بیدار
ایضاً	.... دلے بدانک بے شک	.... شود از سماع در کار
ایضاً	.... روندگان ایں را	... در وقت سماع رہ بلدا
ایضاً	در فکر سماع کشف گردد	بر عاشق دل شکستہ اسرار
ایضاً	در حال سماع گردلے دوست	عقل ملکی ز علم بیزار
ایضاً	امروز یقین بدانک فردا	در مقعد صدق و در گہربار
ایضاً	.... سماع روح و ریحاں	باشد ز سماع قریب دیدار
ایضاً	...... بہ پیامبری	بستند سماع .... مختار
ایضاً	تو نیز شنو ز راه تحقیق	تقلید زبیش خویش بردار

ق ۳۱۹ حاشیے کے آخر میں یہ تحریر ہے :-

"این رباعی مخدوم جہاں فرمودند۔ بنویس خارج مکتوب است۔"

رباعی یہ ہے :۔

چوں سرِ اجل طینت ابدال شود — این جملہ قیل و قال پامال شود
ہم خواجہ عقل را جگر خون گردد — ہم مفتی شرع را زباں لال شود

ق ۲۲۰ بخشی ہم بنام غزہ مشو — ....
مرد کار کسے بود ...... — کا..........

(مندرس الفاظ کو پڑھ کرنے کی ممکنہ کوشش کی گئی ہے۔ سعدی، نخشبی، مولانا روم وغیرہ کے اشعار زیادہ ہیں۔)

اختلافِ نسخ

خ = مخطوطہ مکتوبات صدی HL۱۳۹۲ ط = مطبوعہ مکتوبات صدی HL 4997

• ورق ٦/سطر ١٠ ط: فردائے قیامت • ٦/١٣ خ: بیت ندارد • ٦/١٧ خ، ط: دل بندہ • ٧/٦ خ، ط: در آئینہ نگری • ٧/١٦ ط: قدم خویش را • ٧ب/٩ خ: ایں ہمہ • ٨/٢ خ: نشان ندہند • ٩/ ط: مطلقاً... افتد، ندارد • ١٤/ خ، ط: ازایں جا • ٨ب/١ خ: در او مبیں • ٨ب/١ ط: در آں مبیں • ١١/٩ ط: مقبولاً تند

• ١١/١٠ خ راچہ کند • ١١/١٠ ط: راچہ زیاں کند • ١١/١٦ ط: توبہ ایں آں باشد کہ قضا کن • ١١ب/ ط: دربا خوردن وزنا کردن • ١١ب/١٠، ١٢ ط: در روز قیامت

• ١٢/١٤ خ: نا آمرزیدہ • ١٢ب/١ خ، ط: می خواستم • ١٢ب/٢ خ، ط: گفتم • ١٢ب/١٥ ط: توبہ بکن • ١٢ب/١٥ خ، ط: ودر توبہ کردن عاجز تر از گناہ کردن مباش وہمنع شیطان از توبہ کردن باز بایست • ١٣/١٠ خ: بسیار کند • ١٣/١٠ ط: بسیار کند توبہ نیز • ١٣/١٢ ط: گناہاں وبکلی دل نہادی • ١٦/ ط: برزمین • /١٧ خ، ط: کسے

• ١٣ب/١ خ: نجاک • ١٣ب/٢ خ، ط: براندوخت • ١٣ب/٣ ط: وقت آں آمد

• ١٣ب/٧ خ، ط: "باز" ندارد ——————— • ١٤/١ خ، ط: "لاتشتبہ الاصوات" ندارد • ١٤/٢ ط: لایغلطلہ المسائل، ١٤/٢ خ: لاتغلطہ.

المسائل ۰ ۸/۱۴ خ، ط: تواند کرد ۰ ۱۰/۱۴ ط: از گندم ۰ ۱۱/۱۴ خ: نیاورد خو

بیروں خواست آورد ۰ ۱۱/۱۴ ط: بلکہ خود بیروں خواست آورد ____________

۰ ۲/۱۵ ط: است، مر مقامات و احوال را چوں زمین است مر بنا را، و بر زمین بنا

محال است ہم چنیں توبہ بمقام عالی محال بود، زیراک ۰ ۶/۱۵، ۷ خ، ط: پدید آمدہ ایمان

۰ ۹/۱۵ خ: می آید و حقیقت توبہ ۰ ۱۲/۱۵ ط: دیگری بود و دیگر گشت ۰ ۱۴/۱۵ ط:

بگشت، حقیقت او آں صفات بود چوں آں صفات نہ ماند او نیز نماند ۰ ۱۵/۱۵ ط: خواہند

چوں حقیقت ایمان پدید آمد کثرت برخواست وحدت پیدا گشت اما چنیں ۰ ۱/۱۶ خ، ط:

جز ایمان تقلیدی ۰ ۱۵/۱۷ ط: کہ ایں عادت ورث بود نہ حقیقت ایماں، از ینجا است

کہ گفت ۰ ۱۵ ب/۵ خ، ط: بر بزنہی ۰ ۱۵ ب/۱۵ خ، ط: نشان نیابم ۰ ۱۷/ ط:

کرد و ہر چہ خواہد کند ۰ ۱/۱۶، ۳ خ: "کہ ایں جا کار ... فرود بریم" ندارد ۰ ۱۱/ خ صحرا

پاک بے خس و خاشاک، ط: صحرا، با وسعت بے خس و خاشاک ۰ ۱۲/ خ، ط: د ہیچ صحرا

با وسعت تر از صحرا وحدانیت نیست ۰ ۱۳/۱۶ خ: ہمت کرد کعبہ ۰ ۱۵/ خ: "کشیدہ

... مکان" ندارد ۰ ۱۶/ ط: بیت حقا کہ بزہ نیاوردی کرد بچرخ فلک اے

پسر کمانم ۰ ۱۶ ب/۱۵ ط: امراض باطن ۰ ۱/۷ ط: است چارہ نیست ۰ ۷ ب/۳

خ: بست و چہار ۰ ۹/ ط: و معتزلہ ۰ ۱/۱۸ خ: بود کہ ۶ ط: بود مرید ۰ ۴/ خ ط:

عجب برہم ۰ ۹/ خ: خلوۃ وقت ۰ ۱۱/ خ: خیال لطف ۰ ۱۳/ خ، ط: غیب ۰ ۱۴/

خ، ط: در جائی ۰ ۸/۱۹، ۹ ط: الہ ۰ ۵/۲۰ خ، ط: کنیم ۰ ۱۵/ ط: سخی سائل را کے

محروم کند والسلام • ۲۰ب/۱۴خ، ط: ومقتدا باید • ۲۱ب/۶ ط: وعزت حق است • ۷/

ط: "عزی"۔ بعدہٗ اضافہ: مولانا حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ گوید آنکہ بجان زندہ بود بمیرد

وآنکہ بجاناں زندہ بود نمیرد (یہ اضافہ مخطوطہ کے حاشیہ پر ہے، مزید عبارت کے ساتھ)۔

۲۱ب/۹ ط: درجہانے • ۲۱ب/۹ ط: می کند • ۲۱ب/۱۶ خ، ط: کنند • ۲۲/۴ خ: از

ازل • ۲۲/۷ ط: جواب ایں چنیں گفتہ اند • ۲۲/۷ ط: ایں را • ۲۲ب/۴ خ: سعادتہا

۲۲ب/۹ خ: خون خوری مگو • ۲۲/۱۴ خ، ط: اور اشیخ کامل یا عارفی • ۲۲ب/۱۵

خ، ط: واد قبول • ۲۲ب/۱۵ خ، ط: وآں راندہٗ • ۲۳/۴ خ، ط: بر مطیع • ۲۳/۴

خ، ط: درتحت • ۲۳/۷ خ: درعصرے ، ط: درعصر یکے • ۲۳/۷ خ: ترہ فروشان

۲۳/۸ ط: استان جملہ ولیان سہ صد و پنجاہ و شش کس باشند • ۲۳/۱۰ خ، ط: پرسیدند

کہ • ۲۳/۱۵ خ، ط: کہ پنداری کہ آں • ۲۳/۱۶ ط: بست و چہار • ۲۳/۱۶ خ: و

بست وچہار ہزار نقطہٗ • ۲۳ب/۵ ط: بجے مکتوب ھفتم • ۲۳ب/۱۶ ط:

الوہیت • ۲۴/۵،۶ خ، ط: کشتہ باشند تا اگر کل عالم ترا کردہ بود مگر یک چیز

کردکان آں یک چیز ماندہ بود، اینجا گویند المکاتب عبد وان بقی علیہ درہم والادت

۲۴ب/۲ خ، ط: درآں دل • ۲۴ب/۷ خ، ط: شریف تر • ۲۴ب/۱۱ خ، ط: ہر چہ

در زیر • ۲۴ب/۱۳ ط: بر بیمار • ۲۵/۱۲ ط: بطبیب حاذق • ۲۵/۱۷ ط: راہ سلوک

است • ۲۵ب/۹ خ: وجاہی نرسد • ۲۵ب/۱۳ خ: ظاہر دعوت • ۲۵ب/۱۷ ط: جز

نمناد داری • ۲۶/۶ خ، ط: بساکسان • ۲۶/۷ ط: می روند مکتوب ھشتم

۲۶۰ب/۵-۶ ط: انما التوبة علی اللّٰہ للذین یعملون السّوء بجھالة ثم یتوبون

من قریب ۰ ۲۶ب/۷ ط: کہ گفتہ اند ۰ ۲۶ب/۱۱خ ط: مر اعمال خویش را ..... ندارد ۰

۵/۲۷ ط: کہ ولی را شہرہ ۰ ۷/۲۷ ط: 'اندر' ندارد ۰ ۱۲/۲۷ ط: مر نفس خود ۰ ۲۷ب/۲

خ: واولیائے ملک ۰ ۲۷ب/۲ ط: کہ بہ بندگی برگزیدہ است ۰ ۲/۲۸خ، ط: ہمی بوسند

۳/۲۸ خ، ط: ترتیب اسم، امخ کا اول ۲- چہارم ۳- دوم ۴- سوم ۰ ۳/۲۸ ط: رقصان

شعرائے قراضہ پر کراز اصل اصل کانی، چو پائے ہرچہ ہستی ہمی دان کہ عین آنی ۰ ۴/۲۸ ط:

جملہ چہار ۰ ۹/۲۸ ط: خوانند وہفدہ دیگراند کہ مرایشاں را ابرار خوانند و پنج دیگر کہ مر

ایشاں را نجبا خوانند و چہار دیگر ۰ ۱۷/۲۸ ط: ہمہ ۰ ۲۸ب/۴ ط: از مخالفت

عزوجل ۰ ۲۸ب/۱۴خ، ط: بدانند کہ کرامت است وعطا است ۰ ۶/۲۹ط: عارفان

راہ ۱۲/۲۹خ، ط: چیزے از کرامات ۰ ۵/۳۰خ، ط: نا امیدواری برمی کند ۰ ۵/۳۰ط:

پدید آید **مکتوب نہم** ۱۲/۳۰ ط: فریق دوم عام ۰ ۱۰/۳۱ ط: مکہ یعنی مقاتلہ در مکہ

حرام کردانیدہ خدائے عزوجل بود فاما رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم را در مکہ مقاتلہ حلال کردانند

تا چند نفر را کشتند از اتحادے کہ میان خدا و رسول بود ونیز ۰ ۳۱ب/۹ ط: مقام عمومیت

۳۱ب/۱۰ ط: مقام خصوصیت ۰ ۳۱ب/۱۲خ، ط: ہمہ بحکم ۰ ۳۱ب/۱۲خ، ط: ہمہ

مواجب ۰ ۳۱ب/۱۵خ: شراب داری، سرہنگی، وزارت، منادمت، ہر ایک کے

قبل لفظ 'مقام' ۰ ۱۶/۳۲ ط: ایشاں دخل نمانده ۰ ۱۶/۳۲خ، ط: بریں معنی اشارت

۳۲ب/۱۵خ: نامرادیست ۰ ۳۳ب/۳ ط: مر کسے را کہ عابد ۰ ۳۳ب/۸ ط: عن الآفات

• ۳۴ب/۴ ط: الواثق مرا مکتوب دهم • ۳۵/۸ ط: سپاہ کری • ۱۳/۳۵ خ:

کہ پیغامبرے از پیغامبرے بے معجزہ شناختہ نشود • ۱۳/۳۵ ط: کہ پیغامبر از پیغامبر شناختہ

شود • ۱۴/۳۵ خ: ہم ہماں چیز • ۱۲/۳۷ خ: بآسانی بمراد • ۳۷ب/۱۴ ط: دست

را آویزد • ۳۷ب/۱۷ ط: او را بوز و مادر نیز • ۲/۳۸ ط: وذبح او • ۲/۳۸ خ، ط:

تاگونخواہند • ۵/۳۸ ط: از بتاں ایں طائفہ • ۳۸ب/۱۷ ط: جوں مئے دیدن • ۳/۳۹

خ: آتش در زند زیرا کہ در قسمت ہمہ مرادہا نصیب محبوب آمدہ است وہمہ نامرادیہا

نصیب محب، ازینجا است کو بیدبر بندگان رحیم ورحمٰن وبرمحباں کامکار وسلطان اینک

آں سالک • ۴/۳۹ ط: را ایترانہ • ۸/۳۹ خ، ط: ہلا من یزید کردہ۔ مکتوب

یازدہم • ۳۹ب/۶ خ: شخصے را • ۳۹ب/۹ ط: خواہم کہ ایشاں را بدنیا • ۲/۴۰

ط: از انند کہ سرایشاں بجز بل • ۴۰ب/۴ خ، ط: ورنہ دانی • ۳/۴۱ خ، ط: از

اہل درد ایں • ۴/۴۱ خ: جان من خبر زجاناں • ۴/۴۱ ط: وجان من فدائے •

۸/۴۱ ط: راحۃ القلب • ۱۱/۴۱ ط: بمرگ تو خواہد • ۴۱ب/۸ ط: باو بکردندے

• ۴۱ب/۱۳ ط: ہر مرز بن جہاں • ۱۷/۴۲ ط: حشمت دنیا • ۴۲ب/۲ خ: ھذا

محال، ندارد • ۴۲ب/۹ ط: شوکہ عزت • ۲/۴۳ ط: ہر وقتے۔ مکتوب

دوازدہم • ۱۶/۴۳ خ، ط: برق ولوامع • ۴۳ب/۹ خ: وآں حضرت پاک •

۱۴/۴۴ ط: صفحات حق است • ۱۶/۴۴ خ، ط: حضرت از خداوند تعالیٰ است

• ۴۴ب/۲ خ، ط: بگدازد • ۴/۴۵ ط: دیدۂ نمناک • ۱۳/۴۵ بنگاشت در مقالہ

۴۵ب/۷، ط: از کمال جمال ۰ ۴۶/۱۳ ط: شه خانه بدوش، نه زده خانه فروشی ۰
۴۶ب/۳، خ، ط: تا کسی ۰ ۴۶ب/۵ ط: آں را در حال ادراک ۰ ۴۶ب/۶، خ، ط:
والی اهل النار یبغا و دوں، لا یبغاددون ۰ ۴۶ب/۱۴ ط: اہل دین را وغیرہ ۰
۴۷/۳ خ، ط: بحقیقت کرامت تواں گفت ۰ ۴۷/۱۶-۱۷ ط: اگر بصفت علیمے ۰ ۴۷/۱۷
خ: بصفت عالم ۰ ۴۷ب/۱ خ: بصفت سمعی ۰ ۴۷ب/۲ خ: بصفت بصری ۰ ۴۷ب/۲
خ: ذوق شہود جمال ۶ ط: ذوق شہود و جمال ۰ ۴۷ب/۷، خ، کسے بدین معنی ۰ ۴۷ب/۱۰
ط: در وزیدن ۰ ۴۸/۳ ط: ایستادہ با خداوند ۰ ۴۸/۸ ط: عبارت از ظہور ۰ ۴۸/۱۱
ط: خلاصی ۰ ۴۸/۱۲ خ، ط: بمقصد و مقصود ۰ ۴۸/۱۴ خ، ط: اخبار می کند ۰ ۴۸ب/۴
ط: وصفات او ۰ ۴۸ب/۹ ط: از صفات خویش ۰ ۴۸ب/۱۰ خ: ایں محو آثار ۶
ط: ایں خود آثار ۰ ۴۸ب/۱۵ ط: لہ کل شئ ۰ ۴۹/۵ خ: تدکدک ۰ ۴۹/۵
خ، ط: نفس است ۰ ۴۹/۶ ط: ظلمانیت در دل ۶ خ، ط: بدید آید ۰ ۴۹/۹ ط:
نقصان بدید آید ۰ ۴۹/۱۴ خ: اگر بصفت حیات ۰ ۴۹/۱۶-۱۷ خ: متجلی شود ۰
۴۹ب/۱۲ خ، ط: تلون ۰ ۴۹ب/۱۷ خ، ط: از حق بیند و ازاں ۰ ۵۰/۳ خ: از
نایافت ۰ ۵۰/۴ ط: وایں دانی ۰ ۵۰/۵ خ، ط: ذیست ۰ ۵۰/۱۱ خ: خلعت
خاک و گل ۶ ط: خلعت آب و گل ۰ ۵۰/۱۴ خ: اشخاص جواہر ۶ ط: اشخاص و جواہر ۰
۵۰ب/۱۳ خ، ط: از ہر دو ۰ ۵۰ب/۱۷ خ: "بعضی - اتصال" ندارد ۰ ۵۱/۲ خ:
نترای عانترا ۰ ۵۱/۵ ط: فراموش نہ از خانہ ۰ ۵۱/۱۱ خ، ط: چنانک چوں فقہاء

۱۵/۵۱ خ، ط: ذرۂ • ۵۱ ب/ ۳ ط: نتواند ماند • ۵۱ ب/ ۵ خ: می نوشنده

۵۱ ب/ ۸ خ، ط: برقضیہ • ۵۱ ب/ ۱۵ خ: "اینجا ست کہ گفت، بیت۔ چوں نیستی تو ...

انا الحق الفقیر من لا شی فی الدنیا والاخرۃ سر این است کہ گفت" ط: ندارد • ۵۲/۶

خ، ط: وبر آں تجرید • ۵۲ ب/ ۵ خ: نمی یابنت از ینجا گویند اذل الاشیاء المحب عند

المحبوب ... عند محبوبہ (برحاشیہ) • ۵۳/ ۲ خ، ط: بی راہی • ۵۳/ ۶ ط: واز

گرانی • ۵۳/ ۹ خ: کہ صفات ہوا، ط: کہ در صفت ہوا ــــــــــ • ۵۳ ب/ ۱۴

ط: در باختیم • ۵۳ ب/ ۱۶ ط: در رو • ۵۳ ب/ ۱۶ خ، ط: سازنہ تو • ۵۳ ب/ ۱۷ خ، ط:

بعض بر • ۵۳ ب/ ۱۷ خ، ط: بجنبد **مکتوب هفدهم** ۱۲/ اپریل ۸۸ء •

۵۴/ ۴ ط: صوفیاں وصدیقاں • ۵۴/ ۶ خ: بکلمۃ اللّٰہ آوردہ • ۵۴/ ۷ ط: چیزے دیگر

• ۵۴/ ۱۱ ط: ازینجا • ۵۴/ ۱۵ ط: تامراد را • ۵۴/ ۱۶ ط: باز دارد • ۵۴ ب/ ۱ ط: برزیدن

• ۵۵/ ۹ خ، ط: خشک شود • ۵۵ ب/ ۱۱ ط: "آں" ۔ ندارد • ۵۶/ ۱۶ ط: ونماز خفتن چہار

رکعت ورکوع • ۵۶ ب/ ۸ ط: دور و تاریک • ۵۶ ب/ ۱۰ ط: از ظلم • ۵۷/ ۴ ط:

در پیش او • ۵۷/ ۷ خ، ط: "کردی" ۔ ندارد • ۵۸/ ۸ ط: در ریاضت • ۵۸/ ۱۲

خ، ط: چنیں فرمودہ • ۵۸/ ۱۳ خ، ط: کہ آفریدہ اند • ۵۸/ ۱۵ ط: نشویم، بیت

وکر بسعی کسانش سفید نتواں کرد، گلیم بخت سیہ راکہ بافتند سیاہ • ۵۸ ب/ ۱۰ ط: جناں

بودہ باشد کہ در فرمان • ۵۹/ ۶ ط: شمار از ازل • ۵۹/ ۱۲ خ، ط: "وآنرا کہ ... بمشرق

... مغرب ... گردانند" ۔ ندارد • ۵۹/ ۱۷ خ، ط: از بیم آں" نظر فرمود تا باد اورا بزمین

مغرب بر دچوں • ۵۶ب/۱۳خ، ط، اسد تغیر نخواہد بود" ندارد • ۵۹ب/۱۷ ط:

طلب کند • ۱۰/۶۰ ط: بعقل رکیک خویش • ۱۴/۶۰خ: ولیکن از علاج کردن ۶ ط، اما از

علاج کردن • ۱۶/۶۰ ط: رسد، بلک درگذرد • ۶۰ب/۹خ، ط: پردازد • ۱۰/۶۱ ط:

بہلاک نزدیک تر است • ۱۷/۶۱ ط: غروری وپنداری • ۶۱ب/۶خ، ط: بر علت

عقیدت • ۶۱ب/۹ ط: معجونے سازد • ۶۱ب/۱۶ ط: امر ونہی او • ۶۲ب/۱۴ ط: بعلامت

نمود • ۶۲ب/۱۶خ، ط: یاد لطف • ۶۲ب/۱۷ ط: بر تخت • ۶۴/۱خ: ودعوت بحکم

• ۴/۶۵ ط: اندر معرفت حق • ۷/۶۵ ط: و شرب • ۱۴/۶۵ ط: وسواس شیطانی •

۱۵/۶۵ ط: تا روز قیامت • ۶۵ب/۱ ط: وشہوت لذت • ۶۵ب/۱ ط: وفرزند نہ •

۶۵ب/۱خ، ط: ومشغولی خویش • ۶۵ب/۸ ط: وبرآں کہ خواہد عطا کند • ۱/۶۶ ط: اسرار حق

وجز بنوازش پیدا نہ کرد • ۳/۶۶ ط: پدید نیامدے • ۴/۶۶ ط: متمیز • ۵/۶۶ ط:

وبدریا بلا اندازد • ۷/۶۶خ، ط: نامرادش • ۱۷/۶۶خ ط: تاریکی بادیہ • ۶۶ب/۱خ، ط:

واصطنعتک • ۶۶ب/۵خ: ونداد رداد • ۶۶ب/۱۳خ: "نہ از مراے۔ ہلاک

شود"۔ ندارد • ۶۶ب/۱۶خ ط: کہ ماکنا • ۱/۶۷خ: بیامرزیدن مابدیں • ۴/۶۸

خ، ط: ونہ من جز ترا • ۴/۶۸خ: بجز او ہر دو عالم ۶ ط: بجز او در دو عالم • ۶۸ب/۴

ط: او محب است ۶ ط: او عدو است • ۶۸ب/۵ ط: او بوصف • ۶۸ب/۷خ، ط:

ہر کہ حق تعالی او را • ۶۸ب/۱۴ ط: لاحق ہرگز لاحق • ۱۱/۶۹ ط: لخشان • ۵/۷۰ ط:

در حق باری ——— • ۷۰ب/۱۳خ: دبردار مراد دائم

ہزار ہزار ۶ط: و بردارم راو را ہزار ہزار ہ ۰ ۷ ب/۱۷خ، ط: راو بر دارد ۰ ۷ اب ۸/
ط: جملہ خلایق طوائف ۲۰ ۷ / ۲ ط: اظہر اللہ، خ: اظہرہ اللہ ۰ ۲ / ۷ ۵ خ، ط: قصد بہشت
۰ ۲ / ۷ ۸ ط: عتاب در رسید ۰ ۲ ۷ ب/۲ ط: پوشانید ۰ ۲ ۷ ب/۴ ط: کہ ہر وقت کہ
۰ ۲ ۷ ب/۱۰ خ، ط: پیرے باید ۰ ۲ ۷ ب/۱۶ خ، ط: سلطان اصفیا ۰ ۳ / ۷ ۵ خ، ط:
معاذ و بلال ۰ ۳ / ۷ ۹ خ: دیدے اعز۔ انداکرم بسیار کردے ۰ ۳ / ۷ ۹ خ، ط: ردا
پا پیراہن ۰ ۳ / ۷ ۱۲ ط: بماند باید کہ قوی ۰ ۳ / ۷ ۱۳ ط: ہزار ہزار سال ۰ ۳ ۷ ب/۱
خ: رب شما ۶ ط: آں پروردگار شما ۰ ۳ ۷ ب/۳ ط: ہر دم خلعتے و نواختے ۰ ۳ ۷ ب/۴
ط: ہر دم حیرتے ۰ ۳ ۷ ب/۵ خ، ط: طراز اعز۔ از برکرت او ۰ ۳ ۷ ب/۶ خ، ط: و
دیگرے را ۰ ۳ ۷ ب/۱۴ خ، چہ کند زد چہ کار کے بعد مثنوی کے مندرجہ ذیل تین اشعار
جو نسخہ پیش نظر کے حاشیہ پر مرقوم ہیں: قبالست ایں کہ بے شرع و طریقت + کشایندت
ہمیں راہ حقیقت، طریقت بے شریعت نیست حاصل + حقیقت بے طریقت نیست
واصل، بیکدیگر تعلق ہر سہ دارد + کہ شان تفرقہ کردن نیارد (دوسرے شعر میں دونوں
قوافی ایک دوسرے سے متبادل ہیں) ——————— ۰ ۴ / ۷ ۱۵ ط: فراتست
ن پُر آبست ۰ ۵ / ۷ ۴ خ، می خواہی از پدرم روضۃ الرضوان بیک گندم بفروخت
ناخلف باشم اگر نفروشم من بہ یک جو بس روندہ را ۰ ۵ / ۷ ۸ خ، ط: آں سالک را گویند
حق بیں کشت ۰ ۵ ۷ ب/۱۴ ط: الف لامے ۰ ۵ ۷ ب/۱۶ خ: کارش کردہ ۰ ۶ / ۷ ۹ خ:
کامل بریست خواست و مراد خویش ۰ ۶ ۷ ب/۱۵ خ گط: ہر کہ قہر وحدت ۰ ۶ ۷ ب/۱۶

خ، ط: دور کرد آنجا کرد کہ ۰ ۷۷/۹ خ، ط: اے برادر طاعت و معصیت ۰ ۷۷ب/۷

خ، ط: بداند کہ ۰ ۷۷ب/۱۴ خ، ط: لطف کند مہمات او را بکلی کفایت کند و او را ۰

۷۸/۲ ط: نسبت یاران بفرست ۰ ۷۸/۴ خ، ط: واثر اجابت ۰ ۷۸/۴ خ، ط: بر اثر

وے ۰ ۷۸ب/۱ ط: از کل بر دارد ۰ ۷۸ب/۷ ط: یا با کلاہے ۰ ۷۹/۱ خ، ط: دزدے

۰ ۷۹/۴ خ، ط: بشناسند ۰ ۷۹/۵ خ، ط (نکرنہ کے بعد): یا بر وہم جو زمان رنگی و

بوے پیش گیر یا نہ بون مردان درآئی و کوی جو مردان فگن (حاشیہ پر) ۰ ۸۰/۲ ط: راہ

سر گفت و گوئے ۰ ۸۰/۱۲ خ، ط: پس این ہر دو بار ۰ ۸۰/۱۳ ط: کہ درگاہ کرم اوست

۰ ۸۰/۱۳ خ، ط: ہم سر از تاج ۰ ۸۰ب/۲ ط: بر دابر د ترا ۰ ۸۰ب/۴ ط: طلب

کنیم ۰ ۸۰ب/۶ ط: و اگر رنجی ۰ ۸۲ب/۲ خ ط: بالائے بام ۰ ۸۲ب/۴ ط: افتد و

بمنزل خود باز آید ۰ ۸۲ب/۱۶ خ، ط: لنکان و لوکان مکتوب بست و ششم

۰ ۸۴/۳ محال بود چنانکہ گفت، خیال است اینک بے شرع و طریقت وکشایندت ہمی

راہ حقیقت، طریقت بے شریعت نیست حاصل، حقیقت بے طریقت نیست واصل، بیک

دیگر تعلق ہر کہ دارد: کہ شان تفرقہ کردن نیارد ۰ ۸۴/۱۴ من علم بما علم ۰ ۸۴/۱۷

ط: واجب نباشد ۰ ۸۵/۲ خ، ط: مراین ۰ ۸۵ب/۱۴ ط: در گوش جان ۰

۸۶/۳-۴ ط: وثیقۂ محکم ۰ ۸۶ب/۳ خ، ط: فانی باز ندارند از دوزخ بترسند ۰

۸۶ب/۸ ط: حدیث طراوت بہشت ۰ ۸۷/۸ ط: مزہ ندارد ۰ ۸۷/۱۲ ط: و چگونہ

ہرگز بندگی برابر دوستی نباشد کہ مقام بندگی مقام ذلت است و مقام دوستی مقام عزت

و بندہ جز ذلیل نباشد دوست جز عزیز نباشد، و ہرگز ذلیل برابر عزیز نباشد، بزرگے

گفتہ است اگر خداوند ابراہیم را گفت اتخذ اللہ ابراھیم خلیلا، و موسیٰ را گفت

وکلم اللہ موسیٰ تکلیما، ما را گفت یحبھم ویحبونہ و در یحبھم محب قدیم

و محبوب محدث و در یحبونہ محبت (محب) محدث و محبوب قدیم و اخبار ٠ ۸۷ب/۱۰

ط: طالب در حال ٠ ۸۸/ا ط: میدان سر انداز یست ولیکن صد مردہ درآنست ۸۸٠/۵

خ، ط: نبود لیکن جوں ٠ ۸۸/۵ ط: لطف بر جنب وزیر ٠ ۸۸/۱۲ ط: سر تزنی بوے

ازیں راہ نیابی چوں ٠ ۸۸ب/۹ ط: شکر وضو ٠ ۸۹/۴ خ، ط: و عمر ٠ ۸۹/۱۰ خ، ط:

واگر مثال ٠ ۸۹ب/۹ خ، ط: تا نماز دیگر واگر ٠ ۹۰/۴ خ، ط: کہ میان مغرب ٠ ۹۰/۱۴

خ، ط: واگر در آخر شب ٠ ۹۰/۱۶ ط: موجود ست بہتر بود ٠ ۹۱/۱۶ خ، ط: و قولش ٠

۹۱ب/ا خ، ط: در دل ٠ ۹۱ب/۱۱ ط: جاری پس ٠ ۹۱ب/۴ اسکے بعد ط: رہبر تو

اگرچہ یار بود ؛ رسد آں جا کہ باد یار بود، وصل را جوں بدید شد حالا ؛ سر دشد گفتگوے

دلالا ٠ ۹۱ب/۱۱ خ: در کشید و گفت، مثنویات، دم در کشید و گفت، رہبرت اول ار

چہ یاد بود ؛ رسد آنجا کہ یاد باد بود، جوں در آمد وصال را حالہ ؛ سر دشد گفتگوے دلالہ

خنک اشاں را کہ یاری بس (آخری دو شعر مخطوط کے حاشیہ پر مرقوم ہیں لیکن تیسرا

مصرع ناموزوں ہے اور وہ یہ ہے ع جوں وصال را بدید آمد حالہ ٠ ۹۲/ا خ، ط:

درجہاں در درگاہ ٠ ۹۲ب/۵ خ، ط: بس جندیں خلق ٠ ۹۲ب/۶ خ: آں حدیث

راہ طریقت، ط: ایں حدیث راہ باطن است ٠ ۹۲ب/۷ ط: از بیرون اندرون

پیوند د ۹۳ب/۱۶ خ، ط: خفتن و شب جمعہ زندہ دارد، بدیں طریق بعد از نماز

خفتن تجدید ۹۴ ۳/ خ، ط: حجاب مکرم ۹۴ ۱۴/ خ، ط: بغیر از قربان ۹۵ ۷/ خ، ط:

غفلت کبر کی اگبری ۹۵ ۹/ خ، ط: ہر چند نام توحید ۹۵ب/ ۸ ط: کو بادیہ پیالے

۹۵ب/ ۱۶ ط: رفت در بہشت ۹۵ب/ ۱۷ خ، ط: بنشینی ۹۶ ۳/ ط: رسیدہ

اسب و آب در آبخانہ ۹۶ ۱۵/ خ: نہ نجات۔ بعدہٗ بیت، تا راہ ... درویشی

۹۶ب/ ۱۶ ط: ایاک نعبد و ایاک نستعین ۹۷ب/ ۶ ط: و اکر بد نویسدہ

۹۷ب/ ۱۵ خ، ط: عادت و بیچ پدر ۹۸ ۹/ ط: ازیں جا گفتہ۔ بیت۔ اے پسر کار عشق

بازی نیست ۔ رفتن راہ دین مجازی نیست۔ یہ شعر مخطوط کے حاشیہ پر مرقوم ہے،

دوسرا مصرع اس طرح ہے: "زانک ایں رہ رہ مجازی نیست ۹۸ ۱۲/ ط: دیبادایم...

۹۸ب/ ۶ ط: از نیست ۹۸ب/ ۱۷ ط: ندارد لیکن می ترسیم ۹۹ ۱-۲/ خ، ط:

داشتند و چناں مکتوب سی و دوم ۹۹ ۶/ خ، ط: تزکیہ دل بیش یابد و

در حضور دل اثر بیشتر دارد ۹۹ ۷/ خ، ط: خواہ ذکر خواہ فکر ۹۹ ۹/ ط: کہ آں

نہ کاہ ۹۹ ۱۴/ ط: از شرف ۹۹ب/ ۵ ط: ہست کہ آنجا ۹۹ب/ ۵ ط: تا ہمہ

بیاسائند ۹۹ب/ ۱۷ ط: بست و چہار ہزار داند ۱۰۰ ۲/ ط: ہزار زہاد و عباد

در ۱۰۰ ۳/ خ: یک رکعتے کہ ہست از دل و جان ۷، ط: ہفدہ رکعت نماز از دل و

جان ''نہ: رکعتی یک کہ ہست از دل و جان ۱۰۰ ۵/ خ، ط: بنور نماز ۱۰۰ب ۲/

خ، ط: و بر مکنونات ۱۰۱ ۶/ خ، ط: مع من ۱۰۱ ۸/ خ، ط: نماز فانی الصفۃ راہ

۱۰۱۰/۱۰ خ، ہنود فانی شدہ زیراک • ۱۰۱/۱۵ اخ، ط، کہ بشر است • ۱۰۱ اب/۱۰ ط، نتواند کرد و آں کمان ہمت است • ۱۰۱ اب/۱۱ خ، بیت ندارد • ۱۰۲ اب/۴ خ ط، کشف • ۱۰۲ اب/۱۱ خ ط، سکو • ۱۰۳/۲ خ، رسید ہر کہ در خود برسید از محل ط، رسید ہر کہ رسید در خود برسید از محل • ۱۰۳/۱۰ ط، زبان دارد • ۱۰۳/۱۶ ط، موصوف خواستند • ۱۰۳/۱۷ ط، در دولت • ۱۰۳ اب/۲ خ، جز تو • ۱۰۳ اب/۱۰ ط، باسرار • ۱۰۳ اب/۱۱ ط، من حکم المریدَ • ۱۰۳ اب/۱۲ ط، خُرُوْرَةٌ • ۱۰۴/۶ ط، مرید باید کہ • ۱۰۴/۹ ط، مختصر است کے بعد گویند... آدم بیا فرید (حاشیہ پر یہ عبارت ہے مگر شعر اس نسخہ میں نہیں ہے) • ۱۰۴/۱۴ اخ، ط، نصیب خود • ۱۰۴/۱۵ اخ، سابق لم یزلی مازنید • ۱۰۴/۱۷ اخ، واین ہم • ۱۰۴ اب/۶ خ، ط، کسی را کہ مکتوب سی چہارم

۱۰۴ اب/۱۱ ط، عبادت بر دو نوع است۔ عبادت بدنی • ۱۰۴ اب/۱۴ اخ، از ما سوی اللہ • ۱۰۴ اب/۱۶ خ ط، بریزند آں را • ۱۰۵ اب/۲ خ ط، بسندیدہ باشد • ۱۰۵/۷ خ، ط، کردند انتم احبابی وانتم اصدقائی • ۱۰۵ اب/۱۶ خ، ط، ہمہ نور نبوت • ۱۰۶/۳ ط، اضعف • ۱۰۶/۴ ط، الطف • ۱۰۶/۱۲ خ ط، دادمدبران ۱۰۶ اب/۷-۹ خ، ط، ما التوا وقلوبھم وجلة یا رسول اللہ، ط، نسخہ مطابق مخطوط • ۱۰۷ اب/۳ ط، نور رحمت تو • ۱۰۷ اب/۴ خ، ط، بے نشان نشانیست • ۱۰۷ اب/۱۴ خ ط، در بر خواہد • ۱۰۷ اب/۷ اخ، ط، سر بر قدم مسیح نہی • ۱۰۸/۲ خ، ط، دوبارہ • ۱۰۸/۴ خ، ط، از مہر ما ط، اکر خود خواہد • ۱۰۸/۱۲ اخ، اکر نظر

۱۰۸۰/۱۶ ط: ایضاً تواں گفت ۰ ۱۰۹ ب/ ۲ خ: ہر کہ ۰ ۱۰۹ ب/ ۳ خ ط: مخلداً

در ۰ ۱۱۱/ ۳ خ، ط: رحمۃ اللہ علیہ ۰ ۱۱۱/ ۴ ط: کریمی ورحیمی ۰ ۱۱۱/ ۸ ط: مخالفت

بر رسول تو ہم سنگ نیند اختم ۰ ۱۱۱/ ۹ ط: کہ نہ می فروشی ۰ ۱۱۱/ ۱۰ خ: لبسے است ۰ ۱۱۱/ ۱۰

خ، ط: می جوشی ۰ ۱۱۱/ ۱۶ ط: قوت بایشاں دہ ۰ ۱۱۱/ ۱۷ خ، ط: اکہ آں را ۰ ۱۱۱ ب/ ۱۱

ط: ایمان دہ در آں دم ۰ ۱۱۱ ب/ ۱۷ خ، ط: ولخشیدن ۰ ۱۱۲/ ۴ خ، ط: ابن عینیہ

توری ۰ ۱۱۲/ ۱۲ خ، ط: مرد یتر ۰ ۱۱۲/ ۱۶ ط: است تقدیر سبب ۰ ۱۱۲ ب/ ۲ ط:

سہ بارکنی و بعضے گفتہ اند تا پنج بار و بعضے گفتہ تا ہفت بار ۰ ۱۱۲ ب/ ۱۰ خ، ط: شر

را و دفع بلا ثبت ما ط: شر را ثبت ۰ ۱۱۲/ ۱۴ ط: یک بار بخواند ۰ ۱۱۳/ ۱۵ خ: گناہ

من ۶ گناہ خو ۰ ۱۱۳ ب/ ۶ خ، ط: زحضرت ۰ ۱۱۳ ب/ ۶ ط: نیم زحضرت تو، خ: نام

زحضرت تو ۰ ۱۱۳ ب/ ۱۳ خ: ودشمن وراہزن ۰ ۱۱۴ ب/ ۴ ط: ابد انجم ۰ ۱۱۵ ب/ ۷

خ، ط: یک زلّت ۰ ۱۱۵/ ۹ خ: قبلۂ خود ۶ ط: قبلۂ روش خود ۰ ۱۱۵/ ۱۳ خ: کمرمت

کہ آبجناں ۰ ۱۱۵/ ۳ خ، ط: حاصلے ۰ ۱۱۵/ ۶ خ: نیست مرید را ۰ ۱۱۵/ ۱۱ خ: نیک

بختاں را محروم کرداند از علم بدبختاں را ما ط: کنند بعلم نیک بختاں را و محروم گذارند از

علم بدبختاں را ۰ ۱۱۵/ ۱۷ خ، ط: می گدازد ۰ ۱۱۶/ ۱ خ، ط: نازد ۶ ط: وگرمی سازد

۱۱۶/ ۵ ط: ما اعظم ۰ ۱۱۶/ ۶، ۷ خ، ط: ہمہ ہجوہا در خود ۰ ۱۱۶ ب/ ۵ ط: ما

الحریۃ قال العبودیۃ ۰ ۱۱۶ ب/ ۶ خ، ط: آزادیست ۰ ۱۱۶ ب/ ۹ خ، ط:

والاکرام ۰ ۱۱۶ ب/ ۱۶ خ: باسیصد ۶ ط: باشش صد ۰ ۱۱۶ ب/ ۱۲ خ، ط: ملکا

۱۱۷/۱۳ ط: دگّادگّا ۰ ۱۱۷ب/۱ ط: یفسدُ ۰ ۱۱۷ب/۱۸ خ، ط: محبت ما

۱۱۷ب/۷ اخ، ط: رادیدهٔ ۰ ۱۱۹/۱ اخ، ط: و دل کباب کشته ۰ ۱۱۹ب/۲ ط: ورنه

کشی ۰ ۱۱۹ب/۶ ط: درباقی نه کردن ۰ ۱۲۰ب/۱۳ خ، ط: که تو در مملکت ۰ ۱۲۰ب

۱۴س- تا ۱۲۱س خ: اے برادر ... کفت - ندارد ۰ ۱۲۱/۴ خ، ط: الٰہی بحبتم بپسند

واگر بحبتم نه پسندی ۰ ۱۲۱/۱۱ خ، ط: لباس او شد ۰ ۱۲۱/۱۳ ط: بکرمه جوآں نظر

وآں علم دستگیر آید دردیں پیدآید ۰ ۱۲۱/۱۵ ط: مخورتا باآخر ۰ ۱۲۱ب/۶ ط: شما

ابلاومحنت ۰ ۱۲۱ب/۸ ط: عافیت ناخواسته دہند ۰ ۱۲۱ب/۱۰ ای [برادر] ۰

۱۲۱ب/۱۰ خ، ط: نعمت دنیا ۰ ۱۲۱ب/۱۱ خ، ط: واین محنت ۰ ۱۲۱ب/۱۳ خ ط: کر

نہادند کسی ازوی پرسیدے کہ ۰ ۱۲۲ب/۹ ط: ونه تو راجائی ست ۰ ۱۲۲/۱۲ ط: در

مقام ۰ ۱۲۳ب/۲ خ: عیب برخاست ،بیت - ذرهٔ درد خدا در دل ترا بہ بہتر

از ہر دوجہاں حاصل ترا ۰ ۱۲۳/۱۷ ط: قوتی ۰ ۱۲۴/۱۶ [غالب آمده بود] ۰ ۱۲۴/۱۶

ط: غالب این بود لے برادر ۰ ۱۲۴ب/۱۰ ط: جوں روزگار ۰ ۱۲۵/۵ خ: بروے

آشکارا شود ۰ ۱۲۵/۱۶ خ: ہر نفرے - دوختند - ندارد ۰ ۱۲۵ب/۲ ط: بولہب

کرد ۰ ۱۲۵ب/۷ اخ: بازبلند پرد، بازبلندتر پرد ۰ ۱۲۵ب/۷ اخ، ط: صید که

کند ۰ ۱۲۶/۱ اخ، ط: باید کرد که ۰ ۱۲۶/۲ خ: نباید ہر که ۶ ط: نباید ہر که ۰ ۱۲۶/۲ خ:

غلام آسائش ۰ ۱۲۶/۳ خ: آسائش غلام ۰ ۱۲۶ب/۴ خ: مشغول بکنند ۰ ۱۲۶ب/۱۶

خ، ط: بعدزاں ۰ ۱۲۷/۲ خ: مکدر بازنک شاید ۰ ۱۲۷/۱۱ اخ، ط: وا وجلے ۰

۱۲۷/ ۱ خ، ط: ویرانہ را ۰ ۱۲۸/ ۹ ط: شرم خلق از شرم خدائے تعالیٰ ۰ ۱۲۸/ ۱۲ ط:
و ما را از من ۰ ۱۲۸/ ۱۶ خ، ط: بس این ترک ۰ ۱۲۸ ب/ ۹ خ، ط: مبینہ داند ۰
۱۲۸ ب/ ۱۱ خ، ط: معصیت کردن ۰ ۱۳۱ ب/ ۱ خ: وقت بیم غرق شدن ہمہ عمر یک بار
شکر ۰ ۱۳۲ ب/ ۷ خ، ط: سر اینست کہ گفت ۰ ۱۳۲ ب/ ۱۵ خ، ط: باز کانان ۰
۱۳۳/ ۱۲ ط: در رہ ۰ ۱۳۳ ب/ ۴-۵ خ: اختلاف ایشاں ۰ ۱۳۳ ب/ ۷ خ، ط:
حاکم عدل ۰ ۱۳۴/ ۵-۶ ط: می دانی ۔ دو چیز است ۰ ۱۳۴/ ۱۱ ط: این بندہ، ندارد
۱۳۴ ب/ ۱۶ تا زاں/ نازاں ۰ ۱۳۵/ ۳ رباعی کا تیسرا مصرعہ ۰ ۱۳۵/ ۹ ط: رازیان
ندارد ۰ ۱۳۵ ب/ ۱ خ، ط: دریا و خفایا رہ ۰ ۱۳۶/ ۴ ط: صما سنگ ۰ ۱۳۶/ ۸ خ، ط:
دید شرک است ۰ ۱۳۶/ ۱۳ خ، ط: از غیر گردنہ بینی ۰ ۱۳۶/ ۱۷ ط: برابر داشت ۰
۱۳۷/ ۱۰ خ، ط: متحقق باشد ۰ ۱۳۷/ ۱۲ ط: عبد الدنیا ۰ ۱۳۷/ ۱۲ خ، ط: عبد بطنیہ ۰
۱۳۷ ب/ ۳ خ، ط: گفت ہلاک ۰ ۱۳۷ ب/ ۵ خ، ط: سر بر داشت ۰ ۱۳۷ ب/ ۵ ط:
بماند در سر پنداشت، خ: بماند و در سر پنداشت ۰ ۱۳۷ ب/ خ، ط: بماند در سر
۱۳۷ ب/ ۱۷ خ ط: بریں ۰ ۱۳۸/ ۱ خ، ط: یعنی ۰ ۱۳۸ ب/ ۹ خ، ط: زمین بدیدی
۱۳۹/ ۲-۳ خ: اسیر بیند ۰ ۱۳۹/ ۷ خ، ط: عزوجل اول ۰ ۱۴۰/ ۲ خ: ہر ذرہ بنمود
یار، ط: بنمود باز ۰ ۱۴۰/ ۳ خ، ط: یک است، اصل عدد ۰ ۱۴۰/ ۹ خ: عرفتہ
ط: عرفت ۰ ۱۴۰ ب/ ۱۵ ط: جملہ عالم تا ابد ۰ ۱۴۱/ ۷ خ: راست بخود ۰
۱۴۱/ ۱۷ ط: عن درک الادراک ۰ ۱۴۱ ب/ ۱ لا یعرفہ غیر اللہ ۰ ۱۴۱ ب/ ۱۶

خ، ہر ذرّہ زخاک، ہر ذرّۂ زخاک • ۱۴۱اب/۱۶ خ، ط، جا بیست جہاں نما • ۱۴۲الف/۷

خ، ط، عارف خوانند • ۱۴۲/۱۰ خ، ط، بمعنی آں خبر وحقیقت آں عالم بود اورا عارف

۱۴۲/۱۴ ط، استحقاقے کنند • ۱۴۲اب/۲ خ، ط، بحرف • ۱۴۲اب/۹ ط، (بیت مزید)

چہ حسن است ایں کہ گر مردم رخت را صد نظر بینم: ہنوزم آرزو باشد کہ یک بارے

دگر بینم • ۱۴۳/۳ خ، ط، شدۂ تو ونمی دانی • ۱۴۳اب/۱ خ، منم خود • ۱۴۳اب/۳

خ، ط، دہم معشوق، خ، ط، ہم آئینہ ہم جمال وہم بینائی، ط، ہم آئینہ ہم جمال ہم بینائی

۱۴۳اب/۴ خ، خم خانہ تہی شدہ، ط، خُم تہی شدہ • ۱۴۳اب/۸ خ، ط، عجب بیت

۱۴۴/۱۷ خ، ط، ولایت فرمایند • ۱۴۴اب/۴ خ، ط، جان اندر دہ • ۱۴۴اب/۹

خ، ط، دلم بربودی • ۱۴۴اب/۱۰ خ، دریاذی [؟] ، ط، دریا می کنند • ۱۴۴اب/۱۶

خ، ط، ایں کار • ۱۴۴اب/۱۷ خ، ط، این کار • ۱۴۵/۱ ط، باید بود • ۱۴۵/۲

خ، ط، مورِ ضعیف • ۱۴۵/۱۵ خ، توام زتو، ط، تواز توام • ۱۴۵/۱۵ خ، ط،

در آتشی • ۱۴۵/۱۶ ط، وغوغا است • ۱۴۵/۱۷ ط، زہی کار زہی یار •

۱۴۵/۱۶ ط، برزنند • ۱۴۵اب/۱۰ خ، ط، دہن آلودہ • ۱۴۵اب/۱۷ ط، شود

وزہی شر • ۱۴۶/۱۲ ط، سوز او طلب • ۱۴۶/۱۷ ط، نشان مرا کے بعد رباعی بطور

نسخہ حاشیہ بردی ہے: زنار پرست زلف عنبر بویت • محراب نشیں گوشۂ ابرویت، ما

یارب توچہ قبلہ گہ دارد شب وروز • روی دل کافر ومسلمان سویت • ۱۴۶اب/۶

خ، ط، چوں افروختہ است — ندارد • ۱۴۶اب/۱۱ خ، ط، الخ جاعل الخ — ندارد

۱۴۶ب/۱۲ خ،ط: خلیل را اتخذ اللہ الخ گفت • ۱۴۷ب/۸ خ،ط: بعض
مراد است • ۱۴۷ب/۹ ط: تحت قبائی • ۱۴۸/۹ خ،ط: نفس او • ۱۴۸/۱۱ خ،ط:
بهره • ۱۴۸/۱۴ خ،ط: ثمره دلیل • ۱۴۸ب/۳ ط: زاهد اسلم • ۱۴۸ب/۱۰ ط: زبون
ضعیف • ۱۴۹/۳ ط: نگزارد تا • ۱۴۹/۱۲ ف نوای • ۱۴۹/۱۴ خ،ط: جمله کرد
۱۴۹ب/۱۳ خ،ط: دگرم هیچ نباید • ۱۵۰/۲ خ،ط: عظیم یابد • ۱۵۰/۳ ط: عظیم
باید و مثال آن • ۱۵۰/۶ ط: و بمعصیت • ۱۵۰/۱۲ خ: خبر او • ۱۵۰ب/۲-۳
خ،ط: علاج علت او • ۱۵۰ب/۳ خ،ط: شنیدیم • ۱۵۰ب/۷ ط: قایلهُ •
۱۵۰ب/۱۴ خ،ط: خواجه سهیل • ۱۵۰ب/۱۵ خ،ط: و برا کفتی • ۱۵۱ب/۵ خ،ط:
و وے دوستان • ۱۵۱ب/۶ خ: لغت آرزو را گویند • ۱۵۱ب/۹ خ: بر آن می
آید، ط: بر آن می بارد • ۱۵۱ب/۱۱ خ،ط: برسد بروید، خ: کل و بار آرد • ۱۵۱ب/۱۶
خ،ط: اثبات کنیم • ۱۵۲/۱ خ،ط: توقف کنیم • ۱۵۲/۶ خ،ط: تفسیر کنند • ۱۵۲ب/۱۳
خ،ط: مر بنده را • ۱۵۳/۱ خ،ط: نظری بود • ۱۵۳/۵ ط: فراتر نبوده باشد •
۱۵۳/۷ خ،ط: در زیادتی دارد و از آن غایت و کمال خود • ۱۵۴ب/۵ خ،ط:
بوییدن و دویدن • ۱۵۴ب/۱۵ خ،ط: اما طلب باشد • ۱۵۵/۲ خ: سیوم و
جل، ط: سیوم وجد • ۱۵۵/۳ خ: دو جل از دیدن • ۱۵۵/۴ خ،ط: از
فوت وصلت • ۱۵۵/۶ خ: دو جل مقام • ۱۵۵ب/۷ خ،ط: عاشقان تو پیدا
۱۵۵ب/۱۱ خ،ط: ثالث • ۱۵۵ب/۱۶ خ،ط: اعتقاد منت • ۱۵۶/۸

خ، ط، زہرۂ آنک ۰ ۱۵۶/ ۱۰ خ: بیت ۔ ندارد ۰ ۱۵۶ اب/ ۵ خ، ط، رخت بے نوائی ۰ ۱۵۷/ ۱۱ خ، یا مالک تو مقمع، ط، یا مالک تو چقمار ۰ ۱۵۷ ب/ ۵ ط، کوس طلب ۰ ۱۵۷ ب/ ۸ خ، ط، طالبان ما بز خیزید کہ ایشان ۰ ۱۵۷ ب/ ۹ خ: ہیچ جیز نماید، ط، ہیچ جیز نماند ۰ ۱۵۷ ب/ ۱۷ خ، ط، گفتہ اند لن یصل ۰ ۱۵۸/ ۱۷ ط: وندائے لاابالی ۰ ۱۵۹/ ۱۶ خ، ط، تو خود بیں حق بیں جون ۰ ۱۵۹/ ۱۷ خ، ط، افتادہ است جز خود را ۶ خ، لاجرم نمی ترسیم، ط، لاجرم می ر ۰ ۱۵۹ اب/ ۷ خ، ط، وبت نفس ۰ ۱۵۹ اب/ ۱۶ خ، ط، درخاک مذلت افتد ۰ ۱۵۹ اب/ ۱۷ خ، ط، ہمہ موجودات ۰ ۱۶۰/ ۹ خ، ط، کہ نفس فرعون ۰ ۱۶۰ اب/ ۱۱ ط، راست نیاید ۰ ۱۶۰ اب/ ۱۶ خ، نسبت نہ کنی ۰ ۱۶۱/ ۱۵ خ، ط: واز خود صلاح ، خ، ط، کار بمراد ۰ ۱۶۱ اب/ ۱ خ، ط، قدرت دفرمان ۰ ۱۶۱ اب/ ۱۶ خ، ط، یا پیش زند ۶ خ: پیر فرستادہ ۰ ۱۶۳/ ۱۲ ط: بتکلف مرغے ۰ ۱۶۳ اب/ ۱ خ، ط، بر درگاہ عوانان وظالمان برد ۰ ۱۶۵ اب/ ۴ خ، ط، نبیاً ۰ ۱۶۵ اب/ ۷ خ، ط، ھذہ، اے کاشکے ۰ ۱۶۶/ ۱ ط، یہتم ۰ ۱۶۶/ ۲ خ، ادہر چہ ۰ ۱۶۶/ ۸ خ، قیمة کل امرجیبہ، ط، قیمة کل شئ جیبہ ۰ ۱۶۶/ ۱۲ ط، زمرد آں را ۰ ۱۶۶/ ۱۳ خ، ط، ولالنا ۰ ۱۶۶ ب/ ۳ ط، بر سر جان ۰ ۱۶۶ اب/ ۴ خ، تیغ قہر کہ ۰ ۱۶۶ اب/ ۵ خ، ط، کافر کہ کافر زخمی کہ ۰ ۱۶۶ اب/ ۵ خ، وبجز قصد ۰ ۱۶۷/ ۱ خ، غزل ۶ ط، رباعی ۰ ۱۶۷/ ۶ ط، از آدمی ۰ ۱۶۷/ ۸ ط، مکر دو گروہ آدمیان ۰ ۱۶۷/ ۹ خ، ط، کس را دولت ۰ ۱۶۷/ ۱۶ خ، ط، مرغ

حکمت دان زمانی ۶ خ چو، خ،ط؛ یہ زین ۰ ۱۶۷ اب/ ۱ خ، ط؛ نہ بینی ۰ ۱۶۷ اب/ ۲

خ، ط؛ کہ روزگارہ ۰ ۱۶۷ اب/ ۸ خ؛ معشوقہ مراہ ۱۶۷ اب/ ۱۰ خ؛ ہول دارد ۶

ط؛ بدل دارد ۰ ۱۶۸/ ۱ خ، ط، درکردن عزازیل ۶ خ؛ کہ گنجیم ۰ ۱۶۸ اب/ ۲ خ، ط،

کہ آں بیچارہ ۰ ۱۶۸ اب/ ۴ خ، ط، اے بے چارہ ۰ ۱۶۸ اب/ ۷ ط؛ دستگیر آید سخن

ای عزیزاں ۰ ۱۶۸ اب/ ۱۱ ط؛ ہر بار کہ غلام ۰ ۱۶۸ اب/ ۱۴ ط؛ دعوی دین از ۰

۱۶۸ اب/ ۱۵ ط؛ عہد بازدہ ۰ ۱۶۹/ ۱ ط؛ از باشش ہمت ۰ ۱۶۹ ب/ ۱ خ، فارغ

... تضاد ہمہ، ندارد ۰ ۱۶۹ اب/ ۳ خ، ط؛ بردہ رخت ۰ ۱۶۹ اب/ ۴ خ؛ ذرہم تیر

۱۶۹ اب/ ۵ ط؛ بادہ ہا خوردہ بر رخ ساقی ۰ ۱۶۹ اب/ ۶ خ، ط؛ شنیدہ کہ دلیل ۰

۱۶۹ اب/ ۱۲ خ؛ علم آموزی، ط؛ علم امروز/ ن اموزی ۰ ۱۷۰/ ۱۰ ط؛ رسید سجدۂ ۰

شکرہ ۰ ۷ اب/ ۷ خ، ط؛ خوف ہجر/ فراق است ۰ ۱۷۱/ ۱ خ، ط؛ جو داست

در حضور، خ؛ بیت رباعی، ط؛ رباعی قبل بیت؛ رباعی۔ اے دل مشواز ہجر مشوش

احوال؛ در آرزوے وصال بسیار مثال، در وصل بودیم ز ہجراں لیکن؛ در ہجر

بود ہمیشہ امید وصال ۰ ۱۷۱/ ۵ خ؛ مذہب عشاق ۰ ۱۷۱ اب/ ۴-۵ ط؛ ہوا

نفس ۰ ۱۷۱ اب/ ۱۲ خ، ط؛ بصیرت واصحاب ۰ ۱۷۱ اب/ ۱۳ خ، ایمن نمودہ اند۔ ندارد

۱۷۲/ ۷ خ؛ دارہ قہر براشاں راند۔ ندارد ۰ ۱۷۲/ ۱۶ خ؛ ہزار ہزار ... بر داند

و ہزار ۰ ۱۷۲/ ۷ خ، ط؛ لاابالی ۰ ۱۷۲ اب/ ۱ ط؛ احباب را در آتش غیرت کباب

۱۷۲ اب/ ۷ ط؛ بلا باشد ۰ ۱۷۲ اب/ ۹ خ؛ داغ بر نہد ط؛ داغ نہند ۰ ۱۷۳/ ۱۰

خ، ط، میان شاں از جیست ۳۰، ۷ اب/۱ خ ؛ التفات بغیرے نکاہ دارد ۳۰، ۷ اب/۱۳
ط ؛ ومقرر داند کہ صحبت ۴۰، ۷ ۱/۱ ط ؛ معاملتی وریاضتی ۴۰، ۷ ۱-۲/۱ خ ؛ بے علم نبود
داگر کسی ۴۰، ۷ ۱/۷ ط ؛ وایں نیز ۶ خ ؛ وایں دو کونہ ۴۰، ۷ ۱۴/۱ ط ؛ دیدن
ایں بود۔ قطعہ۔ برلوح دلت نقش اگر ہیچ حروف است ؛ یک رمز ز اسرار معانی نہ
بدانی، چوں محو شد از لوح دلت حرف تمامت ؛ می داں کہ شدی محرم اسرار معانی
۴۰، ۷ اب/۲ ط ؛ افتد۔ چنانچہ گفت۔ شعر۔ نیست از بہر آسمان ازل ؛ نردباں پایہ
بہ ز علم وعمل ۴۰، ۷ اب/۱۳ ط ؛ نیفتد۔ ایں است کہ گفت۔ مثنوی۔ علم را چوں تو
خوانی از بازی ؛ آلت وساز جاہ اناں سازی، علم سوے در الہ برد ؛ نہ سوئے
نفس ومال وجاہ برد۔ بے ۴۰، ۷ اب/۱۵ ط ؛ رساند۔ شعر۔ مور مسکین ہوسے
داشت کہ در کعبہ رسد ؛ دست برپائے کبوتر زد وناگاہ رسید ۵۰، ۷ ۲/۱ خ ؛
صفت کبوتری کردد ۵۰، ۷ ۱/۷ ط ؛ صحبت را ایں جا ۵۰، ۷ ۱۵/۱ خ ؛ تاہم دعویٰ
بینی وبراہ آدم جہ کفت فرو نکر تاہم بازیابی ابلیس جہ کفت ۵۰، ۷ ۳/۱ خ ؛
افلاسش۔ آنگ، ندارد ۵۰، ۷ اب/۸ سخت بے ہمت ۵۰، ۷ ۹/۱ خ ؛ گرا کندہ
گرامی کندہ ۵، ۷ اب/۱۰ ط ؛ نہی۔ بیت۔ پدرم روضۂ رضوان بدو گندم بفروخت ؛
من کہ باشم کہ جہاں را بجوے نفروشم ۶۰، ۷ ۱۳/۱ خ ؛ بے خبری وتنہائی، ط ؛ ایں
صفت مردہ است نہ زندہ پس ایں بکشتن نفس حاصل شود ایں جملہ ۶۰، ۷ ۱۷/۱
خ ؛ بی اسبابی وبے خبری ۷۰، ۷ ۱۱/۱ خ، ط ؛ حاشا وکلا ۷۰، ۷ ۱۲/۱ خ ؛ دان تو

غزلہا ۰ ۱۷۷ اب/۱۰ اخ : برآید بر و رسیدن ۰ ۱۷۷ اب/۱۱ اخ، ط: درمیان آید ۰

۱۷۷ اب/۱۳ اط: چوں او بربست او راہ خود رفت راہ کبوتر کا دم پیداست در بست

راہ خود رفت ۰ ۱۷۸ /۳ ط: طریقت موافق پیر ۰ ۱۷۸ /۹ ط: و در حاجت بکشاید

۱۷۸ ۰ /۱۷ اخ، ط: از خاک ۰ ۱۷۹ /۱۳ اط: آنجا رسد از خود رسید، خ: آنجا

رسید از خود رسید، نسخہ دیگر: آنجا رسد از خود بے نشاں گشت ۰ ۱۷۹ اب/۱۰ اخ:

غلامی دادند، ط: غذامی دادند ۰ ۱۷۹ اب/۱۱ خ: شعر دیگر ندارد (تا کہ۔ آزادند)

۱۸۰ ۰ /۳ خ، ط: بمعنی ۰ ۱۸۰ /۹-۱۰ اخ، ط: چندیں دریاہا ۰ ۱۸۱ اب/۳ خ، ط: و

عدل بے علت دیگرے را می کداز د ۰ ۱۸۱ اب/۱۲ اط: تا بہ آب مغفرت بشوید ۰ ۱۸۱ اب/۱۳

خ: از علت پیدا، ط: از دل پیدا ۰ ۱۸۲ اب/۳ خ، ط: خود باختیار ۰ ۱۸۲ اب/۴

خ ط: چہ محسوب بود ۰ ۱۸۲ اب/۶ ط: در درگاہ خدائے عزوجل ۰ ۱۸۲ اب/۱۲ خ، ط:

کہ از اوصاف ۰ ۱۸۲ اب/۱۳ اط: دولت گاہ اسلامت ۰ ۱۸۲ اب/۱۶ اخ، ط: باطن

۔ ندارد ۰ ۱۸۳ /۱۳ ط: کہ پیش خلق ۰ ۱۸۳ /۱۶ خ ط: بقیامت کہ راہ ۰ ۱۸۳ اب/۷

خ: خلیل تر ۰ ۱۸۴ /۴ خ، ط: تو انید کرد ۰ ۱۸۴ /۱۶ ط: گوہر عشق ۰ ۱۸۴ اب/۱۵

ط: توانی رسیدہ ۱۸۵ /۱۷ اخ: و ایشاں نوحہ می کنم۔ ندارد ۰ ۱۸۵ اب/۱ اخ: اے

بابی خبری، ۔ ندارد ۶ اے برادر با بے خبری ۰ ۱۸۵ اب/۸ ط: از اجاب دنیا ۰

۱۸۵ اب/۱۵ اخ ط: اسرار ملکی ۰ ۱۸۵ اب/۱۶ خ، ط: آں معنی عاجز، ط: ایں معنی

طلوع ۰ ۱۸۶ /۶ ط: از وے یافت رسیدہ ۰ ۱۸۶ /۱۷ اط: و مزاج بد نکند ۰

۱۸۷/۱۳ ۱۵ خ: چندانکہ تواند تانسبت او بشیطاں متصل نہ گردد آنگاہ مانند۔ ۱۸۷/۱۵ ط: تانسبت او • ۱۸۷/۱۶ خ، ط: خبیث القول • ۱۸۷ب/۵

خ، ط: گوئید • ۱۸۷ب/۶ط، خ: کہ دہ سال • ۱۸۸ب/۶ ط: سبک وزود •

۱۸۸/۹-۱۰ ط: وبودی کہ بالشتی کہ، خ: بودی۔ قلم زدہ ہے • ۱۸۸ب/۱۳ ط:

اینجا بیا وآنجا برو وہم چنیں برو • ۱۸۸ب/۱۶ ط: معجزہ دیگر نبودی • ۱۸۸ب/۱۷

ط: اخلاق حمیدہ واوصاف پسندیدہ وی شاید پسندیدہ بودی • ۱۸۹/۳ط خ:

ایمان آوردندے • ۱۸۹/۳ ط خ: قبول کردندے • ۱۸۹/۷ خ، ط: چنانکہ

عارفی بریں اشارت • ۱۸۹ب/۱۱ ط: فارغ اند وخطی ونصیبی، خ: فارغ اند و

خبری ونصیبی • ۱۸۹ب/۱۴ خ: جہان بلندی، ط: پناہی • ۱۹۰/۱۶ خ، ط: وماتند

ایں • ۱۹۰ب/۹ خ، ط: نخواہد بودن • ۱۹۱/۸ خ، ط: آنجا نرسیدی۔ ۱۹۱/۹

خ، ط: اگر مریدی • ۱۹۲/ ط: الطریق سو کے بعد تدبیر کند بندہ وتقدیر نداند:

تدبیر بتقدیر خدا وندچہ ماند، اس کے بعد بیت «بسیار خواستم ...»، خ: دونوں شعر

نہیں ہیں، خ: دونوں شعر ۱۹۱ب کے حاشیے پر بھی مرقوم ہیں • ۱۹۳ب/۷ خ: آنست

کہ، خ، ط: آنست کہ • ۱۹۴/۱ ط: روے بت ندیدہ، خ: روے دیت ندیدہ

• ۱۹۴ب/۹ خ: بےچارہ خاک برسری کند وی گوید • ۱۹۴ب/۱۰ ط: زہرہ نی کہ

• ۱۹۴ب/۱۰ ط: مزید ایک شعر: زانکہ رویش مثال آئینہ است ﴿ آہ آئینہ را تباہ

کند • ۱۹۵/۸ ط: از نجاست کہ گفتہ اند بیت: ہر کرا یک خرقہ ونانے بود ﴿ دردو

کو نش ملک سلطانے بود/ خواجہ سری مستقلی ۰ ۱۹۵/۱۴ خ ؛ نکتہ موید ۰ ۱۹۷/۱۳ ط ؛ بر کندہ ۰ ۱۹۷ب/ ۶ ن ؛ غمزۂ تومی فریبدہ ۰ ۱۹۸/ ۲ خ ، ط ؛ در دفتر خلقت ۰ ۱۹۸/۳ خ ، ط ؛ ایں چنیں خلقت را ۰ ۱۹۸/ ۱۷ خ ؛ صد و بست چہار اند ہزار (= صد ہزار بست و چہار) ۰ ۱۹۸ب/ ۱۶ خ ، ط ؛ بس دیر ۰ ۱۹۹ب/ ۷ خ ؛ کے حاشیہ پر یہ شعر ہے ؛ چہ شناسد کمال دہقان را ؛ دانہ در چاہ و تخم در گندم ، ط ؛ میں یہ شعر داخل متن ہے اور توبہ کنند کے بعد ہے ، خ میں یہ شعر نہیں ہے ، خ ؛ بر حاشیہ ۰ ۲۰۰/ ۸ خ ، ط ؛ لا یعرفہ غیرہ ۰ ۲۰۰ب/ ۳ ط ؛ رباعی کے بعد ایک بیت ہے ؛ اگر از تو برکنم دل یکجا برم نگارا ؛ زدر تو باز گردم کہ کند قبول مارا ۰ ۲۰۱ب/ ۳ ط ؛ وائے بریں نماز و روزہ ، خ ؛ بدیں نماز و روزہ و کار لا یجوز باللہ العظیم ۰ ۲۰۱ب/ ۴ ط ، خ ؛ اگر بیش گی نہی ۰ ۲۰۱ب/ ۸ ط ؛ دروازۂ سعادت ابدی و در دولت دو جہانی است ۰ ۲۰۲/ ۲ ط ؛ سلطانیان ہمت اند ۰ ۲۰۲/ ۱۴ ط ، خ ؛ اَعدَدتُ ۰ ۲۰۲ب/ ۴ ط ؛ در نتواں یافت ۰ ۲۰۲ب/ ۱ ط ؛ اَنَا اَغنیٰ ، خ ؛ انا احصی ۰ ۲۰۳/ ۳ ط ؛ گو منگر کہ در عشق شرکت نہ پذیرد ، خ ؛ گو در منگر کہ عشق شرکت نپذیرد ۰ ۲۰۳ب/ ۱۱ ط ؛ ازاں روز کہ او را ۰ ۲۰۳ب/ ۱۳ ط ؛ تو قدم بروئے ۰ ۲۰۴/ ۱۲ ط ، خ قطرہ زیں ۰ ۲۰۵/ ۵ ط ، خ ؛ در فردوس خواہ در دوزخ ۰ ۲۰۵/ ۱۲ ط در سرای اندوہ و محنت ۰ ۲۰۵ب/ ۲ ط ، خ ؛ ہر کام ہر کسی نہ بخشد ۰ ۲۰۵ب/ ۸ خ ؛ ننہند الا کہ ۰ ۲۰۶/ ۱۰ ط ، خ ؛ ہمت چنیں باید ۰ ۲۰۶ب/ ۱۰ ط ، خ ؛ اہل اللہ خاصۃ

• ۲۰۶ب/۱۱ط، خ: اهل الجنة خاصةً • ۲۰۶ب/۱۵خ: رسول ملک الموت مبارک

• ۲۰۷/۷ط، خ: طاقتم برسیده • ۲۰۷ب/۱۶ط: قدمی می زن • ۲۰۸/۶ط، خ:

علت برسام • ۲۰۸/۱۴ط: کہ زتق، خ: کہ برین • ۲۰۸ب/۵ط، خ: اگر ہر چیزے

کہ جز حق است • ۲۰۸ب/۷ط، خ: و اگر ہر چیزے کہ جز حق است • ۲۰۹/۳ط، خ:

ہیچ بار بار گیر وصل • ۲۰۹/۱۷ط، خ: موسیٰ علیہ السلام را • ۲۱۰/۱۷ط، خ: وے پوشیدے

• ۲۱۰ب/۸ط: دریں مقام نرسیده • ۲۱۱/۶ط: از مدعیان ہیچ نیاید و ہیچ مدعی،

خ: از مدعیان ہیچ نیاید و مدعی • ۲۱۱ب/۹ط، خ: و دین را چوں طلب کنی • ۲۱۲/۴

ط، خ: زنار گبرگی عادت ببرید و دنیا • ۲۱۲/۶ط، خ: واز علت و عار • ۲۱۲/۱۱ط:

دراں بطالبی بینی، خ: دراں میاں بطلب بینی • ۲۱۲ب/۶ط: عشق ترا او ستاد بس،

خ: عشق ترا بس خود او ستاد • ۲۱۲/۱۳ط، خ: ہمہ جہاں را تواند بود • ۲۱۶/۳ط:

میان آرزو بردن و میان رجا، و گمان نیکو کہ نشان تقدم محبت ست ورجا بر اصل

باشد، خ: میان آرزو بردن و میان رجا و گمان نیکو، گمان نیکو ورجا بر اصل

باشد • ۲۱۷/۲ط: و وی دعوی نہ کردہ بود • ۲۱۷/۱۴ط: لا یسعنی فیہ •

۲۱۷ب/۱ط، خ: خطر نماند • ۲۱۷ب/۳ط: روشن کنی • ۲۱۷ب/۵ط: کہ زدی

برآید • ۲۱۷ب/۶ط، خ: ہمی/ ہیں مشاہدہ • ۲۱۷ب/۱۱ط: رسول ایم • ۲۱۷ب/۲

ط: برآید باتو • ۲۱۹ب/۵ط: شق بعضہ •

• ۲۲۰ب/۴ط، خ: و کتب تکرار کند • ۲۲۱/۱ط، خ: اگر عاصیان را • ۲۲۱ب/۱ط:

یوسف عشقت، خ نخ: ای تف عشقت ۰ ۲۲۲/۵ ط، خ: ذرہ بانی کردے ۲۲۰/۶

ط، خ: راچنداں ۰ ۲۲۲ب/۸ ط، خ: نفل جستن بہتر از ترک وے ۲۲۰ب/۱۱ ط:

جز منفعت نباید دیدن و نجات خویش اندر کردن نباید دانستن کہ ہر چیزی، خ: جز منفعت

نباید دانستن و نجات خویش اندر کردن نباید دانستن کہ ہر چیزے ۰ ۲۲۰ب/۱ ط، خ:

وحدے کہ آں را ۰ ۲۲۳ب/۲ ط: چوں فقیر نفس را بعلم اندر ریاضت، خ: چوں فقیر

نفس خود را بعلم اندر ریاضت ۰ ۲۲۳/۸ ط: ما آں دو گروہ را، خ: ما آں دو کردہ

را ۰ ۲۲۴/۵ ط: امیر شام بودم، خ: امیر سامرہ بودم ۰ ۲۲۴/۶ ط، خ: تا بباز ارز

روی ۰ ۲۲۴ب/۱۷ ط، خ: بداں مقدار کہ در ۰ ۲۲۵/۱۰ ط، خ: اصل و طبع خلق

۰ ۲۲۵/۴ ط: اگرچہ بد است نیک است، خ: اگرچہ بد است نیکو بود ۰ ۲۲۵ب/۴

ط، خ: آں صحبت او دیرا ۰ ۲۲۵/۵ ط، خ: صحبت با بداں دارد ۰ ۲۲۵ب/۵

ط، خ: اگرچہ نیک است بد است ۰ ۲۲۶/۲ ط، خ: کنی ترا از دی ۰ ۲۲۸/۹ ط:

واگر چنیں نکردی و چنیں چرا نکردی ۶، خ: وچرا چنیں کردی تو وچنیں چرا نکردی تو

۲۲۸ب/۶ ط، خ: بوستان غیب ۰ ۲۲۸ب/۹ ط، خ: دوار عنا در بند ۰ ۲۲۹/۹

ط، خ: دنخوت خواجگی را ۰ ۲۲۹ب/۱۰ ط، خ: ہم چو مجاہد است ۰ ۲۲۹ب/۱۳-۱۴ ط:

ہر یکی راخدمت می کند تا ایشاں با وراد و اوقات ۰ ۲۳۰/۶ ط: اگرچہ ہم مزدوری

۲۳۰ب/۴ ط، خ: خلیل اللہ را گوئیدہ ۰ ۲۳۲ب نخ: س ۱۵ سے متن میں تقریباً ایک

صفحہ کی عبارت چھوٹ گئی تھی، جو نخ خط میں حاشیہ پر مرقوم ہے ۲۳۲ب حاشیہ

خ میں "پیش ماحقا فصیح و ناطق است" کے بعد درج ذیل عبارت ہے جو خ ط میں

نہیں ہے "اندر عالم ہیچ گلے وسنگے نیست کہ بوے وصال تو رنگے نیست"۔ ۲۳۰ ب/۶

ط، خ: ایں چنیں کار (پیش ۔ ندارد)۔ ۲۳۲ ب/۱۶ ط، وہولناک۔ ۲۳۳ /۱۱

ط خ: ایں جاکاری بنود آنجا بنود۔ ۲۳۳ /۱۱ ط: ("آنجا بنود" کے بعد) بغفلت

می گذاری روزگاری ﴿ مگر در گور خواہی کرد گاری۔ ۲۳۳ /۱۲ ط، خ: اگر در بہشت

۲۳۳/۱۳ ط خ: دہمہ نعمہا بسر او فرو ریزند۔ ۲۳۳ ب/۴ ط، خ: پس کسے را

کہ آں دولت۔ ۲۳۳ ب/۱۴ ط، خ: سزاوار معرفت او نیست ہیچ عقلے۔ ۲۳۴ ب/۴

ط خ: خواہد داد رائگاں خواہد داد۔ ۲۳۵ /۲ ط: درین جز ایمان۔ ۲۳۶ /۱۵

ط: آں ذکر نیست۔ ۲۳۶ ب/۹۔۱۰ ط: تا ز نار عادت و رسم گبرگی از گردنت

برد۔ ۲۳۶ ب/۱۴ ط: آب زلال۔ ۲۳۸ /۹ ط، خ: عید اضحی۔ ۲۳۹ /۲ ط: برائے

الاف وتفاخر۔ ۲۳۹ ب/۸ ط: وخود اندر راہ ہند۔ ۲۴۰ ب/۲ ط، خ: شب معراج

۲۴۰ ب/۱۳ ط، خ: ابوالہیثم۔ ۲۴۱ /۳ ط: اللہ یسا لکما۔ ۲۴۱ /۳ ط، خ: عما

اکلتما وشربتما۔ ۲۴۲ /۲ ط: روز آدینہ ہر وقت، خ: روز آدینہ پیش از

سنت چہار رکعت۔ ۲۴۲ /۳ م: بیک سلام بخواند، اس کے حاشیہ پر نیت

مرقوم ہے، ط میں نیت اس طرح داخلِ متن ہے: بیک سلام نیت چنیں کند نویت

ان اُصلی ۔ اللہ اکبر بخواند۔ ۲۴۲ ب/۱ خ، ط: وعلی ال محمد۔ ۲۴۳ /۶

ط: دنیا پیش است۔ ۲۴۳ ب/۱۷ ط: و در حرام باشد و در حرام۔ ۲۴۴ /۱۰ ط،

دنیا نہ گیری ۲۴۴ ۰/۱۲ ط : زہد بنیادِ ہمہ چیز ہاست ۲۴۴ ۰ ب/۱ ط، خ : نام زہد

۲۴۴ ۰ ب/۲ ط، خ : نام رغبت ۲۴۴ ۰ ب/۱۰ ط، خ : تا غلط نیفتد ۲۴۴ ۰/۱۲ ط :

ہمہ چیز ہا ۲۴۵ ۰ ب/۱۷ ط، خ : از راہ طاعت ۲۴۶ ۰ ب/۱۴ ط : گرگ یوسف

زی تست خورد و بزرگ : ورنہ زی او یکے است یوسف و گرگ خ، گرگ و

یوسف زتست خورد و بزرگ : و گرنہ زاد یکے است یوسف و گرگ ۲۴۷ ۰ ب/۹

ط، خ : چہ خطر = خ اجہ خط (صحیح معلوم ہوتا ہے) ۲۴۷ ۰ ب/۱۶ ط، خ : مارا مثل روا

اورانہ مارا مثل روا 'مارا' خط کشیدہ ہے، لیکن اسے بھی رہنا چاہیے ۲۴۸ ۰ /۹ ط خ :

علیٰ خطرٍ عظیم ۲۴۸ ۰ ب/۱۱ ط : در درون باخود سودا ای کند ۲۴۹ ۰ /۲

ط خ : جز ایں قدر نماید ۲۴۹ ۰ /۵ ط : دخلنا الدنیا فیہا مضطرین

۲۴۹ ۰ ب/۳ ط : كَنومَةٍ ۲۴۹ ۰ ب/۳ ط : كنومة ۲۴۹ ۰ ب/۶ ط، خ :

دیالتی بالمعاذیر ۲۵۳ ۰ ب/۱۶ ط خ : کہ روح معنی نیست ۲۵۳ ۰ ب/۱۶

ط خ : کہ روح معنی است ۲۵۵ ۰ ب/۱۵ ط، خ : زہرہ یک آہ نیست ۲۵۶ ۰ ب/۷

ط : جان و دلے صد ہزار عاشق سوختہ راجگر کباب کند ۲۵۷ ۰ /۷ ط خ : دل برانده

وقف باید کرد، ط : دلے یکتا ۲۵۸ ۰ /۶ ط : تیغ درون وی است تاخود

۲۵۸ ۰ ب/۴ خ، ط : مرا باایں ۲۵۹ ۰ ب/۴ ط : پدید آید از اوصاف دنی بادصاف

سنی ظاہر پاک شود وانچہ بر ظاہر پدید آید بہ اوصاف ستودہ باطن پاک شود

۲۶۰ ۰ /۱۰ ط، خ : سر الہی است ۲۶۱ ۰ /۱۷ خ : بصورت موش ۲۶۱ ۰ ب/۳ ط خ :

معجب شوند ہ ۲۶۱ ب/۴ ط، خ : واستقامت بر طاعت ہ ۲۶۱ ب/۴ ط : نازینی

وسرفرازی ہ ۲۶۳ ب/۸ ط، خ : بلباس الوہیت پوشد ہ ۲۶۳ ب/۱۴ ط، خ : چنانکہ

زلیخا ہوا را ارتکاب کرد (خ : حاشیہ پر تصیح ہے) ہ ۲۶۵/۱ ط، خ : مراہم تو برآر

۲۶۵ ب/۵ ط، خ : تو شوخ خود مرادی ہ ۲۶۸/۱۴-۱۶ ط، خ : مرہمہ مہمات را

درسانندہ است بندہ را بہمہ درجات وکرامات ہ ۲۶۸ ب/۴ ط : ودوم تقویٰ

از بدعت است ہ ۲۶۹ ب/۸ ط، خ : ودر مذہبہا ہ ۲۷۰ ب/۱۳ ط : ادبقاروی

پس بدانکہ ہ ۲۷۰/۱۷ ط، خ : در دو گروہ ہ ۲۷۱/۵ ط، خ : ہر تو بادا بہ

نگاہ داشتن ہ ۲۷۱/۸ ط، خ : یحیی معاذ رازی ہ ۲۷۱/۱۲ ط، خ : آنکہ خوردہ

حرام ہ ۲۷۱ ب/۲ ط، خ : بحاجت دینی و دنیاوی ہ ۲۷۴/۲ کے بعد اضافہ : قلندری

وخراباتی از پئے تو شدم ہ حدیث عشق تو دیدم کہ پارسائی نیست ، چنیم کہ از در

ہمت گدائے کوئے تو شد ہ کہ ہیچ سلطنتے خوشتر از گدائی نیست ہ ۲۷۴/۶ ط، خ :

دبیدن عادے ہ ۲۷۴/۸ ط : وکلید دل است ہ ۲۷۵/۶ ط، خ : ان

اکون کذلك ہ ۲۷۵ ب/۹ ط : درجہان نی ـ درمیان نی ، خ : نہ ـ نہ

۲۷۶/۴ ط، خ : بابادرمنہج صدق درکشیدند ہ ۲۷۷ ب/۷ ط، خ : وبیجلیٓ

ولا تیا سوا ہ ۲۷۸/۲ ط : لستُ ہ ۲۷۸/۷ ط : وبندۂ ماست ہ ۲۷۸ ب/۴

ط : درجملۂ علم ہ ۲۷۹ ب/۴ ط، خ : کمتر دار گذرد ہ ۲۷۹ ب/۱۷ ط : مملوہ

۲۸۲/۵ ط، خ : می طلبی واز کجامی طلبی ہ ۲۸۲/۹ ط : ذھبت ہ ۲۸۴ ب/۴

خ (برحاشیہ)؛ وَبشرفِ فاطمۃ وَنسبہا ۰ ۲۸۵/ ۱۰ ط، خ؛ اشراف

دارالسلام ۲۸۶ ۰ ۵/ ط، خ؛ اول شہوت رابروی ۰ ۲۸۶ ب/ ۸ ط؛ متواصل

۰ ۲۸۰/ ۹ ط، خ؛ ونواخت باقہر آغشتہ ۰ ۲۸۸/ ۱۶ ط، خ؛ ہزاراں معنے

بشگافتم من، ط: (برحاشیہ) معنی کی جگہ 'نکتہا' ۰ ۲۸۹/ ۴ ط، خ؛ ہیچ درد ۰

۲۸۹/ ۵ ط، خ؛ کہ درداو ۰ ۲۸۹ ب/ ۱۴ ط؛ وآنکہ قبضۂ اسلام را ۰ ۲۸۹/ ۱۲

ط، خ؛ ہرچند عزیز بودہ ۰ ۲۸۹ ب/ ۱۳ ط؛ کا راز سر کریم روزگار خلوتست ۰ ۲۹۱/ ۱۳

ط؛ زہے شادی... ۰ ۲۹۳ ب/ ۱۱ ط؛ ہر رہ روِ شرع ۰ ۲۹۴/ ۵ ط؛ حلقہ را بردر

حرم زن، خ؛ حلقۂ را بر حرم زن ۰ ۲۹۴/ ۱۶ ط؛ خطاب آمد ۰ ۲۹۷/ ۲ ط؛ یک

جام تجلی جلال تو بنوشم، خ: بسم، خ، ط؛ غریق دیدار ۰ ۲۹۸/ ۹ ط، خ؛ معصیت

آنرا، خ؛ معصیت آنرا ۰ ۲۹۹ ب/ ۶ ط؛ بزمرۂ مجاہدہ کوفتہ وخستہ کردہ، خ؛ بقہر

مجاہدہ... ۰ ۳۰۰ ب/ ۲ ط، خ؛ برای آں دوزند ۰ ۳۰۰ ب/ ۶ ط، خ؛ مجرد وفرد

باشد ۰ ۳۰۱/ ۴ ط؛ اما آں پوشانندہ ۰ ۳۰۲/ ۲ ط؛ در دنیا ہیچ کس ۰ ۳۰۳/ ۱۵ ط، خ؛

وراحۃ المشتاقین ۰ ۳۰۴/ ۳ ط؛ بگدائی تو ۰ ۳۰۵/ ۵ ط، خ؛ ظلمت راز شب

۰ ۳۰۶/ ۹ دوہر یکی بریں ۰ ۳۰۶/ ۹-۱۰ ط، خ؛ صدقت وی ہمہ بلا ورنج ومحنت عاشق،

وآنکہ گفت کذبت روح وراحت ووصال دوست دید درعشق ۰ ۳۰۷/ ۱۳ ط، خ؛

بر لذت سلکت ۰ ۳۰۷/ ۱۳ ط، خ؛ اگر غالب بر دل کسے محبت وعشق ۰ ۳۰۷/

ط؛ لذت مباشرت ۰ ۳۰۷ ب/ ۷ لاھل النفوس والحظوظ ۰ ۳۰۷ ب/ ۱۲ ط؛

فحسّنہٗ حسَنٌ، ۰ ۳۰۷ ب/۱۶ ط،خ، وآلار خداوند (خ، والاہ خداوند = وآلار) ۰ ۳۰۸/۱ (خ، بنسر = بنشر) ۰ ۳۱۱ب/۵ خ، منع نہ کند واند روزگار او ۰ ۳۱۲/۵-۶ ط، واین ہمہ اگرچہ بدعت است،خ، روایت ہمہ اگرچہ بدعت است ۰ ۳۱۲/۱۰ ط،خ، مایحکم حسن خلق ۰ ۳۱۳ب/۲ ط، واندک باشند عاملان ۰ ۳۱۳/۸ ط، وچندین سلف صالح ۰ ۳۱۳/۱۴ ط، عزلت حلال شد ۰ ۳۱۳/۱۷ ط،خ، سوے عباد خواص ۰ ۳۱۴/۳ ط،خ، یاری دہان بودہ اندکہ مارا نیست وقتی داشتند کہ مارا نیست ۰ ۳۱۴/۷ ط، دانچہ بدانی نباید گفت ۰ ۳۱۴/۸ ط، وانچہ ندانی ترک باید کرد ۰ ۳۱۴ب/۱۲ ط، از خصمیت ٗن مصیبت ۰ ۳۱۴ب/۱۵ ط، یالیتَ ربَّ محمدٍ ۰ ۳۱۵/۸ ط، ومِن علامةِ المُنافِقِ ۰ ۳۱۵/۱۰-۱۱ ط،خ، برآستی دشمن واسلام ۰ ۳۱۵/۱۵ ط،خ، حاجت نیست، نہ ببیان علمی ونہ ببیان حکمی ۰ ۳۱۵ب/۱۳ ط،خ، ترک جمعہ وجماعت گیرد ۰ ۳۱۶ب/۲ ط، مرعباد جبل لبنان را ۰ ۳۱۷ب/۹ ط، حق گوشہ اینست ۰ ۳۱۹/۸ ط،خ، آدم را اندر وجود آورد ۰ ۳۱۹/۹ ط،خ، از خاک پس گل اورا ۰ ۳۱۹/۱۵ ط،خ، دنیا ہم خواست ۰ ۳۱۹ب/۶ ط،خ، بس بانقطاع بطاعة اللہ ۰ ۳۲۰/۱۱ ط،خ، بے مقتدای کامل ۰ ۳۲۰/۱۷ ط،خ، راہے دگر ۰ ۳۲۰ب/۲ ط، وبرانچہ برصدیقان از کشف وصدق فراست ۰ ۳۲۳/۱۰ ط،خ، تا بر وجہی بیند کہ او پسندد ۰ ۳۲۴ب/۴ ط،خ، مصیبتہا وغمہاے دنیا ۰ ۳۲۵/۴ ط، ہمہ زندگانی منغص گردد

۳۲۵ب/۹ ط، خ، لوان شعرةً من شعر المیت ۔ ۳۲۵ب/۱۴ ط، خ، در
ہر موی ۔ ۳۲۵ب/۱۵ ط، خ، و در خبر آمدہ است ۔ ۳۲۶ب/۷ ط، خ، اگر فقیر
و اگر شاہ است ۔ ۳۲۶ب/۱۰ ط، خ، اگر ملکت زماہی تا بماہ است ۔ ۳۲۶ب/۱۰
ط، خ، ہمہ ملک جہاں اینجا زیخ داں ۔ ۳۲۶ب/۱۱ ط، گر افریدون وار افراسیابی
خ، اگر افریدون ار افراسیابی ۔ ۳۲۷/۴ ط، گمان نیک بردن، حذر کردن ۔
۳۲۷/۵ ط، خ، از عقاب او ۔ ۳۲۷/۱۶ ط، (متن) خ، رویت تو، ط (ن) روئے
خوبت ۔ ۳۲۷ب/۱ ط، گلہائے مراد بے جاش ۔ ۳۲۷ب/۵ ط، خ، مر مومنان
راست ۔ ۳۲۷ب/۹ ط، خ، بیروں رود جاودان ۔ ۳۲۷ب/۱۲ ط، معلق ۔
۳۲۸/۱۴ ط، خ، گر فضل کنی ۔ ۳۲۸ب/۱۴ ط، ہیچ نداری و بہ زبان حال ایں را
بر خواں کہ عزیزے گفت ۔ ۳۲۹/۴ ط، ایں ہمہ جفاہا کہ کردم ۔ ۳۲۹/۴ ط، آری
اگر ۔ ۳۲۹/۵ ط، باز وحشی کسے فرستاد، باز حبشی پیغام کرد ۔ ۳۲۹/۱۳ ط، سترھا
و جھرھا، خ، سرھا و علانیتھا، ط، است، از بہر آں نیامرزم کہ تو سزائے
عفوی ۔ ۳۳۰/۲ ط، بدل آوردی و در دوستی شرک شرط نیست، خ، بدل اندر
دوستی شرط نیست ۔ ۳۳۰/۵ ط، باقی گستاخی و بے ادبی در گذاریم ۔ ۳۳۰/۶ خ،
اصلے است ۔ ۳۳۰/۱۳ ط، بہوش آمد ۔ ۳۳۰/۱۴-۱۵ ط، ہماں گناہان آمرزیدہ
است ۔ ۳۳۰/۱۵ ط، و ایں آیت از قول ۔ ۳۳۰ب/۱ خ، از مگرداں ۔ ۳۳۰ب/۲
ہمہ خوف گویند ۔ ۳۳۰ب/۱۴ ط، و از آشتیہا (متن)، و آں راستیہا (ن) ۔

۳۳۰ ب/۷، اخ: وعیدہا ۰ ۳۳۱/۳ ط، خ: اگر مراد را ۰ ۳۳۱/۳ ط: بطفیل
۳۳۱/۳ ط: نامسلمان ہستیم۔ ننگ ایمان ہستیم (خ مخ: نامسلمانیم۔ ننگ
ایمانیم) ۰ ۳۳۱/۴ ط: شیطان ہستیم (خ مخ: شیطانیم) ۰ ۳۳۱/۱۲ ط: خویش
بطلب کسی راکہ او بہترین بنی اسرائیل است ۰ ۳۳۱ ب/۱۴-۱۵ ط: بسیار رسوائی
اندرین امت، اخ: بسار رسوائی کہ اندرین امت (مخ: بسیار بے نوائی کہ اندر است)
۳۳۱ ب/۱۷ ط: کہ مرا کے بشاسد ۰ ۳۳۱ ب ۷ ط: قبول کندیا ۰ ۳۳۱/۱۷ ط: آوردہ ام
۳۳۱ ب/۳ ط خ: وحی آمد ۳۳۱ ب/۱۳ ط: وسلم، درحق ماکہ از خداوند ۰ ۳۳۱ ب/۱۴-۱۵
ط: از امت وے برگیرد، خ: از میان امتان وے برگیرد ۰ ۳۳۱ ب/۱۴-۱۵ ط:
بسیار رسوائی اندر ایں امت، خ: بسار رسوائی کہ اندریں امت ۰ ۳۳۱ ب/۱۷
ط: کہ مرا کسے بشناسد، خ: کہ مرا نشناسد ۰ ۳۳۱ ب/۷، اخ: آنکہ مرا زمین ۰
۳۳۲/۱ ط: کندیا نکند ۰ ۳۳۲/۱ خ: او را بر خویشتن را بدترین خلق می دانست
۳۳۲/۶ خ: دین پیران رہ ۰ ۳۳۲/۱۲ خ، ط: اگر پروانہ را ۰ ۳۳۲/۱۳ ط خ:
ہمہ عشاق ۰ ۳۳۲/۱۳ ط، خ: ایشاں را بہ پروانہ ۰ ۳۳۲/۱۴ ط خ: وکس ۰
۳۳۲ ب/۱ خ: (درکار اینست ۰ ۳۳۲ ب/۲ خ: بار ۰ ۳۳۲ ب/۱۳ ط:
و در ہر وادیہا ہفتاد ہزار در است و در ہر درے ہفتاد ہزار درکہ است۔،
خ: و در ہر وادی ہفتاد ہزار در است و در ہر دری ہفتاد ہزار مار است ۰ ۳۳۲ ب ۱۴

طش : کافر و منافق ۔ ۳۳۲ ب/ ۱۷ ط، خ : خواہیم ۔

اصل میں آخر کے اوراق میں درمیان کی کم و بیش پانچ سطریں غائب ہیں اس خلاء کو دوسرے مخطوطہ ( ) سے پُر کیا گیا ہے، ذیل میں دوسرے مخطوطہ اور مطبوعہ نسخے کے مقابلے کے بعد اختلاف نسخ درج ہے۔

۳۲۸۰/ ط : کہ یک بندہ را بصغیرہ بخشد و بکبیرہ بگیرد و روا بود دیگرے را بکبیرہ بہ بخشد و بہ صغیرہ بگیرد و عذاب کند ۔ ۳۲۸ ط : گناہ بزرگ تر بود چون فضل آمد بزرگ نباشد ۔ ۳۲۹/ ط : مرا بخشد یا نہ بخشد ۔ ۲۲۹ ط : شرطبہ ازین خواہم ۔ ۳۳۰/ ط : تا فرع مغفرت ۔ ۳۳۰ ب/ ط : بزرگ داشتن جفا بزرگ داشتن امرست ۔ ۳۳۲ ب/ ط : بینی بترہ ۳۳۲ ط : تا بیندہ را۔

مسامحات کتابت

ق ۲ب ۱۱ مُجِیبَةٌ = مُجِیبَةً
بِہَا = بِہٖ
۱۵ ذنوبَنا = ذنوبُنا
۱۴ ۲ لایَغلطه = لاتغلطه
۴ب ۱۳ بناں برآں = بنابرآں
۱۹ ۱۶ بجہاد = بجہار
۳۱ ۱۲ والمعَمْ = والمعِمْ
یَجزیك = یُجزیك
۳۳ ۳ لَاَبرَۃٌ = لَاَبَرَّۃُ
" لابِرَۃُ = لابَرَّۃُ
۴۱ب ۹ نفْسَ = نَفَسَ
۴۲ ۷ نَفْسَ = نَفَسَ
۴۳ ۹ النصیرُ = النصیرُ
۴۴ ۱۰ تقربتَ = تقربتُ
۴۵ ۳ دیدہَ خاک = دیدہ نمناک
۱۳ بناکاشت = بنکاشت
۴۶ب ۱۷ العرشِ = العرشَ

۴۸ ۱۴ البیوتِ = البیوتَ
۴۸ب ۱۴ اللّٰهَ = اللّٰهُ
۴۹ب ۱۲ تکوُن = تلوُن
۵۳ ۱۳ بربریدن = بریدن (پریدن)
۵۶ب ۱۶ لَم اَعرَفَ = لَم اَعرِفْ
۶۰ب ۸ لاتأمَن = لاتأمِن
لاتَستقرُ = لاتستقِر
۱۰ الیَسْرَ = الیُسْرَ
۶۷ب ۱ اَنْ نعبُدْ = اَنْ نَعْبُدَ
۷۰ ۸ جُمْعَہَ = جُمُعَة
۷۰ب ۲ الدِّیارَ = الدِّیارِ
۳ اللّٰهُ = اللّٰهَ
۱۷ دباد+د(؟) = دبرداد د(!)
۷۲ ۲-۳ اَلْحَمْرَۃُ اللّٰهَ = اَلْحَمْدَ اللّٰهُ
۷۲ب ۱۰ بیرابابد = بیری باید
۷۳ ۵ ھلال(؟) = بلال(!)
۷۳ب ۱ آن شما (؟)

۷۴ ۷ بدوازدہَ = بدوازدہ
۷۷ ۹ درطاعت = طاعت
۱۷ ثمَنَ = ثمُنَ
" الذنبِ = الذنبُ
۸۱ ۱۷ ثلثَ = ثلثِ
۸۷ ۱۲ یحبھم و یحبونه کے
بعد تقریباً ۶-۷ سطریں طبع
زائد ہیں۔
۸۷ب ۱۷ معرِفتِك = معرِفتِك
۸۸ ۹ شکرد = شکرونو
۸۸ب ۱۰ کلمّھا = کلّھا
صغیرَھا = صغیرِھا
وکبیرَھا = وکبیرِھا
وسرَّھا = وسرِّھا
۱۵ قوّتَ القلوب = قوّتَ القلوْ
۸۹ ۲ قوّتَ القلوْ = قوتُ القلوبْ
۹۶ب ۱۷ محیایِ = محیایَ

۹۷ ۱۴ آخری الفاظ کی کتابت کا خاص
انداز ہے سوف تری اذا انجلی
الغبار و اتحتک فرس ام
حمار دو
۹۷ب ۸ یحشر الناس = یُحشر النّاس
۱۷ عادت... = عادت درو عمرٍ من
۹۹ ۱۳ حِشمت =
" بترّاق =
۹۹ ۱۴ مُسحّد
۱۰۰ ۳ ھذہ رکعتی = ھٰذِہٖ رکعت
۱۰۰ ۱۳
۱۶
" ندکی در مقاش دلی و تمش در مقام دلی
۱۰۰ب ۲ مکوّنات = مکنونات
۱۰۱ب ۴ ولِیّ = ولِیٌّ
۱۰۲ ۵ تَخلِقوٗ = تَخَلَّقُوا
۱۰۲ب ۴ کَشَفَ = کُشِفَ
۱۱ مُحَبِّتی = مَحَبَّتِی
۱۰۳ ۱۲ اُجزِی = اَجزِی
۱۰۳ب ۳ مُحَبَّتی = مَحَبَّتِی
۱۱ نومـہ = نومـۃٌ
۱۰۴ب ۱۵ ودمـۃٌ = وَدَمـۃٌ
۱۱۳ب ۶ ازحضرت تو = زحضرت تو

۱۱۴ب ۴ ابدانَھم = ابدانُھم
۱۱۵ ۷ ذلّت = زلّت
۹ قبلہ روشن خود = قبلہ روش خود
۱۱۶ ۵ ماالعظم = ماالعظَم
۱۱۶ب ۵ ماالحدیث = ماالحُرِّیَّۃُ
العبودیّۃ = العُبُودِیَّۃُ
۱۲ مُلکاً = مَلِکاً
۱۶ شصد = ششصد
۱۱۶ب ۹ والکرام = والاکرام
۱۱۷ب ۱ یفسَدُ = یُفسِدُ
۱۲۱ ۴ الھی بحبتم نه بسنلی =
الھی بحبتم به بسند
داکربه محبتم نه بسندی
۱۲۱ب ۱۰ ای = ای برادر
نمت و دنیا = نعمت دنیا
۱۱ وای محنت = واین محنت
۱۲۳ب ۱۵ کلمنی = کلِّمِینِی
۱۲۵ب ۲ وبولہب = وبولہب کرد
۱۲۶ب ۱۷ بعنذ = بعد
۱۲۸ب ۱۱ وقت بمعیت کردن = وقت معیت کردن
۱۳۱ب ۱۳ الشُکورُ = الشَّکورُ
۱۳۲ب ۵ لاضیرلنا = لاضَیرَ

۶ لمنقلبُونَ = مُنقلِبُونَ
۱۳۲ ۱۳ مسلۃُ القضاءِ = مَسْئَلَۃُ
القضاء
۱۳۴ ۱۴ اَصْبَحِنَّ = اصْبَعَیْنِ
(الف ثلثہ بحرکات مستعمل ہے)
مِن اصابِعَ = مِنْ اَصَابِعِ
۱۳۵ب ۲ متین ___ ؟ اغ ط- نادر
۱۳۶ب ۸ لاراحۃُ = لاراحۃَ
۱۳۷ب ۵ ’ز‘ = زائد
۱۳۹ ۱۳ سُبُلْنَا = سُبُلَنَا
۱۶ مَعْرفَتِہٖ = مَعرِفَتِہٖ
۱۴۰ ۳ یکی است = یک است
اصل وعدد = اصل عدد
۹ اللہِ = اللہَ
عَرفۃٌ = عَرَفتُ
۱۱ قالَ العقلِ = قال العقلُ
۱۴۱ب ۱ عَنِ اللہِ = غَیرُاللہِ
۱۵ اِنّـہٗ = اَنّـہٗ
۱۶ ہر ذرہ زخاک = ہر ذرہ زخاک
۱۷ اللہِ = اللہَ
۱۴۲ ۶ فرق بکند = فرق نکنند
۸ عارف خواند = عارف خوانند
۱۴۲ب ۱۴ تعالَو = تعالَوا

۱۴۳ب ۴ ختم شده است = ختم نهی شده است

۱۵۵ب ۶ سنت وجماعت = اعتقاد سنت وجماعت

۱۸۷ب ۶ ہژده سال = ده سال

۸ عجب کہ = عجب نیست کہ

۱۴ نَفَش = نَفَس

۱۴۴ ۷ یُبقَیَ = یُبقِیْ

۱۴۵ ۱ باید کہ بود = باید بود

۱۴۶ ۸ مَرَبَلِکَ = مَرَبَلِکِ

۱۴۶ب ۱۲ راکفت = را

۱۴۷ ۱۲ حُبُّ البالغ = اُلحُبَّ البالغِ

اقتِناه = اِقتَناه

۱۴۷ب ۸ بعرض = بعض

۱۴۸ ۱۱ یُبصِره = بَعتَرہُ

۱۴۹ب ۱۲ وکرم = دکرم

۱۵۰ب ۳ شنیدم = شنیدیم

۱۵۱ ۸ العُجبُ = العَجَبُ

۱۵۱ب ۵ دقی = دوی

۱۷ کنم = کنیم

۱۵۲ ۱ کنم = کنیم

۱۵۲ب ۳ مرنده = مرنده را

۱۵۳ ۱ نظیری = نظری

۷ زیادتی = زیادتی دارد

۱۵۵ ۴ ازقوت = ازفوت

۱۵۵ب ۱۱ قالت = ×

۱۶ ثبتَتْ = ثَبَتَتْ

۱۵۶ ۸ زہرَۃَ = زہرَۃَ آہنگ

۱۵۶ب ۵ رخت نوائی = رخت بے نوائی

۱۵۷ ۱۱ ملک الموت = مالک

۱۵۸ ۱۱ سِرابسِرًّا = سِرًّا بِسِرٍّ

۱۶ آدَمَ = آدَمُ

۱۵۸ب ۱۵ یاالله = بالله

۱۵۹ ۱۶ خون باید وسد منزلت =

خود بین حق بین

۱۷ افتاد ــ خود =

افتاده است جز خود

۱۵۹ب ۱۲ درخاشتند یا چہ فتد =

درخاک مذلت افتند

۱۷ مو ــ دات = موجودات

۱۶۰ب ۲ یُوخَذُ = یُوخَذُ

۱۱ روش نباید = روش راست نباید

۱۶۳ب ۱ غولنان وظالمنان =

غولان وظالمان برد(؟)

۱۶۸ ۱۰ عزرائیل = عزازیل

۱۷۱ب ۴-۵ ہواونفس = ہوائے نفس

۱۲ اصحاب = واصحاب

۱۸۴ب ۱۳ درتبہ بینہ = درتبہٌ بینۃٌ

۱۵ " "

۱۹۵ب ۹ معاهد = معًا

۱۹۸ ۴ اُدمَ = اُدمُ

۱۷ " = "

۱۹۹ب ۹ ابنَاءِ = ابنَاءَ

ربُّ = ربَّ

۲۰۱ب ۳ ودوای = دوای

۴ سلکی = سکی

۱۷ اتَّقُوا = اتَّقَوا

۲۰۲ ۱۱ یَحشُرُ = نَحشُرُ

۲۰۳ ۱ لاغنیاءَ = لاغنیاءِ

۲۰۴ب ۸ اتباعَہُ = اِتباعَہُ

۹ اِجتِنابہُ = اِجتنابہُ

۲۰۵ ۷ ماوضعَ = وُضعَ

۲۰۸ ۱۵ والمومنُ = والمومنِ

۲۱۲ب ۶ تراخود بس استاده = تراخود بس اوستاد

۲۱۳ ۱۲ اَحَبَّ = اُحِبُّ

۲۱۴ب ۸ بادشمن این = بادشمنان

۲۱۵ب ۱۱ اَهلَ الشَّیَ = اَهلاً لِلشَّیْءِ

۲۱۶ ۱۷ متیٰ عرَفتَہُ = متیٰ عرَفتَہُ

۲۱۶ب ۱۷ اِنّی انا = اِنّی انا الله

فاعبُدُونی = فاعبُدنی

٢١٧ ١٤ مَعَ اللّٰہِ = مَعَ اللّٰہِ
یَسْعٌ = یَسْعَیٰ
٢٢١ ١ اگر عصیان را = اگر عاصیان را
٢٢٢ ٧ جندان = راجندان
٢٢٣ب ٢ خوردن = خودرا
٢٢٤ ٦ نہ زفتی = نہ روی
٢٢٤ب ٥ محبت = صحبت
٢٢٦ ٢ وترا = ترا
٢٢٨ب ٩ ودارعنا عادربند =
ودارعنا دربند
٢٣٠ب ٧ نَسَبَ الرَّجُلَ = نَسَبُ الرَّجُلِ
حَسَبُہٗ = حَسَبُہٗ
٢٣١ ٥ القَوْمَ = القَوْمِ
آخِرَہُم = آخِرُہُم
٧ سَیّدَ = سَیِّدُ
٢٣٣ب ٤ کسی را ہمہ کہ = کس راکہ
٢٣٤ب ٤ داور انکاں خواہد داد =
دانکاں خواہد داد
٢٣٥ب ٣ النّبِیَّ = النَّبِیَّۃ
١٤ آب ذلال = آبِ زُلال
٢٣٧ ١٧ یُطْلِبُونَ = یَطْلُبُوْنَ
٢٣٨ ٩ عیدالضحیٰ = عیدالاضحیٰ

٢٣٩ ٢ تفاخرا = تفاخر
٢٤٠ ٧ ابنِ = ابنَ
٢٤٠ب ٢ معراج = شب معراج
١٢،١٣ ابوالھشیم = ابوالھیثم
٢٤١ ٣ اللّٰہِ = اللّٰہُ
سایلکما = یسألکما
اکلتھا = اَکَلْتُمَا
شربتھا = شَرِبْتُمَا
٢٤٢ب ٥ یاساترُ = یاساترَ
٦ والکرام = والاکرام
١٣ واصل = اصل
٢٤٤ ٦ البَنَاءُ = البِنَاءُ
٢٤٦ ٥ العزیزُ = العزیزِ
٢٤٦ب ١٠ لایَسْألُ = لایُسْألُ
١٤ گرگ یوسف = گرگ و یوسف
گرگ شہ زی او = ورنہ زی او
٢٤٧ ١٧ اِنَا = اَنَا
٢٤٧ب ٩ جہ خطر؟ = جہ حظ!
١٦ شل روا = مالا شل روا
٢٤٨ ٧ لَیُسْأَلُ = لَیُسْأَلَ
٩ عَلَی خَطَرٍ = عَلَی خَطَرٍ
١٠ للغنیّ = لغنیّ
٢٤٨ب ٩ بجوذ = بخود

٢٤٨ب ٩ نظیری = نظیری
١٥ سُبُلُنَا = سُبُلَنَا
٢٤٩ ٥ مُضطرِینَ = مُضطَرِّینَ
یَقیناً = بَقِینَا
٦ مُتَحَرِینَ = مُتَحَیِّرِیْنَ
٢٤٩ب ٢ نُمُ = نَمْ (ہر دو جا)
٢ نومۃِ = کنَومَۃِ/نَومۃ
٦ اِسائۃٌ = اِسائۃً (ہر دو جا)
٦ المعاذیر = بالمعاذیر
٢٥٠ ١ یاربُّ = یاربِّ
٢٥٣ب ٩ والاحیاءُ = والاحیاءِ
١١ کالتَّخلِیقُ = کالتخلیقِ
١٦ معینی = معنی
١٧ معینی = معنی
٢٥٤ ١١ لیسَ الا الاحیاء =
لَیْسَ اِلَّا الْاِحیاءُ
١٢ کالتخلیقُ = کالتخلیقِ
٢٥٥ب ١٥ راہ = آہ
٢٥٤ ١١ مع = ما
٢٥٨ ٤ مردبا ایں = مرا باایں
٢٦٠ ١٠ سرالخفی = سرالٰہی
٢٦١ب ٣ مُتعَجب = مُعجب
٤ طہارت = طاعت
٢٦٥ب ٥ خودمرادہ = خودمرادہ

۲۶۸ب ۲
۲۶۹ب ۱۳ سُبُلَنَا = سُبُلَنَا
۲۷۴ ۵ وَجَدتُ = وَجَدتُ
۶ المَعرِفَۃِ = المَعرِفَۃَ
عَادِیٍ = عَادٍ
۲۷۵ ۲ اَنْ لَا اُرِیدُ = اَنْ لَا اُرِیدَ
۶ یَکُونَ = اَکُونَ
۲۷۶ ۷ اَعرَفَہٗ = اَعرِفَہٗ
۲۷۶ب ۴ اُدْحیٰ = اُدْحیٰ
۱۴ حُزنَہٗ = حُزنَہٗ
۲۷۷ ۸ یَتَلَذَّذَ = یَتَلَذَّذُ
۹ یَتَجَدَّدَ = یَتَجَدَّدُ
۱۶ یَستَلَذَّ = یَستَلِذُّ
المَروحَۃِ = المِروَحَۃِ
کَبَدٌ = کَبِدٌ
۲۷۷ب ۶ لَا تَقنَطُوا = لَا تَقنَطُوا
۷ رُوحُ اللّٰہِ = رُوحِ اللّٰہِ
۲۷۸ ۲ لوجہ الملیح = لِوَجہٍ مَلِیحٍ
۲۸۰ب ۱۰ معادنٌ = مَعَادِنُ
۲۸۱ب ۴ اُمَۃٌ = اُمَّۃٌ
۵ بِاَیِّہِم = بِاَیِّہِم
۱۵ ورد = درد
۲۸۲ ۵ مُندَ = مُنذَ

۱۶ مَاعَلِمنَا = مَاعَلِمًا
۲۸۲ب ۳ مَاعَلِمنَا = مَاعَلِمًا
۲۸۳ ۱۳ النَّاسَ = النَّاسِ
۱۷ سَیِّدَ = سَیِّدُ
وَلَدَ = وُلِدَ
۲۸۳ب ۸ مُغَیرَہ = مُغِیرَہ
۹ مَکَانَۃً = مَکَانَتُہٗ
۲۸۴ ۴ یَرزَقُونَ = یُرزَقُونَ
۶ الاَنفَسَ = الاَنفُسِ
۶ اَفضَلَھُم = اَفضَلِھِم
۲۸۴ب ۳ شَجَاعَتِہِ = شَجَاعَتِہٖ
۱۷ وَالاَرضِ = وَ الاَرضِ
۲۸۵ ۱۰ دار اسلام = دار السلام
۲۸۶ب ۸ مُتَواصِلٌ = مُتَوَاصِلَ
۲۸۷ ۷ ذَنبِ العَظِیمِ = ذَنبًا عَظِیمًا
۸ العظیمِ = العظیمُ
۸ اجعَلَنِی = اجعَلنِی
مُلَقَّبُکَ = مُلَقِّبُکَ
۲۹۰ ۸ رَبِّکَ = رَبِّ
۲۹۳ب ۴ القرآنِ = القرآنَ
۲۹۵ ۱۶ اَعظَمِ = اَعظَمُ
۲۹۷ ۸ سبحان اللّٰہ =
سبحان اللّٰہِ

۹ العلیٌّ = العلیِّ
۲۹۷ب ۱ العلیٌّ = العلیِّ
۲ وِترٌ = وِترُ
لَم یولَد = لَم یُولَد
۲۹۹ب ۶ بزبر مجاہدہ = بقہر مجاہدہ (؟)
بسوزن = ×
۳۰۰ب ۶ فردا = فرد
۳۰۳ ۱۵ راحۃٌ = وراحۃ
۳۰۶ ۹ بریں = وہریکی بریں
۹-۱۱ صدقت روح دراحت وصال
دوست عاشق دید درعشق وآنک
کفت کذبت ووصال دوست
دید درعشق = صدقت وی
ہمہ بلا ورنج ومحنت عاشق دید
درعشق، وآنک کفت کذبت روح
دراحت ووصال دوست دید درعشق۔
۳۰۷ ۷ لذت ومباشرت = لذت مباشرت
۱۳ مالکت = ملکت
۱۳ اگر غالب محبت بردل کس عشق =
اگر غالب بردل کس محبت وعشق
۳۰۷ب ۱۲ الکلامٌ = الکلامُ
نحسُنٌ حُسنٌ = نحسنُہٗ حسنٌ
۱۳ قبیحۃٌ = قبیحۃٌ

۳۰۷ب	۱۷	بنسر = بشر
۳۰۸	۱	" = "
۳۱۰	۱۰	بِمُحَبَّتِی = بِمَحَبَّتِی
۳۱۱ب	۵	واندر = اندر
۳۱۲	۵	جواب سؤال = ×
	۱۰	حلم بحکم
۳۱۲	۱۳	النّاسِ = النّاسَ
		بِاَخْلاقِهِمْ = بِاَخلاقِهِمْ
۳۱۳	۱۴	حلال = حلال شد
	۱۷	عیاض = عباد
۳۱۴	۳	بوده اند = بوده اندکه ما را نیست
	۱۵	رَبِّ = رَبَّ
۳۱۵	۲	لِمَ اَبْعَثُ = لَمْ اُبْعَثْ
	۸	علامان = علامةُ المُنافِقِ
		یُحِبُّ المَدَحَ = یُحِبُّ المَدْحَ
		وَیَکْرِهُ الذَمَّ = وَیَکْرَهُ الذَّمَّ
	۱۱	داریم = دارد
	۱۵	به بیان علمی = نه به بیان علمی
		به بیان حکمی = نه به بیان حکمی
۳۱۵ب	۱۳	ترک و جماعت جمع =
		ترک جماعت و جمعه
۳۱۶ب	۲	عبادان = عباد/عابدان
۳۱۸ب	۵	ظَهرتَ = ظَهَرَتْ
۳۱۹	۱۵	ہمہ = ہم
۳۱۹ب	۶	باستطاع = بانقطاع
۳۲۰	۱۱	بی مقتضای = بی مقتدای
	۱۷	راہی ذکر = راہی ذکر
۳۲۳	۶	لِقاءَهُ = لِقاءَهُ
۳۲۳ب	۱۰	ذِکْرِ = ذِکْرَ
		هادِمُ = هادِمِ
	۱۲	البَهائِمُ = البَهائِمَ
۳۲۴ب	۴	سعیتها = معیتها
۳۲۵	۴	منغّس = مُنغِّص
۳۲۵ب	۹	شَعَرةٌ تَهْ = شَعْرَةً
	۱۲	اَلَمَ = اَلَمُ
	۱۴	بر موی = در ہر موی
۳۲۶ب	۷	فقر = فقیر
	۱۰	مملکت = ملکت
		ایجازخ = ایجاز خ
	۱۱	از = ار
۳۲۷	۴	کمان نیک = کمان نیک بردن

origin, but we have its use in our manuscripts where it sounds as English 'S'. Another trebly dotted letter '*Sheen*' stands for undotted or *Ghair Manqut* '*Seen*', but in our manuscripts the three dots on the top are always indicated by simple strokes looking like the arithmatical 'L' or the interrogative sign (?). The letter '*Jim*', the fifth of the Arabic, sometimes called *Jim-i-Farsi or Ajami*, becomes 'J', '*Che*' in our ms. is always in the form of 'J'. The signs for letters of double dots as '*Qaf*' and '*Te*' have different signs from those of the triple dots. The case with '*Noon*' and '*Jim*' of one dot is different 'He' or '*Hai Hutti*', as distinguished from '*He*' called *Mudawwar* and letter '*Ye*' are found as being used as *Izafat*, joining two nouns.

There are some very unusual way of spelling words in compounded or contracted forms '*Jun*' for '*Chun*', *Tak* for '*Ta-ki*, '*Junanj*' for '*Chunanchi*', also written as '*Junj*' '*Anj*' *Ank* stands for '*Anchi*', *Anki*, *Zirak* for '*Zirake*, *Azank* for *Azan-ki*, *Badanj* for '*Badan-chi*' '*Kachun* for *Ka-Chun*, '*Zank*' for '*Azan-ki*'. *Ank*, *Anj*, *Chunank*, *Badanj*, *Haij* and *zamānk*, frequently occur.

●

Before we conclude with something about archaism the orthographical peculiarities of the Balkhi manuscript and also the distinctive style of writing and nature of spelling deserve some notice. The Balkhi manuscript has its own dia-critical vowel-points or (*Irab*), representing signs and symbols, substituting the dots mostly placed on the top of the letters and having in the case of *Jim* and *Nun* elsewhere by other marks and symbols. The end of a piece is indicated by a flowered form resembling the arithmatical figure five, and below it, there are sometimes two or three *Mim* like strokes some unusual and archaic use of word-formation, and the way of pronouncing and reading the letters which make up the words appear to be peculiar to the manuscript. The letters and words have their specified signs or marks, often in place of dots. Some of the marks or strokes look like arithmaticals, while others are like a note of interrogation. As already remarked, the system of writing of both text and annotation is identical : the only difference being in size. The signs and symbols are of various types, curved, bent, beak-shaped, horn-like and as hook and loop. Generally speaking the manuscript is free from lapses and is accurately written by a master hand, but it is marred by omission, variation, lacuna and by worn out, torn, faded portions which have made things illegible. Specially on the edges of both sides attempts were made in late times to repair the damaged parts and supply the missing contents from the other manuscript. But this, and the fastening and paper pastings were not successful.

Traces of archaic diction and orthography, word-making are plentiful in the manuscript before us. We all know that some letters are not found in Arabic alphabets, while others do not occur in the Persian. Some as *Re-Te* (both uttered on the tips of the tongue) were unknown both to the Arabs and Persians. In very old manuscript in the period of the classic Persian, the letter '*Dal*' was converted into '*Zal*' by placing a dot on the top. In the Balkhi manuscript, there are only a few rare cases of '*Dal*', changing into 'Zal' e. g. *ustaz* for *Ustad*, '*Baz paimai* 'for ' *bad paimai*' on folio 25 & 95. The letters 'Pe' 'Che', 'ke' (*Kaf-i Farsi* sounded as 'Ghe' and confounded with '*Gaf*') do not exist either in Arabic or in Persian alphabet. The letter '*Pe*' often becomes '*be*' e. g. 'Badshah' for 'Padshah'. Strictly speaking, the trebly dotted letter '*Se*, the fourth of the Arabic alphabet does not occur in words of Persian and *Indian*

Khurish" (food that remains sticking to the bottom of the pot which is not worth eating) The first two categories are quite lawful but when people start picking and chosing, they enter the sphere of superfluity.

The Sufi Muslims have been generally a set of people very liberal, catholic and broad minded in their views. They did much to soften the antipathy and antagonism between the Hindus and the Muslims. Sufism is neither a separate religion nor a dogmatic authoritatively laid down or defined creed and a sectarian faith. It is only a way of life with a uniform and distinctive mode of thought. It is called Islamic mysticism. Mysticism is a religion of heart, and as such it is not confined to Islam but is found in all religions—Judaism, Christianity, Hinduism etc. An indication of the latitudinarian attitude of the Makhdum and the Maulana, and the process of some sort of synthesis between warring religions is available in the marginal notes on folio 101a. It says that burning with a vehement longing for love, as communion with God, the Sufi mystic sometimes discards and modifies the outward modes of observance of the *Namaz*, and is not very particular in performing the formal rites of bending and prostration (*Ruku* or *Sujud*)); and they do not attribute the darkness of misguidance in religion to any people or group. In their view, there is nothing other than the One beloved (God). They think that the Jew, the Christians and Fireworshippers, have their way of attaining salvation. The great Sufi, Maruf Karkhi was so tolerant of the views of others and free from all kinds of bigotry and intolerance that when he died men of different faiths and beliefs came forward to claim him to be as their own (this reminds us of our own Kabir).

There is an interesting explanatory note on the concept of *Kufr* (Un-blief or infidelity) and mentioning its different categories : (a) survival of base qualities (*Sifat-i Zamima*); (b) turning away from God and bestowing attention on other than God; (c) ascribing the determining agency of work and course of action and profit or advantages and harms as due to other than God; (e) performance of empty rituals and devotional worship in a manner which is merely formal, imitative, ostentatious. One should realise that one can cleanse oneself in privacy of retirement and is capable of introspection and self-examination. It is then that attention is diverted from the sacred thread and the hidden idol (*Zunnar-o-but.*).

Maulana Muzaffar, who in his Maktubat has quoted as many as six *Dohras* or Bhakha couplets to illustrate some mystic point. One of them is a beautiful and easily intelligible couplet "*Sankar quan, patal pani, Lakhan Bund Bikai—Bajar paro teh Mathura Nagari Kanha payasa Jaai*". Another is "*Bat Bhali par Sankari—Nagar Bhala par dur*". A very difficult *Doha* occurs in letter no. 121 which deals with a mystic element expressed in the words "*Harki zistan danad, Murdan ham mi danad—Harki zistan na danad Murdan kai danad*".. More important for us is what we find in an elucidatory anecdote. We are told that once a fiddler (*Kamachi*) passed by the place where the Makhdum was sitting, playing upon his "*Yaktara*" (one stringed instrument) and sang the following *dohra* : "*Ekat kandhi, Bedha Bahutar, Bhar ke gain—Chinta-heen ichcha maran, tatahi Naha in*". The verse stirred the emotions of the Makhdum so much so that his eyes welled tears; perhaps he understood the implications of the verse what is difficult, obsolete and obscure for us.

Now about the marginal notes of the manuscript. One gets on folio 121b of it, an observation of the Makhdum concerning the stages leading to the paradise. "*Bayan-i-Musafat-darhai bihisht*" *Makhdum Sallamahullah Ta'ala ba zaban-i-Hindvi farmudand Junanj* (*Chunanchah*) as *jokath* (*Chaukath*) ta *jokath bi-rawad —an raftan Jokath ba jokath Pansadagan Sala rah—Farq bashad ba dar-i digar* (About the distance between the doors of the paradise, the revered master, may God the Most High, preserve him;' said in Hindi language that if one had to proceed from one door-way to another the distance in reaching the other side on the onward movement, that is the progress from one to the next involved a period of 500 years).

Earlier, on folio 60, we get a reference to *Bhat Khushka* (boiled rice without butter) and also to what was called '*Bala-i Bhat*' extra or additional (i. e. something over and above the boiled rice perhaps an appetiser a sourish victual). The Master once said that there were three categories of food—essential, needed, and superfluous (*fuzul*). It is necessary to take food such as "*Bhat—Khushka*", and there is nothing to take exception for doing so because it conduces to the strength and stability of the *nafs* (self of the person). Next comes food that is needed to enable one to perform public prayers. The food taken out of voracious greed in eating is bad. Then there is what is '*na*

and declining). Being apparently chagrined and looking gloomy at what he considered to be a bad omen, the Shah exclaimed "*la-zawal—wa mara zawal ast*' (there is no waning or declining, it is my decline and deterioration), (in my power, importance, and prosperity). Then comes a little suggestive anecdote. A certain leader of the congregational prayer had to recite the Quranic verses "*Tabbat Yada Abi Lahabin*" (may the hand of Abi Lahab be broken) and "*Iza Ja'a Nasrullahi* (when victory is from God). But being a wise-man, the Imam recited the second part in both the genuflections (*raikat*) and omitted that about *Abi Lahab*. This must have been done to avert the wrath of the Sultan. This shows what the saintly contemporary thought of the rule.

Another long note on folio 318 tells us about the prevailing practice of *Chilla* spelt in the manuscript as Jihla. It was the Muslim Lent reminding us also of the *Kartik Ashnan*, a species of the Hindu Lent, implying a period of forty days retreat, isolation and seclusion in a cell of the mosque or the temple practising severe restraints, privacy and austerities, being cut off from family and children, and curbing all desires and passions. It was technically called *Itikaf*. The writer of the notes asked his religious guide more than once as to whether with so many worldly attachments, a man, however, assiduous he might be in prayer, could set himself sincerely and absolutely free from all except God. The reply was that only Prophets and saintly personages could fix up their heart on God alone and yet deal with the people. Generally speaking, it was difficult for all to be with *Haq* and *Khalq* (God and his creation) at one and the same time.

An interesting historical fact clearly shown and fully established, by internal evidence is the knowledge, acquaintance-ship, and use of the Hindi words and verses by both Maulana and Makhdum. It seems that the regional form of the Hindi language in Magadh which had become a sort of mixture of Magahi, Avadhi and Bhakha was coming into vogue in South Bihar. A large part of eastern U. P. was a land of Awadhi, a descendant of Ardh-Magadhi. The first known great Muslim poet of Awadhi Hindi and the author of the voluminous Prem katha called Chandayan, composed in 781 A. H. was Maulana Daud of Dalmau Nagar. He was a contemporary of Bihari

Joseph. The Khwaja used to receive daily from eager listeners, small silver coins, the six fold and ten fold *Shasgani* and *Dahgani*.

The inmates of *Khanqah*, in fact all the Sufis of the time, had long curling locks grown above and behind over the head and every one kept a comb to arrange dishevelled hairs of the head, but they had neither a soap (*Sabun*) for washing and cleaning, nor something oderous to perfume the same. They generally made use of (gill) a kind of clay which served as the washing and cleaning substance. There is a long note on folio 178a; with extension on the next page, and is important for more than one reason. The writer describing himself as "*Doagoi Zayif*" paid a visit to his *Pir*, Makhdum Sharafuddin for whom he had carried a quantity of clay which was meant to wash his hair with. After a dialogue with him the Makhdum, turning towards another person named Maulana Khwaja said, "O ! Maulana Khwaja you are also a Bihari ? What is this to which you people have become accustomed; tell me truthfully, from whom have you learned such a practice ? Why is the clay brought so often ?" The writer felt perturbed, and suspected some implication of a fault to himself. Fortunately he was soon quietened. There was gracious appearance of a smile (*Tibat*) on the Master's face. The "helpless one" (*bechara*) said that it was through the propitiousness of the Shaikh that he was able to get his food and was in a position to bring a quantity of clay. The Makhdum addressing Maulana Khwaja again said that he had seen it recorded in the discourses of Shaikh Faridduddin that when a person approached him empty-handed he was asked as to whether he could not find even a blade of green grass on the way. The Sufis were under the shade of God's protection. If they brought for them either a tray of bread or a cup of sugar or syrup that was for "*tafawul*" a pre-sage or foreloding of fature event). There was no question of avarice or avidity or any mundain motive.

The worn out portions of a note has made it [illegible] ing unintelligible. What is clear, is a reference to S[illegible] hd. Tughlaq and gives an indication of his distinctive trai[illegible] [illegible]mmad Shah asked one of the attendants as to what was the measure of time still left of the day. The reply was that it was the time of "*zawal*" (fading and dimini[illegible]) (the day was fading out

the animal was very much looked after, tended, fed, and fattened, and then was paraded throughout the town just before being slaughtered. Vanity and boasting *(Tafakhur)* was the motivating factor.

Similarly, *Ulma-i-Su* (evil-minded man of learned profession and *Mutasawwifin* (pseudo Sufis and other falsely seeming classes have also come in for strong condemnation. On folio 174b. we come across the marginal remark *"Ilm-i-Duniya an ast ki tu ra bar dar Salatin Umara wa Muluk burad, ya tu ra Qazi-o-Mufti kunad"* (worldly learning is that which takes you to the doors of kings, nobles and rulers or which makes you a judge or an expounder of laws) *Darwishi Shaitan ra deed nyshashta bikar guft ai malaun chira bikar nishashtay-Uoo Guft Ulimai Duniya Amda-and-mara kar-i-na mund"* (A darwesh saw the satan sitting idle, and asked the accursed one as to why he was so sitting idle, purposeless and unemployed. He replied that the worldly-minded learned men had come forth and they had not left any work for him to do. *'Ulama-i Su Kasi Kasan-i ra goyond rui aishan janib-i-Duniya bashad wa pusht Janib-i Uqba* (Bad and false scholars or theologians are those whose face is towards this world and back is towards the world to come, that is future state of life). Something versified on the faded adge has become illegible and only this much was decipherable. Makhdum Sharafuddin is quoted on folio 17 "Now a Sufi in the full sense of the word is seldom found; those who would like to be called a Shaikh or a high priest make a show of their *mashikhat*, and are not really Sufi. Instead of Sufis, they are *mutasawwif* or *Mutashabbih*, one who sees himself and does not see God.

The age-old Katha Session of the devout Hindus for narrating the Epical or Pauranic stories of the deities had an echo among the Muslims on folio 153. We are told about one, Khawaja Hamiduddin Saudagar who also has been mentioned elsewhere in his Maktubat by Maulana Muzaffar and has been designated as *'Bazzaz'* or dealer in cloths. We are not told what led him to migrate from Bengal to Delhi. He set himself up in front of Delhi gate called *Qissa Khani Darwaza*, and for six months, every day constantly and regularly he carried on his business of telling them the Quranic Stories, particularly what has been called as *Ahsanul Qasas*, i. e. the stories of Prophet

Alliyin nihad, wa batin-i khud ra az riyazat saf gardanad" (when the sincere traveller, being moved by enthusiasms of discipleship, sets his feet from beyond the lower or earthly, and rises to the sublime and heavenly, and cleanses his heart by performing austerity), he should not babble and prattle about his upward progress.

Like most of the sufic works both the textual and the annotative portion of the contents of this manuscript emphasizes upon moral virtues, principles, standard, habits with respect to right and wrong in conduct and behaviour. Stress is laid on *Tazkiye-i-Nafs* (Purification of self) and *tasfiya-e Akhlaq* (Purifying the mind, disposition, habits and manners); so as to bear ill-will against no one. As the Sufi had no demand for *'Qasas'* (Law of retaliation, as an eye for an eye, in contradistinction with *DIYAT* (blood money) such action was called *Hadar* (caution or impunity for murdered fol. 164); On folio 173, the base and blameable, qualities listed include love for wealth, longing for rank and position, malice, envy, pride and arrogance, the miserliness and things like that. Reference has also been made to *chetar chiz* (four things together) (namely *Ujb, Chaplusy, Parsa-i, 'Adl-o-Insaf)* with the remarks that to equate the concept of self-admiration, flattering, or fawning with justice and equity was astonishing.

A close and careful study of the contents of the copious marginal annotations which run parallel, vertically, perpendicularly, horizontally, at right angles, straight up and down, and even in oblique, slanting position to the text, enables one to highlight matters essentially of spiritual nature and significance, doctrinal and ethical beliefs, experiences, and renunciatory practices of the Sufi mystics, ralating to, and based on contemplation, meditation, love of, and communion with, God. Here and there we get also tit bits of information, smaller objects but of great historical and cultural interest. A few may be taken note of here, for they give us an idea of the general tendency, habit and drift of affairs, current in a period of about six centuries ago in Bihar. On folio 31 there is a reference to practice prevalen in "*Mulk-i-Bala*" (up country), to be distinguished from *Farodust* (Lower region)—a name given to Bengal by the inhabitants of the North-western lands. That before sacrificing a camel on *Id-i-Azha or Id-i-Qurban* (10th *Zulhijja*),

about *Haqq* (One Absolute Reality) and *Khalq* (phenomenal world of creation) and questions of soul or spirit, a vital, essential, and immortal entity, (thought of as separate from the body of person, having an existence of its own) and all such questions as can be perceived intuitively and without any conscious use of reasoning are beyond the understanding and comprehension of the generality of the human mind; and, therefore, both laid stress on the adage *"Takallam-an-Nas 'Ala Qadri Uqulihim"* (have such talks with the people as they have the capacity to understand them.)

Then there was a question regarding the wonder-working *Kashf-o-Karamat* (manifestation of what is marvellous and miraculous). Both Makhdum and Maulana thought that pious and inspired people, though they might be possessed of, and have the capacity for, displaying some extraordinary, excellent, and exceptional deeds, they should scrupulously avoid their open disclosure. A marginal note on Folio 123a, has the following: *"Chun Kashf-o-karamat Khwish nagah bar khalq zahir kard ura dar duniya na bayad bud, mi bayad murd. Ziraki agar uoo manad, fitna qayam shawad"*. (When one suddenly makes one's secrets or miraculous affair manifest, one should cease to exist, for if he continued to remain alive in the world, disturbances and mischiefs could arise along with that. The remark ends with the words *"Lafzi Mubarak-i-Makhdum-i-Jahan"*, there is another, *"agar kasi az mashayikh Ura ba wisal-i Khudawand kashf-i-Karamat hasil shawad, bayad ki pishi kasi an ra na goyid wa kashf na kunad* (if somebody from amongst the saintly prelates thinks that because of his nearness to, or communion with, God, he has obtained the power of displaying miracles; he should not speak about anything about that before anyone, nor should he claim to practise such deeds.) On folio 62a, occurs *"An waham ki man budam andar maidan-i-abadiyat rasidam, na chuna nan bud mahaz waham bud"*. It was a false and fanciful idea to indulge in by some one saying that he was in a stage or fact of being near that of arrival at the plain of oneness. This was nothing but illusion or delusion.

On folio 49b, we get the meaning of *Mokashifa* or making known something hidden or secret as a *"Rafa-i-Hijab* (drawing back the veil); *"Ruhani wa Jismani"* (spiritual and physical); *"Chun Salik-i Sadiq ba Jazba-i Iradat as tabaiyat-i Sifli Qadam ba*

and sentences, some had been mentioned by me in my first study. "*Ta tu bashi nik-o bad inja bawad. Chun tu gum gashti hama sauda bawad f. 100b* (so long as you remain here you may be called good or bad, when you are lost to yourself, you .. be dubbed as a mad man). There is another on folio 109b. *Man chi shayista, am ki tura khwanam-o-danam, bakaram ham tu bibaksni ki sazowar-i tu basham* (who am I to claim myself to be so worthy as to be deserving of you, if out of your grace, you pardon me I may become worthy and deserving of you); *Dar kui kharbat chi darwish chi shah, dar rah-yagangi chi Khurshaid chi meh rukhsar-i qalandar-i chi roushan chi siyah* (in the lanes or street of the tavern it matters little that it is a *darwish* or a king. In the path of unity and concord it is of no avail to one whether it is submission or the turrets of heavenly canopy (Empyrian) there is no difference if it is the sun or the moon in what manner does it avail to you if the cheek of the Qalandar (*itinerant* Shaven-headed monk) is black or bright).

Who could understand the significance and purpose of the Makhdum's observations in the text (Maktubat-i-Sadi) better than Maulana, the interprator and annotator. Most of them were the endorsement, elucidation, comments on the statement embodied in the text. There was mutual admiration, warm attachment, high esteem and appreciation cherished by one for the other. Much more important was the awareness of the worth and value of the ideas and idiologies, and the way of thinking on deep and abstruse sufic subjects, paths and doctrines, between the two. Out of the plentiful number of letters which the Makhdum appears to have written to the Maulana who was frequently on the move through the north-west and north-east of India, and also outside the country towards South Arabia and Hijaz, only a small collection of 28 letters called *Maktubat-e Bisto-hasht* have survived. They could not be buried along the last remains of the Maulana, as had been willed by him, and was probably wished for by his *peer*. There was complete harmony in ideas, feelings, and action. This is evident from many passages with parallel meanings, if not in words, at any rate in their essential import. Many of their views and thoughts proceeded in the same direction. We may draw the reader's attention to only a few cases. Both believed that esoteric abstruse mystic doctrines, principles, tenets and many spiritual truths such as

Some of the observations comprising versified lines, *Rubais, Masnavis* and also pithy prose passages which all appear to have emanated from Maulana Muzaffar Balkhi are very catchy and attractive, arousing special interest e.g. *Ya-bi-rawi ham chun zanan Rang wa bu-i peshgir. Yaki chun mardan dara'a-o-goe dar maidan figan* (you may either take to the coloured paint and the sweet-scented perfumes or you can show your grit by coming out, entering the arena as a manly person and, throw the ball) This refers to the game of *chaugan* which was played in those days by mounted horsemen, each armed with a long curved or crooked stick or club, trying to carry off the ball from the adverse party, or to force it over a certain boundary (on f.105) the learned contemporary *literati* and poet, Nakhshabi has been quoted. *(tawani bi dih bakash chize hich kas dar sakha zayan na kunad* (you can give something to somebody. Nobody suffers any loss by practising charity) "*Ta kasi az Chihar tab'a farigh na-gardad, suhbat-i-Haq ra na-shayad. Shukhi yaksu nihad dil pesh burad: bukhl, yaksu nihad, Jawamardi pish burad, Kahili yaksu nihad, jan bar miyan bandad, kundi yoksu nihad jaldi pish burad* (f. 71b.)—(So long as one does not free oneself from these four habits or dispositions, one can not be worthy of the company of, or communion with God. One should put aside petulance and cultivate the heart; set aside avarice and evince manly generosity; remove laziness and be ready to stake one's life; abondon all dullness and take recourse to speed and swiftness.

A very charming couplet expressing the *Asharite* view of fate and predestination which is in accord with the theory of the orthodox *Sunni* schools is also worth mentioning. This was the doctrine that the determining agency of fate or destiny and all that happens was the one absolute power, and that God fore-ordained everything that is to happen, and that everything is decided or decreed beforehand (the *Mus tazilin*, had another explanation, considered by others as plausible for the course of action and the determining agency). The couplet is as follows: "*Bisiyar khastam ki niham sar bar astan, man khastam wali chi kunam chun Khuda na khast* (I earnestly wished to place my head on your threshold. It was I who had a great desire, but what could I do, for God did not wish (or allow that) (f. 191, b).

One can cite many more interesting and meaningful verses

definite indication of personal contact, close relationship, and dialoguic, and written interchange of views and thoughts and beliefs and practices, religious and mystical.

On two or three occasions we get references to instructions issued for including something left out in the original text. On folio 23a, after two notes, concerning a discussion on the difference between *Iradat-i-Insani* and *Iradat-i-Khudawandi* at the end there is an instruction, written in red, "*dar Kitab-i-ma dakhil kunaid*" (Enter this in a book). Again we come across a long note on f. 319a, the second long note concerning *chilla*, spelled as *jehla* e.g. the 40 days of seclusion or *Itekaf*; it says that if the disciple observes *Jehla* sincerely for 40 days there was a possibility of the manifestation of things on the 40th day. But at the same time the disciple was enjoined upon to repeat *astaghfirullah* and say Oh God *Gunah-i-ma ra biposh*·· the concluding words are these "*In* ... "*Makhdum-i-Jahan Farmudand, binawees Kharij-az-Maktub ast*" (Take down; this quatrain. It is not found in the letters). The *rubai* is as follows *Chun sirr-i-aza tinat-i-abdal shawad, in Jumla-i-qil-o-qal pamal shawad; ham Khwajah-i-aql ra jigar khun gardad. Ham mufti-i-Shah ra Zuban lal shawad*" (when a saint is seized by the mysteries of eternity. All this chattering and babling will turn to naught. The head of the lord of wisdom blushes and the expounder of the Law becomes tongue-tied).

The profuse and plantiful annotation on the margin of the original text encompasses a considerable variety of matters, historical, literary, cultural, religious, ethical and mystical, and contains references to kings and rulers like Mohd. Tughlaq and Mahmood of Ghazna and his favourite, Ayaz, and also saintly personages such as Syed Jalaluddin *Bukhari of Uchah*, *Baba Farid of Pak-Paten*. Junaid Baghdadi, Ain-al-Quzzat Ba Yazid Bustami etc. Some common and professional people also figure like Hamiduddin Saudagar, and *ecstatic fellows*, *Majzoob*, Malamatis and Qalandar. There are numerous elucidatory notes on principles and problems like *Chilla*, *Ilm* and its kinds, *Reyazat; Saum, Sama, Ruh, Ananiyat and Tajrid, Taqlid, Tafakkur; Muhabbat, Ukhuwat, Marifat Iradat, Mukashifa, Ilm Sifli wa Ulwi, Mushahida, Qaza-o-Qadar etc*; nor have the *sectarians, Mu, 'atazila, Muattala, Mulahidas, Ibahatia*, ignored. In short, the marginal notes give much food for thoughts.

his nephew, Muiz Balkhi. Letter no. 114 is addressed to *"Farzand-i-Aziz" "Yar-o-ham Tariq" "Maulana Karimuddin Sallamahullah Ta'ala"*, and in letter no. 125 we get this descriptive manner of the addressee as *"Farzand-i-aziz* (most excellent or worthiest son) *"Qazi Zainuddin Sallamahullah Ta'ala.* Mualana Muzaffar's brother (son and his successor, Shaikh Husian Muiz Balkhi, was also a saintly Sufi, a scholar and a very good poet like his uncle. Besides a Diwan and his *Maktubat*, we have also his *Malfuzat*, named *Ganj-i-La Yakhfa*, not to be confused with *Ganj-i-La Yafna* of the renowned Makhdum Sharafuddin, compiled by an un-named person, perhaps his own son, Hasan Balkhi. There is scarcely any *Majlis* or Chapter into which the *Malfuz* is divided which is free from this invecative prayer calling upon God to preserve and grant safety and protection to *"Bandagi-i-Makhdum"* (Spiritual Master worthy of devotion and servitude). Here we get a greater saintly personality being referred to by a devotee. In some *Majlis* the compiler made use of this benedictory prayer as many as eight or nine times in respect of the saintly personage.

But there are numerous other points to give colour and fullness to the arguments concerning the antiquity of the manuscript and the contemporaniety of the writers of the text and of the annotative and explanatory notes on the margin. In the table of the contents over against, or opposite to, letter 29 on *"Taharat"* (ceremonial purification) and to, letter 52 on the subject called *"Guft-o-raft"* (speech and behaviour or sayings and actions), we get the following significant exhortation; *"Tahris dar mutali'a wa Ta'ammul in Maktub Karrat-o-Marrat"* (stimulate the interest in the study and reflections many times and oft & over this letter); *"tahris dar mutali'a in Maktub binabir-i-Kasrat-o-fawaid* (excite and spurn on the study of this letter because it has plenty of utilities). There are clear references to the spoken speeches of the venerable prelate and questions asked by his devoted disciple. *"Badahu bar Zaban-i-Mubarak-i-Makhdum-i-Jahan* (f. 125); *In Sukhan az Zaban-i-Mubarak Shunid* (f.131); spoken word; *Taqreer-i-khidmat-i-Shaikh* (f. 33b). *Badahu Banda-i-Za'eef arza dasht* (f. 186); *Sawal bar Sabeel-i-Arzadasht kardah shud; Makhdum ra maniyi-in bait pursida shud* (79b); *Badagi Makhdum Astaghfirullah guftand; har bar ki az Maktub-i-dayee farigh mi shudand bad-i-an istighfar mi guftand mustaqillan* (164, 67). These provide

further elucidation and at places even slight modification. One of the strongest point concerning and favouring the view about the intimate association and contemporaneity of two saintly personages was furnished by the "*dua'aiya*" or benedictory words (*Kalima*), invoking Divine blessings which are frequently found in the marginal annotations. This was the reverential term for the saintly author of the book '*Sallamahullah Ta'ala*" (May God the most high preserve him) It was argued that such an exclamatory utterance could be an exclusive right and privilege of somebody of equal social status and relationship; that neither the compiler of the several *Malfuzat* or collection of the discourses of Makhdum Sharafudin nor any body else, however, close and most devoted he might have been to the revered Shaikh, could arrogate to themselves such intimacy or familiarity as to go beyond the forms "*Khidmat-i-Shaikh*" "*Bandagi-i-Makhdum*" "*Makhdum-i-Jahan*" and the phrases like "*Azzamahu*" (may he be highest and greatest in dignity) and "*Azzamahullah*" Such a view needs reconsideration and even partial modification because of the occurrence of such expressions, particulary "*Sallamahullah Ta'ala*" in respect of others and lesser personalities in contemporary 14th and near contemporary 15th century historical or hagiological works Now-a-days we have become accustomed to seeing a superior or an elder in age usually addressing a younger or smaller person in such a manner expressing his good will or wishing God's protection for him. Norms, mood, manner and customary usages, standard or patterns of behaviour are not all long-continued affairs, and very often they change in course of ages. It was quite natural for an equally learned and respected '*Murid*' like Maulana Muzaffar, to speak of his revered '*Pir*' in reverential terms but there could never be a question of superiority or inferiority or even of being so closely related as to be put in the form of equation A 15th century writer, once the poet laureate and friend of Sikandar Lodi and also the author of *Siyar-ul-Arifin*, a *Tazkira* of one myatic sufis made use of the invocatory expression *Sallama-hu-Ta ala* in respect of a sovereign of the Timurid House "*Hazrat Himayun Badashah i-Ghazi Sallamahullah*" Here a person of an inferior status refers with such terms about a person of exalted dignity We get other suggestive illustrations and significant examples Maulana Muzaffar was a prolific writer of letters and also a poet The collection of his letters or *Maktubat* were compiled by

truth' springs up); *"Kar-i-deen sin'at-o-ibarat nist juz ibarat dar-o-Imarat nist"* (32a) (The affairs of the faith do not mean skill in art and speech. There is style but no edifice); *"Tadbir Kunad banda wa taqdir na danad-Tadbir ba taqdir-i-Khudawand che manad* (191b) (The man devises and deliberates, being unaware of the Divine Decree. How can the plans of man stand against the Lord's decree); *"Har ki deed zat-i khud ra-bar sai-i-tahqiq shirk warzid* (he who looked about himself and took airs, surely he practises polytheism); *"Dar do jahan aql ra hicha hich, chashm-i bina dui na-binad hich"* (124, a) (In this world and the next wisdom or power of judgement is of no account. In seeing eyes there is no dualism; *'Bar dar bashi, bihtar anrank dar bar* (f.45) (It is preferable to be at the door (like a beggar) than to be clapped in arms); *"Dunya ibarat az panj cheez ast : naqud, aruz, mamalik, marakib, mawashi. In har panj cheez hijab ast""* (238) (The world signifies cash, furniture, estates, conveyances and cattle. All these are so many veils). There are also interesting comments e. g. *Dar boyaban-i-Hindustan ba tan' baralma wa ba shikam gurisna, dawanidan asar-i-Qahr-o-gharamat ast dar nehayet"* (·8, b.) (To force men with naked body and hunger stricken belly to run in the wilderness of Hindustan is to mark the beginning of disturbance for which a serious debt will have to be paid).

The habitual skeptics and insistent questioners would not easily accept the writer's contentions that the manuscript in question provides conclusive evidence that it takes us back to the distant past of six centuries for the marginal notes are destitute of both name and date. But even among the doubting Thomases, there may be some honest and reasonable enough to keep their minds open and give a close and careful attention to the arguments put forward; though they may feel that there is still some room for further thoughts. Even the present writer of the earlier paper now realises that there is need of something more to be brought into focus. It is incumbent on all investigators in the field of historical knowledge to make a careful, patient, and painstaking study of original sources of information, so far as is possible, to uncover facts and determine truths. His statement, based on an examination of internal evidence, must be percise, definite, certain and full as far as that might be possible. In the estimation of this writer something written in the previous paper concerning the Balkhi manuscript needs

scribe wrote the copy of the main text [for] his uncle, Maulana Muzaffar Balkhi, who subsequently dictated to him his comments and observations on some pieces and passages of the text which were incorporated in another smaller handwriting here and there in the copious marginal annotations, sometimes horizontally and vertically, sometimes parallel or at right angles to the text, sometimes obliquely, slanting or slopewise, inverted and upside down, at the top, in the middle, or at the bottom; that the annotation came contemporaneously but not simultaneously; that except two or three occasions when Maulana Muzaffar spoke about his venerable guide as dead, praying and invoking the usual blessings, expressed in "*Quddisallaho Sirrahul Aziz*" that is, may his tomb be sanctified. Everywhere else in his annotations he referred to him as if he was still in existence and living; that there was proof positive that the person referred to and making a reference or directing attention to something about him, had been living in the same period. This is, moreover, quite evident from an oftquoted expression "*Sallama-hullah Ta'ala*" (may God the most high preserve him). There are more than a dozen places where this invocating prayer for the Divine safety and protection of the venerable prelate occurs. Such folios are 88b, 63a, 163a, 55b, 121b, 175b, 174a, 318b, 111b, 103a, 25b, 187a. There are also very suggestive words in many more places e. g. *Makhdum-i-Jahan, Makhdum-i-Alam, Khidmat-i-Shaikh, Bandagi-i-Makhdum* with almost double in number of the supplications for divine blessings and protection, such useful descriptive titles, appelations and epithets were in common usage then as now. Lastly, the orthographic pecularities, unusual style of writing, language, spelling, grammar and vocabulary in the marginal notes, and the archaism found therein are very suggestive indication of the hoary, ancient age of the Balkhi manuscript.

There are many pithy verses and phrases, expressions which are pregnant with meanings and sometimes look like maxims *e. g. "Kar-i-bi Ilm bar-o-bar na dihad-tukhm-i-bi maghz ham samar na dihad"* (174a) (Work without knowledge bears neither leaf nor fruit, seed without pith produces no fruit); *"Khashmo-Shahwat ba zere-paye yi dar ar Ta magar admi shawi yak bar"* (Subdue your anger and lust so that per chance you may become all at one a man); *"Chun neesti-i-tu shud Muhaqqaq Khaizad hama naara-i-anal-Haq"* (51b) (When your nullity or non-existence is confirmed, it is then that the exciting cry 'I am the

the paper, however, lay in the conclusions reached, on the basis of internal evidence, establishing the fact of the Balkhi manuscript of the Maktubat being of very high antiquity, prior in time, order and precedences to all that are, and may be available anywhere else.

Looking up across the dust of ages, and considering the changing, very often severe and stormy, climatic and weather conditions of the region, the care bestowed by generations of Balkhi family for the preservation of their precious heritage, treasured possession, and valued heirloom, and keeping it safe from harm, damage, danger of destruction or even spoiling and rotting, reflects great credit and deserve commendation

One of the earliest and the most learned and respected figure among the Balkhis was of Maulana Muzaffar Shams, who was held in highest esteem by his spiritual guide, Makhdum Sharafuddin Ahmad Maneri who always addressed him as Maulana or Imam Muzaffar He outlived his venerable Pir, '*Bandagi-i-Makhdum*' or '*Khudmat-Shaikh*, '*Makhdum-i-Jahan*' for 21 years, and died at Aden in 803-1402 while he was on his way to Mecca, and was buried there by his nephew, adopted son and successor, the learned Shaikh Husain Muiz Balkhi who died 41 years later in Bihar town, in 844-1441

The writer of the paper had reasons to believe that there are sufficient grounds to establish that the manuscript is a precious antique relic, a sort of souvenir; that it is, moreover, of great historic interest because of its association with three great saintly and contemporary personalities; that both the original textual and later annotative portions were in the hands of one and the same person, that the transcriber was Maulana Husain Muiz Balkhi, as is evident from a reference to his *Maktubat* on folio 124 and from a quatrain (Ruba'i) composed by him and found on 273b, to wit (that is to say) "*Qalandari wa. Kharabati az Paye tu shudam. Hadith-i-'Ishq-i tu didam kih an baya i nist;, "Husain az dar-i-himmat gada-i ku-i tu shud-kih haich saltanat-i-khushtar az gada-i nist*" (I have become a wanderer and tavern-goer in quest of you; yet, your love is not experienced simply by invocation. Husain has entered through the door of high resolve, as a beggar in your lane, for there is no royalty more joyous than that of beggary). That the learned

The 9th issue of the Khuda Bakhsh Library Journal, published in 1979, contains a fairly long account, covering 22 printed pages, of a rare manuscript, apparently the oldest extant copy of the well-known *Maktubat-i-Sadi* (100 letters), composed sometimes in or before 745-1345, by the celebrated Sufi Saint of Firdausi Order, Makhdum Sharafuddin Ahmad Maneri, who died in 782 or 1381. The valuable manuscript belonged to Khanqah Balkhi Firdausia of Fatuha (Patna). The form and contents of the original text, and more specially of what constituted its chief and essential feature, distinguishing it from others, and marking it off as superior and worthy of special recognition and honour—the multifarious and diversified marginal annotations—were considered, examined, analysed and evaluated. The Chief constituents or the necessary parts of the paper, focussing one's attention, included the provenance of the work; the light thrown on such things as the worn-out conditions of the manuscript, table of contents, thick paper, turned brownish or yellowish, due to age, style of writing in clean and fair *Naskh* character, with rubrications of headings and titles of the letters, and of many apt verses and Arabic passages and lettering. The large number of the authoritative works, mostly mystic and theological, cited in the copious marginal annotations which besides such *Malfuzat* of Hazrat Sharafuddin as *Ma'adan-ul-Ma ani* and *Bahr-ul-Ma'ani* and some other un-named ones, refer also to the works of Shaikh-ul-Islam Abdullah Ansari, the great martyr Ainul-Quzzat Hamadani (*Tamhidat*), Ahmad Ghazzali (*fusul*), Abdul Qasim Abdul Karim-al-Quraishi (*Kalimat*), Imam Zahid (*Tafsir*), Shu, abi (*Kifaya*) as *Zakhiratul-Ma'ad*. Those frequently attract one's attention, that are the oftquoted works including *Sharh-i-Ta'arruf*. *Nuqal-i-Ta'arruf*. *Tawale*, *Tawabe*, *Madarik*, *Adab-ul-Muridin*,, *Sharh-i-Adab*, *Minhaj ul-Abedin*, *Hidaya*, *Masabih*, *Mirsadul Ibad*, *Lawaih*, of Hamiduddin Nagori. There are references also from *Qut-ul-Qulub*, *Khulusat-ul-Matlub*, *Risala-i-al Matlub*, *Usul-us-Sanaa*. The main importance and the chief interest of

awakned—and those who are intoxicated and fallen come back to their senses—Give up all talks of those who are long dead—They would come back to life and become busy with their works.)

In conclusion I would like to indicate a number of terms that occur in the marginal notes without citation of their contexts: *Tajallī-i-ẓuhur-i-Tā'āt* (illumination, manifestation or beatific vision of the Divine Essence); *'ināyat wa ghairat-i-Ḥaq* (divine favours and a nice sense of honour); *iradat* (discipleship); *kashf* (revelation); *Fanā wa Baqā* (antihilation and subsistence); *muhāsabah* (stock-taking of oneself; self-introspection); *mushashadah* (contemplation of the Divine Essesnce, or vision); *mukashafah* (intuition or ecstatic contemplation of supersensory realities); *Murāqabah* (contemplation or meditation); *ztkr* (remembrance of the name of God); *zuhd* (abstinence); *Taqlid* (knowledge gained through tradition); *waṣl* or *ittiṣāl* (union); *ma'rifat* (gnosis); *Tawakkul* (trust in God); *riza* (submission); *tammat* (vain glory); *Tā'at wa muharramat* (acts of devotion prohibited things); *Himmat wa talab* (aspiration and quest); and *Hurrīyat* (independence).

(Fraternity, they say, means that you direct to your own use the wealth and possessions of others just as an owner disposes of them. He does not require permission to do so.)

Tafakkur na anast kih sar dar gariban nihad wa andūh-i-khurdan wa pūshīdan-i-gardan gīrad, ya dar khwab rawad. (f. 190)

(Consideration does not mean that one should be thoughtfully sorrowful or be in an anxious mood about diet and dress, and fall asleep in such a state, f. 190)

Tafakkur dar khubthha-i-nafs-i-khud wa tafakkur dar ni'matha-i-khudawand ast. (f. 101)

(One should meditate on the blemishes of one's lower self and, at the same time, on the gracious boons of God. f. 101)

Tajrīd az 'ala'iq wa khala'iq buwad wa tafrīd az khud. (f. 106)

(*Tajrīd* is divesting oneself of all attachments, all creatures or people, while *Tafrīd* (leading a solitary life on accout of devotion) implies separation from one's lower self. f. 106)

Khudawand-i khwast kih ṣun'-i-khud ra ẓahir kunad, 'alam afrīd; wa khwast kih khud ra ẓahir kunad, Ādam afrid. (f. 106)

(God wished to display His inventions and. therefore, He created the world. He wanted to manifest Himself and so He created Adam. f. 106)

Dar biyaban-i Hindustan ba-tan-i barahnah wa ba-shikam-i gursnah dawanidan athar-i qahr wa gharamat ast dar nihayat (f. 38)
(To make ill-clad or bare-bodied hunger-striken men run in the wilderness of Hindustan is to invite the vestiges of severe calamity—a debt which will have to be paid.)

'Ulama-i su' Kasi Kasani ra guyand kih ru-i ishan janib-i dunya bashad wa pusht-i ishan ba-janib-i 'uqba. (f. 174b)

[Bad or false scholars (theologiaus) are those whose face is towards this world and back is towards the future state of life to come.]

Hasil zi Sama' khuftah bidar shawad, Wa mast buwad fatadah hushyar shawad; Bugzar hadith-i murdah-i dirinah, zindah shawad az sama' wa dar kar shawad.

(The gain from *Sama'* is that those who are asleep are

all veils from his heart and he becomes confirmed in the divine realities. But he is deficient in handling worldly affairs and does not realize that such matters have their own effects. Except for his own tastes and inclinations towards the fruits of worldly affairs that occupy his attention, he does not observe what is obligatory.)

Chūn kashf wa karamat-i-khwīsh nagah bar khalq izhar kard. . . .ū ra dar dunya nabayad būd, mībayad murd, zīrakih agar ū manad fitnah qa'im shawad. (f. 123)

(Anyone who suddenly makes manifest his secrets or miraculous feats in front of God's creatures, shouldn't remain in this world. If he were to live on, a hidden calamity would break forth. These were the blessed words of the Master of the World. f. 123)

Ta sagi ra yar ast, sangi ra dīdar ast, mara ba naumīdī chih kar ast. Ilahi! in kar ghayat ast, warna az sagi wa sangi chih ja-i-hikayat ast. (f. 250)

(So long as there is a dog as a friend and a stony cave in sight, I have no reason to feel any despair. O God, this affair is of extreme significance. Otherwise, what is to be said about a dog or a stone ? f. 250)

Mu'jib kasi ra guyand kih kar wa hal-i khud ra ba-nazar-i khush wa pasandidagi binad.

The word *mu'jib* (one who is pleased with and admires himself) is applied to one who views with pleasure and appreciation his own actions and conditions, (transactions aud situation.)

Mahabbat anast kih anchih ba'ist-i-tū bashad chūn dunya wa ghair-i-an, ba'd az wujūd dast az way baz darī, Haqq ra gīrī.

(*Mahabbat*, affection, means that whatever you deem to be necessary for yourself such as the world and things other than that, except for your own existence you would withhold your hands from them and adhere to God.)

Chahar chīz ujub, chaplūsī, parsa'ī, 'adl wa insāf, babīnī 'ajab ast.

(It would be astonishing if you were to see self-admiration or conceit, flattery or fawning, together with justice and equity.)

Ukhuwwat anra guyand kih tasarruf kunī dar mal wa imlak-i-digari chūn sahib-i-tasarruf azan najūyad

dawām-i-tā'at bar āyad maghrūr ast wa az 'ālam-i-ma'rifat dūr ast.

(whoever imagines that certain affairs of his are the outcome of his plentiful acts of worship and constant devotion, is an arrogant individual who is very far from real knowledge—f. 38.)

Ān wahm kih man būdam, andar maidān-i-aḥdiyat rasīdam. Ānchunān nabūd balkih maḥḍ wahm būd.

(It was a false conception to say that one has existed and arrived in the arena of unity. This was not the case. It was sheer conjecture ! f. 64)

Dīgrān kih 'aṭsah mi-kunand al-ḥamdu li'llāh guyand ba-i'tibār-i-ānkih dar ḥālat-i-ṣiḥḥat āmad, pas ba-i'tibar-i-ṣiḥḥat al-ḥamdu li'llāh guyand.

(As regards others who, when they sneeze, utter "Praise be to the Lord", the reason is that there is no sneezing in a state of sickness. One is seized of such an action only when one is in a healthy condition. Hence people exclaim, "God be praised" ! f. 12)

Muqallid rā bar andāzah-i-īman taqlīdi, mustadrik rā bar andāzah-i-īmān istidlāli wa 'ārif rā bar andāzah-i-iman mushāhadati.

(A follower, if measured by his faith, becomes an imitator; a man of understanding possesses the capacity to grasp facts mentally and becomes argumentative on the strength of his convictions; while a knower of divine secrets is endowed with contemplation (the vision of future or invisible things) in proportion to the good faith he possesses. f. 96).

Har kirā ṣifat-i-'ijz ast ūrā bar qudrat-i-qādir ast. Har kirā jihl ast ūrā ba 'ilm-i-'âlim râh nist.

(He who is possessed of the quality of humility has the way opened towards the power of the Omnipotent God; while one who is foolish or ignorant has no access to the knowledge of the learned ones. f. 140)

Majdhūb ānast kih suluk nadarad, amma Ḥaqq ta'ālā ḥijāb az dil-i-ū bar-giriftah bāshad, wa ḥaqā'iq-i-yaqīn bar way ẓāhir kardah; ammā dar ṭarīq-i-mu'āmalah muqṣir bāshad; wa nadānad kih mu'āmalah ra atharatast. Pas ū baja-i-ḥaẓ kih bar khurdar gashtah bashad wa dar ṭariq-i-a'mal juz ba farīdah mashghūl nashawad.

(A *Majdhūb* (attracted) is he who does not follow any rule or institution (*Sulūk*), yet God Most High lifts him up and takes away

money, furniture, clothes and effects, estates or possessions, conveyances and cattle. All five serve as so many veils.)

Bidān kih tamāmat-i-ḥarakāt wa sakanāt-i-makhlūqāt-i bā khudā'i bi-khudā'i-nist. (f. 83 a)

(Know that all movements, gestures and postures of creatures are ordained by God and are not beyond or apart from His directing grace.)

Qaḍā wa qadr dū ḥukm-i-bārī ta'ālā ast, ammā qaḍā ḥukm-i mujmal ast wa qadr hukm-i-mufaṣṣal ya'nī qadr 'ibārat az tartīb-i-ba'ḍī asbāb bar ba'ḍī. (f. 133 a)

(Fate and predestination are both divine decrees. Fate is an all-embracing mandate, while predestination is a particularized, diffused decree, arranged according to causal relations of one thing to another.)

Bā man būd har chih būd, bā man buwad har chih buwad. (f. 83 a)

(It was with me, no matter what happened : it will be with me, no matter what might happen.) It should be noted that these observations, especially the last, which appears to be a Persian version of the Arabic expression, *bi mā kāna* and *bi mā yakūn*, refer to orthodox Ash'arite views, and were also in accord with those of the Sufis about the concept of God as being the real Executor as well as the Redeemer, everything being contingent upon God's will. An eighteenth-century Urdu poet has put the same idea thus :

Nā ḥaq ham majbūron par hai tuhmat khud mukhtārī kī; Jo bhī karain hain āp kare hain, hamko 'abath badnām kiya !

(Without justification, we have been charged with volition :

whatever He does is His very own yet, absurdly, we are blamed !) Here are some more short, pointed sentences and expressions.

Qadā wa qadr bar dū nau' ast. Qaḍā-i-mu'allaq wa qaḍā-i-mubram. Ammā dar qaḍā-i-mu'allaq radd-i-balā ba du'ā wa ṣadqah rawā bāshad, ammā dar qaḍā-i-mubram du'ā wa ṣadqah hīch sūd nakunad. (f. 229 a, f. 248 a)

(Fate is of two kinds, suspended and inevitable. The former is dependent upon attempts to avert the calamity by prayer and alms, but, in the latter, they are of no avail.)

Har kirā gumān īnast kih in kār ba kathrat-i-'ibādat wa bar

or even blood of anyone, and abstains from all such things. There is a note on f. 164 which says: "If someone takes possession of the goods and effects of a Sufi without his permission, the Sufi withholds his tongue from putting forward any claim. He considers such an occurrence as a right of God (to punish), and he does not bring up any intermediary. As the Sufis have no demand for *Qiṣāṣ* (retaliation), they do not take *diyat* (compensation for man-slaughter). This is called *Ḥadar* (impunity concerning murder).

A question was put to the Master (f. 32b) as to whether the verses in *The Letters* were those of the holy sheikhs, or if they were the compositions of poets. He replied that some of them were the composition of holy Sheikhs, while others were the effusions of poets. But, although the poets composed many verses, their import was not fixed or certain, and everybody, according to his own understanding, proposed a particular meaning or interpretation. Some of these meanings are true expressions of the facts and circumstances and are useful; while others, though elegant in form, are metaphorical rather than real.

Thus this unique manuscript is important from many points of view, the most significant of which are its textual accuracy and its profuse marginal notes. It deserves a close and detailed study by a more competent person, one deeply learned in Sufic lore. The thought-patterns of a great and learned Sufi of the Firdausi order come into contact with those of another. It would be interesting to find out the impact of the original propounder on the mind of the expounder.

Sufism had already attained its full development during the previous centuries and, therefore, one might not get new thoughts in one or the other; but the way of giving shape and form to the philosophy of mystical and theological matters was their own-while leaving to others the task of making a comparative study of Sufi thought, principles and practices as found in fourteenth-century Bihar with earlier practitioners in other lands,

I would like to conclude this paper, which has already become too long, with a few pithy statements which appear to have come from the pen of Maulānā Muẓaffar Balkhī.

Dunyā 'ibārat az panj chīz ast. Nuqūd, 'Urūḍ, Mamālik, Marākib, Mawāshī. In har panj chīz ḥijāb ast. (f. 238 a)

(The world signifies or consists of five things : sums of ready-

There is a note on *Khashm* (anger) on f. 58b. "At times the Prophet of Islam appeared to be furious and looked red in the face. That fury, however, was for the sake of the faith and not on account of anything personal. It was quite different from the indignation of common people. When angry, a person should not exceed the bounds of religious law, and when seized by passion, they should not indulge in abuse and reproaches, nor should they inflict bodily injury on the wrong-doer. There should be no scratching, tearing or grazing.

We come across an interesting note on the four tendencies or dispostions of man on f. 71b.

Tā Kasī az chihār ṭab' fārigh nagardad ṣuḥbat-i-Ḥaq rā nashāyad. Shūkhī yaksū nihad dil pīsh burad, bukhl yaksū nihad Jawānmardī pish burad, kāhili yaksū nihad jān bar miyān bandad, kundī yaksū nihad jaldī pish burad. (f. 71b)

(So long as one does not free oneself from these four habits or dispositions, one cannot be worthy of the company of, or communion with, God. One should put aside petulance and cultivate the heart; put aside avarice and evince manly generosity; remove laziness and be ready to stake one's life; abandon all dullness and take recourse to speed and swiftness.

When the traveller reaches the highest point of absorption, whatever he utters is truth or reality, whether it be *Subḥānī* (glory to Me, the Most Holy), or *Anā'l-Ḥaq* (I am the creative Truth or God). The utterance of *Anā* or *anānīyat* (self-worship) comes to the stage of *Fana* (annihilation of self in God). *Fana* means, first of all, passing away from *khalq* (people) and then from self i.e. the vanishing of one's separate existence. Lastly, there is the vanishing of the "passing away" itself, leaving not the faintest trace of the sense of annihilation. (f. 8)

Sharī'at (law) is a compelling conviction of divinity (*Rubūbīyat*) and *Ḥāqīqat* is the *Mushāhadah* (contemplation) of this divinity. Whatever is exoteric is Law, and all that is esoteric is Path (*tariqat*). When the outward or apparent as well as the inner aspect (*ẓāhir-o-bāṭin*) of things becomes purified and polished, the picture of the earthly and the super world (*'Ālam-i-siflī wa 'ulwī*) becomes quite clear. This is the stage of *Ḥaqīqat*. (f. 83b)

With reference to an Arabic expression occurring in the text and which means that a *Dervīsh* has no claim upon the goods, effects

the case of prophets and saintly personages was different. They could fix their hearts on God and yet deal with people, but for others it was not possible to be with *Ḥaqq* and *khalq* (God and creatures) at one and the same time.

In the note of ff. 251-2 and elsewhere, the problem of *Ruḥ* (soul) has been discussed. Summing up the view of the official or orthodox section of Islam the writer says that views about the soul were of three categories. According to one view, the soul has the same significance as life, for the body of man remains alive because of it and also becomes possessed of perception and is capable of performing dignified deeds and actions. According to this view, the soul was a reflection or *'Arḍ* (breadth, choice or accident). The second view, which is that of learned men and scholastics (*Mutakallimin)* is that the soul is a fine, delicate, body within a dense or opaque body which is that of man, just like oil in milk. They bring Quranic verses and traditions in support of their contention. Then comes the third view that of some of the scholastics of Islam. They say that the soul is incorporeal or immaterial, stripped of accidents or lowly infirmities (*'Ara'iḍ*). It is neither within nor outside the body, nor is it which joined to it or separated from it. Of course it 'adheres' to the body, or 'tags along' with it.

On f. 238a Khwājah Ḥaddād, may, God have mercy upon him, is referred to as an authority for saying that wise people have categorized the world into eight divisions: *Ḥasratābād* (abode of frustration); *Mihnatābād* (that of striving or effort); *Shahwatābād* (that of lust and pleasure); *Ṭa'atābād* (that of devotion); *Ghaflatābād* (that of negligence); *Fina'ābād* (that of mischief or sedition); and *Rāḥatābād* (that of rest or repose). These abodes have been ascribed respectively to the indolent, faithful believers, profligates, votaries of God, the ignorant, pagans or infidels, wicked scoundrels and pious ascetics.

An interesting note on f. 259 defines *Riyāḍat* (austerity) as purifying of self by discarding reprehensible qualities and that it is accomplished by a reduction in eating, speaking, and sleeping. Sanctification (*Tazkiyah*) signifies cleaning or obliterating the blameworthy habits of self. Austerity implies bringing the excessive and predominant qualities within the bounds of moderation and that consists of four elementary qualities in man which are cited as the mother of all essential or fundamental principles and virtues. They are : vigour of intellect; vehemence of anger or wrath; the force of carnal appetite; and the causes contained in the three.

as are *'Ulamā-i-sū* (bad or evil-minded scholars) who have set their faces towards this world and have turned their backs upon the one to come. These people acquire knowledge for the sake of this world only, and have nothing to do with the one to come.

On ff. 63-64 the question of the respective places of saints and prophets has been brought under discussion. The revered saint, may God protect him!, said that anyone who says that the position of a saint is superior to that of a prophet talks erroneously, for this can never be admitted. Apostles enjoy absolute supremacy, while saints enjoy only restricted excellence. Heretical atheists (*Mulḥidān*) put forward the faulty argument that the saints are all the time engaged in devotion to God, whereas the prophet has to spend part of the time in preaching. This is a fallacy. If pre-excellence depended on place and position, any planet would have been more lustrous than the sun. But it isn't so! Saturn, for example, is in the seventh heaven, while the sun is in the fourth. Similarly, the planets Jupiter, Mars, Venus and Mercury should all be brighter than the moon, but this is not so.

On f. 102 there is a note on fasting (*ṣaum*) which implied abstention from eating and drinking and sexual intercourse and similar things throughout the day. Another type of fasting is to restrain all one's bodily senses and limbs from sinning. Another special type of fasting is to restrain the heart from low and ignoble thoughts, worldly anxieties and, indeed, from everything other than God. This type of fasting is observed by apostles, faithful witnesses of truth, and religious men, for they are nearest to God.

The Sufi practice of observing forty days of seclusion for prayer and austerities has become the subject of a fairly long note on f. 318. *Chillah*, as the practice is called, is spelt *Jihilah* (both come from *Chihil*, the Persian word for forty). A question was put to the Master about the sincerity that was needed to be observed during the 'forty-day retreat'. "He, may God Most High protect him, said that sincerity of purpose would arise only when anything other than God, including wife, sons and so on, is abandoned and the heart becomes absolutely free from all apart from God. I, the invoker of benediction upon him, humbly enquired whether a person who has a family whom he has to support could make a sincere forty-day retreat. The Master replied that absolute sincerity could not be expected, for he has attachments. Again, the invoker of blessings said that a person who is lacking absolute sincerity might not deserve to have insight into divine secrets. The Master said, in reply to this fresh question, that

pleted his ritual prayer, said "Praise be to God for His grace!" and, 'May God pardon me for my sins!" His wife burst out saying, "I thought you were a unitarian, but you still appear to be a polytheist!" When she was questioned, she added: "Ritual prayer has become your attribute, and need not belong to the true faith :

(one who sees self does not see God.)"

On f. 71 reference has been made to the three categories to which the word 'Sufi' may be taken to be applicable' and the Master is puoted as having said "Nowadays no Sufis [in the full sense of the word] are to be found. It is the *mutasawwif* [pseude-Sufi] who remains. More accurrtely, It is the *mutashabbih* (one who resembles a Sufi), rather than the pseudo-Sufi, who has survived. "Khud-bin ihaqq-biru nist"

On f. 138 we read of the three degrees of knowledge. One of these is *ma'rifat-i-'ilmi* [insight into dogmatic mysteries]. This involves reflection about where a person was, and whence he has come. Proceeding from the loins of his father, living in the womb of his mother, a mere drop of water given a form, consisting of eyes to catch sight of things with, ears to hear with, a tongue for speaking, hands for touching. Upon understanding and appreciating the qualities of his own being he grasped the reality of it all that this creature had a Creator. Whoever knows himself, knows God. This is called scientific or doctrinal knowledge pertainiug to truth or fact.

On f. 173 knowledge (*'Ilm*) is treated from the two-fold points of view : one that leads a person towards God because of his acts of devotion; and the other which takes him far away from God, i. e. all acts of disobedience or sin. One is obliged to have a thorough knowledge of both these kinds of actions. It is a matter of grave importance. There is also the knowledge of the vital parts of the body, (*'Ilm-i-a'ḍā*), with which the heart is closely associated. This is also of two kinds: those of nearness (*Taqarrub*), which leads a person towards God, such as repentance, piety, fear of God, trust in Him, acquiescence, resignation and similar things; while the others are the 'counted' attributes (*Mu'tad*), which drag a person away from God, such as love of worldly things, of wealth and position, envy, jealousy, malice, pride, avarice and of other similar things. A little later we read: "Worldly knowledge is that which takes you to the doors of kings, nobles and lords, or which leads to your appointment as *qāḍī* judge), or *Mufti* (expounder of the Law). Knowledge of *'Ibādat'* ()divine worship) and of *Mu'āmalāt* (human affairs) are also mentioned

in *mulk-i-bālā*, (up-country) as distinguished from *farudast*, a name given to Bengal by the inhabitants of the western upper reaches. *Dar mulk-i-bala 'adat in ast. Shutr ra mi-parwaranand wa danah-i bisyar mi-Khwuranand, ba'dahu waqt-i bismil kardan tamam shahr mi-gardanand bara-t tafakhur, ba'dahu bismil Kunand. Ham-chunin Haqq Subhanuhu Ta'ala Kafiran dar istidraj mi-kunad, awwal anchih ura husn mi-bayad mi-dihad ba'dahu ura ba'adhab mi-girad.*

"The animal, a-camel-to be sacrificed was cherished and well fed with grain and much care was taken to fatten it. Before sacrificing it, they paraded it throughout the town and vied in boasting and bragging. Similarly, God the Holy and Glorious One provided all kinds of facilities, all that leads to elegance, ease and affluence, to the infidels, before subjecting them to punishment (the fires of hell)."

The selection of subjects treated depends on the writer's value judgements and patterns of thought, as well as upon his capacity as an observer. A few of the notes indicative of mystical, renunciatory and ethical ideas may be noticed. On f. 52 we find the following, under the title *Taqrir-i-khidmat-i-Shaikh* (from the speech of the Revered Sheikh). *Khudī 'ibārat ast az jumlah-i-Ḥarakāt wa sakanāt wa aqwāl wa af'āl kih az ādamī dar wujūd āyad bar ḥasb-i-'ādat wa hawa-i-bashariyat az khurdan wa khuftan wa shanīdan wa dīdan wa ikhtilāt kardan wa mānand-i-ān magar ānch azīn jumlah ba-waqt-i-ḍarūrat buwad; ḍarūrat ānastkih agar ān nakunad az Ḥaq dūr uftad gūyad kih tā sar-i-mū-i az wujūdi bāqī ast ḥijāb bāqī ast. Taqrir-i-khidmat-i-sheikh.* (*Conceit or egotism (khudi), exemplified through all kinds of movements and pauses, words and deeds, comes to light within a man due to his habitual practice and the carnal desires of human nature such as eating, drinking, sleeping, hearing, seeing, indulging in intercourse and such-like things. All these things are however, quite legitimate in their proper and needful place. Anyone who does not behave in a fitting manner in such matters, falls far away from God. As long as self-conceitedness remains, even if it be but a hair's breadth, the veil is still there.*)" A note on f. 138 says : "Whoever thinks that he has been engaged in devotion to God and, on account of his acts of worship, has come very close to Him, negates the effects of service. He has fixed his gaze on service and devotion, but remains blind to God. This is polytheism and ascribing partners to God."

While illustrating the questions to such ascription during prayer, the case of a *Dervish* has been quoted on f. 176 who, having com-

These were the blessed words of the Master of the World....On this occasion, may God protect him, he said....)

The writer of the marginal notes sometimes styles himself as *Bīchārah* (this helpless one), but more often as *Bandah-i-Ḍa'īf Dā'ī* (this weak slave). Such words and expressions follow the accepted usage of the age.

Some of the marginal notes contain references to people as being commoners or nobles, dead or alive, and also to things which are a reflection on the conditions, practices and usages of the time. A long note on f. 149 ends with the expression "On Min wa 'An naṣīḥat-i-tāmmah Sayyid Jalālu'ddīn uchch Quddisa Sirruh'ul-'Azīz. (based on the excellent counsel of Sayyid Jalālu'ddīn of Uchch, may God sanctify his secrets.)" This Bukhārī Sayyid, grandson of his namesake, Sayyid Jalal Surkhposh, died in 1383. He represented a branch of the *Suhrawardi* order which contributed much to the religious and political life of Sind and Gujarat. He had received a copy of *The Hundred Letters* and devoted a number of days to a thorough study of the letters. On f. 88 we are told something about Sheikh Jalālu-'ddīn, the brother of The Master of the World (i. e. Sheikh Sharafu'ddīn), who had accompanied him to Delhi. He had paid a visit to the house of Nūru'ddīn, the brother of Qāḍi Shamsu'ddīn (of Chausa), the recipient of the hundred letters. The following passage, on f. 155, deserves careful consideration : *Khwajah Hamidu'ddin saudagar dar Dehli raftah budand pish-i darwazah-i qissah Khwani. Qissah-i mihtar-i Yusuf salawatu'llah 'alaihi shash mah har ruz mi-guftand taham in qissah tamam na-shud wa Khalq har ruz bara-i shunidan-i an qissah jam' mi-shudi, Kasi shash gani Kasi dahkani mi-dadand.*" (Khwaja Ḥamīdu'ddīn, the merchant, had gone to Delhi (from Bengal) and had set himself up in front of the story-telling gate. He continued to narrate the story of the grand prophet Joseph, may God shower His benediction upon him, every day for six months, yet he did not manage to finish his story. People thronged to the place each day to hear his story. Some gave him *shash gāni*, others offered *Dakhani* (a silver coin), and they listened to the story with rapt attention.)

Khwāja Ḥamīdu'ddīn has been mentioned in the *Letters* of Maulānā Muzaffar as a *bazzāz* (dealer in cloth). In Delhi, he began to earn his livelihood by conducting a religious *katha* session like that of the Hindus.

Elsewhere, on f. 38, we get a reference to a practice prevailing

ordinary men. Such things were likely to cause misunderstanding and possible misgivings and, on this account. should not be shown to such people. The compiler of *The Twenty Eight Letters*, whose name is not given, wrote in his preface that the letters were only a small portion of a much larger number of letters received by the Maulānā from Sheikh Sharafu'ddīn over a period of twenty-five years. According to his will, all the rest were buried along with him in his own grave. The whole purpose of this was to keep "hidden" the "divine secrets".

If the ascription to the Master of thirty-nine letters which contain fine expressions about *Ḥaqq* (Reality), *Khalq* (the phenomenal world of creation) and many others, be given any weight, then we can understand why the learned and lovable saint felt shy about "thinking aloud", so to say, on such topics, and laid stress on the adage, *Tukallimu'nnasa 'alā qadr-i-'uqūlihim.* (*Talk with people according to their capacity to understand.*)

The marginal notes provide us with ample evidence of the close and deep relationship between the writer and the Sheikh, his spiritual guide. For example, Sharfu'ddīn knew that Muzaffar was commenting upon his letters. This is clear from folio 311 :

The Master graciously said : "Take down this quatrain ! It is not found in the letters. ("In rubā'i Makhdūm-i-Jahān farmudad Bi-navīs khārij-i maktūb ast.) :

When a saint is seized by the mysteries of Eternity,
All this chatting and babbling will turn to naught.
The head of the lord of wisdom blushes,
And the expounder of the Law becomes tongue-tied."

On f. 22 we find the following instruction, written in red ink: "*Chun sirr-i-azal ṭina'-i-abdāl shawad, In jumlah-i-qīl-o-qāl pāmāl shawad; Ham khwājah-i-'aql rā jigar khūn gardad. Ham muftī-i-shar' rā zubān lāl shawad.*" "*Dar kitāb in ḥāshiyah rā dākhil kunīd.*" (Incorporate this gloss in the margin of the book!) We find frequent use of such initiatory expressions as : "Bar bandagi makhdum-i Jahan sallamahnltah ta'ala 'ard-dasht kard. Makhdum-i Jahan farmudand sallamahullah ta'ala lafz-i mubarak makhdum-i Jahan in bud, ham darin mahall farmudand Sallamahullah ta'ala."

(I submitted to the Revered Master of the World, may God keep him safe!.... The Master of the World said, may God keep him safe!....

sing Maulānā Khwājah, who was also sitting there, the Sheikh said : "You are also a Bihari ! Tell me truthfully, where have you learned the practice to which the Biharis appear to have become accustomed?" The writer felt dismayed at the time, but was shortly afterwards quietened, for the Sheikh added that he had found it recorded in the discourses of Sheikh Farīdu'ddīn that whenever anyone came to him empty-handed he was asked if he had failed to find even a green herb or a blade of grass along the way. The note goes on to say that Sufis are under the shade of God's protection and were not actuated by any mundane motives. Whenever anybody brought anything to them, whether it be a tray of bread or a pot of sugar, it could also be used for auguring or foreboding. The note concludes with a reference to Muḥammad Shāh (Tughluq). He had asked his attendants how far the day had progressed. One suggested that it was beginning to decline. At this Mnḥammad Shāh exclaimed, "*Lā zawāl ba umarā zawāl ast* (there is no declining except for the nobles) !" The note further says that a certain leader of the congregational prayer used to recite the Quranic verse, (*Tabbat yadā abi Lahabin*) "May the hand of Abū Lahab be broken", during the first genuflexion, and the verse (*Idhā Jā'a Naṣru'llāh*) "when Victory is from God" during the second; but, being a wise man, he recited the latter verse during both, and this augured well. This reference is itself a commentary on the capricious Tughluq Sulṭān, and is quite in keeping with what we find in Barani's contemporary chronicles.

A note on f. 42 says that once the Master referred to the story of Sulṭān Maḥmūd (of Ghaznah) and his favourite, the handsome Ayāz, and spoke about the anxiety shown by the former at the sudden sickness of the latter. After making his observation on the love which is *jadhbātī* (emotional) rather than *ḥissī* (sensual), as between a *Muhibb* and *Maḥbūb*, (lover and beloved), he uttered *astāghfirullah!* (May God forgive me). This was one of the many occasions on which the great saint besought God's forgiveness and mercy. On f. 63 there is a significant reference to some of the letters written by the Master to the writer of the notes, Maulana Muẓaffar. We read : "Har bar ki az maktubat-i da'i Farigh shudand astaghfirullah gufstand muttasilan."

(i. e. Every time the revered saint finished his letters to me, this invoker of blessings upon him, he would immediately exclaim, "I seek pardon from God"). This serves as a reminder that, in some places in the letters of both Sharafu'ddīn and Maulānā Muẓaffar, certain references occur which would be beyond the comprehension of

transcribed both the text and the marginal notes, Husain Mu'izz Balhi, was himself a most gifted and learned man, who has left behind his own *Letters*, *Discourses* and a collection ef his own verse.

Negatively, I believe that it would be difficult for a scholar to adduce any telling argument against the evidence on which my assertion is made. It should be added that it is extremely rare to find a manuscript surviving in the climate of Bihar for close to six centuries—an added indication of the care it has received.

There are some personal references, recollections and anecdotes in the manuscript, as well as titbits of historical and cultural interest. Even men who are deeply religious have their environmental problems and experiences to cope with, and these should be studied in the light of their social milieu. Maulānā Muẓaffar, for example, makes a short but interesting observation on what Sheikh Sharafuddīn had written about the stages leading to paradise (f. 121). It is interesting from the linguistic point of view. Makhdūm Sallamahu'llāh ta'ālā ba zabān-Hinduī farmūdand *Junānj* (*chunanchih*) az *jokath* (*chaukhat*) ba jokath bi-rawad. Ān raftan-i jokath ba jokath pānsadgān sālah rāh farq bāshad ba dar-i dīgar." (The Revered Master, may God Most High protect him, said in the Hindavi tongue, that as one has to proceed from one door-way to another by travelling, which takes time, so too it takes five hundred years to reach the door of paradise). On f. 60 there is a reference to *Bhat Khushka* i.e. boiled rice, and *Bālā-i-Bhat* i. e. over and above the rice Once the Master said that there were three categories of food : what is essential, what is needed, and what is superfluous. It is necessary to take food such as 'bhāt khushkah' (boiled rice) and there is nothing to take exception to for doing so, for therein lies the stability of *nafs* (the self) of a person. Next comes food that is needed in order to perform the obligatory prayers. Finally is food which is really the object of greed. This is over and above boiled rice and is *Nākhurish bālā-i-bhat* (food that remains sticking to the bottom of a pot). The first two categories of food are quite lawful, but when people start picking and choosing what they will eat they have entered the category of superfluity and become sinners.

The writer, in a long note on f. 178, describes himself as "*Du'ā-gū-i-Ḍa'īf* (a weak invoker of blessings) who had carried some clay for the washing of the Revered Master's hair." The Master entered into a dialogue with him and those present in the assembly. Addres-

of self-conceit. Often, during discussions, he burst out with, "I dont' agree !" (*Lā nusallim*) Later on, we find him somewhat chastened, and referring to himself as, "This helpless one", or as "This weak servant", while he refers to his spiritual guide as "The Venerable Master", The Revered Sheikh" and so on (Makhdūm-i-Jahān, Khwājā-i-'ālam) The compilers of the various collections of the discourses of Sheikh Sharafu'ddīn, Zain Badr 'Arabī, Ashraf Rukn Balkhi, Ṣalāḥu'ddīn Mukhlis-Khānī, Hālifi or anybody else, no matter how devoted to the Sheikh, could not arrogate to themselves such familiarity as to go beyond phrases like '*Azzamahu'llah* ! (May God glorify him, and write *Sallamakallāh*! (May God protect you) and '*Sallamahullāh Ta'ālā ila yaum-il-Mī'ād* (May God keep him safe till the Day of Reckoning). There are many references to 'ba zabān farmudand' (The Master said) and 'Lafẓ-i-Mubārak-i-Makhdūm-i-Jahān" (The blessed word of the Master of the world). These give us a clear indication of a personal, living, contact between the author of the marginal notes and that of *The Hundred Letters*. Maulānā Muẓaffar alone could freely make use of such words and expression as are used as a blessing for a living person, Others would be restricted to benedictory expressions, such a 'Matta'allah-ul-Muslimīn bi ṭūl-i-baqāihi wa adām 'alā'l Muminin ni'matahū (*May the Lord enable the Muslims to reap the advantages of his long life, and may true believers have the perpetual blessing of benedictions*).

In no fewer than a dozen places the Master is represented as a living purson, while in two, the expression *Haḍrat-i-Shaikh Quddisa sirruhū* (the Revered Sheikh, may God sanctify his secrets !) is used, indicating that he was dead. (The expression is traditionally used for dead persons of eminence). The natural inference is that the marginal notes were largely written during the lifetime of the Master, but a few were definitely added after his death. In a number of places we get definite indications of a personal contact and relationship between the two men. e.g. "Bádahu ba-zuban-i mubarak farmudand (f. 113); bádahu banda-i da'if 'arda dasht (f. 186); lafz-i mubarak-i makhdum-i Jahan (f. 125); in sukhan az Zuban-i mubarak Shunid" (f. 131).

'*Afterwards he brought it on his blessed lips and said........... Afterward this weak slave submitted......He said......These were the blessed words of the Master of the world......I heard this from the blessed tongue of the Master......*)

It should be noted that the man who, in my opinion, actually

notice how neatly and accurately the text had been copied and is of a far higher standard than the general run of copyists !

In evaluating the marginal notes there are many other points which demand consideration, such as the authorities quoted, the passages cited, as well as references to men and matters of some historical or cultural interest given. In order to develop, elucidate or interpret various points in the text of *The Hundred Letters*, we find, in addition to various collections of the discourses of Sheikh Sharafu'ddīn, such as *Ma'din-ul-Mā'ānī*, *Bahr-ul-Ma'ānī* and some other unnamed ones, an imposing list of works on Sufism, exegesis, traditions, lexicography, biography, scholasticism and the epistolary works, often referred to in an abbreviated form e.g. *'Awārif*, *Lawā'iḥ*, *Tawāli' Tawārīq'*, *Maṣābīḥ*, *Kifāyah*, *Madārik*, *Zāhidi*, *Hidāyah Sharḥ-i-Ḥidāyāh*, *Ta'arruf*, *Sharḥ-i-Ta'arruf*, *Mirṣād-ul-'Ibād*, *Uṣul-i-Ṣighār*, *Salah-al-Jinan Ṣalāt al-jinān*, *Minhāj.ul-'Ābidīn*, *Sharḥ-i-Nafā'is Qūt-ul- Qulūb*, *Risāla-i-Māṭlūb*, *Lubāb-ul-Akhbār*, *Baiḍāvi*, *Dhakhīrah-i-Ma'ād*, *Fuṣūl Risalah i-Aḥmad Ghazzāli*, *Risāla-i-Makki* (Perhaps *Futūḥāt* of Ibn 'Arabī), *Kalimāt-i-'Abdu'l KarīmQuraishī*, *Kalimāt-i-Sheikh 'Abbullāh Anṣārī*, *Kalimāt*, *Maktūbāt* and *Tamhīdāt* of 'Ain-ul-Quḍāt Hamadānī, *Mafātiḥ-us-Sa'il*, *Ṣurāḥ*, *Adāb-ul-Murīdīn*, *Sharh-i-Ādāb-ul-Murīdīn*, *Kalimāt-i-Nakhshabī* and *Tadhki-ratu'l Auliyā*. The multiciplicity of marginal notes, found on almost every page, consists not only of quotations, citations and references to other works but, much more, of explanations and reflections of their author. They throw a good deal of light on his understanding of many Sufi terms, e. g. self, station, state, *Tajrīd*, and *Tāfrīd*, emanation, spiritual exercises such as *Dhikr* (rememberances of God), *chillah* (forty-day retreat), *Samā'* (muscial gatherings), *khauf* (fear) *Zārī* (weaping) and many others commonly encountered in the works of the Sufis.

At this stage I wish to sum up my findings, leaving it to others to judge the validity of my statemenets. Some facts have already been mentioned. The manuscript belongs to the Balkhi family; it is written in simple naskh script; the marginai notes are all the works of the same mind, that of the erudite scholar, Maulānā Muẓaffar Shams Balkhi, who was remarkably well-versed in all branches of Muslim learning. This assertion needs some elaboration. It is a fact that Sheikh Sharafu'ddīn Maneri always referred to Muẓaffar as "Maulānā Mūẓaffar" or "Imām Muẓaffar", both terms indicative of appreciable scholarship. Initially, the Maulānā had been quite full

The identification of the writer of the marginal notes with the transcriber of the text itself may be problematical for some, but I have every reason to believe that, while the notes and annotations were the composition of Maulānā Muẓaffar Shams Balkhī, it was his nephew, Ḥusain Mu'izz Balkhī, who wrote out both the text and the notes, although he used a slightly smaller style of writing for the notes. The only clue to the fact that it was Ḥusain and not Muẓaffar himself who actually transcribed this copy of the text and wrote the marginal notes, is found in a quatrain on f. 263.

Qalandarī wa Kharābati az pay-i-tū Shudam,
Ḥadīth-i-'ishq-i tū didam kih az bayā'ī nist;
Husain az dar-i-himmat gadâ-i kū-i tū Shud,
Kih hīch salṭanati Khushtar az gadā'ī nist.

"I have become a wanderer and tavern-goer in quest of You; Yet, Your love is not experienced simply by invitation ! Ḥusain has entered through the door of high resolve, as a beggar in Your lane : For there is no royalty more joyous than that of beggary"! As Ḥusain was with Maulānā Muẓaffar until his death in 1400, and as it was he who inherited his guide's books, it would seem that there was no need for him to transcribe a copy for himself if he had inherited that of his guide and teacher. Hence, he had probably made the copy for his own personal use, while Muẓaffer was still alive (i. e. prior to 1400).

The copy itself is in a fair, easily legible, Arabic Naskh script, but without any pretensions to elegance. Dots have been employed freely. Almost invariably we find, at the end of a note whose source has not been mentioned, a sign of authorship—a flowered form resembling the Arabic figure five, while below it, in red ink, two (sometimes three) *Mīms* (i. e the Arabic 'm'), an indication of their having been composed by Maulānā Muẓaffar.

Some orthographical peculiarities which give a further indication of the antiquity of the manuscript may also be noticed in passing. We notice the unusual way of spelling words and the use of contracted forms such as *Junānj* for *Chunānchih*, *Tāk* for *Tākih*, Ānj for *Ānchih*, *zirak for zīrākih* (bidānk) and so on. The undotted *Sīn*, the fifteenth letter of the Persian alphabet, is usually distinguished from the *Shīn-i-Mu'jamah* (or *Manqūt*, dotted), by three dots on the top; but in the present copy it has a sign like a crooked nail in place of the three dots. These and other seeming peculiarities were in accord with accepted usage in earlier centuries. We also

annotations, it is only now, three decades afterwards, that the manuscript is being presented to a wider public. This was occasioned when I mentioned to Father Paul Jackson, whose translation of *The Hundred Letters* has been recently published by Paulist Press, New York, about the existence of such a manuscript. He immediately contacted its present owner, Ḥakīm 'Alīmu'ddīn, and secured permission to check his translation against the Balkhī manuscript and also to have a photo taken for a frontispiece for his translation. It is his enthusiasm that prompted me to write this present article.

Before going into details and discussing the special features which emerge from a close and careful scrutiny of the marginal notes, which pertain to, and run parallel with the text itself, it might be good to describe the manuscript itself. It is written on old, white paper of moderate thickness, browning with age, in fading ink, with some edges of folios worn away and numerous old paper pastings, large and small, specially in the last portion, and consists of 334 folios containing 17 lines to a page. Unfortunately, one or two pages at the beginning as well as a few at the end are missing. There is neither fly-leaf nor colophon to provide us with information about the date of transcription and the name of the scribe. Letter-headings, most of the Quranic verses, and lines of poetry are in red ink, as is also the table of contents. At some places, such as f. 9 and f. 52, there are significant suggestions about giving careful consideration to, and of reflecting frequently upon, what has been written, e.g. "Taḥriṣ-dar Muṭāli'ah wa, Ta'ammul-i-īn maktūb karrāt-o-marrāt"; "Taḥrīṣ-dar Muṭāli'ah-i-īn binā bar Kathrat-i-Fawā'id". Under some words and expressions, between the lines, meanings are given in small, neat Naskh script, such as "Ḥival Kunindagān sū-i-bāṭil i.e. "dealers in deceit who seduce people to follow the wrong path" and "Malāhidah : Qaume Ki 'Ālam ba Sun'-i-Ḥaq ta'ālā namī gūyand i.e. "the people who deny that the universe is the workmanship (Creation) of God Most High"; and *Mu'attalah* & *Ibahatiyah* i. e. "A sect whose members deny or would abolish the Creator, and who regard divine institutions and ordinances as vain" and "A sect who permit licentions acts". Except for twelve notes written in Arabic—ff. 36, 91, 127, 125, 149, 259, 262, 226, 208, 189 and 260—all marginal notes are in Persian. No apparent reason can be adduced for the somewhat strange manner in which the marginal notes have been written, sometimes parallel to the text, or at right angles to it, or even upside down, or obliquely to it.

Upon coming to know in pre-partition days that there was a good collection of valuable manuscripts on Islamic mysticism (Sufism), especially of the *Firdausi* order of Bihar, in the Futūḥa Khānqāh of Ḥakīm Shāh Taqi Ḥasan Balkhi, I undertook a journey to the place. Unfortunately, my brief visit did not provide me with enough time to study any of them. Some time after partition, when Ḥakīm Ṣāḥib had reasons to transfer his residence to Patna, I had the good fortune of being able to examine, at my leisure, the most outstanding manuscripts of the Futūḥa collection. This name possibly goes back to that of a personal attendant of Sheikh Sharafu'ddīn Maneri, the founder and greatest saint of the *Firdausi* order in Bihar. The attendant is named in the last collection of the discourses of the saint. It was the late lamented Ḥakīm Ṣāḥib (may his soul rest in peace !) who drew my attention to an old manuscript which he justly claimed to be the family's most treasured heirloom. It should be pointed out that Ḥakīm Ṣāḥib was the direct descendant of Mu'izz Balkhi, and his more important son, Ḥusain Mu'izz Balkhi (d. 1440), who was the nephew and spiritual successor of Muẓaffar Shams Balkhi (d. 803/1400), who was himself the spiritual successor of Sheikh Sharafu'ddīn Maneri (d. 1381). The book was none other than Sheikh Sharafu'ddīn's renowned *Maktūbāt-i-Ṣadī*, (The Hundred Letters), dating from 1346-47, and compiled by Zain Badr 'Arabī, one of his most distinguished attendants. Except for two in the name of Qāḍī Ṣadru'ddīn, the rest of these letters are addressed to a disciple in-charge of Chausā, Qāḍī Shamsu'ddīn.

This manuscript came as a pleasant surprise to me. My gaze moved on from the text of the original letters to the multitude of marginal annotations, largely of mystical import, which appeared to have emanated from the pen of a like-minded, equally learned *Sūfi*, who was closely associated with the Master, *Makhdūm-i-Jahān*, (The Master of the World, is the term used for Sheikh Sharafu'ddīn in the marginal annotations). Evidence was not lacking of the antiquity of the manuscript, for the text and notes had both been penned by the same hand, and the annotations had largely been written during the saint's life-time (i. e. pre-1381) Only in two or three places the Master is referred to as dead. It is to be regretted that, even after the discovery of a manuscript of such priority in point of time and intrinsic value on account of the accuracy of the text and the relevance of the observations, elucidatory notes and

Prof. S. H. Askari

Discovers, and presents his findings regarding
the Balkhi manuscript of Maktubat-i Sadi,
the Hundred letters,
composed by the Makhdum of Bihar,
Sh. Sharafuddin Ahmad Maneri (d. 782/1380)

The Balkhi manuscript,
according to his findings, contains
copious marginal notes by
his successor, the learned
Muzaffar Shams Balkhi (d. 803/1400)
in the handwriting of the nephew,
Husain Mu'izz Balkhi (d. 1400 A.D.)
These marginal notes
are being introduced and analysed at length,
for the first time.

This adds a new chapter to
the history of Sufism in Bihar.

A Unique MS.
of
Maktubat-i Sadi

by
Syed Hasan Askari

Discovered & Introduced by: **Prof.S.H.Askari** (d.1990 A.D.)

Compiled by: Syed Shah Mohammad Ismail Roohi

1995

Price Rs. 300/-

Printed by J.T.S.Printers, Patna-4.and published by Khuda Bakhsh Oriental Public Library, Patna.

Maktubat-e Sadi

Facsimile Edition

of 8th H./ 14th century A.D. Manuscript

Contemporaneous to the Makhdoom

by

Makhdoom **Sharafuddin Ahmad Yahya Maneri**

661 - 782 A.H. (=1263 - 1381 A.D. approx.)

Khuda Bakhsh Oriental Public Library

Patna

Maktubat-e Sadi

Facsimile Edition

of 8th H./ 14th century A.D. Manuscript

Contemporaneous to the Makhdoom

by

Makhdoom **Sharafuddin Ahmad Yahya Maneri**

661 - 782 A.H. (=1263 - 1381 A.D. approx.)

Khuda Bakhsh Oriental Public Library

Patna